

Sefer ha-shanah

ספר-השנה

ספר כולל מקדש לתורה ולחכמה, למחקר ולבקרת, לעניני הדת ולעניני העם, להליכות עולם ולנמוס המדינה:

יכול ספורים ילדי רוח סופרינו הגדולים, ילדי רוח גדולי סופרי העמים נעתקים לשיע. שירים ומשלים.

ידיעות המבט מכל מקצועותיה.

חלק הידיעות. כולל עניני מסחר ומרכלת, כלכלה המדינית והרשת המעשה, ישובו של עולם, חקים ומשפטים בענינים שונים.

לוח השנה, הידיעות.

ישקוף בהשקפה כללית וישא דעו על מקרי השנה ועל תוצאותיהם, על שאלת היהודים בעת חיה, על חיי עמנו בארצות לגוייהם, ועל עניניהם העומדים על הפרק בבית ובחוץ, וכאלה רבות.

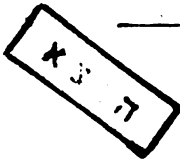
יכול מאמרים מכל מקצועות התורה והחכמה, אשר יסודתם ברברי ימי עמנו, ובאורים במקרא, משנה ואגדה, תולדות אנשי עם עם המנוגותיהם, בקרת ספרים, וכאלה.

שנה ראשונה, תר"ם.

הכינו וגם חברו בעזרת סופרי הדור

נ. סאקאלאוו.

ו ו א ר ש א

בדפוס של נ. סאקאלאוו.

שנה תר"ם לפ"ק.

„СЕФЕРЪ-ГАСНОНЪ“

Историко-Литературный Ежегодникъ.

Изданіе Н. Соколова.

ВАРШАВА

Въ типографіи Н. Соколова, Маріанская 2.

1900.

LOAN STACK

Дозволено Цензурою.
Варшава, 2 Марта 1899 г.

DS101
S4
v. 1

תכּן הענינים.

אל הקוראים .
 מגמה פנינו , מאמר ראשי . נ"ם 1—14
 אכפת-היציונים השלישית בכאזיל .
 נ"ם 15—32
 השקפה עפה (שיר מסוי).
 ד"ר י. קאמינער 33—42
 עולמות עוברים ועולם עומד .
 זאב יעבץ 43—54
 יוסף בבית הסהר (שיר) . י. קפלן 55—59
 זכרונות . אברהם יעקב פאפירנא 60—75
 הפרופיסור חיים שמיינטהאל . נ"ם 76—87
 אל המטרה (ספור) . אברהם זינגער 82—101
 אור וצל בתולדות ישראל .
 אליעזר אמלס 102—124
 אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם .
 ד"ר דוד צבי פרבשמיין 125—126
 משירי היינה . י. קפלן 126
 מסיף לעבודה (תמונה) . ס... 127—129
 הערב הלבן (שיר) .
 ד"ר ש. מנדלקרן 130—131
 סיני (שיר) . אברהם ל. כהן 131—132
 יעקב הלוי , (ליום סלאת מאה שנה להולדתו)
 עם תמונתו . דל—מדינו 133—135
 שירת ה"יהודיה" ביחוסה אל המחזות
 "הסחר מוניציאלי" ו"נתן החכם" .
 יהודה ליב ווינץ . 136—145
 מסע בערב .
 מאת פרופיסור דוד מיללער 146—153
 כת יהודית-מושלמנית בארץ הונגרא .
 אברהם דאנון ס"ס . 154—184
 משירי היינה . י. קפלן 185
 פרופיסור דוד קויפמאן ז"ל .
 ראובן בריינין 186—196
 צדקה (תמונה) .
 שמואל'ן כהנובסקי 197—217
 נקודים . א) היחסות וכבוד גבר . ב) השם
 והחזות . ג) בקרת ובקרת . ד) אם
 אין אמת אין כלום . ה) כתות
 וסמניהן . * * 218—221
 חקות עולם . ד"ר ב. שרשוסקי 222—237
 זכרונות ע"ד הארו .
 א"ש פריעדבערג 238—253

אגרת בקרת .
 אברהם יעקב פאפירנא 254—262
 דר"ר אליהו ב"ר יוסף די גולא בבולוניא .
 פרופ' דוד קויפמאן ז"ל . 263—264
 תורת הבקטריוולוגיה וערכה בחכמת
 הרפואה . דוד שפירא 265—271
 תורת מעטשניקאו או המנינים הטבעיים .
 הג"ל . 272—274
 החשמל החדש והגמדה בלי חומין .
 הג"ל . 274—278
 תורת ברון סעקאר או הצופים הפנימיים .
 הג"ל . 278—287
 הכן האבד (ספור) .
 דוד מיכה יוסף ברדימצעסקי . 287—287
 ד"ר לודוויג במברגר (עם תמונתו) .
 י"ב קאצענעלסאן . 288—293
 תולדות הרה"ג עזריאל הילדעסהיימער
 (עם תמונתו) . הג"ל . 294—298
 הגאון חיים חזקיהו מדיני (עם תמונתו) .
 יוסף בניציון דעמאנט . 299—300
 הבארונות קלארא הירש (עם תמונתו) .
 י. ח. זאנארדסקי 301—307
 אברהם בער הכהן נאמלאבער (עם תמונתו) .
 הג"ל . 308—314
 קלמן שולמאן (עם תמונתו) . הג"ל . 315—317
 נס ציונה (שיר) .
 ישכר בערוש הלוי הרוויץ . 318—320
 עז לאלהים (Ode) . הג"ל . 320—324
 תוי הנגינה לשיר "יונה הומיה" של לעטשעריס .
 א. ב. בירנבוים . 324—325
 הפרש (שיר) .
 חיים יחיאל בארנשמיין . 325—333
 ההלק השמושי
 מס המסחר וחרשת המעשה . כל החקים
 החדשים ע"ד מס המסחר וחרשת המעשה
 שנחאשרו מאת הרוסמות ביום 8 יוני 1898 .
 חקי הפוסט והתלגרף .
 חקי בתי אוצר לקובצים על יד
 (Сберск. кассы)
 לוח השנה .
 מודעות .

אל הקוראים.

ספר השנה נועד: (א) להיות לאוצר מאמרים גדולים ורבי-הערך אשר לא יכירם מקומם בכה"ע לימים ולשבועות; (ב) לערוך חזות הכל מן המקרים והדעות והמעשים הנכבדים בקורות השנה; (ג) לחזות דע על עניני הזמן ביתרון עמק ורחב, ביתרון מקרא-מלא ומשפט צרוף ומזוקק, ממה"ע, המבוהלים ורחופים עם השעה העוברת.

גם דרוש לספר כזה צביון ידוע, אשר יורה בכלל את טעמו ואת משפטו בעניני העם והספרות, וחובה עליו לשמור את חותמו זה ולהיטיבו, להיות מצוין ונכר ברוחו, ואולם עליו לאחוז בפלם, ולבלתי עשות את צביונו זה לחרצבות ולנחושתיים לסופריו, אך כל סופר יתנכר בתכונתו המיוחדת לו, והתחרות הסופרים בל תהי ל ה ת ב ו ל ל ו ת, שמבטלת את ישותם הרוחנית, והשמה הכללית בל תהי למטה של סדום, לכבוש אל תוכה את קומתו של הארץ.

צביונו של ספר כזה, שאיננו ספר אחד לבדו, כי אם ראשון לספרים שנועדו להערך ולצאת אור דבר שנה בשנה, הולך ומתברר, הולך ומבהיק במשך השנים, ואי אפשר שבכרך אחד, ומה גם בראשון, יהי נכר יתר מן צל כהה ורשמים קלים של התמונה המיחלת לידי משכלליה ברבות הימים.

ספר השנה כרך ראשון איננו מעפיל לעלות אל קהל הקוראים בתביעה, לתת לו עתה את תעודת נור השלימות, ע"פ שלשת התנאים המנוים למעלה. מטרתו היא אך להקריב עתה את אשר אסף בעמל, ונם לתפוש מקום קבוע במספרות ישראל. את מקומו זה יתאמץ למלא כראוי.

בנילו-דעת זה מסר ספר השנה תר"ם את דינו אל קהל הקוראים העברים.

המזיל.

מגמת פנינו.

לשוא יתאמצו הבוגדים בבית לנתק את מוסרות השלום והאחוה בין היהודים היושבים בארצות שונות, לחנם הם קוראים את קריאת האם הכובת במשפט שלמה: גזרו את הילד! ישראל גוי אחד בארץ ולא יחת מעם גם בעתים הכובות גם בעתים הרעות. לא חרב גבורים ולא אחוזת נחלה ערוכה בכל ושכורה בגבולו, לא בלשון אחת ידבר, לא במסלה אחת ילך בהליכות-עולם, מפורד ומפורד הוא בין העמים, מדבר כלשון עם ועם, מתערה כאורח רענן ומתחשב עד ארגיעה כבן-בית, או נדח וגולה, נודד ובורח, נספח אל לאומים שונים, נלזה ונצמד על כל המפלגות, יגע ועמל בכל המקצעות, הולך נכחו ולפעמים גם קופץ בראש דורשי החליפות והתקונים, מקצתו חובב נושנות עד אין קץ, נמוע על מקומו כמסמר בלי נוע, ומקצתו שואף קדימה לבלוי די, חובב את ארץ מולדתו ואת מקום מגורו ועולה לפעמים באהבתו זאת גם על ילדי הארץ, ולעת צרה — קל לנוע ולתור לו מקומות חדשים, מהיר וחרוץ להסכין אל חקי המקומות החדשים ההם וללמוד אל דרכי יושבי הארצות החדשות ולהיות כמורה גם שם לעומד בראש חובבי הארץ, בראש הפועלים והמנהלים, ובכל חליפותיו ותמורותיו אלה, מקצה ההתכווצות עד אפסי ההתפשטות, רוח אחת לו ואותותיו לא ינכר במשאות נפשו ובשיתו ושיגו, בעומק רעיונו, בעוז רגש החיים המפעם בו, בכשרון ההסתגלות אל תנאי החיים והסביבה בלי שנות מסמבע שמבע לו יוצר בראשית, בלי אשר יקחד עצמו, בלי אשר ישבות ממהרו, בלי אשר יבק מבעו הפנימי, בכל מעלותיו ותכונותיו המובנות והרעות. כי הדם הוא הנפש, דם. הורים, דם משפחה נוול בעורקיו, כי העמיקה אומתו את שרשיה בקרב בניה הרבה יתר מאשר יוכלו גבולי הקרקע ונוסח השפה וכל יתר הסמנים החיצוניים לעשות, ותהי כחותם על לבם ועל פניו, ותהי לקו ולמשקלת להגיונותיהם. חדלה מהיות גברת בעלת שרביט, ותהי לאם אקנת, והאם — גם אם יכנרו בה בניה הן לא תעזבם ולא תהדפסם, וגם אם יהיו לה לבנים סוררים, הן תבצר מהם מזמה לחדל מהיות דומים לה!

ואת אשר לא יעשה השכל יעשה הזמן. אם אין מופתי ההגיון יכולים ללמד את התועים בינה לדעת כי הברית לא הופרה והחבילה לא נתפרדה, מופתי דברי הימים באים ומבים על פניהם באצבע צרדה. הנה מופלים בצרפת עלילת שקר על אחד פקידי הצנא ומלחמה עזה וכבדה תתחולל בין האור והחשך, בין המשפט והמשפח, ותרעש תבל ומלואה, וחומים רקים לא תשורם עין ראי יקצמו יצבתו בין עלילת דרייפוס ובין כל המלחמה הגדולה אשר ילחמו זה דור דורים האיתנים והצדיקים, החשוכים והנכונים, וכקרב המלחמה הזאת צפונה וגנוזה שאלת היהודים כולם — ומי יוכל להפר את האחוה הזאת ומי יוכל לשים גבול ולהפריד בין גורל היהודי האחד ובין גורל עם ישראל כולו? יבואו נא מורדי-ההחומין והתנו את הגבולות ואמרו: עד פה גבול היהודים אשר לשבט הצרפתי, ומפה והלאה גבול היהודים אשר לשבט האשכנזי! אם לא ראייתם את מעשי הילדים המשעשעים בחול אשר על שפת הים, והיה בעת אשר ילכו המים מעל גדות הים הלוך וחסר יצברו להם הילדים את החול וגרפוהו במגרפותיהם ועשו אותו כתבנית נבעת ועמקים, הרים ומעברות וגשרים, ושעבו סוללות וכנו דיק חומה וחיל, ובן לילה

יגאו המים ושטפו את כל המבצרים הקמנים האלה! וחליפות קורות עמנו — האם לא חק אחד להן ולמי הים וחק עלותם ורדתם? יש אשר ישוב הגל אחורנית, אבל בכל פעם ישמור את מועדו ואת קצבו. אין דבר ליהודים צרפתים ואשכנזים; אין דבר ליהודים ביהמים ואונגארים — בבקר בבקר ישובו הילדים לבנות את מצודות החול על שפת הים בעת רדת המים, כי ילדים הם וישכחו את אשר עבר עליהם, או — כי ילדים הם ויאבו לשעשע מעט. וכבוא הגל, אם בתבנית מקרה דרייפוס, או בתבנית עלילת הדם הרחוקה, וכסה את הגבולות ובלל את היהודים כולם, ועתה שובו נא המהנדסים והגובלים ומשכו קו מכדיל בין שאלת היהודים בצרפת ואשכנז, בין עלילת הדם באונגארן ובכיהם, אם לא יהיה הקו הזה קו תהו נמיו על אבני בהו?

ועשה מה תעשו לגלים הומים? עשו את אשר תעשו, אך לא כמעשי המלך הפרסי המפיש אשר צוה ליסר את גלי הים בשומים. אל תריבו עמהם, ואל תנמו ליסרם, כי הגלים לא יקחו מוסר ולא ישמעו לקח. ההאמצו לשוב אחר אל חוף שאנן הרחק מן הגלים ועשיתם לכם גֵד וּשְׂקָר מפני זרם משברי ים לכל יפוצו אליכם, או אניות בצורות תבנו לכם, בקימור ובחשמל, בגלגלים ובמכונות תחצו חשרת מים ועברתם לבטח בים זועף; שוטו אל חוף, שוטו בקרב ים, שטפו עד ארגיעה עם הגל, או העמידו פניכם בגל אם אך תרעו כי תוכלו עמוד, אך אל נא תעשו פְּנִיָּם כשחוקי-הילדים ואל תשמחו שמחה גדולה על הצריחים אשר תבנו על שפת הים, ואם כזאת תעשו, כי עתה קראו נא את המעשה אשר תעשו בשמו הנכין לו, בשם תענוגות ושעשועים. אם זוכים בני-יומם אנהנו, אם תענוגותינו — אנהנו בני עולם! — תענוגות ילק, אשר ביום קיץ אחד יולד, יגדל, גם יזקן, כי עתה די והותר לנו התקופה אשר, למשל, בין מיסא-עסלאר ופולנא, והאתגחתא אשר בין גירוש אחד למשנהו, לכנוס בה את כל ההשקפה על דברי ימי ישראל, חֲמַף וְחֲשֵׁקָף, חֲמַף וְחֲרִץ מִשְׁפַּט כי כבר הכל טוב ויפה בעולם שכולו טוב. מהר שטח בחלקך, מהר קָלַע בתאוה את השעה, את הרגע, וברגע הזה שָׁגָה בתקוה נעימה, כי אתה, היהודי הבהימי, כבר נבלעת במצולה אשר מסביב, ותהום זו לא תרוממך, לא תקיאך מנה, ודבר לא יהיה לך עוד עם המסות וזהלאות הגדולות אשר היו בישראל מקדם, ועם הענינים והמקרים אשר בישראל עתה — בארצות אחרות. אל תחקור ראשונות ואל תתבונן לכאות, וגם בענינים הדומים אל יהי מלוא-עיניך כמסחוי קשת, אך כאשר יביט התולע הקמן מסביב לו. האח, מה נעימים החיים לתולעים הקמנים האלה עד אשר תרמסם רגל עובר, ומה עצובה דרך הגשר בשמים אשר ידא על כנפי רוח וראה את העבים ואת הישימון. אבל מה רמה דרכו! ולא רק מראה העבים והישימון הפחוישים לעיני כולנו יחד יקרבונו, יעשונו לעם אחד, אשר עם כל מגמתו להתאחד עם העמים, נפרד ושונה הוא מהעולם ועד העולם בקורותיו וכמנת חבלו, כי גם מראה הקשת אשר בענן, גם הנגהות באפלות יאבירו יכחידו מנגד עינינו את הגבולות אשר נגבול לנו רגע ואת הקיים אשר נמשוך בקורי עכביש להפריד בין מפלגה להעותה ולחלק את העם האחד לעדרים עדר עדר לבדו. יש מיני צמחים, אשר אור השמש יפת-להם, וכחום היום יגאו, יציצו-ציץ, יגמלו פרי. במזרח או במערב, בצפון או בדרום, ביפה-גוף או בערבות חול, משפט אחד לְקִשְׁעֵי-חֶמֶד, כי הַרְגָה יִנְגָקֶם מן האור והחום, והיו הגבולות אשר יגבלו בני האדם כבודתם אותם מלבם למען הקבל בקרב אחוותיהם כאין וכאפס לעמת החקים המאחרים את בני המין כאשר הם שם. צו נא על השושנה לשנות את טבעה בהשנות סקופה; אם

לא גם ליחה, או תפתגל אל המקום הור לה! המלאך הסכה אותה ואומר לה גדל, הכב
הלך בקרבה והכופה אותה להגן על עצמה, הוא ילמדה להתכוון, להתאים ולהקביל אל
כל אשר מסביב לה, לבלי היות לסביבותיה לקוץ מונר ולבלי הכאיב את החלקה
הטובה, אך היא לא תבדל לנצח מרעותה הפורחת בקצוי תבל הרחק ממנה. השמש
המריקה חיים על כל השושנים, כאשר הן שם, תריק חיים גם עליה, כאשר גם הכפור
אשר יקריר את פני כל בנות מינה, וצלמון נשף אשר יביא בכנפיו שואה וקפדה לכולן
גם אותה יצמית מפני חשך. שושנה או חוח — גם לחוחים יעד היוצר תעודה בממלכת
המבע — לוא גם יראונו צוררינו כראות חוח, נמע-אלהים הננו, והחקים אשר שם
לקדולנו והתבנית אשר נתן לנו והמבע אשר נמע בקרבנו והצורה אשר צד לנו ושעור
האיר והחום אשר קצב לנו ואשר בהם תלה את חיינו ואת שלומנו — משפט אחד להם
סוד עד דור וממקום עד מקום למקצה הארץ ועד קצה.

כי יִשְׁקֵר הנמע הזה — מעפר אחר יצמח. ארורים העוקרים כי את מעשה האלהים
דמה משחיתים, אך ארורים שבעתים המתנבלים להרכיב את הצמח הזה בלאים, כי טוב
הקבלה מן המקלקל והמערב, ושבח אני את האכזר העוקר צמחים מן המחבל המתעלל
במבע למען הביא בה תהו ותהפוכות. יהי ההרס הדם והשושנה שושנה והזבצלת
זבצלת — מקום יש בארמת אלהים לכל הצמחים, והליפות הצורות וההתנוות והצבעים
הם הם הן המבע, עשרו ושפעתו ומגולתו, הם הם המספרים כבוד אל והמנידים
תהלה! אין יופי נשגב מיפי המבע בשינויו העצומים, אין זמר נאה לזקח לב מן זמר
מקהלה אשר בו נשמע קול ענות מכלי-נגן שונים, ואין נבזה ומגואל ונלוז מכבוכת המבע
ובלבול הצורות, מן הרבוע וההרכבה והבלאים. הכל לפי חקו, לפי טבעו ותמונתו,
הכל לחיים, הכל לחופש, לזיו, ליופי, לאהבה, כל הפרכים לרהאחד, כל הפדומות
להצמרף לחשבון גדול, בלי דחוק, בלי לחוץ זה את זה, בלי קנאה, בלי דודן, בלי
מומת רשע כוו האומרת: אין אני והוא יכולים לדור בעולם, בלי נאווה של סכלות
האומרת: אני ואין בלתי, אבל גם בלי זחילה והשחתת הצורה, בלי התחפשות במכוה
ובלי מעשה-קוף, כי מה יתרון בתחבולות ההרכבה? זמורות זר וסורי הגפן נכריה! כל
יציר, כל צמח יפה הוא בטבעו ובתכונתו, נפלא הוא בשאפו אל השלימות לפי טבעו
ותכונתו, נהדר הוא כאשר יש לו תכלית-נכספת, והוא הולך הלוך וקרוב אל תכליתו
ההיא אשר תתאים אל טבעו, ואמנם תכליתי כל היצורים עולות ומתלכדות יחד בתכלית
הבריאה כולה, בה יש חלק לכל מין. הבו שעל עפר, מעט קרני השמש, מעט קוי חום
לכל צמח. כי יִעָרְה הצמח את עצמו יערה גם את המין כולו, אך אל נא תעשו תָּבֵל
לכלכל את המינים העומדים והקיימים פן מחה תמחו זיו מעשה בראשית, תמונת
מקור היופי וסמל המדר, והמכתב מכתב אלהים, ואל תעשוהו נקוד ופלוז בחבררות
שרמוטי הגהה תפלה.

ואת הצמח תשמרו לא רק כאשר שמרוהו הורים ומורים קרמונים, אך גם כאשר
יפקדוהו נופעים נבונים, וככל אשר יורו להרבות ליחו ויפיו. ייף הצמח מאשר היה,
יועיל יתר מאשר הועיל לפניו, ינדל, ינוב, אך ממינו לא יִקְדֵל ומשרשיו לא יזח ובפריו
יהי זרעו וכל הרחות לא יזיווהו ממקומו. אל תשמרוהו לפי מנהג קרמונים לכד, כי
גם מנהג קרמונים היה טוב מן המנהג אשר היה לפניהם, ומדור לדור הלכו בני האדם
הלוך והשכל, ומדור לדור למרו ויראו את המסות הגדולות וילמדו דרכים שונות, ויהי
הדרכים אשר טובות היו בדורות אשר עברו חדלו מהביא אל המסרה בדורות אשר באו

אחריהם, ויאֵלצו בני האדם לתור ולבקש להם דרכים חדשות ולסקל את המסלות הישנות, ואם שום תשימו לב להגן על מין הצמח נגון והצל אותו מן הכליון ומן התבלול, מן האברון ומן התערוכות, בינו נא לדעת את תורת הצמחים ואת חקי משמרתם בימינו אלה! ואם תאמרו להותיר שריד למען הצמח על ידי אשר הַיְבִישׁוּהוּ והפכתם אותו לאבן, הלא אך מצבת זכרון תקימו לו, את נוו תצילו ורוח החיים תחלף ואיננה. לא הַרְבֵּב את הצמח ולא חניט אותו, אך פקוד אותו בידם אמונות, אהוב את המין בטהרתו, ביחודו, דגן עליו בכל כח, הלחם בכל המכשולים אשר על דרך גדולו, עמוד לבלי-חת בפני כל הסערות המהחוללות להפיצו, אך אל חשוב אותו כנמע שעשועים אשר אין עוד להוסיף על יפעת הדרו, ואל ראות אותו כראות חומר אשר נהפך לאבן ותמונתו לא ישנה! לא די לנו, כי יהי המין הזה נפרד ובודד במועדיו, לא די לנו כי יִשְׁמַר כְּהַשְׁמַר בבהי המשבית שרידי בעלי חיים וצמחים מהתקופה שלפני המבול, ועל כן לא די לנו כי נשמרו על פי כל התחבולות והאפנים והדרכים אשר בהם שמרוהו בני הדורות אשר עברו, אך עלינו להוסיף עליהם גם אפנים ודרכים חדשים.

מגמת פנינו מה היא? לא במליצה חירות דברנו, כי דק מאד צעוף המשל ולא יכסה את הנמשל. עם אחד היינו בשבתנו על אדמתנו מקדם, עם אחד היינו בכל מרוצת דברי הימים הגדולים והרחבים מדברי ימי עם ועם, לעם אחד שָׁמַתְנו תורתנו, לעם אחד ישימנו יחוד נִזְעֵנו, אשר אין כמה נזע אחר נבדל וניזר מהתערב בין מינים אחרים, לעם אחד שמונו חבלי המולדת והמשפחה, מסרת אבות ונחלת הורים. לעם אחד חברנו המחוקקים והנביאים וגם כל החקים והצדדים והחגים אשר רובם ככולם זכרונות לאום, עד כי אין פרשה אחת בתורה ואין פרק בנביאים ואין משנה בתלמוד ואין דין ואין מנהג אשר נוכל להבינו דבר לאשורו אם לא נעמיק חקור את שרשיו מדברי ימי עמנו. אחרי עממותנו המדינית אשר נגדעה, נבגמה כדורות התנאים והאמוראים במשך מאות בשנים עממות בצורה במצודה של חקים ודינים ודיני דינים, ואחרי אשר תמו דורות התנאים והאמוראים ויבואו ימי הביניים ויסגרו כל העמים אשר בתבל את עממות ישראל לכרד בין חומותים, הקף אותה חקים וגדרים מסביב, ותהי נפרדה מבית בחיצות חקים נקדשים ומסורים מאבות לבנים והולכים ומשתרגים ומסתעפים, ומחוץ — כחקים אשר שלמו בהם להפרידם, ויהיו גם הדורות ההם דורות ארוכים מאד, ויארכו גם מימי מעמד עם לא אחר. תקופת הגות לכרה — ומה אמיץ היה ההסגר וההחלם הנפרד בתוך הקבוץ ההוא! — ארכה כמעט אלף שנים, וככל אשר הלכו הדורות הלוך ורב והנחילו אבות לבנים את אשר הסכיבו ואת אשר למדו, ומדי הַמְּקַר הנחלה הזאת מדור לדור כן תחוק וכן תגדל, כן תעמיק וכן תרחיב שרשיה. כי זה חק הירושה וזה משפמ תגברת הפפום אשר כמדת הַתְּקַדְרָתוּ כן יעצם וכן יעמק. שלשלת דורות רבים, שלשלת ארוכה כארך ימי מעמדנו המדיני וכארך הגלות משוכה אחרינו, ותהי לנו תחת האחוזה האחת והשפה המדוברת האחת ויתר התנאים אשר אנו חסרים למען היות ככל הגוים.

ויבואו הדורות החדשים, ובהם מפחות-ימים של כפירה-בלאום, וגם הכפירה הזאת היתה אך מעשה תענועים ואחיזת עינים. היו ימים — באחרית מאת-השנים שעברה וגם בשנות החמשים למאת השנים הזאת, וכולם יחד לא יגיעו גם לחמשים שנה — לחירות הדעות ולשווי הזכויות, וייסב בעיני הצרפתים לקרוא בקול גדול, כי כל בני האדם משפמ אחד להם, ויבאו את הגדרים אשר יגדרו המחוקקים בין בני האדם השונים, ותנח הרוח הזאת גם על עמים אחרים, ואז לא קורא בשם עם, כי אם בשם אדם, ואולם ההמירו

הצרפתים והאשכנזים את עמם גם בימי חפש ההם? העזבו את שפתם ואת מנהגיהם? אך קול נשמע במחנה ישראל, כי לא נאווה לעם להבדל, וימהרו רבים מבני עמנו ויודיעו ויכריזו ויפרסמו, כי ישראל לא עם הוא, כאלו בדברים כאלה די להכריז ולפרסם, למען שנות מעשה בראשית. גדולה מדת הענוה והתום והנועם שהיתה בתקופת ה"אחזה" הצרפתית וה"הארה" האשכנזית. אבל מה אלה בדברי ימי ישראל הארוכים? "לא כצלו של אילן ולא כצלו של כותל אלא כצלו של עוף הפורח וצלו עמו". שנות מספר באחרית המאה שעברה, ואחרי כן בשנות העשרים והשלשים למאת השנים הזאת, עוד הפעם נרתע העולם לאחור, ושוב הלך קדימה בשנות מספר מהארבעים עד הששים — רגע כמיטרא, הפסקה קצרה, ובמהרה שב הרגש הלאומי בכל תקפו, ויתעורר בכל ארצות תבל בכח אשר לא היה כמהו לפניו, ותחת ה"אחזה" הצרפתית וה"הארה" האשכנזית, באו רוחות אחרות, רוח הלאום ושאלת הכלכלה, ובמה נחשבות לעמת כל השאלות הקשות והמכובות האלה — הזמירות השגורות בפינו מימי אי-הלאומיות אשר כולם היו אך חלום קצר וצל עובר גם בדברי ימי העמים גם בדברי ימינו אנו? את מי תצילנה השיחות האלה ואת מי תאלפנה דעת?

מה יורונו דעת? כי כל בני העמים השונים בני אדם הם? לא מפאריז ולא מברלין למדנו זאת! זה אלפי שנים קרא נביאנו את הקריאה הגדולה: הלא אב אחד לכָּלֵנו אל אחד בראנו. ואולם בכל זאת לא יוכלו בני האדם לשבת במקום אחד ולדבר בשפה אחת ולהיות משפחה אחת, והיה כאשר יפוצו בני האדם למקומות שונים, ויסרו להם קהלות וחברות, ועזרו איש לרעהו, והתקדמו איש לרעהו והתקרבו והתחתנו והיו לעמים ולשבטים. כן היה וכן יהיה, והתחבולות החדשות לתקן את הדרכים ולהקל את החכור בין העמים אמנם ממעמדות הן את הפרוד, אבל השבת לא תשביחנה אותו. לא תהיה שפה אחת בתבל ולא יהיו מנהגים דרכי חיים דומים זה לזה במקומות אשר בהם תנאי החיים ואפני הכלכלה הם שונים ונבדלים. אין דבר בלי סבה. הלאומים קמו, עצמו, גדלו, לרגלי סבות חזקות ונכבדות אשר חוללום. הסבות אשר לרגליהן קמו הלאומים הן עומדות וקיימות גם עתה. אוֹרֵיזים כי הרעיון הלאומי מעורר שנאה לאומית. אבל זה גורל כל רעיון טוב, כשמוציאים אותו מידי פשוטו, כשמעוותים את הגיונו, כשמרחיקים אותו עד הקצה האחרון! האמונה מביאה לידי שנאה אחרת, אהבת יחס משפחה מביאה לפעמים לידי גאווה ויהירות כנגד משפחות אחרות, אהבת האדם את נפשו מביאה לפעמים לידי שנאה לזולתו. האם זאת היא אשמת הרעיונות הטובים כי נחש כרוך בעקבם? האמנם זאת היא אשמת האמונה באלהים, כי בשם האלהים נרצחו רבוא רבבות אדם? כל רעיון חסר-פלאם יהיה למושבה ולרוח בער, ולא זה הרעיון הלאומי נבחרהו. מה אנו מבקשים? האנו מבקשים "לפשוט ידינו בגדוד", להעביר עם אחר על דעתו, לשפוך רוחנו על כל בשר? האנו מבקשים לפסוע כרגל גאווה על ראשי עם אחר? היש בלאומתנו אף שמינית שבשמינית גאווה, או יש בה קורטוב של שנאה? הלא זאת היא אך — כבשת הרש!

הרש מבקש להציל את כבשתו ויקראו אחריו מלא: הנה זה שמע, כי יש מפלגות מפלגות נכהלות להזן העשירים ודורשות לחלק את הרכוש, ורוחן נחה עליו ותורתן בתוך מעיו ועל כן בא גם הוא בחלומו. הנשמע להג נבזה ומר ונלוז כזה? ביסמאקים קמו בתוכנו, דיודילידים נולדו לנו, תלמידי וואלף ושיניריר נכנסו לבית מדרשנו — האין זאת? אין אנו נוגעים בשל עם אחר אף כמלוא השערה, אין אנו מלעיבים בנויי הארץ, אין אנו נודים גורות על אחיזי הבוגדים בנו אשר הכריתו נפשם מקרב העם, אך נבקש להקים

לנו שריד, לעודד את שאריתנו, להחיות את פלישתנו, את הגחלה האחרונה. לא — קוראים מרשיעי ברית אשר בתוכנו — אתם שבתם אחר, אתם למדתם אל דרכי ביסמארק ודירוליד! פתיות לברה לא יכלה להוליד עלילה כזאת לולא עזרה לה המרמה. כי אמנם אך מרמת ערומים היא כי תִּחַשׁ אהבת ישראל לעמו ולקונו, אהבה אשר סמקור קדושים ההלך, וימיה כימי כל תקופות קורות העמים יחד, אל מקרים קטנים וזדים בדורות האחרונים. האם זה הוא הפטיש הראשון אשר הכה על סדן עמנו? האם לא במאה תמונות ונוסחאות ושמות ופתגמים בדורות שונים נגלתה דבקות כנסת ישראל בשרש גזעה, ואם לא אחת היא, כי יקרא החק הזה הנמוע בקרב עמנו להגן על קימו בשם תורה או רוח לאומי או אמונה או תקוה? אלה הן אך חליפות שמלות, אך המורות שְׁלֵמִים, אך צבא כיונים, והתכנית אחת היא. עמנו לא יאבה גם לא יוכל להִקְרַת ולהִשְׁקֵד. מירושלים ליבנה, מיבנה אל כל הגליות שגלתה סנהדרין, מהגליות האלה אל המוסד של ריש גלותא, ואחרי נפול השלטון ההוא — אל הקהלות ואל הַגְּתוּ, ומן הַגְּתוּ אל העת החדשה, ובעת החדשה הזאת: היכל, ספרות, חכמת ישראל, רוח לאומי — כל אלה הם מגן וצנה למלחמת הקיום אשר נלחם העם לחייו.

ולוא גם היתה ההתכוונות אל רוח הדור מקור הרעיון הלאומי אשר צלח בישראל — גם עתה לא היה זה עון ומרחה, כי אם הִקְרָה ברורה ויודעת ובוחנת את תנאי הזמן והמקום לתכלית טובה ולמטרה רצויה למען הקביל אל מנמת פני הדור כולו. לא הפרו ברית ישראל החכמים הגדולים אשר העסיקו חקר בדורם להתאים את תורת ישראל עם למודי אריסטו, בעת אשר היו הלמודים ההם לתורה ולתעודה לכל חכמי התבל, או אשר חקרו וימצאו את היסודות המקבילים בין היהדות ובין הדעות האחרות ששלטו בזמנם ובמקומם. ככל התקופות, מכל השמות והמפלגות, מכל הדעות המרחפות בעולם, מכל התשוקות והחזיונות ומשאות הנפש בחרו את הטוב ואת הנשגב ויקחוהו למשען ולסעד, למשגב ולמעוז לרוח ישראל. הם הפרו את שדמותינו בנרעיני הבונה ואמת אשר לקטו מכל עבר, וקרני השמש ורסיסי המל חדרו ויזלו גם אליהם מסביב, ויהי הפרי פרי ישראל לגאון ולתפארת, והיה כי ידבר עתה עם עם, גם עם לא היה, בשם כבוד הורים ומסרת דברי הימים וברית משפחה וחבלי מולדת, ועינינו הרואות כי ברגש הזה יתעודד ויתאושש כל עם, כי יתן לו הרגש הזה זכרון לראשונים ואחרית ותקוה לימים הבאים, ואם אך לא יוציא את הדעה הזאת לתרבות רעה ואם אך לא יגרוש את הסאה, או בכחה יעלה רוחו למעלה ותוחלתו לא תאבד ובקש שלימות במדות נאות ומשובחות לפי תכונתו ולפי מסרת הוריו ונשמר מן ההתגשמות השוככה ומן השחתת הנפש וקלקול הדעות, ובראותנו כי גם תולעת יעקב, אשר היתה נתונה במשך דורות רבים למססה ולחרם להרוג ולאבד למכה ולחרפה במלחמות היקום אשר בה נפתולים יפתלו כל יצורי תבל, גם היא תרום מעם ע"י רגש היסוד והגזע ומקור המחצבת, והיא קנה רצוין לא תשכור ופשתה כהה לא תכבה, לא תרע ולא תשחית לאיש, אך בבטחה בהשקט ודומה, בעונה ובנחת תבקש להגן על חייה — האם לזאת נקרא „לאומיות“ לפי מובנם של הלאומיים הסוערים אשר בין העמים? כי יבוא ארחו אל בית איש, לפני הארח פני בן נכר ושמו ושיתו הם זרים וחדשים, או לא נתפלא כי יש אשר בעל-הבית לא כמהרה יבטח בארחו ולא כחפזה יפקיד עתותיו בידיו ולא כבהלה ימנהו עם בני ביתו, אך רוחו תמריצוהו לפסוח על שתי השעפים, לבחון, לחקור, לתהות על קנקנו של הוד ולשמור צעדיו, במרם יוכח לדעת כי יוכל ברוח נבונה לחשוב את הארח לעצם מעצמיו ולבשר סבשורו. לא בעל-בית צר עין

וקצר-ראי הוא, יען אשר לא קבל במהרה את הוד, ולא נבון יקרא לכל איש אשר במהרה יתכבד אל כל זר, גם אהבת איש קל בדעתו כזה לא אהבה נאמנה וקימת היא, כי כאשר מהיר היה לקרב כן גם מהיר יהיה לרחק, ולא כמהו משפט המתון אשר חקר היטב. גם פתגמי הלאום לא נתקבלו בכל חדרי ספרותנו ברשפי רגש מבוהל, ועל הדבר הזה אין לנו לא להנחם ולא להפלים. כל מה שיש ברעיון הלאומי מן הזרות, כל מה שיש בפתגמים ההם מן ההפרזה והקנאה היתרה ונסות הרוח ושצף קצף אָנסה את הזהירות לעמוד כנגדה ולמחות ולצרף את הדברים בכור הבחינה. אין מכניסין חולין לעזרה בלי חשד ובלי בריקה, אבל כי נשא עתה ידינו קרש ונאמר: זאת חקרנו וזאת ידענו, כי עתה אין הידיעה הזאת אמונה מבוהלת, כי אם ידיעה השכל וידוע את הדרכים העולות אל המטרה, והמטרה הלא אחת היא: לעודד את ישראל! בעת אשר אברי האומה מתרדלים ומתפרקים, בעת אשר חובה היתה לצרף את הכחות המפורזים ולגרש מנו את היאוש הנורא, בעת אשר חסרים היינו רעיון-מרכז אשר יקבץ לנקבצינו ואשר יעורר את המפלגות התועות כצאן אובדות להתקרב אשה אל רעותה ולשאת מרום ונשא את דגל מחנה יהודה, בעת אשר פנינו השחירו כשולי קדרה והבליון החל לשלוח בנו את שניו החדות, בעת אשר רבו הבורחים משרה המערכה והקרובים אל החלל נשממו לאחד אחד, בעת אשר המגולות הברוקות והמנסות מאז היו לאכזב ורוב מנינם ורוב בנינם של המשכילים בעם החלו לחבל עניים באמרי גואש, התעורר רגש הלאום וכה-עלומים חדש, רוח כבוד וגאון, רוח חפץ ותשוקה וכסף נמרץ; רוח תקוה ומשא-נפש, והעם הממושך והמורט, המנוגע והמורדף, הנבוז והגמאם מאז, התרוטם מעמ וישם לב לרפא את שברו ולגדור את פרצותיו. עַד שאנו שוקלים ומרים ומתפלפלים בסוד השמות ובהוראת הפתגמים ובמשמעות הכנויים אם כה או כה נקרא, טוב כי נחקור לדעת מה אנו עושים ומה עלינו לעשות בעד „כלל ישראל“ — כאשר אמרו האבות — או בעד האומה העברית — כאשר אומרים אנחנו. שני דרכים יש לעבודת הלאים: הדרך האחת עולה מן הפרט אל הכלל, והדרך השנייה — מן הכלל אל הפרט. ראשונה כיצד? עמלים ומשתדלים לתקן את המעשים ולהטיב את המדות ולוכך את הרעות בין היחידים, להישיר את הסדרים בין החברות והקהלות, להשכיח בהן שלום ודעה ומדות נאות ומשובחות, לקרבן אל מטרת השלימות ואל קדושת המחשבה הרצויה, וכשמעלין בקדש את היחידים ואת החברות ואת הקהלות הלא מעלין עמדם את האומה, יען כי האומה היא מורכבת מיחידים ומחבורות וצבורים קטנים ואין בכלל אלא מה שיש בפרט. שנייה כיצד? מביאים אל האומה בכללה דרך הספרות או דרך ההתקפה או דרך ההשתדלות רעיון אדיר ונשא, מעוררים ומזוירים את העם כלו לקום ולעמוד בפרץ, לשאוף, לקוות, לחתור אל מטרה גדולה שיש בה שלווה וכבוד ורומויות המדרגה וקורת רוח, ומן הכלל ימשך השפע הזה אל אישי האומה ואל קבוצתיה הקטנים. דרך ראשונה היא דרך כבושה מאז, „ע"פ שלא היתה בה ידיעה סוף מעשה במחשבה תחלה, ואע"פ שלא כל העוסקים בתקנת הפרטים והקהלות התכוונו לבנות את הרימות האומה. דרך שנייה היא הדרך אשר בה בחרו רבים מטובי עמנו וסופרינו עתה, היא דרך רוב הקוראים בשם ציון. הדרכים תבדלנה, אך המטרה אחת היא, ותחת אשר יתאמצו הסכלים לסכסך את בעלי הדרכים האלה איש ברעהו ולקבוע בלבם כמסכר את הדעה הכוונה כי אין „לאחז את הקרעים“, כאשר כי זו היא אחיות החבל בשני ראשיו, חובת החכמים היא להראות ע"י מופתי שכל, וחובת אנשי מעשה — להראות בעליל, כי יש מקום בעבודת הלאום גם לבעלי הדרך הראשונה גם לבעלי הדרך השנייה.

מי מכם, הקוראים, לא נמשך אחרי המנהג הנודע לנסות את אחד הילדים בשאלה: לְמִי גְדוּלָה אֶהְבֶּתְךָ, לְאִבֶּיךָ או לְאִמֶּיךָ, לְאִחֶיךָ או לְאִחֹתְךָ? וְהִילֵךְ מִשִּׁיב תְּמִיד לְפִי תוֹמוֹ: גְדוּלָה אֶהְבֶּתִי גַם לְאִבִּי גַם לְאִמִּי, וְהַשְׂוֹאֵל הִפְקֵחַ חוֹשֵׁב אֶת הַיֶּלֶד לְפָתִי בְתַמִּימוּתִי, בְּשֵׁעָה שׁוּוֹ, דִּיּוּקָא, תְּמִימוּת הַיֶּלֶד הִיא נוֹשֵׂאת בְּדַבְדּוּב גַּם עִם הַרְגֵּשׁ הַיִּשְׂרָאֵלִי גַם עִם הַהִגִּיוֹן הַיִּשְׂרָאֵלִי בְּפִשְׁטוּתָהּ וּבְטַבְעֵיזוּתָהּ, וְקִרְבָּהּ הִיא לְחֻכְמָה יֵתֵר מִן הַפְּקֻחוֹת הַמִּתְחַכְמֵת, הַרוֹצֵה לְמַנּוֹת אֶת מְדַרְגּוֹת אֶהְבּוֹת הַלֵּב כְּמִדְרַגּוֹת הַחוּם וְהַקּוֹר, או כְּמִדְרַגּוֹת כּוֹבֵד הָאִוִּיר. מִהַרְגֵּשׁ הַרְגֵּשׁ, בְּעֵלֵי הַשְּׂבֻרָה הָאֶהְבָּה, הַחֲנוּנִים עַל פְּנֵקֵס הַנֶּפֶשׁ! כְּמַעַם נְכוֹנִים הֵם לְשׂוֹאֵל גַּם אֶת כָּל אִישׁ: לְמִי גְדוּלָה אֶהְבֶּתְךָ, לְצִיּוֹן או לְיִשְׂרָאֵל? לְמִי גְדוּלָה אֶהְבֶּתְךָ, לְאוֹמָה או לְתוֹרַת הָאוֹמָה? חַי עֲבוּדָה וְשִׁלוּחַ, או הַשְׂכֵּלָה — הִי מִיִּנְיָהּ עֲדִיף בְּעֵינֶיךָ? כִּאלֹו גְזֵרָה הִיא שֶׁנְּגוּרָה, צִוּוּ וְהִכְרַח שְׂאִין לְהַמְלֵט מִמֶּנּוּ, כְּפִית הַר כְּנִיגִית וְאוֹנֵם גְּמוּר, כִּי אֶחָד מֵאֵלֶּה הִיָּה יִהְיֶה טוֹב מִרַעְהוֹ וְנִדְחָה מִפְּנֵי רַעְהוֹ וְאִין זֶה וְזֶה יִכּוּלִים לְדוֹר בְּעוֹלָם, בְּשִׁבּוּל שְׂהֵם מְבַמְלִים זֶה אֶת זֶה, או מִתְחַרְרִים זֶה עִם זֶה! יִלְכוּ נָא הַשְׂוֹאֵלִים הָאֵלֶּה אֶל אֶחָד הָאֲרִדִּיכִלִּים בּוֹנֵי הַבָּתִּים לְשׂוֹאֵל אוֹתָם: מַה חָשׁוּב בְּעֵינֵיהֶם יֵתֵר לְמִבְנֵה הַבָּתִּים: הָאִשִּׁיּוֹת או הַקִּירוֹת, הָעַמּוּדִים או הָאֲדָרְנִים, הַדְּלָתוֹת או הַחֲלוֹנוֹת, הַשְּׁעָרִים או הַנְּגוֹת? וְאִי זֶה הוּא הַחֲמַר הַנְּחוּץ לְהֵם יֵתֵר, הַלֵּבְנִים או הַשִּׁיד, הָאֲבָנִים או הַקְּלֵט, הָעֵצִים או הַבְּרוֹזֵל וְרַקְעֵי הַפָּחִים? וְמַה חָשׁוּב יֵתֵר, מִתַּאֲר הַתְּבִנָּה וְרוֹשֵׁם הַצִּיּוֹר, או חוֹפֵר הַיִּסוּד, או הַפּוֹעֵל לְבִלְבָּנִים או חֲרֵשׁ הָעֵץ וְהַבְּרוֹזֵל או הַמְּשַׁנֵּיחַ? הֲלֵא יִמְלֵא הָאֲרִדִּיכֵל שְׁחוֹק פִּיו לְשִׁמְעַ שְׂאֵלוֹת נְבִעְרוֹת כֵּאלֵּה! וְאֵתֵם שְׁעָרוֹ נָא בְּנַפְשְׁכֶם, כִּי הַשְׂוֹאֵלִים מֵרֵם יִבְנוּ יִיסְרוּ לְהֵם מִפְּלִגּוֹת מִפְּלִגּוֹת וּנְפִרְדּוּ הַמִּפְּלִגּוֹת בְּרַעְיוֹתֵיהֶן עַל דְּבַר מִשְׁפַּט הַבְּכוּרָה הַזֶּה אֲשֶׁר בְּדוֹ מִלְּבָם, וְקִרְאָה הַמִּפְּלָגָה הָאֶחָת בְּקוֹל גְּדוּלָה: מִשְׁפַּט הַבְּכוּרָה לְעַמּוּדִים, וְהַשְּׁנִיָּה תַעֲצֵק: לֵא. כִּי מִשְׁפַּט הַבְּכוּרָה לְאֲדָרְנִים, אֵלֶּה — אֵךְ לְבָנִים, אֵלֶּה — אֵךְ עֵצִים, אֵךְ בְּרוֹזֵל!

לְמִרְבִּיבִים כֵּאלֵּה מַה נַּעֲנָה? אִם נֹאמֵר לְהֵם: גַּם הָעַמּוּדִים גַּם הָאֲדָרְנִים הֵם נְכַבְדִּים מְאֹד, גַּם הָעֵץ גַּם הַבְּרוֹזֵל, או רַבִּים מֵהֵם יִרְיִמוּ קוֹלָם וְהַתְּאוֹנְנוּ לְאִמֵּר: הִנֵּה הָאוֹחוּזִים אֶת הַחֶבֶל בְּשְׁנֵי רֵאשָׁיו, הִנֵּה אֵלֶּה אֵינֵם לֹא מִמְּפִלַּת הָעַמּוּדִים וְלֹא מִמְּפִלַּת הָאֲדָרְנִים, לֹא כֵת שֶׁל עֵץ וְלֹא כֵת שֶׁל בְּרוֹזֵל, מִרְחַפִּים בֵּין הַכֶּתוֹת, מְבַקְשִׁים פְּשָׁרָה, מִתְאַמְצִים לְחַבֵּר שְׁנֵי הַפָּחִים בְּנוֹשֵׂא אֶחָד. עַל כֵּן אֲנוֹ אוֹמְרִים לְהֵם: לֵכוּ בְנוּ! הָעֲבוּדָה תִּתֵּן דַּעַת כְּלַבְכֶם לְהַבִּין, כִּי לֹא אִשִּׁיּוֹת לְבָדֵן וְלֹא עַמּוּדִים לְבָדֵם וְלֹא קִירוֹת לְבָדֵם, לֹא הָאֲרִדִּיכֵל לְבָדוֹ וְלֹא הַחוֹפֵר לְבָדוֹ וְלֹא הַפּוֹעֵל לְבָדוֹ, אֵךְ כּוֹלָם יִחַד בּוֹנִים וּמִיִּסְדִּים וּמְקִיטִים בְּנִין אֶחָד. אֵף מִחֲצֵלַת שֶׁל קִנִּים לֹא תִּשָּׂה חֲמַר אֶחָד וּמַעֲשֵׂה אֶחָד, אֵף כִּי יֵשׁ חֲלָקִים מְחוּבְּרִים וּמוֹרְכָבִים וְנֹאחוּזִים, וְאִם הִיחֵם אֲשֶׁר הַחֵלֶק הָאֶחָד מִתִּירֵם אֶל חֲבֵרוֹ לֹא יִהְיֶה מִתְּכֵן כְּמִדָּה וּבְעֶרֶךְ הַדְּרוֹשׁ, תְּקוּמָה לֹא תִהְיֶה לֵה. וְאֵתֵם אוֹמְרִים לְבָנוֹת לְאוֹם, לְגִדּוֹר פְּרִצוֹת לְאוֹם! אִם תַּחֲסְרוּ כָּל־שֶׁהוּא מִן הָעֲבוּרָה הַזֹּאת, אִם תִּסְיִחוּ דַּעַת מִן צֶרֶךְ אֶחָד בֵּין אֲלֵפֵי הַצִּרְכִּים, אִם יִפְקֹד מְקוֹם חֲלֵק אֶחָד — לֹא יִפּוֹן הַבְּנִין. עִם שְׁלָם! הֲלֵא הֲרִכְבַּת בְּנִין כֵּאִין תַּחֲשַׁב מוֹל הַתְּרַכְבָּה הַזֹּאת הַסְּבוּכָה מַעֲשֵׂה רִשָּׁת! וְלֹא עִם כָּל־הָעַמִּים, אֵךְ עִם מִיּוֹחַד בְּתַכּוֹנָתוֹ וּבְמַבְעוֹ, בְּקוֹרוֹת יִמּוֹ וּבְדַרְכָּיו, בְּנַפְּצוֹתָיו וּבְפִלְגּוֹתָיו, עִם אֲשֶׁר לְפִי דְבָרֵי מִקְצַת הַחוֹקִיִּים הוּא פְּחוֹת מֵעַם וּלְפִי דְבָרֵי מִקְצַת הַחֲכָמִים יוֹתֵר מֵעַם, יַעֲן כִּי הַכִּינּוֹי הַמּוֹרְגֵל וְהַשְּׂנוּר: עִם, לְפִי מִשְׁמַעוֹתוֹ הַמְּקוּבְּלָה בֵּין כָּל הָעַמִּים, אֵינְנו כּוֹלָל אֶת תְּמִצִּית מְבַעוֹ הַגְּבֻדֵל, אֶת יִתְרוֹנוֹתָיו וְאֶת חֲסִרְתוֹתָיו! וְאֵנוֹ אוֹמְרִים לְאַחַד אֶת הָאוֹמָה הַמִּפְּוֹרֶת הַזֹּאת, בְּלִי עֲשׂוֹת אֶת בְּנִיָּה לְיָדִים בְּאַרְצוֹת מְגוּרֵיהֶם, וּבְלִי הַיּוֹם זִוּ כָּל־שֶׁהוּא מְנֻקֶּדֶת חוֹבַת הַתּוֹשֵׁב וְהָאוֹרַח, וְאֵנוֹ אוֹמְרִים לְהַבִּיא אֶל הָעַם הַזֶּה הַשְּׂכֵלָה מִחוּץ, בְּלִי אֲשֶׁר תִּהְיֶה הַהַשְּׂכֵלָה הַזֹּאת לְצִוּרַת לְרוּחוֹ פְּנִימָה,

ואנו אומרים לקרבו אל העמים הגאורים ולהדריכו עמכם יחד בנתיבות שלום ואודה, בלי אשר יתכולל בהם, ואנו אומרים לקבץ את מספר בניו אל מרכו נבחר אחד, בלי אשר תהיה עבודת-הקבוץ הזאת למוקש למצבו כגוים עתה, ואנו אומרים לעשות את הנקודה התיכונה הזאת למען שלום וישע, למקלט הרוח, לזכול הדעת והתושיה, וגם ליסוד החיים והכלכלה, ואנו אומרים לעודד את הרוח העברי בכל עזו והדרו, בלי אשר יהיה הרוח העברי הזה לרוח ימי הבינים, לרוח המבאות האפלות, אשר בא ממקום גלות הגוף והנפש גם יחד! היעלה על הדעת כי עשה נעשה זאת בלי עבודה כוללת ומאחות, בלי פלס ומשקל בין פלגות ההכנות הנפרדות, בלי מדה וערך, בלי שעור וקצב בין החלקים — בדלוג ענקי אחד, בפסיעה גסה אחת, או בתקיעה גדולה אשר נתקע ונשוב ונתקע פתגם אהר? לכו בנו — זאת היא מנמה פנינו. המטרה איננה עלולה לשינויים ולפשרות, להכרעות ולהנחות, לנמיות ולספקות. משא נפשנו היא: תחית ישראל והתפתחותו באין מעצור לפי טבעו ותכונתו. תחית ישראל, זאת אומרת: תחית כל הטוב והמועיל, כל הנאה והנשגב אשר היה בישראל מאז ומקדם; התפתחות ישראל באין מעצור, זאת אומרת: התעוררות כל הכחות הגרמטים בעמקי נפש האומה, כל הכחות וכל הכשרונות, כל סגולות הנפש וכל קניני הדעות. ההתפתחות הזאת בהכרח תוביל קדימה, יען כי התפתחות כל עם תצעידה לפנים ולא לאחור. מטרתנו היא: לעודד את העם העברי, למען יחזיק מעמד, למען יציץ ופרח, בלי השתקע, בלי שוב אחור מפני כל תקלה ומכשול, באמת במשפט ובצדקה, בלי הדריד שלום עם אחר ובלי היות למוקש לזולתו. מטרתנו היא: להשיב את הרוח העברי לקרמטו הגדולה, להיות למקור אורה וישע, לשפע דעת ותושיה, לכל יהי נבדל לעה, נבדל וגסוג-אחור, נדור ומוגבל בתקופה ישנה, או כרוך בעקבן של רוחות אחרות, מתדמה ומתחקה, מקבל ונפעל, מרוחק ונטול מעצמותו וממקורו, אך רוח כביר, שואף ודורש, בורא ויוצר, כרוח כל עם מצוין שוחר דעת. מטרתנו היא: למצוא פשר לשאלת היהודים, זו המְקַלָּא הגדולה, זה הדלף המורד, אשר יסכסכנו בכל עמי התבל זה אלפי שנים בלי הפוגות, בלי קץ ותכלה, ותוצאותיו צרה וצוקה, תלאה ואפלה מנדה, נדודים ושפלות, עוני ופגעים רעים. אל המטרה הזאת אנו חותרים, והחפץ המפעם בקרבנו להגיע אליה הוא חפץ בלי-תמורה, והיה לנו לפלס לקרב או לרחק כל מעשה אשר יִעֲשֶׂה וכל דרך אשר תִּבְחַר על פי מנהלי העם. זה הוא „הגלגל הקבוע בתוך המולות החוזרים“ של נסיונות שונים ומעשים שונים. זה משפט הקביעות, ובכל הנוגע אל היסוד הזה, אל היסוד העברי, סבול לא נמכל כל תחבלת פשרה וכל גְּמִיָּה קטנה לימין או לשמאל.

כמשפט האיש כן משפט העם כלו. האיש השלם בנו וברוחו, חותר בכל כחו לכונן את מעמדו, להיות נודו שאנן וכבודו תיש עמו, ומן המטרה הזאת לא יליו את עיניו. ואולם את הניעות ואת התחבלות ימיר האיש לפי מצב העינים אשר מסביב. מטרה אחת לו, אך בדרכים שונות הוא חותר לעלות אל מטרתו, ואם לא תצלח הדרך האחת, ואחז בשניה, ואם לא תצלח השניה, יתור לו שלישית, וכן יתור, יחפש, ישאף כל עוד הוא חי, ואם איננו מת וחצי תאורו בידו, אך כל עוד התאוה, כל עוד לא באו לו ימים אשר אין לו חפץ בהם — זה אות, כי הוא חי. גם העם כלו לא יוכל לחתור בכל הדורות בדרך אחת אל מטרתו. חלילה לשים את המפעל האחד ליתר להלות בה את כל תקות הלאום! חלילה לצמצם את כל התקוה, את כל הבטחון, את כל ההתלהבות ואת כל ההשתדלות בנסיון אחד לכדו, לוא יהיה גם פני הנסיון הזה פני נגה תקוה כיפעת השחר! בינו נא הימב לדעת בין מטרה ובין דרך. בין עיקר לאומי ובין השתדלות-של-מעשה. העיקר הלאומי

הוא יסוד איתן ומוצק, אך המעשים והנמיונות עלולים הם שישלמו בהם השינויים והפטרות, ההכרעות וההנחות, הנמיות והספקות. כל דבר אשר יוכל להרים את קרן עמנו ולהושיע לו מכל צרותיו — אותו נעשה. אל יתפאר האומן על הפועל, הפועל על המשיג, העובד במקצוע זה על העובד במקצוע אחר! היו ימים ולא רחוקים הם ממנו ויריבו סופרים על דבר תעודת הספרות, ויהיו בעלי שאלת החיים אשר גרפו את בעלי חקירת קדמוניות ויקראו אחריהם מלא כי הם מלקטים עצמות יבשות, ובעלי חקירת קדמוניות תרפו את מערכות סופרי שאלות-החיים ויתנום לעוסקים בחיי שעה רועי רוח ורודפי קדים לבלי הבא כל תועלת קימת לספרות, וכולם יחד חצו את משפט מעתיקי דברי המדעים, כי אך מעתיקים המה, והמעתיקים גרפו את המחברים, ויאמרו: טוב העתיקנו דברים מועילים מחברכם דברים במלים, ואלה אשר ספרו לקוראים עברים את אשר ידובר בישראל בשפות אחרות ואת אשר יעלילו ויתרפו הצוררים, נאשמו כמספרים דברים במלים ללא הועיל, ולעמתם כזו אלה בלבם למודיעים את אשר יעשה בקהלות הקטנות דברים אשר לא מעלים ולא מורידים, תחת אשר הדברים שהמה מודיעים, חיי ישראל תלואים בהם, ועוד ועוד.

האם מחכמה רבו על אלה? איש איש מהמריבים ראה אך מנת-חבלו, ולא ידע את צרכי הספרות כולה. המנינים הקטנים, הכתות, הנוסחאות, הודו קודם ברוך שאמר, או ברוך שאמר קודם הודו, קולטורה קודם הציוניות, או לאחריה — כל אלה הן פילים בקופות של מחטים. לנו נא עברו את העבודה הלאומית, והם גלים מאליהם. העבודה לא הוכל היות עבודת דת לכד או עבודה השכלה לבר, ואם גם נגבילה בציון ונעמידה על השקל ועל המננה — לשוא יהיה עמלנו. העבודה אשר נעבוד מתוך ההכרה הנאמנה והתשוקה העצומה לעודד את עמנו בעל כרחנו תפרד, תסתעף, תשהרג לפנות ולוויות שונות. גם אם נשאף אל העתיד, לא נוכל לעצום ענינו מצרכי ההווה; גם אם נאבה לקומם את האומה בכללה, לא נוכל להתעלם מן הקהלות; גם אם נאמין כי קבוץ ישראל יוכל לתת את התנאים הרצויים לעמידתו, לחירותו, לשלומו ולכבודו, יכול לא נוכל לשכוח, כי הדבר הזה איננו פוטר אותנו מן החובה לקומם ולעודד את ישראל גם בתוך הפזור. המעשים רבים הם, וכמעט אי אפשר למנותם. ואם הפצים בעלי המעשים השונים האלה להתפרד למפלגות — יתפרדו, אע"פ שבאמת אין אלה מפלגות, כי אם מקצעות שונים שבעבודה אחת, דרכים שונות עולות אל מטרה אחת. מפלגות יש בישראל, אך לא אלה הן המפלגות. האומרים: אין לנו חפץ בהשכלה, ברוח לאומי, אנחנו נשב באשר נשב, ונשמור את הדינים, ונפרד ונבדל מן התבל, עד אשר ירחמנו ה' והשיב את שבותנו — זו היא מפלגה וזו השקפתה. או אלה האומרים: חפצים אנחנו אך להקרא, אם גם לשוא. בשם אמונה חפשית מיוחדת, והיה לנו רק הנכר הזה, כי נבנה לנו היכל לעבודת אלהים, אשר נבקרנו לפעמים. או לא נבקרנו, ואולם כל הרוח העברי והוכרונות העברים ומהות האומה העברית — מחה תמחה, כי אין לנו חלק בזכרונות קדומים, גם זאת היא מפלגה ולה מטרה אחרת: זהו הבדל העיקרים והמטרות, וכל עוד לא יבקעו לראשונים נצוצי הרעת, ולא יתעוררו בקרב האחרונים הרהורי תשובה, או אחרים לא ישיבו מעל פניהם — לא ימוש הרים מבינינו וביניהם. ואולם החפצים בתקומת ישראל מפלגה אחת המה, ואם ירבו מקצעות העבודה ואם יעצמו חלקי ההכנות — והיה זה אות, כי עבודת הלאום כולה תרחב תסכי על כן וקוראים: שלום לעובדים!

נ"ס.

ווארשא, תשרי תר"ם.

אספת-הציונים השלישית בבאזיל.

לאספת הציונים יש ערך משנה וכפלים לתושיה. חין ערך האספה גדול הוא גם בתור חיוון גם בתור מעשה. בתור חיוון נכבד ונעים הדבר במאד מאד. כי מכל תפוצות ישראל מתאספים אנשים של צורה, אנשים שונים לפלגותיהם ונבדלים ורחוקים זה מזה, מתאספים ומתאחדים להמתיק סוד ע"ד עניני ישראל. בתור מעשה נכבד דבר האספה, יען כי פרי ישוה לה להוציא את הרעיון הציוני לפעולות בעוד ימים רבים או מעטים. אם נבין היטב את דבר הסגולה הכפולה והמכופלת אשר לאספת הציונים בבאזיל, לא נשתומם בשמענו, כי אנשים מבני עמנו אשר עוד לא נשבעו לדגל ציון, או אנשים אשר יחפצו בכל לב כי יצא הרעיון הציוני לפעולות אבל הם קמני אמנה, ורוח הבקרת המפעמת בקרבם לא תתנם להאמין כי בדרך הזה נגיע אל המטרה, גם הם לא יכלו לכלוא את רוחם מרגשי כבוד ורצון וחיבה לאספת הציונים, בראותם את הקהל הנכבד הזה ואת עבודתו ואת משפטו. אכן החן המושכת את לבם היא הסגולה הראשונה: סגולת האספת בתור חיוון. לוא קמה מפלגה אחרת בישראל ותמצא כח לקבץ את המפוררים ולעורר רוח כביר ולאסוף חכמים ונדיבים ובאי כח העם אל מקום אחד כמשפט אספת הציונים אשר בבאזיל, אז אולי פנו היהודים האלה שאינם ציונים, או שאינם סאמינים בצאת הציוניות לפעולות—אל מקום אחר ואל אספה אחת. אבל יאמרו מה שיאמרו, אין מפלגה. אין רעיון אשר די כח לו למשוך ולקרב את הלבבות ולהרים את לב העם מעל עסקי חול ומעל שפלות העסקים והמעשים שבכל יום וזולתי הרעיון הזה. אמנם נקל ללצים ולמבקרים להשפיל את ערך האספה מרחוק, אבל לא מקרוב. קסם על האספה הבאזילית לעורר רגשי כבוד בקרב כל הבאים לראותה. ראשית הפעולה היא פעולת האספה בתור חיוון, ואחריתה להכות שרשים חזקים לא יבלו בקרב לבות הבאים שמה, אשר לעתים לא רחוקות הם באים מתוך שלא לשמה לשמה. אלו לא נבראה האספה הבאזילית אלא לדבר זה דיה. האספות הנפרדות אשר הציוניים מתאספים בארצות שונות לא יכלו לחולל פעולה כזאת. חק האספות בבאזיל הוא יליד הציוניות החדשה, ומי לא ידע, כי זו היא התנועה הראשונה אשר נתנה לנו את תכנית חברים כל ישראל, תכנית נאה ונהדרה כזאת?

בתור חיוון אולי היה יתר שאת לאספה הראשונה, שהיתה חג כלולות העם עם הציוניות. מי שלא ראה את האספה הראשונה לא ראה חיוון נהדר בחיי עם ישראל מיכיו, ומי שראה אותה לא ישכחנה לנצח. האספה הראשונה היתה ברובה חיוון, התעוררות, משא-נפש; האספה השניה כבר בקשה נתיבות לה לעולם המעשה, והשלישית הרבתה עוד יתר לצרף מעשה למחשבה. ע"פ קנה המדה הזה נקל להוציא משפט, כי אלה אשר בקשו חיוון מצאו יתר נחת באספה הראשונה, ואולם אלה אשר עניניהם נשואות למעשים מצאו קורת רוח יתרה באספה השלישית. כל איש אשר עיניו בראשו ראה מראש, כי מדי תלך הציוניות הלוך וקרוב אל המעשים ירבו המכשולים, ובמקום שיש מכשולים תפררנה גם הדעות ואת אשר יקרב האחד ירחק השני, ובמקום אשר האחד רואה מכשולים כהרי דרים שאין להגותם מן המסלה יראה השני מכשולים קמנים אשר אך תעיף עין בהם וחלפו כמץ נרף. הציוניות בתקופת המעשה לא תוכל לצאת ידי חובתה ב"השתפכות הנפש". חג הכלולות לא יוכל להמשך ימים רבים, וגם אם "הונג" ישכון יתר בשלום וקרעות לא

ימלט מראגות קמנות ולפעמים גם מסכסוכים קמנים, והיה כל הרואה מרחוק את הסכסוכים האלה וחשב כי עוד מעט ונתפרדה החבילה, אבל זה הוא חזיון שוא ומקסם כוזב, כי באמת אין זו התפרדות כי אם התפתחות.

אבל אם לא תשאינה האספות במאונים יחד בתור חזיון אל יחשוב איש, כי האספה השלישית לא היתה חזיון נעלה מאד. היא לא היתה ולא יכלה להיות, היא גם לא רצתה להיות כלילת יופי חיצון (דיקוראטיווי) ומלאה רגש חזק (פנטימנטלית) בהאספה הראשונה, אבל גם היא היתה נהררה ומלכבת. האספה אספת ישראל ככל הארצות, יפה, ערוכה בכל הסדרים, הומיה, "בעלת צבעים שונים", והמגולות הראשיות אשר לאספת בית ישראל בתור חזיון היו גם לה לתפארת ולחן, ועוד יתרה עשתה, כי הצעידה את הציוניות צעדים כבירים אל מטרת המעשים, ואם עשירות היו האספות הראשונות בפרחים אספה זו עשירה היתה בפירות, ואמנם עוד לא נתכברו ולא נתבשלו הפירות די צרכן, אבל כבר יש פירות, וכבר זכתה האספה לברך "שהחיינו", למשל, על בית האוצר העברי, שהוא פרי הציוניות החדשה ותבואת האספות הקודמות. אמנם על פרחים אין מריכים, לא על מעמם ולא על ריחם. הפרחים הם מעוררים את בעלי החזיון והפיוט, אבל במקום שיש פירות, שם יהיה גם שיח ושיג בין הנוטעים ובין השומרים אך לגדל את הפירות ואיך להבינם ולבשלם, ומוב כי נזכה לפירות, גם עם המריכות והסכסוכים הכרוכים אחריהם, משנשיר כל הימים ע"ד פרחים אשר לא ישאו פרי לעולם.

אל האספה באו כארבע מאות מורשים ושליחים, וגם המון אורחים רבים. בכמות לא נפלה האספה מן האספות הקודמות, ובאיכות יש אשר עלתה עליהן. כאו כן עתה היה הד"ר הירצל, מנהל הציונים החדשים, ראש המדברים, ובלי שפת יתר נוכל לאמר, כי המנהל הזה הולך כחיל אל חיל והוא הולך הלוך וגדול יחד עם התנועה הציונית. דרשת-הפתיחה אשר דרש באספה הזאת היתה דרשת חכם מדיני לכל משפטיו וחקותיו. הוא היה זהיר ומתון בדבריו, ועם מתינותו לא הכליע בשתיקה אף דבר אחר אשר ראוי היה להזכר. לא נביא בזה את העתקת דברי הירצל, שכבר נודעה ממה"ע, אך נציין את תכונתה, כי בה נפגשו ענוה ורוממות. יש אשר דבריו נשמעו כדברי איש עומד בראש העם, ובכל זאת לא היתה בהם אף שמינית שבשמינית גאוה. הוא דבר על אדות הליכות עולם, על מצב הציוניות בתור שאלה מדינית, על הצלחתה עד עתה ועל תקותה לעתיד. איזה שיחות נשמעו כפתגמי דרשת-הכסא, בדברו ע"ד יחס הציוניות אל האיתנים אדירי תבל, ובכ"ז בהקרא הדרשה כולה יוכח הקורא לדעת כי אין שם אף קורטוב של התרברבות, והדורש איננו מתהלך בגדולות ובנפלאות ואיננו מהפאר כי דבר לו עם הגדולים, אך הוא מבקש מעוז מאת הגדולים וקורא אל העמים בענוה וברוח חן בעם האמת והיושר לעזור להוציא לפעולות את הדבר השווה לכל נפש. כן גם דברי הד"ר הירצל על אדות המפלגות בישראל — אין בהם קוצים מכאיבים, אין דברים מעוררים קנאה ואיבה, ועכ"ז סיים הד"ר ה. לא רק את שיטתו הציונית בכללה, כי גם את שיטתו הציונית-החדשה כפרמה.

הד"ר הירצל לא המיר את דעותיו מן האספה הראשונה ועד עתה. כציוני מדיני בא באווילאה בפעם הראשונה, ודרשתו באספה השלישית היא מבחר התמצית של הציוניות המדינית. מדיניותו של הירצל כיצד? הרוצה הוא למבוע על היהודים חוהם מפלגה מדינית בארצות שהם שם? הרוצה הוא שהיהודים יפרשו מן הצבור המדיני וכנו להם מדור בפני עצמם והבדילו את עסקיהם המדינים מעסקי העמים? לא ולא! הוא מזהיר את היהודים מבווא בסכסוכים עם העמים, הוא מברר את דעתו, כי אספה זו שמתאספת פעם בפעם

בבאזיל איננה אספת חברה משתפת את בני המדינות להבדילם ממדינותיהם וליסד להם „אינטרנציונאלי“, אבל היא אך משא ומתן „אינטרנציונאלי“ על אחת הצעה ורעיון ותקוה וצורך נוגע אל כל היהודים. לא נקוה, כי מסירת מודעה זו של מנהל הציוניים תסתום את פיות משמיני הציוניות בקרבנו, אבל בכ"ו ראוי וגם נחוץ היה הדבר להודיעהו ולשוב להודיעהו, לא רק מפני דרכי שלום, אך יען כי זה הוא דבר אמת לאמתו. הציוניות חפצה להשיג את מטרתה בשלום ובשובה ונחת עפ"י דיני הממלכות וברשיון האדירים, והדרך העולה אל המטרה הזאת איננה דרך שנאה וקנאה כי אם דרך תום וענוה ושלום. ואולם גם אם הד"ר הירצל לא שנה את דעתו בעיון, לא על נקודה אחת הוא עומד כמעשה. הוא אומר בדרשתו: הרבר אשר אותו אנו מבקשים הוא רשיון ממשלה תוגרמא. רשיון זה נדרש לכמה פנים, וכבר עמדו עליו נואמים אחדים, וידרשו פשר דבר מאת הנואם, וגם השבו לפצוא כעין נמיה והנחה מן העיקרים הראשונים, וגם השב השיבם הד"ר ה. להרגיע את רוחם, כי אין זה שנוי דעה והמורת עיקרים, אבל אחרי כל הבאורים האלה אין ספק, כי הד"ר ה. בכל ויכוחיו עם חובבי ציון המעשיים, במדה אשר יקרב אל הפעולות בה במדה יתפשר עם התנאים הקיימים לעשות את מעשה הישוב לאט לאט. והמסרת של האספות הבאזילאיות כי אחרי הד"ר הירצל ידרוש הד"ר נורדא ע"ד מצב היהודים בארצות שונות נשמרה גם בפעם הזאת, וגם הפעם היה נורדא — נורדא בסגנונו, במקשלו, בהתוליו ובחדודיו. דרשתו נפרדה לשני ראשים: החלק האחד הוא על דבר מצב היהודים החיצוני, ר"ל ביחס אל העמים, והחלק השני הוא ע"ד מצב היהודים הפנימי. המליץ הנפלא, המבקר השנון, הנואם הכביר, כמדומה לנו לא טרח ולא יגע להכין את דרשתו. לוא נמסרה העבודה לאיש כאתנו לערוך השקפה כוללת על המצב החיצוני ועל המצב הפנימי של אהב"י במשך השנה, השקפה ראויה להקרא מעל במת המדברים באספת ישראל מכל הארצות, או חתרנו למצוא את כל המקרים והנסבות, החזיונות והמעשים, ולבחור את הנכבדים והחשובים שבהם, ולצרפם ול"ו, ולהוציא מהם משפט חרוץ. דברים כאלה כותב איש איש מסופרי העתים העבריים לתקופת השנה, ואם לעריכת מאמר כזה אין עבודה רבה דרושה, לעריכת השקפה נועדה להקרא בצבור פעם אחת בשנה במקום שסמנו מודיע התלגרף לכל קצוי תבל כל מה שנאמר וכל מה שנחלט, היה כל איש סאתנו חושב לו לחובה קרושה לקרוא ולעיון, לחקור ולבדוק, לצרף וללבן הרבה מאד, להביא חשבנות וספירות ומעשים ומופתים כן ביחס אל המצב החיצוני וחליפותיו וגונוי הדקים ושינוי בארצות שונות ושלשלת מקריו וחבורם וקליעתם והצטרפותם ול"ו, וכן גם ביחס אל המצב הפנימי וקורותיו והליכותיו ותמורותיו ותכונת המפלגות הישנות והחדשות והמעשים אשר עשו והמעלות והמגרעות. אבל מי שהוא „גאון“ כנורדא יכל להקל לו את העבודה הזאת ולהת תחת השקפה כזאת, פרי עבודה עצומה ותוצאת חקירות ארוכות וכבדות — נאום מלא פתגמים כוללים, חדים ומלוטשים. בלעדי כשרון כזה, לוא עמד אחד הנואמים ויכרוך את הדברים האלה ויודיע בקצרה, כי מצב היהודים הוא רע, או אמרו לו השומעים: מול וצא, דברים כאלה אינם נדרשים כלאחר יד, וראוי להאריך במקום שקצרת, ואם לפי שמתך אין כל חדש וכה שהיה הוא שיהיה, נמצא כתיבת דברי הימים לבני ישראל אך למותר היא, ונקל לכתוב את קורות ישראל בשנים שלשה מורים. דבר זה מותר הוא אך לנורדא הממלא בכשרונו את חסרון החמר שבדבריו. כן היתה גם דרשתו הראשונה גם השניה וכן היתה גם השלישית. הדרשה שדרש נורדא הפעם יכולה היתה להשמע גם לפני עשר שנים. וכי מה יש בה ממקרי

השנה? שתיים שלש מלים ולא יותר; ואם יבקש השומע לדעת מהנאום הזה מה נעשה בבית ישראל במשך השנה — גם שתיים שלש מלים לא ימצא, כי התוכחה לרבני המורח יכולה היתה להשמע גם בשנה שעברה. מן השנה כמעט אין דבר בדרשת נורדא, אבל יש בה תמונה נאמנה ממצב היהודים בכללו. יש בה מן ההשקפה הציונית על מצב היהודים ועל הלאותיהם.

לעמת זה היה הדין והחשבון מפעולות הועד-הפועל, שקרא הארדיכל מארס ארק, המצית דינים וחשבנות שונים שערכו העוסקים בענין הציוניות בארצות שונות. מהדין והחשבון הזה נוכחו השומעים לדעת, כי כל מה שהיה ביד הועד הפועל לעשות — נעשה. התנועה הציונית גדלה מאד, ועם התרחבות התנועה חובה היתה גם לעשות בה סדרים, והסדרים לא נעשו ע"י הועד הפועל כ"א ע"י הועדים השונים שבמדינות. או החלו לבחור את הועדים ואחרי מ"ם קצר בפרמי סדרי האספה נוסרו הועדים. וזאת היתה עבודת היום הראשון.

היום השני — ישיבה שלפני הצהרים.

ד"ר הירצל יושב ראש וקורא באוני הנאספים את שמות חברות והאנשים מערים וכאמצות שונות ששלחו תלגרמות של ברכה אל הקונגרס. לשמע שמות כמה חברות ושמות אנשים או נשים, שרשומם ניכר בתנועה הציונית, ימחאו הנאספים כף. ערים רבות, ששמותן סלאווים, יבטא הד"ר ה. בככרות, וגם המלים העבריות שבדהתלגרמות אינן שגורות על לשונו. בין התלגרמות של ברכה יש שעריכתן ושלידתן מוכיחות כי יד הציוניים החדשים רמה על מתנגדיהם, כמו למשל התלגרמות מנאליציא, הרומזת כנגד הציונים המעשיים שפרשו מן הצבור הבאזילאי.

או יעזוב הד"ר הירצל לפי שעה את הנשיאות, והניח אותה לאחד הסגנים, והוא הד"ר מאנדל על שמאם.

והד"ר פרידמאן (ברלין) הוא המודיע בשם הועד שנתמנה לבקר את זכיות המורשים אם כשרות הן כולן. הודעתו קצרה. הוא מודיע, כי לאנשי הועד נעים מאד להודיע שאין לערער על איש מהמורשים בדבר בחירתו, וכל זכיותיהם כשרות וישרות, אחת לא נעדרה.

והד"ר סוליס-כהן מפילדלפיה שנבחר בהועד של ממונות עפ"י חברי הועד הזה ליושב-ראש בקרבם, תודיע כי הועד הזה קנה עוד ועד-משנה לבדוק ולבקר את החשבונות שהציע אתמול הד"ר קוקש בשם הועד הפועל. הועד-המשנה הזה אחר בנשף עד השעה הראשונה אחרי חצות לילה, וישכם בבקר בשעה השמינית, וזה אוח, כי הוא איננו מתעצל ומתרגל במלאכתו, ולמרות שקידתו וחריצותו והתמדתו לא היה סיפק ביד הועד לקצות את החשבון כולו, אך בשעה השביעית בערב יערוך הועד את דינו וחשבונות.

ותעל על הפרק שאלת חשבון הועד הפועל בכללו, ויהי המשא והמתן הזה המשך המ"מ מיום אתמול ויארך עד תום הישיבה בשעה השניה אחרי הצהרים. הנואמים והמפלגלים מיילו ארוכות וקצרות בענינים חשובים וגם בדברים של מה בכך, בכללים וכפרטים, בחוקים יסודיים ובדיני דינים, ויהיו הדברים יגעים, ויש אשר דבר הנואם

רוסית, ויבוא המעתיקים ויתרגמו, והתרגומים ותרגומי התרגומים גם הם ספגו כמה רגעים יקרים.

הנאום הראשון היה ד"ר מנשל ממשירנוביץ שבבוקאווינא. הוא נשא מדברותיו על אדות מעמד היהודים בגליציה, ודבריו נגעו עד לבות הנאספים. הד"ר מ., שפתו אתו, והוא מדבר ברגש, ואעפ"י שלא הודיע כל דבר חדש בעוררו קנים והגה על עניותם של היהודים בגליציה ובבוקאווינא, ואעפ"י שלא בא ותלמודו בידו: ספירות מדויקות ומסוימות מלוקמות ביגיעה ובמרח גדול ומנופות בשלש עשנה נפה, בכ"ז עשו דבריו רושם, כי סוף סוף נגע אל סיתרי לב עברי ולב אדם בקראו ברגש, כי אין אמר ואין דברים לתאר את עני היהודים בגליציה ובבוקאווינא. „גם לב אכן יסם כדונג למראה הדלות והשפלות השוררות שם בין המון בני עמנו“.

לעתיד, אם יעמוד אחד הנאמים לתאר לפני הקונגרס את מעמד היהודים בארצו, יָבֵן נא את עצמו לא לדרוש דרשה, כי אם לקרוא פרק, יבוא נא וחשבונות בידו, דברים שאינם נקנים אלא ביגיעה יתרה ובשקידה מרובה, כי כבוד הקונגרס הוא כבוד ישראל, ובמקום כזה ראויים להשמע אך דברים שאין להכין אותם על נקלה וכלאחר יד כי אם אחרי יגיעת בשר ורוח.

הדרשה הנכבדה ע"ד עניותם של ישראל בגליציה ובבוקאווינא, עם כל חשיבותה בפני עצמה, איננה נוגעת נגיעה בלי-אמצעית בענין הציוניות. בדבר הציוניות בא הד"ר מנשל לידי מסקנא, כי הועד הפועל חייב להגדיל בגליציה ובבוקאווינא את ההשתדלות להרחבת הרעיון, וכי ראוי לשלוח לגליציה אנשים כהד"ר הירצל, לעורר הלכבות. אם קבלה היא נקבל, ואם לדין יש להמיל ספק במסקנא זו, אם טוב הדבר לשלוח את הד"ר הירצל לימין ולשמאל.

ע"ד ההשתדלות, ראוי להזכיר גם את הערתו של בירקנשמיין (פראנקפורט ע"נ מאין), שהתאונן על הועד-הפועל על נהלו את ההשתדלות באשכנז בידים רפות, תחת אשר חובתו לפרום מצורתו על אשכנז, כי כשתעלה בידו לכבוש את אשכנז, אז יכבוש את אירופא המערבית כולה. גם חוה בירקנשמיין את דעתו, כי טוב לקבוע את הקונגרס במקום אחר. בדעתו זאת אין בירקנשמיין יחיד, כי כמה יש רבים האומרים כי טוב לקבוע את הקונגרס בעיר הומיה יתר מבאויל השאננה. אך מתשובתו של ה' מארמאָרעק שנשמעה ביום הזה אחרי הצהרים נודע שאין ברעת הועד הפועל לשנות את מקום הקונגרס.

ה"ה מנשל ובירקנשמיין פליגי אהרדי בלי משים. לפי השערתו של הראשון הופעת הד"ר הירצל בגליציה התפוך את כל היהודים לציוניים, ובירקנשמיין מתאונן על רפיון ההשתדלות באשכנז. והלא נודע, כי באשכנז נאמו גם הירצל גם נורדא, ומה יש לעשות ולא עשה הועד הפועל? נקל לבקר, להתאונן, אבל לא נקל הוא „לכבוש את אשכנז“ גם ע"י מאה מטיפים ואלף חוברות קטנות. הרעיון הציוני ינחל את הנצחון לאט לאט ע"י הכח הצפון בו וגם ע"י המעשים אשר יעשה בעליל.

בשקלא ופריא זו ראוי לציין את נאומו של הד"ר ווערנר, מי שהיה עורך ה"וועלט". כדי להוציא מכלל ספק, בקש הד"ר וו. את הד"ר הירצל לכאר את דבריו בדרשת הפתיחה, שהציוניים חפצים לקבל „רשיון תחת ממשלת דוד מלכותו השולטן התוגריי“. הד"ר וו. דרש לדעת, אם הדברים האלה רומזים שהציוניות מוחקת את הסאה וממעטת את דרישותיה הראשונות, כי הלא עפ"י הדרישות הראשונות, שהן הן עיקרי

השיטה הבאזילית, מבקשים הציוניים את רשיון כל הממשלות, ועתה ידובר אך על אדות רשיון תוגרמא לבריה. גם השמיע הד"ר וו. את הלונתו על חוסר פרטים מדויקים בחשבנו של הועד הפועל ע"ד ההשתדלות הפנימית, ויחווה דעתו, כי חובה על הועד הפועל לכוון ועדים מקומיים כדי לנהל את ההשתדלות באשכנז ובאוסטריא בנריוות מרובה יתר מאשר עד עתה.

ואף כי לא השיב הד"ר ה. על תשובתו של השואל הזה עד יום המחרת, אנהנו נזכיר את התשובה במקום זה מפני סדר הענינים. הד"ר הירצל השיב, כי דרשת הפתיחה שלו נערכה לפני הועד הפועל ותאושר ותקיים על ידו. אין להעלות על הלב את הרעיון, שהשיטה הבאזילית הראשונה נתמטטה. משיטה זו לא תזו הציוניות אפילו כמלוא שעל, אבל הרשיון הוא הדבר הראשון הדרוש לצאת לפעולות.

במפלא מסנו לא נחקור, אבל נרמה, כי עם התשובה הזאת התקרב הד"ר הירצל קרבה גדולה אל המעשיים, כי הלא גם הם רוכזים אומרים כי הישוב הוא הדבר הראשון הראוי להעשות, וכין ישוב ורשיון (Charter) אין עוד המרחק רב כל"כ, כמו בין ישוב ומשפט-עמים.

אחרי אשר הרבה מורשים אחרים דברו איש איש ע"ד התנועה השוררת בארצם במקצוע הציוני הציע הד"ר סאליס-כהן (פילדלפיא) לקצוב לנאמנים חמשה רנעים.

והרשות נהנה להוציא מן הכלל הזה את מאצקין שדרשתו עשתה רשם. הוא התאונן על אשר החלפת הקונגרס הקודם בדבר תקנות הבאנק לא נתקמה. הבאנק, עפ"י ההחלטה הנ"ל, חייב לשים פעולותיו אך כפלשתינא ובסוריא, ולא במקום אחר בתבל. גם אין הנואם מוצא קורת רוח באפני ההשתדלות. פלשתינא איננה עומדת להקנות במהרה כמו שחושבים הפתאים, שאינם ציוניים נמורים. לפי דברי הנואם, לא לחכמה תחשב לתת הבטחות נמהרות. בדבריו אלה מתח מאצקין קו בקרת על דרשתו של הד"ר הירצל בלונדון, שאמר, כי עוד אחת מעט וראה כל העם כי מחשבות הציוניים יצאו לפעולות. האמנם הציוניים עורים המה וחושבים באמת, כי בעוד שתים שלש שנים תקום פלשתינא לאחווה לישראל? הציוניים הנאמנים מבקשים שהענין היקר הזה יהיה גרן ככובד ראש ובדיוק נמרץ, ולא בהבטחות ובפרסומי מילי בעלמא.

ושאון נשמע בבית. יש אשר קראו: לא נתן רשות לבקר את דברי הד"ר הירצל, ויש אשר השיבו: רשות וגם חובה לבקר!

והד"ר הירצל ראה, שראוים דברי מאצקין להשיב עליהם ויקח עמו דברים להשיב עם זה עוד על כמה ערעורים מימין ומשמאל. ע"ד דרשתו בלונדון אמר הד"ר הירצל, כי רחוק היה מהודיע שם יתר מכשיעור, אבל הוא הודיע שם פחות מכשיעור; מעשים חדשים נולדו אז, וידועים המה לרבים מהנאמנים. הוא נשא אז את מדברותיו באזני יהודים עניים יושבי לונדון, ותהי חובתו לתת להם תקוה ואמונה. וע"ד השינוי שנעשה בתקנות הבאנק הראה הירצל נוסח תלגרמא ששלח בחודש דצמבר העבר ללונדון, ובה יבקש שהחלמות הקונגרס התקיימה בדיוק נכון. גם דבר הירצל על אדות יחס הועד הפועל אל הועדים המקומיים השונים וגם ע"ד קיבוץ השקלים. השקל הוא מקור להוצאות ההנהגה של הציוניות. רבים משלומי אמוני הציוניים אינם משלמים את השקל, ואין לדון מן השקל על מספר הציוניים. גם נגע הד"ר הירצל אל השאלה הגדולה — שאלת התרבות. הוא יכול אך, כדבריו, להשמיע עוד הפעם את הודעתו מאז, שאין מגמת הקונגרס לעסוק בעניני הדת, אם עניני הדת הם בכלל הקולטורה. הבגסת עניני

הדת אל המשא והמתן עלולה אך להחליש את כח הציוניות. הקונגרס מכבד את כל המפלגות הדתיות, כמו שהוא מכבד את כל המפלגות המדיניות. הציוניים הם יהודים לאומיים, והיסוד שעליו הם עומדים היא האנושיות הכללית. כסוף דבריו זכר הד"ר הירצל את מתנגדי הציוניות. לא נפלא הוא בעיניו לראות ולפגוש יהודים שאינם ציוניים, והוא גם מכבד את דעותיהם, אבל קצרה דעתו מהכין איך יוכלו יהודים להתגולל ולהתנפל על הציוניות. באחרית דבריו הביע הד"ר ה. את תקותו, כי יבוא יום וידע כל העם מה פעלו המנהלים הציוניים.

הדברים היו סלאים חן ופקחות. זו היתה תשובה מפני השלום ומפני הנמוס, אבל כמו שלא נפתרה שאלת הקולטורה ע"י השיחות הנאות האלה, כן גם לא זו ממקומן הערותיו של סאָצקין כי טוב למעט בהבטחות. לא נכנס בוויכוחים, אם היתה הדרשה בלונדון דבר בעתו או לא, אבל איך שיהיה, לימים הבאים טוב להמנע מהבטחות יתרות.

ובישיבה שאחרי הצהרים נדג עוד הפעם הפרופ' מאנדלעלשטאם בנשיאות, וגם הוא קרא איזה תלנרמות חדשות שבאו, וגם נסה לנצח על המו"מ, אך בין הכשרונות הרבים והמצוינים של אותו זמן לא נמנה כשרון הנבלת חופש הנאמים. אחריו בא הד"ר גאסטר, שלמד בבית מדרשם של האנגלים את חקי הפרלמנט, והוא לא נתן את הנאמים לעבור את חק חמשת הרגעים שנקצבו להם הפעם עפ"י החלטה מיוחדת.

ותהי כל הישיבה מלאה מו"מ ע"ד חשבון הועד הפועל. מן הערעורים הראשונים שהעירו התנגשות חזקה נזכיר את דבריו של יאָרק־שטיינר, כי המושבה „מחנים" בארץ-ישראל לא היתה ולא נבראה, וכי בהיותו בארץ ישראל ראה כי רק אחד משבעת הקולוניסטים מוכשר להיות קולוניסט. גם חוה את דעתו, כי לא טוב עשה הד"ר ה. בפרשו את כנפיו על החברה „אהבת ציון" במארגנו, אשר אין בקרבה נכונה.

במו"מ זה השתתף גם אָסקאר מארטאריק, והוא הזמיע דעתו, כי אין לשנות עוד את מקום הקונגרס ממקום שבחרו הציוניים. היהודים כבר היו נודדים למדי, ועד שיזכו לעלות לא"י יחיוקו מקוטם בבאזיל שקבלתם כרצון ובאהבה.

כנראה, זו היא הלכה פכוקה מאת הועד הפועל, אבל נרמה, כי תחת השגיגה היפה הג"ל ראוי היה להודיע את נמוקי הועד הפועל כלי משלים ושנינות.

עניני המסונות. והד"ר סוליס-כהן הביא את חשבון-המסונות ויקראו בשפת אנגליא, ויהי תכן הרברים, כי הועד-המשנה בקר את החשבנות וימצאם מדויקים כל צרכם. הועד הביע את ברכתו להד"ר קוקש בעד עבודתו, ובעד היגיעה בקבוץ השקלים (סך השקלים עלה 114,370 פ"ר).

וה' פריידנברג הציע להשיב תורה להד"ר הירצל ולהועד הפועל בעד עבודתם. אז עלה הרברט בנטוויטש (לונדון) הבמתה ויאמר, כי עם השתתפו בהצעה הג"ל מוצא הוא את עצמו מחויב להעיר בדברים אחרים על כמה פרטים. במו"מ שהיה אתמול הזכירו איזה נואמים, שהועד הפועל איננו שם לב כראוי אל עבודת הציוניים האנגלים. הוא, בנטוויטש, כשהוא לעצמו, איננו מסכים לשים הכרל ופדות בין יהודים יושבים בארצות שונות. ה' בנטוויטש קרא את דרשתו מן הכתב, והיא היתה כתובה באותה האריכות המיוחדת לדרשות הפרלמנט באנגליא. הדברים פשוטים וקלים ונאים, אבל חמציתם מועטת. הוא פתח בשאלה ע"ד ההכרל אשר יבדילו בין היהודים יושבי ארצות שונות — אעפ"י שאין הדבר הזה נוגע אל עניני מסונות, וגם אין אנו יודעים

היטב, מה ההבדל הזה שעליו התאונן ה' בנמויטש? מי בקש להבדיל, ולמה בא הוא להגן על האחדות, אשר אין קם עליה לבלעה? נשיאים ורוח וגשם אין — מבקשים להבדיל, ואני אומר: חובה לחבר ולשתף, אני מדבר כיהודי וכאנגלי, באנגליא נוסד הכאנק, אנחנו מרחנו ויגענו וכו' וכו' — כל אלה הם דברים נאים, אבל לא נדע מה צדך היה בהם.

עיקר דרשתו של בנמויטש היתה שאלת החשבון. הוא מאמין באמונה שלמה כי כל פרוטה ופרוטה שהוציא הועד הפועל הוציא אותה לכפרה מועילה, הוא איננו חושד בכשרים, הוא איננו מסיפק — וכל זה באריכות יתרה ובנחת ובנעימה, אבל — אהרי כל אלה, הוא מוצא את הדבר זר והמה, שאין מודיעים את פרטי החשבון, אבל מזכירים בחשבון סכומים כוללים — וכן לא יעשה. בטנה העברה כבר ערערו המתנגדים בדקוננרם על חוסר ידיעות מדויקות, ואז היתה סבה בדבר שאנסה את המנהלים לכסות כמה דברים, אבל עתה אין כל סבה, ומדוע לא יודיעו מה הוא הסך שנשאר מהשנה שעברה, ומהו הסך הגדול 68,403 פראנק שהוציא הועד הפועל לצדך הנסיעות וההשתדלות? — אחרי דברי בנמויטש מלא שגפולד (גלאונגאָה).

אז ענה הד"ר הירצל, כי לא מן המרה הוא לפרוט את כל הוצאות הנסיעות וההשתדלות, וכי הפרטים שעליהם דן בנמויטש הוצעו לפני הועד לעניני ממונות. ויקם שאון נבית. רבים מהמורשים מארצות שונות הודיעו בשם „ארצותיהב", כי אין הם מסכימים על שאלת בנמויטש ואינם דורשים ידיעות פרטיות, כי הם ביטחים ומאמינים וכו', ומהם השמיעו איזה דברים, שאפשר היה למצוא בהם קיץ מכאיב את אלה שדרשו את הידיעות, כאלו הם קמני אמנה וחסרי כחון. הדבר הזה נגע עד לב הד"ר נאסטר וישמיע דבריו ברנש, כי חלילה לחשוד את בנמויטש שהוא חושד. — כל ההתגעשות הזאת היתה ללא-הועיל. באמת לא חשד בנמויטש ומשנתו. הם, כאנגלים, רגילים בפרסום ובמו"מ בפומבי, ויודשו חשבון מפורסם, ואחרים באו, ויעשו את השאלה הזאת לשאלת הרנש.

ויריעו הנאספים לקראת הד"ר הירצל אשר קם ויהם את השאון, ויאמר, כי החשבון עומד לבדיקה ולבקרת בכל פרטיו, אבל יש כמה הוצאות שאין לפרטן, כדי שלא לבייש את מי שהיה אנוס לקבל איזה שכר מרחח וכדומה, ויקם בנמויטש ויצמדק, כי לא היה ברעתו למתוח חלילה קו חשד על הועד הפועל. ועוד הפעם נערכה הצעת האמון ותקובל פה אחד.

בית האוצר. ישיבת החברים.

ד"ר הירצל ישב ראש ויקרא להר' ד. וואַלפּסאָן (קולוניה), נשיא הועד הבאנקי, לקרוא את הדין והחשבון.

בדין והחשבון זה הרצה וואַלפּסאָן לפני הנאספים את דבר כל היניעיות שיגעו העוסקים בענין ההכנות ליסד את בית האוצר עד שעלתה בידם להוציא את מחשבתם לפעולות. כל הדברים שהודיע הר' וואַלפּסאָן הם נכונים וברורים וידועים מכבר, עליהם אין להוסיף ומהם אין לגרוע.

היום פנה לערוך בעת אשר נמר הר' וואַלפּסאָן את מקרא הודעתו, והמו"מ החל,

בשעה התשיעית נפסקה הישיבה לשעה אחת, אך לא היה סיפק ביד הדברים לשוב אל האספה עד השעה הי"א, ויאריוכו בישיבה עד שעה ב' אחרי חצות, והתי השקלא ומריא ע"ד תנאי התקנות וחוקי בית האוצר מרובה, והמורשים מרוסיא נמלו בה חלק בראש ויציעו הרבה שינוים בספר התקנות, וכיחוד דרשו לשנות את החק אשר בו נאמר, כי על בית האוצר לעסוק ביישוב גם בארצות אחרות מלבד סוריא ופלשתינא, ותגדל ההתנגדות גם אל דבר קניית הקניקדים והזכיות המרובות והיוצאות מן הכלל התלויות בהן.

והד"ר הירצל הודיע, כי הועד הפועל איננו מוכן ועומד להסכים על מרבית השינוים שהוצעו עפ"י החברים, ויבקש את הקונגרס לכל יהרום במשך שעות מספר את אשר נבנה במשך ששה ירחים, אבל עם בקשתו זאת העיר, כי אל דברים אחדים מהשינוים שהחברים דורשים אותם ישם הועד הבאנקי את לבו לראות ולבחון מה לקרב וכה לרחק.

הישיבה תמה, והמו"מ נפסק באמצע.

היום השלישי. ישיבת הבקר. הד"ר הירצל פתח ואמר, כי הוא שם לבו עוד הפעם אל בקשת בנמוייטש אשר בקש לדעת את פרטי הוצאת סך 68,403 פראנק לצרך ההשתדלות והנסיעות בארצות שונות (מלבד רוסיא, רומניא ואיטליא), ואעפ"י שבנמוייטש הסכים שהפרטים האלה יוצעו לפני הקונגרס במשך ארבעה עשר יום, הוא, ד"ר הירצל, מבקש להודיע את הפרטים האלה בלי כל אָחור. אמנם הוא לא זו מדעתו, כי לא נכון הוא להודיע דבר הוצאות נוגעות אל אנשים יחידים, בכ"ז נכון הוא להודיע כזה פרטים אשר על פיהם יודע לאיזו מטרה הוציא הועד הפועל את הסך 68,403 פרא'. אז החל ד"ר הירצל לקרוא באוזני הנאכפים כמה חלקי חשבון ההוצאות: 8422 פרא' הוציא הועד לצרך מטיפים טובבים בערים; 15,599 פרא' לצרך נסיעות שונות להרחבת הרעיון; 7300 פרא' להדפסת חוברות לפרסום הרעיון; 16,376 פרא' למשען ספרי עתים קיימים מכבר, 12,957 פרא' ליסוד ספרי עתים חדשים — בשפת צרפת ובהישפאנוילית. במקום זה ראוי להזכיר, כי מה"ע העברים אינם נהנים מן הקופה אף שוה-פרומה, בשביל שהם במדרגת "חי נושא את עצמו". הד"ר הירצל זכר גם את ה"וועלמ", המיוחד לעניני הציוניות, ויאמר, כי מכ"ע זה לא קבל אף פרומה אתה מן הקופה.

הודעותיו הנ"ל של הד"ר הירצל נתקבלו ברצון ובמחויאת כפים.

אז שב הקונגרס לעסוק בעניני בית האוצר. והד"ר הירצל הודיע, כי הועד הפועל קבל על עצמו לתת מניות המיסדים (גרינדראקציען, Founders' Shares) להדירקטורים של בית-האוצר שהביאו תועלת מרובה לענין זה ויוציאו מכיסם הון עתק שלא ע"מ לקבל פרס. הועד-הפועל לא יוכל בשום אופן להמיש מעל צוארו את חובתו זאת אשר קבל על עצמו בשם הקונגרס. אם הקונגרס מתנגד לחלוקת מניות מיסדים חדשות בשנה זו, הועד-הפועל מוכן לשמיר את פקודת הקונגרס ולהמנע מלחלק מניות חדשות, אבל המניות שכבר חלק לא תוכלנה לשוב ריקם והועד-הפועל לא יוכל להפטר מן החובה אשר קבל על עצמו בכל תקף ועזו.

הד"ר הירצל רמו, כי הוא יסיר מעליו את הנשיאות אם יאנסוהו להפיר את נדרו אשר נדר לתת את מניות המיסדים.

הדברים האלה העירו שאון ומהומה בעדת הקונגרס. מעכר מזה גלוי וידוע היה,

כי רוב אנשי הקונגרס, וביחוד רוב המורשים הרוסים, דורשים לבטל את מניית המיסדים ואת הזכויות היתרות התלויות בהן, ומעבר האחר עשה גילוי דעתו של הר"ר הירצל רשם גדול, ורבים חרדו פן ירחב הפרץ, וייראו לפסוק הלכה: יקוב הדין את החר פן יחרב הבנין. דלמא (Dilemma) זו היתה לסלע המחלקת והסכסוך את אנשי הקונגרס איש באחיו. אז הציע אחד החברים לשים גבול וקצב למספר הנואמים החפצים לדבר בענין זה, בחפצו לשים עי"ז קץ אל ריבי הכתות, אבל כשעמדו למנין היה מספר המנוים שקול, ואז היתה יכלת ביד הר"ר הירצל להשתמש בזכות נשיאותו להכריע את ההחלטה לקציבת מספר הנואמים, אך הוא לא השתמש בזכותו זאת.

וינסה עורך-הדין יאשינאווסקי לדבר דברים יוצאים מן הלב ויפצר סאר באנשי הקונגרס להסכים על התקנות כמו שהן, ולבלתי קצץ בנמיעות, והר' וואלפסאן קם ויוריע בשכו ובשם רוב חבריו הדירקטורים שהם בעצמם מוחלים על זכותם ואינם הפצים לקבל את מניית המיסדים, אך גם הודעה זו לא השקיפה את רוח הנאספים, כי כנראה, עמד ד"ר הירצל בדעתו לבלי בטל את מניית המיסדים, וגם מספר מסוים של חברי הקונגרס היה תמים דעות עמו, והר"ר משלינו ב (מאסקוי) הציע שלש הצעות: א) לשנות את התקנה שבה נזכר הישוב בארצות אחרות ולכתוב החתייה: לתמוך, לפתח, לעבוד ולהשתדל בישוב היהודים בארצות הקדם, וביחוד בפלשתינא ובסוריא; ב) להציע את השינוים לפני ועד מיוחד, למבחן ולבקרת, והועד ישים את תוצאות בחינתיו לפני הקונגרס הבא; ג) עד שיקובלו השינוים לא יוציא הועד-הפועל מתחת ידו מניית-מיסדים חדשות, ולא יעסוק בשום ישוב אחר, וזלתי בפלשתינא ובסוריא. — חבר אחר מחברי הקונגרס הציע להביע תודה להר' וואלפסאן ולחבריו בעד מחלם על מניית המיסדים, וכונת הצעה זו היתה להחיש את דבר בטול המניית של מיסדים תכף, ולא ע"י ועד, עד לשנה הבאה. אז קם בנמוויטש, עורך הדין של בית האוצר, ויביע תודה להר"ר הירצל בעד פרטי החשבון, ועוד הפעם גלה דעתו, כי לא עלה על לבו חלילה וחלילה להטיל ספק באמונת רוחם של אנשי הועד הפועל, וכל בקשתו היתה אך למוכת הועד ולכבוד הצבור ולבירור ולליבון דברים שהאור יפה להם, ועתה נחה דעתו. ועל אדות תקנות הבאנק והשינוים אשר מקצת החברים מבקשים לשנותם השמיע בנמוויטש את דעתו כדעת יאשינאווסקי, כי טוב להניח את התקנות בנוסחן הראשון. הוא מסכים בכל לבו על הרעיון, כי בית האוצר הנהו קנין העם העברי, ולעם העברי הזכות והמשפט לפקח עליו ולברוק את חשבונו ולשמור את משמרו, אבל העם העברי איננו בעל-דברים אשר יוכל לתבוע בבית-דין (יורדישע פערזאנליכקייט), וגם הקונגרס, שהוא עדת שליחי עם ישראל, לא יוכל להחשב בהכונה זו, והחובה מוטלת אך על ראשי הבאנק, והתקנות וזקקות את הראשים האלה לשמור את חקי הבאנק והם גם חקי הציוניות. וע"ד מניית המיסדים השתדל בנמוויטש להוכיח, כי המניית האלה הן ביד הקונגרס, הוא נותן אותן לאלה שהביאו ברכה וישע להציוניות, ובידו גם לשוב ולקחת את המניית האלה כראותו כי בעליהן אינם נאמנים לדגל הציוניות, ואם כן אין לפחד פן יעשו להם המיסדים קרנים בכח המניית שבידם להסב את הנהגה הציוניות אל אשר יהיה רוחם ללכת, כי הלא המיסדים גם הם תלויים ברצונו של הקונגרס, שהוא גבוה מעל גבוה שומר ומשגיח, נותן ולוקח זכויות, וע"ד החשש שחוששים פן יפן הועד הבאנקי אל הישוב בארצות אחרות, בסמכם על נוסח התקנה, דעתו של בנמוויטש נוטה שהקונגרס יחלים עתה, כי על ראשי הבאנק לצמצם את כל ההשתדלות בדבר הישוב אך בא"י ובסוריא, והחלטה זו דיה לשים גבול

ולחסר כל חשש, מפני שהיא מחייבת את ראשי מנהלי הבנק לעשות ולחדול מעשות, וטוב להחליט החלטה כזאת מלמהר לשנות ולמחוק את התקנות הראשונות שנתקנו. דבריו של בנטווייטש הגדילו עוד את הסכסוך. במקום זה עלינו להזכיר, כי בלבול הלשונות בהקונגרס, והמעתיקים מלשון ללשון, שמקצתם לא דייקו בהעתקה, או לא היו מומחים נמורים, או קולם לא נשמע היטב — הגדילו עוד יתר את חילוקי הדעות. הד"ר הירצל הודיע עוד הפעם כי הועד הפועל לא יוכל להסכים על שינויים, ורק על אחת יסכים, והוא, לחדל מלחלק מניות-של-מיסדים חדשות.

או עמדו הנאספים לכנין, אבל המספר לא היה מדויק. גלוי היה, כי רוב חברי הקונגרס הם מתנגדים אל מניות המיסדים, ודורשים דוקא שינויי התקנות הראשונות, אך טוראו וחדרו של הירצל כנע רבים מהשמיע את דעתם. או פסקה הישיבה בלי כל מסקנה. הישיבה שאחרי הצהרים. עוד הפעם בית האוצר. ד"ר הירצל פתח ויעמד למנין את חברי הקונגרס ע"ד הצעותיו של ד"ר משלינוב. השאלה העיקרית היתה שאלת המניות של המיסדים, יען כי בדבר הישוב כבר נחה דעתם של אנשי הקונגרס, וכולם הבינו, כי הישוב יצומצם אך בא"י ובסוריא, ונוסח התקנה ישונה. ההצעה בדבר הכניות של מיסדים היתה להמנע מלחלק מניות חדשות, אך להחזיק בידי המיסדים הראשונים את המניות שכבר זכו בהן. הצעה זו נתקבלה בכל הדעות מלבד שבע, וכן גם שאר ההצעות. גלוי היה, כי המורשים (ביחוד, הרוסים) כמלו את דעתם מפני דעתו של הירצל, ויקריבו קרבן על מזבח הציוניות. רוב המורשים הרוסים הקריבו קרבן זה מדעת. הם לא שנו את דעתם, שאין זה כן המדה לחלק מניות מיסדים, אבל נכנעו מפני הירצל, בשביל שהודיע, כי הוא לא יוכל לשוב אחור ולכטל את התחייבותו ולהפיר את דברו אשר דבר.

כן הוסר המכשול, ואז הודיע הר' וואלפסאן עוד הפעם, ובפעם הזאת ע"ד החלטה קבועה, כי המיסדים לא יקבלו את המניות, ולא יאבו את משפט הבכורה, ובכך יצא הקונגרס בשלום בלי פגע מן הסכסוך המחריד הזה, והד"ר הירצל לא נאנס לשנות את מוצא שפתיו.

החלטה זו נתקבלה בששון ובנחת, והקונגרס החליט להשיב תודה וברכה למיסדי בית האוצר בעבור אשר מחלו על כבודם לטובת הענין.

הוועד לשינוי תקנות בית האוצר נבחר, ובו נמנו: ד"ר הירצל, פרופ' בילקאווסקי, ד"ר באדנהיימר והר' ראזנבוים.

אח"כ הציעה מרת גאטס הייל לעשות דבר-מה לטובת הפועלים העברים האומללים בכוריסלאו (גאליציא), ובנטווייטש מלא אחרי דבריה, ויאספו בין חברי הקונגרס אלף פראנק לשלוח למשען העניים שם.

או עלתה שאלת הקולטורה על הפרק. במרם עלתה על שלחן הקונגרס בכלל, נשאלה ונדרשה לעומק ולרוחב בקרב ועד מיוחד מן הקולטוריים והאנטי-קולטוריים, וגם שם נדרשו דרשות ונחקרו כל חלקי המקיים והסותר. אחרי המו"מ בהוועד ההוא נחלט, כי ארבעה חברים מן הוועד ישמיעו דבריהם בהקונגרס בדבר הקולטורה, והם: הד"ר נאסטר, אחד הרבנים, הד"ר ליאופולד כהן וכותב המורים האלה.

שאלת-הקולטורה היא כעין בת-הזרנת בהקונגרס. רבים מן החרדים חוששים שכא הפגע הקולטורה בהדת (חשש שאין לו כל סמך!), רבים מן החכרים, שאין להם ענין עם הספרות והרבנות, ושאינן האותיות הקמנות חביבות עליהן בחיבה יתרה, מפטירים

בשפה על הקולטורה ואינם מבינים מה זה ענין להציוניות לעסוק בה; רבים מהנאורים שהם עם השכלתם עמי-הארצות דאורייתא ודרבנן, בידעם, כי בענין זה לא יוכלו להשמיע את דעתם, לא לימין ולא לשמאל, מחסרון ידיעה, הם, במתכוון או שלא במתכוון, מתנגדי הוונג שאנו מוונגים את הציוניות עם הקולטורה; רבים עיפיים ויגעיים אחרי הפלפולים הארוכים והמערורים בדיני ממונות, ומולה של הקולטורה גורם בכל פעם שהיא חלה בין השמשות, בשעה שאינה לא יום ולא לילה, או בשעה שראשי הקונגרס אנוסים ללכת לביהכ"נ לערוך שם רנה ותפלה לחיי קיסר אוסטריא ביום הולדתו וכו'. כל הגורמים האלה יחד דוחקים את רגלי הקולטורה ומניחים את תורתה בקרן זווית שבהקונגרס. הראשון אשר בין נואמי הקולטורה, הד"ר גאסטר, זכה יתר מחבריו שבאו אחריו למשוך את לב הקונגרס, יען כי בחלקו עלתה הדרשה ביום השלישי לקונגרס לפנות ערב, בשעה שאנשי הקונגרס נאספו במספר רב, והרוח רוח ששון וחדוה אחרי אשר כורתה ברית השלום בין המפלגות בדבר בית האוצר ותקנותיו. ד"ר גאסטר, שכשרונותיו מרובים, הוא מסיף בדברים יפים, צעצועים ופרחים, וגם זיקי אש פלדות, ויודע לכוון את הרוחות, ולקרב את המפלגות ולצאת ידי כל הדעות. זאת היתה המטרה שהציב לו, וגם הגיע אל מטרתו. אם עוררה דרשתו הסכמה נמורה — לא נדע, אבל כי עוררה התלהבות והתרגשות גדולה — זהו דבר ברור.

תמצית דבריו של ד"ר גאסטר היתה: קייתי כי שאלת הקולטורה תהיה חלק אחד, משאלת ההנהגה, יען כי חובה גדולה נתונה עלינו לא רק לסדר את עניני ההנהגה בחמר, כי גם לתת לעמנו רוח מוסר ודעת והשכלה. אבל שאלת הקולטורה לא נכנסה בכלל ההנהגה, ואני נקראתי פה לתת דין וחשבון מן המעשים אשר עשת הועד הקולטורי. מה עשה הועד הזה? הוא עשה אך מעט, אבל הוא מקוה לעשות הרבה. הנני בעיניכם כחולם, וארמה, כי בראותכם אותי עולה על הבמה תקראו: הנה בעל החלומות הזה בא. באמת — אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה. הקולטורה הוא אחד החלומות הנשגבים והנעלים בכל משאות נפש עמנו. מן החזון הזה דלה עמנו מאז את כח החיים הנפוע בו והמעודרו. באין חזון זה ופרע גם היחיד גם העם. אם לב עם נוטה אחרי תפארת המבע הסוכב אותו, אז ימלא היופי את נפשו ואת כל קרביו, והיה חזון לבו ומשא נפשו אך יופי ושפר. אם לב עם נוטה אחרי תאוה נשחתה. כמו, למשל, אחרי חמת נקם ומשטמה, אז יהי חזון לבו אך הרג ואבדן, ועם כזה ירד מטה מטה במדרגות התום והמוסר, והיה לאחור ולא לפנים במסלת שכלול הרוח ותורת האדם. אנחנו היהודים היינו מסתכלים תמיד כלפי מעלה של "אידעאל" מורם ונצחי, שאין ערוך לו בין ה"אידיאליים" של העמים הקדמונים, והוא היה נר לרגלנו במשך אלפי שנים. הננו חולמים, כי יבוא יום אשר בו נזכה לאחווה נכונה בתבל, אשר בה ימשול הצדק, בה תשלם האהבה שלטת, ואחוזת-שמים זאת, נחלת-מרומים בארץ מתחת, היא תקות עם ישראל ומשא נפשו. החזון הזה שונה הוא מחזיונות העמים הקדמונים האחרים, וע"כ גם ישראל שונה ונבדל הוא מעמים אחרים, וע"כ כל כלי יוצר עלינו לא יצלח וכל התלאות לא עממונו. אחם תשובו תתפלאו בי: מה ענין לחזון זה ולהציוניות? ואני אענכם יש ויש קשר אמיץ בין השניים האלה: ואחד הוא תקוה והשני פעל. לעיני הרוח אשר בנו נשקף עתה העתיד הנהדר, והוא סוד כחנו ונצחנו. אם יקרה לנו, רוחנו לא יתרום. כאשר נהרם ההיכל לא בקשו אבותינו את המנצחים הרומאים לשוב לבנות את התרבות במהרה, אך לתת להם מקום לשובב את רוחם אל נהו, אל בית מדרשו. ובית המדרש הזה לא נהרם מאז ועד עתה. אנחנו

למדנו בכל מקום ומכל מלמדינו השכלנו, וגם מורים ומלמדים היינו במקומות רבים. אנחנו הראינו בעליל, איך יוכל עם מפורד ומפורד לעמוד ולהתקיים בכח נפשו, וגם עתה הגנו מראים ומורים, איך יוכל גוי קו ומבוסה לדרוף ולהשיג ממרה נשגבה בהציוניות. אין אנו עוסקים פה בעניני החומר, אך עניני החמר הם לנו דרך והכנה אל ממרת הרוח. אנחנו עובדים פה לשחרור הרוח, לשכלול המין האנושי, וע"כ אצדק באמרי, כי הקולטורה עומרת ברום מדרגת הציוניות. כבר קדמתי לגלות את אונכם כי הנני בא בידים ריקות, אך בלב מלא. אל תרחקו את השעה ואל תאיצו בנו להראות במהרה מה פעלנו, אך חבו לנו וראיתם כי גדולות נפעל. לפי שעה יכולים אנו אך להביע את תקותנו, יען כי אין בידינו לעשות ככל אשר נחפץ. אין אנו יכולים לקבוע במקום הזה את חקי הדת. אין אנו יכולים להתערב בריבי המפלגות בדבר האמונה. אבל בעת אשר כולנו שמים באניה צפה על פני ים זועף. ים השנאה והתלאות, יאיר לעיני כולנו מגדל-המאור, המורה לנו את מקום החוף השאנן. זה משפט הקולטורה: ההכרה, כי יש מרכז-האורה המורה לנו את דרכנו בהליכות-עולם בו נלך ולא נכשל. אמנם יש גם קולטורה מיופית. העמים אשר לחוף ימים ישכנו יודעים, כי יש גם מאורות מתעים אשר יבריק האייב להתעות את אנשי האניה לקרוב אל חוף, שאחריתו אברון ודראון. כנגד מאורות מתעים כאלה אנו נלחמים. הדבר אשר אותו נבחר ואליו נשתוקק הוא חוף שאנן באמת. עלינו החובה לבוא אל החוף ברוח נכון, ברוח חיים חדשים וכו'.

כאשר כלה הד"ר גאסמר לדבר צהלו הנאספים לקראתו בתרועת הידד ובמחויאת כפים. הקהל שמח שמחה גדולה לשמע הדברים היפים שהשמיע הנאספים המטיף ברוח כביר ובקול חזק וברגש נמרץ. אין לחדר, כי הד"ר גאסמר הוציא את עצמו ידי חובתו כריפולומאטי תרוץ. מה היה לו להודיע? הועד הקולטורי לא לבד שלא עשה דבר מאומה במשך השנה, אך גם לא היתה כל יכלת בידו לעשות דבר מה, בהיות חבריו מפורדים ומפורדים בכל קצוי תבל, ובאין מקור נפתח מאת הועד-הפועל לתת אף אגורה אחת לצרכי הספרות והקולטורה. כל בריאתו של הועד הקולטורי שנכרא באחד מימי הקונגרס הראשון, ושבריאתו נשנתה בימי הקונגרס השני — לא היתה בריאה שלמה, בר-קיימא, כי אם — לשכר את האזן. ועד כזה לא יכול לצאת מן הבח אל הפועל, ובהגיע עתה מועד הדין והחשבון מה היה בפי הד"ר גאסמר להודיע? לברוא יש מאין לא יוכל גם החכם שבחכמים, ועוד מכשול אחד היה ברבר, כי החרדים עוד לא חדלו לפחד מפני השם קולטורה. באפנים כאלה לא היתה דרך אחרת כי אם לשאת משא ולחצוב להבות אש, וכן עשה הד"ר גאסמר. לפי שעה שכח הקהל, כי אין דין וחשבון; לפי שעה שכתו החרדים, כי סוף סוף הרים הד"ר ג. את הקולטורה על נס, והנאורים שכחו. כי הד"ר ג. כוון גם לדעת החרדים. כל מפלגה מצאה בדרשתו של המטיף הנכון את הרצוי ואת הנחמד לה לפי רוחה. על דרוש כזה אין משיבין ועל משפטים כוללים ומתמיים כאלה אין משא ומתן. שמחה, התלהבות, התרגשות, מחיאת כפים!

לפי החלטת הועד שנתמנה להכין את דבר הקולטורה נועדו עוד שלשה נואמים להשמיע דבריהם אחרי הד"ר ג. ואולם מרוב הועדים וההחלטות ומקוצר הזמן נשאר החלטות רבות כנשמתין דאולין ערמילאין. הקונגרס חפץ תמיד לעייל פילא בקופא דמחמא, לעשות במשך ימים אחדים דברים שעבודתם והכנתם דורשות עזן ועדנים, ואף כי הועדים עובדים עבודה רבה, והמנצחים עליהם משגיחים ומפקחים בעין חדרת על כל הנעשה, מן הנמנע הוא להתאים ולהקביל את החלטות כולן יחד ולקיים את כל אשר נחלט. ביתד

לא טוב גורל הענינים החלים בימים האחרונים, כשראשי הקונגרס רואים שהיום קצר והמלאכה מרובה, וההכרח כופה עליהם הר כניגית לקצר ולקצץ בנמיעות, ונקל להבין, כי בכל פעם שתופר אחת ההחלטות ויפָרע אחד הסדרים שנקבעו מראש ע"י אנשי המחלקה אשר דנו בדבר, אי אפשר להמלט מתלונות ותרעומות, הואיל שכל ועד מיוחד יודע רק את אשר לפניו, יודע הוא כי עבד עבודתו באמונה, יודע הוא, כי השאלה שהיתה ערוכה לפניו היא חשובה לענין הציוניות, ושבע הענין מחייב, כי על כל ועד חביב ענינו יתר משאר הענינים. אבל אין הועדים המיוחדים יודעים את צרכי ההנהגה הראשית ואת דאגותיה שהיא דואגת לצאת ידי חובת כל המפלגות, וההנהגה הזאת היא נבוכה כל ימי הקונגרס, כי חפצה היא לצאת ידי כל הרעות, אבל אין היא יכולה, מפני קוצר הזמן ורוב הענינים, ומפני שהקונגרס הזה נכדל הוא משאר הקונגרסים, שאין הכנתו די צרכו. אל נא נשכח, כי בקונגרס מדעי, או בקונגרס לעניני עם או מפלגה, לעניני מדינה או כלכלה, יש הנהגה קבועה במשך כל השנה, יש משמר, יש כללים, ופה אנו עומדים אך בתקופת תנועה, ואנו מפורזים בכל הארצות, ואנו חפצים הרבה, אבל אין יכלהנו שוה לחפצנו.

ואם דבר זה נוגע אל כל השאלות, במדה יתרה הוא נוגע אל שאלת הקולטורה. לשוא ניגע לכסות ולהעלים דבר זה. גבוה מעל גבוה בין מנהלי הקונגרס הוא ראש הציוניים החדשים ר"ר הירצל, והד"ר הירצל הוא שקוע ראשו ורובו בהשתדלותו המדינית. הקולטורה העברית, כאשר הודה בפיו, איננה כרוה לו כל צרכה, וחפץ הוא לאחד ולחבר ולא להפריד ולהבדיל את המפלגות, וצרך דין וחשבון מהתנועה הספרותית או הרוחנית העברית לא יוכל להיות מורגש לו באיתה מדה שהוא מורגש לאחד מאתנו אנשי הרוח העברי, הסופרים העברים. אמנם הד"ר הירצל הוא בעל נמוס וקונסטיטוציוני די צרכו לשים לב גם אל משאלותינו אלה, אבל עכ"ז מן הנמנע הוא שנמית רוחו של ראש הקונגרס לא תשפיע על הקונגרס בכללו. עלינו להבין את הדברים האלה, עלינו להבין את מעלות רוחו ואת סגולותיו היקרות והגשגבות של הד"ר ה', ולדעת גם את אשר הוא חקר, את אשר הוא חסר בהכרח לפי חנוכו וידיעותיו והרגלו והלך רוחו; עלינו לדעת, כי איש שלם ככל המעלות והמדות, בכל הידיעות וההכנות — לא נמצא; עלינו לשקול את המעלות ואת המגרעות במאזנים ולהמלך בנפשנו, אם טוב כי נעמיד בראש את אחד הסופרים העברים, את אחד האנשים המסורים כולם אל הקולטורה העברית, אם יוכל איש כזה להביא לנו תועלת בהשתדלות מדינית. למשוך אחריו את לב העם, לאצול מהורו על הקהל, ולנהל הכל בחכמה ובחריצות ובפקחות כהד"ר ה. — אך ע"י בחינה כזאת ברעה מיושבת נבוא לכלל החלטה, כי טוב הדבר כמו שהוא, וגם אנחנו, בתור סופרים, חייבים הננו למחול ולוותר על הרבה — לטובת הענין כולו.

עד שהיה פנאי לשלשת נואמי הקולטורה להשמיע איש איש את דבריו באה שאלת ההנהגה ותדחה כפניה את הקולטורה לפי שעה. וזאת לדעה, כי גם שאלת ההנהגה אחרת מן המועד הראשון. היא נועדה להעלות על הפרק ביום השני להקונגרס אחרי הצהרים, ולא היה סיפק ביד הנשיאות להעלותה עד היום השלישי לפנות ערב, וכ"ז בשביל הסכה המבוארת למעלה: חוסר הכנות מספיקות וקוצר הזמן. גם ההנהגה, כשאר הענינים, היתה ענין לועד מיוחד לענות בו. בשם הועד הזה ערך ד"ר קלע את אשר החליטו אנשי הועד, והיא שיטת ההנהגה, ראשי פרקים של השיטה הזאת הם:

(א) ההנהגה הציונית מאחדת ומחברת את כל היהודים שהסכימו על העיקרים שנתקבלו עפ"י הקונגרס הציוני וישלמו את השקל .

על ההנהגה מנצח הקונגרס הציוני , והקונגרס יקום עפ"י בחירות אשר אנודות ציוניות תבחרנה להן מורשים ובאי כח .

והקונגרס בוחר ועד-פועל , והוא המוציא לפעולות את החלטות הקונגרס .

(ב) ההנהגה תפרד לוועדים מדיניים ומחוזיים .

המחוזות יפרדו לחברות , והחברות לאנודות של בוחרים .

מספר החברות איננו קצוב ומוגבל . כל חברה תעמוד תחת פקודת ועד , והועד

יאשר ע"י ההנהגה הראשית שבמדינה . בכל מדינה יש ועד אחד משגיח על כל החברות הציוניות שבאותה מדינה , ובשעת הצורך מיסדים עוד ועדים מדיניים .

הועד המדיני יורכב מן חברי הועד הפועל הראשי מבני אותה מדינה ומבאי כח

החברות השונות .

(ג) הקונגרס יתאסף לכל הפחות אחת לשתי שנים במקום אשר אותו

יקבע הקונגרס הקודם , והרשות ביד הועד הפועל לשנות את מקום הקונגרס כשיש צורך בדבר .

הקונגרס ממונה לחקור ולקבל דינים וחשבונות מאת הועד הפועל , לעשות

שינויים בהפרוגרמא הציונית , לקבוע את סדרי המעשים אשר יעשו עד הקונגרס הבא ,

לבחור את הועד הפועל ועוד ועדים זולתו , לחקור ולקבל בקשות והערות שונות .

בהקונגרס ישתתפו אך מורשים שנבחרו כחק עפ"י משלמי השקל .

הועד הפועל חייב לשלוח אל הועדים המדיניים שלשה שבועות לפני הקונגרס את

פתשנן הפרוגרמא של הקונגרס , ופתשנן הכתב הזה יהיה נעתק לשפות שונות שבכל מדינה

ומדינה , ששם יש ועדים ציוניים .

(ד) הועד הפועל יבחר מימי קונגרס אחד עד משנה הבא אחריו , והוא מורכב

מחמשה חברים בווינא (ודג הועד הפועל הקטן) , ועליו יתוספו חברים נבחרים מארצות

אחרות (וזהו הועד הפועל הגדול) .

הועד הפועל הקטן מחויב להגיש כל דבר הקשה אל הועד הפועל הגדול .

הכנסותיה של ההנהגה הציונית הן מן השקלים וכן הנדבות והתרומות השונות .

השקל הוא תרומה שנתית , ויוצא להוצאות קבועות .

כל ציוני הרוצה לקבל זכות בוחר חייב לשלם את השקל .

הד"ר קוקש קבל את ההצעה הזאת וידרוש אך שני שינויים קלים , והד"ר בודני-

היימר הציע לשים את ההצעה לפני בחירי המורשים מארצות שונות לעיין בה , אבל

הצעתו של הד"ר ב. לא נתקבלה . אז הודיעו רבים מהנאספים כי הם חפצים לחוות

דעתם , ובהיות השעה מאוחרת , ומספר החפצים לנאום רב כאר נדחתה השאלה הזאת

ליום הבא .

ביום הרביעי להקונגרס נראו פנים חדשות . סיר פרנסיס מונטיפיורי בא

מהאמבורג להופיע בהקונגרס ולהשמיע את דרשתו . סבות נכבדות עצרו את סיר פרנסיס

מבוא ביום הראשון . אנחנו חושבים , כי אעפ"י שהוא סיר פרנסיס מונטיפיורי , ואעפ"י

שהיו לו סבות נכבדות , אם חפץ הוא באמת ליטול חלק בראש הציוניות , חייב היה

לבוא אל הקונגרס ביום הראשון . אנשים שאין הונם מגיע אף למקצת מן המקצת

מהבנסותיו של סיר מונטיפיורי באו בהוצאותיהם מקצוי רוסיא , וביניהם היו רבים , אשר

סבות נכבדות עמדו לשמן להם, ובכ"ז במלו את כל הסבות מפני הענין הלאומי הגדול. אם כה ואם כה הופעתו של מונטיפיורי בהקונגרס היתה מקרה נכבד. ניצלמן אנגלי מלא חן ונעימות, איש אשר שמו לבד דיו לפתוח לפניו את כל השערים בבית ישראל — זה היה ארח הגן מאד, וגם הדרשה אשר קרא סיר מונטיפיורי בשפת אשכנז היתה הגונה מאד. הוא דבר בענוה ובמתינות ויביע את דבקותו בעמו ואת אהבתו לציון וגם קרא בשם דודו הצדיק נ"ע, והזכרת השם הזה לבדו דיה היתה לעורר התלהבות גדולה. סיר מונטיפיורי עוד לא הגדיל לעשות לטובת הציוניות, אבל יש בידו לעשות הרבה מאד. הוא יוכל לקנות את לב העם העברי, והוא יוכל גם לעמוד במקום גדולים. בעל-בית כזה דרוש היה לחפץ הד"ר הירצל. כמה בני אצילים עברים, יורשי שמות גדולים, שמות ככרמיה, פולד, קיראנדא וכו' הולכים וכלים כליון רוחני, באין משרה, באין מסרת אבות בידיהם, באין "אידיאל" אשר ידוממם, אשר יצילם מן הממיעה ומן השפלות הרוחנית, מן הסוסים ומן המחולות ומן הקלפים ומן הצעצועים והשעשועים! הוי על הבנים האובדים האלה, הוי על היורשים המבוכים את ירושתם הרוחנית, ועתה כי הציל הד"ר ה. את אחד היורשים האלה, חייבים אנו להודות לו — ותקותנו חזקה, כי החמר מנוע מונטיפיורי לא יהיה חמר גאווה, אך נמע שעשועים בכרם בית ישראל.

אחר משא ומתן ארוך בדבר ההנהגה נתן מועד לנואמי הקולטורה להשמיע את דבריהם. הד"ר ליאופולד כהן השמיע אתמול את נאומו, ויבאר מדוע לא יצא הועד הקולטורי המכונה מכבר לעשות דבר מה, וגם הציע איזה דברים שיש בהם ממש, כמו יסוד הועד החדש להפיץ דעת שפת עבר, וגם און וחקר חקים ותקנות בעד הועד החדש הזה ויכתוב אותם בספר, והחבורות הקטנות, הכוללות את דברי החוקים האלה, נחלקו בין הנאספים. אך הנאספים לא היו מוכנים לשקלא ומריא, וגם לא היו עתותיהם בידיהם, ועוד יתר היתה השעה וחזקה בעת אשר נואמי הועד הרה"ג ריינס וכותב המורים האלה נשאו את מדרבותיהם. היום היה יום אחרון לקונגרס, ועוד היתה המלאכה מרובה, וערב-שבת היה, והמסדרים את הקונגרס חששו שמא יאריכו הדרשנים בדרוש והקונגרס לא יוכל לגמור את עבודתו, ולמרבח המכונה נוספה עוד חגיגה אחת בביה"כ"נ ששמה מהרו ראשי הקונגרס ללכת ולשמוע שם את דרשת הד"ר נאסמר אשר נתן כבוד לקיסר אוסטריא וכו'. או השמיע הרה"ג ריינס דברים יוצאים מן הלב וידבר לשלום ולאחדות ועודר את הנאספים להוציא מן הציוניות את כל הענינים המבדילים והמפרידים בין המפלגות. ויהיו רוב דבריו דברי אגדה ומשלים נאים וקולו קול רועד ויש אשר ככה בדברו, ומראה האיש מראה מעורר כבוד ורצון, ונאומו — עברי, והרגש המפעם בדבריו די כח היה לו לשחד את הנאספים לוא גם חוה הרב את דעתו כנגד הקולטורה, כי הוא דבר על הציוניות ועל אחדות ישראל ועל רום ערך האספה הנכחית בכלל, ואמנם לא חוה דעתו לא לטובת הקולטורה ולא כנגדה, אך בקש ויתחנן אל הנאספים להחזיק במעוז השלום והאחדות ולבנות ולא להרוס, ובקשת רב כזה, הנשמעת בחום רגש ובתמימות הלב, אי אפשר שלא תעשה רשם, אבל אין זה רשם לשם מעשה, ולוא שאל איש או את הנאספים אם הם מסכינים על הקולטורה או מהנגדים לה, אוי לא ידע איש מה להשיב, כי שאלה כזאת לא נפתרה עפ"י דרשת הרב, והגדרים לא סוימו היטב, וההחלטות לא נקבעו לא לימין ולא לשמאל. דרשה מלבבת נשמעה, ותחת אשר היתה דרשת הד"ר נאסמר דרשת מטיף נבון, ומשלו ערוכים לרוח העת החדשה, ומקצתם — חן המקום עליהם, המקום אשר שם יושב הד"ר ג., שהשמיע עליו לבחור את תמונתו מן האניות ורבי החובלים, היו

משליו של הרב ריינס משלים מן המדרש והתלמוד, שדעת זקנים נוחה מהם... אחריהם דבר כותב הטורים האלה על אדות הקולטורה וינסה לברר את דעתו ואת יחושו אל השאלה הזאת המסככת את המפלגות וישמיע תלונתו על אשר לא הושם חק, כי בכל קונגרס יקרא דין וחשבון על אדות הבואת השנה על שדה חכמת ישראל וספרות שפ"ע, כמו שדין וחשבון יקרא ע"ד מצב ישראל, ויבקש את הנאספים להסכים ולהחליט, שהקולטורה העברית לא תהיה עוד לעתיד נבלעת בהפרוגרמא של הקונגרס, אך תהיה לאחד מראשי הפרקים. זו היתה הצעה ממשיה, שאפשר להסכים עליה או להתנגד לה, אבל בכל אופן חובה היתה על הקונגרס לישא וליתן בה. אבל כאמור לא היתה השעה שעת משא ומתן, והקונגרס שהחליט לקבוע בדפוס גם את דברי הרב הג' ריינס גם את דברי כותב הטורים האלה, וגם את דברי הד"ר נאסטר והד"ר כהן, חשב לצאת ידי חובתו בהחלטה זו לבד. לא זה המקום לכותב הטורים האלה להדפיס את אשר דבר; חלקו מאז בין השומעים ולא בין המדברים בהקונגרס, אך חובה היתה שומה עליו מאת הועד הקולטורי להשמיע בשם הועד את אשר החליט, חובה היתה לדבר — ונדבר, אבל אף רגע אחד לא השלה איש מאתנו את נפשו בתקוה כזוהי, כי הקולטורה תהיה לענין של מו"מ רחב. כאז כן עתה עלינו להשמיע את דעתנו, כי הקונגרס כמו שהוא איננו יכול לעשות דבר של ממש לטובת הקולטורה הכללית בין היהודים או לטובת הקולטורה העברית הרוחנית. הרחבת הקולטורה הכללית כבר עלתה למדרגה גבוהה מאד בין היהודים בארצות המערב וגם בין היהודים הנאורים בארצות מושבנו, וכלום יכול הקונגרס לעשות גדולה או קטנה בפניה זו; ואשר לקולטורה העברית לחכמת ישראל, לקורות ישראל, לספרות העברית — זהו ענין לחכמים ולסופרים, והקונגרס והועד הפועל אינם ביד הסופרים העברים. גם תלויה העבודה הזאת בתנאי מעמד המדינות השונות וחוקיהן ודיני מלכותן שאין הציוניות רוצה לנגוע בהם כמלוא נימא, והקונגרס בבאזיל איננו יכול לקבוע פרוגרמא אחת לארצות שונות ונבדלות זו מזו. כן גם אין כסף להועד הפועל, ואין קבוץ חכמים במקום אחד. כל הדברים האלה עושים את עבודת-הקולטורה של הקונגרס לדבר נמנע, לוא גם הסכימו כל החרדים על הקולטורה, וע"כ אך לשוא באו הקולות והלפידים בשם "שאלת הקולטורה". זו היא שאלה ברורה ביחס אל הקונגרס, והיא תוכל להיות שאלה רק ביחס אל הציוניים השונים לאגודותיהם לפלגותיהם בארצות שונות. הציוניים לא יוכלו להעמיד את כל עבודתם על תרומת השקל ועל מקנה אקציות. הרעיון הציוני הוא רעיון אדיר ורחב מאד, ואי אפשר שנצמצם אותו במצוה קלה אחת לצאת בה ידי חובתנו. נניח כי כבר שלם איש איש מאתנו את השקל וגם קנה מניות לפי יכולתו, האם אח"כ נחבק ידינו בחקנו? אחד מכותבי החוברות בשפ"א, אשר נדר את חקי הציוניות, אמר כי על כל ציוני לעסוק בפרופגנדה, לאמר בהפצת השטה ע"י כתב ודבור בקרב ידידיו ואנשי בריתו. אבל גם אלה הם פשוטי מילין בעלמא. נניח, כי הפרופגנדה עושה חיל. מה זו אומרת? כי גם ידידיו ואנשי בריתנו קונים איש איש מניות ומשלמים את השקל! ומכאן ואילך? האם זאת היא כל הציוניות? הן בתחלת מדינית לא יעסוק איש מאתנו, ומניחים אנו את הדבר להועד הפועל, ומה לנו איפוא לעשות? כל רעיון מביא לידי מעשים שונים — אם נאכה או נמאן. בהכרח אנו צריכים לעסוק בספרות עפ"י הרוח הציוני, לעסוק בחנוך עפ"י הרוח הציוני, בהכרח אנו צריכים להכין ולהתקין את הדור החי ואת הדור הבא, להכשירו ולתקנו אל הישוב, ולתת לו את כל אשר הוא חסר, ובמקצעות הרבים האלה אי אפשר שתהיינה כל המפלגות כעדר הקצובות ובהכרח יפעלו המשכילים לפי רוחם והתדרים לפי רוחם.

ומה אפוא מבקשים אנו מאת הקונגרס? אומרים לנו, אין להקונגרס לא מוטחים ולא כספים, לא אורגניזאציה ולא אמצעים לעבודת הקולטורא. כל זה הוא מורס מעל כל ספק, אבל עכ"ז חובה על הקונגרס להשמיע קולו ברמה, לחוות דע, להאיר נתיב, כי לפי דעתנו גם זה מעשה! הרבה הרבה דורש הקונגרס בדברים שאיננו יכול לעשותם, בדברים שהם רחוקים מאד, אבל אין זו מונעתו מהשמיע את הגות דעתו ומהראות את מנמת פניו. שלשת הקונגרסים אשר היו עד היום לא קבעו לענין הגדול הזה את המקום הראוי לו, ע"כ עלינו אנשי הרוח חובה להשתדל להשלים את החסרון בשנים הבאות. אח"כ באו הבחירות, ונבחרו חברים אל הועדים השונים הנכונים לעמוד על משמרתם מקונגרס זה עד הקונגרס הבא. לא נפרוט בזה את שמות הנבחרים, שכבר נודעו ע"ד הודעות מה"ע, אך נזכיר כי שינוי אחד, והוא אי-בחירת הר"ד גאסמר, העיר התרגשות קמנה, ויגרום לנילוי דעתו של אחד המורשים האנגלים, להוציא מלב הטועים, לכל יוסיפו להפיץ דבת כזב, כי יש דברים בנו, שבשגולם נמנע הר"ד ג. מהשתתף בהועד הפועל. והר"ד ג. בעצמו קם ויודיע, כי כל זה הוא אך מפני הסדר השורר באנגליא וכי. במופלא ממנו לא נחקר, אבל אחרי כל ההצטרקות והסדרים השוררים באנגליא וכי אנו מצטערים על פרישת הר"ד גאסמר מן ההשתתפות בהועד הפועל הג.ל, ונביע תקותנו, כי בעוד מעט ישוב אל הועד הזה לעבוד עבודתו כבתחלה.

והדין והחשבון של הועד לישוב א"י אשר קרא הר' גרינברג (לונדון) גם הוא היה אך הצטרקות על שלא נעשה דבר במשך השנה. הועד שם לבו אל ההצעה לקנות את המקום מוד עין ביהודה (מקום טולרת החשמונאים), אבל להוצאת הרעיון הזה לפעולות דרוש סך עשרת אלפים ל"ש, וכל עבודת הציוניים היתה נתונה במשך השנה ליסוד הבאנק. הר' גרינברג הביע תקוה, כי לעתיד אפשר יהיה לקנות את המקום בעזרת הבאנק, כשיסכים הקונגרס. גם השמיע דעתו, כי יש תקוה להבנות מחברת מכונני-הבושבות מיסודו של הבארוך הירש (יק"א). אך עד עתה לא נענתה החכרה הזאת לבקשת הציוניים אשר פנו אליה.

אנחנו קיינו גם לדין וחשבון פרטי ע"ד עבודת ישוב א"י במשך השנה, אעפ"י שהעבודה הזאת לא נעשתה ע"י הקונגרס. גם זה הוא חסרון להמנות לשנים הבאות. לוא נערך לנו דין וחשבון כזה, אזי מחלנו גם על התפעלות שלא לצרך שנתעוררה לרגלי הצעת ישוב קפריסין אשר רצה ה' טריעטש להשמיע אותה מעל הבמה, ולא נתנהו לדבר, ולהשיבו אח"כ כי אין זה ענין להקונגרס הציוני לענות בו.

הרבה אנו שומעים, הרבה אנו קוראים ע"ד מצב הכושבות בא"י, אבל הקונגרס הציוני חייב היה לטרוח ולהשתדל, לעמול ולעבוד למען הכין את הדין והחשבון היותר מדויק והיותר נכון בענין זה. בעבודה כזאת, עבודה של כמס ראוי להראות חיבת ציון, ולא ברימונסרציות של מה בכך, אשר תתעוררנה רגע ואח"כ אין זכר להן.

כל אלה הן הערות בעד הקונגרסים הבאים. אמנם עם כל ההערות האלה היה הרשם הכללי של הקונגרס השלישי טוב ומעורר. הר"ד הירצל עמד ברום כדרגת נשיא ומנהל. המפעל הגדול של הציוניות החדשה, בית האוצר, נוסד. הסכסוכים בדבר התקנות הוסרו, פנים חדשות נראו בין הפועלים הראשיים. הבקרת לא יצאה לתרבות רעה של מחלקת ושנאה וקנאה, ואדרי כל היכוחים התאחדו לבות הנאספים לעבוד את העבודה הגדולה לישראל ולציון.

ג"ם.

השקפה עפה.

א.

אבותינו, בדור שלפנינו, בעת משל הבקרת הרוממת, בעת לדת שאלות שונות, על־דבר דת־צרופה, אמונה מהבמת, אבותינו בעתם. בעמם החד, במליצתם היפה המרקמת, בחקירתם שלכל העה־קודמת היא בספק מתקוממת, בלשונם, בלצונם, בספריהם־שיריהם גלחמו מלחמת, לאמר: „אם תורה, או תפלה, או השפלה קודמת?”

„למי הכורה? על מי מהן נמבעה החותמת, של יי? על מי מהן יוהר בהיר תזרח שמש האמת? אם על חכמה, קרה־מ־אירה, שאת רעיונינו מרוקמת? או על אמונה, ברה־מתפמת, על אש־דת מחפמת, על אמונה, נעימה־תמימה, שבתקנה היא קוסמת, אמונה, ששׁׁׁ עולמות היא לשלומי אמוניה משלמת?”

בדור שלפנינו, התרוצצו בקרבנו אלו שלש השמות: חסידות, לומדות והשפלה, זו את זו היו מקנימות; אז התלקחו, התופחו, התנגחו בינינו אלו שלש הפתות, מקולם נשבת שלום־בית, חתן קם בחותנו, בן באביו, פי לא כמטר, בנחת, הרעיפו לקחם, לא כמל, לא כרביב, בנעף המטירו מריבות עצומות, גם מהלמות מסביב.

ועל מה נמרו הספימו את הנפוח, אלה בני עליה? נמרו: פי תורה וחסידות, יחד עם חכמה ואורה, שלש אלה הנח — היסוד, הבית התחתון והעליונה, שישדה, שפוננת ברוחה אמתנו הנאווה והשחורה

הַמְּכִימוֹ: כִּי הוֹרָה, חֲסִידוֹת וְהִשְׁפִּילָה, שְׁלֹשְׁתָּן מִזְבוֹת!
לְרוּחַ יִשְׂרָאֵל הָרֵם, לְלִבּוֹ הַתָּם, יַחַד פְּלָגָה הִנָּה קְרִיבוֹת!
כִּי תוֹרָה, חֲסִידוֹת וְהִשְׁפִּילָה — הִנָּה מְהוֹרֹת, תַּמּוֹת,
הוֹרָתָן וְלִידָתָן בְּקִדּוּשָׁה, שְׁלֹשְׁתָּן הִנָּה נוֹלְדוֹ תַּאֲמוֹת.

כָּכָה הִתְנוֹכְחוּ בְּכֵתִי מְדַרְשׁ, בְּחַדְרֵי־גַם בְּפִאֵת מַטּוֹת,
חֲפָשׂוּ רֵאיוֹת בְּמַסְפְּרֵים, חֲפָשׂוּ, קָרְאוּ גַם בֵּין הַשְּׁמֹטוֹת,
וְלַפְעַמִּים, זֶה רֵאשִׁית מְדוֹן, הִנָּה גַם לְמַטְהַר־רֶשַׁע וְזָדוֹן...
אָכֵן כָּל זֶה כְּבָר עָבַר וּכְמַל! לָכֵן עֲתָה רוּחִי בָּם לֹא יָדוֹן!

כִּי כָל עוֹד שְׁהִשְׁמֹטוֹת הִלְכוּ קְדִימָה, וְרַגְלֵיהֶן הִיָּתָה רַגְלֵי יִשְׂרָאֵל
פְּלָגָה הִבְיִאוּ בְּרָכָה לְרוּחַ יַעֲקֹב הַתָּם, מְזוֹן לְנַפְשׁוֹ הִיָּקְרָה;
אָכֵן בְּיַמֵּינוּ, שְׁלֹשְׁתָּן יַחַד סָרוּ מִנֵּי דְרָךְ! נִמּוּ מִנֵּי אֲרָח וְ
הִתְקַלְקְלוּ! הִתְבַּלְבְּלוּ! הִתְדַלְּדְלוּ! בְּמַעַט הָיוּ עָלֵינוּ לַמְּרַח...

ב.

וְעֲתָה — לֹא אֱלֹה הַיְהוּדִים,
לֹא אֱלֹה הַנּוֹכְחִים וְהַלְמוּדִים!

אֲבוֹתֵינוּ אִזּוֹ בְּעֵתָם, בְּעַמָּם הַחַד נִלְחַמוּ מְלַחֲמַת
לְאָמֵר: „אִם תּוֹרָה אוֹ תַפְּלָה אוֹ הַשְׁפִּילָה קִדְּמָתָּ?” —
וְעֲתָה שָׁחַק יִשְׁחָקוּ הַחֲדָשִׁים, אֱלֹה הַבְּנִים הַכְּחָשִׁים,
שֶׁהַפֶּטֶם בַּעֲלָהֶם — יָדַע, שֶׁחֲסִידוֹתָם — בְּכִי־סָם, אֵלֹה הַבּוֹרִים,
עֲתָה הִפָּה יִשְׁחָקוּ עַל אֵלֹה הַנּוֹכְחִים הַנְּכֹבָדִים, הַקְּשִׁים
הַזָּרִים לְרוּחָם, לְרוּחָם שְׂמוּבָב הוֹלֵךְ בְּלִילֵי שְׂמֹרִים

מִשְׁחֹק אֶל שְׂחֹק: מִשְׁחֹק עִם אֲנָשִׁים אֶל צְחֹק נָשִׁים,
מִשְׁחֹק עַל הַבִּירְזָא בְּפִאֲנֵי־יָן יִשְׁנִים גַּם חֲדָשִׁים,
אֶל שְׂחֹק הַבְּאֵלֶע"טִין — עֲלָמוֹת־מְחוֹלְלוֹת הָעַפּוֹת
בְּרַגְלֵיהֶן, וְהִלְקָחוֹת לֵב שְׂכִי בְּעֵינֵיהֶן הַיְפּוֹת.

וּמָזָה הַשְּׂחֹק, אֵךְ פְּסִיעָה קַמְנָה, אֵךְ פְּסִיעָה אַחַת

אֶל שְׁחוֹק וְקִלּוֹת רֹאשׁ, שֶׁטְרַנְגִּילִין אֶת הָאָדָם לַעֲבֹרָה:
לְשִׁתִּיהָ כִּדְת וְשֵׁלָא כִּדְת, לְאַכִּילָה גִסָּה, לְתִאֲוָה יִתְרָה
לְפִלוֹנִית אֱלִמוֹנִית, שְׁכַרְמָה שְׁלָה, לְפַעֲמִים, לֹא נִמְרָה,
וְכֹה יִלְכוּ מִדְּחֵי אֶל דְּחֵי, יִפְלוּ מִן הַפֶּח אֶל הַפֶּחַת,
וְעַל כָּל הָעֵבְרוֹת יִכְפֹּר הַשֶּׁקֶל, תִּכְסֶּה הַגֶּרֶה! ...
וְחֶטָּא, וְכֶפֶר, וְחֶטָּא, וְאִין נַחַת! חֶטָּאת נִצְחַת!
עַד כִּי הַסְפַחַת תִּדְבֵּק בּוֹ, בְּגַבְחַת אוֹ בְּקַרְחַת ...

וּמִשְׁחוֹק הַבִּירוֹא וְהַעֲלָמוֹת יַעֲבִרוּ אֶל שְׁחוֹק הַקְּלָפִים,
עַד כִּי יֵשׁ, שְׁבֵן לִילָה יְרוֹיחוּ אוֹ יִפְסִידוּ אֱלָפִים,
וְכֹה יִלְכוּ מִצְחוֹק אֶל שְׁחוֹק, לְבִלְי־חֶק ... בְּעֵלֵי הַכְּסָפִים,
כָּל מִינֵי צְחוֹק וְשְׁחוֹק, לְכָל הָעֲנָפִים, שְׁבַעֲרִים יַחַד נְאֻסָּפִים ...

ג.

עֲתָה, לֹא אֱלֹה הַיְהוּדִים!
לֹא אֱלֹה הַלְמוּדִים!!

עֲתָה כְּבִי הַנְּעוּרִים, הַבְּחוּרִים, הַדְּרִיקִים וְהַנְּעוּרִים
יִשְׁחַקוּ עַל הַמַּעֲנֹת-מַעֲנֹת, בְּדַבַּר אֱלֹה הַשְּׂאֵלוֹת:
אִם מִתֵּר לְלַמֵּד תִּנְיָךְ עִם תַּרְגוּם וּבִאֲוָרִים."
הֵן הֵם עֲתָה עֲסוּקִים בְּשְׂאֵלוֹת, מְאֹד מְאֹד נְעֵלוֹת:
בְּשְׂאֵלוֹת רְמוּת, בְּשְׂאֵלוֹת עַל-מַעֲלוֹת הַיַּעֲלוֹת!

הֵן כָּל הַשָּׁנָה כְּלָה מִיּוֹם כְּפוּרִים זֶה עַד יוֹם כְּפוּרִים
הַבָּא, הֵם, בְּכָל הַלַּיְלוֹת יִהְיוּ בְרוֹמְנִים, בְּסַפּוּרִים,
וְעֲתָה, הָאִם יוֹכְלוּ, יַעֲזֹבוּ אֶת מִתְקֵם וְאֶת תְּנוּכָתֵם
שָׁל אֱלֹה הַרוֹמְנִים, מֵאֵהֶבֶת הַיָּן עִם צִרְתֵּי הַיָּת, וְיִלְכוּ
לְנוֹעַ עַל שְׂאֵלוֹת לֹא-קִלוֹת, בְּדָתֵם-תּוֹרָתֵם,
יִלְכוּ לְהַדְעוּבַח בְּשְׂאֵלוֹת חֲכָמָה וְאִמּוֹנָה, דְּעַת וְדַת??

חֲלִילָה לָהֶם מַעֲשׂוֹת בְּדַבַּר הַיָּשׁוּן וְהַקָּשָׁה הַזֶּה!!

לְסֵגֶת אַחֹר, לְרֵדֶת תַּחַת, מִן גֶּרֶם הַמַּעֲלוֹת.
הֵן כָּל אֵלֹה הַנּוֹכְחִים, כָּל זֹאת הַסְּפָרוֹת שֶׁל הַשְּׂאֵלוֹת
כְּבָר עֲבָרוּ, בְּמֵלוֹ מִן הָעוֹלָם, נִשְׁרְפוּ בְּהֶבֶל פֶּה⁽¹⁾

שֶׁל עֲלָמוֹת, לְבוֹשׁוֹת רִקְמוֹת וְלִקְחוֹת נִשְׁמוֹת
בְּהֶבֶל פֶּה שֶׁל כָּל נַעֲרֵ-נַעוֹר, דִּבְרַר רָמוֹת,
מֵעַל דְּפִי עָלִי הַרוֹמָנִים, מֵעַל אֵלֹה הַבְּמוֹת
שֶׁשָּׁם חִבְּרוּ לָמוֹ בַּחוּרִים וּבְתוֹלוֹת נִבְלָמוֹת.

הֵן שִׁיחוֹת הוֹלִין שֶׁל אֱלֹה תְלִמְדֵי-חֲכָמִים וְנִחְמָמוֹת
צְרִיכִין לְמוֹד! יַעֲסֵק וְחִשֵּׁק, וְלַפְעָמִים גַּם מְלַחְמוֹת!
כִּי מִי חָכֵם וַיִּבֶן וַיֵּצֵר לְבָן שֶׁל רוֹב הָעֲלָמוֹת?
הֵן רִנְשׁוֹתֶיהֶן נִעְלָמוֹת תַּחַת שְׂבָעָה חוֹתְמוֹת!

אֲבוֹתֵינוּ חִבְּרוּ סִפְרֵי דָת לְנַחֹל שׁ"י עוֹלָמוֹת
וַעֲתָה רוֹב סוֹפְרֵינוּ יַעֲשׂוּ לָמוֹ שֵׁם עַל פְּנֵי אֲדָמוֹת
בְּחִבְרָם סִפּוּרִים „יְצוּרִים“ מְלֵאִים חֲטָאִים וְאִשְׁמוֹת
שֶׁל בַּחוּרִים, פְּלִגְשִׁים שְׂמוֹנִים, וְאִין מִסְפָּר — עֲלָמוֹת ...

לְאֱלֹה סוֹפְרֵינוּ הַחֲדָשִׁים דְּמִיָּה תְהִלָּה!
לְסִפְרֵי הַדָּר כְּבוֹד גְּדֻלָּם — אִין בְּלִשׁוֹנֵי מְלָה!
לְבָן יִהְיוּ דְבָרֵי מַעֲמִים! שְׂפָתַי נִבְלָמוֹת ...
פֶּן בְּרוֹב דְּבָרִים אֶפְשָׁל בְּלִשׁוֹנֵי, חֲלִילָה ...
וְלִנְעֹת בְּסוֹפֵר חֲדָשׁ — נוֹרָאָה עֲלִילָה!
כִּי מִי כְמוֹהוּ יוֹדֵעַ לְחַבֵּר שִׁיר עַל עֲלָמוֹת?

ד.

גַּם כָּל הַתּוֹרָה, הַתּוֹרָה בְּעִצְמָהּ וּבְכַבּוּדָּהּ —
נִפְשׁ הַחֲדָשִׁים, כְּבָר לֹא תֵבֵא בְּסוֹדָה!
תְּלָמוֹד, פּוֹסְקִים, מְדַרְשׁ, זֹהַר, יִלְקוּט וְהַגְּנָה —

(1) בנוול פה קרי .

אותם כְּבֹר שְׂכַחוּ כָּלָה, יִזְכְּרוּ כְּמִים עָבְרוּ!
לְשִׁמְעַ קִבְּלָה, תִּגְדָּה — פֶּחַד יִקְרֵאם וּרְעָדָה,
בְּעָדָן — אֲזִינֵיהֶם וּלְכַבֵּם עַל מִסְגֵּר סָגְרוּ! ...

תּוֹרָה, עֲבוּדָה, מִדּוֹת טְבוֹת, עֵיוֹן תְּפִלָּה
כָּל אֱלוֹ, כְּלָנָה לָהֶם תְּפִל הִנָּה! תְּפִל בְּלִי מֶלַח;
הִלּוּ מִדּוֹת, הַחֲסִידוֹת נִם הַיְהוּדוֹת כְּלָה
כְּאִין לְמוֹ! בְּעִינֵיהֶם כְּבֹר אֲבֵד עֲלֵיהֶן כְּלַח.

מוֹתֵר־נּוֹתֵר לָהֶם גִּמְרָא, תּוֹסְפוֹת, יַחַד כָּל הַמְּפָרְשִׁים!
סוּרוּ מִנְהֵם נִם סִפְרֵי דַעַת וְהַשְׁכָּלָה, אֱלוֹ הַמְּהַרְסִים!
הֵן סִפְרֵי הַלּוֹמְדִים הַחֲסִידִים, כָּל חֲבוּרֵי תַאֲפִיקוֹרְסִים,
הַסִּפְרִים שֶׁל כָּל אֱלוֹ הַעֲנִיִּים, הַמְּלַמְדִים וְהַמְּשֻׁרְתִים ...

כָּל אֱלוֹ הַסִּפְרִים, עִם חֲכָרֵי חֲכָרִים, כְּלָם בַּחוּבְרַת
אֵת הַשַּׁעַר עַל הַבִּירְזָא הֵם לֹא מַעֲלִים וְלֹא מוֹרִידִים,
הֵן כָּל שְׁנֵה בְּאֱלוֹ הַסִּפְרִים יִבְאֵהוּ חֶסֶד, מִנְעֶרֶת;
עֲתָה הֵן נִשְׁאָרוּ מֵהֶם לְזַכְרוֹן בְּאֶרֶץ, אֲךֵּי שְׂרִידִים,
זַעִיר שָׁם וְזַעִיר שָׁם, בֵּין הַתְּנוּרָה וְהַפְּשָׁאֶרֶת ...

חַי פְּרָעָה! אִם יִתְּנוּ פְּרוּמָה בְּעַד אֱלוֹ הַסִּפְרִים!
הֵן בָּהֶם אֲךֵּי שְׁקֵלָא־וּמְרִיא אָנוּ שׁוֹמְעִים, אֲךֵּי קוֹל דְּבָרִים! ...
כְּאֵלֶּה סִפְרֵי־הַשְּׁנָה, כְּאֵלֶּה מְאִסְפֵי אֲמוּנָה וְתַכּוּנָה
הַעֲשִׂירִים, הַנְּכִירִים וְהַשׁוֹעִים, אִינֶם רְאִים כָּל תְּמוּנָה

תְּמוּנַת שְׁקָל, אוֹ צוּרַת מִטְּבַע
כְּזֵהָב, כְּכֶסֶף, אוֹ בְּנִיר וְכִשְׁמֵר,
שׁוֹכְלוֹ, לְעֵת מְצוּא, לְהַשְׁפִּיל, לְהַנְגִּיחַ
עֲלֵיהֶם אֵת הַקּוּר "ס"ש־ל"יֹם וּלְקַבֵּל שְׁכָר,
שְׁכָר עֲרֻמָּה, מְרֻמָּה, תְּרֻמִית וְתַחֲבֵלָה,
שְׁכָר עֲשָׂק־שְׁכָר־שְׁכִיר וְגִזְל פְּעֵלָה ...

ה.

עתה לא אלה היהודים!
ונם לא אלה הגוים!

עתה קם בישראל דור אחר, דור מהור! פלו חדש!
אשר לא ידע את הנאון מוילנא עם כל ישיבותיו,
את הבעל-שם טוב בקש יחשב עם כל נפלאותיו,
לכל תלמידיו, לכל קדושיו, — תא לא יאמר: „קדוש“.

גם בפה נחשבו להם זה מענדלזאן וכל החבריא?
מה יתנו ומה יסיפו להם כל הידיעות, כל החקירות?
הן הם עתה על הבירזא יחקרו, זעריא עם רברביא!
ושם — כל הדת, השם, הזמר וכל „ספרי היצירות“ —

לכל אלו הספרים אין שם לא קורים, לא מקח ושער!
אך הדין, החטה, השעורה, הפשטה והכפמת —
אך בהן, במוכן ובמקחן, ישיחו כל יושבי שער,
בכר פשלה ברחוב הבירזא חכמה ואמת! ...

חקי הודעת, מוסר ודת, ישר וצדקה.
נבוחה ואמת — זו מלכת שמים המעשקה.

כל אלו יחד אינם שנים פרוטה ביום עברות,
בפרץ פתאם מגפה של פליטות, שסמטות עקירות,
בעת אלפי רבבות אקציות יאבדו, יוכלו לקברות
ותחת המגדל של הבירזא יתהרו חתירות;

בנפול שם פתאם על כלם
פניקה, פחד ופח,
בבוא על הבירזא, על זה הסלם,
יום צרה, קריזים וקב"ח...

ו.

ועתה, אם ביום מפלה, מהתעוררתא דלתתא⁽¹⁾
עתה, אם פאקציות, אבלינציו"ת נעשה בלה,
אם גם הרנט"ה ירדה, נפלה מטה-מטה ...
כל אלו שם: תורה, תפלה, חכמה ונהשבלה ...
מה הגנה? בעד מי הגנה? אמור מעתה? ...!
המהנה יבא אל הבירוא רוח והצלחה? ...!

אחר כל זה החרפן, אחר כל זאת המפלה ...
גם חסידות-יחיד מטרומיה השפלה;
אחרי כל זאת, חסידות לומדות והשפלה
אך מלים ריקות הגנה! בלי הגפלה!
מה יתנו הגנה לנו ומה יוסיפו בעת פהלה
כאשר תוחלתנו נבוכה, כל תקנתנו נוחלה,
כי כל הבירוא נפתה, נהרסה, ירדה נפלה! ...
נהפכה במהפכת סדום! כל גבוהה השפלה! ...!

כאשר כל באי שער הבירוא תאחזם חלחלה!
גם הגביר, קרח בן תרח, גם רוחו חפלה!
הגה שם אט, שחוח, בלי-כח, יזחל כנפלה,
כי יד הקריו"ם בבל! על כל משלה!

גם הסרסור, זה הארזיר זמרי בן סלוא?⁽²⁾
זה ההפכף, תאיל העקוד, נקוד וטלוא ...
גם עליו נפלה בהלה, תחבלתו נבשלה,
כל חכמתו נסרחה, גם ערמתו התקלקלה,
סר צלו! אכדה חריפותו המהללה,
דמיונו כערבה חבוטה, פאשה בלה ...

⁽¹⁾ a bas, התעוררות להוריד את הקורטון למטה.
⁽²⁾ הסרסור שעל הבירוא,

גַּם הָעֲנִיצִיקֶלֶף¹ דִּיהַ, שְׁשָׁלִישִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ,
גַּם הִיא לֹא תָבִיא לְמִכְתָּנוּ רַפְאוֹת־הַתְּעֵלָה;
לֹא יוֹעִילוּ לָנוּ כָּל הַמֶּזֶן הַרוֹמְנִים הַרְעֵנְנִים
עִם עֲשָׂרָה קַבִּין שִׁיחוֹת שֶׁל כָּל אִשָּׁה חֲלָלָה,
גַּם כִּבְרֵי הַלֵּךְ לֹא גִלְדוּ בְּעָרֵב לְשׁוֹחַ בְּנָנִים,
גַּם הַנְּשִׁים הַמְשֻׁחָקוֹת, הַמְרַקְדוֹת בְּמַעְגָּלָה¹;
גַּם הַנְּהָה לֹא יִשְׁמַחוּ אֶת נַפְשֵׁנוּ הַנִּבְהָלָה,
מֵאִין פְּרוּטָה לְקִנּוֹת שׁוֹשְׁנִים, לְהִבִּיא אֶת־נָנִים.

וְעַתָּה אִם הִפְאֵנִי דִּין, אֵלֹהֵי הַשָּׁתוֹת יְהִרְסוּן
תּוֹרַת חֲסִידוֹת וְהַשְׁפָּלָה מַה הַנְּהָה כִּי נַעֲבֹדן
מַה יוֹעִילוּ לָנוּ שְׁלִשְׁתָּן, אִם אֵרַח לְלַבְנוּ יִפְלִסוּן?
נִנְתָּקָה אֶת מוֹסְרוֹתֵי מוֹ: נִשְׁלִיכָה מִפָּנֵינוּ עֲבוֹתֵי מוֹ!!

וּכְבֵר תִּקְנוּ אֲנָשִׁי כְּנֶסֶת הַגְּדוּלָה
שֶׁל הַבִּירוֹא, כִּי עַתָּה שִׁישְׂרָאֵל בְּגוּלָה
בְּטִלוּ הַתּוֹרָה, הַתְּפִלָּה וְהַהֲשַׁפְּלָה הָעוֹלָה,
כִּי אִם אֵדָּ נִקְרָא אֶת הַקּוּרִים הַיּוֹרֵד וְהָעוֹלָה
בְּכָל כְּבֹר — אִזּוּ יְהִי רִצּוֹן פְּאֵלוֹ הַקְּרִבְנוּ עוֹלָה! ...
וְהָעוֹלָה וְהַחֲטָאֵת — מַה יוֹעִילוּ הַנְּהָה לְכִיסְנוּ הַחוֹלָה?!

אִין תּוֹרָה, אִין חֲסִידוֹת! אִין חֲכָמָה, עֲצָה וְתַחֲפָלָה
לְגַדְדֵי הַקְּרִיזִים! אִם הָאָרֶץ, לֹא תִתֵּן אֶת יְבוּלָהּ,
אִם אִין דִּרְשׁ לְפָרִי הָעֲבוּדָה, וּבְטִלוּ אֲנָשִׁי הַפְּעָלָה,
כִּי הַתְּרַמִּית, הַסְּפִקוּלָצִיָּה כְּבֹר עֲבָרָה אֶת גְּבוּלָהּ!!

ז.

כָּל דְּרָךְ, כָּל דְּעָה, כָּל שְׂמָה
מוֹבָה הִיְתָה, אֲמָנָם, בְּעַתָּה!

¹ (צירק בלע"ז .

אֲכַן עֵתָהּ, הַתִּכְנֵן שָׁל כָּל פֶּתָהּ,
הָרוּחַ, הַנִּפְּשׁ שָׁל כָּל שְׁמָהּ
מָה הִנֵּה? אִם לֹא הִקְשִׁיטָה!

עֲתָנוּ—רָמָה! חֲכָמָה! מְאֹד מְלֻפְּדָת!
עַל הַרְרָה הַקְּדָמָה הִיא דְרֻכַת צִעְדָת,
וּבְכָל זֹאת, הִיא תִּמָּה כְּגֵדִי, פִּשְׁשָׁה פְּשׁוּטָה,
וּבְמַעֲשֵׂי־יָוִם־יָוִם הִיא לָנוּ בְּמִרְאָה מִנְּדָת
כִּי אֵךְ עַל שָׁל שֶׁהַדְּבָרִים הִיא עֲמֻדָת:
עַל הַשֶּׁקֶל! עַל הַקְּשִׁיטָה! עַל הַפְּרוּטָה!

כְּבָר הַעִיד לָךְ אָדָם בִּיקָר!
כִּי יִסּוּד הַיְסוּדוֹת וְהָעֵקֶר
שָׁל הַתּוֹרָה, הַחֲסִידוֹת וְהַדָּע
הוּא— הַשֶּׁקֶל הַקָּדָשׁ! הַפֶּטְבַּע!

כֹּה תֹאמֶר לְיִשְׂרָאֵל הָעֵת הַזֹּאת
וְהַבִּירֹזָא יוֹם בְּיוֹמוֹ תִּתֵּן לָנוּ אוֹת
כִּי יִסּוּד הַיְסוּדוֹת וְהָעֵקֶר,
הוּא— הַשֶּׁקֶל! הוּא הַכְּפָר!

אִם עוֹד עֵתָהּ יִחְיֶה לוֹ יִשְׂרָאֵל הַחֲלָה,
אִם עוֹד יִשְׁכַּב, עוֹד יֵשֵׁב לוֹ עַל הַמַּטָּה
אַחֲרֵי אֲלָפִים שָׁנוֹת רְדִיפוֹת בְּגוּלָה,
הוּא אֵךְ בְּזֻכוֹת הַשֶּׁקֶל, בְּכַח הַפְּרוּטָה!

ה.

כַּתוּבֵינוּ תִּאֲמוֹת הָיוּ מְלֻמְעָלָה, וְעֵתָהּ— מְלֻמְטָה! ...
שְׁלִשְׁתָּן יַחַד נִפְּלוּ מִטָּה! אֵת אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נִמְלְטָה,
עַל שְׁלִשְׁתָּן נִפְּלָה תְּרֻמַּת־אֵימָה, חֲשֻׁבָה גְּדוּלָה וְעֵלְטָה...
אִם הַבְּנִיִּים, הִי הַדּוֹת, נְבוּכָה כִּי הוֹכִישׁ מִכַּמְטָה,
נִפְּשָׁה בְּחִיָּה נִקְטָה, לָכֵן הִיא תְּרִיב, תְּמִיד מִתְּקוּטָה

תתאוּגֵן בַּמְקוֹמֹת מְקַלְטָה, כִּי תִקְוֶתֶה שְׂמִשָּׁה לְעֶרֶב נָמְה

חָלְפוּ לִיהָדוֹת הַיָּמִים הַמְּיֻכָּיִם! חֲנֹה וְשִׁבְתָּה...
הֲלֹכָה מְדַחֵי אֶל דְּחֵי! כָּל כְּתוּבָתֶיךָ, בְּרוּחֶן נִפְלוּ מִטָּה;
הֲאֵם בְּצִרוּתֶיךָ הִיא לְקַחָה מוֹסֵר? אִם הַשְּׁלִימָה אֶת מִנְרַעְתָּה?
אִם הִרְחִיקָה מֵעֲלִיָּה אֶת קַבְעָתָה? הֲאֵם נִרְפְּאָה מִצְרַעְתָּה:
מִשְׁנֵאת־אֲחִים, מֵאֲנִשֵּׁי־רֵיב, מִמְחֻלְקֹת, זֶה תוֹלַעְתָּה?...
אֲחֵרֵי עֲנוּתָה וְהִתְעוּתָה — הֲאֵם הִתְיַשְּׁבָה דַעְתָּה?

הֲאֵם הִחֲלִיפָה לֶחֶם־מֶלֶח, לְהִיּוֹת אִפְּה בְּשִׁתְּנֵי שַׁעְתָּה?
אִפְּה נִכְוָנָה, שְׂבִינִיָּה בְּלֵם יַעֲבֹדָה, יִסּוּרוּ אֶל מִשְׁמַעְתָּה,
לְמִלְאוֹת יַחַד אֶת מְלֻאכּוֹתֶיךָ, לְעִשׂוֹת בְּשָׁלוֹם אֶת מְלֻאכּוֹתֶיךָ,
לְהַמְבִּיעַ עַל פְּנֵי דְבָרֵי הַיָּמִים אֶת מִבְּעָה, אֶת מִבְּעָתָה,
שְׁהִי־תוֹלְדָה הַכְּבוֹדָה בְּחֻכְמָתָה לָּהּ נִתְּנָה, חֻלְקָתָה,
אֲחֵרֵי אֲשֶׁר זֶה בְּאֲלָפִים שָׁנָה הִיא שְׁחָקָה עַל מִשְׁבְּתָה
וּבְרִדִּיפוֹת מְאֻלִּיפוֹת, חֲלִיפוֹת אוֹתָה בְּעִסְתָּה
עַד כִּי עֵיפָה וַיִּנְעָה, הִיא כְּשֶׁלָּה, נִפְלָה מִטָּה?...
* * *

לֹא אֲדַע!... נִפְשֵׁי נְבוּכָה! רוּחֵי כִי בּוֹכָה, חֲתָה!...
לִילָה לִי מְחֻזֵּן! בְּשִׁכְלֵי רְזוּן! הִי, אֲתָה יִדְעֵת!...
ד"ר י. קאמינער.

עולמות עוברים ועולם עומד.

סדרן גדול הוא הדמיון, שאף הוא תמיד לקבץ את הנפוצות, ולשום אותן לאגודה אחת נאה ומתקבלת. הן אמנם כי רבה תועלת כשרון זה גם למי שחקירתו אומתו, כי בבואו לבקר דבר, ימצא אותו ואת הדומה לו, ואת הדומה לדומה, סדורים ומסודרים בידי הדמיון בתפישה אחת נסקרת בסקירה אחת. אך אימתי יש לחוקר תועלת זו במעשה הדמיון? — בשעה שהשכל עומד על נביו מתחלת עבודתו, ואינו נותן לו בלתי אם לבון מעשיו לפי שעור צורך העיון בלבד, לא יותר. לא כן כשהוא נותן לדמיון ללכת שובב, כי אז יעורר עיני פקחים, כי זריו הוא מאד לקרב בזרוע המון דברים רחוקים ומרוחקים ומהיר לבקר את כל שרמטי פרצופיהם, ואינו נח ואינו שקט, עד שהוא מוצא בהם פתוח אחד דק מאד, הנראה בעיניו שוה ומשותף לכלם, ואז הוא מאמץ את כל כחו להעמיק, להרחיב ולהבהיק אותו, ולמלא אותו כחל וסרק וכל מיני צבעונים, עד אשר יהיה הוא לבדו החוש הנסקר לכל רואה בסקירה הראשונה, והסמן המובהק העושה את כל הדברים, שחוש זה נראה גם, לבני גיל אחד, אף כי באמת אין שרמט זה אלא עראי ומפל.

יד הזרירות היתה הזאת, שהדמיון מזרזו להמשיל ולהתאים, במקום שיש לשכל להבדיל וליחד, הויה בחקר ישראל ואופיו זה כמאה שנה. למן היום אשר החלו רבים ממשכילינו להביט רק החוצה, החלו לשום את כל המראות, אשר ראו שם מחוץ לגבול עמם, להבנית ולתכנית לכל עניני ישראל, מבלי שאול את פי העם הזה, ומבלי בקר לשיבו ולסבעו, עד כמה טוב לו, ועד כמה אפשר לו לשנות את דרכו על פי דוגמה חצונה. ועל הדבר הזה, ועל טבע רוח האומה הישראלית ועל תולדותיה ועל דרכיה, נמלנו לנו רשות להבר הפעם, ולחקור איככה יש לנו לכלכל את דבר משפמנו על אומה זו ועל הליכות רוחה ועל מעשיה.

חכמינו הקדמונים, אשר העמיקו מאד להתבונן במיב עמם, חרצו את משפטם עליה כי היא „חטיבה אחת בעולם“⁽¹⁾.

המפרשים המספיקים למאמר העמוק והנאמן, הלא הם הליכות תולדות העם הזה, השונות מכל עם בכל דור ודור, ומעמדו המיוחד בכל ארצות מגוריו. ויען וביען כי שונה היא אומתנו מכל אומות העולם ברב כחה להתקים בתורת גוי אחד יחיד ומיוחד גם בנלותה מארצה, עד כי גם הפזור הנורא, גם שנוי האקלימים והלשונות ומרחקי הארצות לא עמדו להפריד בין גליות ישראל פרידה כל שהיא, בהיות זקה נעלמת וזקקת את כל האחים הרחוקים, איש לרעהו, והוקה התקיפה הזאת כלנו ידועים, כי היא התורה, ע"כ לא למותר יהיה לקבוע את סמניה, למען נרע את טיבה הפנימי המבדיל בינה ובין ספרות החוץ. נוהגים המה משכילי ארופא לשבח את הספרות האירופית, כי דרכה היא לשאוף

⁽¹⁾ ברכות י', חטיבה אחת בעולם: ציור אחד בעולם. כלומר דבר הציור שאין כמותו (ערוך ע' אמר ג') ובלשון העמים Unicum.

רוח חיים חדשים לבקרים, מן התולדות המתחדשות בכל שעה, ולעזרת את רוח החיים הזאת על העמים. השומע את המשפט הזה, קרוב הוא להשתבש ולהחליט, כי תורת משה, יען כי רק פעם אחת נכתבה, איננה ח"ו אלא ספר יחידי, והספרות המסתעפת ממנה אינה אלא באור לספר יחידי, וכשר יחידי, אף אם יהיה הטוב שבטובים, אינו אלא בן זמנו, עבר זמנו במל ערכו, ואם יאמר איש או עם לכוון את דרכו על פי ספר כזה, יקפא חייו, והיה לאבן דומם, ואף כי עם אשר יאמר להתעורר להחיה.

על כן, מלבד אשר ההסתוריא עומדת ומכחשת את הסברא הזאת על פי אמתת המציאות ומעידה, כי הספר הזה, התורה, הוא הוא היה סם החיים לעמנו וקפאון לא שלם בו מימיו, הננו, אנחנו, לכלכל בדרך הבקרת את ארחות דרכי תרבות הספר, לאמר: תרבות תורת משה רבנו ואת ארחות דרכי תרבות הספרות, לאמר: תרבות יון ורומי וספיחיה וספיחיה ספיחיה עד היום הזה.

אחד מתלמידיו של אברהם אבינו הביר את הסמן המובהק של תורת רבו ויקרא: ויגד לאברהם העברי: „כל העולם כלו מעבר אחד והוא מעבר אחד" (ב"ר מ"ב). ואנחנו, למען באר את המאמר הזה העמוק מכל עמוק, יש לנו לערוך אל מקור התרבות הישראלית, את מקור התרבות המובהקת שכנגדה, הלא היא הספרות היונית העתיקה, ולהתבונן בעין חדה מאד, איככה הדריכו שתיהן את תלמידיהן בדרכי החיים.

התורה הישראלית ותרבות החוץ שמו שתיהן את פניהן מעולם לפקוח את עיני האדם בנבול חיי הרוח ולחוק ידיו בנבול חיי הגוף, ובהיות הדעה אשר רק הרוח תכלכלה ראש מסבי המעשה, נתנה גם התורה גם תרבות החוץ, כל אחת לפי דרכה. דעה קצובה לקהל עמה, אשר תהיה בידו לקו ולמשקלת בכל דרכיו ובכל מעשיו.

ראש דבר תורת ישראל היתה דעת האלהים. היא הנחילה את עמה את הדעת, כי הרצון הנמור והפשוט, לאמר: חפץ ה', הוא ראש כל ראשית ויסוד כל העולם כלו, אשר בכל חליפותיו ובכל תהפוכותיו הנראות, הוא פועל המים, פרי חפץ אחד, קודם לכל, תקיף מכל ונעלה על כל.

ואת הדעה הזאת לא למדה תורה לישראל בפלפול דק ובסברה חריפה, כי אם הדריכה אותו אליו בדרך פגנת הלב, לאמר: בדברים אשר הגידה לו ובמעשה מצותיה אשר הרגילה¹⁾ אותו, קִנְיָה ותישר את לבו אל ה'. והיה כאשר העסיק איש ישראל להתעורר ולהתבונן ברמות כבוד ה' אשר שִׁוְתָה התורה לנגדו בדבריה התמימים והנכוחים, ובמצותיה הישירות והמתקבלות, אשר צִוְתָה בשמו, ויכיר את אלהי העולם, כי הוא אביהו עושהו, וגם נפשו מהרה ותתודע אליו, על פי הסמנים שמסרה לו תורה, ושמצאה את כלם מוטבעים בעצם עצמתה, כי בת היא לאל הגדול והנערץ הזה, וידע איש ישראל דעת בלתי סרה, דעת עזה ועמוקה מאד, כי „בצלם אלהים עשה את האדם" וכי „נומה שמים ויוסד ארץ" הוא „יוצר רוח אדם בקרבנו", וכי אין לו כי אם לשמור את רוחו בעינה ולכון את דעתו על פי המעם התמים והכח האיתן, אשר הוטבע במעבקי רוחו, ואז מצוא ימצא את כלל דעת העולם ואת עקרה מורגש ונָקֵר לו בעצם המו בהכרה ברורה ותכופה²⁾ מעין בירור הכרת החושים ותכיפתם, כאשר הורה אותנו קהלת החוקר הקדמוני לישראל,

¹⁾ עקר מלת הרגלה, פירושה: עזר למבצע לעשות את מעשיו בנחת מאליו, וכל מקום שאין בו מ' טאה סרגילין לחוכו מ' טאה (מ"ק, ה') לאמור נותנין מקום למי המעין, שיבואו מ' ל' ח' ס. ²⁾ דירעקט, אונטיטעטעלבאר,

כי „עשה האלהים את האדם ישר“, „את הכל עשה יפה בעתו, גם את העולם נתן בלבם, מכלי אשר לא ימצא האדם את המעשה אשר עשה האלהים מראש ועד סוף“. דעת האלהים, דעת העולם ודעת הנפש, אשר את כלן כאחד הנחיל את האדם תורה ישראל, שאינה כומכת ואינה תולה את אמתת עדותה בפלפול רעוע, כי אם בהרגשה הגוברת ותוקפה עליו בתוקף הטבע, תלדנה לו בתורת תולדה מוכרעת את המצוה אשר היא ראשית מוסר האדם ויסוד התרבות המהורה העליונה, את מצות אהבת הבריות.

פרי הדעה, כי השליט בעולם הוא רצון אלהים לברו, אשר בהיותו קודם לכל ומחולל את כל, אין כל שמן ואין פגע עומד בפניו, וכל אשר ברא בחרות נמורה ברא; וכי גם על האדם אצל ה' מכבודו וייצרהו בצלמו וישיבעהו מרצונו, פרי הדעה הזאת וראשית תבואתה היא האהבה, כי באהבה וברצון ברא ה' את עולמו וכלי כל אונם, ואם ברא ה' את האדם בצלמו הלא נאצלה גם עליו ממדת יוצרו, ממדת הרצון¹ ואשר האהבה היא פריה וראשית תבואתה, ובכן היתה מצות „ואהבת לרעך כמוך“ לתולדה נאמנה להרעה שהנחילתנו תורה „כי בצלם האלהים עשה את האדם“. אך המדה הזאת, מדת האהבה, לא היתה לעם המחזיקים בה רגש רק, שיחה בטלה ופתגם נבוב, כי התולדה הראשונה לאהבה היא המוסר, המורה את האדם לצמצם את גבול הנאתו פן הפשוט על כל נפשו, לעכור את מהרתה, אשר בה דומה לעושהו, ולצמצם את גבול אהבת נפשו, למען שים מקום לאהבת רעיו בני עמו ובני מינו. וראשית תבואת מוסר התורה ליחיד הישראלי היא המהרה והצדקה, אשר פריה הוא מוסר האומה הישראלית שהיא חקת המשפט בין איש לרעהו הנתונה לו מסיני, והמצית חקת משפט הצדק הזאת הוא דרך הספוק גם בתורת ממלכות הארצות המונעת ידה מרשת ארצות לא לה.

ובכן למדה דעת האלהים אשר הרביצה תורה בישראל את האדם לדעת כי רצונו וחרותו הנמורה הן המדות השולטות בעולם הכולל, וכי המדות הן הנאצלות מן האלהים על האדם הנברא בצלמו, מספיקות גם ביד האדם לנהוג במדת הרצון שפירותיה הם: אהבה, מוסר מהרה, צדקה, ומשפט, וכי, שהן מוסדות התרבות. וסתם ספרות מתוקנת אינה עסוקה אלא בהם, ואינה בא להפיץ את דעותיה אלא עליהם ולשחר אותם בפנים שונים.

ועתה אחרי אשר רשמנו פה בראש מלין את הדעה, אשר היתה למקור התרבות הישראלית, הננו להקוות פה את הדעה, אשר היתה למקור התרבות המובהקת ההפוכה משל ישראל, הלא היא תרבות יון, עם המופת לכל העמים. לעומת דעת האלהים ראש דבר התורה הישראלית, הנה ראש דבר תרבות יון היא דעת הטבע, שאינה כומכת כ"א על מה שהחוש מעיד, ואומרת, כי חומר קדמוני דומם וסורר, אשר אין ראשית לו, הוא מקור כל ההויה, כל היקום וכל היצור.

בהיות כל עצם החומר הפך נמור מן עצמת הדעת הפשוטה והחרות הנמורה, יהיו על כרחם כל מעשי החומר מעשה אונם, והנפגעים במעשהו אנוסים להפגע בו, ואין דרך להשטם או לנפות מפניו, כי בכל מקום שהחומר שולט לברו, אין מקום לרצון בעולם.

הקאנס הגדול הזה, החומר, אשר אין מנוס מפניו, חוזר להיות גם הוא אנוס גדול מאין כבודו, כי כפוי הוא מחוק מוכרע מתוכו — אשר גם היונים לא ידעו להסביר את

¹ מלת רצון כוללת שני רברים, אב ותולדה, האב הוא החפץ ההמשי. שאינו יקוק לשום רבר הבוסה אותו, והתולדה היא האהבה והחנינה.

אמתו — להודיע את מבעו, לאמר: לעשות את מעשהו על כרחו. לחוק הוא יקראו כח' הכח הגם והקשה הזה, הוא היוצר לחומר את צורתו והמובע לו את המטבע, אשר יקראו לו מ ב ע... ובכן יהיו כל מעשי החומר תחלתם אונם וסופם אונם: אנוס הוא החומר להוציא את כחו, להודיעו ולגלותו, ואנוס הוא הכח לצאת להתודע ולהגלות.

והנה קהל אנשים אשר חוון זה, אשר חוה לבם, היה להם לחוות הכל, הלא תציקם רוחם לכלכל ולכנן את דרכיהם על פי מוצא דבר זה, לאמר: מאין מקור אחר לכל הנמצא בלתי אם החומר הכבד לבדו, הלא יהיה כל החי גם האדם, עצם מעצמת החומר העכור הזה, ובשום פנים אי אפשר לו להטהר מסיגיו המקור הנרפש, אשר הוא רק הוא ואין זולתו. כל עצם מקורו. ובכל אשר אין רצון ואין חרות במקור כל ההווה, בחומר, בלתי אם אונם נמור, הכופה אותו להודיע את כחו הפורץ ויוצא ממנו, אשר הוא כל עצם חקו המוטבע בו, ככה אין גם לאדם, אשר גם הוא רק יליד החומר הוא, כי אם להודיע רק את כחו היצוק בו, שגם הוא כל עצם חקו וכל תפקידו, ואם דרך הכח הזה לבלתי חוש לכל דבר ולבלתי חוס על כל דבר ואשר אין עיניו כי אם על נפשו לפרוש ולפשות, ועינו צרה בכל כח זולתו לכבוש ולרכא, להרוך ולרוש אותו, רק אם תמצא ידו, לבלתי היותו למעצור לו ולבלתי הצר את גבולו במאומה, ולשום את כל הדומה לו למחיה לו, תהיה דרך הכח הזה, על פי השמה היונית, מופת גם לאדם ללכת בה... והדרך הזאת בלכת האדם בה, לאמר: בשומו רק את תפקיד המטבע המוטבע בו לבדו, לראש מסבי כל מעשיו, יאמר לו „ג. צ. ר.”.

וגם הרגש אשר יתרגש בלב האדם ההולך בשמה הזאת אשר יקראו לו „אהבה”, איננו האהבה המוחלת והחובלת, פרי החרות המוקרת והמתנדבת, כי אם האהבה הגבה אשר קראו לה היונים Eros. האהבה הזאת אוהבת את האותה ואת זמתה, ולא את האדם בערכו ובמהרו⁽¹⁾.

תרבות כזאת אשר היצר הוא כמעט הסעיף האחד הגדול שהסתעף ממנה להלכה ולמעשה, לא תוכל להצמיח צדקה, כי המדה הזאת שנואה ליצר, והמשפט אשר תעמיד תרבות כזאת, לא יהיה פרי מוסר, שעל פיהו יזכה האדם גם את חברו עמו בעולמו, כי אם משפט התועלת, פרי האונם, אשר בראותו כי חברו תקיף הוא כמוהו, אנוס הוא להתפשר עמו על פי תנאים קבועים הנותנים גבול לכחו, לא למען שמור איש את ידו מקצול, כי אם למען שמור את נפשו ואת קנינו מכח דומה לכחו.

מן התורה הכוזבה הזאת, תורת החומר, אשר אין מתום בכל פרק מפרקיה⁽²⁾ ואשר בכל המלחמות אשר עברו עליה, עוד לא תמה למות מקרב הארץ, יצאה תרבות שפרתא ותורת ליקורג נקה, תורת החרב אשר החזיקה בה רוסי, ואשר בעיני שתייהן לא נבראה כל הארץ כי אם להיות להן למורשה או למרמס, וכל העמים—לעבדים או לחללי חרב. מן התורה הזאת יצאה שמת לודויג הארבעה עשר, שמת מרמת התגרנים בירושת הארצות וחלוקתן; מן התורה הזאת יצאה שמת ביסמארק, שמת הדם והכרזל, אשר החשיכה את העולם כלו בחכמתה להרע. התורה הזאת שמה את מקם איש הדמים ואת אפרודיטי אשת

⁽¹⁾ גם האהבה בין הגברים בארץ יון. גם האהבה בין קצת חכמי יון, היתה אוהבת זמה נתעבת מאד (Pädastrie) ומשוררי העם ההוא שרו על דבר אהבת זו, שהייתה נוהגת גם בין אלהי יון.

⁽²⁾ „המקראעטיש איום אמהעאיומוס אונד מאסעריאליזמוס אונדנינג אונד גענוי בעראכטעט איון לעהרעם ווארמ” (שלאססער).

הזמה לאלהים; את העגבים (Eros) לאהבה, ואת גבורת חזק יד (Virtus) לצדקה. התורה הזאת מסכה רוח עועים על ראשי חכמי יון היקרים והנכבדים באמת ותקח את מעם איש צדיק כאפלטון ותסיתו לשחר בתורת הממלכה אשר נתן לעמו את השתוף כאישות, לאמר: כי נשים רבות תהיינה משהפות לגברים רבים, ותולך שולל את אריסמוטלס להחליף בתורת הממלכה אשר נתן הוא, כי בלי עברי עולם נכבשים ונחרפים לא יכון עם. התורה היונית הזאת המשמשת ומשבעת את העולם בשמות האלה: חומר, כח, אונס, יצר וכו' וכו' לא חשכה את שפתיה בהביעה את רוחה, כי אם הרבתה הרבה מאד משאות וחזון, לשפוך רוח חן והמדה על השניין הקודר הזה, המלא יגון ושכמון ותיצר הבון צלמי בני אלים וכנות אלים, מחוטבים הדק היטב, אשר היו למופת למלאכת המחשבת, ותשר שירים נמלצים ותמשל משלים נמרצים אשר משכו עמים רבים ודורות רבים בעבותות הקסם השפוך עליהם, ועוד יותר ברוח החמדה, אשר יאצל מן הפסילים והשירים האלה על רואיהם וקוראיהם, עד אשר לא ראו את השקוף השומם, את גולם החומר סר המעם, כבעד לבגדי החמדות אשר שתו עליו, וילכו אחריו ויהבלו ויתהוללו. באשר אין תורה בני יון, שהיא עקר התרבות האירופית, מספקת לאדם רק צרכי החושים, אשר סדה לא המלא הנפש, ולא צרכי הלב, ע"כ גורל בעלי הספרות מלאכי התרבות ומליציקה, לבלתי מצוא את המשקל הנכון לרוחם, ואת הפלס הנכון למעגל רגליהם. ומדוע? — יען כי מקור תרבות בני יון משחתה בה, מוס כה, כי לפי אמתת הדבר, לא דעת הטבע היתה מקורה, כי דעת הטבע הזאת דמיון הוא ולא יותר, והדמיון דמיון קודר, משאת שוא, אשר חוו להם ראשי חווי היונים, לא על פי מראה עינים, ולא על פי תולדה מוכרעת מטבע ההויה, כי אם על פי חוץ לבם, ויען כי ביסוד תרבותם אשר יקראו לה דעת הטבע, אין ממש השוה ומשותף במקורו ובמולדתו לממשות עצמת האדם, כי דמיון תועה בלו, ע"כ גם התולדות אשר תוליד תורת התרבות הזאת, דמיונות רקים וצללים נודדים המה, אשר את הנפש לא ימלאו, כי אם יקהו את עיני החושים רגע בנגה ברק זהרן והכו אותו בתמהון, אשר עד מהרה יקיץ גם כמנו בנפש ריקה.

בהתעורר האדם האירופי באחרית ימי הבינים מן התרדמה, אשר נסכה עליו תרבות הדו, הבת הבכירה לרוח יפת, נגשה אל ערשו התרבות היונית, ונתגש אליו את צלמי שעשועיה, בעוד עיניו נלכרות בחבלי שנה, ותחל לשיר על לבו את שיריה העתיקים ותעש חדשים כמתפנתם, והאמר לחיות את רוחו במראה צלמי אפולון הקלודרי ולצאקון, אשר חמטה מערכות העפר ותמרקם ותציגם לפני הקהל, ולשעשע נפשו במשמע ומרותיה המתכנות היטב ביפי מעמה, ויהי מעם העתיק בשיר ובמליצה ומלאכת המחשבת העתיקה, לענין לספרות הדור. אך למצער הסכה חמדת מלאכת המחשבת את עיני העם אליה, כי רק לרגעים זן מסנה את עיניו בתאות נפש, כי הרוח הנאצלת מן השיש החקר והצונן והדומם לא נתנה נשמה באפו, והומירות אשר לא מלבו ומלב דורו יצאו ולא במעמו נתכנו, לא ערבו לו. ויראו חכמי יפת, ויוסיפו על מלאכת החשוב את מלאכת הציור, המחיה את יצירה בשלל צבעים, בחליפות מראות צללים ואור, ומלבד מעשה הסופרים במעם יון הקפול ומונח דומם בגליונות הספרים הנושנים, חרשה את שירת חזון העליליה¹, הפדרכת בהזקת היד את דבריה על לב הקהל בפי המעוללים² מעל במת התאמר, ויהיו

¹ Drama. ² שוישפיעלער.

בתוך חווי העליליה חכמים גדולים מאד, אשר עשו להם שם עולם ביפי חכמתם וברעתם העמוקה, אשר ידעו את רוח בני האדם לפלגות אָפְּיִם, ואשר אותם הסבירו בחוון. אולם גם באלה לא מצאה רוח האדם את אשר היא מבקשת, ויוסיפו חכמי אירופא את הזמרה הלוקחת נפשות, על שירת חוון העליליה, ותצא להם שירת המנגינה¹, ויהי המעם המוב במלאכת הציור, והרבה הרבה יותר, דבר המאָמַר וכשרון המעוללים והמזמרים, לִבְנֵי לַסְפּוֹת הַדּוֹר. אך גם מאלה לא מלאה נפש האדם, כי תחת משיבת נפש נתנו לו תאוה לעינים, וגם בעלי הנאה, אשר עיניהם אל חמדת החושים, העכורה או המוקקת, הנה תענוגם זה עדי רגע הוא, כשעת הנאתם ישנו בו ורגע אחרי כן יחדל מהם את מתקו המשמח אותם. על כן פסחה אחרי כן התרבות הזאת מנבול מלאכת המחשבת, והנח בנבול תורת הממלכה ומשפט העמים, ותהי ספרות יפת זה כמאה שנים בצרפת ארץ המופת, לספרות פוליטיקית² ומשם נאצלה הרוח על כל עמי אירופא מעט מעט. ויען כי ספרות עמי יפת פרי ספרות יון העתיקה היא, אשר לפי תורת חוון לכה, הפת בן קאנס הוא הכופה אותו לפרוץ בלי חק וגבול, כל עוד אשר לא יעמוד איהן קשה ממנו למעצור לו, לא ידעה רוח העם, אשר הספרות הזאת היתה ליועצת לו, כל גבול, ותאבד את דרכה בתהו, ותעש שמות ונוראות על כל סביבותיה. ויהי כי כבדה על העמים קשי יד דרך הרוח הזאת, ויקפצו חכמי ארופא (וסופריה³) מן הקצה אל הקצה, ויכאסו בדרך המעשה, אשר השחית את דרכו, וינהו אל קפכה הנמור, אל דרך הדמיון, וישובו לחיות את הרגש וישיבוהו כבראשונה על כנו אשר הורידוהו מעליו באחרית ימי הבינים, וישובו כמעט קמ סרי הדורות ההם, וירחיבו הכהנים והשרים את נפשם להחליט להם את כל טוב הארץ ואת מרבית קגנין העם; או קמו סופרי⁴ הצְוֹתִים⁵ והשְׁתָּפִים⁶ לדרוש את ההפך הנמור מאנשי ריבם ויאמרו להוציא את הקנין מיד בעליו, ולשתף בו את כל העם. דרך הרוח הזאת תולידה את תורת הפוקרים⁷ ואת סופריה, האומרים לערוץ את כל יושבי הארץ ממנה, להחריבה ולבנותה אחרי כן כאשר עם לבכם.

ומלבד כל דרכי הרוח האלה, אשר יקראו להן בעליהן שמות הקנין והעבודה ושמות הלחם, עוד לא נחבא גם קול שמת יודעי חן, בפי שוחרי מלאכת מחשבת הצומקת ותופחת לפי המקום, אשר השמות הקשות ממנה, שמות העבודה והלחם, בניחות לה בספרות הרומנית והגרמנית.

אלה וכאלה הן דהרות הרוח האירופית ודהרות הספרות הדוהרת עמה; אלה הן התהפוכות, אשר היא מתהפכת מצד אל צד, והשעפים אשר היא פוסחת עליהן מן הקצה אל הקצה, ועל כן היא נחפות המיד, נמדת לשאול ונבהלת להשיב, היום אומרת כך ומחר אומרת כך, ועל כן תשנה את מעמה לרגעים.

ובשל מה כל החרדה? רק פעם אחת נחפזה יון בפחותה, ותבהל ברוחה להוציא דבר על פי עדות החושים לבדם, בלי חקור עוד. עיני הבשר ראו את גוף החומר ולא יותר, וימירו ויחליטו את החומר לראשית להם, וישגו את השניאה הגדולה, אשר יכשלו בה תמיד ההולכים אחרי עיניהם. החפזון הזה תוליד את המהומה והמבוכה בכל

¹ Oper (Montesquieu וחבריו. ובדורות שאחרי כן, האשכנזים הצעירים: הייני, בויני, גונצקאווי וחבריהם. ² Chateaubriand וחבריו. ³ George Sand וחבריה, ⁴ פאציאליס. ⁵ בען. ⁶ קאמנויטען. ⁷ אנארכיזמוס.

תרבות יון העמים הכאים אחריה, והמבוכה הזאת הולידה את המלמלה הגדולה המקלעת את הספרות בכף הקלע, וכל ספר אשר יביעו בו סופריה את רוחם, לא יאריך ימים בכבודו זכל עוד אשר חדש יהיה יפרוש הקהל העצף את ידו אליו כאשר יתאוה החולה להשיכ את נפשו בשקוי חדש, עברו ימים ובטל חדושו, והנה קצה בו נפש הקהל, כי טעם בו טעם מים לא נאמנים, שיצאו ממקור אכזב, אשר לא ירזה את שותיו.

לעמט החפוזן שנחפזו אבות חכמי יפת, לשום את החוש לבדו לעד ולדון לדברים העומדים ברום עולם, ואשר בהביטם במפלאות מעשה שמים וארץ, לא נשנו את עיניהם אל מקור הנפלאות האלה, כתוכחת הנביא:

וְלֹא הִבְטַחְתֶּם אֶל עֲשִׂייתָ וְיִצְרָה מִרְחֹק לֹא רִאִיתֶם:

לעומת החפוזן הזה, גדול היה כחה של תורת ישראל ושל האבות ושל הנביאים

שְׁהֵם מִדְּמַיִם הַיִּצְרָה לְיִצְרָה וְנִמְיָעָה לְנִמְיָעָה

ובדעתם הרוממה, הרחבה והעמוקה, הכירו את היוצר הנמוע, כרגע הכירם את נשמת רוחם, המחיה אותם בכל נפלאותיה, כדבר המשורר הקדוש רבי יהודה הלוי:

הִבְיִנֹנִי דְבַר נִפְשׁ יִצְרָתָהּ

קְשׁוּרָה כִּי וְהִיא נִפְלְאת בְּעֵינַי

וְלִבִּי רָאָה וַיֵּאֱמֶן בָּךְ

וכשהרת רוחם זאת, אשר הכירו בה, כי כל עצמה היא חרות, אהבה ורצון, חזרו והכירו ביתר עז, כי גם את כל העולם כלו ברא ה', אשר הוא ראשון והיא אחרון, בחרותו באהבתו וברצונו, ככל אשר יצר את נשמת האדם במדות האלה הפורגשות והידועות לה, כדבר משוררנו הקדוש ההוא:

בְּרֵאשׁ פָּל – אֵל הוּא הָאֵל וְאַחַר פָּל הַדְּבָרִים

לֹא כִכֵּר כִּי בְרוּחַ יִצְרָה לֹא הַיִּצְרָתָהּ

הַנְּשָׁמוֹת הַחֻכְמוֹת יְהִי לְךָ חֵן

וּמְאֹרוֹת וּמְזֹרוֹת עָלַי אֶרְךָ מְזִהִירִים

ועל כן יודעת מאד הנפש, אשר תורת ישראל היא תורת חכמתה ומוסרה, את אשר לפנייה. יודעת היא את מוצאה, מכרת היא את מולדתה, מרגשת את כחה ובוחנת את זכותיה ואת חובותיה; על כן לא תשנה את טעמה לעולמי עולמים, יען כי תורתנו לא תשנה את דרכה. הספרות האירופית פוסחת הנה והנה כי לא תמצא מנוח לכף רגלה, ותורת ישראל דורכת עז, צועדת צעדי און, כי דרכה נכונה לפנייה, כשחר נכון מוצאו. הספרות האירופית היא המחפשת, על כן מחזרת היא על כל הצדדים הנה והנה, ותורת ישראל היא המוצאת, אשר מצאה בראשיתה את כל אשר להרבות האדם חפץ בו, על כן היא הולכת נכחה, מבלי נטות יסין ושטאל ועפעפיה יישירו נגדה, ועיניה אינן מעופפות ואינן טישוטטות כה וכה.

פתגם תרבות התורה הישראלית הוא:

קודשא בריך הוא ישראל ואורייתא חד הוא.

וראש עקר שרשה למעלה היא חרות האדם, לאמר: נפש האדם הנבראת בצלם אלהים (מופלאה!) היא, כי יש בכחה להכיר את הטוב ולדבקה בו, ולהכיר את הרע ולרחקה ממנו, ועל כן היא אתראית אחריות גדולה על כל סעיף קטן ממעשיה, ובכן אין תרות האדם פתח ללשונותיו ולשרירות לבו, כי אם תנאי למוסרו הוך ולצדקתו המדוקדקת. מכשירי התרבות הזאת החיה והגובעת, המה הקציות, לאמר: המעשים החיים והמעוררים, אשר לא יתנו לעושיהם להרדם ולקפוא ולשקוע, והמעשים האלה הם גם ילידי הדעות גם יולדיהן, ואין שומרים נאמנים לחיי הרוח כמוהם.

מערכת הדעות והמדות המשתלשלות מהורת משה כנגד הדעות והמדות המשתלשלות מתורת יון ואת היא:.

תורת יון:

תורת ישראל:

דעת המבוע

דעת האלהים

האנס

הרצון

הכח

האהבה

היצר

המוסר

התקף (Virtus)

הצדקה

משפם התועלת

משפם הצדק

דרך הספוק וקיום עצמו וזולתו. דרך הכבוש וקיום עצמו ואבוד זולתו.

ועתה יענה נא כל איש אשר מוח בקדקרו, רגש בלבו ומעם בכחו, השוה לנו בני ישראל להמיר את הספר הישן, לאמר: את תורת משה רבנו ודברי תלמידיו, נביאינו ורבתינו, בספרות זולתה שגם את המוכחרת שבה כבר זכינו פה להכיר בראשי פרקיה, אותה ואת תולדותיה, ויעיד נא כל איש, אשר לא נחו עיניו מראות נכוחה, ואשר לא יסיר את זהב החכמה בכסף סיני ההתהכמות: מה נאה לנו להקרא, אחרי היות לנו תורה שלמה כתורתנו, עם הספר או עם הספרות? לאמר: נוי איתן, עם עתיק, נכבד ונאדר, אשר מצא את הטוב ואת הנכון בתרבות האדם זה כארבעת אלפי שנה ולא שנה את מעמו לפי כל רוח נושבת, או עם המרקד לקול כל חליל?

אך אל נא יאמר איש, כי באים אנחנו לקפח את זכות הספרות בנבול ישראל. חלילה, חלילה לנו מעלות על לבנו דבר כזה! רק ספרות המתנשאת בגאותה לרשת מקום תורתנו הועבה היא לנו, אולם ספרות המסתעפת ברוח תורתנו הקדושה, יקרה לנו מכל יקר, כי ספרות רצופה היא, עקר חיי רוח עמנו, שבו הוא מתיהר ונברל מעם יון, העם המתחרה עמו בגדלו, כי בה יראה, לפי דברי משוררנו הלאומי באמת, יתרון כח רוח עמנו על כח רוח עם יון, כי "החכמה המוחזקת בכח אלהי איננה כי אם בזרע שם, שהוא סגולת נח, לא פסקה החכמה ולא תפסוק מן הסגולה ההיא... ולא היתה החכמה בין אלא מעת שנברו... וקמו בהם הפילוסופים המפורסמים בימים ההם לא קודם לכן ולא לאחר מכן" (כחרי א', ס"ג) וספרי תולדותינו עונים אמן בכל כחם על החזיון הנפלא והנאדר

(¹) מינדיג' אתראית על מעשיה (עיין פירוש מלה זו בירושלם מ"א 33)

הזה, הנראה רק בדברי ימינו, על רציפות הספרות המושכת שלא נפסקה מימות משה ועד היום הזה: ואיך נתן לסמן המובהק הזה לחיי רוחנו להעקר ח"ו מתוכנו?
רק שונה היא דרך ספרתנו הנאמנה מספרות החוץ בכמה דברים: ספרות החוץ הכוללת, הלא קבענו את סמנה המובהק, כי מלאה היא חרמות, וספרתנו המסתעפת מן התורה, לא תפיל דבר מדרכה. אולם מלבד המקצוע הכולל, יש מקצוע יקר מאד בספרות החוץ, הלא היא מקצוע ספרות המדע.

הספרות הנכבדה הזאת, ספרות המדע בגופי תורתה, אינה משנה כמעט את מעמדה, כי אם מוספת היא ידיעות ומסות מזמן לזמן. המעלות האלה שהיא עולה, ואשר על פיהן יכירו את שעור תוספת המדעים וגדולם, ההולכים ומתהוים ומתגדלים מיום ליום, „חדושים“ הם, כי יש אשר יתחדשו בהם דברים מעקרים, אשר תמול לא היו עוד רגלים להם, ויש אשר החדוש הזה פרט לעצמו הוא, אשר אין החוקר מוצא עוד כמעט שום כלל להכניסו אליו ולצרפו אל פרטי יתר הכלל ההוא. ודבר זה מצוי בחקרי הטבע שהחוקר מתעסק בגופי הכוחשים, וכל המודמן לו תחלה, הוא מכניס תחלה אל גבול מדעו, ולפעמים אין לחדוש זה פרט דומה בכל המסות אשר מצאו החוקרים עד כה, ואפשר כי יולד לחדוש הבודד אחד אחרי כן, או כי יעשה אב לעצמו לכמה חדושים אשר יולדו ממנו, כחדוש החשמלה¹ אשר אח לא מצאו לו, לעומת זה נעשה הוא אב למדע גדול ומסוים. לא כן תורת ישראל, היא אוצר שלם לתרבות ישראל הקדמונית, הנוהגת והעתידה, על כן אין סעיף אשר לא יהיה שורש לו בה, אך יש אשר השורש דק הוא מאד, אשר לא תשזפהו עין הרואה, עד בא הדור אשר הוא הצריך לדעה ההיא, הספונה במעמקי תורתנו, אז יקומו מלאכי התורה, הלא הם הנביאים בימי הקדם, או החכמים כדורות שאחרי הנביאים — כי החכמים הם לנו במקום הנביאים, בדברי דבותינו הנאמנים „מיום שחרב ביהמ"ק ניטלה הנבואה מן הנביאים ונתנה לחכמים“ (כ"ב י"ב) — וחשפו ומצאו את הדעה הנאמנה ההיא, להאיר את עיני הדורות הבאים. על כן אנו מוצאים את נביאי ישראל וחכמיו, כי לאיש איש מהם נגלתה דעה אחת מיוחדת בתורת ה', שבה התיחדה נבואתו וחכמתו, ושהיא היתה עקר תעודת הנביא והחכם ההוא, כאשר למדונו רבותינו בחכמתם לאמר: „מה שהנביאים עתידים להתנבאות בכל דור ודור קבלו מסיני... ועד אותה שעה לא נתנה רשות להתנבאות... ולא כל הנביאים בלבד קבלו נבואתם מסיני אלא אף החכמים העומדים בכל דור ודור קבלו נבואתם מסיני וכו'" (שם"ר כ"ח), ואם כן, ככל אשר התן לנו תורת המדע חדושים, כן התן לנו תורת ה' „גלויים“, לאמר חקירות המנלות לנו את ספוני ממוניה.

דבר זה מתבאר מאליו, כי תורה שלמה שלנו חתומה נתנה כדבר קדמונינו: „כללים למדוהו הקב"ה למשה“ (שם"ר מ"א), ולפי זה קודם הכלל להתרועע, לפרטים ההולכים ומתגלים ממנו, בענפים המסתעפים מן השרש, שבתחלה היו הנאי היתם כבושים בו ולבסוף התגלו; לא כן המדע, כי גופי המסות לפרטיהם קודמים להתרועע אחד אחר, ואחרי כן הם מבקשים ומוצאים מין את מינו, ואז הם נעשים כללים, ועל כן כל פרט ופרט מן המסות האלה רדוש נמור הוא לעצמו. יהתורה הקדושה הזאת לא תמנע את טובה ואת יפי? ואת תועלתה מכל איש המים ההונה בה, טקמן ועד גדול, ולאיש תבונית, ההונה בה באמת ובתמים ובלב שלם, תודיע נס את אורה ואת אמתה, ומי האיש אשר חננו ה'

¹ עלעקטריע.

טוב טעם ועם סופרים, הנה רבה המלאכה לפניו, להראות בשיריו בחזיונותיו או בספוריו לבני הנעורים, אשר עיניהם תשענה רק אל חמדת הנכר, את היהדות התמימה בכל הוד יפיה ובכל קסם תפארתה, את רוח החן והנעם, התום והענוה, אשר היא שופכת על המחזיקים בה בישרת לבב, ואת המשקל אשר היא נותנת לרוח האדם לכלתי ינוע לבבו כנוד הקנה לכל רוח נושבת; את האהבה החמה והתמה, אשר תשכין התרבות העתיקה והאמונה השלמה בין הירים לצאצאיהם, בין איש לאשתו, בין נבר לעמיתו, בין היחיד לצבור; ועל כלם את האהבה העמוקה ואת האמונה האדוקה בין איש ישראל לתורתו ולמולדתו; אהבה ואמונה אשר גם משמני במתי ארץ, גם בעוהי מוקרי אש, לא הויוו אותן כמלא שערה דקה. למען הוכיח לקהל קוראיהם את המוכח לכל אשר עינים לו, כי פרי החיים על פי תורת ישראל, היא שמחה ונחת מתוך פרישות, כאשר תראה עינינו באהלי יעקב מדור דור; ופרי החיים למרכיב אלה אשר יוצאו חיי תורת ישראל מפני החיים בטעם התרבות היונית, הוא ינון ויאוש מתוך פריצות.

והנכול הזה, נכול ערך דמות לחיי הבית והמשפחה בישראל, רחב ידים הוא מאד, כי אין מספר לפתוחים הרקים מכל דק, המתודעים לחכם חרשים יודע רוח בני האדם, בהתבוננו במעמקותיהם ובתעלומותיהם.

והחוקר הבוחן דבר לעמקו ולאמתו, וסוקר את מקצעות המדע במתכונתם איש לרעהו, ועיניו אל גופי הענינים, ורוח דעת ישרה היא הרוח המושלת בו, ואינו נותן את נפשו ללכת שולל בחלומות שחלמו להם חווי שוא, האומרים לתת את תורת חושם הגם, או את תורת דמיונם התועה, לתורת הטבע, הוא ימצא לו מקום לעבוד את עבודתו לרוח עמו, לצרוף להם את תורת הטבע מן הסיגים האלה, סיגי החוש והדמיון, אשר העלו בה רוח יין ורוח הרז, ולהחזיר אותה לכבודה, ולקבוע את גופי פרטיה בשפה הראויה לה והנאותה לה, שמת בנות מבין, שהיא שמת תורתנו, נביאינו ורבותינו, הנכונה והנאמנה, שכלה מתאמת לרוח האדם ושחלקיה מקטנם ועד גדולם יקבילו איש אל אחיו באין פרץ ובאין יוצאת; ושהיא גם שמת החוקרים המובהקים אנשי המופת והסגולה שבחכמי העמים.

וכי ימלא את ערך התרומה הגדולה, אשר יוכלו להרים חוקרי מקצעות המדע המיוחדים לכבוד תרבות ישראל שהיא עתיקה וצעירה גם יחד. יכוננו נא חוקרי תכונה השמים אל לוח קביעותנו, שהיא פרי מדע עמוק מאד, ודייקו את לוחות הקביעות האחרים. חוקרי חקי עמי הקדם יבנו את תורת הממלכה של ליקורג, סולון, אפלטון, אריסטוטלס וחבריהם וחברי חבריהם, ותלמידיהם ותלמידי תלמידיהם, עד היום. אל תורת הממלכה הערוכה בתורתנו; יבנו נא יודעי דת ודין את דיני נפשות ומסגרות של חוקי רומי ותלמידיה, אל דינים אלה שבתורת משה ותלמוד רבינא ורב אשי. ועל כלם ישקלו נא כל דעה מתחדשת, ומשאלות הזמן המתחדשות לבקרים, כנגד דעות התורה ומשאלותיה, ומלבד אשר יתברר דבר לאמתו גם לטובת המדע בכללו, יראו משכילינו הגאונים, הרוצים לראות את הנכונה ואת הנכונה, ויכירו כי תורתנו אמנם פרי רוח אלהים היא, כי תורת הספר הזה היא תורת החיים, היא תורת הלב, היא ולא אחרת, ואם יאמר איש ליחד לישראל תורת חיים חדשה, אשר תמלא מקום תורת הספר, בהיות האומה הישראלית לפי דעתו גל עצמות יבשות — דעה אשר כל היהודע ומכיר את ישראל יחלוק עליה בכל כח לבו ועד נשימתו האחרונה — יענה לו משוררנו הלאומי במשלו הבעלה לאמר: שמע נא יוצר, וצר צורה חדשה לעמך. לוא יהי כדברך, כי עצמות

יבשות אנחנו, הנה גם העצמות אשר נשאר בהם טבעי החיים, וכבר היו כלים לראש וללב ורוח ונפש ושכל, טובים מהגופות המצוירות מאבן וסיד בראש ועינים ואזנים וכל האברים, ולא חלק בהם מעולם רוח, ואי אפשר שתחול בהם, אך המה צורות דומות לצורות האדם, ואינם אדם" (כוזרי ב', ל').

יִדְמוּ עֵדִים לְעֵדִים וְהַמֵּתִים אֶל הַחַיִּים (רבי יהודה הלוי).

וכל מניש בצרכי רוחנו ברור הזה, ישא את עיניו ואת לבו, כי ימצאו חכמים נאמנים לקרבנו אשר בחכמתם יחזירו למוטב את השונים שבתוכנו. ומה יגל לבנו לראות, כי במקצוע אחד שבתורה ושבמדע, אשר הצורך להוציא לאור צדקתו נחוץ לנו כיום מכל, וזמנו בהול ושעתו עוברת, באשר מיום אל יום ירבו פורצי גדרותיו, נמצאו גואלים נאמנים. המקצוע הזה הוא הלכות מאכלות אסורות וטרפות: ההלכות העלובות ששונאינו מן החוץ וגם הירקנים שבנו מונין אותנו עליהן, וחכמינו הגדולים בימי הבינים התכבדו ויהללו בהן, כדעתם לפי מעמד המדע ברורות ההם, ויכירו כי "זה שנזכר בהלכות שחיטות ובהלכות טרפות, שיש בהם מן החכמות מה שנעלם מנאלינו" (כוזרי ד', ל"א), ההלכות האלה מצאו להם סנגורים ומליצים, אשר יחדו להם לעדים כשרים ונאמנים את המדעים החדשים שבחדשים והמובהקים שבמובהקים. ועדות זו שהעידו חכמי העולם עליהם בכבודם ובדבריהם הנשמעים, היתה לעדות כוללת לאמתת תורתנו לכל באי עולם, כי רזי רזים שנתגלו ברוב חקירות ובדיקות, וברוב מאמצי כח, ובמשך אלפי שנים, ורק על ידי כלי הרואי המגדילים, מונחים היו גלויים ומפורשים, ברורים ומבוארים, בתורת משה, בהלמודנו ובפוסקינו, בספרי יקנינו אלה אשר אין די בזה בפי המתחכמים לחפא עליהם. איש בקי מובהק ומומחה לאותו דבר כהרופא דוקטור דמנו עומד ומעיד, "כי האשיות והיסודות. אשר עליהם הטבעו חקי התלמוד במקצוע זה, עמוקים עמוקים המה... כי חכמינו ז"ל באו בעומק בינתם עד תכלית החקירה, וכל דבריהם צרופים ומוקקים. לא אחת אני משתאה ומשתומם בראותי מה עסקו מחשבות חז"ל, בחקרים ובכחנם את הלכות השחיטה לפי מצב החכמה בזמנם, ועינינו הרואות עתה כי יש ויש דברים רבים אשר אותם הגידו חז"ל מראש לא בסתר, זה מאות רבות בשנים ועל שדה המדעים לא נודעו בלתי בעת האחרונה" (הצפירה תרנ"ה 138), וכגבר משכיל הכה אחר את המתאנה, אשר אמר למצוא מחלה אחת מסוכנת "פערלזוכט" שקשה, אשר אסרו בחזרו חכמי כל האומות המתקנות, והבמי התלמוד לא ידעו ולא אסרו, והנה החכם הזה בא וגולל החרפה הראשונה ומוביה, כי ידוע ידעו רבותינו את המחלה הזאת, אף קראו לה בשם "צמחי, כנדי, מנרי" אף התיירה. אך אם כן ידמה לקורא, כי מעתה יקשה לנו שבעתים, אם אמנם ידעו רבותינו את המחלה המסוכנת הזאת, מדוע לא חששו לאסור את הבהמה המנוגעת בה? — לתשובת קושיא חמורה זו הביא דמנו פסק מפורש — לא מספרי פוסקינו — כי אם מהלכות הרופאים החוקרים המובהקים, שומרי משמרת הבריאות בברלין, כי לאחר שנהנו בריעותא זו אסור ימים רבים, בדקו ומצאו, כי טעות היתה בידם, ונמנו עליה והתיירה. מתוך הדבר הזה יראה עד כמה נברה חכמת רבותינו עד כי עינם התגה בקעה בכחה בגבורתה גם את הקרומים אשר כסו את האמת מעין ראשי חכמי תבל של אחרית המאה הי"מ כפרופיסורי אשכנז בזמן הזה, ומה יענו על זה בזוי הלמודנו? — וכל אשר הורה דוקטור דמנו בענין זה, לא הורה עד אם נמלך ברבותיו החלה, כנאוני וזורת הטבע שבאימות, כאשר יראה הקורא בדבריהם שהועלו על הספר

שהוציא, והאיש המשכיל, אשר נשאו לבו לשמוע נכבדות על דבר השחימה, המרפות, אסור והתר, יקרא נא את הפרק השביעי לחכם הנוצרי Beaulieu Leroy בספרו הצרפתי, שכתב על היהודים והאנטיסמיטים, שהוא מרבה בשבח פסקי התלמוד ודעתם העמוקה, אף קרא נא את המדברת, אשר נשא החכם הגדול פרופיסור אדולף בנינסקי — ראש בית מרפא הילדים הנקרא על שם הקיסר והקסרית פרידריך השלישי בברלין — על יסודי משמרת הבריאות בתורת משה. אלה הם דבריו: „אלפי שנים חלפו למן העת ההיא — שנתנה תורה לישראל — על פני מין האדם. מרבית העמים אשר לא היתה בהם די רוח לכלכל את התורה נפוצו ויכליו, וירושת פליטה היתה רק לאנשים אשר ידעו את אמתת מצותיה ויכירוה, וישימו אותה להם לתורת חיים” (דיא היגיענישען גרונדציגע דער מאואשיען גע-זעטצעבונג. באגינסקי 27). „זכות בידנו להחליט כי זה עתה אחרי אשר כבר נחלנו דעת מהוספת ובינה ישרה, לדעת ולהבין את מוצאי החלאים למיניהם; כי זה עתה זכינו לעמוד על מעמי מקצת המצות שבתורה משה, ולמצא את האנטיספסיס ואת האספסיס ביהנותן וכשעורן בימינו אלה בעצם התורה העתיקה ההיא” (19).

הרבינו לדבר במקצוע הזה שבתורה, בהלכות אסור והתר, יען כי לדעת החכמים הרמים והנשאים שבישראל ובעמים, הפרישות, בת האסורים האלה, היא היא כל יסוד קיום אמתנו, וחזקה וצלילות דעתה. ולדעת המתחכמים הפחוזים שבישראל ובעמים, היא היא כל יסוד קלקלתה (2) חולשתה (3) ודעתה הקצרה (4), ועתה יכירו וידעו נא משכילי ישראל מי הם הסנגורים לתרבותם העתיקה ומי הקטגורים? מה נכבדו דברי אלה, ומה קלו דברי אלה, וידעו לפנות על ימין או על שמאל. —

* * *

השקר בן זמנו, הוא מרבה שאון בתחלתו, וככל אשר הוא מוסיף ימים, כן הוא הולך וחסר עד שהוא עובר ובטל, וככל אשר יוסיפו לברוק ולבקר אותו, יוסיפו להכיר, כי פניו מעשה תעתועים ותוכו אכזב ומפח נפש לכל דורשיו.

והאמת בת עולמים היא, צנועה ושותקת כל ימיה, וככל אשר תוסיף ימים, הולכת היא ונגלה לאט לאט, עד שהיא כובשת את הדעות ואת הלבבות, וככל אשר יוסיפו לברוק ולבקר אותה, יוסיפו להכיר כי פניה מפיקים תום, יושר והצנע, ותוכה איתן, ומקור חיים לכל דורשיה.

איזה משני הסמנים האלה מיוחד לתרבות הספר ואיזה לתרבות הספרות, ישפוט נא הקורא כחכמתו, וידע אי מקום האמת והשכיל להוציא משפט: היש לישראל לבטל את הספר מפני איזה מין ספרות, או יש לבזון את ספרותו כלה על פי הספר. והספרות הישראלית הנאמנה, אשר ספר התורה לה למקור חיי עולם, מה היא

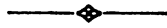
אומרת:

אֱלֹהִים לְמַדְתַּנִּי מִנְעוּדֵי וְעַד־הַגָּה אֲגִיד גְּפִלְאוֹתֶיהָ: וְגַם עַד־יְקַנְהָ וְשִׁבְחָה אֱלֹהִים אֱלִיתֶעֱבֹנֵנִי. עַד אֲגִיד זְרוּעֶהָ לְדֹר לְכֹל־יָבֵא גְבוּרָתֶהָ:

זאב יעבץ.

יוסף בבית הסדר .

טוב מותי מחיי . איז תקנה נספר
 צאת חפשי עד עולם מחשבת הקבר . —
 פה בורי הצר , בתוך רפוש וסוּחָה ,
 בְּרִנְזָה וּדְאָבָה וּנְדוּדִים וּמְבוּכָה —
 פה נטל עלי להקבר כל חיי
 ולאמר הקץ לכל מבחר מאוני ...

ושמה , מעבר לקירות הסדר ,
 שם חיים ושמחות ונגה וזחר ,
 שם אביב יופיע וקוץ יגיע ,
 כל נפש , כל נברא ירגן יריע ,
 וזרחה החמה ובאה החמה
 ושבה לתחיה הארץ הנשמה ,
 ונשמע מסביב קול רנת צפרים ,
 ולבשו ירקרק — עמקים והרים
 וגדלו הפרחים ופתחו נצנים ,
 ונתנו הבשמים את ריחם עדנים ,
 ונדיבות תפזר הבריאה הברוכה
 ורצון תשביע בידה הפתוחה .
 גם צריי-מאבידי באורה ישמחו
 וחפשים בכבוד והוד יתהלכו ;
 וחפשים יתהלכו ...

ובעקת אפלה

אני תחת שאה וצר אתגוללה ,
בחזתם קינקלון ובשית על מצח ,
מגדש מאדם , מקלל לנצח .

לנצח בפחד , גזול־משפט , שדוד־כבוד
ודעת תמתי , וצדק ואבד ,
ולחיות ולשמות עד תמה מנת בומי , —
הוי , אלי , חזקני , מחי טוב מתי ! ...

אמותה ? ... וצרי־מאבידי יריעו
ובגאון והדר את ראשם יגביהו ,
ושקרים חדשים יסיפו יצמיחו
וצרורות פרחיהם על קברי ישליכו ? —

אמותה ? — ומשופמי הרעים יגילו
פי ידם רוממה , פי חצם פי כלו ,
וחפץ תרמיתם בגדם הצליח
להפשיט את כבודי , ומתים להפחית ,
פי רודף ענבים וזמה הנני ,
ובנשים מצריות נתתי את עיני ...
אני איש־ענבים ? בן עבר שמוה־זמה ?
הוי אישים מבישים , לא תדעו כל פלמה !
מאחרי קיר בורי לאזני מגיעים
קול תרועות מחולות , קול שוחקים ומריעים .
בני צוען ! שם אתם נאספתם וכאתם .
ליל מועד ומשתה לנשים שם קראתם .
ווינכם מתאדם ופניכם להבים ,
ובפיכם נבלה ודברכם ענבים ,
ודמיה חזקה מתקנה בלהבה
ובמקרי אהבים בקול תתהללו

וְכַסּוּסִים אֲבִירִים לְנָשִׁים תִּצְהָלוּ .

בְּמִדַּת זְמַתְכֶם תִּמְדּוּ גַם אוֹתִי ,
וּבְשׂוֹא וּדְבַר כָּזָב תִּבְקְשׁוּ לְסִפּוֹתַי .
רְאִיתֶם — וּמַעֲשֵׂי כָּל מְבַרְכִים
וּמַעֲלֵה עָלֵי מִי שֶׁרַח הַטְּבַחִים
וּבְרוּחַ קִנְאָתְכֶם , חֲנֻפִים , בִּי קִמְתֶם ,
וְדַבַּרְתֶּם בַּת זְנוּנִים לָקוּ לָכֶם שְׂמֵתְכֶם ;
וּכְאִישׁ בּוֹגֵד בְּגֵד מִמְקוֹמִי נִנְעַרְתִּי
וּבְקָרֵב אִסְרִי הַטְּלֹךְ אֶסְרֵתִּי .

אִי לָהּ לְאֶרֶץ כְּהַ מוֹשְׁלוֹת הַנָּשִׁים .
וּרְבֵי טַבַּחִים עָרוּמִים בְּנֻחָשִׁים .

וְאֲנִי מָה אֶהְבֵּתִי אֶת אֶרֶץ מִצְרַיִם ,
הַיָּפָה , הַכְּרוּכָה וְרַחֲבַת יָדַיִם .
כִּגְר מְבִלֵי מַחְסֵה הוֹבֵאתִי אֵלֶיהָ ,
וְהִיא כְּמֵאוֹר פָּנִים לִי נִתְנָה יָדֶיהָ ,
וְתָחִי לִי לְאֶרֶץ וְאֶרְכַּשׁ לִי שְׂפָתָהּ
וְאֶקְנֶה דְרָכֶיהָ , מִנְתָּנָהּ חֲכֻמָּתָהּ ,
וּבְשָׁלוֹם וּמְנוּחָה בְּתוֹכָהּ יֵשְׁבֵתִי
וּכְאֶחָד בְּנֵיהָ בְּסִפְרָהּ נִכְתַּבְתִּי ,
וּכְאֶחָד הַמִּצְרַיִם אֶת נַפְשִׁי שְׁוִיתִי
וְזָכַר אֲבוֹתִי מִלְּפִי מַחִיתִי ,
וְאֶגְבֵּר בְּפִשְׁרוֹן וְחִיל עֲשִׂיתִי ,
וּכְבוֹדָהּ וְצִדְקָהּ וְטוֹבָהּ רְוִיתִי .

וְעַתָּה זֹאת אֶרְצִי מַה פְּלֵאִים יִרְדֶּה ,
מִכְבוֹדָהּ , מִצִּדְקָהּ , מִטוֹבָהּ שְׁרָדָה ,
כִּי יֵשְׁבוּ לְכַסּא בְּהַ רִשְׁעֵי וְזֶדוֹן
וְנִבְרְוּ חֲנוּפָה וְשִׁנְאָה וּמְדוֹן .
וְנִבְוִנִים אֵימָו ? אִי חֲכָמֵי מִצְרַיִם

הַרְטוּמִי הַדַּעַת וְגִלּוּי עֵינַיִם ?
יִדְעֵתִים ! הֵן הֵם רַק הַרְעֵ יָדְעוּ ,
הֵם לִילָה יִשְׁאָפוּ וְשִׁמְשׁוּ יִירָאוּ ,
הֵם מִכֵּים אֶת עֵינֵי הָעַם בְּסַגְוִירִים
וְיִלְמְדוּם לְפִלֵּם חֲמָסָם כְּנִמְרִים
וְגִבּוּלוֹת לְהִצִּיב בֵּין עַמִּים וְלִשְׁנוֹת
וְלִהַגְדִּיל מִכִּשְׁלוֹת וְלִהַרְבּוֹת אֲסוּנוֹת .
וְלַעֲקֹשׁ הַיִּשְׂרָה וְלַפּוֹגֵג תּוֹשֵׁהָ
וְלִהַקְרִיב קַרְבָּנוֹת לְאֵלֵי רַמְיָה .

גַּם אוֹתִי לְקַרְבֵּן תִּרְמִיתֶם כְּחֶרֶד .
וְדַלְתֵי בַּיִת כְּלֹאֵי כְּחֹזֶקָה סָגְרוּ ,
פֶּן קוֹלֵי יִשְׁמַע בְּאַרְצֵי הַחַיִּים ;
וּבְחֻפְזֵי הַנֶּפֶשׁ וּבְכִלְיוֹן עֵינַיִם
יִצְפּוּ יוֹם מוֹתִי . עַתָּה קָבַר אֶתְגּוֹלֵל ,
וּקְבְּרוּ הָאֲמֶת וְסַתְמוּ הַגּוֹלֵל .

אֵךְ שְׂוֹא לָכֶם . שִׁפְטִי , — לֹא אָמוֹת בְּכֹלָא .
לֹא אָמוֹת . כִּי אֶחָדָה ! — יְמוֹתוֹ נָא אֱלֹהֵי
הַרְשָׁעִים הַמִּתְעַיִם , הַרְחוּקִים מֵאֲמֶת ,
הַיִּירָאִים מִמִּשְׁפָּט , מִחֶרֶב נֹקֶמֶת ;
יְמוֹתוֹ נָא אֱלֹהֵי הַנֶּפְשׁוֹת הַרְעוֹת
שֶׁדִּמִּי לֹא תִדְעֶנָּה מִמוּסַר הַכְּלִיּוֹת ;
יְמוֹתוֹ נָא אֱלֹהֵי מַרְבֵּי טַבָּחִים
שֶׁהִרְבּוּ לְהַצְמִית נַקְיִים גְּדֻחִים
וּבָדָם וּבְשׂוֹמֵם בְּרִזָּל עוֹד יָדָם נְמוּיָה —
וּפְתָאָם מוֹפַעַת הָאֲמֶת הַגּוֹלִיָּה ...

לֹא אָמוֹת כִּי אֶחָדָה ! וְאַגְזוֹל מְנוּחַתְכֶם .
כִּיֹּם בְּעִבּוֹדְתְכֶם , בְּלִילָה בְּשִׁנְתְכֶם ,
וְתָמִיד אֱהִי לָכֶם מְזִכֵּיר־נֶאֱצָה

וּפָגַשׁ אֶפְנֵי שִׁכְמְכֶם בְּתִלְוֹנָה נִמְרָצָה ,
וְקוֹלִי לֹא יִחְדַּל מִרְעוּשׁ עַל אֲזְנוֹיְכֶם :
”הִזְכּוּ , הִסִּירוּ נָא רֵעַ מֵעֲלֵיכֶם .
הַצִּילוּ כְבוֹד נַפְשִׁי — כָּל חַיִּי כָּל אֲשֶׁר־י
הִשְׁיִבוּ לִי חֶפְשִׁי . הִשְׁיִבוּ לִי יִשְׂרָאֵל !” .

הוֹי , גּוֹרוּ לָכֶם , פֶּן יִקּוּמוּ יִשְׂרָאֵל
וְגִלוּ הַזְדוּן וְחֲשָׁפוּ הַשְּׁקָרִים ;
עוֹד יִשָּׁנּוּ אַנְשֵׁים . כְּשֶׁר בֵּית הַסֵּדֶר ,
שְׁלָכְכֶם הַטּוֹב מִלֹּא צָדֵק וְטָהוֹר
וְרוּחַם מִתְעוֹרֵר עַל תְּרַמִּית נְבָלִים ,
עַל שְׁלֵמוֹן עֲרִיצִים . עַל כִּבְד הַכְּבָלִים ;
הַלְעוֹלָם מִמְשַׁלֵּת הַשֶּׁקֶר מִנְצַחַת
וְאִמַּת מֵאֶרֶץ אֵינְנָה צִמְחַת ? ...

לֹא אֲמוֹת בִּי אַחִיָּה , — עַל אַפְכֶם . הַצְרִים ! —
הוֹי , גּוֹרוּ לָכֶם מִפְּנֵי שְׂרִידִים יִשְׂרָאֵל !
יַעֲקֹב קִאֲמֵלָאן .

זכרונות

מאת

אברהם יעקב פאפירנא.

„הזה גולה למקום תורה“, — רב ערך העצה הזאת הכרתי לדעת בראשונה בשנת תרכ”ב, בבואי לשמוע לקח בבימ”ד הרבנים בויטאמיר וביתר עז בשנת תרכ”ד, כאשר באתי להסתופף בצל בימה”ר בוויילנא. הימים האלה שעברו עלי בחברת טובי חכמי עמנו, אחשוב להטובים בכל ימי חיי וזכרם לא יסוף ממני עד יומי האחרון.

אכנסם לכתר שם טוב „מקום תורה וחכמת ישראל“ זכתה בעת ההיא במלוא רחב ארץ רוסיא רק העיר ווילנא, אשר בצדק כנוה אז „ירושלים דליטא“. היא היתה המטרופולין לכל קהלות ישראל בארצנו וממנה יצאו אדירי התורה ואנשי שם, אשר למוצא פיהם יחלו בכל תפוצות יהודה והיא שהיתה בראשית המאה האחרונה למספרנו לעמוד אור לכל אחינו בני רוסיא ופולין. המאורות הגדולים, שעלו על שמיה, הופיעו נהרה על כל דרכי חיינו, החיו מעפר את שפתנו ויפחו רוח חיה בעצמותיה היבשות. חכמיה, סופריה ומשורריה ר’ מ”א גינצבורג, רש”י פין, רצ”ה ובנו רח”ל קאצענעלענבא-גען, אדם ומיכל לעבענזאהן, ר’ מתתיהו שמראשון, ר’ מרדכי פלונגיאן, ר’ אידל שער-שעווסקי, ר’ אייוויק מאיר דיק ור’ קלמן שולמאן היו במשך עשרות שנים לא אך טורי הרעת והמעם הטוב, אבל גם הלוחמים הראשונים, שיצאו בחרף נפשם על שדי המלחמה עם האמונות המפלות וכל רשע כסל שנשרשו בינינו בשנות גלותנו ומרודינו. לא כן העיר זיטאמיר, היא היתה אז כרוב יתר ערי וואליניען ופודוליען דלה מאד בתורה ובחכמה ורק הודות לבי”ם הרבנים היתה, כל עוד התנוסס בה הבית הזה, למרכז החכמה ע”י מורי למודי ישראל, שנבחרו ע”י הממשלה ונאספו שמה מליטא, פולין ונגב רוסיא. ביחוד הצטיין ביהמ”ד הזה בשני משניחיו (אינספקמארען), הלא המה: המשורר החכם המופלא ר’ יעקב אייכענבוים שכהן פאר בבית ההוא מיום הוסרו (כמדומה לי) עד שנת תרכ”ב, ואחריו החכם המהגרים הנודע רח”ז סלאנימסקי יחיה. שעמד בראש ביה”ם הזה משנת תרכ”ב עד הסגרו. שני החכמים היו לעמרת צבי ועדים לגאון ולתפארת לביה”ם ולכל בית ישראל. בין הנודעים במורי ביהמ”ד ההוא היו החכמים ר’ מרדכי סוחאסמאווער, ר’ חיים צבי לערנער, ר’ אליעזר הכהן צווייפעל, ר’ צבי הירש פאליטשינעצקי ור’ צבי הירש סגל¹. כל החכמים האלה קרבנוי בשתי ידיהם בבואי לויטאמיר (בעת ההיא כבר נרפסו איזה מאמרי בהמליץ ושירי „אמת ואמונה“ בהכרמל), הנחוני בעצתם, חברתם הרותה נפשי

¹ החכם אב”ג נמנה למורה בויטאמיר בשנת תרכ”ד, אחרי צאתי מביה”ם התוא, ולכן לא אדבר מה על אדותיו.

ענג ועדן, לקחם הטוב, שיחותיהם בתורה ובחכמה גם שיחות חולין שלהם פעלו עלי פעולתם לטובה. יהי זכר כלם ברוך!

הרב ר' מרדכי סוחאסמאווער יליד אוסטריה, תלמיד חבר של החוקר מוהר"ג קראכמאל, היה איש גדול בתורה, בתולדות ישראל ובספרות הרבנית והפילוסופית. בימים אשר התהלכתי אתו היה כבר איש שיבה, אבל מראהו כארז, גבה קומה והדר פנים ומלא רנשי עלומים לכל נשגב טוב ויפה. בתהלוכתו, מלבושיו והנהגת ביתו היה איש אירופי ולבו היה לב יהודי בכל הק: המלה הזאת, לב יהודי חם, השמח אל גיל עמו וכואב בכל מכאוביו. כאיש מחונך חנוך אירופי, כאיש יודע ערכו וערך עמו ומקור מחצבתו לא התרפס לפני כל שומר ונוגש — כרוב אחינו בימים ההם וגם המשכילים בכלל, — לא הרכין ראשו ולא השפיל א"ע לפני אלי העדה מכ"ב ומשאנים ב"ב. אולם ידיעת ערכו לא עורה עיניו מראות ערך וולתו. הוא הוקיר כל טוב בכל אשר מצאו, כבוד כל הנברא בצלם אלהים. גאה וגאון היו זרים לו, באהבה וחבה קבל בכיזו כקטן כגדול, וביחוד שוחרי חכמה. דברי פיו בנחת נשמעו, מלותיו היו ספורות ושקולות במשקל הזהב, אך גם מחירם היה כתם אופיר. על ר' מרדכי סוחאסמאווער נובל לקרוא בצדק: „נקי כפים ובר לבב, אשר לא נשא לשוא נפשו“. הוא חי ביושר וצדק ביגיע כפו ולא הטיל עצמו על מכבדיו העשירים. הוא לא ידע משוא פנים והסתר דעות, לבו היה פתוח לרוחה לעין כל כפתחו של אולם. הוא לא היה מן המשכילים המצמצמים והמגמים, המראים פנים לכאן ולכאן, המגלים טפח ומכסים טפחים למען מצוא חן בעיני כל המפלגות, — פיו ולבו היו שוים, ברו היה כתוכו ופחד החרדים לא מנעהו מגלות בפומבי את דעותיו החפשייות, בלי נמנום, סודות ורמזים, אך בדברים ברורים, פשוטים כמשמעם. הוא היה אומר: במי הזיאת איננו רשות אך חיובה וביחוד לגדולי העם, חכמיו, מוריו, רבניו וסופרינו. האמת צריכה להופיע ערומה כיום הגולה, תלבשת האמת בחידות ומשלים לא יבררו ויצרפו את דעות העם אך יבלבלום ויסכסכו. הפשרות לא השיבו מעולם משפט עד צדק, לא הסירו עול, רק דין גמור, דין הנוקב את ההר ויורד עד התהום, רק הוא יציג בשער משפט נקם פשע, יכלה חטאה. אני אחשוב לחובתי הקדושה לכאר בכל עת מצוא הכרח ונחיצות הרחקת מנהגי הבל ושמות וגדרים וסיגים כאלה, שבשעתם ומקומם היו נחוצים וטובים לעמנו, ועתה נהפכו לנו לרועץ. את כל זאת אדבר השכם ודבר באוני בני עמי, אם ישמעו ואם יחדלו; אם ישמעו — אשא כפי קדש ואברך את ה', ואם יחדלו — עמם אהיה בצרה, ואתם יחד אשא ואסכול את העול הזה ולא אפרוש עצמי מן הצבור, עד אשר יעיר ה' עליו את רוחו ויפקח את עיניו לראות נכוחה.

על חבתו וקנאתו לעמו ולדתו יעידו הדברים האלה (שמעתים מפי ר"א צווייפעל):
כאשר יצא לאור הספר היקר... פרי עמל החכם הנודע בשערים... שגלה חרפה מביה ישראל בשמו לאל בראיות ברורות את כל העלילות הנוראות שחפאו עליו בימי החשך, נמנו מורי בימדה"ר עם האינספקטאר ר"י אייכענבוים בראשם ונמרו לשלוח להפרופיסור הנ"ל תודה וברכה בשם בימה"ר על פעולתו הגדולה לישראל. ויהי כאשר הובא המכתב התוא לדצמ"ס שיחתם ידו עליו — רחה אותו בשתי ידיו, באמרו: מדה גדושה של שפלת הרוח בכס, אחי וחברי, כי תביעו תודה ותהגו כבוד ועז לאיש שהפר ברית אבות ויכז ליקתה אם ויעזוב את אחיו היתומים המנודים, למען יוכל לראות חיים בעולם שכלו טוב. לא, אחי, סודר הנאה אנכי מניה ומן הרומים לו, להם אני אומר: שקילו טיבותכם ושדיה אחיורא!

ישנם אנשים שכותבים יותר משלומדים, ויש שלומדים יותר משכותבים. ר' מרדכי סוחאסמאווער היה מן אלה האחרונים. וזולת הקדמתו לספר מורה גבוכים להרמב"ם, שהדפוס (כמדומה לי בלבוב), לא ראיתי ממנו דבר בדפוס או בכתב, את ההקדמה היא כנה בשחוק „מיניע ועממליכע שריפמען“.

ר' חיים צבי לערנער, מורה שפת עבר ודקדוקה (נולד ברובנא רבתי בשנת תקע"ה ומת בזיטאמיר בשנת תרמ"ט) לא היה בעל כשרונות נפלאים ועשיר בידעיות שונות כהחכמים אייכענבוים וסלאנימסקי, לו לא היה לב חושב וכליות יועצות כלהחכמים סוחאסמאווער וצווייפעל. הוא היה בעל מלאכה אחת, אבל היא התלתו, כי היתה משנתו של רחצ"ל — קב ונקי. ויותר שידע החכם הנ"ל את שפת עבר, דקדוקה וספרותה, שעמל בה כל ימי חייו באהבה וחבה, היה אוהב ערך וסדר (סיסמעס) ככל למודיו בעל פה ובכתב, וכל דבריו מאמריו וספריו היו סלת נקיה מנופה בעשר נפות ונערכים בהשכל והגיון וד (לאנשי). בתכונותיו אלה הצמיח רחצ"ל מרוב המורים העברים בעת ההיא, שכלם היו אויטוידיקטים, ר"ל אנשים שלא נתחנכו בילדותם בבתי ספר מתוקנים, רק רוב ידיעותיהם קבצו בספרים מתים ועיר שם, ועיר שם בלא מורה דרך, לא כן רחצ"ל ז"ל, שהתחנך בימי עלומיו באודיסא בבית ספרו של החכם הנודע ר' בצלאל שמעון, יליד אוסטריה, שהביא אתו מארץ מולדתו לא לבד ידיעותיו הצרופות והמוקקות, אבל גם הערך, המשמר והמעס הטוב. בבית הספר ההוא למד רחצ"ל את שפת עבר ודקדוקה מפי המצוין שבחכמי הדור ההוא, הרב החכם והמבקר ר' שמחה פינסקער ז"ל. וזולת שפת עבר ידע על כורין שפת רוסיא, אשכנזי, צרפתי ואיטליה. ידיעתו הצרופה בש"ע ובשפות החיות, חנוכו האירופי וטוב-מעמנו הם הם שעמדו לו להביא מנחה מקורה לשפת עבר — את ספרו „מורה הלשון“, ספר דקדוק הראשון בשפתנו, שנערך למען צעירי הימים בקיצור נמרץ ובטוב מעם כתבנית הספרים המתוקנים ממין הזה בשפות האירופיות. אמנם לא אלמן היה ישראל בספרי דקדוק טובים גם לפניו, אבל כלם, כההלמוד לשון עברי"ה, מסלול לשון עברי"ה היו טובים למלומדים ולא למתחילים וביחוד לתלמידי בתי הספר, שזולת ש"ע היו להם למודים רבים אחרים, לכן מן הנחוץ לתת לפניהם חוקי הדקדוק ומשפטי הלשון בלשון צחה וקלה⁽¹⁾ ובצמצום וקצור, וכן עשה רחצ"ל ויצלח להביא ברכה בו לצעירי ישרון. הן אמנם חדשה לא ברא בספרו זה, והשיטה החדשה בחלוקת השמות על מלעיל ומלרע והוצאת נטית השמות הנקביים והזכריים והשמות המצומצמים מן השלמים וכו' שבאה בספר הזה ראשונה לקחה כולה מכתבי הרב ר' שמחה פינסקער ז"ל, שהורה על פיהם דקדוק ש"ע בבית"ס הזכר, וכבר היו בזה דין ודברים במדע והרש"פ קרא הנר על

(1) החזרון האחד המורגש בלשונו הוא: לסיסי הפסוקים ושברי המקראות שבאו בה (כדרך רוב סופרי הדור ההוא, אשר עליה העירות לראשונה בקנקני), למשל: עשיתי סלת חלות מצות ויצאתי עליה שמן הסוד, ונתתי עליה לבונה חדשה מפרי תבונתי והקמתי את אוזרתה על מוכח הלשון, מנתה היא לבני הנעורים לרית נוחות, או: בדיני טוא נע ונת נתתי רבים סמנים כשניהם והאירכו למעניתם מאד, למען דעת מי יגוה ומי ינוע וכו' ואני תמנתי את המועט, להתוות אך את הנתיים לאמר: אלה בני נח והיה השוא אשר לא יחיה עליו התו, נע ונד' היה בארץ וכל מצאו יכירנו. או, ותבאנה איכ שתי נגינות רצופות, סמפיק אתי משרת: זה אחר זה, והוא קשה על המבטא, כי ירס דרך המשרת לנגדו. והספיק נצב לשטן לו וכדומה, אבל זרות כאלה תפגשנה לרוב רק בהקדמת הספר ובתוספות, שלא נועדו להתלמידים המתחילים.

שלא הודה ע"ז רחצ"ל בפה מלא, אף כי זכרוהו למוכר בהקדמתו להוצאה ראשונה, — אבל איך שהוא — בספר הזה הביא תועלת רבה להרחבת ידיעת דקדוק שפתנו בין צעירי הימים, וגם הרש"פ בעצמו כתב להרחצ"ל: „ואומר לך בפה מלא יישר ויישר, בלא חנופה ובלא לב ולב, ואילו הייתי מלמד כלפנים הייתי בוחר בה מכל המון ספרי דקדוק לתתה בידי תלמידיו" (מורה הלשון, הוצאה שניה, צד 136 בהערה).

וזלת הם הנ"ל חבר ספר „תולדות הדקדוק“, „דקדוק לשון התלמוד בבלי“ ודקדוק לשון ארמית ובכתובים נשאר אחריי (לפי דברי תלמידו ד"ר א. סקאמאראוסקי במאמרו „מזכרת נצח" בהאסיף החמישי) ס' „ילקוט חצ"ל" המכלכל ד' חלקים, באורים במקרא בתלמוד ובמדרש, „ארבע מדות" על תקונים בתנ"ך וספר מכתבים (מרוץ אגרות בינו ובין חכמי הזמן).

המדקדקים לרוב התעסקותם בקמנות, בדקדוקי עניות, בקוצו של יוד, בתנועה ונקודה, מן ההכרח שיהיו לקפדנים (פעדנמים) גם במדרש גם במעשה. מדקדק כזה בכל עניניו ותהלוכותיו היה רחצ"ל. „סדר מדויק בכל הפרטים (יאמר הד"ר סקאמאראוסקי באמת וצדק במאמרו הנזכר) ומשמר נכון בכל הדקדוקים היו האופן והציר, אשר עליהם סבבו שנות חיי מורנו היקר; מעולם לא שנה מנדול ועד קטן אף כחוט השערה במדותיו ונמוסיו בעולם הרוחני ובתהלוכותיו והנהגותיו בעולם הגשמי וישאר נאמן לסדר הקבוע כעבר כנעני וכו'. הקפדנות (פעדאנמיזם) במשך חייו בכל מעשיו ומשלח ידיו על כל צעד ושעל היתה למשל כפי בני עירו". בתור מורה בביה"ס דקדק עם תלמידיו כחוט השערה וידרוש מהם לדעת חוקי הדקדוק אשר ערך לפניהם בכל פרטי פרטיהם, וכוה לו נאה תהלה, כי לא עשה כמעשה רבים מן המורים העברים בעת ההיא שנהגו בעצמם קלות ראש בלמודיהם ויעבירו מלשכה ללשכה נבוהה ממנה תלמידים שלא זכו לזה בידיעתם ושקידתם על למדי קדש. אבל רחצ"ל ידע את חובתו. הוא לא התפלסף עם תלמידיו בעת ההוראה, לא נתן להם רשות או יכלת לזלזל בלמודו ויעמיד את הלמוד הזה על מדרגה אחת עם הלמודים הכוללים, כי ידעו כל התלמידים כי אם לא ילמדו את חקם בדקדוק ש"ע לא יתן להם המורה לבוא ללשכה הגבוהה, אף אם יזכו לזה מכל יתר הלמודים. זולת חוקי הדקדוק שם לחק על תלמידיו לכתוב מדי שבוע בשבוע איזה מאמר מקורי או להעתיק דבר מה מלשונות העמים. המאמרים וההעתיקות האלה היו צריכים להיות מנוקדים ע"פ חוקי הדקדוק, ואי לו לתלמיד אם החסיר או העדיף דגש או מפיך אחד. את המאמרים האלה קרא אח"כ ה' לערנער בשקידה עצומה ולא נתן שנת לעיניו ולעפעפיו תנומה עד אשר תקן כל המכתמים הזרים ועד אשר העמיד על מקומם בדיו אדום את כל המפיקים והדגשים. החכם צווייפעל שמהלך רעיוניו היה כמעין המתגבר וישנא דקדוקי עניות — אהב להתלוצץ ברחצ"ל. באמרו: „ידינו הנכבד רח"צ מחבב את אשתו יותר מגופו, ואת שפת עבר יותר מאשרו ואת הדגש יותר מכלם".

הדגש, אמר לי פעם אחת רא"צ, הוא ילד שעשועיו של רחצ"ל, אותו יראה בהקיץ ובחלום וכל הזוגע בו — נתעב בכבת עינו. פעם אחת הבאתי את ידידי זה לידי סכנה, מבלי חפצי להרע לו חלילה רק מנמייתי הארורה לחרוד והתול. ומעשה שהיה כך היה. בשוב הרב ר"י אייכענבוים מנסיעתו לקרים, באו המורים העברים לבקרו ואני בתוכם. מהר"י אייכענבוים היה משורר סכף רגלו עד קדקרו, בעל נפש מתפעלת ופיו מפיך מרגליות, ספוריו השונים מכל מראה עיניו בנסיעתו וזאת העירו בלב כלנו פה מחשבות רמה ונשארה, ושם שחוק. לפהע בא גם רחצ"ל בין הכאים ובראותו אותנו מתפעלים

ונרנשים מספור מהר"א, שאלני ע"ד תוכן ספורו. חדשות לא שערנו, עניתו, יספר ידידנו ה' אייבענבוים, כי בבקרו את ביהכ"נ של הקראים במשפוח קאלע מצא כ"י עתיק יומין מנוקד היטב, אך הדגש—, הדגש בכ"י זה איננו כמין נקודה עגולה כמו שהוא אצלנו, רק בעל שלשה קצוות. במשך דברי— אמר ה' צווייפֿעל, עשה רחצ"ל אזונו כאפרכסת, עיניו עמדו, פניו חורו וארכובותיו דא לרא נקשן, כי נשתנו בעיניו סדרי בראשית... רק השחוק אשר פרץ מפי השומעים הוציאהו מכבוכתו הנוראה ויבינו לדעת כי אך מהתל אני וכי חלילה אין פקפוק בהטונת הדגש וכי נשאר בדמותו וצביונו כמו שהרָאָה בהר.

רבים מן התלמידים שהורגלו לזלול בלמודים העבריים, שכרו עברתם לרהצ"ל עבור דרישתו מהם בחזקת היר דעת ש"ע בכל דקדוקי דקדוקיה, ורעי לב שבהם היו נכונים גם לירד לחייו. פעם אחת בראשית ימי שבתי בויטאמיר, בקרתי את רח"ץ בכיתו אחר הצהרים. ביום ההוא היה בביה"ס המבחן נש"ע בלשכה הששית. שוחחנו בענינים שונים, אח"כ ישבנו לשחוק שחוק השאך, והנה לפתע פתאום התפוצץ חלון אחד לרסיסים ואבן גדולה נפלה אצל שלחננו, אבל לא ננעה בנו לרעה. בחדרה הוציאני רח"ץ לחדרו השני.

— אלכה אל הפאליציי, אמרתי אליו.

— ולמה?

— למען ידרשו ויחקרו מי הוא העול הזה.

— זאת אדע בלעדי הפאליציי, ענני רח"ץ.

— אבל התחשה, אדוני, ולא תמסרו לדין? שאלתיו.

— אני לא אחשה — ענה רח"ץ — אנכי אראה את ידי הקשה!

— ומה תעשה?

— אני אמר לָקְרוֹא הנה את המוגזג ואצוה להעמיד ברנע זכוכית חדשית בחלוננו,

ענה רח"ץ בשחוק קל.

בתוך דברינו בא עלם אחד נודע גם לי, יפה תואר ובעל קומה, והוא תלמיד

בלשכה הששית.

— צפרא מבא למארי! אמר התלמיד וישתחוה לה' לערנער.

— ומה חפצך בני? שאלהו המורה.

— שמוע שמעתי ברנע זה מהסכנה שרחפה על ראשך ובאתי לשאול, אם לא

אָגָה לך רעה, חלילה?

— לא, הודות לָאֵל.

— אין זאת כי אם יד אחד מתלמידך הרימה את האבן הזאת, על חומר דרישתך

בדקדוק היום בעת המבחן בלשכה הששית! —

— זאת ידעתי למורת רוחי, אבל בזה לא יפעלו הנערים השוכבים האלה מאומה.

אבנים כאלו וכאלו יוכלו לרוצץ את ראשי אבל לא יניעוני כל עוד בחיים חיתי אף

כמלוא שעל מדרכי הסלולה וממלוי חובתי הקרושה לי. תלמידים ישרים ידעו להוקיר

פעולתי וישרי, ובשביל שומים שקלקלו (שהם ת"ל בבית מדרשנו המעט מן המעט) לא

אשחית עולמי, עולם המוסרי, שיצרתי לי אף עשיתי בימי חיי.

— אבל מי הוא התלמיד הרע הזה?

— גם זאת ידעתי, ענה רח"ץ בכנוחה, ידעתי כי אתה האיש!

— אנכי? האתה מורי תחשדני בכמו אלה??

— לא אחשדך, רק ברור לי הדבר כשמלה, כי ירך במעל הזה. אך אל תירא ואל תחת, ידי לא תהיה בך לרעה. אני לא אמסור דינך לא למפקד ביה"ס ולא לנומרי קרוא, הנני מוסרו לעצמך ולשביב אשיה אשר עוד לא עומס בך. לך לשלום!
הדבר נודע אח"כ לפקידו ביה"ס, אך רח"ץ לא נתן לינע לרעה בתלמיד ההוא, שאז הכיר מעלת רח"ץ וישרת רוחו ויהי אח"כ אחד ממכבדיו ומעריציו.

אבל באמה לא הנכיל רח"ץ את פעולתו רק בהפצת דעת דקדוק הלשון בין התלמידים, כי התאמץ בכל עז להעיר בקרבם אהבה לשפתנו והרגש ליפי מליצותיה ולנעם מנמאיה. לתכלית זאת קרא בביה"ס התלמידים מבחרי ספרי ישראל במליצה ושיר (המשוררים האהובים לו היו: רמח"ל, ר' שלמה לעוונינזאהן, הרנה"ז ומן האחרונים: ר"י אייכענז ביום ואליהו ווערבעל¹) ויבארם בטוב לקחו ונעם מדברו, גם אסף ברב עמל ויגיעה קבצת ספרי ישראל גדולה ויעיר ויעורר תמיד את תלמידיו לקרוא אותם בשעות הפנויות מלמוד ובשתי ידיו קרב תלמידים כאלה אשר למדו את יריהם לחבר מאמרים ושירים בש"ע, חזק את יריהם הרפות ואמץ אצבעותיהם הכושלות, העירם על שגיאותיהם ויתקן מעוותיהם בלב ונפש חפצה, וישמח כעל כל הזן בראותו את התלמידיו עושים חיל בשפת עבר ונושאים כפעם בפעם מנחה לספרותנו טפרי עטם. ולכן פנו תמיד הסופרים המתחילים לעזרתו, ובקרתו הביאה למו תועלת גדולה, כי אף שרח"ץ בעצמו לא נשא רב פרי לספרותנו במליצה ושיר, היה לו חיק טועם ונפש מרגשת, הגיון ישר וידיעה עמוקה בדרכי הלשון — כל התכונות הנחוצות למבקר.

כאיש פרטי היה רח"ץ ישר לב ונקי כפ"ס, מתון במעשיו ובדבורו, מקבל כל אדם בסבר פנים יפות. הסדר והערך הטוב, ששרר בספריו, שרר גם בכל התלכות חייו. בביתו ובבגדיו — אהב הסדר והחן, ועם זה ידע להסתפק תמיד במועם טן המועם, לבל יצטרך לידי מהנת בו"ד ולהתלות ברעתם. אחרי הדברים והאמת האלה נבין מדוע חשבוהו כל יודעיו ומכיריו, חבריו והתלמידיו לעמרת תפארת של ביה"ס אשר בהן בו פאר באמת ובצדק ולהועלת לכל באי שעריה.

ר' אליעזר הכהן צווייפעל, מורה התלמוד בבבליה"ד, נודע לכל קוראי שפ"ע בדמות דיוקנו הספרותית ע"י ספריו הרבים והמון מאמרי ברוב מכה"ע לבנ"י שיצאו לאור בשלשים שנה האחרונות. הדבר הזה היה יכול להקל עלינו ציור תכונתו העצמית, שהתאימה בצדדים רבים עם תכונתו הספרותית, לולא התהפכה פעולת הספרותית לכמה גוונים, פשטה צורה ולבשה צורה, ומשתמעת לתרי אפי, שלזאת קשה לפעמים לעמוד על אופיו ולירד עד סוף דעהו, אמונתו והלך רוחו הפנימית.

¹ את המשוררים הליטאים לא אהב רחצ"ל ובכללם את היותר מסודרם בעת ההיא — ר' אד"ם הכהן ז"ל, שינא חיתה בלב הוואהליני הזה, במחילת כבודו, להליטאים, וממנה לא נקח גם הריי אייכענבוים (כאיש פולני — נולד בוואושוץ). שכל יש כאן, תריות, תריות ובקיות — אמר תמיד רחצ"ל על ספרי הליטאים — אבל לא ימי, פעם והרמוניה. וריי אייכענבוים היה אומר על המשוררים הליטאים: האם אפשר למצוא חיק טועם באנשים שהמציאו את הרעמטיג-איינגעמאכט'ס? — השנאה תעור עיני פקחים! ביתור גדל עונו של אד"ם הכהן בעיני רחצ"ל מנשוא, אשר חזו לפעמים המלה חיים עם מים ולא חשש לזה שהראשונה מלרע והשניה מלעיל ודבר כזה לא היה קל בעיני רח"ץ וליים על מאן דחורו כן, ובספרו מורה הלשון כתוב כפרוש: ולכן לא תחרונו במים חיים יתדיו! כאשר עשו איזה משוררים (תמורת צד 15).

רא"צ נולד בפלך מאהיליוב ונתחנך על ברכי התלמוד והחסידות החבדית. עוד בימי ילדותו התעוררה בו תשוקה עזה לדעת ובשקידה עצומה הגה בספרי התלמוד והפוסקים, אבל יותר גדלה נטיתו למאמרי האגדה והמדרש המושכים את הלב וגם לספרי החסידים ולספורי נפלאותיהם הפועלים על הדמיון. עוד בימי נעוריו, בימי הבהלה, השיאו אביו אשה נגד רצונו, ושנים רבות הוכרח לגור ולגוע מעיר לעיר, עד אשר נאותה אשתו לקבל גם פטורין ממנו. בימי מלוליו אלה בא בקרבת משכילים שונים ואז התעוררה בו האהבה לספרי מחקר והשכלה, ויעטיק חקר בהתמדה עזה בספרי הקדש, בהספרות המחקרית הספרדית ובספרי ההשכלה המנדלוונית. לבו היה לב רגש ומתפעל מכל רעיון נשגב, ושכלו היה מן המעמיקים והחודרים לכל תכלית. ידיעה צרופה בשפת עבר ורוח בקרת עזה כבר נראה בספרו הראשון „מנים ועונב“. באוריו לכה"ק והגיוני הרמים ורעיוני האריגינלים במאמריו הרבים במכה"ע, שנערכו בשפה נעימה ומיוחדת לו הטו עליו מהר עיני כל מביני דבר ויעמידוהו בשורה הראשונה בין סופרי ישראל. ביחוד הציין בשפת התלמוד שכתב בה רוב ספריו ומאמריו. בקיאותו הנדולה בספרי התלמוד והרבנים והרגש החן והיפי שהיה נסוע בו, הם שעמדו לו לעשות את השפה ההיא, שהשתמשו בה עד ימיו רק בענינים תוריים, בדינים והלכות, לשפה ברורה, לשפת מליצים ומשוררים, ובוה ברא באמת חדשה (אף כי נתעורר לזה ע"י ספרי ר' מענדיל לעפין ז"ל) ויהי בזה למורה לרכים מסופרי דורנו שמהרו לצאת בעקבותיו, וכראשם למתנגדו ומבקר רש"י אבראמאויץ. רא"צ היה „בור סיד שאינו מאבד מפה“, זמרגלי בפומיה „מכל הספרים שקראתי מיום עמדי על דעתי נשארו בזכרוני כל העדויות והזכרונות שבהם“. כל מאמר מפליא, לטובו או לזרותו, שפגע באיזה ספר ציין בפנקסו הגדול, והפנקס הזה היה לו אח"כ לחמר סוכן ומוזמן לספריו, שבכלם המראי-מקומות המה רובם ועקרים ודברי המחבר הם כוזב ומסגרת להצימטים¹). אבל קבוצותיו של צווייפלעל היו קבוצות יקרות ערך כאותם הדברים עתיקי יומין (אנטיקים), שנאספים אחת לאחת ע"י חכמי לב ונשמרים כמזעזעים לדורי דורות, כי היה רא"צ מבין גדול בטיב המרגליות שדלה ממצולות ים התלמוד ובערך האבנים הטובות והיקרות שירע להוציא גם מן האשפתות, שנקר וחסט בהן. מן החמר הרב והטוב שאסף רא"צ היה ביד אדרכלין מומחה להעמיד היכלי פאר וארמנות מלכים, אבל כשרון אדרכלוני לא היה לרא"צ להשלים בנינו ממסד עד המפחות ולשכללו ע"פ חקי הבניה והגזרה בהרמוניה נאותה. כל תא ואולם, המסדרון, המרקלין כשהוא לעצמך נאה ויאה, אבל אין בין כלם הערך הנחוץ, הסדר והמשטר. זולת זאת יבואו בכנין אחד בערבוביה סדרי הבניה של הנאמים, היונים והביצנמים... כל ספריו (גם הגדולים שבהם) נקנו מנלות מגלות ומאמרים הבלתי מדויקים זה כזה היטב ע"י סדר ישר הגיוני, המוביל את הקורא מן הנחות פשוטות אבל קבועות וקיימות—לשכלול והשתלמות איזה שטה כוללת. במקום ההיקש השכלי יבוא לרוב האויטוריאפאם וכתלמודי אמתי היה יכול לטהר שרץ בק"ן מעמים. לבקיאותו הנמצה היה הנקל לו להביא תרי"ג ראיות מן התלמוד, המדרשים, ספרי המחקר והקבלה לחזוק השטה הבעשטמנית ותתקע"ד ראיות מן המקורים האלה בעצמם לחזוק הדעה השפינונית. והקורא עומד נבוך ומשתומם, רואה

¹ למשל, בספרו שלום על ישראל, הכונת לפני כעת, במספר 128 צדדים, המעמידים נוף הספר. לערך 90 צדדים המה צימטים מספרי הראשונים והאחרונים.

הוא כי לעיניו יתקרבו בזרוע דברים הרחוקים זה מזה כרחוק מזרח ממערב, טרניש הוא כי באופן כזה יש היכלת להצדיק כל דבר ולחזק כל אמונה שבועולם, רואה הוא גם כן שהמחבר בהתאמצו לתוך ולפשר מראה פנים לכאן ולכאן, מנלה טפח ומכסה טפחים וכמו שאומר המחבר בעצמו (שלוס על ישראל ח"ר צד 12) שכלל גדול בירו הכלל שאמר אבא שאול: כל שאני זכאי באמירתו, רשאי אני להחשיך עליו (שבת פרק כ"ג), ר"ל מכיון שבידי הרשות לומר או שלא לומר כלל אותו המאמר, הרי הרשות נתונה לי לומר אותו באופן שאני רוצה לאמרו, וכשם שאין אדם שליט ברוחו לכלוא ולכבוש אותו לנמרי, כן מן הנמנע הוא להוציא אותו כולו כמו שהוא וביותר בדברי אמונה והרגשה". דעת לנכון נקל כי דרכים כאלה מוכשרים יותר להביא ערבוּבאי כמות הקורא מלהביאו לידי איזו הברה (איבערצייגונג). הרבה גרם לזה במח אופן חנוכו של רא"צ, שלא שמש מימיו חכמים טובהקים ולמד מכל אשר מצא לסירוגין מבלי סדר ולכן היו ידיעותיו ודעותיו כלולות, מאוכסכות ומעורבבות, מבלי שיביאנהו לידי מסקנא, לידי הברה פנימית ברורה, וכשמו כן היה מושל בספק כל ימיו.

ברא"צ נתקיים ככל עז המאמר הצרפתי „הקצוות נוגעות זו בזו". בארוחת חייו, בגדול בנוי היה משכיל דורש וחובב ההשכלה ומוקיר בוגיה ועוזריה בעמנו, ולבו הגרגש התלהב מתורת החסידות, שרכש לו בילדותו. הוא ראה וידע את המרחק הרב שבין שתי השיטות האלה, אבל בכל אחת מהן בקש ומצא מפלג לו מהשיטה הרבנית שהיתה זרה לרוחו ע"י מעוט ההרגש והחם שבה ורביי ההלכות הפסקות, הפלפול היגש ומלוי המצוות המעשיות בלי כונה רוחנית והרגש פנימי. ולכן כל ימיו היה מתאמץ לתוך ולפשר בין ההשכלה והחסידות, ולחנם חשדוהו רבים מקוראי ספרו „שלוס על ישראל" וכראשם חבריו בניהמ"ד שלמען מצוא חן בעיני רבי החסידים וגביריהם ולמען בצוע בצע חבר את הספר הזה. את המאור שמצא בשיטת החסידות ברר תמיד למקורביו ולתלמידיו בשוחחו אתם פא"פ ובתוכם לכותב המורים האלה, כאשר לא יכלה להיות לו שום פניה בהתחסדות. צביעות והתקדשות לא ראיתי ברא"צ, אבל מצאתי בו תמיד נטיה להפך בזכות כל אדם וכל דבר, כמו שאמר בעצמו (בשיר לספרו שלום על ישראל ח"ג):

מצאתי עצמי תמיד נעזר על הפשרה

ועל ההפיכה בזכות, כעני המהפך בחררה.

ובמקום אחר (שע"י ח"א) „למחבר הזה יש אהבה חמסית ולא לבר שאינו כוש בה, אלא שהוא משתבח ומתפאר בה תמיד, והוא, להפך ולצדד כשעור שאפשר בזכות כל דבר וכל אדם, ודרכו לבקש ולמצוא צד התנצלות והצטדקות אף לדברים שנראים בהשקפה הראשונה זרים ורחוקים, כמו שלמדה אותו התורה הקדושה באמרה: „בצדק תשפוט עמיתך" וכמו שנצטווה מפי החכמים ז"ל במאמרם „היה דן את כל האדם לכף זכות". והאמת נמנה להאמר, כי קיים רא"צ בעצמו המאמר „היה דן את כל האדם לכף זכות" בזריות מעולה. מעולם לא שמעתי ממנו, שיגע בלשונו בכבוד זולתו וגם בכבוד שונאיו הפרטים או מתנגדיו היותר גדולים. בספרות שהלכינו פניו ברבים, אף כי לשונו היתה חרב פיפיות, חרב שהוחרה וגם מורטה. הוא לא קפח מעולם שכר כל בריה ומכל יודעיו ומכיריו ידע תמיד להגיד איזה שבח ומעלה יתרה; אמנם כבעל הלצה לא יכל לפעמים לכתד תחת לשונו איזה התול שעלה בפיו, אבל השומע הזה נשא גם על נפשו, אכן לזות שפתים ושלילת זכיות זולתו ומעלותיו — מזה היה רחוק תכלית ודריחוק,

וכן היתה דרכו בספרות לצדד ולתוך בין הדעות השונות ולמצוא הצד הטוב שבכל אחת מהן. אבל אם באמת חשב הרא"צ למצוא כבוד ונחלה בין החסידים על היותו להם למגן ולצנה בספרו „שע"י", אז מעה מחבר „חשבוננו של עולם" מאד בחשבוננו, כי: א) להגנה על החסידים היה אולי צרך בימי הגר"א והרש"ז מלאדי, אבל עתה כבר עבר זמנה, החסידים כבר יצאו ממלחמתם עם המתנגדים וידיהם על העליונה, ובכל מקום שנתאורחו המה כבר נהפכו מנרדפים לרודפים, לרודפים עד חרמה, ליורדים לחיי מתנגדיהם בכל האמצעים שבעולם, ומה להם ולהגנה? ב) מליצת כל ילוד אשה לרבי החסידים וצדיקיהם העדיפים בעיני מאמיניהם גם מנביאים — היא בעיני החסידים עזת יתרה וחלול קדשים, ומה גם מליצת איש כצווייפעל, שאחרי כל המיח שמח עליה ואחרי כל המרחות שמרח להאפיל עליה במלית מצויצת, במלית שכולה תכלת, סוף סוף ההשכלה נוצצה והבריקה מבין שורותיה והמינות נתבצבצה ועלתה מבין כל חוריה וסרקה...

רא"צ היה איש רעים להתרועע וחברתו היתה נעימה, כי חן וחסר על לשונו, שפתותיו נוספות מור ופיו מפיך מרגליות, הגיוניו בתורה חכמה מוסר ומדות הביע בהרגש הלב ובדברים ערבים לאון. גם שיחות חולין שלו היו צריכים למוד, כי מלאו חן והדר ומבושמים בהתול חרוד והלצה. לפעמים, בישובו על שעורו בנמרא בביה"ס כד חי דקא מנמנמי רבנן, פתח במילי דבריחותא, ספר לתלמידיו איזו אנדה המכילה משל מוסר ולקח טוב, באר איזה פרק במשנה אבות או מאמר מפליא במדרש ואז משך את לב כל התלמידים אחריו בכחו, כלם הקשיבו רב קשב ויפערו פיהם לדבריו כאל מלקוש, ומובטחני שדרשה כזאת עשתה פעולתה לימים רבים, הכתה שרש בלבותם הרכים של צעירי שומעיו ותעש פרי נחמד למעלה למשכיל, הרבה יותר מכל האבעיות והקושיות שהיה לו לתרץ ולפרק באותה שעה.

זכור אזכור: הגני יושב בלשכה החמישית. קול „הפעמון" הגיע ורא"צ בא ומסכה ביצה בידו. הגיח את הגמרא על השלחן, החל להגיד את שעורו ויפן כה וכה והנה רוב התלמידים אינם שמים לב לדבריו; זה קורא בסתר איזה רומאן וזה גליון מכה"ע. לא נעים היה כמח המראה הזה לרא"צ, אבל הוא היה תמיד נח לתשחרת ולא הטיל מרה בתלמידיו, צדד בזכותם ולא בא עליהם בעקיפין. גם בפעם הזאת חשב מחשבות רגעים אחרים, כמח דמה בלבו: הילדים האלה כבר ישבו היום צפופים וכפופים על ספריהם זה כחמש שעות רצופות. יבשו את מוחם בלמודים שונים, אולי אי אפשר להם עוד להגות ולעיין, ומה גם כי לרבים מהם למוד הנמרא קשה מאד, לחסר הכנה מוכה לזה בהלשכות הנמוכות... איך שהוא, אך רא"צ לא גער בתלמידיו ויחל למייל ארוכות וקצרות בחדר, ואח"כ פתח פיו בחכמה. מעט מעט עזבו התלמידים את קריאתם, אונם עשו כאפרכסת, עיניהם הישירו נחם לראות את מוריהם, כל חושיהם במ נצממזמו כחוש השמע. כלם עצרו את נשימתם ללבי אבר אף הברה אחת מדברי המורה, וקול המורה הולך וחוק, הולך ונובע מלב רגש ונפש מתפעלת כמעין המתגבר, הולך וחודר לב וכליות. כרגעים אחרים עברה לנו השעה ההיא, ומאד מאד כעסנו על קול „הפעמון", ששם קץ לדברי המורה ולרגשותינו הנעימות והנשגבות.

בלשכה הרביעית, שפתחה היה פתוח מעט ללשכה החמישית, עמד בשעה ההיא רחצ"ל. השתוממתי לראות ממקום מושבי, שרחצ"ל שלא פנה מימיו את לבו לכמלה אף רגע אחד כשעות הוראתו, בראותו מחדרו את הפיות הפעורים, העינים הפתוחות והאזנים

הקשובות בלשכתנו, עזב את תלמודו ויקרב אל הפתח לשמוע דברי רא"צ ובקרב עמד בלי נוע, כאבן רומס, עד תום דברי רא"צ.

בצאתי ביום ההוא מבית הספר פגשני רחצ"ל ויאמר: הנני רואה אותך בני בפעם ראשונה עלו ושמה. מה יום מיומים?

— דרשת רא"צ בשעה האחרונה הרנינה את לבי, עניתו בעליצות לב. דבריו, רעיוניו — כלם הפלא ופלא! לוא שמעת נעם לקחו! לוא ראת עליצות נפשנו!

— שמעתי! ראתי! אמנם חכם חרשים הוא! דרשן ומליץ אחד מני אלף! אבל —

— אבל מה ה"אבל" אדוני? שאלתי.

— אבל לא זה המקום ולא זו העת.

הבטתי בפניו בעינים מפיקות תמהון וכמעט חמה.

— בימי סוקרטס — הוסיף רחצ"ל ויאמר — כאשר כל עכץ החכמים עם תלמידיהם

היה העיון ובחנין ובמחקרי אלהות והטבע, והחכמות לא התפתחו עוד למדעים רבים ושונים והמדעים לא הסתעפו עוד לענפים ומעייפים רבים, שכל אחד מהם דורש יגיעה רבה ושקידה עצומה, בעת ההיא היה יכול המורה להורות בלא פרוגרם קצוב, מבלי לסדר מלאכתו לימים ולשעות, להורות בכל עת מצוא ובכל מקום, בעת המיוול בנן, בשוק, וגם בבית המרחץ. אבל לפי מעמד הידיעות והחכמות בימינו למדד כזה בלתי אפשר, והמורה שורש בפילוסופיה באותה שעה שע"פ הפרוגרם עליו ללמוד דף אחד במסכת ביצה, לא מלא את הפקידו ומעל בשליחותו, ולא עוד אלא שיוזלזל בעצמו את תלמודו שעליו הוא ממונה, ונתן יד לתלמידים לנהוג בו קלות ראש, ועתיד ליתן את הדין.

רא"צ שהלך אחרינו גם הוא לביתו שמע את דברי רחצ"ל ויגש אליו ויאמר: סלח

לי כי במקרה שמעתי את תלונתך עלי. אמנם צדקת בדבריך, אבל מה אוכל עשות וחסיד אני. אין בי ממתת המתנגדים הרצים להתפלל לקול השמש הקורא "אין שול העריין!" מבלי חפץ פנימי, ולא ממתת המשכילים הפותחים את משנתם ומפסיקים ממנה לקול "הפעמון" והנותנים תורתם לשעורין, חתיכות, חתיכות, כל זה זר לרוחי. לי נחוצה התעוררות הנפש ונחה-הרוח לעבודה, ובלעדן כל עבודת הקדש בעיני פסולה.

— צר לי מאד — הוסיף רא"צ — אבל לא אוכל להיות עבד נרצע וגדרי כפות

להפרוגרם, לא אוכל לכלוא את רוחי ולכבוש את נבואתי, לא אוכל גם לדרוש מכל תלמידי ידיעת התלמוד בשעור אחד הקצוב בהפרוגרם. מתלמיד בעל כשרון אדרוש בעת המבחן לדעת מאה דפים נמרא, ואם התלמיד איננו מוכשר אסתפק אם ידע גם עשרה דפים, כי אחד המרבה ואחד הממעיט בלכד שיהיה איש ישר ואוהב עמו ותורתו. הרבה תלמידים יצאו מבית ספרנו בידיעה מעומה בתלמוד ובכ"ו היו לאנשים מועילים לעצמם ולזולתם בתור מורים, רופאים, סופרים מהוללים, ולוא הכברנו עליהם עולנו ודרשנו מהם יתר מאשר יכלו לתת, אז אולי התקצפו בבית מדרשם ובאלהיהם ויצאו לתרבות רעה...

כן אדוני, אין לי פרוגרם, אין לי סדר, אבל הלא אין סדר לעם ישראל כלו — הוסיף

רא"צ בשחוק — יש לנו רק שני סדרים בפסח, שבפני עצמם אינם מן המוכחרים, וגם עליהם ישתוממו בנינו וישאלו: מה נשתנה?

רחצ"ל ברכנו וילך לדרכו ורא"צ פנה אלי ויאמר: כשאנחנו לעצמנו אומר לך בני

שהדגושים והמקיפים יסורו מלב התלמידים, הדחיקים והמקיפים ימחו מזכרונם, אבל דברי שיצאו מלבי יכנסו וישארו בלבם ויעשו בהם רשם טוב לאורך ימים, ובכל פעם שאני קורא מאמרי תלמידי החכמים בריץ, סרגלית, כינשטאק וכ' בשפת רוסיא הנותנים כבוד

יִקָּר לְאוֹמְנָנוּ וְדַתְנוּ, הַנְּנִי מוֹצֵא בְּלֵב אִשָּׁם הַקְּרוּשָׁה נְצוּצוֹת הִרְבָּה מִמֵּאֲמָרֵי וּדְרָשׁוֹתַי, וְאִי אֲבִכָּה, אֲשַׁחֵק וְאֲדַע כִּי יִכּוּפֵר לִי עֵינִי, שִׁיִּצְאֵתִי לְפַעֲמִים מִגֵּדֵר הַסֵּדֵר הַקְּבֹועַ וּשְׁשֻׁנֵיתִי מִמִּטְבַּע שְׂטַבְעוֹ בְּעֵלֵי הַפְּרוֹגֵרָמִים.

הַעֲדֵר הַסֵּדֵר הַיֵּה נִרְאָה וְנִרְגַּשׁ גַּם בְּהִלְכּוֹת חַיֵּי הַפְּרָמִים שֶׁל רֵא"צ ז"ל, וְהַאִישׁ הַזֶּה שֶׁעָשָׂה „חֲשֻׁבוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם" לֹא עָשָׂה חֲשׁוֹן עֲצֻמוֹ וּבְנֵי בֵיתוֹ, וְמוֹזֵה הָיָה לוֹ תוֹצְאוֹת רַעוּת, כַּחֲסֵר, לַחֵץ, הַצְּמֻרְכוֹת לְמוֹכֵת זוֹלָתוֹ וְכִדּוּמָה מִן הַדְּבָרִים הַמִּשְׁחִירִים פְּנֵיו שֶׁל אָדָם הַמּוֹצִיאִים אוֹתוֹ מִגֵּדְרֵיו.

לְהַשְׁלֵמַת צִיּוּרוֹ שֶׁל רֵא"צ עָלֵי לְהוֹסִיף, שֶׁהָיָה טוֹב לֵב, עָנוּ וְצִנּוּעַ כְּכֹל דְּרָכָיו, אוֹהֵב וְרוֹחִים תְּלִמִּדֵי חֲכָמִים וְשִׂמַּח כְּמוֹצֵא שֶׁלֵּל רַב עַל כָּל כְּשֵׁרֹן שִׂמְצָא בָהֶם. תְּלִמִּדִים כְּאֵלֶּה הָיוּ מִן הַיּוֹצֵאִים. וְהַנִּכְנָסִים לְבֵיתוֹ, וְהוּא קִבְּלָם תְּמִיד בְּאַהֲבָה וּבִסְבֵּר פָּנִים יְפוֹת, הִנָּחַם בְּעֲצָתוֹ הַטּוֹבָה וּבְצַד לְהֵם חֻזֵק וְאִמְצָם וַיִּדְבֵּר לְהֵם דְּבָרִים טוֹבִים וְנַחוּמִים. זָכְרָה לוֹ, אֱלֹהֵי, לְטוֹבָה!

ר' צבי הירש פאלימשינעצקי, מורה כתבי הקדש, בעל המחבר ס' „קראו מקרא", היה אחד מוקני המשכילים ברוסיה הדרומית ומנושאי דגלה בימי נעוריו. החכם ר"מ מרגלית באחד ממאמריו בה „וואסחאד" מזכירו בין המשכילים החלוצים במלחמת „האור והחשך". אנכי הכרתיו בהיותו כבר כבן חמשים וסימני גבורה ואהבת נצחון לא ראיתי בו עוד. הוא היה קר רוח, דבריו בנחת נשמעים, לא פסע מימיו פסיעה נסה, כל תנועותיו מדודות ומלותיו ספורות. מעודו לא שמעו תלמידיו ממנו נערה, לא ראוהו כועס וזועף. הוא היה מורה אמן ומומחה במקצועו, בכתבי הקדש הגה כל ימיו באהבה והיא היתה שעשועיו יומם ולילה וידע לתכליתה שפת עבר, דקדוקה וספרותה.

הוא הגה גם בספרי המבקרים לכה"ק בישראל ובעמים, אבל בעצמו לא סר אף כמלוא שעל מן המסורה ולוא היה יכול רצ"פ להרים קול ולגער — היה גוער בניזיפה במבקרים כאלה כבקוצני בנמיעות ומחללי קדשי שמים. הוא תרגם את המקרא לתלמידיו בשפת אשכנז צחה וברורה, אבל בלי הרגש והתעוררות גם מן המליצות היותר רמות ונשאות. נגד עיני — רצ"ה פאלימשינעצקי בבואי בפעם הראשונה ללשכה החמשית. הוא בא לחררנו תיכף אחרי השמע קול „הפעמון", אך צעד בלאט, בלא חפזון והתנ"ך הקמץ דפוס לונדון בידו, העמיד על השלחן תיבת אבק מרורים, לקח ממנה מעט מועיר בשתי אצבעותיו וישאף לאפו, אח"כ פתח את פיו ויאמר בנחת: „שמעו שמים והאויני ארץ כי ה' דבר!" הערע, א היממעל, פערניס, א ערדע, דענן דער עוויגער שפריכט! — דא דער עוויגער שפריכט — הוסיף לבאר — מוסס מאנן הערען. אנכי שרוח השירה פעמתי מילדותי וכל מאמר נשגב הרעיש את כל עצבי כהולם פעם וירתיח את דמי כאש פלדות, הייתי כאיש ששפכו עליו פתאום קיתון של מים קרים, בשמע דברי בן-אמוץ המרוממים נאמרים בקרירות דם, בלי התלהבות, וביחוד הכעיסני באור המורה: „דא דער עוויגער שפריכט, מוסס מען הערען". הלא המלות שמעו שמים — דמיתי בנפשי — והאויני ארץ אינן צריכות באור, וכל באור רק יחלישן ויקלקלן! אבל בזה הלא לא יכלנו לשאת עליו עון, כי אין ביד האדם לשנות תכונתו ומוגו, אולם את תפקידו מלא באמונה ולא נתן לתלמידיו לזלול בלמודו וירוש כי ישמעו לקחו וילמדוהו לדעת אל נכון. פעם אחת ראה רצה"פ תלמיד אחד שם עיניו בספרי היסטוריה וגיאוגרפיה בעת הוראתו בה"ק. ויפן אליו

ויאמר, בנחה כדרכו, אבל בכאב לב: „חרפה השבר לבי לראות בן ישראל מכבר ידיעות תולדות אמטיללא ומשיננים-חאן על תולדות דוד ושלמה, וידיעת מספר החזירים בסערכיה על ידיעת מספר בני העולים ממצרים או מבבל“. רצה פ היה נכבר ורצוי לחבריו, לתלמידיו ולכל יודעיו ומכיריו כסמל הטוב, הענוה, האמת והיושר.

ר' צבי הירש סג"ל, מורה התלמוד בלשכות הגבוהות, היה פליאה חיה וחידה הולכת על שתיים כל ימיו. קשה היה לעמוד על אופיו ולהגיד מה מינו של הרב הזה. הוא היה חוהה המיד נחלי רתמים על ראשי משכילי דורו ושורף בהבל פיו כל הבא לנגוע במנהג קל שבקלים ובכ"ז עמד בראש ביה"ס, שמטרתו היתה הפצת ההשכלה והדעת, ובעצמו חנך את בניו בבימדה"ר ובהאוניווערזיטאט. קורבה רוחנית היתה לו עם ר"א צווייפעל (ולא לחנם הלך צווייפעל אצל סג"ל לאסוף כתבי ידו אשר עזב כמותו וידפיסם בשם „לקוטי צבי“), אבל לא ראי זה כראי זה. גם בו כבצווייפעל התרוצצו שני בנים, משכיל וחסיד, אבל בעת שהמשכיל של צווייפעל נתן לחסידו לרקוד לכרכר ולהשתגע ופתאום לפתע בקריצות עין אחת שמהו לגל של עצמות ובאצבע אחת קמנה הפך קערותו על פיה, היה החסיד אצל רצה"ס נגיד ומצוה להמשכיל, יסרו בשוטים כנער פוחז וריק, גם ירוק ירק בפניו. בספרותנו לא נודעו עקבותיו של רצה"ס סג"ל, אם לא נחשוב את ספרו לקוטי צבי (ויטאמיר תרכ"ו) אשר גם ה' צווייפעל בהקדמתו לספר הזה התנצל על אשר התמפל בו, ושבאמת לא נמצא בו כואמה זולת דרשות של מה בכך, שמספרן „לגיון“ בספרות הרבנים.

ר"א צווייפעל בהקדמתו לספר לקוטי צבי מתאמץ לתאר לנו תאר מה מהאיש הזה, וה"ל: במספר האנשים המצוינים האלה היה האיש היקר, אשר אני נוהג ספרו לפניך, קורא יקר. הוא היה חידה סתומה וחתומה בחייו ואף כי אחרי מותו. היה מופלג גדול בתורה, בקי יודע בספרי הקבלה, שמש שני גדולי הדור את הרב הקדוש מאפ"ט ואת הרב הדרשן מסלאנים⁽¹⁾ ומבין שניהם זכה לידיעת הסודות (?!) ואהבת הדרוש הקרוב, ידע כמעט בע"פ עשרים וארבעה ספרי קדשנו, ידע כמה לשונות וראשי הידיעות הנחוצות למשכיל. הרבה מדות טובות היו בו ויראת ה' היתה אוצרו, לא מש מאהליהם של התלמוד והפוסקים ולא עבר מימיו על דבר קל מדברי סופרים ואפילו טבילת מקוה לא בטל מימיו. כל מי שיודע רוח עם קדוש בזמן הגלות והגדודים בכלל, והזמן והמקום שחיה בו הרב המחבר ז"ל בנעוריו ביחוד, ידע כמה יגיעות יגע האיש, שהתנהג בחסידות, להתעסק גם בהשכלה. כמה מניעות עמדו לשמן לו בדרכו. רמז מועט וחשד קל היו דים לסכן נפשו. בים צרה וראגה זה עבר, לכל גל נענע ראשו, היסורים קבל מאהבה וקרא להם „אחי

⁽¹⁾ את הרב הדרשן ר' אברהם מסלאנים ידעתי בילדותי, כי היה ש"ב של אמי ז"ל ונהיותי אתה יחד בשנת תרי"ח כסלאנים הביאתני אמי אליו למען יהיה חוהה על קנקני ויבחן ידיעתי בתורה; בעת ההיא היה ר' אברהם עוד חצי סלמסר וחצי מגיד וחי בעני ולחץ, אבל כבר נודע כאחר מגדולי חסידו קאברין וכמות הצדיק סקאברין שמו חסידיו עיניהם בו ושימוהו לראש עליהם. לא עברו שנים אחדות וראיתיו עובר דרך עיר מולדתי קאסו לי בתור צדיק מפורסם בליות להקת נבאים, שמשים, עוורים וחזורים, ואנשים ונשים נהרו אליו מכל עבר ופתקאותיהם כידוהם. עליתו לגדולה של הסלמסר הזה העירה קנאה גם בלב הגדול שרבי החסידים בעת ההיא, ר' אהרן סקארלין, שקרא עליו כשחוק וכבנו: „סלמסר — שקפל כל הארץ תחתיו“.

ורעי". ויהי הוא עושה הנה והנה, ידו האחת מחזקת בישנות והשניה בחדשות, ולא כצרות צרותיו זו לזו היו לו החסידות והחכמה, כמו שהדבר נוהג ע"פ רוב, שאינן מתחברות ביחד ואינן משלימות ביניהן, שמה שהאחת מקרבת השניה מרחקת, ומה שזו מקרשת חברתה מחללת, עד שאם יאמר לך אדם כימינו: „חכמתי וחסידותי עמדו לי" — אל תאמין. משונה היתה השכלת האיש הזה מהשכלת שאר חבריו, ע"כ.

„אין חכם כבעל הנסיון" — ורא"צ מבשרו חזה שאנשים ממין הזה המה פרי מבוכת ובלבול הדעות בדור ההפלגה שלפנינו, פרי מלחמת האור והחשך, ההשכלה והחסידות, שפעולתה נראתה באופן שונה באנשים שונים לפי שנויי מבעיהם הפרטיים, כי אמנם הסבות האלה בעצמן שהקימו לנו במקום אחד את ר' יצחק ערמער ור' יוסף פערל, העמידו לנו במקום אחר אנשים כר"א צווייפעל ורצ"ה סענאל.

אבל — „גם זו למובה" — בבית המדרש לרבנים, שבו נשמעה מאלפי פיות הוכחת צדקת ההשכלה, היה נחוץ לתת מקום גם למענות הצד שכנגדה, וביותר אחרי אשר החלה ההשכלה לפרוץ גדר ולעבור חק, ורצ"ה סענאל היה קמינור מומחה להשכלה הפרוצה בין הרבה פרקליטיה וימלא את תפקידו באמונה. ואם הפס לפעמים מרובה — הלא חמא בזה גם הצד שכנגדו.

נביא הנה איזה מפתגמו, שמעידים על השקפתו והלך רוחו.

הוא היה אומר למבקשי הקונים ברת: אני ואתם ולבכם יודעים, שלא על הבשר והדגים של יו"ט שני אתם מתרעמים, שהרי גם בשאר ימות השנה אינכם מושכים את ידיכם מהם, אלא כל עיקר חפצכם הוא להתיר לכם דברים שאחב"י גדורים ופרושים בהם זה אלפי שנה, וע"ז אני כועס וע"ז אני מלגלג. הוא היה אומר, כל אותם החוקרים והמשכילים, שמשתדלים להלביש דברי תורה ורחו"ל דעות פילוסופיות והמצאות חדשות שהמציאו חכמי הרורות האחרונים ומכניסים בהם כונות מתאימות ומסכימות עם רוח העת, הם בעיני כבעל אשה, שהוא עודנו עומד ככל כחו, לא כהתה עינו ולא גם לחו, ורוצה להלביש את אשתו (שכבר נכפפה קומתה הזקופה מרוב ימים ומצער גדול בנים) מחלצות ובתי הנפש, ליפותה ולקשמה ולזקוף כפיפות קומתה בעל כרחה ושלא מדעתה ורצונה, ומביא חיט אומן לתקן לה הבגדים לפי המנהג החדש, שנהגו בנות הארץ, לפי שצריך הוא שתתראה לפני פלוגי ופלוגי שמדקדקים בכך, והיא מצמערת מאד ע"ז ומבקשת ממנו להניחה על מנהגה הראשון; החיט עושה את שלו, רוחק אותה משני צדיה, כדי לכון הכל במדת החדשות, והיא אומרת לבעלה: אוי לי שתראני בכך! ויורקת ג' פעמים והולכת לה.

הוא היה אומר: כמה סמויות עיני המתחכמים, ששואלים שלא מדעת על רבוי המנהגים והסיגים והגדרים שלנו. יראו נא את העגלון הפלוגי בשונו מנסיעתו הרחוקה הלא חבלי העגלה שלו מלאים קשרים, קשרים, לפי שנתקו אצלו הרבה פעמים והוצרך לקשרם ולהדקם, עד שנעשו מחוברים מקשרים הרבה, וכן אחב"י, שהולכים נודדים בנסיעתם הרחוקה כגולה זה כמה ששמות ויובלות, כמה וכמה פעמים נתקו (מעצמם או בכונת השונאים והאויבים וע"י גזרות רעות וקשות) הרבה מחבלי הדת, והוצרכו חכמי הדורות לחברם ולהדקם ולקשרם עד שיוכלו לשוב עמם לביתם לשלום (שלשת הפתגמים האלה הובאו פה בלשון מהר"צ בהקדמתו לס' „לקוטי צבי").

פעם אחת מצאני רצ"ה סג"ל קורא בספר דה"י לבנ"י של החכם ד"ר יאסם; רצה"ם לקח מידי את הספר, שם עיניו בו ושייבהו לידי כדבר אין חפץ בו.

— האם לא תמצא מורי קורת רוח ביאסמ? שאלתיו.
— אנכי אוכל רק צוקקער צהוב (קאנרעל-צוקקער), כי שאת לא אוכל את הצוקקער
הלבן שְׁנָפְתוּ עבר דרך עצמות נבלות סוסים, ענני.
הבטתי אליו בתמהון.

— כן, כן בני! התורה, שעבדה דרך עצמות אלה פגרי האשכנזים, נשבתה מטהרה
ואברה תוארה וזוהרה. את רוח היהודי והיהדות תמצא אך בספרות העברית ולא בספרי
האשכנזים, שעשו כנור דוד לשארמאנקא ונביאי ישראל לפוליטיקים או לאקטורים.
פעם אחרת, באחד מימות החמה, אחר סעודת הצהרים, התאספו התלמידים
אגודות אגודות בחצר ביהמ"ד. כאמצע אגודה אחת עמד איש צעיר מבני הנבירים שבציר,
רְנָן הדר בכרך, ריק מחכמה אבל משכמו ומעלה נבוה מכל העם, לבוש כנדי הוד על פי
המדה האחרונה, כובע עגול מנוהץ על ראשו, כהנת כד לכנה כלבנת השלג על חזהו
ופְּנִסְגָה זהב על חוטמו, והוא עומד ודורש ומתוכח בהתלהבות יתרה, מנענע בידיו, מרקע
כרגליו, כאלו תורף הענין נוגע בנפשו. בין כה וכה ורצה"ם בא לחצר ביהמ"ד, ובהביטו
איזה רגעים בצחוק קל על פניו אל הדורש, הנודע במהותו לו ולכלנו, פנה אלי ויאמר:
הלא ידעת מה חפץ ה' N? למה יכעס כה ויתקצף?

— הוא יוכיח הכרח הריפורם לישראל, עניתיו.
— תנו לו אשה ויחדל לדבר מריפורם, אמר רצה"ם. מה יעשה הבן הזה, שידיו
במלות מעבודה ומחו ריק מדעת, אם לא לפטפט ע"ד הקוני העולם וביחוד ע"ד תקוני
עם ישראל — זה העם הממושך ומורט, שכבר היה בעוה"ר למשלח רגל לכל שור וחמור?
אבל שבקיה לרוק זה ולכל הרוקים הריקים שכמותו; יעלה עליהם עול אשה ובנים, יטעמו
מעם דאגת הפרנסה ויחדלו לשעות בדברי שוא ותפל.

— הקראת, מורי, את המליץ משבוע זה? שאלתי פעם אחת.
— אנכי לא אקרא לא את "המליץ", לא את "הכרמל" ולא את "המניד". את תורפם
ותונכם הלא ידעתי בע"פ: התורה והחכמה בנות השמים הולכות עלי ארץ
כאחיות תואמות צביות, שלובי זרוע באהבה וחבה וכו' וכו' וכו'...
קרא בהתלהבות מדומה, וישחק שהוק מהול בקלם.
— ומדוע תשחק לזה, אדוני? מי יתן והיה!

— מי יתן והיה! אבל הדבר הזה לא היה, ומעשים בכל יום יכחישו את דברי
המליצים האלה, יכחישו ויטפחו על פניהם! העיני האנשים ינקרו אלו הרידקטורים? האם לא
יראו ולא ידעו מה ישעשה בישראל? או עושים עצמם כלא רואים ולא יודעים, לרמות את
הבריות? — התורה והחכמה יפילו יחד בנג עדן זה, כמו שאמייל אני עם בני פאוועל
גרינאריעוויטש!

צחוק פרץ מפי (למען הבין את משלו, נצרך לדעת את האב והבן. האב איש זקן,
ראשו כפופו; גוו צנום ודל, ידיו רועדות ורגליו כושלות ומתנועעות בכבד, והבן במבחר
שנותיו, מלא כח עלומים, הולך בקומה זקופה, עיניו מאירות, פניו צוהלים ורגליו צועדות
צעדי עז וגאון).

— צעדים אחדים נלך יחד, נדבר, נשוח, וכרגע והנה הוא ממני והלאה, ועוד מעט
אעיף עיני בו ואיננו! כן הוא גם דרך התורה והחכמה.

— בשנה זו — הוסיף רצה"ם לספר, למען המעים לי דבריו ביותר — בא אלי בערב
שבת נחמו בני הדוקטור פאוועל גרינאריעוויטש. אשתי, שתחיה לארך ימים, שנהגה

תמיד לעשות על שבת זה שני כדורים (קוגלען), הוסיפה עליהם בשנה זו עוד אחד, למען האורח ההגון והחביב; קנתה דגים טובים לרוב ותכין לנו מאכלי השבת ביד רחבה. ביום השבת השכמתי כדרכי לקום ממשכבי, הלכתי לסבול במקוה, שבתו לביתי, קראתי פרשת השבוע, שנים מקרא ואחד תרגום, ובני הוזה שוכב למולי על הספה וישן שנת נבורים. צייתי להוציא מן התנור את החמין שנממנו בו מערב שבת, והגה פ. גר. פקח את עיניו ובראותו כלי החרס עם החמין על השלחן קרא בשחוק וקלס: „הוי, אויה! הוי, ברבריומוס! — אם הכתוש את היהודים בעלי במכתש לא תסיר מהם אולתם! לא, יקירי, אנכי אסע להריסמורן“. אנכי ישבתי לשותות את החמין והוא — גלח את זקנו ולעשות את שפמו. אחרי כלינו — אני לשותות והוא להתגלח, התעמפתי במליתי, חגרתי את מטפחתי, גם הוא לבש את מעילו ונצא את הבית — אני ללכת לבית הכנסת להתפלל, והוא — להריסמורן. „נלכה נא יחד, אבי, הן דרך אחת לשנינו“. — „נלכה“ —.

צעדים אחדים צעדנו יחד והגה לפנינו מרכבה מרקדה. פ. גר. רמז בירו, הרָבב עמד, פ. גר. קפץ להמרכבה ויקרא בלשון לְקָנִית: „להריסמוראן הפארייז!“ הרבב נער בסוסיו וירוצו כחץ מקשת ובעוד רגע נעלם בני מעיני (טיוול התורה והחכמה! ח, ח, ח! א, אחרי התפלה שבתו לביתי. השלחן ערוך ככל מעדני מלך, אבל עלי לחכות עם „הקדוש“ עד שוב היוצא. אך הוא לא נתנני לחכות הרבה, כי עוד מעט ונשמע קול שעמט פרסות סוסים. מרכבה עמדה נוכח פתח ביתנו, בני ירד דרך רקוד מן המרכבה ויבוא אל הבית ויאמר: „סלחו נא לי, יקירי, כי אחרתי מעט לבוא! אבל הנם תחכו עלי, כי אנכי כבר שתיתי לרויה ואכלתי לשובע בהריסמוראן. המרמנים נפלאים המה בהריסמוראן. גם הקאטלעטים מוכרחים! אבל נכון אני למעום גם ממאכלים, למען כבוד חבורה“. דבר וקיים. ולא רק מעם, אבל אכל לתיאבון כל מאכלי שבת, מהחל ועד כלה, את הדגים, את הבצלים עם הביצים העשויים בשומן אוז, את הבשר עם הקוגלען, הכל כאשר לכל. אבל ויהלל מעשי ידי אמו להתפאר, וכאשר החילותי לומר: „כל מקדש שביעי כראוי לו“ השתמח בני על הספה, הוציא מצלחתו צינארא הַנִּיָּת ויקטירה לריח ניחוח. ואחרי שכבו דומם מעט כחושב מחשבות, פנה אלי ויאמר: „הוי, כבר באה העת לעשות ריפורם בדת ישראל!“ — עד כה החשיתי ונשאתי בשרי בשני, אבל בשמעי הדברים האלה, קפצתי ממקומי כאלו נשכני נחש, ואקרא מכאב לב: האתה עוד נצרך לריפורם? לי, הגושא בעול התורה והמצוות, אולי יש צדקה לבקש תקונים, אבל אתה, מה לך ולריפורם? הן סראנים אכלת, דגים בצלים וקוגלעל שבעת וגם צינארא הקמור — ומה אתה חסר עוד??

מן הדברים האלה נראה כי משאת נפשו של רצה"ם ז"ל היתה השכלה ביראת ה' וברוח היהדות, ובראותו את נגעי ההשכלה בימיו ומומיה הרבים, בראותו כי רבים מבניה ובניה עוזבים דרכי אבותיהם ומחקים מעשי לאומים אחרים, אף הבלתי מתוקנים שבהם, קרא בגרון ולא חשך, הכה משכילים כאלה בשבט מוסרו ויסרם בשומי סְרָסְקוּיו. הוא לא נברא דו פרצופין, לא היה מן המסבירים פנים לכל הצדדים לצאת כל הדעות ומבלי משוא פנים הגיד דעתו נגדה נא כל המשכילים ולא כבש את נבואתו, אף כי קראו עליו „אויל הנביא, משונע זה איש הרוח!“ ומפניו לא חשכו כלימות ורק. מצבו היה מורה מאד: מצד אחד החסידים חשבוהו למפיר כריתם, לבורח ממערכות צבאותם,

והם שכינים נתנהו לצבוע או למשוגע ומכל עבר מררוהו ורבו, אבל הוא נשאר על
עמדו עד אחרית ימיו כצור בלב ימים, וכל הרחות והוועות שבעולם לא יכלו להיוזו
מהאידיאל שיצר לו.

אקה שבהקיום המעטים האלה נתתי ציור נאמן מקלסתר פניו הרוחני של האיש
האריגינאלי והנפלא הזה.

הפרופ' חיים שמיינמהאל ז"ל.

אור ליום ב' ניסן עלה המות בחלוני בית ישראל ויקפד את פתיל חַת איש-התהלה הזה, שהיה אחד מאנשי הסגולה שברורנו, ושמו וזכרו היו לכבוד ולתפארת לעמו ולמולדתו. הוא היה מבני עליה והם מועטים, הסוללים נתיבות חדשות במדעים. הוא לא חצב בורות נשברים, אך רוחו הקר מדעים חדשים כהקר ביר מימיה, ובמקום שם החכמים עומדים על פרשת דרכים, פוסחים על השעפים, תועים הנה והנה, רכש לו שמיינמהאל דרך חדשה ונכונה, ברוחו רוח מוליד ומחולל, רוח בורא ומחדש, וגלוי ומפורסם הדבר, כי מה שעשה חכם זה להגדיל ולהאדיר את חכמת האשכנזים, הוד והדר הוא לה, ושקול כנגד מה שעשו אלפי חכמים מבני הנכר.

ספרו „קורות דעת הלשון בין היוונים והרומאים“¹⁾ כלו זרע אמת, בו הראה לדעת במופתי הגיון ותבונה, כי השפה, קבוצת המלים בהן יביע כל עם את מחשבותיו, לא ע"ד המקרה תולד, ולא בהיסח הדעת, או בהסכמת אנשים יחידים היא הולכת הלך וקרוב אל שלימותה, או מחליפה ומשנה צורתה, אך שפת כל עם מתפתחת ומתקדמת כפי טבעו ומעמדו, דרכיו ומחשבותיו. ע"י שיטתו זאת ירה שמיינמהאל את אבן הפנה למבנה ההיכל החדש, היכל החכמה, אשר לה קורא שם „הפסיכולוגיא של העמים“ לאמר תורת הנפש ותכונת הזוג של כל עם ועם. ספרו „היסודות הראשונים של בנין הלשון“²⁾, ראשית תבואתו במקצוע זה, הוא הרגול והנבחר בכל מה שכתבו חכמי אשכנז בדור אחרון, בנוגע לחכמת הלשון. גיאורג פאן נאבעמענץ אומר עליו: „איש לא צלח את הים הגדול הזה כמהו, איש לא מצא את הדרך הישרה ללמד דעת הגיון השפה—כשמיינמהאל“.

ספרו „מבוא לחכמת הנפש ולדעת הלשון“³⁾ הוא לפי דבריו הח' ערמאן, פרופיסור בהאללי, „המעולה והמשובח בכל ספרי החכמים במקצוע חכמת הנפש במשך הדור האחרון“, וראיה לדבר, כי „שמיינמהאל לבדו זכה להעמיד תלמידים, ובין כל בעלי ההוראה בחכמה זו, היושבים בקתדרא, ומפיצים מעינותיהם חוצה, לא היה איש, אשר הגיוניו יהיו לעינים, והכללים אשר קבע—לקו ולמשקלת לחכמים צעירים, אשר חחרו והחזיקו בדרכו, וזלתי שמיינמהאל, שהיה מורה לדור, והגיונותיו היו למאורות, וכל ספרו במקצוע זה לאבן הראשה“.

גם יקר ונכבד לחכמת ישראל קובץ מאמריו שהו"ל בש' תר"ן: „ע"ד הפילוסופיא של כתבי הקדש ושל הדת“⁴⁾, מלא מאמרים יקרים ונמרצים, מתנוססים כספירים, מאירי עיני קוראיהם ומשיבי נפשם. ובתור אדם היה שמיינמהאל איש אמונה ואין עול, מהר לב, מלא הרגשה האמת והיושר, ומוכתר בכל המדות המעולות אשר מנה בספרו

1) Geschichte d. Sprachwissenschaft bei Griechen u. Römern.

2) Charakteristik d. hauptsächlichsten Typen des Sprachbaues.

3) Einleitung in die Psychologie u. Sprachwissenschaft.

4) Zur Bibel u. Religionsphilosophie.

„ע"ד הטרדותי". יקר למצוא כמהו איש טהור ונקי מזהמת הבצע ותאות הכבוד; יקר למצוא כמהו איש אשר למודיו ומעשיו נשאו בד בכר. הוא היה מוכן במבוע לכוף פאר בהיכל החכמה, ולא רק משנתו היתה—„קב ונקי", כי גם נפשו היתה נפש עדינה, נפש נזה ומעננה עד מאד. זאת היתה סגולתו הראשית של החכם הזה, אשר בחקירותיו היה הולך סחיל אל חיל, ובא מן הקל אל החמור באין מעצור לרוחו ובלי רעדה ונרנד, הלוך ועלה אל כל אשר נשאהו רוח מבינתו. אבל במקום עוצם רוחו ורוחב לבו בדרישת האמת לבלי חת, שם היתה גם ענותנותו, שמנעתו מנגוע אף כמלאו השערה בכבוד האנשים אשר לא כדעותיו דעותיהם. הצרוף והזקוק, הברור והלבון והסנון—היו מנמת נפשו בעבורה. תאות נפשו ועוצם חשקו היו לחרור אל עמקי כל מראה אשר ראה כמזג הנפש ולחשוף את שפוני טמוניו, ובכל מקום שאחרים נלאו למצוא הפתח, הוא לא שב אחור, ותהי חקירתו כנר ה' חופש כל חדרי בטן, ואם להגל החקירה אשר לפניו, נהרסו ונתבטלו ונפלו למשואות הרבה דעות נושנות שנחשבו מכבר כדברים מוחלטים שעומדים לעילא ככל פלוגתא—לא היה חס על ההרסות המוכרחות האלה, ולא היה מתאמץ להחזיק את אשר לפי דעתו וחקירתו היה טמ לנפול, פרוץ ורעוע.

אבל כל האומר כי שמיינמהאל היה אחד מהחכמים, שהם כנציב קרח, נעדרי רגש וקפואי רוח, אינו אלא מועה. אש דת שלהבתיה בערה תמיד בלב הפרופיסור העברי-האשכנזי הזה. הוא לא היה סיר נפוח מעלה עשן ברתחתו, אך לבו היה מלא חום צהי ונפשו להטה גחלים ותתעורר ותתלהב לנכח כל רעיון נעלה, כל תכלית נכספת, כל שלימות מקנה. הוא לא היה אחד מן הפלוסופים בעלי המאנים, העומדים ושוקלים תמיד בכף את ההגיון לעמת ההשעה, להישיר את כל מה שהם רואים אל שיטתם, ולהפוש את כל הצורות המתחלפות בנקודת המרכז של עיונם הרק, העולה מהמוחש אל המושכל. לא כאלה היה חלק שמיינמהאל. הוא היה בעל נפש מרגשת, ונפשו היתה מלאה דבקות בעצם העליון. הוא היה אוהב את בני האדם, היה כואב ומצטער על כל קלקול המדות, על כל גריעות הנפש ופחיתותה. הוא היה מתגעגע אל השלימות גענועים של רגש ותחנונים, וכחכם אמתי היה חותר ומתאמץ להביא גם את חמאת בני האדם ואת רפיונם ואת מחשבות אינם ולמצוא סבוהיהם, ולא להתקלם בהם.

ומתנת אלהים בה יחן את החכמים הנאמנים, מתנת הכשרון הנפלא להביע מחשבות בדברים שנונים, ולפעמים כשהענין צריך לכך—גם בהלצה נעימה, מתנה זו היתה גם לשמיינמהאל. סגנונו היה נקי ומוהיר, קושליו קלים ונחמדים, בהירים וחודרים עמוק אל שרש הענין אשר עליו היה דן, שיחת-חולין שלו היתה צריכה למוד, ורוח הבקרת המנשבת מתוך ספריו—רוח צח שפייב ולא רוח סופה ועננים. אמנם כל עבודתו היתה עבודה השכל וידוע, כל בתי נפשו היה מלאים ענוה, זך וטהר, וכל מעשיו היו מכוונים לנכח עין של מעלה הצופיה עליו, לנכח האלהות, ואולם בכל זאת לפעמים, כשהיתה השעה צריכה לכך לקצות במהבילים ולהוכיח לרשעים מומם, לפעמים רחוקות מאד היה רומה ומשליך חצים וקשת, ויהי חץ שחוט לשונו ותער קלמט סגנונו, כמו להראות, כי גם כשרון זה לא השה אותו אלוה.

יש גדולים זוכים לכך, שחכמתם האיר פניהם. הוד-חכם כזה, תפארת הדרת צדיק ותורתם היופי והצחצוח הרוחני היה מבוע על מצח איש המופת הזה. פני שמיינמהאל

1) Ethik.

השוחקות והמאירות, עיניו המלכבות, הוד המנחה הפרושה על פניו, כל אלה כללו פאר תמונתו, תמונת אחד מוקני ת"ח שבדור, קלסתר פני גאון וצדיק ועניו מגדולי ישראל, עם כל הרוך והנעם שבה מצוינת צורה מעולה זו בזיו איקונין שלה, כנודע לנו. אחינו בברלין אהבו וירוממו את הפרופיסור שמיינמהאל בחייו, וגם חלקו לו כבוד גדול והוד נעלה אחרי מותו. הַלְוִיָּת המת הגדול הזה היתה נהדרה מאד. מהאוניוורזיטאט בא ריש מתיבתא, יועץ פלא לעניני הרפואה, פרופיסור וואלדייער וזקן הפרופיסורים לחכמת הפלוסופיא, שווארץ; מהמחלקה הפלוסופית באו הפרופיסורים פאולזן, יוהאנס שמירט, אפפערט, טובלר, וויבר, ועוד; מביהמ"ד הגבוה לחכמת האומניות בא הפרופ' קאלישר. כל אלה באו לא איש איש לבדו, כי אם כשליחי קהלות המורים, בתור סגל חבורה, משמשים בכהונת צירים, וחולקים כבוד למת על דעת קהל שולחיהם. האוניוור-זיטאט הבאוזילית שלחה את הפרופ' יואל; הַבְּרִיגִית—את הפרופ' שמיין, המארבורגית—את הפרופ' כהן. בשם אנודת קהלות העברים בא הפרופ' פיליפזן, ובשם האקא-דימיא הוומבאלרית—ד"ר מאקס הירש. מביהמ"ד הגבוה לחכמת ישראל באו כל הנשיאים והמורים והמשגיחים איש לא נעדר, וכן גם משאר בתה"ס לעברים. בשם ראשי הקהלה באו המצוינים שבהם, ובשם חברת התלמידים העברים באו צירים נבחרים, ועוד ועוד. וראש המספידים ד"ר מאיבום פתח ואמר: „פנה אלי וחנני כי יחיד ועני אני” — צקון לחש זה שופכת ערתנו האבלה והשוכמה, לפניך אל רחום, אבי יתומים ומנחם אבלים, בעמדה היום על יד הארון הזה, יחד עם בני משפחתו המתאבלים עליו. ידוע ידעה קהלתנו, מה היה לה הנעדר הנשגב הזה, ותכבדהו כְּכֶבֶד נמע שעשויעה וכן יקיר לה צבי תפארתה. על כן תָּמַר עליו עתה כהמר על היחיד, וכאיל תערוב על אפיקי מים, כן תערוב נפשה לתנחומיך אל. היה נא אתה קרוב אלינו בהגינותיך ובשלומוך. הלא אלפי עבותות אהבה קשרוהו בנפשנו, ואיך לא יכאב לבנו בפרוד הזה? איך לא יאחזנו שער למראה הַרְיֻקִית אשר היתה סביבנו? תבוא נא ברכה מהמספד המר הזה לעדתנו, למען תרע למען תשמע וגם תעשה את אשר הורה ואת אשר קיים הנעדר בכל ימי חייו: הנה ראשית חכמה יראת ה'”.

„עדה מתאבלת! כאלישע לפנים בראותו את אליהו עולה במערה השמימה, צווח וקרא: „אבי, אבי, רכב ישראל ופרשיו”, כן אקרא גם היום, כי גם מאתנו חלף הנביא, אך מעילו, אך גייתו נשארה בידינו. מימי נעוריו ישב בתוכנו, פה עלה ממדרגה למדרגה בסולם המרעים עד עלותו אל גרם המעלות, מקום שם היה לכוכב נגה מזהיר ומתנוסס מסביב על רקיע החכמה, ואף כי בגודל חכמתו היה לנחלת צבי צבאות גוים, וקרנים מידו לו להאיר לכל שוחרי הדעת והתושיה בעמים, לנו היה איש התהלה הזה, לא רק כמופת, להתפאר בו ולאמר כי זה יצא מחלצינו, אך גם ברחו ובלבבו היה לנו. הוא היה חצר מגוע משפחה עברית ישרה ותמימה, ובימי ילדותו חָנַךְ בארץ דת, והרב אשר בעיר מולדתו אלפרו ארחות השפה העברית ויביארו בסוד כתבי הקדש וגם נמע בלבו אהבה נאמנה לדת אל, וזרע האמונה אשר זרע המורה ההוא על תלמי לבו הכה שרשים חזקים ויציץ ציץ ויציץ פרי בכל ימי חייו, ובכל עבודת-המדעים הגדולה אשר עבד הנעדר, ובכל השתיינים המשתרגים ממנה ובכל דרכיהם הנסבכים לא עזבתהו האמונה באלהים ולא דפתה בקרבו ותהי לו כסל של תחיה ותמלאהו חדוה ועוז. אמנם לא היתה אמונתו אמונת מצות אנשים פלומדה, אמונה כמלים בלי רוח חיים, אבל האמונה שהיתה בכליותו ושהאירה אור על כל דרכיו היתה אמונה באלהים בורא שמים וארץ, באלהים אשר בטר למשכן לו את נפש

הארם פנימה, באלהים המאיר את עינינו והמוכך את לבנו, באלהים אשר גילוי שכינתו מאיר אלינו מתוך דברי ימי העולם ומתוך הרגש הפנימי הצפון במשכיות נפשנו. „לא נפלאות היא, כי איש כזה נצמד בכל לבו ובכל נפשו אל קהלת ברלין, כבואו הלום מעיר מולדתו, ויהי לאחד מהחסידים ואנשי המעשה שבקהלה, ויקנה בנער המשגיחים על „תלמוד-התורה“ וישב ראש במחלקה למורים אשר באגודת הקהלה, ויהי למורה ראשי בביהמ"ד הגבוה לחכמת ישראל. מי שראה בשנים הקודמות את החכם הנשגב הזה, המפורסם בחריפותו הפלוסופית בין חכמי הגוים, המשובח והמפואר בשיפתו החדשה לגלות עמוקות מני חשך בחכמת המדות של העמים השונים ובסודות הלשון, מי שראה את החוקר החפשי הזה בביהמ"ד עמוף במליתו עומד בחרדת קדש ומקשיב לא רק לדברי המטיף כי גם מעיין עיון-תפלה מהחל ועד כלה בכונה עצומה, כמעט עלול היה להרהר אחריו, כי שתי נפשות שוכנות בקרבו. אבל מה שנראה לבני אדם פשוטים כמו זר, מה שנרמה להם כ„תרתו דסתרי“ — לא „זר“ ולא „תרתו דסתרי“ היו לו, כי אמנם זו היא מסגולות אנשי המעלה, שבנפשם מתחברות ומתאחדות התכונות הנראות לרוב בני האדם כמתנגדות זו לזו. ככתבי קדשנו אנו מוצאים ניב אחד שאין דוגמתו מצויה בשאר השפות, והיא „חכמת לב“, הנראה גם היא כשני הפכים בנושא אחד. זאת חכמת הלב היכולה להיות נאחדת ומשותפת עם השכל החד והחרוץ, וזאת החכמה שאותה אנו מוצאים, למשל, בתרמב"ם ז"ל, היא היתה מגלה מצוינת של הגעדר. ע"כ היו כל חייו ראייה נצחת על קשמ המקרא „ראשית חכמה יראת ה' וסור מרע בינה“, על כן היה קשור כל ימי חייו בבני בריתו ולא זו מלבדכ, ובכל חקירותיו ולמודיו הרחבים והמסתעפים אל כל עבר היה חוזר ובא תמיד אל שרש נשמתו, אל כתבי הקדש, ובסוף ימיו יחד אך להם את חקירותיו.

„כשהשלים בש' תרמ"ה את מערכת ספריי הגדולים בהוציאו לאור את ספר המדות שלו, נדר נדר לאלהי ישראל להגות מן הוא והלאה בכתבי הקדש להאיר מחשביהם ולבאר בהם כל סתום ולהורות את המדרגה ואת המעלה ואת הרוממות אשר להם בדברי ימי העולם ולגול מעליהם את החרפה אשר תרפוס חכמים-בעיניהם, את החרפה שהיתה מעצבתו ומצערתו מאז כנאב נעכר. בחיבה יתירה וברצון שלם נגש אל עבודת הקדש, ומעבודתו זאת היו הוצאות לשני הכרכים „ע"ד הפלוסופיא של כתבי הקדש ושל הרת“. רוח חכמה אמיתית, רוח צח וברור מרחף בספריו אלה. בהם הוא נוקב ויורד עד התהום, חודר אל מצפוני היסודות והשרשים של אמתת היחוד ושל השנת השלימות אשר אליה השתוקקה התורה ומפיץ אור על למודי האמת והיושר והנכוחה של נביאי עליון. כל מאמריו הם חדשים, נבראים מרוחו, נובעים ממקורו, ילידי הגיוניו, ומי ימלל את חוש-היופי אשר הוצק עליהם, כבאר שטיינמהאל את השקר ואת הנעם אשר לכתבי הקדש, ובהציגו מערכה מול מערכה שפרודיתיה של הספרות הנאוה והנצחית בה יתפארו העמים חקדמונים לעמט תפארת-יה אשר בכתבי הקדש. לא היה איש אשר ידמה אליו בבחינת הרגשת היופי המיוחד של כתבי-הקדש.

„ועבודתו זאת היתה לו למקור ישע ותנחומים בשנים האחרונות, כאשר שובכו רבים מבני הדור משוכה נצחת, ויבנו את בטות התפה גם כאשכנז, לשנוא ולצדור. הוא היה כאמת כהן בהיכל החכמה, כי עבודתו היתה מעין עבודה של מעלה, ועסקו בחכמה היה מעין תפלה, מלאה דבקות בעצם העליון וקדושת הרעיון. הוא אמר פ"א לאיש אשר

רצה להבריל בין ספרות-קדש ובין ספרות-חול: „באמת אין ספרות חול... כל מה שהוא ראוי באמת לשם „ספרות“, לא דרך-חול לך“.

„ביהמ"ד היה לו כביהמ"ק, והקתדרא כמוכח, ויכהן כל עוד לא עזבוהו כחו. אמנם הוא הורה לא רק באוניוויזיטאט, ולא רק בביהמ"ד הגבוה לחכמת ישראל, אך גם בתוך קהל ועדה. כאחד מחלקי ההוראה הזאת הנני חושב את מאמריו האחרונים במה"ע אללנ' צייט' ד' יוד' ודרשותיו שהיה דורש בשנים הקודמות מדי שבוע בשבוע באוני עדתנו ע"ד המדות המובנות. השפיע הרוחני אשר יצא מהמאמרים ומהדרשות הוקן להבנת המושכלות היה נעלה ויקר מאד .

„אמנם בכל גרל מעלותיו ורוממות חכמתו וכשרונו ושאר רוחו, לא בהם לבד היתה סגלתו ותפארתו, כי אם מדותיו היו לצבי עדין, אשר לגאון שמהו. כל מי שראה את פניו, כל מי ששמע את קולו מדבר, ראה שמע ונוכח — מקרא שכתוב: „הנה ראשית חכמה יראה ה' וסור מרע בינה“, כי חייו היו נקודת הצמצום והתאחדות ניצוצי למדיו, וכל מה שהיה בתורתו מושכל היה בחייו מוחש, ומכשרו חזה כל איש את דעותיו, ומדרכיו את מחשבותיו, וכן היה משפטו בחייו בכל פנה אשר פנה, גם בביהמ"ד, גם במקב ששפחתו, גם בין אוהביו. הוא היה חכם נעלה לא רק בדבריו כי גם במעשיו ובהנהגותיו. עד ימי זקנה ושיבה שמר בקרב נפשו את תומת הילדות, ומריחות לא ידע ושנאה לא חש, לא כנגד בני האדם ולא כנגד הזמן אשר קמץ לתת לו את ברכתיו ולא מנע ממנו צער ויסורים ויוליכהו לפעמים קודר בלא חמה. אך דבר אחד הרגז הרגז את מנוחת נפשו, והוא מראה ההשחתה והתנופה, שרירות לב ושקר, אך עד ארגיעה היתה חמתו, ובמהרה שקטה נפשו, בהתחוקה בתקודה ובבטחון, כי האמת והצדק ינחלו את הנצחון. ראשו המוכתר שיבה, פניו המצוחצחים והבהירים, המפיקים הגיון עמוק, היו כראי קלף לחוות את סחוה נפשו, ולקולו היה הצלצול הנעים, המסוגל לחדור לחררי לב, יען כי מרצאו מן הלב. השיחה עמו היתה לא רק מלמדת דעת, כי גם מרוממת את הנפש; האדם הצנוע והכשר והענו הזה היה משפיע ומוציא מאוצר חכמתו, אוצר-תהום עמוק, וגם לא שער בנפשו כמה הוא מענג ומלכב את מקשיבו דבריו. מי אפוא יתמה בשמעו, כי האיש הזה היה יקר ואהוב וחביב עלינו מאד, והנני מודה עתה, בשעה שאני עומד על ארונו, כי בכל פעם ששמעתי קוראים בתורה: ומשה לא ידע כי קרן אור פניו — עלה על לבי זכר בחיר נפשנו זה .

„בן היו ארחות האיש אשר חננו האל לשבת בתוכנו עד ימי שיבה. לא היה לו תור-מעלה אשר לא הגיע אליו ע"י עבודה כבדה וממושכה, נאמנה ושקודה; לא היה אף ציון-כבוד אחד אשר בו ירום לבו מאחיו — כבוד תפארתו היה שמו משוב. חייו היו חיי איש תמים וישר, חיי איש מדות, אמיץ ועשוי לכלי חת בחקי נפשו המהורה, בחקי מדותיו הרמות והתחוקות כמו עפל ובחן, והאשר זרח עליו באור-לישרים בקרב ביתו המלא זיו ונחת כאהל-תמים, אהל-יעקב, בו שררה אשתו הנאמנה, ובתו האהובה לו, ובקרב בית מדרשו לתורה ולתעודה, ובשערים המצוינים בהלכה של פלוסופיא. על שפיים אלה, בתוך חוג קלא שלהו ותום, כבוד ורוממות, בחוג המשפחה, בהיכל החכמה ובקביר הדת חי האיש הדגול הזה, ועתה, בהפרדו מאתנו, אנו קוראים אתריו בהמון מעיני: „אבי אבי רכב ישראל ופרשיו!“

„מי יתן ועורךנו רוח הנעדר לדרוך בעקבותיו! מי יתן ולא יפקד בקרבנו לעולם מקום האנשים הגדולים, אשר כמהו יהיו נאה דורשים גם נאה מקיימים את הדבר אשר השמיע

הנעדר פעם אחת בדרשתו, באמרו: תורת חיים איננה קובץ דעות נאצלות ומפשטות ע"ד האלהים והעולם, אך היא פלם ומאזנים גם לדעותינו גם למעשינו ולכל ארחות חיינו".

ואחרי ה"ד מאיכונים נשא הפרופ' פיליפואן את מדברותיו ויאמר: הגה הוצגה לפניכם תמונת הנעדר בכל כבודה והדרה. אמנם כן היה גבר חי ורב פעלים, כן היה מרגיש, כן היה עובר, וכן יהיה זכרונו חרות לעד על לוח לבנו. לא לי לשוב לתאר את התמונה הזאת בשרד חדש, גם לא אשוב לספר לכם את פרשת גדולת הפלוסוף הזה הרב בעצם העליון, שהיה מקיים במשך כל ימי חייו בלי פגם ובלי פחתה כל מה שהורה לתלמידים וכל מה שכתב בספרים, גם לא אדבר הפעם ע"ד מעלות המורה הגדול, אשר אלפי תלמידים יצקו מים על דיוו במשך יובל-שנים ויאורו וילמדו ויחכמו, אף לא אשיח הפעם ע"ד אדיר המדעים שהיה צולל במים איריים ומוציא משם פנינים, אך בתור חבר אפיף דברים קצרים בהפרדנו מכנו, בתור חבר הועד המנהל את אגודת הקהלות, היא האגודה העומדת לפקח על עניני הדת והחנוך של היהודים האשכנזים. כשנעתק מושב האגודה מליפסיה ברלינה זה חמש עשרה שנה נכנס הנעדר בסוד הועד, כי כמיסר האגודה כן גם הוא היה מאמין באמונה שלימה, כי יכול האדם להיות אורח אשכנזי נאמן לארץ מולדתו ויהודי נאמן לתורתו תכלית אָמון. בשקידה ובחריצות נפלאה עבד הנעדר את עבודת האגודה, ואתו רגש-החובה שבו היה מצוין בכל מעשיו צִינהו גם בעבודתו זאת, ועצתו הנובעת מלב מהור, ממקור תבונה ודעת ונסיון רב היתה מוצאת תמיד אונים קשובות, וכמו בכל פנה אשר בה היה פועל ומורה כן גם בפנה זו, יצאה השפעתו לא מחלק אחד אשר בו, כי אם מכלו כמו שהוא, מכל קבוצת מעלותיו ומדותיו יחד. האח מה נעים היה לקהל הנאספים לשמוע את קולו הערב ואת מדברו הנאוה, בהם היתה שקופה כל נפשו העדינה, התמה. הנדיבה, כל חכמתו הרחבה והעמוקה, כל מדרת לבו וקדושת כונתו תמיד לשם שמים, תמיד לשם העצם השלם והעליון אשר אליו היה שואף ומתגעגע! זה איש השלום ויקר הרוח לפעמים קנא בלהם רגש, אך קנאתו לא היתה מעודו קנאת איש מרעו, אך שלהבתיה התלקחה בו בכל פעם אשר ראה את קדושת הרעיונות הגשגיים מחוללת. בכל פעם אשר הכיר סמני יצר שפל, סמני מומאה ונבלה ותועבת נפש. ולא רק בעבודתו הכללית נגלה הלך רוחו זה, כי גם במקצוע שהיה קרוב לרוחו יתר מכל שאר פנות המפעל. במקצוע החנוך והלמוד. הוא היה גבוה מעל גבוה בין מנהלי חנוך הדת במאות קהלות ישראל, הוא היה עורך תכנית הלמודים, מתקן ומגיה, מסדר ומחדש, ועל פיו היתה שומה, איך להורות את הדת בבה"ס השונים, וכן היה למורה אלפי תלמידים ולמרכיץ תורה בישראל. ולדאבון לבנו מנעתהו חולשת נופו בשנים האחרונות מעבודת הקדש הזאת, אך זאת לא תנרע מסדת ההודאה שאנו חייבים והכבוד שאנו מכבדים אותו, ולנאון הוא לנו, כי זכינו למנות אותו בין חברינו ועוזרינו, ועקבות עבודתו בתחום מעשינו לא המחינה לזיחה. יהי זכרו ברוך".

הנה דברי שני החכמים הנ"ל נִים לתת לקוראים דעת ע"ד ראשי הפרקים של פעולות שמינינמהאל. ע"ד פעולתו על שדה חכמת הלשון נכתבו ספרים שלמים, ע"ד חין ערכו בתור יהודי והוד פניו הקפנים קדמה כבר כתבנו גם אנו גם סופרים זולתנו בכתבי העתים. תהי נא איפוא עתה גם תמונתו השלמה חקקה על לוחות ספרותנו העברית, ויחי עוד לזכרו!

ג"ס.

אל המטרה.

ספור

סאת אברהם זינגער.

א.

הימים הם ימי האביב הראשונים, כשבועים לפני חג הפסח. היום העבר היה יום חם לא-עכות ומחום השמש נמס השלג במקומות רבים ברחובות העיר פתורה הקטנה ויהי למים, אשר ירדו אל התעלות החפורות משני עבריהם, או לרפש ומים בתוך הרחובות, ועתה לפנות ערב שרר קור בחוץ ושכבת השלג הרך והמים המשתרע בכל מקום שם נגלו פני האדמה קפאו ויהיו לרגבים מוצקים.

נשען על טמחו ובפסיעות קטנות אבל כנחפו הלך עתה פנחס החיט אל ביתו מבית התפלה, אשר בו התפלל זה עתה בצבור תפלת המנחה. חוות פניו הרלים והצומקים, שאפו רוח בכבודות, עמדו לפעמים בלכתו — כל אלה ענו בו, כי ירוע חולי ואיש מכאובות הוא. כבן חמשים שנה היה עתה, אך לפי מראה קומתו הכפופה, קממי פניו העמוקים, רפיון גויתו ושערות ראשו וקנו הקצר והצר, אשר כמעט כלן הלבניו, יכול איש לחשבו לכן ששים ויותר, וכל מראשו בכלל ענה בו, כי רבות רבות ותלאות עברו על נפשו בימי חייו.

הנה הוא עובר דרך מבוא צר ובא אל ביתו, הלא הוא בית עצים שפל מקסה בקרשים דקים, אשר מרוב ימים כבר העלו ירוקה וחציר-גנות. מעונו בפנים נחלק לשלושה חדרים קטנים וחדר בשול. בחדר האחד בביאה גר שכנו, סנדלר עני, וביתר שני החדרים ישב הוא עם בתו העלמה. כמעט עבר עתה על מפתן מעונו והנה בהו, עלמה כבת שש עשרה שנה, בעלת שערות צהובות-כהות וטובת חן, באה לקראתו בהחויקה גליון בידה ופניה צוהלים.

— ראה נא, אבי, נבואתי הנה באה! — צהלה הבת קולה: — אמר אמרתי לך היום בבוקר, כי לעת ערב יבוא מכתב ממנו והנה בא בא! בעבור חושי בי לא יכולתי להתאפק ואשלח את הנער בן שכננו אליך אל בית התפלה להביא לך את הבשורה.

— יהי שם ה' מבורך — ענה פנחס בשמחה בהציגו את משענתו על יד התנור בפנה ויגש אל השלחן וישב על ידו ורוחו קצרה ממהלכו — ואת, רבקה, הכבר קראת אותו? ומה הוא כותב? — הוסיף בתשוקת נפש.

— תהלה לאל, שלום לו ואך טוב יכתב לנו.

— כי עתה שבי כה על ידי, בתי, וקראי נא אותו באוני. הוי, מה מאד ענה את נפשי ברוסיתו הארוכה!

— הוא מבקש ממך סליחה על הדבר הזה ומצטרק לפניך, כי טרוד הוא מאד בימים האחרונים. אך הבה, אקראהו נא לפניך.

העלמה מהרה להדליק את העששית התלויה מעל השלחן ותשב לימין אביה ותקרא מעל הגליון את הרברים האלה:
„אבי היקר!

„האמינה לי, כי מאז שבתי בעיר ווארשא, זה חמש שנים, לא אמצא ענג גדול לנפשי מן הענג, אשר ירחש לבי ברגעים שבהם אשתעה עמך ובחזון אדבר אליך, ברגעים אשר אוכל לשמחך בדבר טוב, ומאד מאד יצר לי אם מאחת הסבות אחשוך מסך דברי. במכתבך האחרון הנך מתאונן, כי אינני מרבה שיחה עמך במכתבי ואינני מספר לך כמו את ארחות חיי והליכותי עתה, יען כי נפשך, נפש אב רחמן, תתאו לדעת את כל; אבל שאני נא, כי למרות רוחי לא אוכל להשלים הפצך זה בהיות עבודתי מרבה מאד בכל עת ומה גם עתה לפני הבחינות הכוללות. בבקר בבקר אשכים קום ללכת אל בית מדרש המדעים ושם אשב עד השעה השניה ולפעמים גם עד השעה השלישית אחר הצהרים. שעות אחרות ביום הנני מקדיש להשמיע לקחי לתלמידי, ויתר עתותי הנני יושב ספון בחדרי בשנני את למודי אני, וכן יעבר היום, ירד הערב ורגעי מנוחתי ספורים, עד אשר לפעמים אנום אנכי לאתר בלילה לשבת עד השעה הראשונה או השניה כיום הזה...”

— הוי, בני, בני האמלל! — שמע פנחס פתאם את בתו בקריאתה — עד השעה השניה אחר חצות לילה הוא יושב שם ועמל! אכן לא יפלא עתה הדבר שהוא ככה דל, כאשר ספר לי ורח הרגוני בבואו מווארשא בשבוע הזה. לו שמעיני, בתי, במכתב אשר תכתבי אליו עתה תבקשי אותו בשמי לבלי יוסיף עוד ככה להוניע את נפשו. התכתבי לו, בתי?

— כתב אכתב, אבל אפונה אם ישמע לקולנו, יען כי רבה היא עבודתו עתה לפני הבחינות הכוללות.

— אין דבר, אין דבר. כתבי לו, כי אנכי, אביו, מבקש זאת ממנו. בני האמלל! הבה הוסיפה לקרא:

„זאת האחת. והשנית, הנה חרשות לא תצמחנה בימים האחרונים בעולמי הקטן, חקה אחת ומשפט אחד לארחות חיי פה כמעט בכל יום תמיד, ועל כן אינני מכביר אליך מלים ודברי יסבו רק על הענינים, אשר אותם אני חושב למשפט להודיעך, ברעתי, כי בהם תמצא חפץ. אולם ממך, אבי היקר, אשאל לבלי תמר לי במדה זו: אתה הגידה, ספרה נא לי במכתבך את כל אשר אתך, כאשר הסכנת לעשות עד היום, כי כל דבר גדול או קטן אשר תודיעני מחייד, ירגין את לבי. לכל לראש אבקשך, כי השמור את שלומך ובריאות נופך והרחק דאגה מלבך.

„ביום המחרת אשלח לך על ידי המחאת הבי-דוהר שלשים שקל, למען תמצא הרוחה להכין לך את צרכי החג הקרוב לבוא, והנני מברך אותך ואת אחותי היקרה רבקה בשמחת החג. אך ארמה, כי לפני החג אריץ אליך דברי שנית. לרבקה הבטחתי במכתבי הקודם לקנות למענה פה מחלצה יפה לכבוד החג למנחה, אבל למרות רצוני לא יכולתי להקים את הבטחתי זאת עד הנה מאפס עת החפש, ועמה הסליחה; אך יהי נא לבה

במח, כי את דברי לא אהל ובקרב הימים יבאו, וידעה כי אחיה אוהב אותה וגם ידע להשיב נמול לה על מכתביה הנעימים, אשר היא כותבת לי בשמך ובשמה.
„מאד ישר בעיני פעלך, כי נתת אותה אל אחת התופרות בעירנו ללמד את ידיה למלאכת התפירה ולכי ישמח בדבריה אשר כתבה לי, כי היא עושה חיל במלאכתה. עתה הגה ידעתי למצער, כי היא תהיה בלי חפץ לנפשה ומקומה לא יכירה עוד בין ענלות המרבק הרובצות כמשא לעיפה על אבותיהן בעודן נערות בראשונה ועל בעליהן באחרונה ולא תהיה כרוב הבנות בפתורה עירנו. והיה כאשר תקנה לה דעת בתכונת המלאכה הזאת ובאה עמך יחדו אלי הגה, ברצות ה' פעלי פה, והשתלמה בה ומצאה שכר טוב לפעולתה, כי אכן רבות בנות עושות חיל בווארשא ורואות ברכה בעמל כפיהן.

„דבר חדש יש לי לספר לך היום על אדות הנכבדות, אשר ידבר בי פה עם בת איש סוחר נכבד החפץ בי. בתו היא עלמה משכילה וטובת חן מאד ואנכי ידעתי אותה הישב, יען כי אחד מבאי בית אבותיה הגני זה כשנתים ימים. את פרטי הדבר הזה אודיעך במכתב שני. יען כי עתה עלי לצאת על פני העיר ואין השעה מספיקה לי. אבות העלמה הזאת בקשוני לבא אליהם אחרי כלותי את חק למודי אל מעון הקיץ, אשר שמה יסעו שבועות אחדים אחר ימי החג, אבל מאד צמאה לך נפשי, אב יקר, ועל כן לא נעתרתי להם, ואחרי הבחינות הכוללות נכון אנכי לבא אליך.

„באחרית מכתבי הגני להשקיש את רוחך. אב הרחמים, דבר דאגתך היתרה לשלומי. תהלה לאל, שלום לי ובריא ושבע רצון הגני תמיד, ואם עמל אנכי היום מאד הגה גם עמלי ינעם לי מדעתי, כי בו הגני מביא ברכה לנפשי ולנפש אב חנון ורחום כמך.
בנך אוהבך בכל לבו —

שלמה.”

„אחותי היקרה, רבקה! סלחי נא לי, כי הפעם יהיו דברי אליך מעטים. הגני חפץ רק לברכך בראשית פעולתך בלסודך למלאכה ידיך ולשנות את דברי לך ביחוד. כי מאד מאד אשמח על פעלך זה וכו תבואתך מוכה. אנא, אחותי, הרבי אלי דברים תמיד ואל תחכי עד בוא דברי אליכם ואז תעניני. הגני חושב למותר לבקשך, כי תשגיחי אל אבינו החלש, מדעתי, כי כמוני כמך תאהבי ותוקירי אותו מאד. אקוה, כי בעוד ירחים שלשה אוכל למלא את חובתי. חובת בן לאביו, גם אני —

אחיד.”

כל הרגעים אשר בהם קראה הבת את המכתב הזה ישב האב תחתיו בלי הנד אף אחד מאבריו, וענג אשר אין לתארו שבעה נפשו. כקול מלאך אלהים המבשר ישועה, כזמרתיה היו לו הדברים המעטים במכתב הזה. בכל הגה, בכל אמר דאה ברכה רבה בפני עצמה וכמו רפאות באה עתה לבשרו הכואב וללבו החלל בקרבו.

— יקר, גדולה וכבוד הוא לי! — קרא ברגש אחרי כלות בתו לקרא את המכתב באוזניו בקחתו אותו מידיה ובהגישו אותו אל שפתיו וינשקוה כדבר שבקרושה, ומעיניו התגלגלו שתי דמעות גדולות על לחייו הדלות: — עשיר ומאשר אנכי מכל בעירנו, ורב לי רב, אם בן יקר כזה יהי לתומך גורלי ככלות כחי! סחר בבקר, בתי... אך לא, הן סחר בבקר תלכי אל עבודתך, עוד היום, עתה תשבי וענית לו דבר בשמי. אתפלל תפלת המעריב פה, ואחרי כן נשב יחדו וערכנו אליו דברים. את הכל תכתבי לו, את הכל, את הכל, יען כי זה הוא רצונו. בני, בני היקר!

ב.

כשמש צדקה המפיץ קרני אורו לכל יצורי האדמה בלי הבדל בין גדול לקטן, בן לא יבדל המבע בין בני אדם, בין עשיר לרש, נשא ושפל, באצלו מברכותיו לבחירי יצוריו אלה. שם לזמונוסוב היה והנה למופת לעם הרוסים, כי בן דִּיגֵּ הַדְּיוּט, בן אחד החשבים בכפר חולמוגורי עלה בשקידתו הנפלאה לתור אדם המעלה ויהי לאחד הכוכבים המזהירים בעולם החכמה והספרות הרוסית ושמו נכתב לכבוד ולהפארת, לזכרון טוב ולזכרה ברברי הימים, — וכמה לזמונוסוב ימצאו בקרב ישראל לא אחת למאות שנה. כי אם בכל עת ובכל מקום ואיש לא יתפלא עליהם ולא ישים אליהם לב, בחשך יבא ובחשך שמש יכסה ואין יודע ומודיע את טיבם בעולם.

אחד מאלה היה גם זה האיש הצעיר שלמה, אשר מכתבו נקרא זה עתה באוני אביו. פנחס אביו היה איש כשר וישר, חים החי על עמלו, ולא אחד החיטים האמנים, אשר מלאכתם נעשית ע"י אחרים והם המנצחים על פועליהם. כי אם חים פשוט, אשר רק יגיע כפיו אכל והאכיל את רעיתו ובניו, ומעשי ידיו היו לא להתפאר, ועל כן נמל עליו להביא ממרחק לחמו, לנוע ולנוד בכפרים בין האכרים, אשר מהם לחמו נמצא. יושבי הכפר לא ילכו בגדולות כיושבי העיר, כי רק אדרות עור כבשים ילבשו, מעילי צמר אמוץ עב יעטו ומכנסי בד יהיו על בשרם — ולהפור בגדים כאלה ידע גם הוא. וכן היה משפט פנחס תמיד, בבוקר יום הראשון הוא עוזב את ביתו והולך לשוט מכפר אל כפר ומחצר אל חצר אחרת לרגל מלאכתו, ובערב יום הששי הוא שב העירה לפקד את נהו ולקדש את יום השבת בעיר בין בני עמי „מרושני הענג“. וכשבו אל ביתו לא ראה את פני אשתו ובניו ריקם, כי תמיד היה מביא עמו מזמרת הכפר, אשר העניקו לו בעליו האכרים „מנחה“, קב או קבים קמח שעורים או דגן, שנים-שלושה קבים פול או קמניות, מעט דבש בפך חרש, תרנגול או תרנגולת, ביצים, שומשמין ועוד כאלה, מלבד השקלים האחרים, אשר היו כמוסים עמו.

איש חלש היה פנחס ומחלת השעול דכאתהו כל ימיו — והוא לא ידע, לאמר: הוא ידע מאד את מחלתו וגם הרגיש אותה בכל קרביו, אך לא שם אליה לבו ולא דרש ברופאים, אחת יען כי ידוע היה לו הדבר, כי למחלת השעול אין רפואה ברוקה, והשנית, לו יהיה, כי המצא ימצא רופא אשר ימציא לו מעט רוחה ממנה — הן לא לו, החים העני החי רק על מחטו, לא לו ללכת אחר עצת הרופא לרוחתו. טובים הם הרופאים ומזכות תחבולותיהם רק לאחד העשירים, אשר עתותיהם בידיהם ולהם היכלת לעשות כמצוה עליהם, אך מה לעני חסד כל אשר „רק ידיו הן עבדיו“ ולהם? הוא ישאל את פי אחד הרופאים על דבר מחלת שעולו וקצר רוחו, ומה יענה לו? הוא יענהו לאמר: „אכל בשמחה לחם אכירים, אל תוגיע את נפשך מאד בעבודתך, מנע רגלך מלכת בדרך רחוקה, אל תפסע פסיעה גסה למען ינוח לבך ואז תבא לך הרוחה“. העצה הזאת אמנם טובה וישרה היא מאין כמות, גם הוא, פנחס, חפץ בה מאד וגם ידע, כי עצה אחרת טובה אין לפניו, אך הלחם מאין ימצא לו ולבניו? לא, לאיש כמוהו הרשות רק לחלות כל ימיו עד דדתו דומה. אך להתרפא אין לו הרשות אף זמן שבועות אחדים.

גם בימי שרב וחום, גם בימי קור וקרח נורא, גם בימי גשם שוטף, סער וסופה היה פנחס משוטט לרגל מלאכתו מכפר אל משנהו בנשאו על כתפו את ילקוטו, אשר בו היו מונחים כלי אימנתו — המספרים והמחליק. הוא היה עובר עבודה קשה ומענה בדרך

כחו, מחסר נפשו ממנוחה, אוכל פת קיבר כל ימי השבוע, נלחם תמיד בשארית כחו עם קרני השמש הלוהמות, עם רוחות, סערות ומטרות עזו, אך עם כל אלה הסבין מימי נעוריו והוא ידע את נפשו, כי לא רב, לא גביר ולא נכבד הוא בעולמו, כי אם חים פשוט, חים הוא -- ולכך ניצר, ויהי בעיניו כסוס הזה המושך בעגלה המלאה משא לעיפה, כשור המושך בעלו הקשה לפני בעליו. זאת האחת. והשנית, הנה זכרון שלמה בנו הילד המהולל בפי כל המתיק לו את כוס התרעלה, אשר שתה מיד גורלו. נפשו מתעלפת בלכתו בדרך. יתום היום בימי הקיץ, עצמותיו תרעדנה מקור וקרח בשרנו דרכו בימי החורף, רוחו תקצר בהתנכרו ללכת למראת רוח ולעפות, אך מדי זכרו לטי הוא עמל, מדי זכרו כי בשונו לביתו ליום השבת ושלמה בנו ישנן לו את למודו בפרשת השבוע ויספר לו ספורי ספרי הקדש בלשון צחה ובקול צלול ונעים -- הרגיש בכל בדי עורו כמו כח חדש והסר נהפך לו למתוק. צא, השמש, בנבורתך ולהם קדקוד, רעמו רעמים בעז וחיל, התחוללו רוחות בכח, ההגבר הקור והקפיא את הדם והליח -- הן כלכם מהבל יחד ובכל תתכם ומוראכם לא תסיעו מלב האב הזה את העונג הרב, עונג הרגעים האחרים, אשר בדם ישמע „הורה“ מפי בנו. ה„תורה“ הזאת היתה לו מחסה מורם וממטר, כסות בקור וקרח וצל עב בשרב וחום. ובנו היה הניגון תמיד בשבתו בביתו על מלאכתו ובלכתו בדרך הכפרה, בשכבו בלי מצע על הספסל בבית האכר ובקומו ממשכבו ובשרו עליו יכאב. מה שמח לב האב הכואב בכל יום הששי בשבוע בימי הקיץ מדי שיבו מן הכפר ורגליו משרכות דרכן מעבר לעיר ושלמה ילד שעשועיו נראה לו מרחוק, כי הוא רץ בחפז לקראתו! נפש האב עיפה מעמל הדרך, רגליו כושלות, לשונו לחכו דבקה מצמא, רסיסי זעה נוטפים מפניו הדלים והנצרבים מחום השמש, וכרנע ישכח את כל אלה, כי הנה הוא מחבק בזרועותיו את בנו הענוג והרך ויחד עם נטפי הזיעה תרדנה גם רסיסי דמעות מעל לחייו, דמעות שמחה וגיל בעבור חושו בו... והגה הם הולכים יחדו. הילד מספר לו את עניני למודיו בשבוע הזה מספרי התורה והנביאים, והאב מתריש באהבתו, פניו הדלים ינהרו, עיניו מפיקות גיל ולבו רווחן בנחל עדנים. אבל לעומת זה היה שכר למוד בנו זה עולה לו לכל פעליו בביתו לראש ובשמחה רבה נשא תמיד תרומת הקדש הזאת למלמדו. ויהי כמעט בא הביתה בשונו מדרכו וינפש מעט מעמלו וירא ראשית לו לשאת בעצמו את השקל הראשון משכרו למלמד; את הדבר הזה חשב למצוה גדולה ומיוחדת, למצוה הצריכה לגופו.

בנו זה היה לאבן חן בעיני רבים ולסמל הקנאה לבני אומנתו החיטים, ועל כן התקלסו בו אלה האחרונים ולא אחת הפטירו לו בשפה וישאלו אותו בלעני מעוג לאמר: — ומה, פנחס, מה שלום „כוכבך“? מתי תעשה אותו לעוזר כנגדך? מתי ישא אחרריך את המספרים והמחליק, גנחן? האמנם תרמה בנפשך, כי רב יהיה בישראל? לא, לא לבן אחד מאחינו לעלות למדרגה זו, ותחת הסרפד לא יעלה הדם. רב מוליד רבנים וחים — חיטים קמנים...

אך המהתלות האלה לא העציבו את רוחו מדעתו, כי רק קנאתם טרבת מתוך גרונם.

— אם אלהים הוכיח אותו להיות חים והיה לחים וגשא אחרי את כלי אומנותי הכפרה — היה עונה להם בנחת — לבי יחשב דרכו וה' יכין צעדו. אנכי לא אמנע את עמלי מאתו להעלותו לתור אדם המעלה ואשר יהי בו באחרית הימים לא ידעתי, אם יחיני ה' וראיתי אחריתו.

ושלמה הלך הלך וגדל ועמו יגדל גם שמו בעיר ויהי לתהלה. שם תהלתו הגיע גם לאנני הרב, אשר ביתו היה קרוב למעון פנחס, ויחפץ לתהות על קנקנו. שלמה היה אז כבן שתיים עשרה שנה. ויהי היום ופנחס בא ביתה הרב לשאול את פיו שאלה בהלכות „בשר וחלב“, והנה כמעט חפץ השואל לצאת מן הבית ויעצרהו הרב ויאמר: — „לו שמעני, פנחס. שמע שמעתי, כי בן תלמיד חכם לך, האמנם כן הוא?“ — וכדבר זאת הרב עברה תנועת צחוק על שפתיו ועיניו הפיקו רצון.

— לא ידעתי, רבי, לא ידעתי — ענה פנחס בענוה יתרה ועיניו הפיקו ברק שמחה: — חים אנכי, הדיוש, נבער מדעת. אמנם אומרים אמר, כי „למדן גדול“ יהיה, ואנכי אוכל רק לשמוע את אשר יאמרו הבריות.

— כי עתה שלחהו נא אלי היום אחר ארוחת הערב ובחנתיהו וידעתי דרכו. — ברוך הדיה, רבי, על חסדך זה — ענה פנחס בשמחה. — עליך, רבי, הסמך רחמי. אם גם ספיך אשמע תהלתו ושחדתי מכחי ומאוני בעדו כאשר תמצא ידי, ואם חלילה לא, אז... אז אלמדו אומנות, כי עני אני וחסר אונים ובנפשי הנני מביא לחמי. — חלילה, חלילה לך מעשות זאת, לא למלאכה נולד בנך, כפי אשר שמעתי תהלתו. אך שלחהו נא, שלחהו אלי היום בערב ובחנתיהו.

הדבר הזה היה באחד מימי החרף בערב שבת אחר הצהריים. בשוב פנחס מבית הרב למעונו ספר דבר שיחתו וזאת רק לרעיתו ככשורה טובה, כי הרב בכבודו ובעצמו שאלהו על אדות בנם, אך לשלמה לא דבר דבר לעת עתה, כי כן חשב למשפט לעשות. עתה היה תפוש רק במחשבה אחת על דבר בנו והמחשבה הזאת לא הרפתה ממנו גם בעמדו בבית התפלה וכהתפללו עם הצבור, גם בצאתו משם ללכת אל מעונו וגם בשבתו על יד שלחנו לפני ארוחת הערב. הדבר נקל הוא? הלא עוד מעט ונחרץ משפט בנו על פי הרב וברגעים האחרים האלה הלא תלוי כל גורלו בחיים.

ככלות ארוחת הערב פנה אל שלמה בלשון חבה ויגלה לו את הסוד הכמוס עמו. — סורה נא, בני, עתה אל בית הרב, כי קראך — אמר בתקנו על ראש הנער את כובעו ועל גויתו את מעילו החרש, אשר הבין לו בידיו זה לא כבר. — אל הרב? מה להרב ולי? — שאל הנער בתמהון.

— לא ידעתי, בני, לא ידעתי — כחש לו האב. — הייתי בביתו היום בשאלתי ויאמר לי כי אשאלך אליו. אבל לך, לך, בני, הן רבנו איש טוב הוא והוא אמר לי, כי יש את נפשו לשאלך דבר מה...

— אולי בקשת אותו כי יעמידני על המבחן? — שאל הנער החרוץ, אשר הבין לשכל אל מה ירמוז דברי אביו האחרונים.

— ואם יבחנך בחן מה ככך? הן לבי בטוח, כי פניך לא יחורו וידעת להשיב לשואלך דבר, ואז, בני, אז יאהבך גם הוא, ואני ואמך... אני... — האב לא כלה את דבריו, יען כי לא ידע להביע את כל רגשות נפשו הפעם. ויתקן עוד הפעם את מעיל בנו ואת שפה כתנתו על צוארו ויסדר בטוב מעם את פאות ראשו השחורות, ואחרי כן לבש גם הוא את בגדו העליון ויתעתר לצאת.

— לכה, בני, ונלכה יחדו. אתה תסור אל בית הרב, ואנכי... אנכי אבא אל בית המדרש לשמע שם דבר ה' מפי רבי יעקב השוחט בפרשת השבוע. כחש כחש האב גם עתה. הוא לא בא אל בית המדרש הקרוב, כאשר אכר,

וכמעט בא שלמה ביתה הרב עמד הוא בחצר וישען אל הקיר ויציץ מתרכי רלתי החלן הסגורות פנימה לדעת מה משפט בנו הנער שם.

הלילה היה ליל חשך והקור גדול כקור השורר בפלכי רומיא הלבנה בחדש סבת, אך נפש פנחס לא חשה ולא הרגישה ברנעים האלה כל קור וקרח, הוא עמד בחצר התתיו כנטוע במסמרות אל קיר הבית ואת עיניו לא יגרע מכל הנראה לו בבית. לבו מקפץ בקרבן מענג ונחת אשר פרצו בקרבו, בראותו כי בנו הענוג והיפה עומד לפני הרב השואל אותו דברים בעל פה והוא משיבו כאמץ רוח ובבטחה. והנה מוציא הרב ספר גדול מארון ספריו ויפתחהו ויהפך בו עלים אחדים ויניחהו לפני שלמה על השלחן. לב האב החל עוד יותר לקפץ ולנוע... והנה הוא שומע את קול בנו הקורא בספר בנגון מרנין לבו, פעם הוא מרים קולו ופעם משפילו, והרב מפסיקו לפעמים בשאלותיו, אך הוא לא יסג אחר ומשיבו על כלן... והנה כמו מריבה התעוררה ביניהם: שניהם קוראים כמתגברים זה על זה, שניהם מניעים ראשיהם וידיהם, אבל אין אחד מהם נכנע מפני רעהו רגעים אחדים; אך באחרונה והנה הרב לא יקרא עוד וקולו הולך הלך ושפל, ורק הוא, בנו, עודנו קורא, קורא וקורא כמנצח... פנחס רואה זאת והוא שולח לו אלפי נשיקות, הוא צופה ומכית בעד הסרק ומעיניו נוזלות דמעות חמות, דמעות שמחה, כמו מבלי משים על לחייו, וחום נעים הוא מרגיש בקרבו...

אך הנה כלה המחזה. הרב סגר את הספר וידבר דבר מה אל בנו, אשר הוא לא שמע מאחרי הכותל, ובנו מניע לו ראשו. עתה חשב פנחס למשפט לנמות מן החלון, ויטהר לצאת מן החצר ויתיצב על פני הרחוב לחכות לצאת בנו מן הבית, ורק עתה הרגיש קור גדול ככל אבריו. והנה בנו יוצא מבית הרב, וימהר לנשת אליו.

— האתה הוא, בני שלמה? — שאל האב ברנש.

— אני אני הוא, אבי.

— הנה זה כמעט רגע יצאתי גם אני מבית המדרש. לכה, בני, ונשכבה אל ביתנו. לב פנחס השקט לא יוכל כל הלילה ההוא ויחכה בכליון עינים להשעה, להרגע אשר יוכל לראות את פני הרב ולשאל את פיו על דבר משפט הנער. אבל לבוא אל ביתו ולשאלו זאת חשב לנפשו לעוות יתרה וגם לנשת אליו בכית התפלה לא הרחיב עון בנפשו, ובכן לא מצא טוב לפניו, כי אם לשמור צעדיו ולמצא אותו בלכתו בחוץ יחידי. כן חשב לעשות וגם עשה. ביום ההוא לעת ערב מצא לפניו שעת הכושר, כי בראותו את הרב הולך מביתו אל בית המדרש להתפלל תפלת המנחה מהר ויעבט את ארחו ויקדימהו ואחרי כן שב אחר וילך לקראתו ויברכהו בענות כבוד ב"ברכה השבת". הרב ענהו ברצון וכסבר פנים יפות ויוסיף: — ידע תדע, פנחס, כי ה' נתן לך אבן טובה ועליך לדעת להוזהר בה ולשמרה.

לב פנחס פחד ורחב לשמע הדברים האלה ובלי אמר ודברים הלך על יד הרב נסוג אחר מעט מפני הכבוד.

— בנך אשר בחנתי אתמול — הוסיף הרב אחרי דומיה קצרה — בנך הוא בן-פורת ונבון לב, הוא יוכל להיות עמרת תפארת לך. התשמע. פנחס? עמרת תפארת יוכל להיות לך. ואתה דע את אשר לפניך, דע את אשר עליך לעשות.

— ומה לי לעשות למענו, רבי? — שאל האב בקול שפל מענותו היתרה.

— למד ילמד, למד ולמד, וסוף כבודו לבא — ענה הרב בדברים קצרים וברורים. אם היה היו רגעי אשר נחת בחיי החיים העני, העמל והחולה הזה, הנה הנם

הרגעים האלה, אשר בהם זכה לשמע משפט בנו אהוב נפשו מפי הרב עתה. חיים חרשים ורוח חרשה הביאו דבריו בלבו וכל אברי גויתו החלשה כמו התארו עוז וכחו חרש עמו.

— רב לנו, חיה רבקה — אמר אל רעיתו אחרי כן כנפש מתרגשת בבואו אל ביתו — שקר העשר, הבל הרוץ, הגה זה הוא עשרנו וזה ינחמנו מענינו ומעצבון ידני. ואת שלמה בנו, אשר נגש אליו ברנע הזה, חבק ונשק בנפש לוחמת בלחצו אותו אל לבו בלי אומר ודברים, ורק זאת אמר לו באחרונה: „יהי רצון מלפני ה' שיחיני ויקימן לזמן אשר תקום כך נבואת הרב".

האב חשב דרך בנו בקרש, אבל ההשגחה העליונה אחרת נזרה עליו.

ג.

בקרבת אהל הדל, הלא הוא מעון פנחס החים. עמד בית נדיב, אחד מנכבדי העיר ועשיריה, הלא הוא בית ישראל יעקובזאָהן. אף אם נעלה היה מצב בני בית יעקובזאָהן ממצב שכנם החים העני הזה, בכל זאת היתה ברית אהבה בין שני הבתים האלה. בני בית יעקובזאָהן אהבו את שכנם התם והישר הנהנה מיגיע כפיו, וחבה יתרה נודעה מהם לבנו הנער שלמה מדעתם את הברכה המצויה בו. יעקובזאָהן היה איש נאור ויחנך לבניו על פי רוח העת החדשה, ובהיות שלמה בן שתים עשרה שנה היה בן יעקובזאָהן הבכור תלמיד בית מדרש החכמה בקיוב, בנו השני תלמיד בית הספר הבינוני בפטוריה ובתו הבכירה כבר השליכה חק למוריה בבית הספר לעלמות. מאהבת כלם להעלם התם, הענו והגבון שלמה, אשר בא אליהם לעתים, חפצו לאצל עליו מרוחם ומתרדם. ויהי היום וכן יעקובזאָהן הצעיר ישב בחדרו וישנן את שעורו לבית הספר, ושלמה אשר גם הוא היה אז שם, לקח אחד הספרים הכתובים רוסית המונחים על השלחן ויקרא בו בלחש. אל הדבר הזה התבוננה בת יעקובזאָהן הבכירה ותמה און לשמע דברי קריאתו מרחוק.

— היודע אתה לקרא רוסית? — שאלה אותו בגשתה אליו.

— כן, יודע אני לקרא. כי למדתי מעט בעצמי לקרא בספר רוס, אבל אינני מבין דבר מכל אשר אקרא — ענה הנער לתמו.

— הבה קרא נא מעט ושמעתי — אמרה העלמה ותהפך בספר עלים אחדים ותעמיד את שלמה על הפרק. — קרא נא. מחמדי, את זאת — הוסיפה בהראותה לו על ראשית הפרק.

הנער שמע לקולה ובלי הכלם קרא בספר מן המקום הקראה לו הלאה הלאה בלשון מסהרת ובלי מעצור. בשעת קריאתו באו הנה גם הגברת יעקובזאָהן וגם בנה הצעיר וכלם יחד שמו לבם להקרא בהשוקת נפש, ועל שפתיהם רחפה תנועת צחוק עצור. קריאה נסדרה ומשונה, חמופה ומרופה היתה קריאת שלמה, בלי הפסקות לפי הענין, בלי מעמים ובלי משקל וסדר, סוף דבר: שפת הארץ התבלבלה והתקלקלה בפיו, עד אשר השומע מרחוק היה יכול לחשב, כי קורא הוא מעל ספר כתוב מצרית, פרסית או סינית. יעקובזאָהן הצעיר לא יכול עוד להתאפק, בשמעו את הקריאה המשונה הזאת, ויסלף צחוק פיו ויקרא בצהלת קולו:

— אות חמשה פלום, חמשה פלום בעד קריאה כזאת!
עתה חרל שלמה הנכלם מקרא בספר ויפן אל המצחק ברוח נכון ויאמר: — למה
תצחק לי, שמעון? הן כל מורה לא הורני לקרא רוסית בטוב מעם ולא שמעתי לקח מפי איש.
חמשה פלום, חמשה פלום לך, שלמה, בעד קריאתך! — הוסיף הנער שמעון לקרא
בצחוק מכאיב לב כמתכבד בקלון חברו.

— גם אנכי לא אבינה למה תצחק לו, בני — אמרה הגברת לבנה בתוכחה אָם: —
ללומד מעצמו רב רב היא גם קריאה כזאת. אתה יודע שפת הארץ יותר ממנו, אבל
לעומת זה הנה ידו רב לו ב„גמרא“ עד אשר הכל ישבחוהו, ורבי תורתו הלא כמו זר
נחשבו לך. ואתה, יקירי, — הוסיפה בפנותה אל שלמה בחבה — אתה אל תשים לבך
ללענו: הנך מטיב לקרא מאד, הלא פי המדבר לך.

— כן הוא, הנך מטיב לקרא — אשרה הבת את דברי אמה לרצות פני שלמה הנכלם
ותעביר ידה על שכמו. — ואתה לו שמעני, בא הנה יום יום לעת ערב והורוטיך דעה
ובינה בספר, ואז תטיב לקרא ולכתב גם ממנו.

— אז יקבל אות מאה פלום, מאה, מאה! — התלוצץ שמעון במלאו צחוק פיו.
— לך שוב לך אל מקומך ושנן את שעוריך, שובב! — גערה האחות באחיה
הנער — אין הדבר הזה נוגע לך. אתה שים לבך לעצמך ולבשרך לבלי תקבל מחר אות
„אחד“, והלא כבר ישנם „אחרים“ בספר היומי שלך ובאלה אין לך להתפאר מאד! ומה,
יקירי, — פנתה עוד הפעם אל שלמה — התבא הנה לקחת לקח מפי יום יום?

— כשאני לעצמי חפצתי מאד לשמע לקח מפיך, אך לא ידעתי אם אבי יתן לי
רשיונו לעשות זאת — ענה הנער בשפה רפה.

— אין דבר, נתן יתן, אנכי אדבר עמו וירשה לך.
— כן הוא, בא, בא יום יום אלינו — אמרה גם הגברת טובה הלב לשלמה — אנכי
אהבתיך, הנך עלם נכון והכל ישבחוך.

הרגעים האלה היו הרגעים הראשונים לתקופה חדשה במשפח הנעה הזו וזה היה
הצעד הראשון אשר צעד בדרך חייו, ובני בית יעקובזאָהן טובי הלב היו המלאכים המלוים
אותו בדרך החדש.

כאשר שמע פנחס אביו את דבר ההצעה מפיהם היה כמו במבוכה ולא מצא את
לבו לגמר אמר לפי דעתי לברו.

— ירא אנכי, ירא אנכי — אמר לתמו — דבר כזה לא אוכל להחליט לברי, את פי
הרב אשאל ועל פיו יקום דבר.

— את פי הרב השאל? את פי הרב? האם קודקבן ש„גמרא“ הוא? — התלוצצו עליו
בני בית יעקובזאָהן בשמעם את השובתו. אבל האב עמד ברעתו, כי בלי עצה הרב לא
יעשה דבר קטן או גדול בחנך בנו „עמרת תפארתו“. ותהלה לאל, כי הרב לא הניא
את לבבו כלה ונחרצה מתורות את שלמה מעט דעה לשון וספר.

והנער שלמה היה בא יום יום לעת ערב לקחת לקח מפי מורתו בת יעקובזאָהן,
שהיא חשבה זאת לה לצדקה, ובמרוצת הימים מצאה במלאכת הקדש הזאת גם ענג רוחני
אתרי ראותה את כשרונות תלמידה שהיה כמעין המתגבר עד להפליא. במשך ירחים
אחרים כבר ידע לקרא בטוב מעם שפת רוסיא, ידע רוב כללי הדקדוק בנטיית השמות,
התארים והפעלים, שגר על פיו רבים כמשלי קרילוב וגם ידע לחשוב על פי הכללים
המונחים את החשבונות הפשוטים, ויפליא בכשרונו וכיתרונו את מורתו זאת ואת כל בני

בית יעקובזאָהן. ותדבק נפש כלם בנער החרוץ הזה באהבה רבה, ויחוננוהו, ויקרבוהו בימין צדקם עוד יותר מאשר בראשונה, וידאגו למאכלו ולמשתהו ויהי להם כעצם מעצמיהם ובבשר מבשרם. ושלמה היה כספוג הסופג את הכל: פה למד בספרי הקדש ובתלמוד בבלי כל היום ויעש חיל, ושם הגה בספרי מקרא בשפת רוסיא וישנן דברי הימים בעל פה, ידיעת החשבון, ידיעת גלילות הארץ, וגם אלה היו שמורים אתו וחתומים בזכרונו הטוב; בכוקר עמד על פרק „מיפך והומה“, „עדים זוממים“ או „שור שננח את הפרה“, ובערב למד על דבר ריוריק, איגור או על דבר צירי הארץ ותקופותיה סביב השמש, ולא ננח השור את ריוריק והארץ הנעה והגדה באויר העולם לא חנפה תחת העדים הזוממים. כי הכל בא על מקומו בשלום בשכל הנער ורחוהו הוא קבצם בסדר נכון. ימים רבים היה תלמיד מקשיב למורתו הנאמנה, ואחרי כן שמעי לקח מפי מורה אחר טוב ונאמן, הלא הוא אחיה הבכור, אשר בא מקיוב לשבת עם אבותיו אחרי כלותו את חק למדויו. כמעט הורה המורה הזה לתלמידו את השעורים הראשונים והנער קנה את לבבו לאהבה אותו אחרי ראותו, כי מעטו ברוך וברכה בו. הוא הורה לדעת גם שפת רוסי ומעט גם שפת יוון, אשר אותן לא הורתהו אחותו מבלי דעתה אותן, ואחת גמר בנפשו להכשירו בדיעות הנחוצות למען יאָסֶף אל אחת ממחלקות בית הספר.

כאשר הגיד לפנחס את חפצו זה ויבינהו לדעת את העתידות הגדולות הנשקפות לבנו וגם לו, אביו, בגללו אם יספח אל בית הספר, הקשה את ערפו בתחלה, אולם אחרי אשר חזקו עליו דבריו והוכחותיו עלתה בידו להטותו מעט מדעתו וגם הפעם אמר, כי שאל ישאל את פי הרב וכאשר יחרץ דבר כן יקום. הוא אמר ויהי. את פי הרב שאל לתמו — אבל הפעם קבל נזיפה.

— את בנך ל„גיבענאויא“? — נער בו הרב — הנני מזהיר בך, פנחס, אל תערב לבך לעשות זאת! ילכו להם בני אצילי ישראל ל„גיבענאויא“, ילכו שם אלה אשר בתורת ה' לא יחפצו. אבל אין „גיבענאויא“ לבני תורה כבנך. ואתה הנה זאת אני גוזר עליך, כי המנע מן הוא והלאה את בנך מן ההגיון בספרים אחרים, יען כי רואה אנכי, כי כבר נטה הצדה יותר מדי. לא לחנם יאָמר: „תן לשמן שערה אחת ומשך אחריו את הגו כלו“. רק לתורה ולתעודה הפלס נתיב לבנך, השמעת?

ופנחס הכמח הבטיח להרב לבלי תת להקים מחשבות בני בית יעקובזאָהן וגם מלא דברו, ולמן היום ההוא לא לבד אשר התאמץ למנוע את בנו מן ההגיון בספרי חול בביתו, כי אם גם מנעהו מלכת לביתם לשמוע שם לקח. כאשר שאלוהו: מה ראה על ככה לעשות כדבר הזה? ענה, כי גזרת הרב היא ואת פיו לא ימרה.

— מקרב לבי אודכם על כל החסד, אשר עשיתם עם בני עד הנה, ועתה רב לו רב, יותר לא אחפץ ויותר לא ידרש גם לו.

אבל אין אדם שלים ברוחו ואף כי ברוח רעהו. למרות כל האסורים, אשר אמר פנחס על בנו, למרות כל האזהרות אשר הזהירוהו והבקשות אשר בקשהו לבלי לכת במסלה אשר יסלו לו בני בית יעקובזאָהן, הקריש בנו שעות שלמות לחזור על משנתו, אשר שמע מפיהם מכבר ודעתו עמדה לו להוסיף לקח גם בלי עזרת מורה. כמו כח נסתר משך את לבבו בחבלי הקסם אל ספרי מדע, אשר בהם מצא הגיון ישר ושכל טוב המרחיבים את הלב והמעלים את הנפש לא מעט משכל אחד המפרשים את התלמוד הרבים המקשים ומתרצים, הסותרים על מנת לבנות או הבונים על מנת לתת, העוקרים הרים ושותנים אותם זה בזה בסכרא והמעותים את הכתובים ואת מאמרי חז"ל למען מצא סמך

לדבריהם ולמאמריהם הם הישרים או המעוקלים. ובמרוצת הימים כבר נוכח לדעת, כי למען הבין לאשורם את דברי חז"ל במקומות רבים בתלמוד יש לדעת חכמת ההגדרה והשעורים, חכמת הנתוח, טבע החיות והעופות ועוד מדעים אחרים. הוא ראה והבין היטב, כי שפת התלמוד איננה קרושה ומהורה כשפת ספרי התורה והנביאים ומולדתה היא ארץ בבל, ובכן איפוא אין לבכרה על כל השפות המתהלכות בארץ היום, ובאחרונה נודע לו וישים אל לבו, כי גאון החכמים והפוסקים הרמב"ם, אשר ספריו יהיו לעינים לכל הרבנים ולהרב הפתורתי בכללם, כתב רבי תורתיו וחכמותיו בשפת ערב וכי גם רבים מיתר חכמינו וגאונינו מבני העליה כתבו ספרדית, ערבית, צרפתית ועוד שפות שונות שהיו שנורות גם על פיהם. "אם מותר היה לרמב"ם, לרב סעדיה גאון, לרבי יצחק אברבנאל לפני מאות בשנים מותר גם לי היום" — אמר אז, ויבטל את דעת הרב שהיא תהיה, לפי דעתו, כאור מהעה גם לאביו התמים, אשר לא ידע דבר בלתי אם את הנלימות א אדרות עור הכבשים אשר יתפור לאכרי הכפרים. את כל הגיונותיו אלה הוכיח גם לאביו לדעת פעמים רבות, אבל הוא באחת לאמר: "גורת הרב היא", הרב צוה ואין לך להרהר אחר מצותו", הרב יודע יותר ממך".

אולם במרוצת הימים החל גם האב התם והפשוט לנמות מעט מעט מדעתו, אם מאשר ראה, כי לא יוכל לבטו יכי אין עוד לעקור נמוע מלבו, או מאשר דברי אנשים נבונים כבר הוכיחו אותו לדעת, כי אין השד נורא כמו שיתארוהו — וירץ עם בנו או למצער לא הוסיף עוד ליסרו בשבט פיו, בראותו אותו הוגה בספרים אחרים.

— למוד, בני, אשר תלמוד, היה אשר תהיה, אך היה ברכה ותפארת להוריק. אב לא בתור רב, כי עתה הבה אראך בתור דוקטור גדל דעה, דוקטור תהיה לי. כה אמר אליו פנחס אביו פעם אחת ביום השבת כשכתו עם בני ביתו יחדו לפני השלחן, וזרם המעות פרץ מעיניו מבלי משים, כאלו לבו נבא לו דבר-מה ולא ידע מה נבא.

עברה כשנה תמימה מן העת ההיא ושלמה בן פנחס חיטנו עלה על שפת לשון ויהי לדבת עם, כי אז עמד במבחן לפני קהלת המורים בעיר ויאסף אל המחלקה הרביעית בבית הספר. אדירי התורה והלמדנים בעיר השתוממו, שרקו והגיעו ראש על השורק הנחמד הזה אשר נקטף מ"כרם בית ישראל", הקנאים והבווערים בעם התאנפו על פנחס החיט תמים, אשר נתן להעביר את בנו על דעתו ועל דעת קוט, המין העם, הלא הם חברי פנחס בעלי המלאכה, קנאו בו עתה רב יתר מאשר קנאו בו לפנים כשמעם את שמע בנו המשוב כבן תורה וכתלמיד חכם, ויתלוצצו על חברם הגנחן העני ויתאמצו להכאות את לבו בעקיצות מהתלותיהם ולעגם לאמר, כי עתה קם לו רופא יוצא חלציו לנהות ממנו מזור, כי עתה יש לו "גוי שלו" להסיר את המנורות מעל השלחן ולהסיק את התנור בשבת, ולפעמים מדי פגשם בו שאלוהו לשלום "הפרופיסור", הדוקטור" שלו למען הרעיטו אך הוא לא שם עתה לבו למדהלותיהם כאשר לא שם לפנים לבו לדברי הוהיהם, מדעתו, כי מקנאתם הקשה הם מדברים כזאת. הקול נשמע גם בבית הרב ויתחמץ לב הרועה אמונה הוה, והפעם קרא את פנחס אליו ויוכיחו על פניו, כי חוטא הוא וחטאי את בנו, כי על בן כזה גם התורה הלכש שק בחלצו ממנה וכי עתה נפתח לפניו, האב, פתחו של גיהנום. אבל נפלא הוא הדבר, עתה לא פעלו הדברים הנוראים האלה פעולה בלב האב כמו בפעם הראשונה וגם הגיהנום עם כל פחדיו לא בעתוהו.

— לא, לא — אמר בכמחה אל נפשו — קה אקה, כי שלמה שלי יהיה נאמן לעמו,

לתורתו ולאמונתו גם בהיותו דוקטור נאור, שלמה שלי לא יצא לתרבות רעה והיה לכבוד ולתפארת לאבותיו.

ד.

עברו ימים, חלפו ירחים וגם שנים נגזזו עם המון תמורותיהם ותהפוכות מסבותיהם. גם להאב הרחמן פנחס ולבנו מחטל נפשו, שלמה, עברו עשר שנים למן העת ההיא. במרוצת עשר השנים האלה באה המורה לרעה בחיי פנחס החיים השוקמים, אם רק יש לכנות בשם "חיים שוקמים" חיי איש עני וידוע חולי כל ימיו, חיי איש עמל ומרכא אשר מוונותיו ומוזנות אשתו ובניו היו קשים עליו כקריעת ים סוף. אבל האיש התמים הזה החי ביגיע כפיו הן לא הלך בגדולות ובנצורות מסנו, לא בקש לו גדולה ועשר ויהי כסתפק במועט; תקותו האחת בחיים, אשר אליה נשא נפשו, היתה רק לראות את בנו בתור אדם המעלה, בתור "דוקטור", והתקווה הזאת הלא בא הבא בקרב הימים, במוח היה בה ובכשרונות בנו היושב בווארשא ושומע לקח בבית מדרש החכמה, כי לא יוליכוהו שולל — ורב לו רב, וחיייו אמנם היו שוקמים. אבל המורה לרעה באתהו במרוצת עשר השנים האלה: רעיתו העוזרת כנגדו מתה עליו. מה נפלאים ונסתרים הם דרכי המכע! רעיתו, אשה בריאה ושלמה ככל אבריה כל ימיה, נקמפה מארץ החיים, והוא העץ היבש, החרש הנשבר, חסר הכח והליח חי וקים ומתהלך בארצות החיים.

האסון הגדול הזה פעל עליו פעולה רעה וגם הרגיו את מוסרי גויתו החלשה גם בלעדיו זאת. הוא היה בעת הזאת איש כבן חמישים ובכר קפצה עליו שיבה, שערות ראשו חקנו כמעט כלן הלבנו, פניו קמטו בלא עת, גויתו הומכה, רגליו רפו ויתהלך שחוח, וגם מחלתו מחלת השעול תקפה עליו מאד. עתה לא עצר עוד כח להתהלך מכפר אל כפר לבקש לו עבודה בסביבות העיר, לא עצר עוד כח להלחם עם איתני המכע, עם רוחות וסערות, עם קור וקרח נורא, עם חום ושרב ומטרות עז, כאשר היה עליו לעשות לפנים בעת אשר ליח שחרותו המעט העמיד עוד באיתן רגליו. עתה לא יצא עוד מגבול העיר וחוצה ויעש את מלאכתו בשבתו בביתו, הפר מעילים ואדרות עוד לאכרי העיר, תקן כנדים ישנים לבני ההמון מאחיו בני עמו ועוד כאלה. מעטה היתה מלאכתו בעיר ומעט מאד היה גם השכר אשר נשא ממנה. אבל מעטות מאד היו גם הוצאותיו עתה, יען כי שלמה בנו המרויח בווארשא די צרכיו יעש יתרה גם לשלוח לו תרומות כסף תמידיות בסדרן כמעט מדי חדש בחדשו ולפני כל חג ומועד זה שנים אחדות. ובכן שלח ידיו בעבודתו עתה רק מעט, ושעות חפשי בימי שבת ומועד ובכל יום תמיד בכוכר ובערב ישב בבית המדרש וישמע תורה מפי מהרגמה לפני המון העם או קרא מזמרי ספר התהלים.

— למה לך, פנחס, להוניע את נפשך עתה? — שאל אותו פעם אחת אחד משכניו הקרובים, אשר בא אל ביתו וימצאהו יושב שחוח על מלאכתו — הלא בנך שולח לך כסף די הוצאותיך, כאשר ידעתי, ושכר עבודתך כמה נחשב הוא? הלא טוב טוב לך לנוח ולשבות מעבודתך בהיותך חסר אונים.

— לא אוכל, אחי, לא אוכל לשבת כמל, כי הבמלה מביאה אותי לידי שעמום.

עם מחמי הסכנתי זה כארבעים שנה ועל מחמי, אדמה, אנוע ואשיב רוחי לאלהים.

— ובנך יודע זאת ומחשה?

— שלמה שלי, יחידו ה', מתרעם ומתאונן עלי ומבקש אותי כמעט בכל מכתב להשליך את עבודתי אחרי גוי, אבל לא אוכל, לא אוכל לעשות זאת, כי מה אעשה אחרת? הן לו הייתי מבין בספר, כי עתה ישבתי בבית המדרש ואהגה בספרים, ועתה במה אתעסק אם לא בעבודתי, אשר בה בליתי כל ימי? זאת האחת. והשנית, הן לא אוכל להיות מוטל עליו ככל בעוד אשר יש לאל ידי לעשות דבר, מה ולהביא לי איזה שכר בעבודתי. רפה כח הוא שלמה שלי וכאשר ידעתי עמל הוא מאד שם בווארשא, עמל הוא יומם ולילה גם למענו וגם למעני, אביו החולה.

ועל פני האב האמלל המאשר עברה תנועת עצבון.

— אבל אדמה — שאל השכן אחר דומיה קצרה — אדמה, כי אחרי שובו מווארשא

לא תעבוד עוד את עבודתך?

— או, אמנם אז אולי לא אעבד עוד, יען כי לא לפי כבודו יהיה אז הרבר הזה והוא לא יתן לי — ענה פנחס ופניו אורו לזכר העת הטובה ההיא. — הוא כותב לי במכתבו האחרון, כי יקחני אחר כבוד אליו לווארשא. אבל מה לי ווארשא? מה לאיש כמוני ולעיר כזאת? אנכי — איש הדיוט, נבער מדעת, גם נפש, והוא יהיה דוקמור מכבד על הבריות. הלא אנכי אוכל בהדיוטותי להעמט אליו קלון. לא, בקש אבקשהו, כי ישאר בעירנו עמדי וגם פה ימצא די שכר בגלל חכמתו ודעתו הרבה, גם פה תעמוד לו חכמתו להתפרנס בכבוד כראוי לו, והוא ישמע לקולי, שלמה שלי יעשה רצון אביו.

— האם עוד ימים רבים עד כלותו את חק למודיו ויהי לדוקמור?

— לא, תודה לאל לא רבים הם עוד הימים: רק עוד כשלושה או ארבעה ירחים עלי

לחכות עד העת ההיא, ואנכי, הוי מה כלתה לו נפשי!

— הנה אך אז, פנחס, יקום לך חלד, הנה אז תשבע נחת בעולמך! — אמר השכן

ברגש קנאה — לא אכחד, הנני מקנא בך קנאה גדולה, מאשר באבות הנך.

— יהי שם ה' מברך על זאת, ואל היום ההוא, אחי, אכן אשא נפשי זה ימים

רבים מאד ועליו אתפלל לה'. אך מי יודע, מי יודע אם אחיה ואגיע עד העת ההיא.

חולה אנכי, חולה מאד וכחי ידל מיום ליום, יש לי רגעים אשר לבי כה יחלש ורוחי כה

יקצר עד אשר כמעט לא אאמין בחיים והנני מרמה בנפשי, כי הנה סר מר המות, ולכל

לראש הנה שעולי ירכאני וירגיו את כל גויהי מאד, והוא יענה כחי ויגים ליחי מיום ליום

יותר ויותר. הנני יושב לפעמים כל הלילה על פאת מטתי מבלי יכולת לסגור שמורות

עיני ושעולי יענני עד אשר לא אעצר עוד כח גם להשיב רוחי. בתי העמלה כל הלילה

מקיצה משנתה, מגישה לי מים קרים, נוולים לעצור בעד שעולי. הנני מוצא מעט הרוחה.

נופל בלי כח על משכבי, גם שנתי רגעים אחדים והנה — עוד הפעם יאחזי השעול, וכן

תדר שנתי, לא עליך, לפעמים כל הלילה כמעט עד אור הבוקר. הנה כי כן תלואים לי

חיי מנגד, עד אשר לא אדע מה ילד יום...

— אין דבר, בנך מצא ימצא תחבולה להעלות לך ארוכה והוא ירפאך.

— תקותי זו אמנם תשעשני ולה' איחל — ענה פנחס בהריטו בכונה את עיניו

למרום.

שיחתה זאת עם שכנו היתה לפני חג המצות, ימים אחדים אחרי קבלו מבנו את

המכתב אשר בו הודיעהו על דבר הנכבדות אשר ידברו בו.

את ימי החג בלה בשמחה ובנחת בלויית כהו, יען כי בערב יום טוב קבל מאת כנו מכתב שני, מכתב מלא ידיעות טובות על אדות מצבו, על אדות דרכי למוריו ההולכים למישרים וגם פרטים אחרים על אדות הנכבדות, אשר ידברו בו עם בת האיש הסוחר ובאחרונה ברך אותו ואת רבקה בברכת החג בדברים טובים ונעימים מאד. את המכתב השני הזה היה לרבקה לקרא לפניו פעמים אחדות מיד אחרי כואו, ולמען הגעים לו יותר את ענג החג בקש אותה לקראו באזניו פעם אחת גם כחג ביום הראשון אחר ארוחת הצדרים.

— עתה הגה תענוגי שלם — אמר פנחס לבתו אחרי כלותה לקרא לפניו את המלים האחרונות במכתב הזה לאמר: „בנך אוהבך מאד ומנשקך באהבה רבה, שלמה” — עתה הגני שמח באמת ושבע רצון מאד.

— הלא רק כשלשה ירחים לנו להכנה לו, האף אין זאת, אבי? — שאלה הבת. — כן הוא, בתי, לא יותר — ענה האב. — בראש השנה ובחג הסוכות ברצות ה' יהיה עמנו ויחד נחג אותם בשמחה, ואו כבר יהיה „דוקמור”. התשמעי, בתי, אחיך יהיה או דוקמור — הוסיף האב המאשר ועל פניו החירים עברה תנועת צהלה — ויתכן כי אן ישב עמנו בלויית ארושתו יחדו. אך לא, ארושתו לא תבא הנה אז. הלא היא בת איש עשיר, בת גביר בווארשא, ואיככה תבא אלינו הנה אל איש קבצן, חים? ...

— אם בת האיש ההוא תהי ארושת שלמה הלא תחשב לך לבת ולי לאחות, ושלמה לא יקח לו אשה אשר תבוש בחמיה. — העירה רבקה על דבריו במצאה כי אביה משפיל את עצמו מאד בענותו היתרה — וחרפת חים, בעל מלאכה מה היא? האם נגב הוא, רוצח, חוסס, עושק את הבריות?

— אמנם צדקת, בתי, צדקת מאד, אבל שונות הן דעות בני אדם, וחים עני בפתורה לא יוכל להרמות לסוחר עשיר בווארשא ...

פנחס החריש רגיעים אחרים כתפוש במחשבתו, ואחרי כן הגיע ראשו בעצבון ויאמר באנחה קלה: — על אחת ידאב לבי היום, כי אמך לא הגיעה לזמן הזה, לראות זאת בעיניה גם היא. הלא אמך, עליה השלום, טפחה ורבתה את שלמה שלנו, גם היא נשאה נפשה בתוחלת ממושכה אל העת הטובה הזאת, ועתה ...

הוא לא בלה את דבריו, כי פתאום ראה והנה שתי דמעות גדולות התנגלו מעיני רבקה על לחיה.

— הנך בוכיה, בתי, הנך בוכיה? הרפי, חמדתי, הרפי. הוי, אני הוקן השומה, הנני מדבר דברים בלי דעת גם בעת לא עת. אבל בי בתי, חדלי נא. חג הוא היום לה' ובחג אין לנו לבכות, כי לשמח ולהתענג צוה לנו ה' בתורתו הקדושה. ולנו הן אין לבכות עתה, כי אם לעלו בכבוד ולהודות לה' על חסדו וטובו עמנו ולהתפלל אליו על שלמה ויקירנו, כי יהן לו שלום וברכה ובשלומו יהיה גם לנו שלום וטוב סלה. שלמה שלנו יהי לנו לנחומים ולשעשעים תמיד.

האב הרחמן הסב לפני שיחתו עמה לענינים אחרים למען הטות את לבו מן הזכרון המעצב על דבר רעיתו השוכנת עפר, וישאל אותה על דבר מלאכתה, על אדות הליכות המסחר בבית גברתה, אשר שם היא תופרת, האם רבה היתה העבודה שם בימים שלפני החג ועוד שאלות כאלה ערך לפניו, ובאחרונה אמר:

— הידעת, בתי, את אשר אמר לך, הן עתה היא השעה השניה אחר הצהרים, היום חם ובהיר בשחקים, האויר צח ונעים, ובכן לבשי נא את שמלת החג אשר לך וגם

את המחלצה החדשה, אשר שלח לך שלמה, ולכי אל אחת מחברותיך ויחד עמה תצאי לשוח אל בין שדרות העצים, ואנכי אנוח כה שעה אחת או שתי שעות, ואחרי כן אלכה ביתה המדרש: שם ידרש היום „מגיד“ נפלא, כאשר שמעתי. לבשי, בתי, לבשי בגדי תפארתך ולכי.

— לא אלך עתה. עוד היום גדול. עתה טוב טוב לי לשבת בית, אקרא בספר אשר השאילו לי היום בבית יעקבזאָהן ולעת ערב אולי אצא לשוח.

— לו יהי כן, עשי לך, בתי, כסוכ בעיניך. אנכי אנוח מעט ואחר אלך ביתה המדרש.

פנחם בא אל החרר השני הקמן אשר הוא היה חדר-מסותיו וישכב לנום מעט שנתו, ודבקה נשארה בחרר הזה ותוציא ספר מארגו השלחן והשב על ידו. נגה ועצובה מאד ישבה עתה על ספרה המונח לפניו בתמכה ראשה על ימינה, ופתאום החלו דמעות עוד הפעם לרדת מעיניה טפות טפות... לא לאמה המתה זה כשלוש שנים בכתה עתה, כאשר חשב אביה, כי אם להולך הוה, לאביה המתהלך בארצות החיים כצל וגם בחייו קרוא מת. בהעלות אביה את זכר אמה, אשר לא זכתה להגיע לזמן שמחתם באמת הנשקף להם בחיק העתיד הקרוב, מלאה נפשה יגון בשימה לבה לו לעצמו, כי כהו ידל מיזם ליום ומחלתו מרכאה אותו, מוצצה את מוחו ולשד עצמותיו עד אשר דמיונו כשלד של עצמות יבשות. תמיד, תמיד שפכה דמעות בסתר בשימה לבה אל אביה. הן זאת ידעה וגם מפי רופאים שמעה, כי יש אשר גם האנשים הגונחים כל ימיהם יאריכו ימים, אבל הלא רק יש אשר יאריכו וטבע הדברים איננו כן, ומה גם אחרי ראותה, כי בימים האחרונים הורע לו מאד... והיא עודנה עלמה עולה ימים מאד, לה נחוצים רחמי אב, לו גם אב עני שאין לו תשועה, אבל הלא אב חונן הוא, דואג למוכת בניו באמת ובלבב שלם ואין איש בעולם אשר יוכל להיות תמורת הסגולה היקרה מכל יקר בהבל, את תמורתו לא יביא גם האח הטוב והנאמן מאד ואין עוד על עפר משלו. היא התכוננה לפעמים אל תהום העתיד הלומה בערפל, שמה לבה אל ההוה המעצב בעמדה כמעט דלה וריקה ובלתי אל תמיכת אחיה עיניה ועיני אביה החולה האנוש תלוצת, חשבה מחשבות על אדות עצמה—ונפשה ביגון ההמוגנה.

הנה זה הוא הדבר, אשר העיר את לבה לבכי בהוכר אביה את אמה וזה הוא הדבר אשר בשלו ירדו עיניה רסיכי דמעה זה אחר זה על ספרה גם עתה...

ה.

ימי החג עברו ואחריהם עברו עוד שבועות אחרים. האביב המלא קסם בא עם המזן חמדותיו ועדניו. כל תולדות הטבע בכל הר ועמק, בכל נבעה ומישור הקיצו משנת החורף הארוכה, התעוררו לחיים חדשים. באשר הדרך כף רגל אדם, ביער או בשרה, שם יראה את זיו כבוד האביב המחיה את כל, מן הארו החסין בעצי היער עד הפרח הקטן העולה בדר בשרון, הוא פתח את ידו הרחבה והגריבה וישביע לכל צמח רצון, ומדת יוצרו אדון כל לו, כי גם לפניו אין כל משא פנים ורחמיו גם הוא על כל ילדי הטבע בלי הבתן בין גדול לקטן, בין הברוש, אשר בשיא קומתו לעב יגיע, ובין האנב

הענו הצופה לרגליו, אשר למרסם יהיה לרגל כל עובר. גם האדם בן המבוע ובחיר הצורים, אשר יצר ה', התעורר לחיים חדשים ובעדני המבוע ימצא מערנים לנפשו; בהביטו אל פני האדמה, אשר התחדשו תבא גם בו כמו רוח חדשה, רוח שמחה תחת רוח כהה ועם כל ציץ ופרח יעלה גם הוא כפורח, וכל נשמה תהלל יה הגותן חיים לכל הי וגשם ומל תחיה — לכל צמח השרה.

הכל שבו לחיים חדשים מלבד פנחס ההולך הלך ונבל, הלך וקמל ואין כל תרופה לו. מחלתו הקפה עליו בימים האחרונים בכל עוז ורפיון נזר עד אשר לא עצר עוד כח לשלח ידו גם במלאכתו כמשפטו מאז מבלתי יכלה לשבת במל. אמנם יומם עשה כה וכה בביתו, התהלך לאטו ברחוב, בא אל בית המדרש להתפלל בכל יום המיד, אבל לילותיו, לילותיו, היו סה נוראים היו לו! בלילה אחו בו המיד שעול נורא ויענה את נפשו וידכאהו עד כאד. היו לו לילות, אשר האויר בבית היה לו למחנק נפש ושם לא מצא לו אויר די השב רחוק, ויצא החוצה וישב אל כנף הבית ושם ישב ושאף רוח כתנים שעות שלמות. ורק אחרי אשר שקם לבו מעט שב הביתה ויתנפל כבול עץ על משכבו, כל עצמותיו כמו התמוללו או ולבו כמו תמס הלך... הלילות הצלה נוראים היו גם לרבקה. בענות השעול את נפש אביה השתוחחה גם עליה נפשה, ובשבתו בלילה על כנף הבית ישבה גם היא עמו שם ובבסתרים הורידה דמעות אז לבלי יראה זאת ויצר לו.

כמעט מיטיו לו: שאל פנחס ברופאים, מדעתו, כי אין תרופה למחלת השעול, ואם ישנה איוו תחבולה להמציא מעט רוחה על נקלה לגונח—הן לא לו לעשותה. אך עתה נקרא נקרא אליו רופא, אבל לא ברצונו הוא, כי אם בכעזו בתו אחיו אשר חוקו עליו דבריה מאד. הרופא בא, כתב לו עלה לתרופה. הובטח לו שישמר את המרקה צלוהיית נחלים, אבקות רפואה, אבל כל אלה הרויהו לו רק ארבעה יום בזהו ממנו מזור.

— עתה ראי, בתי, ראי. כי רק להבל נקרא הרופא לבקרני — אמר אליה פעם אחת — הן השקל אשר קבל והשקל השני כחיר הסמים לא שקלתי הם: עמל בני ואחוך הוא זה, ואנחנו מפזרים את עמלו לריק.

— שלמה לא יחום גם על מכסת כסף רב יתר מזה לרוחךך ולישועתך, אבי — ענתה רבקה.

— אמנם כן הוא, יקר בבנים הוא שלמה שלנו ואביו אהוב לו מאד, אבל הן עצמי לא נכחד ממני, ועל כן יודע אנכי, כי כל שקל אשר נוציא לרפואתי הוא כמושלך החוצה לרוח. הלא כן הוא תמיד טבע מחלתי, פעם הכבד ופעם תקל מעצמה לפי מוג האויר, והרופא לא יועיל לה ולא יויק. אך יהי מה, אותך, בתי, אבקש לבלי תכתבי לשלמה דבר לאמר, כי רופא בקרני. הוא יוכל שם לחשב בלבו, כי חולה אנוש הנני. התשמעי, רבקה? אל תכתבי לו.

— לא אכתב, אם זה הוא רצונך — ענתה הבת בשפה רפה.

— כן, כן הוא, זה הוא רצוני. עתה בעמדו על הפרק, עתה בהמצאו כבר לא תרחק מן המטרה לא יכול כל איש וכל דבר להפריע את מנחתו וחלילה לנו מהיות לשמן לו מרם הגיעו אל מרום קצו, מרם היותו לדוקטור.

וביום ההוא כשבת בתו לערך מכתב אל אחיה ישב גם הוא על ידה ויפרם לה כל מלה ואמר אך ומה תכתב לו הפעם. ויצו עליה להודיעהו, כי הוא, אביו, תהלה לאל בריא ושלום לו, כי הוא דורש גם לו שלום וחיים ארוכים, כי מבקש הוא אותו באהבה להודיעהו את תוצאות בחינותיו בו ביום, אשר יהיה הסבחן האחרון. ובאחרונה, כי ליום

הוא נושא הוא את נפשו בכליון עינים ושֶׁמֶח הוא מאד מראש לראות אותו על גרם המעלות. אחרי כלותה לכתב את המכתב הזה מפיו בקש אותה לקראו באזני לראות אם ככל אשר דבר אליה כתבה על הגליון, וגם את הדברים אשר כתבה אליו בשפה היה עליה לקרא לפניו, אולי הודיעתהו חלילה ברמו קל דבר מחלתו ועל אדות הרופא אשר בקרהו. אבל גם אחרי כל אלה לא במח בה בכל לבו ויתן את המכתב לנער בן שכנו לקרא את כלו עוד הפעם לפניו, ורק אחרי הוכחו לדעת, כי דבר אחד מדבריו לא שב ריקם ובתו לא מרתה את פיו נשא אותו בעצמו אל ביהדות ויורידהו אל ארגז המכתבים.

עברו עוד שבועות אחדים והמבע אשר לא ידע רחמים עשה את שלו. פנחס החלש-הגבור התאמץ בכל כחו המעט להתהלך על רגליו ולבלתי נפל למשכב, יען כי לשכב במטה הלא זחת היא כמו להודות, כי אכן חולה אנוש הוא. אולם באחרונה רפו כל בדי עורו עד אשר כמו ביד חזקה הפילתהו מחלתו התקיפה על יצועו, אשר ממנו ירד להתהלך מעט בבית רק לעתים רחוקות.

אבל נפלא הוא הדבר. גם בשכבו למעצבה על ערש דוי לא חדל מאמץ את רוח בתו, בראותו, כי צרת לבה תרכאנה ונפשה עליה תשתוחח.

— בתי — אמר אליה פעם אחת ברחמי אב בשבתה על יד מטתו: — היו לי ימים, אשר מחלה יותר אנושה ומסוכנה עברה על נפשי. רוח צנה פגעה בי אז והוכחתי במחלת דלקת הריאה. אף לא תזכרי את זאת, כי היית בעת ההיא ילדה קטנה מאד, כבת שנה. בעת ההיא אמרתי, כי הנה בא קצי, קץ כל בשר, וגם הרופא אשר בקרני אמר נואש לחיי. אבל מה היא גורת אנוש אם ה' אחרת צוה? האל הטוב והמטיב, אשר בידו נפש כל חי, שלח לי רפואתו מקדש ואחלם לאמ לאמ, ואקום, ואתעורר ואשוב לאיתני, והנה גדלתי ורוסמתי אתכם, בני היקרים, עד היום הזה. וגם עתה, בתי, לה' הישועה. אמנם חולה הנני, אך אין כל סכנה נשקפת לי כמו אז חלילה, ואלהי הרחמים והחסד ישלח לי גם עתה רפואה שלמה והייתי בריא אולם ככל אדם. אולם דברי נחומים כאלה מפיו לא השקיטו את רוח רבקה, כי ראתה נכונה בהדעך אור חייו כנר לאמ לאמ.

בעת ההיא הגיעם מכתב מבשר טוב משלמה, כי כבר כלה בשעה טובה כאחד התלמידים המצוינים את בחינתו האחרונה בבית מדרש המדעים ומחכה הוא עתה רק עד אשר יקבל את התעודה.

— קראי נא, בתי, קראי נא את המכתב הזה די באר לפני — אמר האב אל בתו ועיניו אשר החלו לכבות הפיקו ברק שמחה — הלא מכתב מבשר שמחה הוא, אשר אליו חיתתי ימים רבים, רבים מאד...

החולה לא דבר עוד מרגש נפשו, או אולי מרוב צרה ויגון בלבו, כי הבשורה הזאת באתהו בנשות יומו, אך רבות רבות מאד דברו הדמעות אשר מלאו עיניו. העלמה האמללה קראה את המכתב באזניו, קולה נפסק לרגעים, דמעוניה העיקו לה, ובאחרונה לא יכלה עוד להתאפק ותתיפח בצד רוחה.

— אל תבכי, חמדתי, אל תבכי — נחם אותה האב החולה — הלא אח נאור, טוב ורחמן מאד לך בארץ החיים.

רוטיה שררה ביניהם רגעים אחדים וזאת הדומיה הזאת הפריע רק קול העלמה,

אשר הוסיפה עוד להתייחס חרש. באחרונה אמר החולה עוד הפעם אחרי שיתו, כנראה, עצות בנפשו היניד לה את אשר החלים או יחדל:
— ארמה, בתי, כי עתה תוכלי לשלח אליו תלגרמא, כי יבא עד מהרה. עתה...
עתה... אך לא, לא, אל העשי זאת. הלא הוא יבהל מאד בקבלו תלגרמא פתאם.
טוב טוב זאת עשי, כתבי אליו מכתב ועוד היום תשלחיהו שמה וכו' תבקשי אותו,
כי יסדר לבא מיד אחרי קבלו את התעודה ואל יאחר לשבת שם. אבל ראי, בתי,
חלילה לך מהודיעתו על דבר מחלתי, כי בנפשו הוא...

7.

היום חם מאד ובווער כתנור, אחד מימי החדש תמוז. כל היום הזה לא נראה אף
צל עב ברקיע השמים ומאו הבקר בער השמש כאש לזהם וגם כל רוח קל לא נשב
בחוף להחיות נפש אדם ובהמה ביער או בשדה. בלי כל תנועה כמוצקים עומדים
כל העצים הצומחים בשתי שדרות ישרות בדרך העולה מתחנת הברזל N. אל העיר
פתורה הרחוקה ממנה כשלוש פרסאות, כעיפים מלהם השמש הם עומדים תחתיהם
ועליהם הלזים כנובלים בהתכפלים על יונקותיהם, גם כל צמח השדה עליו עלפה, כל
ציץ ופרח כפו ראשיהם, כפנו אליהם עלי זהבם כמהחבאים עד יעבר זעם ומחכים הם
עד בא השמש והתעודדו וחיו שנית מרסיסי מל לילה...

בדרך הזה עוברת עתה עגלה ההומה לשני סוסים ופניה מועדות פתורתה. עיפים
הם שני הסוסים מחום השכש ובצעלתים ירוצו ארחם בדרך המלאה אבק, והעגלון
הנוצרי הלבוש גלימת צמר-אמוץ מזכירם לפעמים בשושו את חובתם. בתוך העגלה
בסתר קבתה ישב איש צעיר לימים כבן עשרים וחמש שנים, דל בשר אך טוב תואר,
אשר חוות עיניו השחורות וגם אחרים מתיו פניו ענו בו, כי הוא שלמה בן פנחס.
לרגליו נראו סל נצרים לבן גדול ואמתחת עור גדולה. גם הכרת פניו המפיקים
דאגה וגם כל הנועותיו הוכיחו למדי, כי המנוחה נעדרה עתה לנפשו. כמעט לרגעים
שלח ראשו בעד פתח מסכה העגלה להביט לפניו ולראות העוד רב הדרך ממנו בואכה
העירה, וכמו למען מצא לו החבולה לבלות את הזמן הנמשך לו הוציא גלומי קמרת
כמעט זה אחר זה מכיס העור התלוי ברצועה על צוארו ויקטירם כמו מצא בהם
באמת הרוחה.

„אבינו חולה. בוא עד מהרה“.

אלה הן חמש המלים, אשר קבל אתמול בערב בתלגרמה שלוחה אליו מפתורה
וזן הלמיהו כרעם נורא ותגולנה ממנו מנוחתו. ככל ימי שבתו בווארשא לא קבל אף
פעם אחת תלגרמא מאביו או מאיש אחר על אדותיו. הוא תכן מאד את רוח אביו התם
והישר והאוהב ובוקיר אותו כאישון עינו, אשר לא העציבהו מימיו ולא הבהילהו בדיעת
פתאם, גם את רוח אחרתו ידע וגם היא לא הבהילתהו לבא עד מהרה לולא דרש מצב
הדברים זאת מידה. ובכן אם היא, אחרתו אוהבתו, הריצה אליו דבר בתלגרמא אות
הוא, כי אביהם חולה אנוש הוא מאד.

כמעט קבל את התלגרמא הזאת לא חכה זמן רב, לא ברך כמעט את רעיו

ימיו ועיו ויעש בבהלה ובחפזון את כל חפציו ובמסע הראשון אחז דרכו לעיר מולדתו. מרוב דאגהו ומעצבונו לא יכול לסגור שמורות עיניו גם רגע אחד בשבתו במרכבת הקיפור כל הלילה. בבואו אל התחנה האחרונה שכר לו את העגלה הזאת, אשר באה לפניו ראשונה, ועל העגלון צוה לנסוע קל מהרה. והנה הוא נשוא בעגלה הזאת, העגלון דופק לפעמים את סוסיו, אלה האחרונים רצים כפי יכלתם בחום נורא כזה — ולו ימשכו הרגעים כשעות. רעיונות נוראים, כרעיונות כל איש בהיותו במצב כזה, עוברים כצללים בדמיונו וידמוהו. הוא דמה לפניו את אביו החולה השוכב למעצבה על מפתו כל עוד רוחו בו, את אחותו היושבת על ידו ומתיפחת, הוא דמה לפניו מחזה נורא עוד יותר, את מחזה המות... אך הוא מתאמץ בכל כחו לבלי חשב מחשבות על אדות זאת, ובכל התחבולות, אשר יכול למצוא פה בשבתו בדרך בעגלה, בקש להסיר מלבו את הרעיון הזה: העלה קמרת, שם עיניו במכתב עתי אשר לקח עמו, דבר רגע אחד משנהו עם העגלון, ועוד הפעם גלום קמרת, עוד הפעם העופת עין אל ארך הדרך... אך הנה באחרונה ראה מסתר סבתו את צריחי בתי התפלה ונגות הבתים העומדים במעלה העיר פתורה כעולים מן הארץ מרחוק. הוא מביט אל אלה הצריחים והנגות בנפש שוקקה מאד, כחפץ להקריבם אליו, ואת עיניו יישיר אל מקום שם עומד בית אביו. הנה הגבעה האחרונה אשר כנגד העיר וכמגרשיה, הסוסים רצים במרוצה קלה כמורד הגבעה, והנה באה העגלה העירה. כרחובות שקט ומנוחה, אנשים בורדים עוברים פה ושם לרגל עניניהם, אחדים מהם מביטים בתשוקת נפש אל תוך מכסה העגלה. הנה הרחוב, אשר בו עומד בית יעקובוֹאֵהן הנראה מרחוק כנגב קומתו מיתר הבתים, והנה גם בית אביו השפל. לבו החל לנוע ולקפץ בקרבו בחזקה.

העגלה עמדה ושלמה מהר לרדת מעליה אחרי צוותו לעגלון להביא את חפציו אל האולם. אנשים אחדים מן השכנים קרבו הנה לכרכו בשלום, יש אשר התלחשו ביניהם חרש, אך הוא לא דבר דבר עם איש וימהר לנשת אל פתח האולם הקטן. שם יצאה אחותו לקראתו. הוא הכיר על פניה עקבות דמעות, ויחבק אותה בין זרועותיו ויעתר עליה נשיקותיו, ומצרת לבו כמו דבקה לשונו אל חבו ברגע הראשון.

— ומה שלום אבינו? — שאל אותה באחרונה ברוח סוערת.

— חי הוא, אך... — רבקה לא יכלה לבלות דבריה. זרם דמעות פרץ מעיניה ותתיפח מר בהחזיקה ביד אחיה, ואת פניה הורידה לארץ.

— אל נא תבכי, אחותי, אל נא תבכי — אמר אליה בהתאוּששו אף אם עיניו גם הוא מלאו עתה דמעות.

— הוא נרדם עתה — הוסיפה האחות בהבליגה על רוחה. — לפני רגעים אחדים שתה נזולים מרגיעים, אשר כתב למענו הרופא.

שלמה בא עם אחותו לאם בלי השמיע קול הביתה. שם מצא את הגברת יע-קובוֹאֵהן ועוד שנים משכניהם הקרובים בשבתם יחד בחדר הראשון. לבלי תתרגש נפש החולה מן הבשורה, כי בא בנו, פן יבולע לו, החלישו להודיעהו זאת לא בפעם אחת. בהתעורר החולה באה רבקה אליו החדרה ולאם לאם ספרה לו, כי שלמה בא זה עתה מווארשא.

— הוא בא, שלמה בני בא? טוב, טוב מאד — ענה החולה בנחת, ועתה כמו שאף רוח ברוחה אל קרבו — איהו, איהו? יבא נא אלי, אל אביו.

בנפש מלאה יגון וצרה בא שלמה החדרה. ובראותו את פני אביו הצומקים והחורים-

כהים, את עיניו, אשר בלמו מחוריהן ואשר כמעט כל ברק חיים לא נראה בהן, את ידי הדלות, אשר כממילי עופרת היו מוטלות על השמיכה המתעלמה עליו, את לוח לבו העולה והיורד במהירות מקצר רוח ואת כל חזונו המוכיחה על סופו, החזיקתה שמה. הוא לא בכה, לא הוריד אף דמעה אחת מעיניו: הרגע הזה היה לו אחד הרגעים הנוראים, אשר בהם יהפך האיש כלו והיה לאבן מרוב צרה ויאוש, עד אשר עיניו לא תוכלנה להביע את צערו הנורא בדמעות, ורק הלב ימס בקרבו ותחת רסיסי דמעה מעיניו ימפו ממנו רסיסי דם.

— האתה הוא זה, שלמה בני? מה מאשר הנני ברנע הזה! — אמר החולה ועיניו כמו אורו מעט בשלחו בכבודות את ימינו אליו.
שלמה נשק את יד אביו היבשה השלוחה לו, את שפתיו החורות, ועתה רק עתה ירדו עיניו דמעות.

— אבי, אבי היקר! — אמר בקול נפסק מעקת לבו, — אוי לעיני הרואות אותך בכך! אבל מדוע לא הודיעוני את זאת עד היום?
— אחת היא, אחת היא, בני... מאדם נצפנו עתים, ואנכי...

החולה גרע מלים פתאם, כי השעול החזיקהו, וכפי הגראה כבר רפה מאד, עד אשר לא עצר כח גם לגנוח ולהוציא כוחו.

— ומה שלומך, שלמה שלי? — הוסיף כעבור רגע — הלא דוקמור הנך היום, באת אל המטרה? ברוך ה' שהחיני והגיעני לזמן הזה.

ועיני החולה דלו למרום, כמו בתודה וברכה לשוכן שחקים. מעציב ומדאיב נפש ויחד עם זה נפלא ונשגב היה המחזה. האיש ההמים והישר הזה גם בהמצאו כבר על עברי פי קבר והמות כבר התוה תו על מצחו ברך את יוצרו שהחיהו וקימהו לזמן הזה — לראות את בנו בתור אדם המעלה, בהגיעו אל המטרה, אשר אליה נשא הוא נפשו כל ימי חייו המרים והקצרים...

שלמה הביט אל פני אביו יקיר נפשו העוזב את ארץ החיים בלב מלא רנשי קדש. כמלאך אלהים מהור וקרוש היה בעיניו ברנעים האלה. הוי, לו יכול לתת לו מחצית ימי חייו עתה!...

ביום המחרת בבקר גוע פנחס ויאסף אל עמיו. על פניו רחפה תנועת נחת ושקט גם ברנעי חייו האחרונים, והיא נשארה עליהם כחתם טבוע גם אחרי עלות נשמתו למרום וימת מות ישרים.

אור וצל בתולדות ישראל.

מאת אלעזר אטלס.

דורות הראשונים. ספר דברי הימים לבני ישראל, מאתי יצחק איזיק הלוי.
יצא לאור ראשונה החלק השלישי, מן חתימת התלמוד עד סוף ימי הגאונים.
נדפס בהוצאת חברת כל ישראל חברים בפאריז וגדולי העומדים בראשה.
פרעסבורג, תרנ"ז.

מעקימת שפתיו של אדם ניכר שתלמיד חכם הוא! מהענין אשר לקח לו המחבר לענות בו בראשונה, ניכר שתלמיד חכם הוא. התקופה הזאת — תקופת הסבוראים והגאונים — היא היותר נכבדה גם היותר עמומה כמעט בכל דברי ימי ישראל. התלמוד אשר כל בית ישראל נשען עליו, נחתם בימים האלה; אבל באיזה אופן נחתם ומי המה אלה האנשים אשר שמו את חותמם עליו, לא נדע עד היום ידיעה ברורה ומאירה — גם אחרי שיש לנו ספר „דברי ימי ישראל“ הערוך בכל על ידי הד"ר גראָטץ, וספר „דברי הימים לתורה שבעל פה“ בפרט הכתוב על ידי החכם ווייס. כאשר נעבור בסקירה אחת על פני כל הספר, נראה ונוכח כי המחבר הנכבד הפריז על מדתו במה שכתב על השער: „ספר דברי הימים לבני ישראל“, אבל השם הראוי לו באמת הוא: „ספר דברי הימים לתורה שבעל פה“. ועל כן גם יפלא מאד בעינינו, אם נראה את המחבר ילחום מלחמת תנופה את שני המחברים אשר לפניו ובורזע כח ילכוד לו כל שעל ושעל ממקום עמדתם; יפלא מאד איך שם לו למטרתו הראשית את הד"ר גראָטץ ויתן אותו אל סול פני המלחמה החזקה — ואת החכם ווייס יעמיד תמיד בשורה השניה? גראָטץ כתב בעצם וראשונה את דברי ימי ישראל הכוללים, אבל תולדתו הספרותית העמוד בעל כרחו במדרגה השניה; ועל כן אין לדרוש ממנו את הדייקנות המיוחדת, כמו שאפשר לדרוש זאת מהחכם ווייס ההולך בעקבותיו, שהוא מרא דעובדא ומלאכתו מקודשה רק לתולדות התורה שבעל פה.

כל דבר שהיה בכלל ויצא — ללמד על הכלל כולו יצא. המחבר אשר לפנינו מכותלי ביתו ניכר שמורחי הוא; כלומר בן ארצנו שכל ימיו לא זו מבית המדרש ותורתו קודמת לחכמתו. על כן נכיר בו את החותם המיוחד לבני ארצנו בכל מהלך ספרו. סופרי דברי הימים יספרו לנו מהרומאים הקדמונים במלחמתם הראשונה את הקרתגים כים על יד מילא: „כי נועזו לרתק את אניות הקרתגים לאניותיהם הם ושם התראו אתם פנים בפנים כסדרי קרב היבשה אשר יד הרומאים בהם שלשת“. גם בני המזרח המחונכים על התלמוד ועל פי סדר מלחמתה של תורה, עוד לא למדו יריחה לקרב במלחמת הספרות כבני המערב המושלים במכמני החכמות והידיעות החצוניות — על כן זה דרכם לעלות על האניות המעונות סבני המערב ויערכו אתם שם מלחמה על פי תריפותם

דייקנותם המיוחדת וגם ינחלו את זר הנצחון. ואמנם הקו המיוחד הזה יקיף את כל הספר היקר המונח לפנינו. מצדו האחד הוא מקורי: כל משפמיו וחקירותיו יבואו מן המקור ורוב דבריו שקולים במאזני השכל הישר שניתן לו להמחבר, עד כי נשתומם לפעמים על המחברים שלפנינו — איך כתבו את דבריהם כמתעסקים בעלמא ובלי העיון הראוי לענינים נכבדים כאלה. אבל הצד הרפוי שבו: כי כמעט כל המקורים שלו המה ישנים ואשר השתמשו בהם כבר כל הדולכים לפניו; ושלפעמים יכריע רק בכח פלפולו דברים הצריכים עוד לפניו, מבלי לתת לעצמו דין וחשבון אם יתאימו למהלך הענינים הכוללים.

בכלל מורה הוא בעינינו דרכו של המחבר, כן ביחוסו אל כל החוקרים שקדמוהו וכן ביחוסו אל קהל קוראי ספרו. הספר המיוחד במינו: בבקיאותו הגדולה בכל הספרות התלמודית ובדייקנותו הנפלאה בפרטים ופרמי פרטים — לא נברא מתחלתו למען קוראי „דברי ימי ישראל“, אבל להחוקרים בתולדותיו. על כן זרה מאד דרכו אשר בחר לו בספרו, להביא על כל נקודה ונקודה את הקודמים לו ולהאריך בדבריהם כדי לבטלם ולהראות על משוגותיהם בכל צעד וצעד ואיך סותרים הם לפעמים את דברי עצמם. היו ימים שהאבטוריטט של אנשים ידועים בכל משלה ולכל הבא לבמל אפילו קוצו של יוד מדבריהם היתה החובה לשפוך מוללה ולבנות דיק ללכוד לו את קרית ספר. אבל לא כן ימינו אלה כדור הבקרת, למותר הוא בעינינו לכותב ספר בעד החוקרים היודעים את אשר לפניו — לגבב את כל ההשערות שיצאו מפי אחד הקודמים לנו, להראות על רפוין גם לרגז או לשחוק עליהן. דרכו זאת מלכד שלא תביא את התועלת הרצויה — להכניס את הדברים בלב הקורא; אלא שתתן לכל הספר פנים של מינדיניציה ידועה — להקל בכבודם של המבוקרים על ידו. והיותר זר בעינינו הוא: מה שנראה את המחבר יחתים בחדא מחתא כל המחברים שקדמוהו, כאילו כתבו כלם רק את הגות רוחם לאיזה מטרה ולא לשם הידיעה בעצמה. השקפתו זאת תביא נזק רב להמחבר ותפילו לפעמים במהמורות, באותם הענינים שכחו רפה בהם וכח בני מלחמתו יפה ממנו — בידיעות החכמת השמושיות.

ביחוד לא יצדק המחבר ביחוסו אל הד"ר גראַמץ. כאשר ידרוך קשתו כנגדו ימתח לפעמים את היתר עד להקרע. גראַמץ לא כתב את „דברי ימי ישראל“ כמתעסק בעלמא וככל העולה על רוחו; עדים המה מאתים הציונים הנספחים לספרו הגדול והמכילים כחלק רביעי מתוכנו. כל אחד מציוניו נושא עליו חותם עבודה רבה ואותות הדרישה אחרי האמת — אם בכל מקום עלתה זאת בידו? זו היא שאלה! גראַמץ כפרופיסור רב לו רב ידיעתו בספרות העברית, אבל לא יוכל להתחרות את התלמידים מבית מדרש הישן בידיעת הספרות התלמודית ששם הוא מרכז הכובד לתולדות ישראל פנימה. על כן לא תחשב תולדתו כחומה בצורה במרם הניחו האמנים את היסודות; דמיונה כאניה בצורה השמה על פני ים סוער וזועף והמתנודדת לכל רוח — הבקרת. על כל פנים הוא הוא הבונה אותה והמחזק כן תרגה גם הפורש עליה גם, עד שתעלה עתה בידינו לעלות עליה ולגזול את המשומים מיד מנהיגה ולהמתה לכל אשר תהיה רוחנו ללכת — כמו שעלתה בידי הרומאים הראשונים לרתק את אניות הקרתגים ולהמתן למחוז הפצם. על פי הצעת הדברים האלה הלא נראה כי מלבד שצריכים אנו לנהוג מעט כבוד באדם גדול כזה, עוד אנו צריכים להזהר מכתו הגדול בידיעות הכוללות — לבלי הנגף לפניו ולשוב בבשת פנים, עוד יתרה עשה! המחבר לא שאב את דברי גראַמץ ממקורם

הראשון כי אם מהמים השאובים — ההעתקה, נמצא כי מפל עליו כלאחר יד גם אשמות מעתיקו. הן תעשה הבקרת הנאמנה?

עד כה רשמנו בקוים כוללים את תכונת הספר ביחוסו אל החכמים הקדומים לו — אשר בנמטתם למסור לנו תמונה שלמה מתולדות ישראל, גם ייפנה במדה ידועה בהשערות שונות, בכדי למשוך את לב הקורא ולהחליק לפניו את הדרך, לבלי ילאה ויכשל בלכתו על סירים סבוכים — בחקירות דקות ויבשות אשר לא נתנו אלא לחכמים שתורתם אומנתם. עתה נביא את הקורא אל פנים הספר ונשתדל לסדר ולשטח את דברינו, עד שילך בו דרך סלולה ולא נהיה עליו למעמסה.

תחלת דינו של המחבר הוא עם הר"ר גרעמץ: על דבר משך תקופת הסבוראים. גרעמץ יכוין את כל התקופה במשך חמשים שנה ויציע את ספר דברי ימיהם, על פי הכונה הפשוטה באגרתו של רב שרירא גאון: „ובארבע בשבת דהוא י"ג בכסלו בשנת תתי"א (לשטרות — ד"א ר"ס לב"ע) שכיב רבנא אבינא בריה דרב הונא דהוא רבינא והוא סוף הוראה", מזה יחליט כי תקופת הסבוראים החלה במות רבינא — שנת ד"א ר"ס. את סוף התקופה יקבע גרעמץ בערך ד"א ש"י, במות רב עינא ורב סימונא הנזכרים באגרת רש"י, או רב גיזא ורב סימונא כאשר יקראם בעל „סדר הנאים ואמוראים" — שהיו סוף סברא. מעתה הנה נשאר לפי דעתו חלק זמן פנוי כמאה שנה, מאחרית הסבוראים עד ראשוני הגאונים. כי הגאונות בשמה האופיציילי נוסדה בימי הבלוף הערבי עלי-אבו-מאלב, בשנת ד"א תי"ז. על ההצעה הזאת יצעק המחבר ככרוכי: ולא ידעתי מה זה היה להם שרצו להכחיש תקופת הסבוראים ולהעמידה על ולא כלום" (צד 30), על כן העביר את מוחו עבודה גדולה והעלה על פי חקירותיו הדקות והנפלאות, כי תקופת הסבוראים נמשכה כמאה וחמש עשרה שנה — מרבינא האחרון שמת לפי דבריו בשנת ד"א ר"ל"ה, עד רב גיזא ורב הונא שלפי נוסחת בעל „מחזור ויטרי" היו סוף סברא, דהיינו עד שנת ד"א ש"מ"ט. ועל הזמן מתי החלה תקופת הגאונים, יאמר המחבר בפשימות: „דבר זה לא היה נדרש כלל לחקור, כי דבר פשוט הוא אשר אחרי נגמרה תקופת הסבוראי ותחלו ימי הגאונים ורב הנן מאישקא כאשר פתח מחדש שערי פומבדיתא בשנת ד"א ש"מ"ט, היה הראשון לתקופת הגאונים" (צד 164).

על פי הצוחה הגדולה אשר יצעק המחבר וגם מהמרירות היתרה אשר יורוק בהר"ר גרעמץ בבקרו את דבריו בפרטי פרטים, היה אפשר לשער כי חמאה גדולה חמא גרעמץ להאנושית בכלל, כי העביר מן העולם דור חי ושלם על לא חסם בכפס. או לכל הפחות חמא חמא להיהדות בפרט, כי פסק את שלשלת קבלתנו בנתנו ריוח בין הדבקים — בין הסבוראים והגאונים. אבל כשאנחנו לעצמנו לא נראה במקום הזה את חמאות גרעמץ כעבות העגלה. גם הוא לא יכחיש מציאות ראשי המתיבות ומרביצי התורה בארץ בכל, בזמן אותו הריוח שנתן בין תקופה לתקופה; רק התואר המיוחד „סבוראה" או „גאון" לקח מהם — ועל זה עוד יש לנו לדון הרבה אם באמת לא צדק גרעמץ במשפטיו? נבאר את דברינו. הזמן איננו עצם גשמי המתחלק לחלקים נפרדים איש מאחיו, אבל הוא כקו הנדסי אשר נחלק אותו בדמיון לשנים ולתקופות, למען נכל

לתפוש בשכלנו המדוד חלק אחד ממנו ולהתרכז בו, כאלו היה עצם מנבל ומסומן לכל צדדיו. אם נשאל לנפשנו מי חלק את תולדהנו הארוכה לתקופות: תנאים, אמוראים, סבוראים, גאונים, מי שם גבול לחשב את פלוני — לתקופת התנאים ואת פלוני הצעיר מעט ממנו — לתקופת האמוראים? הלא עלינו להשיב לעצמנו: המעשים הכבירים אשר נעשו בזמן מן הזמנים — המה הציבו את הגבול. בחתימת „המשנה“ בא הקץ לתקופת „התנאים“ והגבל על ידה כח כל הבאים אחריהם רק לפרש דברי הראשונים, על כן יקראו מעתה — „אמוראים“. בחתימת „התלמוד“ בא הקץ לתקופת „האמוראים“ והבאים אחריהם יקראו מעתה — „סבוראים“. אם נשוה את חתימות המשנה והתלמוד זו לזו, נראה כי הסבוראים שהרשו לעצמם לקבוע קצת מדבריהם בהתלמוד עצמו, דומים כמעט בבחם להאמוראים הראשונים שחשבו את עצמם לתנאים במדה ידועה: „ואף על פי כן פתקה לוי בסתניתין“; „רבי חייא הנא הוא ופליג“; „רב תנא הוא ופליג“. הכח הזה אפשר ליחס רק לבני דור אחד הקרוב לדור שלפניו, שלא במל עוד את עצמותו נגד הקודמים לו; אבל לא לדורות רבים אשר כחגבים הם בעיני עצמם. אמור מעתה הדעת מוכרעת להצעת גרעמץ כי הסבוראים היו כמעט רק בני דור אחד והם: הלמידי האמוראים חותמי התלמוד. עתה נבוא לראות „תקופת הגאונים“. התואר גאון שונה הוא מהתוארים הראשונים: תנא, אמורא, סבורא. הראשונים יקראו כן על פי יחוסם אל ההלכה, אבל השם גאון לא יורה על כל פעולה מצד נושאו גם לא לתאר כבוד בשפת עברית. על כן יוציא מזה גרעמץ משפט שהוא תאר כבוד אפיצילי הניתן במקרה מצד הממשלה לראש המתיבתא הראשון שמצא חן בעיניה — בשנת ד"א תי"ז. על דבר השנה ביחוד עוד נבוא לשפוט הלאה בהמשך דברינו, אבל בכלל נראים דברי גרעמץ והצעתו ראויה היא שנשים אליה לב. לפי ההצעה הזאת נבין היטב במה שמנה הרב"ד בסדר הקבלה שלו, חמשה דורות לסבוראים עד ד"א תמ"ט; וכנגד זה יתאר רב שרירא את הסבוראים האחרונים של הרב"ד בשם — גאונים. כי באמת לא היה לראשי המתיבתות האלה כל תואר מיוחד: סבורא או גאון, רק שבימי רב שרירא כבר היה נדרף שם גאון לראש מתיבתא, קרא אותם בשלוח: „גאונים“. אבל לא כן הרב"ד שהיה ספרדי ותאר גאון איננו שגור על פיו לראש מתיבתא, קורא אותם בשלוח: „סבוראים“. אם עד כה למדנו סגנוניא לדעת גרעמץ בכללות דבריו, לא נעצור כח לנקותו מפשעיו נגד התולדה בפרטיה. וביחוד — להחכם ווייס שהוא הקבלן לסדר את „דברי הימים לתורה שבעל פה“. והרא מילתא דלגרעמץ לא הוה מומא לווייס — הוה מומא. גם שניהם יעבירו בחפזן כבני מרון, את האישים הפרטים מאחרית ימי האמוראים עד אמצע ימי הגאונים. נקראם ככל העולה על רוחנו: „אמוראים“, „סבוראים“, „גאונים“, או סתם „ראשי מתיבתא“ — אבל על כל פנים חיו ופעלו מעט או הרבה. האישים האלה יעברו לפנינו כספרי תולדותיהם, כבעלי פנים כהות ועצובות וכאוב מארץ ישימיעו קולם. אבל לא כן הוא המחבר שלפנינו — הוא יעביר אותם לאט לאט בצורותיהם הכוללות ובפנים מאירות וקולם קול עז ישמע בכל פנות שאנחנו פונים. בדרך משל, מה כדה היתה תמונתו של „רבינא האחרון שהוא סוף הוראה“, אשר לא ידעו ממנו כל כותבי התולדה רק את שמו בלבד, הנשאר בדרך פלא באגרתו של רב שרירא גאון; עד שגם הגאון בעל „סדר הדורות“ המסונה על כל ספתחות התלמוד והמדרש, לא ידע כי נמצא הוא בתלמוד ועל כן לא בנה לי ציון בחלק „סדר תנאים ואמוראים“ שלו. אבל רבינא זה האחרון, מה

נהדר כשהוא יוצא מבית קדשי הקדשים — ממקור התלמוד; ואיך מאירה תמונתו לפנינו כאשר יצאה עתה מתחת ידי הצייר האמן כמהברנו.

מה נאה פרקו: „רבינא האחרון בנגמרא זמנו ובית אבותיו“. על פי הצעת המחבר אפשר להחליט כודאי: כי רבינא זה הוא בן אחותו של רבינא תלמיד רבא חברו של רב אשי; והוא „רבינא זומי“ הנזכר בנגמרא: „רבינא הוה בידיה חמרא דרבינא זומי יתמא בר אחתיה... אתא לקמיה דרב אשי“ (כתובות ק). נמצאנו למדים כי רבינא זה נולד קודם מות דודו רבינא — בערך ד"א ק"פ. גם אביו הונא שמת בקטנותו של בנו היה תלמיד חכם וכמו שמצינו הרבה פעמים בנגמרא: „אמר רבינא אמרה לי אם אבוך עבד כרבי חייא“ (ברכות ל"ט); „אמר רבינא אמרה לי אם אבוך לא הוה אכיל חדש אלא באורתא דשבסר“ (מנחות ס"ח); „אמר רבינא אמר לי מרימר הכי אמר אבוך משמיה דרב פפי“ (נדרים צ). כי רבינא זה האחרון נזכר הרבה פעמים בתלמוד לא נשאר עוד כל ספק וכמו שמצינו לדוגמא: „רבינא הוה קאויל אבתריה דמר בר רב אשי בשבתא דריגלא... אמר ליה אי אמרת לי מהתם שדיתה“ (מנחות ל"ז) — דזה אי אפשר שרבינא חברו של רב אשי הלך אחרי מר בריה, הצעיר לימים הרבה ממנו ושגם מר בר רב אשי לא יאמר לו מר? עודנו צעיר לימים וכבר היה אחד מן הדייני דבבא, כי נמצא אותו: „רבינא אנביה לברתיה דרב אשי אמר בריה דרב אשי מבינונית ושלא בשבועה, מבריה דרב סמא בריה דרב אשי זיבורית ובשבועה“ (כתובות ס"ט). בערך ד"א ר' כבר היה מגדולי הדור עד שפעם אחת: „איכלע ריש גלותא להגרוניא לבי רב נתן, רפרם וכלהו רבנן אתו לפירקא רבינא לא אתי, למחר בעי רפרם לאפקוי לרבינא מדעתיה דריש גלותא... אמר ליה לא סבר לה מר להא דאמר רב אשי סנדל לכתחלה לא“? (יומא ע"ח¹). כה הולך ומושך את תולדתו הנפלאה על פי המקורים מהתלמוד, עד אשר יבוא לשנת מותו ויכריע בכח פלפולו, כי גרסת הראב"ד בסדר הקבלה שלו היא הנכונה — שרבינא דסוף הוראה מת בשנת ד"א ר"ה. ויסיים פרקו בדעת רחבה: „וכל זה יורה לנו להבין ששנת תתי"א באגרה רש"ג טעות סופר הוא ולחנם סמכו על זה כותבי דברי הימים“ (צד 15).

כבר רמזנו למעלה על המחבר: „שתורתו קודמת לחכמתו!“ כי על כן בכל מקום בואו על נתיבות התלמוד וההלכה, שם דרכו נכונה לפניו וצעדיו צערי ענג ידרכו נבאורח סלולה ומרוצפה באבני שיש מהור; אבל לא כן הוא כאשר ים מהמסלה הזאת — והיה כאחד האדם העלול גם לשגיאות גדולות ויבוא לידי מסקנות שאין רוח הבקרת נוחה הימנה. לדעתנו תחשב כאונאת דברים לא מעטה, מה שיאמר המחבר: „אמנם כן כי העתיקו להם כולם שורה אחת כותוך דברי רב שרירא גאון... ולפלא שלא נתנו לב לא לסדור הדברים בדברי רש"ג ולא לענין הזמנים שם וגם לא ללשונו של רש"ג, ויהי לפנייהם התר הגרול למישור“. ואחרי העתיקו את כל דברי רש"ג בשלמותם חותם דבריו: „מזה הננו רואים בעליל שבכל משך דבריו אלה הוא הולך בזה מן רב אשי עד רב סמא ומלוך רב יוסי. ובמספר השנים הוא הולך ובא מן שנת תשל"ח (ד"א קפ"ו) עד שנת תשפ"ו

¹ לדעתנו עוד יש לפקפק הרבה בהוכחתו של המחבר במקום הזה — שהיא רבינא האחרון. כל עיקרה של ראיתו הוא מכת קושית התוספות ישנים — דהא רב רחומי אמר לעיל: אגא חיותיה לרבינא דעבר דרך סלבוש? אבל קשה בעינינו לאמר שהגמרא תמיד שני רבינא יחדו ולא תתן כל סימן להפריד ביניהם. אלא כדאמרי אינשי: מפני קושיא לא ימות איש! כן לא יולד איש מפני איזה קושיא. לנו נראה יותר תירוצם השני של התוספות ישנים: דהויי דחי ליה רבינא אגל לא סובר כן.

ר"א רליה ואיך אפשר שבאמצע דבריו יבוא כאן דבר מות רבינא בשנת תתי"א לשמרת" (צד 7-8). אבל לחנם העתיק את כל דברי האגרת במקום הזה, לא לעזר לו חק — כנגדו. כל עין רואה עתה „מהמשך הדברים" כי רש"ג ימנה ויספור בשורה ראשונה את ראשי המתיבתא בסורא עד מות רבינא; ואחרי כן הוא שב מעט לאחור ויספור בשורה שניה את ראשי המתיבתא בפומבדיתא עד אשר מלך רב יוסי. ואם כן אין עוד כל דמות ראייה מהמשך הדברים להכריע כה או כה! ומה נפלא הדבר כי כנראה כתב את פרקו זה בזמנים שונים — באמצע הפרק נראה את המחבר כי יתן אל לבו שכל דבריו אשר כתב עד כה אין להם יסוד נכון, על כן יבמל את ראיתו „מהמשך הדברים" ויכתפק בדמות ראייה אחרת, מה שחסר רש"ג מלה אחת — ועל יסוד רעוע כזה יעצור כח לאמר: „והו לבריה ראייה שאין עליה תשובה שמעות סופר הוא כדברי רש"ג והחת תתי"א צ"ל ת ש פ"ו לשמרות!" אבל למה הביא את דבריו הראשונים כדי לבמלם?

עתה נבוא אל דבריו אלה מצד אחר. כמה יגיעות ייגעו החוקרים עד שימצאו איזה ציון היסטורי ומה הנדל שמחתם אם הציון נושא עליו סימן מובהק המעיד על אמתתו. אם רב שרירא יאמר: „ובארבע בשבת הדוא י"ג בכסלו בשנת תתי"א" — זה הוא ציון עם סימן מובהק, שעל ידו אפשר להביאו על הבחינה אם לא השתבש על ידי המעתיקים והמרפסים. מרגלית טובה כזו יש בדינו והוא רוצה לאבדה? דבר מוסכם הוא כי חשבון העבור שאנחנו קובעים על פיו השנים והחדשים, כתוקן ועומד כבר מימות הלל האחרון — בערך ד"א קי"ח. מעתה צא וחשוב למפרע את השנה שחל בה י"ג בכסלו ביום הרביעי בשבוע, נמצא כי מכון הוא רק לשנת תתי"א לשטרות שהוא ד"א ר"ם ליצירה. סימן קביעתה הוא ג"כ ר"ח כסלו חל ביום וי"ג וי"ג בו הוא יום ד'. אבל אי אפשר לכונו כלל לאחת השנים שבין ר"א רל"ד עד רנ"ג. סימן מובהק כזה אי אפשר לדחות בקש ולא עוד אלא שהמחבר לא שם על לבו לבדוק אחריו — ולהגיה על כל פנים יום החדש או השבוע בכדי לכוונם יחד?

כבר ראינו את דרך המחבר להעתיק בשלמות דברי רב שרירא, בכדי לענות כחשם של ההולכים לפניו; אבל גם ראינו כי העד שהוא מביא כאלם לא יפתח פיו. כן בתקופת הסבוראים העתיק בארוכה מדברי האגרת ויכיים דבריו: „יכמה יש להשתומם איך עלה על דעת הד"ר גרעמץ ואחריו החכם ווייס לקחת מתוך דברי רש"ג שורה אחת מבלי להביט מה לפנים ומה לאחור ולאמר דבכתבו: ורובא דרבנן סבוראי שכיבו בשנים טועמות — הכוונה רבנן סבוראי שהיו אחרי רב עינא ורב סימונא" (צד 25). ואנן מה נעני אבתריה? כמה יש להשתומם על המחבר איך ישים בפיהם דברים אשר לא כן, בכדי לעשותם לבדאים ולשחוק בעיני הקוראים לתומם! חזרנו על כל המקראות בספריהם הנוגעים לענין הזה, ולא מצאנו מקום ברבריהם שיאמרו כן! ולעמדת זה מה יועיל לו להמחבר אם יעתיק את כל דברי האגרת ויפלל עליהם ככל אוות נפשו, אבל הפשט הפשוט יקרא ויאמר: שכדבריהם הם כן הוא! המחבר בחפצו להאריך את ימי הסבוראים, יעשה גם את „רב רבאי מרוב" לראש מתיבתא בפומבדיתא; ויעשה גם את בעל „סדר הדורות" לשועה כמה שכתב בערך רב רבאי מרוב; „והיתה ישיבתו סמוך לנהרדעא". אבל לדעת המחבר: „רב שרירא גאון פירש רק מאיזה מקום היה... ונקרא על שם עירו, אבל ישיבתו היתה בפומבדיתא ושם ישב בראש אחרי שנת ד"א ש', אחרי רב סימונא" (צד 29). בעינינו נראים דברי בעל „סדר הדורות" מדברי בעל „דורות הראשונים". הן רב שרירא הספיר את תולדות ראשי הישיבות שהיו לפניו הרבה מאות בשנים, יסמן

אותם לפעמים על שם עיר מולדתם, כמו: „רב חנן מאישקא“, „רב אחא משבחה“, „רב חנינא מנהר פקוד“ — אבל בני הדור החי עם ראש המתיבתא, רחוק הדבר בעינינו, כי יקראו אותו על שם עירו ויקבעוהו בנמרא גם כן בשם הזה: „רב רבאי מרוב“, כמו שיקראו עתה בימינו את בחורי הישיבה: „דווילנאי“, „הנישוויז“, „הביאליסטאקי“, או כאשר קראו לפנים: „גירנברגר“, „צימפלבורגר“, כאשכנו.

בכלל מצאנו תכונה נפלאה בחקירותיו של המחבר — כחו הגדול נראה בשלילה אבל לא בחיוב. לסתור את דברי הקודמים לו הוא אמן נפלא והרבה פעמים גם יצדק מאד בסתירותיו; אבל כאשר יבוא לבנות מחדש על חרבותיו הישנות, בנינו הוא ארעי שאינו יכול עמוד בפני רוח מצויה של הבקרת — עד כי נוכל לקרות עליו בהלצה כמו שקרא הירש גלותא על חבל האמוראים באי ביתו: „חכמים המה להרע ולהטיב לא ידעו“! כאשר בא המחבר לסוף תקופת הסבוראים, לא יוכל מבלי לגעת גם בציון הראשון מחלק החמישי לספרו של גרעמץ, המתפלפל שם על דבר הטנור היהודי בסוף הסדר עולם וזמא — מעשי רב הונא ראש הגולה עם חותנו רב חנינא ראש המתיבתא; מרידת מר זוטרא בנו במלך פרס וממלכתו הקמנה משך שבע שנים; ועליה מר זוטרא השני לארץ ישראל ונניסתו לראש פירקא שם. גרעמץ סמך עצמו על הציון הנמצא בסוף הספור: „בשנת תנ"ב לחרבן הבית היא שנת ארבעת אלפים מאתים ושמונים לבריאת עולם, עלה מר זוטרא בר מר זוטרא לארץ ישראל והיה לראש סנהדרין“ — וזוה הציב גבול לחתימת זמן המעשים האלה. להתחלת הזמן יסתייע ממה שנמצא באגרת רש"ג: „בשנת תתי"ט שכיב רב הונא ריש גלותא“. תתי"ט לשמרות היא ד"א רס"ח, והיוצא מזה כי מרידת מר זוטרא היתה במשך השנים שבין ד"א רס"ח — ר"פ. על זה יעיר המחבר בצדק, כי לפי המשך הספור בסדר עולם וזמא אי אפשר לצמצם את כל המעשים בזמן קצר כשתים עשרה שנה, אשר מדד להם גרעמץ באיפת רוץ ועומה, גם אחרי כל התקונים וההנהגות שדחק בדברי הספר. לצאת מן המצר הרחיב לו המחבר שלפנינו את הדרך ויעתיק את חתימת הזמן במספר שנים אחרי כן, דהיינו זמן עלות מר זוטרא לארץ ישראל היה לפי דעתו בשנת ד"א שמ"ט; וזוה מצא המחבר גם דור חדש לתקופת הסבוראים אשר אותה הוא מבקש (צד 47). ועל הזמן המפורש בסע"ו כי מר זוטרא עלה מבבל בשנת ד"א ר"פ, כבר הקדים רפואה לדחות אותו בקש ולאמר: „הזמן בא שם במעות ממאוחר מאד ועל כן הלשון משונה מלשון סע"ו שהוא כלו ארמית וזה כתב עברית... ועל כן עלינו לברר הדברים כמו שהם מבלי שים לב לזמן הרשום שם ממאוחר במעות גלוי כזה“ (צד 41).

בדברי המחבר האחרונים נמצא לדעתנו גם פה אונאת דברים מעטה. הלשון בסדר עולם וזמא אינו ארמית כלו ואדרבה הוא כלו עברית מעורב באיזה מלות ארמיות כדרך כל הסופרים בימים ההם. רק כאשר יבוא בהמשך דבריו למדינת כבל העתיק כנראה את לשון רושמי הזכרונות שהיו לפניו וימסרם לנו גם בלשונם הארמית, אבל בסופו כאשר ישוב לדברי עצמו יסיים זכרונותיו בלשון שבה החל את סדר ספרו — העברית. אבל עוד נוסף לשאול את המחבר, מה יעשה בציון הזמן הכתוב שם למעלה ארמית? בהפיסקא שבין ראש הגולה אבא בר עקבן רבא וכין אחיו מר כהנא, נאמר: „בשנת ארבע מאות ות"ז שנה לחרבן הבית קם עלמא בלא מלאכ"א? ואמנם הציון הזה מוכרח מתוכו כי הוא בא שלא במקומו גם לפי דעת המחבר. לדעתו הלא מת רבינא האחרון בשנת ד"א רל"ה וזה הוא רבינא הנזכר שם אחרי כן שהיה החכם של ראש

הגולה מר כהנא השני; ואיך אפשר כי במות אבא בר עקבן אשר קדם הרבה למר כהנא זה, כבר עברו ארבע מאות וט"ז שנה לחרבן הבית, שהיא ד"א רמ"ד? גם הציון בעצמו: „קם עלמא בלא מלכא“, לא יכירנו מקומו פה. הכונה שרצה לומר בזה כי בטלה הנשיאות מזרע מלכות בית דוד, ואיך יאמר תיבך אחרי כן: „ושכב אבא ועמד אחריו מר כהנא אחיו“? על כן אפשר לנו לשטר ולאמר כודאי, כי הציון הזה מקומו להלאה כאשר יספר: „ובההוא יומא איקטיל טר ייטרא ראש גלותא זכר נשיאנו לברכה „ואיתליד ברא וקריוה מר זוטרא על שמיה דאבוה וערקו דבית דוד [בשנת ארבע מאות „וט"ז שנה לחרבן הבית קם עלמא בלא מלכא] ותלתין שנין לא יכיל מר אחונאי לגלוי „אנפי ורב גיזא אחיו דאבוהון דבית מר רב נהילאי אזל ויתב בנהר צבא ומר זוטרא בר „מר זוטרא ריש גלותא סליק לארץ ישראל ועייליהו בריש פירקא. ובשנת תנ"ב לחרבן „הבית שהוא ד"א ר"פ לכריאת עולם עלה לארץ ישראל והיה ראש סנהדרין ואחריו רב „נוריא ואחריו מר זוטרא בנו“. שני אלה הזמנים יתאימו מאד זה לזה — מר זוטרא נולד אחרי מות אביו בשנת תמ"ז לחרבן—ד"א רמ"ד; כשלשים שנה נסותרו מחמת המציק ואחרי כן כאשר היה מר זוטרא כבן שלשים וחמש עלה לארץ ישראל בשנת ד"א ר"פ והיה לראש הסנהדרין.

על פי הצעת הדברים האלה נראה כי הציון אשר העמיד נרעמץ לחתימת זמן המעשים, הוא כיתר תקועה במקום נאמן כל תמוש על נקלה. מעתה כאשר יביאנו ההכרח להרחיב את הזמן, עלינו להעתיק לאחור את תחלת הזמן ולאמר: כי מות רב הונא אביו של מר זוטרא הראשון, היה שנים הרבה קודם הזמן שקצבו להם נרעמץ והמחבר הנמשך אחריו. אמנם כן, הדיד נרעמץ אשר רוח התולדה הכללית תמלא את כל בתי נפשו, לא יסתפק בציונים כרונולוגיים היבשים כחרס למלאות בהם את תולדות ישראל, ועל כן יתאמץ תמיד למצוא בכל הנעשה בעולמנו הקמן איזה קשר ויחש אל מקרי התולדה בכלל — אם כי לפעמים לא יעלה זאת בידו גם בהכרח ובכפיה. אבל לא כן המחבר כאשר נראהו במהלך ספרו, המעט מאד אשר ישים לב על כל אשר מסביב ויסתפק להעמיד את כל דבר על מכונו כשהוא לעצמו; עליו יש להתפלאות באמת למה אחז את החבל ההיסטורי בקצהו הראשון אשר נתן לנו נרעמץ, וירד בו הלוך וירד עד שבא לשנת ד"א שמ"ט כשבשים שנה אחרי הזמן המפורש בסדר עולם זוטא? לא נכחד כי היסוד שקבעו עליו את תחלת הזמן, נראה בהשקפה ראשונה גם הוא לחזק ואיתן. הן רש"ג יאמר מפורש: „בשנת תתי"ט (=ר"א רס"ח) שכיב רב הונא ריש גלותא“, אבל כל האומר לכוון את דברי הרש"ג עם הסע"ז הוא כאומר לעשות כדור מרובע. המה יתנגדו בעיקרם מן הקצה אל הקצה — בעל הסע"ז יעקור את שארית מלכות בית דוד מכבל וימעם על אדמת ישראל, אבל רש"ג יתן להם ששם ושארית בכל ימי הגאונים. כי על כן אי אפשר לבמל את ציוני השנה המפורשים בסע"ז בכדי לכוונם אל דברי רש"ג, אם לא שנבטל את כל המסופר בסע"ז מעקרו ולטבוע אותו בתותם האגדה שאין לה יסוד ושרש בדברי הימים.

אבל אנחנו כבר מצאנו זכר לספור הזה גם במקום אחד והוא בסדר אליהו רבא (פרק י"ח) יאמר: „פעם אחת הייתי מהלך בתוך הגולה שבבבל ונכנסתי לעיר גדולה של „ישראל ואין שם פרסיים כלל ומצאתי שם מלמד תנוקות אחד וישבו לפניו „מאתים נערים שרובן בני שמונה עשרה שנה ובני עשרים שנה; ולשנה האחרת חזרתי „לשם ומצאתי את התלמידים ואין רבם ביניהם אלא בן אחד בלבד שהוא היה בן בנו,

„שבשביל מעשיהם המקולקלים של אותם הנערים מת רבם ומהה אשתו ומת
 „בנו ומת בן בנו ומתו כל הנערים” (עי' הכרס צד 100—99). על כן נוכל
 לתוציא משפט כי המעשים וכן הזמנים בסע"ז יש להם יסוד בדברי הימים ואם
 איזה שמות ראשי הגולה לא יתאימו לדברי רש"ג, לא נחוש הרבה. בכלל מסוככה
 מאד השושילתא דרישי גלותא ולא מצאנו מעולם כי שני מקורים יתאימו יחדו. בדרך משל
 לא יתאימו מקורי הקראים בסדרי יחושיהם לענן רבם שהיה מזרע ראשי הגולה תווד נמצא
 סדר משונה על גליון תנ"ך (עי' הלבנון שנה חמישית צד 280). השמות נשנים ונשלשים
 פעמים רבות עד שאי אפשר לעמוד על סדורם. וביחוד במשך הזמן שאנו עומדים בו
 עתה, שונה קבלת הסע"ז בעיקרה מקבלת הרש"ג כאשר כבר רמזנו למעלה.

מעתה נאחזו אה החבל ההיסטורי בקצהו האחרון ונשוב לאחור בסדרי הזמנים,
 על פי התקון והסדר החדש שעשינו בסדר עולם זוטא: „והיה י' מר זוטרא ריש גלותא
 עשרים שנה ומר חנינא ורב סמא ורב יצחק חכמים שלו. ובימיו נהרג מר רב יצחק
 „ריש מתיבתא ובהווא יומא נפק רבנא הגדול וזכר נשיאנו לחיי העולם הבא... וגבא
 „גזיאתא שבע שנין ובסוף ז' שנין חמוא הנך דנתקי... וצלבוה לריש גלותא מר זוטרא...
 „ווערקו דבית דוד ובשנת תמ"ז לחרבן הבית (=ד"א רמ"ד) קם עלמא בלא מלכא". לפי
 זה היה מר זוטרא לריש גלותא בשנת ד"א רכ"ד, ובמשך ימי נשיאותו היו לו שלשה
 חכמים. הראשון מר חנינא וקנו אבי אמו, אחרי מותו הקים לו לחכם את רב סמא
 ואחרי מות השני — את רב יצחק הנהרג לימים מועמים בשנה השלש עשרה לנשיאותו,
 שהיא ד"א רל"ז. ואחרי שבע שנים נהרג הנשיא בעצמו בשנת ד"א רמ"ד.
 הזמנים האלה מכוונים במלואם לדברי רש"ג באגרתו: „וביזמיה דהדין רב סמא בשבת
 „כמבה בשנת תשפ"א (=ד"א ר"ל) אתסרו רבנא אמימר בר מר ינוקא והונא בר מר
 „זוטרא ריש גלותא (פירושו—הונא בן הריש גלותא מר זוטרא) ומשרשיא בר יקוד ובשמונה
 „עשר יום איתקפילו והונא בר מר זוטרא נשיא ומשרשיא, ובארר דשתא דא איתקפילו
 „אמימר בר מר ינוקא ובשנת תשפ"ה (=ד"א רל"ד) אתסרו כל כנישתא דבבל ואיתנקימו
 „בי יהודאי לאמגושי ובשנת תשפ"ו (=ד"א רל"ו) שכיב רב סמא בריה דרבא". גם
 מכוונים היטיב לרוח בני האדם נושאי התולדה. מר זוטרא לא חולל את המעשים ביום
 אחד, רק אחרי סבלם הרבה שנים ואחרי שנהרגו כבר כמה מגדולי החכמים
 ובן הנשיא עמדם ואיתנקימו לאמגושי, כשל כח סובלם ועשו מה שעשו. אם נמצא
 את רש"ג יספר אחרי כן: „בשנת תתי"מ (=ד"א רס"ח) שכיב רב הונא ריש גלותא"
 ולפי בעל סע"ז כבר בשנת ד"א רמ"ד קם עלמא בלא מלכא? אין זה כל פלא בעינינו.

כי כאשר אמרנו למעלה מחולקים הם בדבר הזה מעיקרו.

מכל האמור עד כה נראה, כי אב בנינו על יסוד המסופר בסדר עולם זוטא ודור
 החדש לסבוראים אשר הוליד ממנו, הוא מגדל הפורח באויר ואין לו על מה שיסמוך.

* * *

*

בתרי זימני לא הוה חוקה! עוד לנו מקום שלישי בספרו של המחבר להראות עליו

(¹) נרעמץ קרא: „והיה מר זוטרא ריש גלותא עשרים שנה", על כן הוכרח להגיה: עשרים
 נשתיים. אבל באמת צריך להיות: והיה, והדברים פשוטים: שהיה ריש גלותא עשרים שנה.

— בהעתיקו בשלמות את המקורים שמהם שאב הר"ר גרעמץ, הוא לא לעזר ולא להועיל לו. במבוא לתקופת הגאונים יתאמץ המחבר להוכיח — נגד דעת כל הקודמים לו — כי בכל משך ימי הגאונות בבבל היתה ישיבת פומבדיתא העקרית וסורא מפלה לה וסרה למשמעתה. הראשון שעלה עליו הגורל לאסור את המלחמה נגדו, הוא ר' נתן הבבלי! או היותר נכון: ר' שמואל שולם מסדר ספר היוחסין שעשה בו כאדם העושה בתוך שלו! לפי דעת המחבר הוא שהעתיק את דברי ר' שמואל הנגיד במבוא התלמוד „ממעלת ישיבת סורא על ישיבת פומבדיתא“, ויתן להם מקום „בין אגרת רב שרירא לבין דברי הכותב בשם ר' נתן וזוהי יצאה המעות לחשוב שזה שייך לדברי ר' נתן הבבלי, ואם כן קאי דוקא ביחוד על ימי הגאונים... אבל ר' שמואל הנגיד ידבר מזה „במבוא התלמוד“ וקאי על זמן התלמוד“ (צד 159). לחוק החלמתו וזאת יעתיק בראשונה את דברי גרעמץ בענין „מעלות סורא על פומבדיתא“, ואחרי כן ישיב עליהם: „וכמה עלובים דברים כאלה לבלי לעיין כלל... הגה במעלות האלה נאמר בראשונה: „שלא יהא נאון בפומבדיתא אלא מסורא“, וייטיבו נא להראות לנו אם היה כן אף פעם אחת בכל משך זמן הגאונים“ (צד 151). עוד יביא המחבר כראיה ברורה לדבריו מהמסופר באגרת רש"ג: „וזימנא חדא אתו לבגוד ואתרמי דהוו כי כנשתא דבר נשלא בכלה רבתי וכד קם שליחא דציבורא ואכריו: שמעו מאי דאסבריה ראשי מתיבתא למימרא! בכו ישראל וליכא דשביע להון כד אמר ראשי... ובהכרח שהברוח היה יוצא על שם ראש מתיבתא פומבדיתא ועל כן עתה שהיו שם בפומבדיתא שנים הוכרחו להכריז: שמעו מאי דאסבריה ראשי מתיבתא“ (צד 154).

להמחבר צר המקום שהוא עומד עליו וכד קאי בהאי מסכתא שאל במסכתא אחריתא. הוא ילך בספרו רצוא ושוב כמראה הבזק — יצער צעד אחד הלאה וישוב בלכתו צעדים רבים אחורנית; והיא שעמדה לו גם במבואו לתקופת הגאונים לזכור ראשונה, מיסוד הישיבות בימי האמוראים. גם פה יעתיק את דברי רב שרירא בשלמותם וישגי בדרך הלוכו על הגאון בעל „סדר הדורות“ ועל החכם בעל „דור דור ודורשיו“ שדחו קבלת רב שרירא בדבר ישיבתו של רב הונא בר חייא. הוא יתמה עליהם „שלא הבינו דברים פשוטים“ כי מה שאמר רש"ג: ושמענא מן רבוותא דילנא דהנהו שני דבתר רב יהודה דלא קביל רבה ראשונתה מלך רב הונא בר חייא בפומבדיתא והוה ליה ההם מדרש גדול — לא קאי על המתיבתא הכוללת... אבל רב הונא בר חייא היה לו או שם „מדרש גדול“ לעצמו, ובימים ההם שלא נהג רבה ישיבת פומבדיתא הכוללת באו בני מתיבתא למדרש גדול של רב הונא בר חייא והוא היה עשיר גדול כידוע ופרנס משלו את הבאים שמה, אבל השיפורה ממתיבתא הכוללת לא היתה אצלו (צד 155).

אחרי אשר הצענו את המציאת דברי המחבר במבוא לתקופת הגאונים, נפתח במאי דסליק מיניה. המחבר שסביביו נשערה מאד והמדקדק עם כל אדם כעס צדיקים גמורים — עד כחוש השערה; את המחבר הזה נראה אף על פי שמחמיר הוא אצל אחרים, מיכל הוא לעצמו לשנויי שנויי דחיקי ולקרוא מלא על בעל „סדר הדורות“ וההולכים אחריו: „שלא הבינו דברים פשוטים!“ מלשונו של רש"ג: מלך רב הונא בר חייא בפומבדיתא, טשמע פשוט שהיה ראש מתיבתא הכוללת בכל הנהו שני דבתר רב יהודה עד דקביל רבה ראשונתה. על זה שואל כהונן רב שמואל שולם כהגהתו שם בתוך דברי האגרת: „ההוא שיפורה דהוה כי רב יהודה ולכסוף כי רבה ולכסוף כי רב יוסף ואם איתא לדיב הונא בר חייא קדם רבה, היה לו לתלמוד להזכירו ולומר כי רב הונא

בר חייא? ובאמת לא מפני הקושיא לבריה דחו את שמועת רב שרירא, אבל מפני שמצאו את דבריו מותרים זה לזה. רש"ג יאמר מקודם: „ובתר רב יהודה דשכיב בשנת תר"י לשמרות" ועל רבה יאמר: „ומלך כ"ב שנין ומת בשנת תר"ל" א לשמרות, אם כן לא נשאר לפני רבה אפילו יום אחד אחרי מות רב יהודה דלא קביל ראשונה? נוסף לזה הנה כל שנותיו של רבה היו ארבעים, נחסר מזה כ"ב שנה שהיה ראש מתיבתא ונמצא כי נתמנה לראש והוא צעיר לימים כבר תמניסר. מעתה איך אפשר להוסיף עוד כמה שנים דלא קביל ראשונה? האם רצו להושיב את רבה בראש כד הוה מליא כבר תליסר?

נפלא הדבר כי בשעה שהמחבר ילחום במתנגדיו — לקיים את קבלת רב שרירא, שכח כי לפי זה מוכרח הוא להכחיש את קבלת בעלי התלמוד. אמנם כן, גם הד"ר גרעמץ יתן זמן לרב הונא בר חייא כעשר שנים בין רב יהודה ורבה (ח"ד צד 323), על פי קבלת רב שרירא; אבל כנגד זה יחליט כי דברי התלמוד שרבה חיה רק ארבעים שנה המה דברי אגדה בעלמא (שם ציון 32). אולי יחפוץ המחבר לקיים שניהם ולהבליע בתוך הכ"ב שנה דמלך רבה גם את השנים דלא קביל עליה ראשונה? אבל פשט דברי הרש"ג: „וכיון דכל חד וחד מדחי לגבי חבריה קמת מלתהון והוה אויל לגבי רב חסדא כמה שנייה ובסוף יומא דרב חסדא כד חזא רבה דאיצטריכא ליה מילתא טובא קביל עליה ראשונה ומלך כ"ב שנין, אינם מורים כן. סוף דבר, אפילו אם נגיה את הזמנים הפרטים שרשם רב שרירא על מות רב יהודה רב חסדא ורבה, אבל בכלל אי אפשר לקיים את קבלתו עם קבלת התלמוד בפשיטות, כחפץ המחבר. על פי הצעת הדברים האלה אין מקום עוד למהתלות המחבר על החכם ווייס ועל פלפוליו, מה שדחה את דברי הרש"ג בכח הגמרא דבכורות (דרו"ד ח"ג צד 194); בעוד שגם פשט דברי הגמרא שם מראים כהצעת ווייס, אבל לפלפולי המחבר אי אפשר בידינו להעמידם לפי שעה -- עד אשר יבאר לנו על מה אדני חקירותיו המבוע.

עתה נשוב אל מקומנו הראשון — לזמן מעלת סורא או פומבדיתא. אבל במרם נעלה על כף המאונים את דברי המחבר לשקול אותם כאבני צדק, נמצא גם אנחנו לחוכה להעתיק בשלמות מקום אחד מאגרת רב שרירא, המודיע לנו את יחש ראשי הגולה אל ראשי המתיבתות. הלא כה דבריו שם:

„וכיון דאתקינן רגלא דריש גלותא במתא מחסיא והוון צדיכי רשותא דפומבדיתא למיזל תמן בשבת לך דההוא שבתא דהוה רגלא דריש גלותא ואקבעו רובא דריש גלותא למיזל תמן. ובמה דעבד רב אשי לא במילא אחר כך כרבמילא בשני דרב יהודה ורבה ורב יוסף ואבבי ורבא דלא הוויא אלא חדא מתיבתא בפומבדיתא ובתר רב אשי הוויין תרתי מתיבתא והיינו דאמר רב אשי במסכתא שבת: אנא עבדי לה למתא מחסיא דלא אחרבא. ובכל שתא ושתא דהווי ריש גלותא במתא מחסיא דקבע רגלי בני רב. אולין לקמיה רשותא ורבנן דפומבדיתא והבן נהיגא מלתא הדין עד שעור מאתן שנין מן השתא. והואיל והוה להון לריש גלותא מרות קשה ושולמנתא רבתא בימי פרסיים ובימי ישמעאליים דהוון זבנן ליה לראש גליותות ברמיס יקרים. והוה בה, דמצערי רבנן טובא ומעיקו להוא. ואכהתא דילנא דבי נשיאה אינון מיהו שבקוה כל גוי ארחתא בישתא דנשיאות ועיילו ברבנן במתיבתא. למבעא ענוה ושפלות ונמיכות. ולא מבני בסתנאי אנחנא, אלא מקמי הכי עיילי זקננו ברבנן דמתיבתא. וכיון דשליטין דבי נשיאה לא הוה יכלין רשותא דלא מנעי למיזל קמיהון ברגליהון. ובאמצע ימי ישמעאליים

„בימי דוד בן יהודה אישתפלו מן שולמנתא דמלכא ולא אולו רשוותא דפומבדיתא בתריהון, אלא כד ניתא להו לנשיאים למהוי להו רינלא בפומבדיתא אולן להתם וקבעון ליה והשתא „לא אשתייר מכלהון דבי נשיאה אלא חד יניק“.

מדברי רב שרירא אלה נראה, כמה לא מעלי הגהו שמעתתא דקאמר הרב המחבר כמבואר לתקיפת הגאונים. הנה כבואנו עתה בימינו לשפוט על מעלת הישיבות, אין בדעתנו להכריע על הכח הפנימי של ראשי הישיבות בעצמם ועל גדלם בתורה איש מעל אחיו. נאוני הדור היו גם שניהם ומימיהם אנו שותים במדה אחת שוה; ולא שמענו מעולם כי הכריעו את אחת ההלכות, מפני שוה היה גאון בסורא ועמד במעלה עליונה לפי משמעות דברי הראשונים — ועתה כהודע לנו השערת המחבר כי נהפוך הוא וגאון פומבדיתא עמד במדרגה הגבוהה, נכריע גם את ההלכה כדעתו? בכלל מורה מאד לרוח תורתנו האבטוריטט הסתמית להכריע על פיה בהלכה; וביחוד על ימי משך דורות רבים לפסוק בסתם: הלכה כסוראי או כפומבדיתאי! מובן הדבר כי כל ויכחו של המחבר עם כתבי התולדה שלפניו, הוא רק על דבר מעלות וכבוד הישיבות בעיני העם החי בעת ההיא — ועל הדבר הזה יעיד גם רב שרירא גאון פומבדיתא: כי מימי רב אשי ואילך עמדה סורא במעלת הכבוד עד שעור מאתן שנין מן השתא. מתחנו קן תחת המלים — פומבדיתא וסורא, לרמוז בזה מה שהעיר גרעמץ על האגרת בכלל: „מהיות אדם קרוב אצל עצמו והוא ואבותיו היו ראשי ישיבות פומבדיתא, על כן ינשא תמיד את המתיבתא שלו על פני סורא“. מעצמו מובן כי המחבר יצעק מרה על משפט כזה ויאמר: „כמה עלובים דברים כאלה לבלי לעיין כלל ולבוא למוד לראשי ישראל כרב שרירא ורב האי באמת איש מאתנו“ (צד 151). אבל כשאנחנו לעצמנו לא נראה כל פגיעה בכבוד הגאון בדבר הזה. רב אדא בר אבא „דאמר להו לרבנן אדמגרמיהו גרמי בי אבא תו אכלו בישרא שמינא בי רבא“, לא נוכל לתת ערובתנו עליו אם היה בא לידו לכתוב את התולדות הישיבות, אם לא הראה גם הוא חיבה יתרה לישיבת רבא? חקך פבעי הוא בהאדם דכל דמקרי ליה דעתו פסול לדון ולהעיד עליו.

על כל פנים הנה ראינו מדברי האגרת, כי ישיבת סורא עמדה במעלת הכבוד גם בימי הגאונים. ולחנם טרח המחבר להעמיד בדוחק את דברי ר' שמואל הנגיד כמבואר התלמוד ודברי ר' נתן הבבלי ביוחסין, כי בספרם בשבחה של סורא נשאר דעם למרחוק — על ימי האמוראים ולא על ימי הגאונים הקרובים אליהם? מדברי ר' נתן הבבלי — או כאשר יקראוהו הוא „איזה מאן דהיא“ — השמים המחבר איזה מלות ועל כן הוציא משפט מעקל. במעלת הישיבה נאמר שם: שלא יהא גאון פומבדיתא אלא מסורא על פי ראש הישיבה שלה, והבונה שמנוי הגאון היה הלוי בדעת הריש מתיבתא דסורא, אבל לא שהגאון בעצמו היה משיבת סורא. זו היא תשובה על שאלתו: „האם היה כן אף פעם אחת בכל משך זמן הגאונים“? אמנם כן, גם הר"ר גרעמץ הבין את דברי ר' נתן כהבונה שנתן בהם המחבר ור' שמואל הנגיד יאמר בפירושו: „בראשונה לא היו ממנין ראש ישיבה פומבדיתא אלא מביאין משיבת סורא ראש עליהם“, אבל אין אנו אחראים לפשט כזה שהוא נגד המציאות. אדרבה בעינינו הוא כדמות ראייה שהמקור לדברי היוחסין נובע מאחד הקדמונים והוא כבלי הכותב את דבריו בהיות עוד הברונות חיים וקיימים בפיהם; אבל ר' שמואל הנגיד הרחוק ממנו במקום ובזמן ודרכי ישיבות בכל מימים הראשונים מזרים לו, עקם מעט את דברי המקור ויצאה המעות הזאת. ראיתו של המחבר: מפני שר' שמואל הנגיד ידבר מזה כמבואר התלמוד קאי

על זמן התלמוד, אין לה כל יסוד; כי באמת כתב במבוא למבוא התלמוד את „שלשלת הקבלה” — מאנשי כנסת הנדולה, התנאים והאמוראים, הסבוראים והגאונים, עד ר' משה השביו ור' חנוך בנו רבותיו של הנגיד (ע"י גרעמץ חלק ששי צד 18). כן ראיתו ברורה של המחבר: מההוא מעשה דרב אברהם ורב יוסף דהו בכנישתא דבר נשלא, אינה ברורה בעינינו כלל. המחבר שכח כי זה המעשה היה בימי מחלוקת דניאל דוד ראשי הגולה ועל אותה העת יאמר רב שרירא: „ובאמצע ימי ישמעאלים בימי דוד בן יהודה אישתפלו מן שולמנתא דמלכא ולא אולו רשוותא דפומבדיתא בתריהון”, כלומר שלא היו כפופים עוד לראשי הגולה ללכת אחריהם בשבתא דריגלא לסורא, ומעשה עמדו ברשות עצמם גם ביחוסם לראשי המתיבתות שם.

על פי הצעת כל הדברים האלה נראה, כי הפיסקא המובאה בהיחוסין — ממעלה סורא, יש לה יסוד עמוק גם באגרת רש"ג ואינה אפוקריפית כרצון המחבר. אמנם כן, יוכל היות כי בהיותה כתובה על ידי אחד מבני ישיבת סורא, האר אותה בצבעים יותר בהירים וכחד תחת לשונו — שכל התוקף והעוז בא לה מצד ראשי הגליות התקיפים אצל הממשלה ולא ממעלתה הפנימית על אחותה הפומבדיתית; אבל בכל אופן לא נוכל להסכים לדעת המחבר האומר: „אמנם גם בימי הגאונים משנת ד"א שס"ט שהוקמה סורא „ונפתחו שעריה לא הסירו אותה מגבירה בדין חלוקת הכבוד לפתח ראשון ולכרך ראשון, „כי מימי עולם זאת בישראל לחק לכלי לבטל זכות מי שזכה... וגם לא נתבטל מה שהיו „לוקחים בנדבות הכוללות שני שלישי ואולי גם רצו בזה גדולי הדור בהסכמת מתיבתת „פומבדיתא לחוק ולעודד את מתיבתת סורא.. עד הזמן האחרון שנשנתנו פני הדברים „לגמרי עד שגם לקחת סחצה ההכנסה היה ויתור גדול לסורא” (צד 158). הדברים האלה הם פשוטי מלין בעלמא! הלא אם יאמין לדברי הפיסקא במקצתה עליו לחאמין גם בכולה האימרת: „כשהיו משלחין אנרות זה לזה, ראש ישיבת פומבדיתא כותב יתקרי הדין דיסקא קמי גאון ורבנן דסורא וראש ישיבת סורא — יתקרי הדין דיסקא קמי רבנן בפומבדיתא ואינו כותב לו גאון”. גם מלשון רב שרירא האומר: „לא הווי יכלין רשוותא דלא מנעי לטיוול קמיהון ברנליהון”, נראה ברור שלא מפני הרחמנות חלקו את הכבוד הזה לסורא, אלא שלא יכלו למנוע עצמם מללכת שמה. גם מה שלקחה סורא בראשונה שני שלישי, לא היה זה ויתור מצד פומבדיתא וכאשר תאמר שם הפיסקא: „ונפלה קמטת ביניהם על זה הדבר, עד שנתקבצו גדולי הדור ועשו פשרה ביניהם שיהיו חולקים כל מה שיבוא להם חלק כחלק בשוה”.

ועתה אפוא הלא צדק מאד הד"ר גרעמץ בדבריו: „תואר כבוד כזה (גאון) המביא לבעליו גם הכנסה במדה ידועה, לא יכול גאון סורא לכבוש לו כי אם על ידי כח מכוון ופומבדיתא שעמדה במעלת התורה במדרגה נבונה מסורא לא היתה כמחלת על כבודה על לא דבר”. האסמכתא שיביא גרעמץ לדבריו: „כי גם הקתוליקון של הנסמוריינים וכמה בתי נזירים השיגו זכויות מיוחדות מהכליפים עומר בן כתאב או עלי אבו סאלב”, בעל כרחא תתן ריח טוב להאף שאינו תותרן לריח ההיסמוריא. אבל הדבר האחד שנבשל בו גרעמץ במקום הזה, הוא מה שיגע לכצוא בין „ראשי הישיבות” את השתדלן אצל הכליף העיבי בעד זכויות מיוחדות לישיבת סורא; מה שבאמת עלינו לחפש אותו בין „ראשי הגליות”, אשר חלקו מכבודם גם לראש ישיבתה. המכשלה הזאת נתנה ידים להמחבר להעיר עליו כל חמתו גם להצינו לחרפה ולקלסה. גרעמץ מצא לדבריו רמז יפה למראית עין, מה שיספר רב שרירא באגרתו: „ומר רב יצחק גאון והוא שהיה בפרח

שבור... וקבלו עלי בסבר פנים יפות". הוא ראה את המציאה ונפל עליה גם נכשל בה להגיה ולתקנה לפי רוח חפצו, אבל לא שתהא רוח הבקרת נוחה הימנה. וכמו שהוכיח המחבר את כל אלה בראיות ברורות שאין עליהן תשובה, בפרקיו הראשונים לתקופת הגאונים (79—164). אמנם ברילל (Jahrb. II) כפי הנראה כבר עמד על המכשלה של גרעמץ ויחלים גם הוא כי אחד מראשי הגולה השתדל לפני הכליף בעד הזכות וד' יצחק לא היה גאון כי אם ראש גולה ממתנגדי בסתנאי, אבל אין בידינו לשפוט על דבריו מאומה, הספר אין כעת תחת ידינו.

הפעם ראינו מה גדול כח ההרגל והרצון בהאדם, עד אשר לא יוכל לקרוא דרור לנפשו מהם— גם באותה השעה שהוא לוחם מלחמת תנופה נגד המוסכם ואת האבמוריטם של ההולכים לפניו ירמוס ברגל. הנה ראינו את דרך המחבר והקו המקיף את כל ספרו הוא: לעמוד ברשות עצמו בכל חקירותיו העמוקות, בכל זאת נמצא שגם אותו תולכודו רוח רצונו שולל, אחרי המוסכם וההרגל ולבנות על יסודו את בניני השערותיו. בכל פנות שאנו פונים נראה כי המקור האחד לכל דברי ימי הסבוראים והגאונים הוא אגרת רש"ג ובצד מה גם דברי ר' נתן הבבלי המובאים בספר יוחסין מיד אחרי האגרת, מדברי האגרת נראה ברור, כי ראשי הישיבות מסורא כמו שהיו זרים לרוחו כמעט כן זרים לו דברי ימיהם בפרומרוש. וכאשר יאמר מפורש: „ובאלין שני כלהן גאונים דהוו במתא מחסיא לא נהירנא להוא שפיר על הסדר ואית בהון חנופתא ונמורתא דנשיאים דמעברין להון ומהדרין להו ומה דבריר לנא כבר כתיבנא להו אבל מן שנת אלף ואילך קים לן בהון". גם בדברי ימיהם מאלפא ואילך דקים ליה בהון, נראה מה רבו זכרונותיו מגאוני פומבדיתא נגד הסוראים. בהראשונים נמצא את הדיוק הנפלא: באיזה שנה לשמרות מלך כל אחד, אבל גאוני סורא יעברון לפניו חבורות חבורות מכל מאה שנה מקבילות לשנות המאות דמלכו גאוני פומבדיתא. מעתה הלא נשאל את המחבר מאין לקח לו היסוד, כי במקום שיחסר בהאגרת שם אחד מגאוני סורא אחרי הסבוראים, לעשות זאת כסימן מובהק שגם הישיבה בכללה במלה שם בעת ההיא? בדרך משל: איך ידע המחבר להחליט כי אחרי מות רב עינא הסבוראה האחרון בסורא, במלה הישיבה שם ויאמר: „אחרי אשר באו לפרוז שבור בני מתיבתא פומבדיתא שהיה מקום קרוב להם, אין ספק שאחריהם נמשכו לשם גם בני מתיבתת סורא" (צד 46)? כן מנין לו להמחבר לקבוע בכמסמרות את המבלא: ראשי המתיבתות במאה הראשונה לימי הגאונים, ולהראות עליה בקיום מקבילים: „בפרוז שבור היה לראש רב מארי סורנו משנת שמ"ט; בפומבדיתא היה רב חנן מאישקא גם כן משנת שמ"ט; בסורא לא נפתחה הישיבה עד שנת שמ"ט, עד רב מר בר רב הונא" (צד 190). מאין ולאין בן זומא?

נפרוש את האגרת כמגילה ונדקק במלותיה: 1

„הזיוין שני שמד וצרות בסוף מלכות פרסיים ולא הווי יכלין למקבעי פרקי ואתו בי מתיבתא ומדבר מנהג גאונים עד בתר כמה שנין דאתו רבנן דילנא מפומבדיתא, לסביבות נהרדעא למדינתא דפרוז שבור, ואלין גאונים דהוו במדינתא, דילנא בפומבדיתא בתר אלין מלין בסוף מלכות פרסיים. משנת תת"ק שנה מלך, מר חנן מאישקא ובתריה מלך מר רב מארי זקננו בריה דרב דימי סורנו ובית, מדרשו נדע בפרוז שבור עד היום נקרא בי רב מארי. וכימיו מלך בסורא רב מר, בר רב הונא בשנת תתק"כ. ואחרי רב מארי סורנו מלך בנהרדעא מר רב חיינא, מן בי גיהרא וכימיו יצא מחמד לעולם. ואמרי דהוה בסורא אותו העת רב

„חנינא ורב חנא גאון פומבדיתא ורב יצחק גאון והוא שהיה בפרו שבזר עת
„שכבשה עלי בן אבוטאלב“.

אם נתן לקרוא את המורים האלה לפני האיש אשר לא קרא ולא שנה מאומה בספרי
התולדה החדשים, כי אז בודאי סדר לו את דברי הימים בפנים כאלה: המתיבתא בסורא
לא נדרה ממקומה כלל אף בימי הצרות והשמדות ולא יצאה מעולם לתור לה מנוח בפרו
שבזר; וכאשר יאמר רש"ג רק דאתו רבנן דילנא מפומבדיתא לסביבות נהרדעא.
ומה שלא יזכור רש"ג את שמות ראשי המתיבתא הסוראים מאותו הזמן, יען כי לא ידע
מהם גם לא יכול לדעתם מימים החשוכים והרדיפות כמו אלה. ולעמת זה אי אפשר לדעת
כלל מדברי רש"ג, כי בשנת ד"א שמ"ט כבר שבה פומבדיתא לכבודה הראשון — למתיבתא
כללית; באשר רש"ג ימנה עוד שמות ראשי ישיבות שהיו בפרו שבזר וכנהרדעא בשנת
ד"א ת"כ ואת גאון פומבדיתא הראשון אשר יזכיר הוא רב חנא בן דודו של רב יצחק
מפרו שבזר בערך ד"א ה'. ואפשר מה שהזכיר בראשונה את רב חנן מאישקא דמלך
בשנת ד"א שמ"ט, לא היתה כוונת רש"ג שהיה ראש מתיבתא בפומבדיתא, אבל —
בפרו שבזר.

על פי הסדר הפשוט הזה אפשר לנו לתת גם פנים חדשות להשאלה בדבר מעלת
סורא אשר יתחבט בה המחבר. מצד האחד לא יוכל לצייר בנפשו איך יעשה גאון בישראל
נבלה כזאת לבקש זכויות מיוחדות לסורא ולרוממה על פומבדיתא... והנה פתאום עשה
ר' יצחק מרחקה... ולהוריד על ידי זה מעלתה על ידי אויבינו פלילים" (צד 165). ולעמת
זה לא יוכל גם להכחיש בהחלט כי ישיבת סורא עמדה בצד מה במעלה עליונה, על כן
ידחוק את עצמו לאמר: „כי פומבדיתא מרצונה הטוב ויתרה זאת לסורא הצעירה והדלה
ממנה, לתת לה ידים לחוק הריסותה" (צד 168) — דבר שכבר הכחשנו למעלה על פי
דברי רש"ג בעצמו. לרעתנו אפשר ואפשר לצייר לנו את סדר דברי הימים ולקיים את
מעלת סורא בלי כל נבלה וגם בלי כל דחוק. המעשה מבסתנאי ראש הגולה שמצא חן
בעיני הכלוף ואשר נתן לו את בת מלך פרס לאשה, לא באגדה יסודו כי אם באחת
התשובות לרב האי גאון הנוגע בהלכה. הזמן שבו קרו ויאתיו המעשים האלה הוא
בערך ד"א ת' אחרי אשר נלכדה קמיספון וכת המלך הלכה שבי בפני צר. באותו הזמן
עדין לא שבה ישיבת פומבדיתא למקומה הראשון ולהיות כמתיבתא כוללת; ורבנן
דאולו בשני שמד וצרות לסביבות נהרדעא למדינתא דפרו שבזר עוד נהגו שם ישיבות
פרטיות. אבל לא כן ישיבת סורא שלא נעקרה ממקומה גם בעת צרה, התעוררה מחד
כאשר אפס המץ וכלה רומס מן הארץ, והתה למתיבתא אחת כללית בכל ארץ כבל.
מוכן הדבר כי כאשר בא ראש הגולא בסתנאי להשתדל לפני הממשלה החדשה על זכויות
מיוחדות לנשיאותו, זכר גם את המתיבתא מסורא היחידה או בארץ ואשר
כבודו חופף עליה, והשיג גם בעבודה איזה זכויות ובעד הראש העומד עליה את תאר
הכבוד „גאון“. הזכויות ההנה ותאר הכבוד נשארו לסורא גם ימים רבים אחרי כן, אף כי
מתיבתת פומבדיתא כבר שבה למקומה הראשון ובכחותיה הפנימים עלתה גם על אחותה
הבכירה, אבל לא היתה בראשונה בפיתקא של הממשלה להכירנה כשישיבה לעצמה
ובתור כבוד המעלה. הוא הדבר אשר אמרנו למעלה, כי את השתדלנות עלינו לחפש
בין „ראשי הגולה“ וגם נמצא לפנינו בלי עמל הרבה והוא: בסתנאי!

בבואנו דרך המבוא — לתקופת הגאונים, עלינו להעיר על דבר אחד אף שאינו
נוגע הרבה בחקירותיו של המחבר. הוא יאמר: „זה לשונו של ר"א בן ראוד,

הדור הרביעי רכי יצחק... ושפ"ב החל מחמד למעון מענותיו וכן מצינו שנת ד"א ושפ"ב ביום חמישי בשבוע יום שני מחדש אב" (צד 171). הדיוק הנפלא מיום השבוע החדש והשנה לא נמצא בספר הקבלה להראב"ד שלפנינו — אדרבה שם נאמר, „בשנת ד"א ש"ע ד החל מחמד למעון". כנראה מעות הקולמס נזקה כדברי המחבר וצריך לומר: „וזה לשונו של ר"א זכותי", והוא בעל ספר יוחסין, כי שם נמצאה באמת אותה הפיקא מלה במלה כאשר העתיק המחבר לפנינו. גם לו נאה הדייקנות הזאת, כי היה חכם גדול בתכונה ומורה החכמה בבתי המדרש לעמים. בהשגה שבה התחיל מרמד למעון ונרושו מעיר מיקה והיא השנה שממנה יחל מספר השנים למחמדים (חגיר"א בלשונם), נבוכו רבים מסופרי הזכרונות לישראל. בס' „הקבלה” להראב"ד וכן בהיוספה בתוך אגרת הרש"ג נאמר — ש"ע ד; בס' „שלשלת הקבלה” — ש"ע א או ש"ס א; בס' „צמח דוד” — ש"ג ג; בעל „סדר הדורות” נבוך בזה ועשה זכר לכל השנים האלה. אם נדרוף לדעת מאין באו להם כל אלה, נראה כי מקור אחד לכל המעיות והוא מה שלא ידעו, אשר המחמדים יקבעו את שנותיהם על פי הלכנה בלי חדש העבור — ועל כן במשך כל מאה שנה שלנו יתוסף בחשבון המחמדים כשלש שנים ופרומרום. בדרך משל, בעל „צמח דוד” יאמר: „תחלת מנין הישמעאלים היה משנת ד"א ש"ג תקצ"ג לנוצרים ושנתנו זו שהיא שנת ה"א ש"ב היא תקצ"ם להישמעאלים”. ובאמת בראש השנה ה"א ש"ב מנו המחמדים תקצ"ם להגירא גראש שנת האלף להם חל ביום 9 אקטובר 1591, אבל לא ידע כי אלף שנים מחמדיות שוות הנה רק לתשע מאות ושבעים משלנו ועל כן עלינו לנכות משנת ה"א ש"ב רק תקצ"ע שנים ואז יצא החשבון בדיוק ד"א שפ"ב (4382—970=5352). הטעות הזאת הביא לנו לפעמים גם תועלת, לדעת על פיה את זמני המקרים לזכרונות דברי הימים ולשפוט על זקנותם. כי אם נראה את הראב"ד יקבע את התחלת חשבונם בשנת ד"א ש"ד, כשכונה שנים קודם המספר הנכון ד"א שפ"ב; נדע מזה כי שאב ממקור ישן הקדום גם לרב שרירא, בזמן שלא נתוספו להמחמדים רק כשכונה שנים ביחש החשבון שלנו. אבל בעל „שלשלת הקבלה” שאב כנראה ממקור מאוחר מעט או הרבה ויצא לו ד"א ש"ע"א או ש"ס"א.

* * *

מה נעים חלק המחבר ראית ליה דרתא אף על גב דתרעא לדרתיה לא עבד כרכעי! את „המבוא” סתרנו ולא הנחנו בו אבן על אבן, אבל לעמת זה מה טוב ויפה הוא בכלל בנינו הגדול: „תקופת הגאונים” ומה נאים בפרט הפרקים בשם: „תורתם של ראשונים”. כבר רמזנו למעלה על טיב המחבר, להעביר את אישי התולדה לאט לאט, עד אשר נוכל להסתכל ביפים של כל אהד ואהד. כמעשהו שם בדור האמוראים האתרונים וכדורות הסבוראים, כן מעשהו פה בתקופת הגאונים. עבודה גדולה עבד בה המחבר להגביל לכל נאון את זמנו ומקומו, ולאחדים מהם — גם את צורתם הספרותית, ככל אשר היה לאל ידו לדוציאם משברי הלוחות שנבלעו בספרות התלמודית. אולם כל המגרעות למיניהן אשר ראינו שם, נמצא אתהן גם פה בצביון ובכל תבונותיהן. המחבר יקל מאד בהגהות על פי הסברא ועוד ימלא שחוק פיו על הקודמים מה שלא הגיהו כן, במקום שיש לדון הרבה אם כרכרי הגהתו כן הוא. בבואו לדון על הזמן אשר חבר רב שמעון מקירא את ספרו „הלכות גדולות”, יעתיק את דברי הראב"ד

כספר הקבלה ויסיים: „ותמוה מאד לראות את החכמים האלה מנצחים זה את זה בהלכה ולא הרנישו שהזמן הכתוב בהראב"ד מוכח מתוך דברי עצמו שהוא מעות סופר ותחת ד"א תק"א צ"ל ד"א תקי"א ואם כן תחת אלף נ"ב לשטרות צ"ל אלף ס"ב וכן תחת שנאמר בשנה שמונה לגרולה רב שמואל מורע אמימר צ"ל בשנת שמונה עשרה" (צד 203). כאשר יראה הקורא לא דבר קל הוא מה שירצה המחבר לגרוד בשלשה מקומות; נוסף לזה הנה כל שנותיו של רב שמואל זה בגאונות רק י"ח שנה, אם כן היה לו להראב"ד לאמר: „בשנת מות רב שמואל מורע אמימר"? כן מוכרח הוא המחבר על פי הגהתו זאת, להגיה גם אחרי כן בדברי הראב"ד האומר: „והיה רב נטרונאי לראש שלש עשרה שנה עד ד"א תקכ"א, שצריך להיות: שלש שנים" (צד 212). ומה שיפתייע המחבר לתיקונו האחרון מאגרת רש"ג, הוא סיוע שאין בו ממש. כי אם רב שרירא לא יזכר כלל את רב שמעון מקיירא, נראה מזה כי להראב"ד היה מקור יותר קדמון וכאשר כבר מצאנו למעלה רמו לזה מציין השנה שבה יצא מחמד לעולם.

לדעתנו אם באנו להגיה, הלא טוב לנו להגיה במקום אחד למעלה בדברי הראב"ד: „ואחריו רב יוסף ואחריו ר' שמואל בר מרי בשנת ד"א תצ"ט ומת תק"ח ובימי רב שמואל זה היה רב שמעון מקיירא", כי על ידי ההגהה זאת האחת יתאימו היטיב כל יתר הזמנים בהמשך דבריו, כאשר יבין בנקל המעיין שם באין צורך להאריך ולהסביר עוד. דרכו זאת, להקל בכבוד המבוקרים על ידו ולהתל כמו, הבשילתו במקום הזה לתפוש את החכם ויזים על חמא שחמא לפי דעתו „בקלות ראש" — והיא לא נתפשה! החכם ויזים יאמר: „ואולם כבר ברור אחריו או גם ברורו היה השאלות למעיין נאמן אשר מסנו שאבו הוראות ופסקים, כי כאשר נראה הלאה בזה העתיק ממנו בעל הלכות גדולות" (דרו"ד ח"ד צד 25). על זה יעיר המחבר בהתל: „ואנכי לא אדע איך אפשר לאיש לסתור את עצמו בנשימה אחת? הלא דעתו בהחלט כי ספר „הלכות גדולות נתחבר ד"א תק"א וכיון שהוא העתיק מהשאלות על כרחך שנתחבר „זה השאלות עוד לפני תק"א. בעוד שוויים בעצמו יאמר: בלי כל ספק חבר רב אחא את „השאלות אחרי אשר נדחה מהגאונות — היינו אחר תקי"ב... ויש להשתומם על „דרכים כאלה בכל המשך חקירותיו והכל בדרך החלם ובלי ספק" (צד 213). אבל אנחנו נשתומם על החכם המחבר, איך לא שם לב לדבריו של ויזים הלאה מזה האומר: „ונראה מאד כי כל הדברים הנעתיקים מהשאלות, לא היו בהלכות גדולות הראשונות „של רב שמעון מקיירא, כי אם רב יהודה נאון הוא שתקנם והוסיפם... כי רב אחא „על כל פנים לא עלה לארץ ישראל קודם שנת תק"ח ורב שמעון הלא חבר ספרו בשנת „תק"א" (דרו"ד שם צד 39). מעתה הלא נראה ברור כי מה שאמר ויזים למעלה: „העתיק ממנו בעל הלכות גדולות", הוא רק שיטפא דלישנא וכונתו שרב יהודאי העתיק והוסיף ממנו בספר „הלכות גדולות".

בעמדנו על פרק זמן שהוא אצל בעלי הלכות גדולות וגם השאלות, לא נוכל לעבור מבלי להעיר על חזון מזור הנראה בשני רושמי הזכרונות מימים ההם: רב שרירא נאון ור"א בן דאוד. הראשון דרייק וגרים אפילו ספיקי דנברי ויעשה זכר לכל דבר נפל בימי הגאונים, כמו: תקנת מורדת וגבית בעל חוב וכתובת אשה ממטלמלי דיתמי — הוא לא יזכר כלל את רב שמעון מקיירא בעל „הלכות גדולות", לא יזכר אצל רב אחא משבחא שחבר את „השאלות" גם כי רב יהודאי נאון כתב „הלכות פסוקות".

ולעמת זה הראב"ד שנמתך בשמועותיו מפרק זה הזמן ויחליף את גאוני פומבדיתא וסורא זה בזה. הוא יסדר לפנינו את דבר החבורים האלה כריב ענין:
„ובימי רב שמואל זה היה רב שמעון קיידא ולא נסמך לגאון וחבר הלכות גדולות בשנת אלף נ"ב לשמרות שהיא שנת ד"א תק"א בשנה השלישית לגדולות רב שמואל בר מרי בשנה השמינית לגדולות רב שמואל מורע אמיטר, והזכיר שמעות משמא דכהן צדק ולא שמענו מעולם שהיה בזמנו גאון ששמו כהן צדק ואפשר שכהן צדק זה שהיה רבו חכם גדול היה (ביוחסין) — חכם מבעל הלכות גדולות) ולא נסמך. ואחר רב שמואל בר מרי היה רב אחא משבחה וחכם גדול היה וחבר שאלות שלו מכל מצות האמורות בתורה והספר מצוי בידינו עד היום הזה וכל הבאים אחריו בדקדוהו ופשפשו בו ושמענו שעד היום לא נמצא בו שום מעות בעולם. אבל לא נסמך רב אחא משבחה זה לגאון מפני שנאת ראש גלות שבאותו הדור... ואחריו (כפומבדיתא — לדעת הראב"ד) רב יהודאי ג' שנים ומחצה ומת בשנת ד"א תקכ"ג והוא חבר הלכות פסוקות ומהלכות גדולות קבצם וסני נהור היה".

העתקנו בארוכה את כל דברי הראב"ד, אף על פי שהוא ספר המצוי ביד כל אדם; כי לדעתנו ישמע הקורא המבין בכל מלה ומלה מדבריו, כקול תלונה תרישית על מעשי ראשי הגולה בימים ההם שהעבירו את הדרך על אנשים גדולים חוברי חבר מחוכמים ויבכרו על פניהם את אלה שלא להם עוד שם בעולם התלמודי. את רב שמואל מורע אמיטר — על פני כהן צדק; את רב שמואל בר מרי — על פני בעל הלכות גדולות; את רב נטרונאי — על פני בעל „השאלות"; ולרב יהודאי סמך ראש הגולה אף על גב דסני נהור ואת „הלכות פסוקות" שלו קבץ ואסף מהלכות גדולות הקודם לו. כנראה בכונה יעבור רש"ג על כל אלה בשתיקה בכדי לחפות מעט על כבוד ישיבת פומבדיתא הקרובה אל לבו ומבלי לסתור את דברי עצמו המעיד למעלה על ישיבת סורא; „ואית בהון חנופתא ונמירתא דנשיאים", כאילו פומבדיתא היתה נקיה בזה מכל דופי. ומי יודע אם לא זאת היא הסבה מה שנתחלפו בספר הקבלה גאוני סורא ופומבדיתא כמשך מאתים שנים הראשונות — בהיות שהאגדה היתה מקובלה בפי כל, כי רק בסורא היתה יד ראשי הגולה במעל הזה, על כן לא היה יכול הראב"ד להאמין על מעשים כאלה שנעשו בקרב ישיבת פומבדיתא — ויחליף את גאוני הישיבות בכדי לכוונם אל האגדה.

אם הבאנו למעלה את שלשת העדים להעיד על המחבר, כי כמה שמרח להעתיק בשלמות דברי המקורים הראשונים לא העייל לעצמו כלום; אבל במקום הזה — בתקופת הגאונים — עלתה בידו פעמים הרבה להפוך על פניהם את דברי כותבי התולדה החדשים. למשל בדברי ימי נשיאות עוקבא ראש הגולה, נמצאות סתירות עקריות בדברי הרש"ג ור' נתן הבבלי — סתירות בסדר הזמנים בפרט ובמהלך הענינים בכלל. כאשר נקרא לפי תומנו דברי ווייס ונראמץ הכתובים כספור מושך את הלב, אפשר לבלוע בנעימה גם הסתירות המזרות ולא נדע כי באו אל קרבנו; אבל כמו שער תאחנו בשמענו את דברי כתב השמנה אשר יקרא המחבר באזנינו על המאותיהם להתולדה — וכמפתים חותכים די לו רק כמה שיעתיק את דברי המקורים בשלמותם ויציגם לעין כמין Corpus delicti;

רב שרירא:

מלך רב יהודה זקנו בראש שנת רי"ן י"א שנה ומחצה ושכיב באדר שנת רכ"ח והוה פלוגתא בין רבנן דמתיבתא דדוד הנשיא, דרבנן דמתיבתא אכנפי וקריוהו לרב מבשר כהנא גאון בר מר רב קיומי גאון ודוד הנשיא קרייה למר רב כהן צדק כהנא בן מר רב יוסף והוה פלוגתא ביניהון עד חדש אלול שנת רל"ג ועבדו שלמא דוד הנשיא עם מר רב מבשר גאון וייתיב רב מבשר גאון והבנן דיליה לכרם ומוכחריה דרבנן הוה בהריה ומר רב כהן צדק ורבנן דיליה לכרם ובשנת רל"ז בכסלו שכיב מר רב מבשר גאון ואתו רבנן דיליה לות כהן צדק ושכיב בשנת רמ"ז.

ר' נתן הבבלי:

ממה שראה על גלות עוקבא שהוא מזרע דוד שבא לאפריקא ונהג שררה בכבל שנים רבות שלא עמד במספרם והיה ראש ישיבה בימיו מר רב כהן צדק בר מר רב יוסף מפומבדיתא מ"ס שנה עד שנפלה קמטה ביניהם על רשות כרסאן מפני שכראשונה היו נוטלין רשות כרסאן מפומבדיתא... ומנעה רב כהן מורה צדק... ובעת ההיא היה עמרם בן שלמה ראש ישיבת סורא... ודברו על דוד בן זכאי שהוא בן דודו של עוקבא נשיא שעבר שעשו אותו ראש גלות והיה כהן צדק שהוא ראש ישיבת פומבדיתא קשה עליו הדבר... אז צוה כהן צדק לכל תלמידיו ולבני ישיבתו וכל אשר היו עמו להקהל ולעמוד על

נפשם ולצאת לקראת ראש גלות... ואחר ה' שנים מת ראש ישיבת סורא ומלך אחריו מר האי בר קיומי והוא היה ראש דורו כאותו זמן ונהג ישיבת סורא כ' שנה וכהן צדק ראש ישיבת פומבדיתא עודנו חי וכשמת ראש ישיבת סורא נשארה ישיבת סורא גלמודה.

הד"ר גראַמץ התיר את הקשר הגרדי הזה בחרב ההנהה. הוא שם לו לקו במהלכו הדיסטוריה את המשפט: „כי ראוי לתת אמון בדברי ר' נתן הבבלי בכל דברי המעשים כי הוא בן הדור ועד ראיה, ובדברי רב שרירא — בכל מה שנוגע לסדר הזמנים כבעל רשימות בסדרי הדורות נאמן רוח ודיקן גדול". על פי ההנחה הזאת הוא מוליך ומביא מעלה ומזריר את הזמנים גם סחליף וממיר את השמות הנזכרים בדברי ר' נתן הבבלי למען התאימם לדברי רב שרירא. וזהו תוכן דבריו בפיסקי פיסקי: הסתירות שבין שניהם בדבר ימי משרתו של רב כהן צדק, יגיה ויתקן בדברי ר' נתן כ"ף תחת מ"ם; רש"ג יקרא את הגאון מסורא לפני רב סעדיה — „רב יעקב בר נטרונאי", ור' נתן יקראהו — „רב עמרם בר שלמה", נראה לו כי היה בעל שני שמות; אם ר' נתן הבבלי יאמר כי לפני רב סעדיה מלך בסורא „רב האי בר קיומי" כ"ף שנה ואצל רב שרירא נמצא בזמן ההוא „רב יוס סוב כהנא בר מר רב יעקב", יחליט עליו כי גם הוא איש בעל שני שמות ומגיה בית תחת כ"ף שנה. דברי גראַמץ אלה כשהם לעצמם ישרשו בנפש הקורא המבין — ומה נאמנה עוד שאלת המחבר: האם רב שרירא לא היה עד ראיה ממש בטענת עמנו היתם? הן כל המעשים היו בפומבדיתא אחרי מות אבי אביו של רב שרירא, רב יהודה גאון שמת בשנת רכ"ח לשמרות ובמות זקנו היה רב שרירא בן עשרים¹) עומד ומשמש בישיבה וכמו שנמצאה בתשובה אחת:

¹ גראַמץ לשיטתו אויל שרב שרירא חי רק כשבעים שנה ואם כן נולד אחר מות אבי אביו. אבל כבר הסכימו המבקרים האחרונים שרב שרירא חי כמאה שנה ונראה מהתשובה למד מוקנו אבי אביו,

„ואנחנו הכין גמרנא מן סאיר עינינו מרנא רב יהודה נאן אבי אבינו“ ?
מוכן הדבר כי המחבר יעתיק את נקודת הכבוד לכל דברי הימים ההם אל אגרת רב שרירא, ואת דברי ר' נתן הבבלי יטביע בחותם אגדה בעלמא. בכל זאת ניסה לעשות סגנוניא גם לדברי ר' נתן ויאמר: „הכותב הזה מעה רק מעות אחת. הוא מצא שם רב כהן צדק גם בספור רב עוקבא ראש גלותא וגם בסוף הספור אצל רב מעדיה וידמה כי „הכל אחד, אי שלא ידע כלל שהיה גם רב כהן צדק בסורא... אמנם כן הדבר „שהמחלקת של מר עוקבא על דבר רשות כרסאן שרצה עוקבא לנוול גם מהמתיבתא „היתה עם סודא ולא עם פומבדיתא. וכאמת כי כרסאן לא רחוקה מבבל (בגדד) מקום „הריש גלותא“ (צד 257). וכה הולך המחבר ומונה את התולדות המופיעות שיצא לר' נתן הבבלי מן המעות הראשונה, עד כי יחרום את דבריו: „על ידי מעות אחד הכולל שהחליף „בראש דבריו את רב כהן צדק מסורא ברב כהן צדק מפומבדיתא, על כן כשמצא שהיה „בין דוד בן זכאי פירוד עם ישיבת פומבדיתא, והוא לא היה יכול להזכיר כלל את רב „מבשר נאן לאמר כי אותו הקימו בני המתיבתא תחת רב יהודה נאן וכי דוד בן זכאי „לא הסכים לזה ויקם היא את רב כהן צדק, אחרי שהכותב הזה כבר נכשל לחשוב כי „רב כהן צדק כבר היה ראש מתיבתא בתחלת המחלקות עם עוקבא, ואם כן הרבה שנים „קודם לדוד בן זכאי לעצמו, על כן עזב את דבר רב מבשר לגמרי“ (צד 262).

כאשר יראה הקורא המבין, על חנם מרח המחבר בכל דבריו אלה הבטלים ממה נפשך: אם יש יסוד היסטורי לדברי ר' נתן הבבלי על דבר המחלקת עם עוקבא ראש הגולה, הלא אי אפשר להעלות על הדעת כי ישעה הסופר כל כך לערבת המתיבתות והנאונים גם את הומונים, כאשר ירצה המחבר להעמיס עליו כרוח פיו; ואם באמת שנה ושנה בכל אלה, הלא אין לחפש עוד בדבריו איזה יסוד היסטורי — ספורו הוא כאחד מהמחזות בלבנה שאין כדאי למפל בו כלל. כשאנחנו לעצמנו לא נמהר להוציא משפס קשה כזה על רשימה עתיקה ולתלות בה בוקי סריקי רק בעבור זאת האחת: שסופרי התולדה החדשים קימו וקבלו אותה ליסודי מחקריהם. אמנם כן, אין אנו אחראים לפירושו הדחוקיו של גרעסק, אבל אין אנו רשאים לבמלה ולהשליכה ככלי אין חפץ בו. במרם נגש אל הסגנוניא לדבריה, עלינו להעיר על דבר אחד והוא: כמו שרב שרירא יציע באגרתו רק מדברי ימי הנאונים ראשי המתיבתות, ואת ראשי הגולה יביא כלאחר יד ובדרך אנב כאשר יביאוו ההכרח; כן לעומת זה יספר ר' נתן הבבלי רק מדברי ימי ראשי הגולה, ואת ראשי המתיבתא יעמיד בשורה השניה במקום שיפגשו יחדיו. על כן לא נוכל לדרוש ממנו את הדיוק המיוחד — בדברים שכתב רק דרך אנב.

עתה נבוא לדברי המספר בשם ר' נתן הבבלי ונראה כי בהגה אחת קמנה בדבריו, אפשר להסיר הרבה מכשולים גם הסתירות הגדולות והיו דרכים לבקעה. הגה נודע לנו כי בימים האחרונים בתקופת הנאונים, הרבה מגאוני פומבדיתא היו מקודם דייני די כבא בעיר בגדד ומשם יצאו למלוך, כמו: רב האי בר דוד, רב קיומי בר רב אחאי ומר יהודה אבי אביו של רב שרירא. על כן נראה לנו לאמר, כי המחלקת עם ראש הגולה עוקבא היתה שנים הרבה קודם שנתמנה רב כהן צדק לראש מתיבתא בפומבדיתא — בימים שזה האחרון עוד היה יושב בראש בעיר בגדד, וצריך להגיה בדברי ר"ג הבבלי: והיה ראש ישיבה בימיו מר רב כהן צדק בר מר רב יוסף מפומבדיתא ארבעים שנה. הגה זו יש לה על מה שתסמוך מדברי ר' נתן בעצמו האומר להלאה: „ומנעה רב כהן מורה צדק והיו לו עתרים“, נראה כי רב כהן צדק לא חלק על הנשיא כבדבר הגועל לו

לו ולישיבתו, רק כאיש המורה צדק ולחם בעד הדין והיושר מנעה זאת מראש הגולה החפץ לנגוע בנחלת זרים. על פי ההצעה הזאת יתפשמו כמה קמטים ב הזמנים שימסור לנו ר"נ הבבלי ואשר התחבמו עליהם הד"ר גרעמץ וגם המחבר. המחלקת היתה באמה בעיר בגדד עם מר כהן צדק שהיה בסוף ימיו ראש מתיבתא בפומבדיתא. הזמן יכוון היטיב לימים האחרונים סנאונותו של רב עמדם בר ששנא בסורא עד ד"א תרמ"ב. כי לפי דברינו היה מר כהן צדק לראש בעיר בגדד ארבעים שנה זאתרי בן מלך בפומבדיתא כתשע עשרה שנה ומת ד"א תרצ"ה, צא וחשוב למפרע ונמצא את ראשית המחלקת בערך ד"א תר"ס.

עוד נשאר לפנינו להתאים את דברי רש"ג ור"נ הבבלי, בדבר יחוס ראש הגולה דוד בן נכאי אל ראש המתיבתא מר כהן צדק, הסותרים זה לזה מן הקצה אל הקצה. אבל כבר הערנו למעלה שר"נ הבבלי יספר בעצם ובראשונה את המקרים טראשי הגולה ודברי ימי הגאונים המה לו כענין צדדי ואינו מדקדק בשמועה; ביחוד כאשר נראה מהרוח הנושב בכל דבריו היה בן ישיבת סורא וירוממנה במעלתה על פומבדיתא; על כן גם דברי ימי האחרונה אינם מבוררים לו כל צרכם ונתחלפו לו רב מבשר הכהן המולך בפומבדיתא בעל כרחו של ראש הגולה ויתן תחתיו את רב כהן צדק. בכל זאת עוד נמצא זכר גם בדברי ר' נתן הבבלי, כי שני ראשים שמשו במתיבתא דפומבדיתא באותו הזמן — כאמרו: „או צוה כהן צדק לכל תלמידיו ולבני ישיבתו וכל אשר היו עמו", תחת שהיה לו לאמר: „לכל תלמידי הישיבה ולכל הקהל", לוא היה באמת רק דבר אחד לדור ההוא? ולעמית זה כאשר נמצא אצל ר' נתן גאון בסורא בשם „מר האי בר קיומי", צריכים אנו לפנות לו מקום גם באגרת רב שרירא ולתתו בין רב יום טוב כהנא ובין רב סעדיה. וכנודע דברי ימי הגאונים מסורא ספוגיים המה אצל רב שרירא, ואפשר לכוון בשנות האחד והשני בכדי לתת ריוח בין הדבקים ולהביא גם שלישי ביניהם.

פה מקום אתנו להעיר על טעות אחת גדולה שנסתבך בה המחבר בכל מהלך חקירותיו ואשר על פיה הוצאו משפטים מעוקלים בזרזן ולא כשנגה. המחבר העתיק ערים ממקומן על ידי החרוד והפלפול, ולא שת לבו להביט על המפה ובזכרונות דברי הימים לחקור ולהוכיח אם כדבריו כן הוא. גם ירהיב עוז בנפשו לחלוק בזה על הד"ר גרעמץ המוטחה על כל פנים לאותו דבר; ועוד יבוא עליו בעקיפין כי סותר הוא את דברי עצמו ונבוך הוא בארץ. המחבר הניח ליסוד כי סורא היתה הקרובה לבגדד (ככל, כפי הסופרים המאחרים) ופומבדיתא הרחוקה ממנה; כנגד דברי גרעמץ ונגד המציאות — שפומבדיתא היא הקרובה וסורא הרחוקה. על פי ההנחה המוטעת הזאת הוא מטפס ועולה ומטפס ויורד במקומות רבים מספרו עד שבא לכאן והחלים: כי מחלקת ראש הגולה עוקבא היושב בבגדד היתה עם ראש הישיבה מסורא הקרובה אליה, אבל לא עם פומבדיתא הרחוקה לפי דבריו. המהכר כבר ירה את אבן הפנה ליסוד הנחתו למעלה בחלק „דור רב אשי", בדבריו על הירושלמי והבבלי (צד 107). הוא מצא בספרו של גרעמץ ציון אחד מדברי רב האי גאון פומבדיתא, האומר: „ובישיבת סורא היו דברים אלה רובם כי הם קרובים למדינת בבל, ואנו רחוקים משם"; ויניה מסברא כי בודאי צריך להיות: „כי הם קרובים לבבל", ועל הציון הלז בנה העיר בבל—בגדד ואת כל מגדלי השערותיו. גם לא יסתפק במועט ועוד יעשה את גרעמץ למועה כמה שיאמר: „בגדד העיר אשר כמעט נבנתה ותתכונן בה קהלת ישראל בשנת 759 למספרם", אבל לפי דעתו כבר היתה בגדד בנויה על תלה בימי האמוראים הראשונים ועל עשירי

ישראל היושבים בה אמר רב: „עתירי כבל יורדי גיהנם הם“. כראיה להשגתו מביא המחבר מה שיספר ווייל בספרו „הכליפים“ (ר"א צד 63), כי בימי מלחמת הערבים על פרס היה בכנרד יריד גדול.

מודעי! עד מתי אתה מנבב דברים ומביא עלינו? כל סופרי דברי הימים פה אחד יעידו ויגידו כי העיר כנרד נבנתה על ידי הכליף הערבי אל מנסור בערך 760 למספרם⁽¹⁾. וכן יאמר ווייל בעצמו בספרו שם (ח"ב צד 76) שנבנתה בימים ההם על חרבות העיר הקטנה „עתיקה“. למורת רוחנו לא נמצא ספרו של ווייל תחת ידינו בעת, על כן לא נחפז לפלפל בדבריו ולישב סתירתו על פי הסברא. על כל פנים נראה כי הד"ר גרעמץ לא מעה בדיעתו על דבר יסוד העיר הזאת ואי אפשר להעלות על הדעת כי „עתירי כבל“ המה „עשירי כנרד“ שלא היתה ולא נבראה עוד בימי התלמוד. ומה מאד יצדק גרעמץ באמרו על דברי הסופר אבולפרג: „ומי המה הבבלים האלה קשה להגביל ומוטל „בספק. יוכל היות כי המה יהודי כנרד, כי בימי הגאונים כבר קראו רבים גם להעיר כנרד „כשם בבל סתם. אבל גם אפשר שבשם בבל כולל „הרשות“ של סורא, כי סורא מפאת „תכונתה בקרבת בבל הישנה היתה נקראת סתם בבל“. את הדברים המפורשים האלה כנראה לא הבין המחבר כראוי, וחשב שהפס את גרעמץ במקום הזה כמודה בעצמו — כי סורא היתה קרובה לכנרד יותר מפומבדיתא (ע"ש בדבריו צד 107)⁽²⁾ אבל באמת לא כתב גרעמץ את הציונים הגיאוגרפים על פי שקול הדעת והכרעת הסברא, עד שיהיה אפשר לאמר עליו כי במקום האחד כתב כן ובמקום האחר שנה את דעתו והכריע להפך. גרעמץ בעמדו בימי תקופת האמוראים (ח"ד צד 253) כבר טרח ומסר לנו ציור שלם מתכונת בבל הישנה במצבה הגיאוגרפי לעריה ולמושבותיה, על פי המקורים היותר טובים וגאמנים: Ritter, Erdkunde; Mannert, Geographie. וזהו תוכן דבריו שם: „גהרדעא“ על נהר פרת עיר הקצונה בנבול בבל העברית; במרחק איזה פרסאות לדרומה — „פירוז שבור“; לא רחוק מנהרדעא על יד אחת התעלות הנמשכות מפרת — „פומבדיתא“. שש עשרה פרסאות גיאוגרפיות לדרום פומבדיתא — „מתא מחסיא“, על יד היאור סוריא שהוא כחלק מנהר פרת. מעתה אם נביט כהשקפה אחת קלה על מפת הארץ, נראה כי העיר כנרד בנויה על צד המזרחי לנהר חדקל — צפונה מזרחה לארץ כבל העתיקה; האם אפשר להתעקש עוד ולאמר על פי הסברא: כי סורא היא הקרובה לכנרד ופומבדיתא רחוקה ממנה?

בפרם נחתום את פרקנו זה, עלינו להעיר עוד על דרך המחבר המיקל מאד להגיה במקורים הראשונים ללא צורך וללא תועלת, אך ורק להקל בכבודם של ההולכים לפניו. באגרת רש"ג נאמר מפורש: „ובתריה בשנת קפ"ג (=ד"א תרל"ב) מלח רב צמח גאון בר „מר רב פלמוי גאון והוא אבי אמו של גאון אבינו ומלך השסרי שנין ובתריה בשנת

⁽¹⁾ אמנם כן, רש"ג יזכיר את כנרד אצל רב נשרונאי כהנא: „ומן כנרד היה ומן תותירא כרמא, והוא קדם כעשר שנים; אבל מסני שנתן עליה סימן נראה כי היתה אחרת בשם תוח, או כי ראשית יסודה היתה איזה שנים קודם.
⁽²⁾ גם בדברי הקראי סלמון בן ירוחם: „הלכתי לבבל לכרד איך סלף המיתומי את הדברים לימותי“, מעת המחבר ואמר: „לבבל — הבונה לעיר כבל. בהיות רב מעדיה שם אחרי אשר הלך מסורא“ (צד 103). כנראה לא ידע כי הקראי כתב את דבריו בלשון ערבית; „אלי אלעדאק“, רק פיתקו העתיקו עברית; „לבבל“; והערבים הלא קראו כן לסרינת כבל ולא לעיר פרתית.

ר"א (=ד"א תר"נ) מלך רב האי בר מר דוד שבע שנים ומחצה", ובוה יסיים רש"ג את המאה השלישית לנאוני פומבדיתא. המחבר מצא לפי דעתו גם פה מקום להתגדר בו ויאמר: והנה אף שקשה לשבש את הכפרים — אבל בכל זה ניכר וכולם בהכרח שזה "מעות סופר באגרת רש"ג. הן רב שרירא הולך בכל סדר דבריו לסדר בכל מתיבתא "לעצמה סדר של כל מאה שנים לשמרות... ועל כן הלא יפלא לאיזה צורך המשיך דברי "ימי המאה השלישית לנאוני פומבדיתא עד אחרי רב האי בר דוד שזה כבר היה בשנת ר"פ (=ד"א תרנ"ח) תשע שנים בהמאה הרביעית? בכח הקשיא הזאת יחלים המחבר להגיה בשנותיו של רב פלמוי שמלך רק תשע שנים תחת תשס"רי המפורשים ברש"ג ואם כן מת בשנת קצ"ב (=ד"א תרמ"א) ורב האי אחריו בשנת קצ"פ (=ד"א תרמ"ח) והיינו סוף המאה השלישית. ויסיים כדרכו: "וחדוש גדול על שיר"ג וגרעמץ שלא הרגישו בזה והוא רק מפני שלא עמדו על סדר דברי רש"ג שהוא סדר דבריו כל מאה שנה לבר" (צד 1—240).

רב לך בן לוי! הן רב שרירא ישנה וישלש באגרתו: "ובאלון מאה שנין", דברים שתינוק דלא חכים ודלא מפש יעמוד עליהם — והנה חרשה: שיר"ג וגרעמץ לא עמדו על הסדר הזה? המחבר כנראה שכח דברי עצמו אשר חתם למעלה את דברי ימי המאה השניה לנאוני פומבדיתא, על פי דברי רב שרירא, וכתב שם על הלוח (צד 234): "רב מנשה נאמן מלך משנת אלף צ"מ (=ד"א תקמ"ח) עד אלף ק"ו (=ד"א תקנ"ו), ובוה נמשכו לו איזה שנים בהמאה השלישית, על כן כאשר בא רב שרירא לחתום את המאה הזאת הוכרח גם כן להמשיכה איזה שנים בהמאה הרביעית בכדי להשלימה לערך מאה שנים.

דברינו על הצד הכרונולוגי שבו, רחבו ונסכו עד למעלה ראש, על כן מוכרחים אנו לחתום את הפרק הזה; ועוד נקדיש פרק מיוחד על הצד הספרותי שבו, אשר עם כל צלילו הרבים עוד הוא כמקוה אורה להרבה הלכות עמומות בדברי הימים לתורה שבעל פה.

אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם .

מאת ד"ר דוד צבי פרבשמיין

עורך דין בציריך .

אין לך דין, שאין מעמו ונמוקו עמו . כל יסוד משפט הגותו פרי מעמד כלכלי או מדיני ידוע, הגהו יליד תקופה ידועה, הזרתו ולידתו להביא תועלת להחיים המדיניים והכלכליים בתקופה תולדית .

דין „אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם" גם הוא נולד בין עם ישראל בזמן ידוע וחפצנו פה להבין את הסבות, שהסבו להתפתחות המושג הדיני הזה . דין זה שלט נ"כ במשפטי בני שם בכלל ובמשפטי תורת מחמד בפרט . דת רומא לא ידעה אותו . עפ"י דת רומי מקנה אדם דבר שלא בא לעולם . ממכר דבר שלא בא לעולם (emptio venditio rei specatae) הגהו מסכר שריר וקיים עפ"י דת רומא, גם התקפה יכלה להיות תוכן מקח וממכר .

סבת הברל זה בין דיני בני שם בכלל ודיני ישראל בפרט ובין דיני עם רומי יסודה לפי דעתי באחד מעקרי דיני עם ישראל באיסור לקיחת נשך¹ . את כספך לא תתן בנשך ובמרבית לא תתן אכלך, זה הוא יסוד ראשי של תורת משה וישראל, וכמו שאסור לתת את כספו בנשך, אסור גם כן להרבות על המכר . כיצד ? המוכר לחברו קרקע או מטלטלין ואומר לו: אם מעכשו תתן הדמים הרי הן שלך כמאה ואם עד זמן פלוני הרי הם שלך בעשרים ומאה, הרי זה אבק רבית .

דין אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם היה הכרח דיני בזמן שאסרו לתת את הכסף בנשך . בזמן התפשטות המסחר והמרכלת, מוכרים וקונים דברים שלא באו עוד לעולם . בזמן חז"ל לא היה המוכר דבר שלא בא לעולם סחור המוכר את את סחורתו אלא לזה הנצרך לכסף . כיצד ? אבר נצרך לכסף הולך אל המלוה ; המלוה נותן את כספו אך בנשך ומה יעשה הוא ולא יחמא ? הגהו קונה מהאכר מה שיוציא אילנו, מה שהלך בהמתו, מה שיצמיח שדהו ; הגהו נותן לו הכסף מעכשו אבל משלם מחיר מצער בעד הדבר שלא בא לעולם הנמכר . המלוה איננו לוקח באופן זה נשך גמור, אבל בעקר הדבר החלוק בין המחיר האמתי של הדבר שלא בא לעולם הנמכר ובין המחיר שנותן הקונה (המלוה) הוא נשך, הוא אבק רבית . נשך באופן כזה לוקחים עוד היום המלוים הרמאים במדינות שנשך כסף אסור עפ"י דיני דמלכותא . הם, המלוים, מבטלים ע"י רמאותם וזאת את איסור לקיחת נשך .

חז"ל ראו את הסכנה שיביא מקח וממכר דבר שלא בא לעולם לאסור לקיחת נשך ומשום הא נזרו : אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, משום הא אמרו גם כן באיזהו

¹ דין רומא המאודר סתיר לקיחת נשך, דת מחמד ובני שם אוסרה נשך ותרכית .

נשך: אין פוסקין על הפירות עד שיצא השער, כי כל זמן שלא יצא השער, כל זמן שמחיר הפירות איננו קצוב וידוע, יוכל המלוה לבוש אדרת קונה למען כחש לקחת נשך, אבל רבית, בלקחו מהמוכר הנצרך לכסף את פירותיו במחיר מצער. אבל יצא השער פוסקין, כי אז מחיר הפירות ידוע, או אין סכנה להמוכר. הם גם אמרו: אין אדם „מקנה“ דבר שלא בא לעולם ולא אין אדם „קונה“ דבר שלא בא לעולם, כלומר עקר הדין הנהו בשביל המוכר הנצרך לכסף „המקנה“, הנהו נצרך לסגן הדין ובשבילו אמרו שהמוכר פירות דקל לחברו יכול לחזור בו אף לאחר שבאי הפירות לעולם.

הננו רואים, כי דין „אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם“ הנהו סייג לאסור לקחת נשך. לאסור לקחת נשך ולאסור מקח וממכר דבר שלא בא לעולם, ישנו מקור אחד. בזמנם לא היה הכסף דבר עובר לסוחר כמו בזמננו, המסחר לא היה נפרץ בזמנם כמו בזמננו⁽¹⁾. בזמננו נותן בעל הכסף את כספו בסחורה ומוכר אח"כ את סחורתו בכסף, למען ירויח. להכסף משנה הנאה בזמננו, ובזמנם לא היה הדגר כן וממעם זה אמרו לקחת נשך ותרבית, כלומר אסרו שבר הנאת הכסף, יען כי הכסף לא הביא הנאה כלכלית לבעליו⁽²⁾; ומשום סייג לדבר נזרו ג"כ שלא יקנה אדם דבר שלא בא לעולם. הם נזרו שלא יקנה אדם דבר שלא בא לעולם, אבל התירו להקנות הגוף לפירותיו, להשכיר בית או שדה בשכר ואין זה מקנה דבר שלא בא לעולם, שהרי הגוף מצוי ומקנה לפירות, שהרי ישנה פה הנאת הגוף, ומשום הא ג"כ דמי השכירות, דמי הנאת הגוף, מותרים הם.

חלוק זה בין נשך → שכר הנאת הכסף — ובין דמי שכירות — שכר הנאת הגוף — עשו ג"כ התיאלוגים הקאתולים הנוצרים בימי הביניים, גם הם אמרו לקחת נשך עפ"י דין תורה אך גם הם התירו לקחת דמי שכירות ומעמם עצמם כמו מעם חו"ל. אלו דברים מעטים חפצתי לאמר על אדות שמת אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם. צריך בשוויץ המדינת י' באב תרנ"ט.

(1) בימי חו"ל היה המוכר עצוב והלוקח שמח (ברכות), המוכר עצוב משום שהיה מוכרח כמו נצרך לכסף למכור את אחרותו; בזמננו המוכר שמח משום שמוכר בריות.
 (2) ובזמן התפשוטות המסחר בימי הביניים הותרה לקחת נשך ע"י היתר עיסקא, כי לכסף חלוה אנתו לשם עסק יש הנאה ומשום הא גם שכר הנאת הכסף מותר.

משירי היינה.

שְׁלֵמָה שְׁלַחַת הַחַמָּה	שְׁלֵמָה שׁוֹשְׁנִים חֲרוּוֹ ,
בְּקִדְרוֹת אֶת זֶדֶר קִיָּה?	הַצִּיָּדִי, יִפְתִּי, שְׁלֵמָה ?
שְׁלֵמָה הָאָרֶץ נִשְׁמָה	שְׁלֵמָה דוֹדָאִים נִעְבְּרוּ
וּכְמִרְאָה הָאָפֶר מִרְאָה ?	בְּקֶרֶב יִרְקֶק אֲדָמָה ?
שְׁלֵמָה — מְאוּרִי וְאוּרִי ! —	שְׁלֵמָה צְפָרִי רְנָנִים
בְּלִבִּי וּבְנַפְשִׁי כִרְצַח ?	תִּשְׁרְנָה כְרוּחַ עֲצָכֶת ?
נְעִים נְעִימֹתִי, אֲמִרִי ,	שְׁלֵמָה כָּל בְּשָׂמֵי עֲדָנִים
שְׁלֵמָה עֲזֹבֶת אוֹתִי נִצַּח ?	יִפְיִצוּ רִקְבוֹן וְנֹמֶת ?

י. קפלן .

משיף לעבודה.

(תמונה).

במרכבת מסלת הברזל ישב ממולי איש בריא ושמן, והברת פניו ענתה בו, כי שמן חלקו בחיים; בחוטמו נכר האיש כי קבר הוא לי, וחברים אנחנו לא רק בענותנו יחדו בדרך כחנו, כי אם גם בהיותנו שנינו בני המשפחה הנענה, משפחת בית ישראל. — היושב ממולי היה איש רעים ואוהב להרבות דברים, ואנכי האמנם לא הסכנתי לקחת דברים עם איש לא גודע לי מתמול שלשום, לא עצרתי כח לעמוד בפניו, הבלגתי על רצוני ואבוא בדברים אתו ונשתעה ונשוחח יחדו. נבר עמיתי נשא מדברותי על ישראל, על שאלת היהודים, על הכתות ועל המפלגות בישראל, ועל התדשות אשר תצמחנה על ארץ רבה, ועל כלם נשא דעו כרוח כביר אמרי פיו, ואני ישבתי סחדיש ומקשיב לקול דבריו אשר רבם היו פרוות ודברים גלויים וידועים, אשר תשמענה אונינו פעמים אין מספר בכל יום המיד. אולם אחרי כן כאשר נגע האיש אל עיני נכבד, ויגיד לי רעיון לכו בדבר העומד ברומה של היהדות, ויגועו מיתרי הפוליטיקא בינינו, והנפוח החל.

הן תכבירו מלים ללא הועיל בכתבי העתים — אמר האיש — כי כל דבריכם בצמח בלי יעשה קמח. החזון אשר תחוו על ישראל ועתידותיו, על היהדות אשר תחדש נעוריה, על אודת מפלאות אין חקר ועולם שכלו טוב, חזיון שוא הוא ואור מתעה אשר ינה שביב אשו רגע, וער מהרה כליל יחלוף; כל החזיונות האלה המה רעיונות רוח נשואים על כנפי הדמיון, ואין להם כל יסוד בעולם המעשה. החיים המה מלחמת עולם אשר ילחם האדם למען הביא טרף ביתו, והחזיונות אשר יחוו למו האידיעאליסטים המה כעץ יבש אשר נבלו עליו; ואתם הסופרים אשר תתאמרו בלבבכם כי מגינים אתם לעניי עם, ומעוז ומחסה לכל כושל ונרכא, כהמיפכם דבריכם אל האמללים האלה למען יפקחו עיניהם לדעת טוב ורע, קבעו לעם הזה. ולמה לא תעירו ולא תעוררו אותם לחיים של מעשה ועבודה ואל ישעו בדברי רוח ורעיונות הבל?" —

ולמען צדק את נפשי השיבותי אקרי לו בקול ענות חלושה לאמר: "הן לא על הלחם לברו יחיה האדם, ומה תקות אנוש אם מלבר עמלו לפיהו תשול נפשו מכל רעיון ורוח נדיבה, ובאין תקוה יעצל האדם וישחית דרכו; על כן אמרתי נחוק ידיים רפות, ורוח נכון נחדש בקרב עניי עמנו, והורענו להם את הדרך אשר ילכו בה לרוח הלאום אשר נשאר לנו מימי קדם למען המיב אחריתם".

"ידעתי גם ידעתי את התנועה החדשה הזאת" — אמר האיש ולעג מר נשקף מבעד עיניו — "לקול רעיון רוח תנוע. נפשכם ותנשאו על כרוח חלומות אשר אין להם שחר, תשכחו את עולם המעשה והשאו עיניכם למרחוק, אל דברים נשגבים מכם להוציאם

לפעולות אדם; ולמה תחפשו תחבולות לימים יבואו ותבקשו עצות לעתיד לבוא? שיתו לבכם לעניי עמנו בימינו אלה ובזמן הזה".

שמעתי דבריו וארנז תחתי, ובמר רוחי שאלתי: "האם באמת אנו אין לנו בעולמנו מאומה מלבד זכרון המטעמים אשר אכלנו בארץ מצרים? הן תבחל נפשנו לראות שבעים כי יבואו לרעבים, ומה מאד תגעל נפשנו לראות את השאננים הבוסחים על חילם כי ילענו לרשים כי ישעשעו נפשם בתנחומות העתיד, ומבקשים עצות להטיב אחריתם. — אולי באמת רק דמיון הוא חזיון לילה הרעיון אשר מצא מסלות בלב רבים מבני עמנו בימים האלה, לחדש נעורי הלאומית במחנה ישראל ולהתר מקום מנוחה לאחינו הנדרפים בארצות אחרות, או לאלה אשר צר להם המקום לשבת בקרב האנטישמיים מפני עקת רשע; והמשפט לכל איש לחשוב כמוב בעיניו, אם להאמין כי העושים בדרך הזה יריהם העשינה תושיה, או כי יבצר מהם אשר יומו לעשות; אבל מעולם לא האמנתי למצוא אנשים עברים חוקי מצח כאלה אשר ימלאמו לבם ללעוג למסת עניים אשר יהאמצו לצאת מן המצר למען תושיע להם ימינם למצוא למו מצב נכון בארץ החיים. אין זאת כי פסו מלכות האנשים האלה כל רנשי יושר ואהבת אדם, ורחוק מכליותיהם כל רעיון נשא על אדות לאומיות ונוע משפחה. — האם ככה ידברו אנשים נאורים רועי העם ומאשריו היוודעים מה חובתם לחברת האדם דורשת מאתם? הן אם ימאנו האנשים האלה לאצל מאומה מדעותיהם והשקפותיהם להיות לקרבן על מזבח הרעיון הרם והנשא אשר עיני כל עם ישראל אליו נשאות, ישבו להם בהיכליהם ויתענגו על מנעמי החיים וכל שכיות החמדה, ואל ירפו ידי העם".

לקול דברי אשר דברתי בהם לבי בקרבי, שנה האיש את מעמו, ויאמר: "טובת העם ואשרו קרובים אל לבי ונפשי, על כן אמרתי כי לא טוב הרבר אשר אתם עושים לראונ לאשרו לימים יבואו ותעלימו עיניכם מצרכיו בזמן הזה. — חלילה לי מתת דפי ברעיון הנשגב של תחנת הלאום, אבל לפי דעי לא יצא הרעיון לפעלו כל עוד לא יהיה לנו די עובדים אשר יביאו לחמם מיגיע כפיהם, ועל כן ראשית חובתנו להעיר ולעורר את העם לעבודה ומלאכה, ואנחנו נעמוד על המשמר להגן על העובדים והעושים במלאכה, להורות את הדרך אשר ילכו בה, ולהמוך בם לעת תמוט ידם; והאנטישמיות אשר נגור מפניה רק רעה עוברת היא, וגם לה יש תבלין ו"עבודה" שמה. — באין ידים חרוצות לא תקום ולא תהיה תחנת הלאום אשר אליה אנחנו נושאים את נפשנו, כי רעיונות יחלפו, חזיונות יעברו, ועצלות לא תוציא לאומים סבור עני ומחסור".

דברי האיש הדובר בי הן אמנם צללו באוני כקול מזהיר ומאמץ, בכל זאת פלטי נתיב לשלום ביני וביני, ואען ואומר:

"הנה כי כן באנו עד הלום, כי שבמי ישראל לא תרש המה את חרשי אדמה, וכי יהודי העובד בועת אפיו, אשר היה עד כה נבזה בניים ונמאס בעיני הנאיונים מאחינו בני אמונתנו, עוד כבודו חדש עמו, ועוד לא אבד נצחו ותוחלתו לפעול ולעשות תושיה בארצות החיים; ובדבר הזה כל הכפלנות בישראל תמימי דעות המה להחיות לב העובדים בשדה ישראל ולהעיר רוחם למען תושע להם ימינם לעשות חיל בלי עזרה מן החוץ; והיה גורל הרעיון לחדש נעורי היהדות כגורל כל החדשות אשר אנו ותקנו חקרי לב בכל הארצות ובכל הגוים כדוד הזה, כי כל דברי הוללות ורעות רוח אשר בתנועות החדשות זרו הלאה, וכל דבר טוב ועמל אנוש לעור ולהעיל לבני אדם שרש בארץ נוע".

ובכן שקם הריב ביני ובין גבר עמיתי, ואנכי לא ידעתי מי משנינו גבר, אם איש קצותי, או אנכי הוכחתיו בשבט פי ואֲשֶׁר אֵלָיו וְאִוָּקֵל, אולם לא יספנו להוכיח בדברים איש את רעהו, וכל עת שבתנו יחדו במרכבת המסע נדברנו שנינו כאוהבים נאמנים טְשֻׁבֶּךָ הַיָּמִים, וגבר עמיתי לא חשך שפתיו מִפֶּה לִי את רב אהבתו את אחיו היהודים. ויהי כאשר נפרדנו איש מעל אחיו ויגד לי את שמו, והנה הוא הַפְּכָרִי-קַנַּם X. איש עשיר נודע בשערים בהפבריק הגדולה אשר לו, ואמר בלבי כי האיש הזה אשר יקרא בלי טְשֻׁבֶּךָ את אחיו לעבודה ומלאכה יהיה ברכה בקרב היהודים, והיה כי יבאו אליו עובדים מבני ישראל, ומצאו עבודה בבית חרשת המעשה אשר לו ככל צוֹת נַפְשָׁם, והוא יקרבם ובאברתו יסך עליהם.

לא ארכו הימים, ויבוא אלי איש צעיר לימים מאחינו בני ישראל, ובירו ספרי תעודה לעדות כי איש ישר הוא, מהיר במלאכתו ונבון דבר; אך בבואו לבקש עבודה בפבריקים אשר לא לבני ישראל המה השיבו את פניו בדרך כבוד, וייעצוהו כי יתור לו עבודה בהפבריקים אשר לאחיו העברים; ובצר לו פנה אלי, ויחל את פני כי אנחתו בעצתי ואהיה עליו למליץ באוני מכירי, ולהעתיר בעדו, כי יספחורו אל אחת העבודות.

מעולם לא חשתי בחשק נמרץ לתת לאיש מכתב מגיד ישרו כבפעם הזאת, ואשמח בלבי על אשר הקרה ה' לפני את האיש הזה למען תהיה לאל ידי להמציא יכלת להאדון X. למלאות את דבריו אשר דבר אלי בשבתנו יחדו במרכבת המסע. ובכן כתבתי אליו מכתב ואזכיר את הדברים אשר נדברנו אז, ואתן את המכתב על יד האיש המבקש עבודה, ובלבי דמיתי כי המיבותי לעשות, ודברי עֲתִידִי לא ישובו היקם. למחרת היום ההוא שב אלי האיש ומכתב בידו כתוב אלי מאת האדון X. כדברים האלה לאמר: אדון נכבד! האיש הצעיר לימים אשר העתרת לי בעדו ואשר ספרי תעודותיו יגידו תהלתו ויהנו כבוד לשמו, שְׁנֵהּ הוא, בלי סֶסֶק, לקרבו ולסעדו, אך מה אעשה ואנכי חק שמתני לכל יבואו יהודים לעבוד עבודה בבתי חרשת המעשה אשר לי, ועל כן צר לי מאד, אדוני, הן לעשות רצונך חפצתי, אבל לא אוכל.

ברגשי כבוד X.

— מרב תמהון לכב פערתי פי ואשאף וְאָשֶׁם יחד. —

ד.

הַעֲרֵב הַלֶּבֶן.

בְּרַעַם וּקְשָׁקוּשׁ כְּנָפִים
בְּחֶרְטָמִּים וּצְפָרְנִים
עָלְיו חִישׁ הִשְׁתַּעֲרוּ.
בְּרַחֲלֶהּ מִזֶּה לִבְנוֹ הַצֶּבַע
עֲזֹב־קֶן. בְּרַח לֵהָר וּגְבַע ו'
כָּלֶם פִּיהֶם פָּעְרוּ.

אֶת־הָאֶמְלֵל הָדַפוּ
בְּצַד וּבְכַתֵּף דָּחֲפוּ
הַפִּילוּהוּ לְאֶרֶץ...
אֵךְ בְּנִפְלוֹ שְׂדוּד חָלַל
לֹא הָיָה טָרֶף וְשָׁלַל
לְתוֹלְעָה אוֹ-שָׂרִץ.

כִּי חָרַד עָלָיו חֲרָדָה
אִישׁ חוֹקֵר תְּהוֹלָדָה
שֶׁעֵבֵר שָׁם בְּדָרָה.
וַיִּמְהַר אֱלֹו לְקַחְתּוּ
וּלְאָסְפוֹ אֶל־מְלַתְחָתוֹ
כְּדָבָר נִפְלֵא וַיִּקְרֵ-עֲרָה.

וּבְשׁוּבוֹ מִמִּסְעוֹתָיו
הוֹצִיא מֵאֲצוּרוֹתָיו
הַעֲרֵב לִבְנוֹ הַכְּנָף;
בְּמִנּוֹ נָקָה בְּמִטְפַּחַת
מִלְאוֹ זָנִים וּמִרְקַחַת.
כְּמוֹ-חֵי הַצֵּן עַל־עֲנָתָהּ.

כִּי כָל־עֲרֵב לְמִינֵהוּ
שָׁחֹר כְּבוֹשֵׁי הַגֵּדוֹ
גָּלוּי לַכֹּל וַיְדוּעַ,
כִּי נָם בְּדָבָר הַצֶּבַע
חָקוֹ יִשְׁמֹר הַטֶּבַע
מֵעוֹלָם לוֹ קְבוּעַ.

אֵךְ לְעֵתִים רַחֲקוֹת מְאֹד
מִסֻּבָּה לֹא נוֹדְעָה עוֹד
יִטְהַלּוּ מְנִי־אֶרֶח,
וּבְעֵינָיו יִהְיֶה כְּצַחֲוֹק
לְחַלְף כְּאָדָם אֶת־הַחֹק
הָיָה עָלָיו לְטָרֵחַ.

וּבִכֵּן בְּיוֹם חָם אוֹ קָרָה
מִקָּרָה לֹא־מֵהוּר קָרָה:
עַל־אֵלוֹן. לְבִנְיָה אוֹ בְרוֹשׁ
לְאַחַד הָעֲרָבִים בְּקֶן
לִבְנוֹ כְּלוֹ נוֹלַד בֵּן
מִכַּף־רִגְלֹ וְעַד הָרֵאֵשׁ.

יִלְדִיו מְאֹד הִשְׁתַּוְּמָמוּ
וּפְגִיחֵם מִה רַעֲמוּ
לְאֶפְרַח הַקֶּטָן;
שִׁכְנִיחֵם נִקְבְּצוּ וּבָאוּ
וּפֹה אֶחָד קָרְאוּ:
אִין זֹאת רַק מַעֲשֵׂה שִׁטָּן!

כָּל חִלְמוֹת יְלָדוֹת זָכָה
אֵךְ הֵד קוֹל בְּמִרְחָק הַמָּה —
מֵרוֹם שְׁמֵשׁ קִנְן בְּקֶה...
ז.

יֵשׁ בִּיהוּדָה בְּנוֹר נִפְלָא
וּבְבְנוֹר שְׁנֵי מִיתָרִים,
עֵת פִּי תִנַּע יַד בְּאֶחָד
גַּם הַשְּׁנֵי קוֹלוֹ יָרִים...
א.

אֶחָד יִשִּׁיר יָמִים עֲבָרוּ,
שְׁנֵי יִשִּׁיר יָמִים בָּאִים,
וּבְזִמְרַת הוֹד יִתְלַפְּדוּ
כָּל הַיָּמִים הַנִּפְלְאִים...
ח.

נִבּוֹן סְמוּךְ לֵב הַמְּשׁוֹרֵר
בְּגֵאוֹן עֲמוֹ הוּא בְּטוֹחַ,
גֵּאוֹן הַנֶּעֱר, הוֹד הַזְּקֵנָה,
הוֹד שְׁמַיִם, עוֹז הַרוּחַ...
זו

עוֹז קִדְשׁ בְּחִלְמוֹת
בְּנֵים טוֹבִים יַעִיר יַעִיר...
עַד פִּי תִזְרַח שְׁמֵשׁ יִשַׁע
נִבּוֹן סְמוּךְ לֵב הַמְּשׁוֹרֵר !

אברהם ל. כהן.

ווארשא.

וַיִּגְלָה לְעֵינַיִם
כְּרֵאָה נֶאֱדָר: עַל רֹאשׁ עֶבֶד
אוֹר זְרוּעַ שְׁבַעֲתַיִם...
ב.

בְּעִמְרַת מַלְכוּת נֶצֶב,
סִינֵי קִדְשׁ הֵיכְלָהוּ,
וּמִשְׁמַעְתּוֹ הַשָּׁמַיִם,
כָּל הָאָרֶץ מְמַשְׁלֶתָהוּ...
ה.

הַמַּחְשְׁבוֹת תִּתְרוֹצְצֶנָה
וְהַגִּיגִים יִתְעוֹרְרוּ,
יִתְחַדְּשׁוּ, יִתְחַקְּרוּ,
יִתְרוֹמְמוּ וַיִּזְמְרוּ.

כְּחִלוֹם רָנַע יַעֲלֵמוּ
אֶלְפֵי שְׁנוֹת הַשִּׁבְעָה צָרָה
וּבְזִרְעוֹת נֶצַח יִשָּׁבֵב
עִמָּה כַח, אוֹר וּנְהַרְרָה...
ו.

קוֹל עַל סִינֵי, קוֹל מִמַּעַל,
קוֹל בְּהָדָר, קוֹל בְּפִיחַ,
יִשְׁפָּד שְׁשׁוֹן, יִזְרַע בְּרִכָּה,
יִשָּׂא יִשַׁע, אוֹר, מְנוּחַ.

כָּל מַגְּנִינּוֹת לֵב הַמְּשׁוֹרֵר

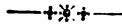

יַעֲנֵנו אַחֵי וַיַּעֲדֵדוּ
 יִתְצַבּוּ-נָא וַיַּגִּידוּ
 כָּכֵל אֲשֶׁר תִּמְצָא יָדָם;
 כִּמְקַרְהָ זֶה הִכִּי לֹא רָאוּ
 אוֹ לְמַצְעַר שְׁמֵעוּ
 גַם בְּקִרְבֵּי בְּנֵי הָאָדָם? ...
 ר"ד שלמה מאנדעלקען.

לְאַרְמוֹן סִגְלַת הַמַּבְע
 הוֹבָא זֶה לְבֵן-הַצֶּבַע
 שְׁמוֹר מַעֲשֵׂי, מִסּוּם נוֹסִים;
 שֵׁם עַל-נִצִּיב אָבֵן יִקְרָה
 עֵינֵי-כָל עֲרוּךְ לְתַפְאֲרָה
 כְּפֹלֵא וּכְגַם לְהַתְנוּסָם!
 * *

ס י נ י

אָמְנָם כֵּן, עַל רֹאשׁ הַר סִינַי
 עֹמְדוֹת רַגְלֵי; בֵּן עֲדָנִים,
 מִעֵין יֵשַׁע, אוֹר וּרְנָנָה
 לְכָל הַנְּפֹשׁוֹת, בְּכָל עֲדָנִים...

ג.

הִיָּה הִיָּה רַעְה זָקֵן
 הִיָּה הִיָּה צֵאן קְדָשִׁים,
 שָׁנִים רַבּוֹת קָדְרוּ שְׁחוּ
 תַחַת עַל אֲדוֹנֵים קָשִׁים
 עַד שֶׁהָרִים רַעְה מַפְהָ
 וּנְחָשִׁתִּים חִישׁ נִשְׁפְּרוּ,
 לְעִבְדִים זָרַח שְׁמֵשׁ
 אֶךְ חֲמָשִׁים יוֹם עָבְרוּ...

ד.

אֶךְ חֲמָשִׁים יוֹם עָבְרוּ

א.

בַּת הַשִּׁירָה זָכָה נַעֲלָה
 תַּפְהָ חֶסֶד לִי פְּנִיָה,
 תִּרְחֵץ רֹאשִׁי בְּמַלְלֵי בְּקָר,
 תִּקְרָחֵנִי עַל כְּנַפְיָה.

תִּשְׂאֵנִי מִזְרַח שְׁמֵשׁ
 לְנֹאוֹת דְּמָמָה תוֹבִילֵנִי
 עַל הַר גְּפֹלֵא, בְּמַעוֹף רְנַע
 בְּצַחוֹק נְעִים תַּעֲלֵנִי...

ב.

אוֹר יִקְרוֹת, רוֹחוֹת שְׁלוֹם...
 שִׁירַת כְּרוֹבִים תִּקְדַּמְנִי
 נִפְשׁוֹת אָדָם עִזוּ תִּדְרַכְנָה—
 אִם בְּעֵתֵן בֵּן הַגִּנִּי?

יעקב הלוי.

ליום מלאת מאה שנה להולדתו

(27/15 מאי 1899).

היום שבו הוכל לקברות בשנת 1862 המנצח בנגינות הגדול והמפורסם הזה היה יום אבל לאומי לצרפת. כל חכמי צרפת וגדוליה, מראשי כל החברות והאגודות והיסודים השונים למדעים לשירה ולזמרה ולמלאכה מחשבת עד שרי המלוכה והפרינץ נפוליון, שכברו והעריצו את האיש הדגול מרבבה הזה בחייו, לא אחרו לחלק לו גם את הכבוד האחרון. ובין שבעה אנשי השם שהספידוהו ביום ההוא לפני מאת אלף הנאספים בחצר הקברות, היה גם ראש הקונסיסטוריום של היהודים בצרפת, מר סערפבער. לפי הודעת עתון אחד מהעת ההיא ("Verilé israelite"), פתח זה האחרון את הספרו בדברים האלה: "גם כנסת ישראל בצרפת בוכה על אבדן בחיר בנית זה. אמנם הלוי היה תפארת ארץ מולדתנו, אבל הוא היה גם תפארת היהדות. בן נאמן היה למסורת אבות ובכל חושי ורגשי לבנו העדינים היו מסוד לדת עמו ולצור מחצבתו. בנגינותיו המהוללות שהעשיר את בית תפלתנו נכרים למדי רגשותיו הדתיים הנלהבים. ואף אם מוזרים לי עיני התיאטרון, בכל זאת ארשה לי להעיר, כי רק התוכן הדתי של החזיון הנפלא "היהודיה" הוא שהביאו לידי התלהבות שירית נעלה, המסוגלה לעריכת נגונים נעימים ומצוינים כאלה החוצבים להבות אש-שירה נשגבה והמפליאים את רוחנו ולוכדים את לבבנו כמו בקסם".

כך היה יחוסו של הלוי אל צור מחצבתו לפי עדותו של בן דורו ולפי שיראה וירגיש באמת כל איש ששמע את האקר היהודית-לאומית שלו "היהודיה". ועל כי נכיר יחס כזה אל היהדות רק אצל מעטים מאד מהחכמים ואנשי השם הרבים מבני עמנו שהצמינו בעיני מדע שונים במשך המאה הנוכחת, לכן חביב עלינו כפלים זכרון אחינו הגדול הזה, אשר בעוד ימים אחדים יחנו כל חובבי שיר וזמרה בכל הארצות את שנת הולדתו המאה.

יעקב הלוי (בשמו הלועזי Jacques Elie Fromental Halévy), שתמונתו אנחנו מביאים בזה, נולד בפאריז ביום 27 מאי 1799. אביו היה המשורר העברי אליהו הלוי ספירט אצל נירנבערג באשכנז. כאשר מלאו לו עשר שנים כבר הכיר אביו את כשרונותיו המצוינים בחכמת הזמרה, וימסרו להקונסרטוריום הפאריזי להשתלם במקצוע זה. ובשנה התשע עשרה לימי חייו כבר זכה בפרס הגדול שבו היתה אחוזה התמיכה ממעם הממשלה לישיבת שתי שנים באיטליא לצורך השתלמותו בלמודיו. ובשובו לפאריז הביא אתו את חבורו הראשון: האקר ההתולית "L'artisan", שהוצגה על הבמה ועשתה לו שם בין המנצחים בנגינות. אבל ימי הצלחתו וגדולתו החלו ביהוד משנת 1829. משנה היא עד שנת 1834 רכש לו כבוד ותהלה רבה על ידי חבורו, האפרות; "Clari",

„Le dilettante d'Avignon“, „Manon Lescaut“, „Yella“, „La tentation“, „Les souvenirs de Lafleur“, שהוצגו על הבמה פעמים רבות והכניסו לו גם הון רב. בימים ההם גמר את האפר „Ludovic“, שראשיתה נערכה מהמנצח בניגונת הערפאלד (נולד על כרכי יהודים 1791 וימת 1833. בין חבריו שעשו בזמנם רשם כביר מצמינת ביחוד האפר „3ampa“, המוצגת גם היום על הבמות) והאפר הזאת הצמינה עוד על הראשונות.

כה הלך הלוי ויצליח מיום ליום ביצירי בת שירתו שפלטו להם נתיב על כל הבמות האירופיות. ועל פסגת הצלחתו עלה בשנת 1835 ע"י המצוינה שביצוריו, האפר הגדולה „היהודיה“, שהצמינה הרבה על כל האפרות שכתב עד העת ההיא בכח חיוני עצום ובקסם תכונה טבעית, בלהבות אש הדמיון ובעשר המצאות נגוניות (מע-לאָדישע ערפֿינדונגען). האפר הגדולה הזאת כמו האפר ההתולית שלו „הברק“ שנוצרה גם כן בשנה ההיא ומצוינה גם היא במינה, עשו רשם כביר ונפלא בפאריו ובכל הארצות שהוצגה, ועד היום הזה לא עזבו את הבמות ולא חדלו ללכוד את הלבבות ולהנחיל כבוד ותהלה רבה לזכר יוצרן ולשמו המתנוכס להפארת בין בני אל-מות.

זולת יצוריו הנזכרים כתב עוד עשרים אפרות וישלם בימיו שלכת בל מצרים על במת הזמרה הגדולה בפאריו, כאשר שרר חברו ובן עמנו, הצעיר ממנו והמפורסם כמדו, יעקב אָפֿענבאָך (מחולל מין האפרות ההתוליות והקטנות — אפערעטמען — והראש והראשון במקצוע שלו) בשעתו על במות האפרות בכל הארצות

הנאורות. גם בתור פרופיסור בקונסטרופוריום הפאריזי ואחרי כן בתור מנהל בית המדרש לזמרה המהולל הזה פעל ויצר הרבה, והודות לגאון רוחו עלה בית המדרש הזה למדרגה גבוהה מאד, אשר עליה עומד היום רק עוד בית מדרש לזמרה אחד והוא הקונסטרופוריום הברליני אשר למלך. וגם זה האחרון עומד זה שנים רבות תחת הנהלת אחד מבני עמנו היחיד בדורו, ה"ה „מלך הכנור" יוסף יאָאָכִים, שהיה המורה של בן עמנו הגדול אויֶר, השני אחר יאָאָכִים בין ראשי המנצחים על הכנור בדור הזה והמנהל הנוכחי של הקונסטרופוריום הקמרי בפטרבורג.

הלוי נמנה בשנת 1846 גם לחבר האקאדעמיה למלאכת מחשבת ובשנת 1854 נבחר למזכיר האקאדעמיה ונשאר במשמרתו הנכבדה הזאת עד יום מותו 17 מאָרץ 1862.

גם יתר בני משפחתו של יעקב הלוי הצטינו בכשרונותיהם ושמן נודע לתהלה בין הסופרים המצוינים. אחיו ליאָזֶן הלוי נשא כשש עשרה שנה (53—1837) משרה גבוהה במיניסטרום לעניני חוץ, ואחרי כן שם פניו להספרות. ספרו הגדול „La Grèce Tragique" שהופיע בשנת 1861 בשלשה כרכים הוכתר כפרס האקאדעמיה הצרפתית. וגם ביתר ספריו המהוללים במקצוע דברי ימי הספרות וכמו כן בהעתקתו של הדרמה השונית מסופוקלס, גית הושקספיר ועוד עשה לו שם בין הסופרים הגדולים. גם בנו של ליאָזֶן הלוי, לודוויק הלוי שנמנה בשנת 1886 לחבר האקאדעמיה הצמין בדרמותיו הרבות, שהוצגו ועודן מוצגות על כל הבמות בצרפת, ובמסצותיו המפורסמים מחיי התיאטרון הפאריזי שבהן הראה את כשרונותיו הנפלאים בתור מתאר נמוסים ומההל חריף ומצוין במינו. כן ידוע לודוויק הלוי בתור מחבר שירות רבות להבורלסקים על ב"ב המנצח בנגינות יעקב אפפענבאך הנזכר למעלה.

הערה: אחרי שלחי את מכתבי הנ"ל לבית המערכת מצאתי כגליון 21 של העתון „אללגעמיינע צייטונג דעם יורענפיהום" מאמר ע"ד „יעקב הלוי" מאת הרוקטור אדאלף ק. הסופר הזה, המכנה את עצמו בשם „ליטערארישטאריקער" כותב הרבה מאד ביותר במקצוע התולדות של אנשי שם, ויש לפגוש במאמריו במקצוע זה בכל מקום שנפגה. לא פללתי לשמוע, כי סופר בעל שם כזה לא יוחר בנפשו כל כך, להעתיק מלה במלה קורספונדנציא פשוטה מעתון ישן ולמסרו לרפוס בתור מאמר בלי כל שנוי ובחתימת שמו ועוד באותו העתון שסמנו לקח את הדברים. לא פללתי לשמוע כזאת — אבל עוברת היא שאין להכחישה: שני העמידים הראשונים של מאמרו הנ"ל העתיק ק. מלה במלה כגליון 15 משנת 1862 של הוספת העתון „אללג' צייט. ד. יוד" שיצאה אז לאור ע"י פהיליפזאהן במני עצמה בשם „יודישעס פאלקסכלאסט", ואת העמוד השלישי (האחרון) שבו ידובר ע"ד אביו של „יעקב הלוי" העתיק גם כן מלה במלה מן ע"ן כרך יא צד 239.

דל—מדינו,

שירת ה"יהודיה"

ביחוסה אל המחזות ה"סוחר מיינציא" ו"נתן החכם".

נמיון ספרותי

(למלאות מאה שנה ליום הולדתו של יוצר ה"יהודיה" המנצח בנגינות יעקב הלוי).

מאת יהודה ליב ווינץ.

האָפּר ה"יהודיה" של ה לוי היא כשמה יציר יהודי-לאומי בכל פרטיו. כמו שתוכן חזיונה נושא חותם יהודי לאומי, כך נכר הרוח היהודי והלאומי גם בכל מנגינותיה. שנבעו מנפש יהודית עדינה ולב עברי דואב וכואב, לב עברי שהרניש את כל צרות אומרו ומרורת מצוקותיה בחשכת גלוחה — ואת שהרניש הביע באותן הנגינות.

חרוזי השירה הזאת כתב על פי הוראת ה לוי הסופר הצרפתי המפורסם אי יושען סקריב. וזה תוכן חזיונה בקצרה: על ברכי היהודי אליעזר נתנדלה בת ראש העיר רומא, יאהאנעס פראנציסקוס פאן בראַניי, שהצילה בהיותה בת שנה מלהבות אש, כאשר התנפל חיל נעאפאל (בסוף המאה הארבע עשרה) על יושבי רומא ואת בית בראַניי, שברח על נפשו, הציתו באש. מבלי שים לב להרדיפות והתלאות הרבות שסבל אליעזר מהאכזר הזה שלדגלן אבר אשתו ובניו, לקח אל ביתו את הילדה הזאת, הנשארה עוובה מאב ואם, ויחשבנה לו לבת ויאהבנה יותר מנפשו. ותהי נחמתו בעניו ומרדו. ואת סוד מוצאה הסתיר ממנה גם כאשר גדלה. כעבור שנים רבות (בשנת 1414, זמן החזון) ראה הגסיך לעאפאלד (ראש פקידו הצבא ובחיר נפשה של הפרינצעססין איידאָראַ, בת אחיו של הקיסר זיגיסמונד) את רחל — כך שמה — היפהפיה (כמובן...). ותחשק נפשו בה. ולמען יוכל להתקרב אליה החליף שמלותיו ויסתר מעמדו ממנה ויתציב לפניו ולפני אביה בתור ציר יהודי עובר ארח. וככה עלה בידו לקנות לבכה וגם אביה האמין בו.

בליל שמורים אחד, כאשר סדר אליעזר את חנ המצות ובין אורחיו הקרואים היה גם לעאפאלד — שכנה את עצמו בשם שמואל — ראתה רחל, כי אוהב לבה זה ישליך בסתר מתחת השלחן את חלק המצות שנתן לו לברך עליו. ואתרי כי נפלאים היו דרכיו גם עד הערב ההוא, לכן מתח עליו המקרה קו חשד בעיניה; וכמעט חפצה להחליף דברים עמו ולבקשו שיגלה לה מסתרי לבבו, הפריע לפתע פתאם את הסדר קול דופק על כפת המנעול. הנרות כבו והמסכים נפזרו לכל רוח ויחבאו בחדרים שונים ורק אליעזר ולעאפאלד נשארו על מקומם. הדלת נפתחה והפרינצעססין איידארא הופיעה. בעוד יום ישוב בחיר, לבה הנסיך לעאפאלד, משדה הקרב מוכתר בכתר נצחוני על ה"הוססימים", ועל כן באה לקנות לו למתנה ולאות אהבה את שרשרת הזהב, יקרת

המציאות, שכפי ששמעה, היא נמצאת אצל אליעזר, האמן במלאכת אבני חן. את לעא פאלד שהסתיר פניו לא הכירה. וכאשר שבה על עקבותיה ואליעזר הלך ללוחה באה רחל החדרה, ועל פי הפצרת לעאפאלד הבטיחה לחכות לו בחדרה בחצות הלילה. בשעה הקבועה בא והודה לה, כי דבר סתר לו: נוצרי הוא, אבל יאהבנה אהבה עזה ונאמנה והגדו מוכן ומזומן לשכח בגללה את עמו ודתו, אם רק תברח אתו יחד לארץ רחוקה, וגם היא אהבה אותו אהבה בלי מצרים, ואחרי מלחמת נפש חזקה התרצתה לבקשתו. באותו הרגע הופיע אביה שהקיץ משנתו לקול שיחתם. החזון שראה לפניו דכא לשחת חיתו, וכאשר נודע לו עוד, כי אורחו זה הוא נוצרי וכי הוליד שולל את בתו וגם גלה כבוד ממנה... התנפל בחניתו עליו לנקם בו נקמתו. ורחל עמדה בפרץ והקרא כנואשה: המיתה נא גם אותי, כי הוא יקר לי מחיי. והבך ותתחנן לפניו שיסלח להם ותתן לה את לעא פאלד לאיש, אחרי כי הבטיח להכנס בברית דתה. ורחמי האב נכמרו על בתו ויאמר לעשות כרצונה. אבל לעאפאלד זכר באותו הרגע את נדרו ושבעתו להפרינצעסין איירארא ואת חובתו למלכו ולארצו וינחם על דבריו ויעזבם לאנחות. וישבעו אליעזר ורחל לנקום בו אם ימצאוהו ולנלות עונו לפני השופטים. כי כל הממסא את נפשו באהבת יהודיה, ארורה מכנסת הנוצרים" אחת דתו להמית, לפי החוקים ששררו בימים ההם.

למחרת היום ההוא הביאו אליעזר ורחל את שרשרת הזהב אל היכל הפרינצעסין איידארא, שבו נתאספו רוני הארץ וראשי הכנסיה לחונ אתה את יום שמחת לבה, יום נשואיה את פקיד הצבא הנסיך לעאפאלד. ובנכוד הערב הזה, חתן איידארא, הכירה רחל את אהוב לבה שבגד באהבתה וישליכה אחרי גוו. והתלקח בקרבה אש הנקמה והגלה חרפתו לפני קהל הנאספים. והשופטים חרצו משפט מות על לעאפאלד החוטא וגם על אליעזר ובתו על לא עון בכפם. אבל איידארא לא חדלה לאהב את לעא פאלד ותלך אל בית הסהר לבקש עליו רחמים טרחל ולפתותה שתציל לכה"פ את נפש בחירה מרדת שחת, אחרי כי בין כך או כך היא הולכת למות; ואת לעאפאלד תוכל להציל בהודיעה להשופטים, כי רק דבה רעה הוציאה עליו ובאמת חף הוא מפשע. איידארא כורעת על ברכיה וגועה בבכיה ורחל עוונה מסרבת, יען כי גם היא תאהב עוד את לעאפאלד וכל חפצה הוא שימות אתה יחד. באחרונה התעודדה לקול יללת איידארא ותקרא במר נפשה: "האם אותי, היהודיה, תנצח הנוצרית ברוח נדיבה? — הנני, אחפצה למלח!" — ואת שפטי נא, אם לב רגש לך, ביני ובינך: מי מאתנו תאהבת יותר?" והקארדינאל פראנציקוס יאהאננעס פאן בראַנני — שהיה ראש העיר רומא וכאשר אבד את רעיתו ובתו היחידה הקדיש את חייו לעבודת הכנסיה — נסה דבר אל אליעזר, אולי יתרצה להמיר דתו והציל את נפשו ואת נפש בתו. אבל דברי בראַנני פורו רק מלח על פצעי הנואש הזה הנדרף מאף הנוצרים כל ימי חייו, ושנתו לרודפיו אלה שבערה בקרבו בלי הרף כאש צרבת, התלקחה ברגע ההוא לשלהבת וישבע באפו לנקם בקארדינאל כפרם ילך ואיננו. ולמטרה זו גלה את אונז, כי בתו היחידה שהתאבל עליה ימים רבים, עוונה חיה: "יהודי הציל ממות את בתך, מלהבות אש חיה הוציאה, ואת היהודי הזה אכיר". לשוא בכה הקארדינאל ויתחנן לו שיגיד לו את שם היהודי ואת מקום מושבו, לשוא השביע אותו ברחמי אב שזיכנו לראות את בתו שעליה יתאבל גם היום — אליעזר לא פנה לתחנוניו ויוסף עוד לפלח כליותיו בחצי נקמתו: "רק אנכי, אנכי בעצמי, אוכל להשיב לך את בתך; אולם על פתחי קברי הנה מלתי אמורה: סודי זה ימות אתי". וכאשר הובלו אליעזר ובתו אל מערכת המוקד ומלאכי משחית כבר סחבו את

רחל אל דוד השמן הרוחת, נפל הקארדינאל על ברכיו לפני אליעזר ויבקשהו ברמעות מרות שיגיד לו, במרם ילך ואיננו, איפה היא בתו. "הנה היא שם" קרא אליעזר בשמחת נקמה המהולה בצער נואש ובתונה נצחת, ויור בידו על במת המוקד באותו הרגע שרתל השלכה ברוד השמן הרוחת. ובוה תם החוץ.

כמו בכל שירי האפר קצרות גם פה השיחות; אבל גם השיחות הקצרות מנלות לנו את כל מסתרי הליכות הנפש של גבורי השירה הזאת ע"י המנגינות הנפלאות המדברות בעדן בשפה נעלה ומובנה והחודרות עמוק עמוק בלבנו. ועל כרחנו עומדים אנחנו בנפעמים ונדהמים מרשם המנגינות האלה וכל רגשי לבנו הומים וסוערים לקראתן כים נגרש.

כאשר מלאו לפני שנים אחדות חמשים שנה ליום שבו הוצגה בברלין בפעם הראשונה האפר היהודיה, הוחג יום הזכרון ההוא על במת הזמרה של המלכות בפאר והדר. ולרגל המקרה הזה ספר אז הסופר המהולל לורד ווינגפיעם ש—זקן העורכים של המכה"ע, "פאם" סישע ציימונג" — בזכרונותיו פרטים שונים ש"ד הצגת האפר הזאת על במת המלך בברלין בפעם הראשונה. "עד היום ההוא — כך יסגר — לא זכתה כל אפר לכבוד מלכים כזה כמו ה"יהודיה". היא הוצגה אז בפקודת המלך, והוד הדיקורציה ושלל צבעיה, ביחוד במחזה הראשון. היו באמת כיד המלך. אבל קסם חנה של ה"יהודיה" שניא כח למדי להפליא את הלבבות גם בלי עזרת שלל צבעי הדיקורציה. את "אליעזר" שר אז המעגור המצוין קרויז — יהודי — ויפליא את הלבבות באופן שלא יאומן כי יסופר. בימים ההם ישב בברלין המפורר הרוסי מורגעניעוו ואפגשהו אז בתיאטרון בכלות החוץ, והיה ראשית דבריו: נפלא הוא אליעזר, נעלה ונשגב! ננינותיו חדרו עד עמקי נפשי ואת רשמן לא אשכח לעולמים". וגם אנכי, קוראי הנכבדים, לא שכחתין זה חמשים שנה. אמנם אנכי לא אחרתי גם אחרי כן לרוץ אל התיאטרון בכל פעם שהוצגה היהודיה את "אליעזר" בעל כשרון; אבל הרשם הראשון חי בלבי עד היום הזה. "אליעזר" קרויז (שהלך לעולמו זה ימים רבים) עודנו חי בזכרוננו כאלו ראיתיו ושמעתיו זה עתה, והאריא הנפלאה

"רחל, את לבת לי נתנך יוצרי,
וידי זאת ברעדה לך לחם עני פשמה,
בנפשי אז נשבעתי לנצרך כבת עיני,
ועתה, אוי לי! בעצמי קצך אקרב!"

שקרעה לבי לגורים ותעורר רגשותי להנה והי, עודנה מצלצלת באוני גם היום בכל עוז קסמה ולא תחדל — כל עוד נשמת שדי תחייה".

ובאחרונה יאמר פיעם ש בהלצה: "אנכי אקוה, כי נפגש ב"יהודיה" עוד ימים רבים על במהנו, ומדוע לא? — הלא רצויה היא לאוהבי ישראל כמו לשונאיו. "הפילו-סמיטים" שלנו ישמחו על הטפוסים היהודים המצטינים בשירה הזאת בסגולות נפש נעלות מאד; והאנטיסמיטים" שלנו ישבעו נחת-רוח מהחוץ היקר שירחיב לבם: יהודיה חיה וקיסה מושלכת לעיניהם בלי רחם אל דוד של שומן רותח..."

בהלצה הנזכרה יש מקצת אמת ואולי עוד יותר ממקצת... כי באמת ישנם רבים בין קהל המבקרים את התיאטרון משאינם בני ישראל, הרואים ב"אליעזר" את בן עמר של "שייל אק"... ובגלל השנאה העזה העצורה בלבו לנוצרים ככלל, וגם בגלל שאיפתו לנקום בקארדינאל בראַנְי בפרט יתאכזבו בקרבם רגשי הרחמים גם לכתו רחל הנסחבה אל המוקד, ורק בסוף החזיון, בהודע להם, כי רחל היתה בת הקארדינאל ורק נתגלה על ברכי היהודי, יכבה לבם לה, אבל באותה שעה יגדל גם שאט נפשם לאליעזר עוד יותר.

כל שאינם מכני ישראל הבאים אל התיאטרון ובלבם כמסה מכבר השנאה ליהודים שתמריצים לראות בכל בן ישראל רק מפוסו של מעורר שחוק או געל נפש, לא יחשבו את דרכיהם הרבה בחרצם משפט על יהודי שיראום על הבמה בתור נוקם ונושר ומחרף את מערכת כנסיתם; אין להם הרצון ועל פי רוב תחסר להם גם היכלת להתעמק בהליכות נפשו ולשום לב להחזיונות ההיסטוריים והזמניים שייסבחו לידו איזה מעשה או במיו שפתים, כי אם ישפטו רק למראה עיניהם. ואליעזר הוא באמת נוקם ונוטר בכל יחומו אל הנוצרים ושנאתו אליהם נכרת בכל הגה שיוציא מפיו. אנחנו רואים בחזון הראשון את הקארדינאל בראַנְי מנין על אליעזר ובתו ממשובת ההמון ומדבר אתם דברי שלום ואהבה. ואליעזר זכר את כל השואה שהביא עליו בהיותו (בראַנְי) ראש העיר רומא ויאמר, כי זאת לא ישבח לעולמים.

בראַנְי: ובכל זאת, מהם העונש אסירה.

אליעזר, היה בן חורין, ידידי היה, אחי!

אם לך חטאתי מעודי, סלח לי.

אליעזר: לא אמלח לעולם!

בראַנְי עורך תפלה לאל עליון שיסלח לאליעזר, כי "שנאתו הוכה חובת הנוצרים", היינו לסלוח גם לשנואי נפשו.

רחל: רבה סבלנותו, נרבת רוחו וטובת לבתו,

שאותן יראה לנגד ישראל;

עוד לא ככה אנחנו לנכרים שנואים,

את זה הדר הזקנים לשלום יביע.

אבל אליעזר משיב: לא סבלנותו, גם לא טובת לבתו

את רוח נקמתי תוכלנה לכפר;

שנאת עולם לכל נכרי ואבדון נצח,

גם אם סבלנות שפתותיו הטפנה.

אבל המשורר יראה לנו את אליעזר גם ברמות אחרת שעל ידה נכיר בו גם את מעלת רוחו של "נתן החכם" ונמיות נפשו העדינות הנובעות ממקור קדוש, ממסורת עמו משנות דור ודור והמרימות אותו לעינינו אל מדרגה מוסרית נעלה מהשגת יתר גבורי השירה הזאת וגם נעלה מהשגת מבקרי התיאטרון מהמין הנזכר החפצים לראות בו רק את היהודי השונא ונוקם, מפוסו של "שייל אק", הסוחר היהודי מויניציא הרוא, שנחשב בעיניהם — גם כן נגד האמת והצדק — למפלצת מעוררת זועה.

* *

*

אמנם אין לכחש, כי דרכי אליעזר שלנו והלך רוחו יזכורנו בפרטים רבים גם את שילאק. אבל בגלל זאת לא יאבד חנו בעינינו. יען כי גם שילאק בעצמו איננו, מה שחשבהו מאות בשנים בשננה או במזיד; הוא איננו „חלאת מין האנושי“ כמו שיכונה כל אלה שאינם חפצים או אינם יכולים להכיר בו את הכונה נפשו האמתית; הוא רק מפוסו של איש שלפי תנאי חייו מוכרח להיות ככה. וגם באופן שיתארה לפנינו שקספיר באותו המחזה הנשגב עוד יצטיין הרבה בכל דרכיו ומדותיו על יתר גבורי המחזה הזה, הנכרים המענים והמציקים והמכזים אותו בלי חשך ובאכזריות נוראה אך ורק בשביל שיהודי הנהו; ולא רק רחמים מעורר שילאק בעינינו בתור נענה ונרדף על לא עון בכפו, אלא גם רגשי כבוד הוא מעורר בלבנו בתור איש אמיץ לב היודע להוקיר ערכו ולחוס על כבודו והמרניש בקרבו צרך לנקום כעומו נפשו נקמת כבודו וכבוד עמו ודתו.

גם ככל שירת „היהודיה“ איננו מוצאים כמעט אף שיחה אחת של אליעזר שבה אין מרירות נפשו ושנאתו להנכרים מדברות מתוך גרונו. אבל נמית נפשו זאת אינה מעיבה את ערכו בעינינו אף במעט. ונהפך הוא: במדה שאש נקמתו. מוסיפה להתלקח בקרבו, בה במדה יתרומם בעיני השומעים והרואים אותו, ויקנה לבבם יותר ויותר. מכל דרכיו נראה, כי השנאה והשאיפה לנקמה אינן כשהן בפני עצמן סגולות נפשו; הנן אצלו רק תוצאות מחאה טבעית של איש הרוח נגד העולה והודון וסלף המשפט והצדק, מחאה מוסרית שנתנה לו הכח והעוז לשאת ולסכול בדומיה את כל הרדיפות והתלאות והבז והקלון שבהם ימרו שונאי חנם את חייו, מבלי שעוממו בקרבו רגשי הכאב ומבלי שהועבה בו הכרת הערך העצמי. וגם שנאתו של שילאק להנכרי אַנְטֶאָגִיָא ולבני בריתו ושאיפתו העזה לנקום בו הנן רק תוצאות מחאת נפשו, שלא נמבעה בין עבודת עולמים, נגד הרשעה והודון, מחאת איש ישר מטבעו הנובעת מלב פצוע וקרוע לגזרים מאכזריות השונאים אותו על לא עון בכפו. ובצדק יאמר היינריך היינע (Shakes-peares Mädchen und Frauen: Jessika): „שילאק איסט מיט אויסנאהמע פאָרציאָס דיא אכטונגסווערטעס מע פערואן אים נאנצען שטיק; ער ליעבט צוואר דאס געלד, ער פערשווייגט ניכט דיעוע ליעבע; אבער עס גיעבט עטוואס, וואס ער נאך האָהער שאַטצט אלס געלד, נאָמליך דיא גענוגטהואונג פיר זיין בעלידיגטעס הערץ, דיא גערעכטע וויעדערפֿערגעלסונג אונזעגליכער שמאָ-הונגען“. „ניין, שילאק ליעבט צוואר דאס געלד, אבער עס גיעבט דינגע דיא ער נאך מער ליעבט, אונטער אנדערס זיינע מאַכטער „יעסיקא מיין קינד“. וגם בער-מהאלד אויערבאך (1856 משנת Dramaturgische Aufzeichnungen) רואה בשילאק „דיא טראַגישע סימפאָהיע דעס יודענשמערצענס“ ואמר כהיינע: „שילאק ערשיינט גראַססער אלס דיא גאנצע מאַסקענשפיעלענדע לייכטפערטיגער כריסטענהיים“.

ואם למרות כל הכבוד שירחש גם לבי „שילאק“ לא אתרצה, כשאני בפני עצמי, להעריצו כטיפוס יהודי נכון בכל פרטיו, הוא המעם שגם ל„נתן החכם“ לא אסכים שהוא המפוס הכולל של יהודי המציאות.

רגילים לראות בשני המפוסים האלה התגשמות האומה הישראלית לפי שני מושגים: לפי מושג היהודים ואוהביהם „נתן החכם“ ולפי מושגם של שונאי ישראל ב„שיי-לאק“. אבל באמת אינם מתאימים לא שילאק ולא נתן החכם אל יהודי המציאות בפרטים רבים. אצל שילאק יחסר הטוב המוחלט הנמצא אצל נתן החכם בכמות

טרובה על המדה והרחוקה מהמציאות, ואצל נתן החכם יחס הרע ההכרחי והתנאי הנמצא אצל שיילאק בכמות טרובה על המדה והמתנגדת אל המציאות. פה עוברת הסבלנות והאהבה את הגבול ושם — אי-הסבלנות והשנאה. והצד השווה שביניהם הוא מפורסו של „אליעזר“, מפורסו יהודי שלם במדותיו ובחסרונותיו ומתאים אל המציאות, שבו נכללו יחד כל מה שירחיב לבנו אצל נתן החכם וירגיע את רוחנו אצל שיילאק.

סבת החזון הנזכר יש לבקש במהותם של אותם המשוררים, יוצרי החזיונות האלה. לסינג היה בשורה הראשונה פילוסוף מוסרי, ושקספיר — פילוסוף פסיכולוגי. לסינג היתה כונה ראשית בחזיונו „נתן החכם“; ולשקספיר לא היתה כל כונה ראשית בחזיונו „הסחר מויניציא“ כמו שלא ישתעבדו גם יתר חזיוניו לאיוו כונה ראשית. אצל לסינג היתה התורה העיקר והאמנות (קונסט) נשתעבדה לה; ולשקספיר היתה האמנות העיקר והתורה נשתעבדה לאמנותו. לסינג יצר גבורים למטרה ראשית ידועה; מטרתו הראשית של שקספיר היתה יצירת הגבורים כשהיא בפני עצמה. ובעת לסינג השתמש בגבוריו בשורה הראשונה למופת: להראות על ידם את הדרך שבה אפשר לאנשים ללכת לפי חכמת החיים וחוקי המדות — השתמש שקספיר בגבוריו בשורה הראשונה להראות איך מוכרחים הם בעצמם לכלכל את מעשיהם ודרכיהם במצב ומעמד ידוע לפי חוקי הנפש ותנאי החיים. שניהם בחרו לאחד מחזיוניהם בגבור יהודי; אבל כל אחד לפני עצמו ממעמים אחרים ולמטרה אחרת.

לסינג היה דרוש גבור החזיון במכסיסים רחניים נעלים, בעקרים מוסריים הנוכעים מתורת אמת, המוכשר ומסוגל לפי יחושו, חנוכו ומעטרו להיות מטיף לסבלנות ולאהבה ולאחיה, האידיאלים שמלאו את כל חדרי לבבו של המשורר המהולל הזה, אשר היה בעצמו מורדף בלי חשך מאי-סבלנותם של רבים מבני דורו. ואת הגבור הזה יכל למצוא רק באחד מבני האומה העתיקה שעל ברכיה נולדו כל הנביאים והמחוקקים, אשר לאור תורתם ילכו כל הגוים והלאומים. לסינג היה בן לכהן נוצרי ויתעתד גם הוא בעצמו לכהן בהיכל דתו, וע"כ ידע עוד מנעוריו את ערך תורת משה והנביאים ואת יחוסה אל תורת יתר הבנסיות. וידיעותיו אלה נשתכללו במשך הזמן יותר ויותר על ידי התרועעו את ידיד נפשו משה בן מנחם. וע"י חברו זה, שבו התגשמה תורת המדות של היהדות יחד עם חכמת החיים, יכל לסינג גם להכיר, כי תורת היהדות, תורת האהבה והאחיה המהורה מכל אי-סבלנות איננה רק קבורה בספרים, כי אם חיה וקיימת היא באהלי יעקב ובמשכנות ישראל, וכי דוקא הנושאים את דגל התורה הנעלה הזאת הנם מורדפים בלי חשך כמהו וככל המפיים ליושר וצדק. ולא רק השפעת בן מנחם, החכם היחיד בדורו, המריצתו לשום את תורתו בפי בן האומה הישראלית שכבר אותה בכל לב, כי אם גם ההברה, כי כל תורתו מתאמת את תורת היהדות ובעבור זאת גם נובעת ממקור ישראל. והרבה הרבה מהדברים ששם בפי נתן החכם מתאימים לפעמים גם מלה במלה את אמרי שפר שיצאו מפי חכמי עמנו בתקופות שונות. אולי רק מקרה הוא ואולי גם בכונה

השתמש בם, כמו שהשתמש במשל המהולל של שלש המבעות, אשר המשורר האמלקי המפורסם באקאמשיא (Boccaccio), שחי במאה הארבע עשרה, ספר אותו בשם היהודי ס' ל' כ' צ' ד' ק' שהתוכח את שולמן אחד וירכש לו ע"י משלו הנ"ל את ידידותו של השולמן. והנה בהיות ל' ל' ס' י' נ' ג' העיקר לגשם בגבורו היהודי את כל תורת היהדות הכתובה והמסורה, למען יוכל למלאות את תעודתו באמונה, להטיף רק לסבלנות, לאהבה ולאחזה — לכן פנה המשורר הזה רק לצד המוסרי של היהדות, היינו הצד האפשרי, ולא שם לבו כלל לצד ההיסטורי, הצד ההכרחי והוראי. הוא הפשיט את התורה מהחיים, כאלו לא היה להם כל יחס הכרחי, וירא לנו בנתן החכם רק את תורת היהדות המופשטת ולא את חיי היהודים לפי תנאי המציאות, לא את נטיות לב האדם הטבעיות העצומות לפעמים ממצות כל תורה ומהגיון כל שמה. „דאך וואס מאן איסט אונד וואס מאן זיין טוסט אין דער וועלט, דאס פאסט יא וואהל ניכט איסט מער“ — יאמר ל' ס' י' נ' ג' בעצמו (במחזה המדובר, מחלקה החמישית, חזון הרביעי). ולפי הכלל האמתי והנכון הזה הוא גם מרשה לכל גבוריו (שכלמו) — מלבד הקארדינאל — לקוחים מחסידי אומות העולם) לכלכל את מעשיהם או לכל הפחות את דבריהם ברנעים ידועים שבהם מתגברות אצלם נטיות נפשם המבעיות, הנשפעות מכל חנוכם ומחויבות מקריים, על הכרה שכלם והשקפתם המוסרית. ורק לנתן החכם לא יתן להתרנש ולהתרגז אף רגע כאלו לא היה לו לב בשר; רק ליהודי הזה הנדרף על צוארו והגרמס כתולעת בשאט נפש כל ימיו מכל איש ואשר רעיתו ושבעת בניו ואחיו יחד את כל בני עדרו נרצחו ונשרפו ביום אחד מיד הנכרים על לא עון בכפם — רק ליהודי הזה הוא נותן כח המתניות והסבלנות להגיד (במחלקה חמישית, חזון רביעי): „דיא פאמריארבען אונד מעמפעל-הערען פערמאג: ען דעם באַוען ניכט זא פיעל צו מהן, דאס אירנענד וואס מיך רייען קאָנגי מע.“. וזאת יוציא מפיו דוקא בשעה שלבו היה צריך להתחמץ ודמו לרתוח מרגז וקצף ומרירות ויאוש!!

והנה כמו שעוברת אצל נתן החכם הסבלנות את הגבול המבעי בשביל של' ס' י' נ' ג' חפץ לראות בו רק את היהודי, הנועד לשאת את רגל תורת היהדות בכל מהרה והשתלמותה, ולא שם לבו להאיש שבו — כך עוברת גם אצל ש"י ל' א' ק' אי הסבלנות את גבולה ההכרחי. בשביל ששקספיר לא ידע את היהדות כל עיקר וירא ב"ש"י ל' א' ק' רק את האיש, רק את הבשר ודם העומד תחת השפעת החיים וחזוניה והמוכרח לכלכל את דרכיו לפי הוקי הנפש המבעים שמשלמונם לא יוכל להשתחרר כל בן אדם אשר לא מתו בו חושיו ורגשותיו.

זה גלוי וידוע, כי שקספיר לא חי מעורו בין היהודים ואולי גם לא ראה מימיו פני יהודי, יען כי עוד כשלוש מאות שנה לפני זמנו (בשנת 1290) כבר נאסר על היהודים להתישב באנגליה ורק אחרי מותו נתבטלה הגזירה ההיא. אבל רדיפות היהודים ותלאותיהם ויחס הנזים אליהם ידע היטב מהספרות ומפי השמועה. ובימיו נתפרסם דבר המשפט המהכם שחרץ האפיפיור סיקסמוס החמישי (שישב על כסא כהונתו 1590—1585) על היהודי שמשון צענעדא ועל הסוחר הנוצרי פאולא מאריא סעקי (Secchi) מרומי לרגל תביעת האחרון מהראשון ליטרא בשר מגופו בכח שמר שהיהודי שמשון חתם עליו בלצנות. המקרה הזה קרה בשנת 1586 ונתפשט במשך שנים אחדות בארצות רבות בנוסחאות שונות. ולפי דעת כל כותבי דברי הספרות אין כל תפונה כי על אותו המקרה יסד שקספיר את המחזה של „הסוחר מיניציא“ שהוצג על הבמה בפעם הראשונה בשנת 1594

וגרפם בשנת 1600. ואם החליף המשורר הגדול הזה בכונה את הנוצרי זעקי על היהודי שיילאק ואת היהודי שמשן על הנוצרי אנמאניא. הוא לא למען העמיד במיד את היהודי על עמוד הקלן, כי אם בשביל שלא מצא לחוץ הנ"ל כמו שקרה במציאות כל מעם ויסוד פסיכולוגי וכל פתרון נכון. שמשון לא הסב לנוצרי זעקי כל רע מעודו ולזעקי לא היה מעודו כל ריב עם שמשון; ואם גם יבזה זעקי בלבו את שמשון בתור יהודי, בכל זאת לא תוכל עוד שנאה כזאת, או יותר נכון שאמ-נפש כזה להמריץ את החזק להראות להחלש ממנו אכזריות נוראה כנוכרה. שאיפה לנקמה נוראה כזאת בלי כל יסוד נכון היא נגד חוקי הגפש. ויסוד נכון לנקמה כזאת יש לבקש רק אצל האיש שבלבו נאצרה מקדמת נעוריו שנאה גזתת להקיפים שיענהו יבזהו וימרו את חייו בלי הרף ובלי רחם ושיצרו את עמו ואת דתו משנות דור ודור באכזריות נוראה. ושקספיר ידע לקרא את כל הכתוב בדם על לח לבב היהודי בשנות הבינים, אף אם כאמור לא חי מעודו בין היהודים. וכמו שהשכיל נאון המשוררים הזה לתאר עוד יותר טוב מצעזעז את הכונת נפש הרומים העתיקים, אף אם לא יכל לדאותם מעודו, כך השכיל גם לתאר את הכונת נפשו של היהודי האמלל הגוע מעצד רעה ויגזן ואת כל עניו ויאושו באופן נפלא כזה, עד שכל מעלליו ודרכיו נראים בעינינו כדברים המובנים מאליהם. כל מה שנותן בפי שיילאק להגיד להתנצלותו בגלל השנאה העזה העצורה כאש צרבת בלבו להנכרים, לא יכל התוכן נפשות הנשגב הזה להגיד יותר טוב לו גם חי בעצמו בין היהודים בימי היינריך השלישי שלא נלאה לעקר את שני היהודים עד שמסרו לו את כל הונם ורכושם ונשארו בעירום וכחסר כל.

„אנמאניא! — יאמר שיילאק במר נפשו — כמה וכמה פעמים חרפתם אותי בשוק לפני קהל ועדה בלי כל מעם וסבה נכונה. כמה וכמה פעמים כסיתם פני כלימה ותכנו אותי בשער בת רבים: „כופר בעיקר“ ו„גמאם שבכלבים“, וגם ידקתם בפני ותמנפו את בגדי בריר פיכם. תמיד נשאתי חרפתי בעגמת נפשי הסכלנית, כי הסבלנות היא אצלנו נחלת הורים וירושת גזענו“... (מחלקה ראשונה, חוון שלישי). מדוע בוערת בלבו השנאה לאנמאניא? — שיילאק משיב כהלכה:

„הוא שחק תמיד לפידי ויבזה עסקי ושכר עמלי, גרף את עמי וינאץ את דתי, הויק למסחרי ויציקי בלי הרף, הרחיק ממני את ידי ויסית בשונאי להשמדיני. יהודי הנני. האם אין ליהודי ידים, אברים חושים רגשות והאזות? האם לא כנכרי יחיה את נפשו באוהו הלחם, יפגע באותם בלי הוין, יחלה באותן המחלות, ירפא באוהן הרפואות, יתקרר באוהו החרף ויתחמם באוהו הקיץ? אם תדקרונו, האם לא יזיב דם מגופנו? אם תחכונו האם לא נצחק? אם תנסכו רעל בכוסנו, האם לא נמות? ואם תגרפנו מדוע לא נשאף לנקמה ככל אדם? אם דומים אנתנו לכם בכל הדברים, מדוע לא נשתה לכם גם בזאת? אם יפגע יהודי בכבוד נכרי, כמה ישביח האחרון את שאון רוחו? — בנקמה. ואם יפגע נכרי בכבוד יהודי, מה תהי סבלנותו אם יקח לו למופת את הנכרי? — נקמה“ (מחלקה שלישית). — „אתם למדתם אותי את הרשעה והנקמה והגני תלמיד מקשיב...“ יקרא שיילאק באחרונה (שם) בנואש. ובקריאה המרה הזאת הנוכעת מלבו הפצוע והקרוע לגורים יש לראות בעליל עד כמה השתדל שקספיר להוכיח, כי כל שנאתו של שיילאק ושאירתו לנקמה אינן נמיות נפשו המכעיות, כי אם אך ורק תוצאות מצבו הנורא והנואש, תוצאות התורה שלמדוהו אחרים ביחוסם אליו. ועוד יותר: המשורר יראה לנו באר היסב, כי שיילאק לא ישכח אף רגע, כי השנאה והנקמה אינן סגולות נפש עדינה ורוחו זה

לחן. ועל כי צורריו ומעניו ימריצוהו בעל כרחו לשנא ולנקום, לכן תגרל מרירות נפשו עוד יותר ועם זה תגרל גם שנאתו להאנשים שישחיתו את נפשו, כמו גופו. והנה בהיות כל מטרותיו של שקספיר להראות איך מוכרח יהודי לכלכל את מעשיו ודרכיו לפי חוקי הנפש ונמיות הלב בתנאי חיים כאלה, לכן שם לבו ביחוד להאיש שיילאק ולא ליהודי שיילאק, לצד ההכרחי שבחיי היהודים ולא לצד האפשרי. ועל כי תורת היהדות היתה מורה לו כל עיקר ולא יכול גם לשער בנפשו את השפעתה הרבה על החיים הממשיים של רוב היהודים ועל התפתחות רוחם ונמיות נפשם, וגם לא ידע את הכח המוסרי הכביר שנתנה בירושה להחוננים על דגלה לשאת בדומיה את כל המוטל עליהם מבלי יהפכו ממרירת נפש לחיות מורפות — לכן אין להתפלא, אם הפריז מעט על המדה, או יותר נכון: אם לא הראה כדרכי שיילאק גם את מעלותיו של היהודי בשלימותו, את המובח המוחלט, מגולות האומה הישראלית מדור דור ופרי היהדות שמן הנמנע להפשיטה כל עיקר מחיי היהודי, מבלי הפריז על ידי זה מעט על מדת הרע ההכרחי שבו.

וזהו הטעם הנכון שגם שיילאק לא יוכל כנתן החכם להחשב לפסום יהודי שלם וכי רק משניהם יחד יש ליצר מפסום יהודי כולל השלם במדותיו האפשריות וההכרחיות. ומפסום כזה הוא אליעזר שבשירת „היהודיה“. ואולי איננו רק מקרה, כי השתלשלות החזיונות שבשירת האמר הוואת דומה בעיקרה להשתלשלות המקרים העיקריים שבשני המחזות הנזכרים. נתן החכם יגרל על ברכיו יתומה נוצרית עזובה מאב ואם, וזאת יעשה גם אליעזר (ואצל שניהם היא נושאה את השם „רחל“). נתן יספר, כי ילדיו נשרפו על לא עון בכפם, וזאת נודעה לנו גם מאליעזר. חותמו של שיילאק הוא הקנאה והשנאה העזה וזהו גם חותמו של אליעזר. וכן נושאים גם שיחות שונות אצל אליעזר ואצל שיילאק חותם אחד. אבל שונה הוא אליעזר מעט מדרכי שניהם. נתן יספר, כי ביום שהנכרים שרפו את בניו נשבע לכנסיתם שנאה עולם, „אבל לאט לאט שככה חמתו וביניתו שבה ותדבר אליו בקול רך וענוג: הן מה' היתה זאת ואין מהרהרים אחרי מדותיו של הבורא; קומה והתעורר, עשה צדקה ושמר אמונים וכו“ (מחלקה רביעית, חזון שלישי). ואליעזר קורא במר נפשו: „איכבה אוכל לאהב את רוצחי בני? איכבה אוכל לשכח, כי ילדי הועלו על המוקד על לא עון בכפם?“ (מחלקה א'). אליעזר לא ישכח אף רגע את עמו ואת דתו וכמו שיילאק יוכיר גם הוא את רדיפות אומתו ותלאותיה בכל פעם שיטעים את שנאתו להנכרים, ואיננו שואף לנקם רק נקמתו, כי אם גם נקמת עמו ודתו. ונתן החכם „החכם“ (יותר מדוי) יאמר לה „מעמפעלהערר“: קאטמט וויר מיססען פריינדע ויין! — פער אכט עט מיינ פאלק זא זעהר איהר וואללם. וויר האבען ביידע אונו אונזער פאלק ניכט אויסערלעזען“ (מחלקה ב' חזון ה'). גם שיילאק יאהב את בתו יסכה, אבל רבה מו היא אהבת אליעזר לרחל; ואף אם לא פחותה ממנה היא גם אהבת נתן לרחל שלו, בכל זאת יתרצה האחרון למסרה לידי קרוביה הנכרים עוד בטרם הכירם (מחלקה ד', חזון ז'), וזאת לא יעשה אליעזר. נתן החכם יפור ביד רחבה את כספו בין הנכרים (מחלקה ד', חזון ז'); וזאת לא יעשה אליעזר. גם הוא אוהב את הכסף כשיילאק. יען כי בו הוא רואה מגנו ומעוה האחד בחשכת הגולה; אבל איננו שוכב על דיגרי כשיילאק. וכן לא יסתיר אליעזר, בבואו לידי נסיון, את שאיפתו לנקום בקארדינאל בראָנני; אבל שונה היא נקמתו מנקמת שיילאק בכל אופן. הוא איננו „מאָלעראַנמער שוואַנצער“ כאשר יכנה ה „מעמפעלהערר“

את נתן החכם; אבל גם נקמתו נעלה על כל בקרת. בשעה שהוא נוקם בקארדינאל הוא גם מקריב את כל היקר לו בחיים וגם את חייו עצמם, ולא על מזבח אותה הנקמה, כי אם לשם שמים, לשם האהבה והרה, ככל הקדושים מבני עמו מדור דור — והנקמה באה מאליה. אליעזר יכל לאהב כיהודי ולשנא ככל אדם. ואף אם לא יוכל למשול ברוחו כנתן החכם, בכל זאת לא היה גם מוכשר לנקום כשיילאק. היהודי החי על פי תורת היהדות ותורת היהדות חיה בו לא יוכל בשום אופן להתהפך לחיה מורפת ולמצא נחת רוח בשפיכות דמים, ועוד בישוב הדעת, כאשר חפץ שיילאק. מלבד זאת שהיהודי איננו מסוגל כלל וכלל — לרגל מרד או עדן לב — לשפוך דם איש, לא תרשה לו זאת גם תורת משה. אבל שקספיר לא ידע, כאמור, את תורת היהדות והשפעתה הרבה על חיי היהודי בימי הביניים, ולא יפלא, כי הסתיר משיילאק את האסור החמור הזה, אחרי כי הרשה לו גם לאכול מרפה בבית באממאני...

ישנן שלש מדות שבהן ימודו המבקרים את נבורי המחזות ביחוסם אל המציאות: כך היה מוכרח להיות, או כך היה אפשר להיות, או כך הנהו. ואם נמוד את שלשת הגבורים שלנו במדות האלה או לא נחמיא את המטרה אם נגיד: היהודי רק בתור איש היה מוכרח להיות כשיילאק; היהודי רק בתור יהודי היה אפשר להיות כנתן החכם; והיהודי בתור איש ויהודי יחד הנהו. כאליעזר.

מִסַּע בְּעַרְב.

מאת פרופ' דוד מיללר.

בשנה העברה מלאה ממשלת אוסטריא ידו חָקַר פְּרִים וחוקרים לנסוע לערב הדרומית לחקור ולהור אותה עד תכלית. בחברת התרים הנבחרים האלה שליחי ממשלת אוסטריא טמעם האקארימיא הקסרית למדעים נמנו: ד"ר צ. גראף לאנדברג, פרופ' ד. מיללר, פרופ' אַסקאר סימוני, ד"ר פֶּראַנץ קאַסטאט, רופא צבא האניות ד"ר סטיפאן פאולי וד"ר א. יאהן. המרגלים לשם-חכמה אלה עזבו את העיר ווין ביום 24 אָקטאָבר לש' 1898, ויתוערו יחד בוועץ ביום 8 נאָווי, ומשם ירדו ביום 14 לחדש ההוא באניה הגקראה בשם „אמפיריטא" ההולכת לעיר עדן. ובחוף עדן מִיַּחַלַּת להם או אנית הקסור הַשְּׂוֹדִית „גוטפֶּריד", והיא אניה קמנה ואמיצת-כח מוכנת ומצוידת בתכלית ההכשר והתקון, ויעודה לשאת את חברת הנוטעים האלה כארבעה ירחים. או עשו הנוטעים את כל התכונה הדרושה להם למען יוכלו לבוא לארץ היא (ארץ תימן). וביום 21 לחדש הנ"ל נסעו באניה „גוטפֶּריד" מחוף עדן לחוף בעל-האף אשר בין עדן ובין מַקְלָה, ויושבי החוף הזה הם חוסי שבט המשפחה השלטת המכונה בשם נֶאֱהִיִּי, וראש המשפחה השלטת הזאת הוא השולטן מוֹזִין השליט בעיר אַצֶּאן, ובעוד אשר ראש-החבורה, הגראף לאנדברג, נשא ונתן עם השולטן הזה ע"י חליפות מכתבים ע"ד המסע אשר לפנינו, סִבְּרְנוּ אנחנו את החורבה ההימלארית הישנה חסן-גרַב (חסן-עורבים, מכצר העורבים), ושם העתקנו את הפתבות ההימלאריות שכבר נעתקו ע"י חוקרי קדמוניות מכבר פעמים רבות ואשר עד עתה לא נמצא פשר כולן, ועתה עלתה בידינו להשיג את נוסחן הנכון והמדויק. מחוסן אבירי קדם אשר היו במקום הזה ומכל שלמונם והדרם נשארו אך גלים נצים ועיי מפלה. עד כה ועד כה בא אחי השולטן המושל א ח מ ד לבעל-האף, ויתחדש המשא והמתן ויהיו הדברים מסוכסכים ויגעים מאד, ואחרי המון-דברים וחילוקי דעות ופלוגהות ארוכות עלתה בידינו סוף סוף להסיע את הארקה אשר לנו ביום 1 דצמבר, ובארח נמנו שמנה ילידי אירופא (חמשת החכמים בעלי המלאכות, האדון בורי ושני עבדים), שכירינו האַפְּרִים תחת פקודת ה' בורי, שני השולטנים אחמוד ואבו-בֶּקֶר עם בני לויים, ואנשי צבא נבחרים משבטי הברדוים, ויהיו לנו גם שבעה ותשעים גמלים ושלשה חמורים, ונלן באחד לחדש דצמבר בגילאַא, ונבוא ביום 2 דצ. לעין-בֶּא־מֶעֶבֶד, ויקדמו יושבי המקום את פנינו ביריות מקני רובה, בשירים ובכרכות (תְּשִׁירָת) כמנהג המדינה, ואולם חיש קל עברה השמחה, כי עוד ביום ההוא רחבו ונסכו שמועות, כי יש את לב הברדוים להתנפל עלינו, ומפני הסכנה הזאת חדל הר"ר פוילי מהוציא לפעולות את אשר אמר לעשות בנשף בערב היום ההוא לכבד את חג יובל קיסר אוסטריא קאָרִים, ויהי לנו נשף החשק ההוא לחרדה, ונהי אנוסים להציב שומרים על המצפה מסביב

לשיירתנו כל הלילה, ושירת אחד השומרים המפיקה יגון וקינצת בשווי נגינתה כאין חליפות עודנה מומזת באוני.

ונסע משם ונבוא לגאולא-ש-שך, והמקום הזה קדש הוא, ואין רשות לירות בנבול מקנה רובה אף פעם אחת, ושם קדמו יושבי המקום את פנינו בכבוד גדול ובשומע שמחות, גם דרשו נם קבלו מידינו תשורות בעד זקני השׁיכׁים, וגם השולמנים אחמד ואבו-בקר באו והשבונם בידם וידרשו מאתנו סכום מסוים הלף אשר ארחו אתנו לחברה ונפלל עמהם כדיני סמונת אלה, ובאחרונה באו על שכרם וילכו להם, ואנחנו נסענו מגאולא-ש-שך לאס-בון, ובחצי הדרך בין שני-המקומות האלה ואדי-מאיפא, ושם הרגיוזנו הברדים בירותם פעמים אחדות אל סחננו, ואולם לא עשו לנו רעה, ומי יודע אם לא שמו בנו שני השולמנים את הברדים האלה להחרידנו מעט.

ונבוא ביום 5 דצמבר, בשעה $4 \frac{1}{2}$ אחרי הצהרים לאצאן. ועוד עלי להזכיר מדי דברי, כי בתחלה חפצנו לחנות בנקב-אל-הגר (מהלך שעה אחת מאצאן), למען בקר את התורבה הנמצאת שם, אך פקודת השולמן חזקה עלינו לבוא אצאנה.

ותהי קבלת הפנים באצאן נהדרה מאד. השולמן וחמשת הנסכים ונושאי המשרות הגבורות ואנשי הצבא (!) יצאו לקראתנו לפני הארמון ויערכו שם מערכת הוד ויצאו במחול, ויהי המחול הזה כעין רקידת ה"קומיליון", ולוא הוצג המחזה הזה על במת ישחק האקדמות אזי התענגנו עליו הרואים במאד מאד. על כל המערכת ההיא היתה יצוקה הדרת כבוד וגם חוט של חן היה משוך עליו, וגיא החיוון היה נשקף אל מול המבצר של אצאן. חיוון העיר אצאן (מקור השם הוא—עצם, חזק) הוא יפה מאד, ובה המון מצודות (חסנים, מקור השם—חסן), וכלן סדורות ותלולות במורד סלע איתן, והסלע להן חומה, כעין מבצר עשוי בירי שמים, ומקום שם המלע איננו מוצק כל צדו חומה בנויה נשענת אליו לאמץ את הבצרון וליתר תקף ועז, ודרך שער אחד יבואו לתוך המבצר הראשי, והשער חצוב ברזל ורקועי פחים.

והעיר אצאן, מקום בירת השולמן, היא כמו ק-אבירים בתוך ערבות ציה, בין שבמים שואפים למרף, והשבטים האלה יש אשר יתגרו מלחמה בהשולמן ויש אשר ישלימו עמו. לעת בוא השמש ורפות היום לערוב תמו סדרי קבלת הפנים ומסע המחנות והמחולות והשעשועים, ואז הקריבונו עד לפני השולמן בעל הבירה אשר עתותינו בידי, ופני השולמן הזה דומים מעט לפני עוף-דורס, אך גאון-מושל נשקף מכבת עיניו.

אז הביאונו אל ההיכל וינהגו בנו מנהג הכנסת אורחים בחסידות יתירה, ויתנו לנו את לשכת קבלת הפנים לשבת בה, ובלשכה הזאת העמידו את כל מסותינו מטה אצל מטה וגם שלחן וכסאות אחדים לשבת, ונישן שם הלילה (כלילה הראשון) ישנו שם אתנו גם שׁיכׁים אחדים מצבאות השומרים לראשינו), ותהי לנו הלשכה ההיא נם ללשכת המזון גם ללשכת השיחה, והשולמנים וכל האספסוף אשר אתם לא זוו מאתנו סן הבקר ועד הערב ויטובכונו ויבוננונו בלי הפוגות כיד מדת הכנסת אורחים הטובה עליהם.

והתרמילים והחבילות והחפצים אשר לנו הושמו למשמרת בחדרי אפל אשר לפני החסן.

הארכתי מעט לתאר את מקומנו זה, כי מעון היה לנו במשך שמנה ימים. כי תחת אשר ביום הראשון לבואנו הלום הוגד לנו כדבר ברור, כי יטולים אנו לנסוע לבמה לעיר עזב, הודיענו השולמן למחרת היום ההוא, כי היה לא תהיה וזין לבוא אל המקום ההוא, ולא התאונן. הגראף לאנדברג על הגורה הזאת.

ביגיעה עצומה וברמים מרובים עלתה בידינו להכין מסע ארְהָנו אל המקום נקב־אל־הגר, תחת פקודת השולטן ע כ ד א ל ה. והגראף לאנדברג נשאר בארמון ויעזבוהו אך לעתים רחוקות לטייל מעט עם השולטן מוזין, ואנחנו אז כמחוז חפצנו, בנקב־אל־הגר, ובני לוי־תנו אצים בנו לבלות מעשינו, ומרגיזים מנוחתנו ומכבליים אותנו ממלאכתנו, ככל זאת הצלחנו לחזק ולהעתיק את הכתבות הידועות מכבר וגם אשר לא נודעו עד היום הזה. כאמור, יְעָרְנו השולטן מוזין שמנה ימים כאצאן, כי ערום האיש ורודף בצע מעשקות וידע להוציא מאוצרו של הגראף לאנדברג בתחבולות ובחלָקות סכומים עצומים מאד, וככל אשר הוסיף הגראף לשחד להשולטן ההוא סכספו כן אפסה התקוה להשיג נמלים למסע לשוב בדרך אשר באנו, אך כראות מוזין כי לתאות מציצתו הרושם גבול, המציא לנו בעד כסף רב את הגמלים הדרושים ויֵאָרַח אתנו לחברה הוא וְאָחיו עד בעל־האף. בדרך בשוכנו נפוצה פעם אחת השמועה, כי הכדוים אומרים להתנפל עלינו בלילה — אך בפעם הזאת לא היה לשמועה ההיא על מה לסמוך, ונבוא לבעל־האף ביום 16 דצמבר, ורוחנו נכאה מאד, כי ראינו את המכשולים ואת התחתתים אשר לא יתנונו להגיע אל המטרה אשר הצבנו לנו בערב.

על המקרים אשר קרו בבעל־האף ועל הענינים אשר היו שם בין השולטן מוזין והגראף לאנדברג אפרוש צעיף דומיה, אך זאת אוכיר, כי בתחלה אמרנו פה אחד לשוב לעדן, וכי כבר בעיר אצאן מסרו לי הפרופ' סימוני וד"ר קוסמאט דברים כתובים בספר לאמר: „אם תהיה הנהגת השיירה גם מהיום והלאה ביד הגראף לאנדברג, אז ישובו הם מהר לאירופא". ביום 18 דצמבר בבקר באנו לעדן, ויהי מעשנו הראשון שם, כי הודיע הגראף לאנדברג ע"י התלנף את האקאדימיא הקסרית, כי הוא מתפטר ממשמרתו, ובכתב חוה־רעת, הכתוב והחתום ביד סימוני וקוסמאט ופאולי ויאן, ששולח אל האקאדימיא הקסרית, נתבקשתי אנכי לקחת בידי את רֶסֶן ההנהגה, כאשר כי „בני החבורה בומחים כי במחון בלי מצרים". והאקאדימיא הקסרית חשבה בתחלה כי עוד אנחנו באצאן ותמאן להסכים על התפטרותו של הגראף לאנדברג, ואולם אחרי חליפות תלגנרות הנה והנה פטרה האקאדימיא את הגראף לאנדברג ותפקידני תחתיו על הארחה. ועל דבר המקרים באצאן ועל דבר סבות עזוב הגראף לאנדברג את המשרה ערכנו ספר זכרון אל האקאדימיא הקסרית אני וד"ר סימוני וד"ר פאולי וד"ר קוסמאט.

ויהי כראותי כי יכבד הדבר במאד מאד לנסוע מעדן לשָבְנָה, יען כי ממשלת אנגליא תקשה את ערפה ולא תאבה לתת אותנו לבוא שמה, וגם יען כי אחרי המקרים אשר עברו עלינו באצאן ובבעל־האף התעוררה תאות הכצע עד מאד בקרב יושבי המקום, ומכשולים רבים יקומו על דרכנו, נועצנו אני ורעי ונחלמ לחלק את המחנה: אנחנו אמרנו לנסוע לסוקומרא, וה' בורי בלוית ארבעת ילידי הארץ — לעזב־ש ב ו ה. אמנם האיש הזה היה קשור בתנאי כתב־אמנה אל הגראף לאנדברג, אך הגראף רצה את בקשתו ויפתח מוסדותיו ויקרא לו דרור ללכת אתנו כאשר ילך.

והרעיון אשר עורר אותי לעשות כדבר הזה הוא רעיון יעקב אבינו לכלי שים את כל הנסיון במחנה אחד פן יהיה אסון. גם ראיתי ונתון אל לב, כי נקל הוא לה' בורי להשיג את מטרתו, כאשר יתחפש בבגדי איש ערבי, שהוא רגיל בהם ובמנהגיהם ובלשוונם ובבגדיהם, ואולי יצליח לתורר ולהגיע עד המטרה בלי עורר עין רעה ושוט לשון כאשר תעורר ארחה גדולה. ויהי אחרי אשר עשינו הבנות רבות ונצא מעדן בראשית חרש יאנואר לשנה זו — בשתי מחנות.

ממשלת אנגליא האילה לתת אות על דינו כי רצתה את מעברנו ותפתח לנו שער בכל מקום אשר דרוש יהיה לנו לבוא בנבול אחוותיה, ונרד באניה „נומפריד“ ביום 4 יאנואר לש' 1899 ונעזוב את החוף עדן ונבוא ביום 8 יאנואר לגובט-שוא ב (סוקוטרא המערבית) ונחל לעבוד עבודתנו בשקידה נמרצה בלי עורר כל שאון. הפרופ' סימוני והד"ר קוסמאט יצאו לשוט בעמקים הקרובים אל המקום ולמפס ולעלות בהרים, ד"ר פאולי יצא לתור ולחקור את הצמחים אשר בסביבות המקום, ושאר החברים נשאו באניה ויהיו יוצאים ובאים מן העיר אל האניה ומן האניה אל העיר, מלקטים ידיעות וחוקרים ודורשים וכותבים בספר, ויעבוד הד"ר יאהן את עבודת חקירת שפת הסומאלי, ונעבוד שנינו יחד את עבודת חקירת שפה מאהרא, ואני לבדי החלותי לחקור את שפת סוקוטרא.

לא עברו ימים מעטים ויבוא המקרה לידינו להתורע אל השולטן ס' ל' ס המושל בהולוף אשר אצל סאמארידא (סוקוטרא צפונית-מזרחית), כי בא השולטן לימים אחרים לקאלאניא ובידו מכתב מאת ראש הפקידים בעדן. לוא גם לא חפצנו לראות את פניו, גם אז אנוסים היינו, פן יקצוף עלינו ויחבל את מעשי דינו, כי עון פלילי הוא בארצות ההן אם לא יקדם איש פני מושל הבא לעיר, ואנחנו בין כה וכה כלינו את מעשינו בגובט-שואב, ולא היה לנו עוד דבר חפץ לעשות שם. הנה כן נסענו לקאלאניא, והוא החוף הגדול בכל חופי הים אשר בסוקוטרא, ונבוא שם אל השולטן סלים, ותהי קבלת-הפנים הראשונה נזעמה מעט, וכעין הקרח הנורא פרוש עליה, וכמו אימה יתירה הטיל עלינו האיש הזה, ברצותו להראותנו בעליל, כי הוא המושל, אפס כי אחרי ראותנו את פניו פעמים כמעט נהפך לאיש אחר, ויבטיח למלא משאלות לבנו לטובה, אף שמר את מוצא שפתו באין נגרע דבר. אחד מאלף סצאנו את המושל תהוא האומר והעושה, המבטיח והמקיים.

מקאלאניא יצאנו לבקר את האיים עבדל-קורי וססהא, ונשב לסוקוטרא ונחן ונסע לגובט-רה, לראש-שקמן, להאכארי, לואדי-פליקק, ולראש אחמר. במקומות רבים עלינו על ראשי הרים רמים, והפרופ' סימוני מדד את גובה ההרים, ומשם נשקף לעינינו מראה רחב-דיים אל פני כל האי ומוצאיו ומוכאיו, ויהי ביד החכמים אשר אתנו לחוק את תבנית הגלילות האלה ולתאר בשרד, ועל פי הסמנים והרשימות שנעשו שם אפשר יהיה להכין מפה מדויקת, מפת תבנית הארץ ההיא.

וביום 4 פברואר באה אניתנו להולוף אשר אצל סאמארידא ונעש שם ירח תמים, והשולטן קבל את פנינו באהבה ויעמוד לימינו ככל אשר היתה לאל ידו, וכל יושבי המקום התחרו יחד לעזור לנו, ונההלך עמדם באהבה ובאהוה, ומהולאף יצאנו פעם בפעם-לימי מספר להרי האגיר, ונשתומם שם על טוב הגמלים המטפסים על מעברות ההרים התלולים מאין כמוהם, אף יצאנו לשוט בסוקוטרא המזרחית והמערבית לאסוף מחקרי ארץ, לרשום תבניתה ולהתבונן אל טבעה, אל ברואיה ואל צמחיה, ואיש איש מאתנו מצא את אשר בקש, ומלא כפו קוצר וחצנו מעמר.

זה המקום להעיר, כי בעת המסע מסביב לסוקוטרא וגם במשך כל המסע שבענו רצון מאנית הקמור השוודית הנושאת אותנו. על ארחתנו לשבח ולפאר את רב החובל אמיץ-הנפש ורואה את הנולד ה. ע. רוזנגרן, כי הוא היה מעוה לנו ויעש כל אשר דרוש היה לרגל המלאכה מלאכת החקירות אשר היו לפנינו. כל מקום שאנו רוצים לילך לחפש ולהור היה מוליך אותנו, וגם עוזרי רב החובל והמלחים היו תרוצים וזריזים מאד

לעזור לנו ככל אשר חפצנו לצאת מן האניה ולדרוך על היבשה במקומות רבים אשר שם קשה היציאה במאד מאד.

ואני כבר חשבתי מחשבות בעדן לנסוע מסוקומרא אל חופי הים במאהרא ולבקר את נפת הלבונה, והמחשבה הזאת הוסיפה להתברר בקרבי, ואחרי אשר עלתה בידי להציל מפי אנשי המקום שהוא איה תוכל האניה לגשת אל החוף ומאין נוכל אנחנו להרים פעמינו משם לבוא אל אחד ההרים אשר שם עצי הלבונה, וירצו כל חברי הארחה את מחשבתי, באשר כי איש איש מאתנו קוה למצוא שם שלל רב. הן עץ הלבונה עוד לא נחקר היטב, ואלו בשבילו בלבד באנו לארץ הנגב הזאת ואלו לא הבאנו ספה בלתי אם את חקירת עצי הלבונה, תורה שלמה תחת השיחה הבטלה אשר היתה עד היום, בינו לשמוח על מסענו ועל תוצאותיו, ומה גם להיות התקוה משחקת לפנינו, כי עוד הרבה נמצא שם מן הצמחים ומן בעלי החיים יקירי המציאות, ועל כל אלה לקח את לבי דבר שפת המאהרי, אשר אין מקום-חפץ שם נוכל לבוא עד תכליתה כמקום מולדתה זה.

אנחנו הודענו את חפצנו זה לשולמן סלים, ויהי כאשר הואיל להשיבנו דבר, כי נכון הוא לדבר טוב בעדנו אל השולמן עלי אשר בקישין וגם אל אחד מראשי השבטים אשר בנשטון, מקום חוף קמן סמוך לראש-פרסק לפאת מירח, לא אחרנו אף רגע להוציא את מחשבתנו לפעולות.

משני מכתבי השולמן אביא בזה את המכתב אשר ערך אל ראשי השבטים בנשטון, להיותו נונע אלינו ביותר, ואעתיקרו מלה במלה:

„יהי שם ה' הנצחי מבורך!

מאת השולמן סלים בן אחמד בן סעד בן איפראר אל אהובינו, חביבינו, מחמדני נפשנו, הנקראים בשמותם מחמד בן זאמי, מוזא בן סער בן הגרין, עלי בן מחמד בן סולימן, עלי בן ממיר בן מואמא והואהיל בן ממיר בן עמיד-גיד — יתן לכם ה' את הברכה, יהי שלום עמכם וחסד ה' ורצונו לעדי עדי.

הנה אנחנו מודיעים אתכם, כי למקומותיכם תבוא האניה „גומפריד“, ובה האדון הנקרא בראפעס ער (פרופיסור), ורצוני הוא, כי תחלקו לו כבוד, ותשבו בשכונתו, ואיש מהבדוים או זולתם בל יעמוד לשמן על דרכו, בכל מקום אשר ילך שמה לשום בארץ, להתהלך לשוח, או לאסוף צמחים ורמשים. אם חפץ הוא לעלות על ראשי ההרים הסמוכים אל מקומכם להשקיף משם אל פני הבקעות ולהתענג על נעם המראה. ארחו נא אתו לחברה, אתם או בניכם, סורו למשמעתו בכבוד, כי הוא איש נדיב ולא יחברו הוות. הוא בא אלינו, ואנחנו חלקנו לו את הרשיון לראות ולהתבונן וגם ככדונו כבוד גדול ויפרד מאתנו כתורה ובכרכה, על כן נקוה כי אהם תעשו כמעשינו. השמרו נא לכל תשכחו דבר מכל אשר אנחנו מצוים אתכם. ישמרכם האל, וחותרם דבריני הוא שלום. נכתב ביום ב' לשבוע, 16 לחדש שבאל 1316.”

בארבעה לחדש מארץ בחצות ליל עזבנו את סוקומרא, והמכתבים הנ"ל בידינו. ונבוא ביום 6 מארץ בבקר למחוז חפצנו, ולרגלי המכתבים אשר בידנו היתה קבלת הפנים אשר קבלנו חמשת ראשי השבטים וכל יושבי המקום מפיקה אהבה ורצון, עד כי במשך ימים מעטים יכולנו ללכות שם מעשינו. אנחנו אמרנו לצאת מהאניה בקישין, אך הסערה והסופה עצרו בפנינו, ועל כן נסענו למאקאלא, ושם נציב שליט נליב בן עמד, והוא איש חכם ונבון וטוב לב, ויעמוד לימינו ויהי לנו לעזר.

וביום 16 מארץ שבנו לעדן, ונפשנו בלתה גם נכספה לדעת מה שלום האורחה השניה אשר לנו, השלוחה על ידינו תחת פקודה ה' בורי. שם מצאתי מכתבים ממנו, ועל פיהם נודע לי, כי הוא כבר בא לעדן וכי נפל למשכב נגוע חלי הקדחת שתקפתהו בנסעו לאצאן.

גם מסעו בכללו היה רב התוצאות. אמנם הוא הביא עמו אך כתבות מועטות, כי הדבר שהודיע בפני אחד מבני לויתו, יליד גלילות שבוה, שבעזב ובשבה נמצאות כתבות למאות, נתברר כרבר כזב, בכ"ז הכתבות שהביא ה' בורי הן יקרות ונכבדות מאד. גם הידיעה הודאית בלאו, שנודע לנו, כי בשבה מקום שם קיינו למצוא כתבות למאות, נמצאה רק כתבת אחת — היא תוצאה נכבדה לחוקרים. אמנם בורי בעצמו לא בא עד שבוה, אך הוא שלח שמה אחד הבטוחים שבבני לויתו. גם ערך רב להעתקותיו הפוטוגראפיות של בורי, וגם קבוצותיו והודעותיו, אשר אפס קציהן ראיתי בעדן, והוא לא המציאה עדנה לידינו מפני מחלתו אשר כבדה עליו. בעדן נתנו דין וחשבון לראש הפקידים ע"ד תוצאות מסענו, והראש הוא איש חכם ונבון דבר, וישמח שמחה גדולה בהודע לו, כי סוף סוף נחקרו עיקרי שפת סוקומרא.

עתה אביע אמרים אחרים על אדות תוצאותיה המדעיות של המלאכות, וצריך אני להקדים, כי מצד אחד השינוי ששינתה המלאכות את דרכה ומצד השני אי-המצא בפועל כל הדברים שבשרו על אדותיהם ילידי הארץ ושהכריזה עליהם המסרת מאז ומקדם, הם הגורמים, שהתוצאות הארחיאולוגיות והאפיגרפיות של המלאכות אינן מגיעות עד גבול התקפה שנשקפה להן. אבל בכ"ז אין התוצאות האלה חסרות ערך וחשובות. לא רק הכתבות הידועות החדשות מחסן גוראב ומנקב-אל-הגר תוכלנה להיות נדפסות באפן מדויק ובנוסף נכון מאד, אלא גם כתבות ממקומות שמשם והלאה אשר לא נודעו עד היום, וכולן במבטא האדראמאנט, תוכלנה להפתח לפני חוקרי המדע. עוד פתוחי אבן והעתקות שונות, אשר לא חקרתים בעצמי, עתידים להפיץ אור על חקירת הקדמוניות.

המסע לאצאן וגם המלאכות לעזב-שבוה שהיתה מסורה ביד ה' בורי הביאו ידיעות נכבדות גם לחקר האדמה ותכונתה ותכניתה במקומות ההם.

ומצוינות וראויות להזכר בראש הן התוצאות הבלשניות של המלאכות. שפת המאהרא, המדוברת לכל ארך גדותיהם הדרומיות של ערב, מן קישין עד צפר, והידועה עד עתה אך מעט קט באירופא, נחקרה כפלים, על ידי הד"ר אלפרד יאהן ועל ידי אני. איש איש מאתנו הביא אתו המון ספורים-מקוריים, ששמענו במשך ירחי מספר מפי אנשי-מאהרי ונכתבם ספיהם. ד"ר יאהן אסף גם כמה וכמה שירים ארוכים וגם רשימת-מלים נדושה, בעת אשר אני נתתי לאנשי-מאהרי להעתיק לשפתם ספורים אחדים מספורי כתבי הקדש. גם אסף ד"ר יאהן דברים רבים בשפת סאמאלי. ושפת סוקומרא, המדוברת על שתרחה ביחוד בין יושבי ההרים, כמעט לא נודעה ליושבי אירופא לא היא ולא מקצתה. את השפה הזאת העליתי במצודתי בסוקומרא. שם אספתי המון נוסחאות מצוים וגם העתקות, ועוד כשבעים שירים קטנים, שאינם נופלים בערכם ממבחר שירי הערביים הקדמונים הגודעים למשגב.

הענין שמביאות שתי הלשונות האלה: לשון מאהרא ולשון סוקומרא לחקירת השפות בכלל לא נרוע הוא בערכו. אין אלה שני מבטאים ערביים, כי אם שתי בנות לשפת סאבא ולשפת מינא הישנה ויש להן תכונות מיוחדות ונכבדות לחכמת הלשון. הן הן

סוגרות את גבול לשונות בני שם לפאת נגב, ועל פיהן מתבארים הרבה דברים סתומים, וגם הרבה שאלות חדשות מתעוררות. יחוסן לשפות שבכתבות העתיקות הוא כיוחס שפת גפמית (קאפמית) אל השפה אשר בחרט-אנוש (הירוגליפים). עוד דברים אחדים על אדות יחס מאהרא אל סוקומרא: כמו שבעת הזאת אמיץ הקשר בין אי סוקומרא ובין גדות-הים מאהרא (משפחה אחת שלטת בקישין ובמאמארידא), כן גם בימי קדם היתה ברית כרותה להן. לשון סוקומרא באה בל"ס מגלילות מאהרא, אבל עתה נבדלת היא ממנה כל כך, עד כי איש מאהרא ואיש סוקומרא לא יבין זא"ו. בהברות ובחקי הדקרוק נודעו בשפת סוקומרא עקבות קדמות יתירה מאשר בשפת מאהרא. בנדות הים נתערכה מהרת השפה ע"י ביטויים ערביים והשפעת לשונות אחרות והרבה ניבים ישנים נבלעו, אך בין יושבי ההרים השתמרה השפה במהרה.

ואשר לחית הארץ ולנמיעה צריך אני להקדים, כי לרגלי העמידה הארוכה שאנית הארחה אנוסה היתה לעמוד על עוגנה בחוף ערן נחקרו סביבות המקום הזה עם הריהם, מזג אוירם, יכולם, צמחייהם, בעה"ח אשר בהם — תכלית חקירה, ולעמת זה המסע הפנימי מבעל-האף לאצאן הביא אך ידיעות מקומעות וצנומות.

כי מנהל הארחה בימים הדם לא ידע לשים מוראו על יושבי הארץ בלתי אם במדה מצעירה מאד, ועל כן מוגבלות ומצומצמות היו החקירות רק במקום מהלך הארחה ובסביבות היותר קרובות של אצאן, עד שהקבוצות שנקבצו היו רחוקות מדי ספוק, לולא הצליח הפרופ' החכם וגבור החיל מיללר למלא את החסרון לפני חתימת המלאכות ולבקר עוד שני מקומות חשובים מאד בנדות הים, והם: ראש-פרטק ומאקאלה. ולצאת משם אל הבקעות ואל מעברות ההרים ולפסם ולעלות על ראשי רוכסי גבנונים. לרגלי החופש והדרור אשר היו פה לחברי הארחה לשוב ולחקור ולעבור כנפשם שבעם עלתה בידם לעשות כמשך ימים אחדים יתר משעשינו כאצאן במשך כל המסע ההוא, והמעשה הזה הוא רב הערך להרחבת הידיעה בחכמת הצמחים, וביחוד בנוגע לצמחי ערב הדרומית ולבעה"ח שלה והשתוותם ושינוייהם ביחוס אל הצמחים ובעה"ח שבהפריקא המזרחית. חשיבות יתירה יש בנפת הלבונה, שם מצאנו מין באוועליא מכל את שרף הלבונה בשעור גדול ויפה לנסיונות חימיים. גם נמצאו שם המון שקצים ורמשים חרשים, שיריעת מבעם תהיה מניף ליריעת תולדות בעה"ח.

יותר נוחים היו התנאים לחקירה וואולוגית ובוטאנית עמוקה באיי סוקומרא, עבדל-קורי וססאה, ורק חבל על שלא היינו שם בחדשי נאוומבר דצמבר, אשר אז יכולים היינו למצוא שלל רב יתר, בהיות כי אנית הקיסור שניתנה לנו למלאכותנו הוכשרה לגשת פעמים הכופות זו אחר זו אל מקומי-גדות-הים רבים ושונים, ע"כ היה הדבר באפשר ביחוד בסוקומרא לחקור לדעת את תחומי התרחבותם של כמה מינים באפן יתר מדויק ופרטי משודעו הדברים האלה לפנינו, וגם למצוא הרבה מיני רמשים, מהמינים המצויים באפריקא המזרחית, בעוד אשר באמצע האי, בין ההרים, נמצאו מינים מיוחדים למקום הזה. ענין מרובה לענות בו מצאו שם חוקרי סוגי הדגים בנחלים הגדולים בקרבת המקומות ששם הם משתפכים אל הים. מפאת מיעוט הגשמים וחוסר המים המתוקים חודרים מי הים הכבדים במשקלם אל הנחלים ומובילים עמם שם את דגי הים.

נקל להבין, כי לא זה המקום להודיע את כל פרטי החקירות. עתידים הם לצאת לאור בדרך סדעי אחרי שתובאנה כל הקבוצות הוואולוגיות והבוטאניות וינה. הקבוצות האלה יכולות למלא בית משכיות שלם, בהן אלפי מינים שרצים ושקצים ורמשים וחיות

הים ודגים שרונים ושמורים ביין-שרף, וכל מה שיכולנו להשיג, וכל מה שראינו בו צד תיעלת והארת-עינים לחקירות המבע — קלמה תיכתנו.

מתחת יריעות הכר העבות על פני מכסה האניה היתה למעצור למדידות מדויקות של חום האויר, ולכן נעשו המדידות האלה, לפחות, במשך הנסיעות והנרודים בקרב הארץ, ונראה בעליל, כי החום בצל לא עלה כל"ד במעלות צלזיוס ומעלה לא בערב תדרומית ולא באייה. גם עלי להזכיר כי כשלוש מאות תמונות פוטוגרופיות נעשו. והן מתארות את רחבי הארץ ואת המראות הנראים שם בגלילות שונים.

כת יהודית-משלמנית

בארץ תונרמא.

(המשא אשר נשאתי באספת חוקרי חכמות קדם בעיר פריש, אלול התרנ"ו).
(Congrès des Orientalistes, XI-e Session, Paris, 7 Septembre 1897.)

פ ת ח ד ב ר .

אין לכחש כי משיח השקר, שבתי צבי, מעיר סמירנה (השפ"ו—התל"ח) הוא מן התמונות המפליאות אשר בקורות ישראל הקרובות לזמננו. ואף אמנם עלה המתעתע הלו בעליל על במת התולדה לצחק לפנינו, גם רבו מקורי אמת המחוסים דעה על אדותיו, בכל זאת עצמו עוד הצפונות בענין ההוא. ובעצם חסור תחסרנה ידיעות רחבות על תמונות הכתות אשר נולדו מבטן שנוינות הצבי המורח והמדיח. לכן חשבתי לנכון ולדבר בעתו להוציא לאור את הנצורות אשר שמעתי ואשר מצאתי בכתובים על התנועה הגדולה הזאת אשר הרעשה ארץ ומלואה בימים ההם ועוד נודעו עקבותיה עד היום הזה. ואלה הפרקים לפלגותיהם אשר עליהם הסב דברתנו: א) תפלות המומרים (דונקה) אשר בעיר סאלוניקי. ב) י"ח עקרי (או סרדי) דתם. ג) לוח מועדיהם. ד) שיר עברי להתלח שבתי צבי. ה) דברי סופר תונרמי על ש"צ. ו) שיחות על ש"צ. ז) ר' שמואל פרימו. ח) ר' אברהם מאנידוס. ט) מצב עדת ישראל באדריאנופלה בימי ש"צ. י) ר' אברהם היכני.

בין הספרים אשר מהם אשאב מסעדות לחקירותי, הראשון הוא החלק העשירי לקורות היהודים (הוצאה שניה) מאת החכם גראַטץ (Geschichte der Juden v. Gtaetz); ולבלתי שנות ושלש את זכרונו, יצוין לכר העלה בין המסגרות בכל המקומות הנחוצים. השני הוא מאמר ר' אברהם עפשטיין (Revue des Etudes juives, Avril-Juin 1893) p. 209—219 ואותו ארשום באות E. מלת „תולדות” תרמו אל ספרי „תולדות בני אברהם” (Presbourg, 1887), ומלת „מתק” תורה על ספר „מתק שפתים” לר' עמנואל פראנסיס (הוצאת חברת מקיצי טרדמים, ברלין 1892). ויתר המקורים יצוינו ברור בלי קצר את תאריהם.

הכתבים אשר הזכרתי מיוחסים אל כת השבתאים הנעלמים אשר בסאלוניקי. לדיעת הכת ההיא לא היו בידינו עד היום הוזה וולתי דברי הנוסע האשכנזי נייבוהר (Neibuhr), קרוב לשנת התקמ"ד) ונתחי הספורים אשר אסף הח' גראַטץ כעמיר גרנה (504). מני אז לא לקחה אוגנו שמץ חדשות בפנה הזאת בלעדי הנפוצות אשר כנסתי אל ספרי „תולדות” (119—120), ועוד יסיתי לבבי בשפק הנכונה בפיהן אם אין. אין להשתומם על מחסור

השמועות בענף קדוהינו זה, כי הכת ההיא סגורה בחותם צד לפני החוקר ותסך ברלתים ובריה את מצפונה מעבור עין חופש אל חדריה פנימה. לכן צדקו רבני קושטנדינה אשר בכתב חרמס נתנו לקרית סאלוניקי את התאר „ארץ כשף” (510).

ומאז ראיתי את הכת ההיא כקפוד סמר לפני לבלתי תת לכל יד לגעת בה, ותשמר נשף לבלתי תשורנה עין, נדל החשק בנפשי לחשוף את הסוד הכמוס עמה. יגעתי אף מצאתי גרגרים אחרים. ואחשבה לדעת כי פרי התגובה אשר אספו חפני בעמלי גדול הוא בערכו, אף כי מצער הוא למראה. בראשונה תעלה על שלחננו יריעה קמנה ככף איש אשר המציא לידי ה' שמואל לוי, בן ה' סעדי לוי מר"ל העתונים *Journal de Salonique* ו„לה איפוקא” בסאלוניקי. ואלה קדוות המציאה היקרה הזאת: זה כעשרים שנה נתן אחד המומרים (דונקה) את שמלתו אל התופר לאחות את קרעיה. והנה זה מצא בצלחת הבנד פסת ניר כתוב. אחד אוהבי החיט ההוא ראה את הכתב ויחש את יקר תכנו וישאלנו לרנע קט וימחר אל בית ה' סעדי לוי, וזה העתיק לו את הכתב, וישמר לנפשו את ההעתקה ההיא. את הנוסחה הזאת רכשתי לי עתה, ואתה אציע פה עם כל שניאותיה אשר אתקן בשולי היריעה, ועליה תסכינה חקירותי.

הכתב הלז יחוק את מרבית הידיעות הנתונות לנו מלפנים, ואלה גם הן התמכנה ותכאונה אותו באר היטב, ואיש את רעהו יסעדו, ומכיניהם ינוצין אור בהיר. אמנם שאר נשאר עוד כחוג הנרחב הזה תעלומו רבות אשר מאנו להגלות לסרות כל יגיעותי לפתור אותן. בכל זאת אמרתי כי לא טוב לחכות עדי תפרשנה כלנה, ואמחר להגיש הלום את העולה במצודתי, אולי יעזר אחרי כן להוליד מחקרים חדשים במקצוע הזה.

ואולם מרם אנתח את הכתב ההוא לנתחיו לדרוש את פשר מסתרו, אדבר נא על שמות הכת הסאלוניקית ההיא וכנוייה. התגורמים יקראו „דונמה” (מומרים), והיהודים יקבוה בשם „מאמינים”⁽¹⁾. נראה כי אנשי הכת ההיא יקראו את נפשם „חברים”⁽²⁾, או על דרך המשל, „בעלי המלחמה”⁽³⁾. עוד תאר אחד להם, הוא „סאואניקוס” (מין דג קמין)⁽⁴⁾ אשר, לפי השמועה, נתנו להם מקדם אנשי אדריאנופלה, ועתה אנסה להערות את מקורו. בראשית אזכירה נא כי המסגד הקדמון אשר להם נמצא בקצה שוק הדגים (באלוק באואר) בעיר הזאת, ועד היום הראו לנו הזקנים את חרבותיו ברחוב ההיא. או יעלה על לבנו מעשי תעלולי ש”צ אשר בימי שבתו בקושטנדינה השכיב דג בעריסה כהשכיב עולל ויונק, לאמר „ככה ישעשע ישראל ויגאל מארצות שבי תחת המזל „דגים” (470). או יחלוף על דחגו זכרון היקר והכבוד אשר בעלי הכשפים ושיטת הסמלים (Symbolique) הנוצרית חלקו אל הדגה⁽⁵⁾ וידענו כי גם מהם דלה ש”צ את דעותיו. איוז מן הסבות האלה הולידה את הכנוי „סאואניקוס”? לא ידענו אל נכון.

מלבד זאת, לא למותר יהיה אם נקדים פה את הידיעות הנפוצות אשר כתבו לי ה' שמואל לוי ואחיו, ואסדרם כל דבר דבור על אפניו ואחברם אל הראיות הנובעות מן המקרים האחרים אשר זכרתי:

(1) מ פ ל גות הכת. לפי הודעת ה' בצלאל אחי ה' שמואל לוי, לא נשארה בעצם

(1) Cf מאמיני כתר אדוננו, 213 E; אמונה, אומן: הלאה ד) בשיד עברי, בית א'. ראה עוד למטה ב) העקרים ג' 19. (2) ראה למטה ב) העקרים ג' 13 והתייחסה. (3) ראה שם ג' 10 והתייחסה. (4) תולדות 119. (5) *Revue des religions* IX-e année, № 3, Mai-Juin 1888; *Revue des Etudes juives*, T. XIII, №25, Juillet-Septembre 1886.

אחדותה הקדמונה, כי רפו קשריה ברבות הימים ותחלק ותהי לשלשה ראשים, ואיבה מפרידה בין מחלקה ובין רעותה. האחת היא מפלגת „מארפושלים“ (בעלי המנבעת) אשר מצנפת מיוחדת יצנפו אנשיה; השנית היא מחלקת „קאבאלירוס“ (פרשים) אשר בנעלים הדוי הקצה ינעלו את רגליהם; ואנשי השלישית יקראו „חוניווס“ (חרומים), כי באפם הקצר והשוקע יוכרו לעיני כל רואיהם. בספרי „תולדות“ (שם) הזכרתי מפלגות אחרות אשר בקרבה. (2) מצבם בחיים. אין גם אחד בהם דל שואל. וכי ימוך אחיהם עמם, הענק יעניקו לו מהונם, למצער בקרב כל אחת משלש המחלקות לבדה ואין לזרים מן האחרות אתה. רגש האחוה הזאת ירושה הוא להם מראשוני תלמידי ש"צ¹. האהבה הזאת שוררת גם בין אנשי כת שבתאית אחרת, בין החסידים החדשים².

(3) תכונתם. הם למדו להתחפש ולכסות את מחשבותיהם במשאן. זאת להם נחלה מן העיקר נו¹⁶ אשר ידובר עליו למטה. דרך חייהם גדרה בגזית, ויסכו בענן להם לבלתי ישופו המשלמנים את הליכותיהם. כי יארחו המיד לחברה עם המחמדנים, אף יתרועעו אתם למראה עין כאחים נאמנים ויאלפו את ארחותם, וככל זאת ירחקו מהם בלבכם כרחוק מזרח ממערב ויתאוו לגלמודם, זה פלא מפלאי הנפש וממעמקי החלקלקות! (4) יחסם אל יתר בני עירם. מתחת למדי השלום והאחוה אשר זכרנו תתחבאנה איבה וקנאה בין הדונמה ובין התרכים. התוגרמים עוינים את המוסרים האלה כי לא יבטחו באמונתם המשלמנית ולא זכה היא בעיניהם, אך יסבלו למרות רוחם את הגרים החשודים האלה כי אין בידם מופתים ברורים למצוא עונם לרדוף. ונפש המחמדנים ערנה לרעת את מצפוני הכת ההיא אשר אנשיה יעצמו עליהם בשיא רוחם אף בחריצות כפיהם להעשיר ולהשגיא חיל. — גם בין היהודים והדונמה רובצת משממה אשר שרשה פתוח אל ימי קדם, עת מאנו בני דור ש"צ להאמין במשיחותו וילעיבו בו, ותצמח השממה הזאת בין „המאמינים“ (אנשי ש"צ) ובין „הכופרים“ (מכחשיו, 486).

(5) שפתם. יראה כי ימים רבים אחרי תמורתם למשלמנים היו מדברים בלשון ספרד הבלולה. זאת להם עקב היותם יהודים ספרדים בראשיתם, ועוד כי גם היריעה הנזכרת אשר הגיעה לידנו הלא כתובה היא יהודית-ספרדית. נוכל לאמר כי לא לבד עברו ראשוני הכת בשפה ההיא, כי אם גם הלכישוה מחלצות תפארה ותקרש בעיניהם. מופת הקדושה הזאת הוא הרבר אשר הגודד הנרגן, נחמיה חייא חיון, לא רק אהב כמורהו ש"צ נגינות ספרדיות³ אך גם עשה כמתכונתן בהגה עברי-ארמי⁴. והמטיף השוכב הלז, אשר הוכיחוהו על פניו עקב הזמירות האלה המהולות ברברי חשק ובשת, הצמדק לאמר: „והנה סדר רוב מסדרי פיוטים... במדינת טורקאי להתחיל בדבורו של קודש שיהא דומה לדבורו של חול“⁵. אולי גם הדונמה ראו ויעשו כתבנית הזאת, למצער בראשית ימי הכת, אף כי תעבו את חיון וינירוהו מקרב עדתם⁶.

¹ אין אחדות כי אם בין מאמיני כתר אדוננו... בהם אהבה בהם יחוד אחוה ורעות, E 213; ראה הלאה (ב) העקרים נו¹³. גרעמץ XI, 12--13. ² שהיה תמיד בפיו שיר ענבים; 515, la bella Margarita bianca come in flor. ³ פיוט נאה לאומרו אחר קריאת האדרא רבה והוודר: לא באלהא מרגליתא כפום דכל בר חי, כי אם כפום רבינו הוא שמעון בן יוחאי (519). ⁴ 520; על תבנית שירים מהחקים כאלה, ראה ספרי: Becueil des roman-ces judéo-espagnoles chantées en Turquie, 4—9. נכון להעיר מה כי מעשי החקוי הלז איננו מורשה ליהודים הספרדים לבדם. הלא גם הרב יהודה אריה די מורינה עשה כבה בשיריו, למשל בקינתו: משה מורי, משה יקר דברו, המיושר על מבטא קינתו האיטלקית (142). ⁵ משהלך להתחבר... והם לא

ברור הדבר כי רבים מן הדוגמה ידעו לקרא עברית. הלאה¹ יבואר כי הסכימו לקרא כתב רש"י. ולפי העיקר נז' 14 למטה, קוראים הם בכל יום את ספר תהלים. האם יכינו גם להבין אותם? על זאת לא נדע להשיב נכונה. על כל פנים, הכתב הנזכר אשר מלא שניאות מוכיח כי בעליו לא השכיל בשפת קרשנו. ואין להשתאות על הסכלות הזאת, אחרי עברו כמאתים שנה מן יום הנתק הדוגמה מן הגזע העברי. ואולם הלשון הנהוגה בניניהם היא התוגרמית, ואין לפון כי גם הפלותיהם תרגמו אל השפה הזאת. הדור החדש בני הדוגמה שכחו את הספרדית כלה. אולי נשמרו בזכרונם כללי קריאה עברית אשר יעזרום לקרוא את הפלותיהם, אם אמנם ישקדו להתפלל כאבותיהם.

6) עת ידויהם. אם נשקיף על כספרם המעט (כאלף משפחות) ועל ריבותיהם, לא יארכו הימים² ויחתו הדוגמה מעם. חתונות הקרובים בתוך כל מפלגה פנימה, להבדיל ולהרחיק בן וכת ממפלגה אחרת, יצעידום לפורון ולהקחד מגוי. והיה כי ימעט מספרם מפני חתונות קודבה אלה, אולי ימירו בדת איסלם הפשוטה את דתם הזרועה כלאים, אף יתחתנו עם התרכים. ומן התערובת ההיא יולד דור חדש, ככיר הכח והתפארה כתוגרכים החרוץ כבני הדוגמה.

מרם אכלה את דברי אלה, שפתי ברור ימללו כי חלילה לי לפגוע בכבוד הכת הזאת. גם אנכי אחפץ להודות אל דברי נייבוהר המחזיק את אנשיה לישרים ולתמימים אשר לא נמצא בהם כל מום ועולה ולא יותן בהם כל דפי (507). מטרת מאמרי היא מחקר התולדה לכדה ודברי ימי השבתאים לאחור, לא ימינו אלה, כי לא עלינו תתן מלתי. ועתה אציע את פתשנן הכתב ההוא לכל חלקיו ואנש אל מלאכת תרגמו ונתח תבניתו, לצרוף ולברר וללכך אותו, כי לרוב חתומות מליו ותהפכות ידבר.

(א) התפלות.

השתים הראשונות משלש התפלות אשר נזכרו נוסדו על התענית. נודע למדי מה יקרת הצומות ביסודי משלחת ש"צ: מראשית כעלליו, הרבה להתענות (206). גם מרדכי מוכיח מאיוונשטאדט, ההולך בדרכיו, השיב נפשו עד דכא למען הולך פתאים שולל, בי יסופר עליו לאמר: „רוב ימיו היה בתענית בשבת לשבת... לן בתענית י"א ימים" (500). כן ארדות תלמידי יהודה החסיד גם המה (507). אמנם כי בעלות שכרון המשוגע הסמירני עד מרום קצו, שלח ירו בקרשי ישראל ויבמל את צומות עשרה בשבת (232) ושבעה עשר בתמו (240) ותשעה באב (255) עד כי, לפי דברת רבים, משך עליו את עיני השלפן (487), וגם נביא השקר, נתן העזתי, בשבתו בעיר קומירנ'נה, היה מחזק את ידי המכמלים (247). אולם נראה כי, ברכות הימים, הישיבו השבתאים ארחותם (507) ויסר מרוח הסרוחים ההם, ותחת התענג כמשתה שמנים מסוחים, שבו להגור כמלפנים ממטעמי תבל. וכמפורש בתפלה הראשונה למטה, חשבו כי התענית מכפר „כמו ריח קמורת"³. לא נדע לבאר איזה יום הוא יום התענית הנזכר בתפלות האלה. לא יוכל היות צום

רצו לקבלו (541). ¹ (ג) לוח הכועדים. ² ראה למעלה 1. ³ דומה אל מאמר רד"ל: בזמן שבת המקדש קיים אדם מביא קרבן וכו' (ברכות יז:).

הראמאזן אשר למחמרים, כי גם אם התענו בו הדומה, לא בחפץ לבב עשו זאת, כי אם להחליק למשלמים כמבואר הלאה⁽¹⁾. לכן רחוק להאמין כי הנחה כזאת אל דת איסלאם נחשב בעיניהם לצדקה ולזכות כאמור פה. רגע קט חשבתי אולי יום התענית הוא העשירי לתשרי, אשר מלבד היותו יום הכפורים ליהודים, הוא גם יום מות ש"צ⁽²⁴⁶⁾. אכן לא תכון השערתנו זאת עם הדברים הנזכרים בתפלה השנית למטה לאמר: „שעשית גם גדול בזה היום עם אדוננו המלך ש"צ". לא ידעתי מה הגם ההוא.

התפלה השלישית תסב על הסעודה אשר לבשה הדרת קדש ברעות הקבלה הגוסרות על סאמר חו"ל: „כאלו אכלו משלהנו של מקום"⁽²⁾ אשר מוצאו מימי האיסיאים.

גם מצות התפלה בעצמה, ידענו כי גדל חין ערכה בראשית משיחות ש"צ, כדברי הצומות וצעתם אשר בארנו, מלבד מקרא התהלים אשר יפורש הלאה⁽³⁾, אפס כי חללו את קדושתה בהעלות את זכר ש"צ על ראש כל התפלות, וידפוסו מחאזרים כאלה עברית וספרדית ופורטוגזית על שמו. על תכריך „התיקונים" ההם הוחקה תמונת ש"צ עם תמונת שנים עשר שלחיו או המלך דוד, יחד עם סימני ממשלתו ופסקי תנ"ך הרומזים את דבר גבורותיו. בתקותם כי קרובה הישועה לבא, הנהינו השבתים בבית הכנסת אשר בעיר אמשטרדם לברך ברכת כהנים מדי שבת בשבתו, תחת כי עד העת היא לא היה מנהג נשיאות כפים וזלתי בחגים ובמועדים⁽²²⁷⁾. וקהלת המבורג הנדילה קנאתה לש"צ מקהלת אמשטרדם, גם אחרי הושם במשמר במגרל עז (אבידום) ותנהג לברך בנוסחת „מי שברך" את „אדוננו מלכנו הקדוש והצדיק ש"צ משיח אלהי יעקב" (כנוסחת התפלה למטה) לא לבד בשבתות כמנהג סמירנה כי אם גם כל יום ב' וה' בשבוע. ואוי לגבר החושך שפתיו מענות „אמן" אחר הברכה, כי נדרף על צוארו ולא הונח לו, אף נחריץ משפטו למות⁽²³⁸⁾. גם אחרי המיר ש"צ את דהו. עוד לא חדלו להאכיר חמש פעמים ביום הכפורים (שנת ההכ"ו) את ברכת „מי שברך" על שמו, כי עוד לא הגיעה עד הולאנד שמועת התמורה ההיא⁽²⁰⁴⁾.

אחרי הקדמנו זאת, אין עוד להתפלא על השנעון אשר ישתף בתפלות האלה את שם ש"צ עם שם ה' הנכבד והנורא, כאמור גם בקמיעות ר' יונתן אייבשיץ: „בשם ה'... ובשרש הנעלם אלקי משיח"⁽⁵⁴⁶⁾. הדומה נרשו סאת ההוללות הזאת בשפכם שיח ארמית כשפת „הזהר" לשם ש"צ וממלאי מקומו, יעקב קיריד'ו וברכיה. גם הדבקים ביעקב פראנק ערכו תחינות כאלה לפני כס קדושם⁽⁴¹⁹⁾. ועתה נציע את התפלות האלה: „ריסיביר תענית"^(*):

„בשם ה' אלוהי ישראל בתפארת ישראל תלת קשרי די מהימנותא דאינון חד אילאה⁽⁴⁾ דאדוננו המלך ש"צ מלכנו משיחנו גואלנו משיח אמיתי ירום הודו ותנשא מלכותו למעלה למעלה „כאין" סוף שתקבל ברחמים וברצון זה התענית של אדוננו ש"צ שיהיה תענית למעלה כמו ריח קמורת ובזכות שיקבלו כל הבאמינים בתלת קשרי די מאימנותא⁽⁵⁾ דאינון חד אלואים⁽⁶⁾ לארנות⁽⁷⁾ היום הזה בכל שנה ושנה מח'⁽⁸⁾ ברזילי תלמיד של אדוננו המלך ש"צ ירום הודו ותנשא מלכותו למעלה למעלה „כאין" סוף בשביל כבוד אדוננו שתעור⁽⁹⁾ רחמים בחסדך הגדולים בזה מיעוט חלבי דמי שנתמעת⁽¹⁰⁾ היום בזה התענית שתפתח לנו שערי בינה ותשלח לנו משיח צדקנו גואלנו לאוציא⁽¹¹⁾ אותנו מאפלה לאורה יהיו לרצון אמרי פי והניון לבי לפניך ה' צורי אגואל⁽¹²⁾.

⁽¹⁾ (ב) העקדים נו' 16. ⁽²⁾ אבות ג', 4. ⁽³⁾ (ב) נו' 14. ⁽⁴⁾ קבלת תענית. ⁽⁵⁾ עילאה. ⁽⁶⁾ מהימנותא. ⁽⁷⁾ אלואים. ⁽⁸⁾ להתענות. ⁽⁹⁾ סחבם. ⁽¹⁰⁾ שתעורר. ⁽¹¹⁾ שנתמעט. ⁽¹²⁾ להוציא.

„דיספאזיר תענית“:

„בשם השם אלקי אמתי אלוקי ישראל השוכן בתפארת ישראל תלת קשרי די מאימנותא דאינון חד שתקבל ברחמים וברצון זה התענית שלי כמו שתקבל התענית של ח' (כ' ברזילי תלמיד של אדוננו המלך ש"צ ירום הודו ומיעות²) חלבי דמי שנתמעת היום הזה בזה התענית ויריח בי בריח⁴) קמורת ליפני וליפני וכמו שעשית גם גדול בזה היום עם אדוננו המלך ש"צ מלכנו משיחנו נואלנו משיח אמיתי ירום הודו כשירד בתהומא רכא כך תעשה עמנו ועם כל אחינו בני מאמינים בתלת קשרי דמהימנותא דאינון חד ובאדוננו נסים תפלאות שתשלח לנו במהרה בימינו אמן וכן יהי רצון ונאמר אמן. אי דיראן סאלמו די קוארינטה⁵.”

„תפילה די מיוה די סעודה“:

„איססה לה סעודה די אדוננו המלך ש"צ מלכנו משיחנו נואלנו משיח אמיתי יר"ה ותנישא מלכותו למעלה למעלה כי "אין" סוף⁷) איססה לה מיוה די אדוננו מואיכמרו⁸)... עוד נמל עלינו לבאר מלי מספר בתפלות הקדומות:

1) אלוהי ישראל. לא נפתה למראה התאר הזה אשר בקרבו ישים ארבו, כי ידענו אשר לא לאלהי אמת כי אם לש"צ ירומון מליו, כדברי ר' יעב"ק: „מה שמכנה אותו נבל מלכא קדישא ואלוהי ישראל כוונתו לשבתי צב"י" (481), או כמאמר אברהם סיכאל קדרווי: „אלהי ישראל אינו עילת כל העילות... אלא צריך שיהיה סבה שניה“. רבים שמו את הנדופה הזאת גם כפי משיחם: „שש"צ אמר על עצמו שהוא אלקים“, כאשר אמרו גם מעריציו „שהקב"ה נסתלק לעיל וש"צ עלה במקומו“ (482). וזה גם כן דעת ר"י אייבישיץ באמרו „שהסבה הראשונה משגיח רק בכללים והציור אף בפרטים... יכול להשגיח בפרטים ולהתפעל ע"י תורה ותפילה ומעשים טובים... והוא אלקי ישראל באמת“ (554). יתר מוזאת העמיק חיים מלאך סמים כי „עשה דמות צלמו של ש"ץ מעץ“ בבית תפלתו אשר בירושלם, וסביב הצלם ההוא רקדו אנשי חברו לכבוד האליל (509).

2) בתפארת ישראל. הנאום הלז נמצא בקמיעות ר"י אייבישיץ⁹) גם פה למטה¹⁰) ומובנו ברור במסתרי השבתאים שבפירוש אמר שהוא (ש"צ) מדת הת"ת (התפארת) הספירה ה' היינו מדת הרחמים והוייה שמו“, „התחיל להכנס בסוד האלקות... תפס במדת התפארת“ (483), „שאמר שקבל מפיו היות מדת הת"ת“ (494).

3) תלת קשרי די מהימנותא דאינון חד. ידענו מה מגמת השלוש הלז על פי חיון האומר: „דע כי עקר האמונה הוא לידע ולהאמין שהם תלת קשרי דמהימנותא ותלתייהו אינהון חד... והשנים שהם מלכא קדישא ושבינתיה הם התפשטות מן האחד שהוא עתיקא קדישא דכל קדישיא... וכל כוונתנו צריך לכוון אלו הג' קשרי דמהימנותא וכל התורה ארוגה על זה (523); „והנה עיקר האמונה הוא תלת קשרי ע"ק (עתיקא קדישא) ומ"ק (ומלכא קדישא) וש' (ושבינתיה)“; „צריך לכוון בשמע ישראל שהם ה' אלקינו ה' לתלת קשרי דמהימנותא“ (519). ולא ידע ע"ל בשת לפני המאשימים אוהו כי דומה אמונתו בשלשה „פרצופים“ לשלוש הנוצרים, ויצמדק במרמה לאמר: „דבר זה ברור בין הנהו דאיהו מבני היכלא דמלכא אבל לגבי דאינון אמימי לבא... דלא ידעו ולא מסתכלי

¹ המסקת-התענית. ² חכם. ³ ומיעוט. ⁴ בריח. ⁵ ויאמרו מוסור מי. ⁶ תפלת שלחן המעודה. ⁷ כאין סוף. ⁸ זאת סעודת אדוננו המלך ש"צ וכי, זה שלחן אדוננו... ⁹ בתפארת עזוו. 546. ¹⁰ לוח המועדים: התחלת עשרת תפארת.

ביקרא דמאריהון קשיא לזו האי מלחא איך יתכן שרוא דיחודא היא התלת קשרי דמיא בעיניהו האי אמונה וכו' ולא ידעי שנם זה לעומת זה עשה אלהים שכמו שיש תלת קשרי דמהימנותא כך יש תלת קשרי וכו' (524). היא האמונה אשר תלמידי פראנק שמוה על גם לעיני הרבנים המתוכחים עמם בעיר לכוב (למברג) וידגלו בה ויתמכה על יתדית הוזהר לתמהון התלמודיים צוריהם אשר דאבה נפשה למשמע און וישימו כף לפיהם¹ (433).

4) למעלה למעלה כאין סוף. ידוע כי בשמט השבתאים הוסר ראש פנת הקבלה „אין סוף“ מגבירה, ותחת „הפרצוף“ (או דיוקנא) הרוחני ההוא מלך „מלכא קדישא“ הוא ש"צ הגשמי (481, 523). ואומרים כי גם משיח השקר ההוא התנשא בצואר עתק לאמר: „אעלה על במתי עב ארמא לעליון“ (469).

5) ש'צ'. מראשית מלאכותו התנוססו שתי האותיות האלה בכל כתי הכנסת ויעמרום בעדי עדיים (238). ועד היום הזה יקראו הפראנקים בקצרה בשם שב"צ (438). גם על החסידים החדשים נאמר „שצועקים בתפלה בה בה שבחילוף א"ת ב"ש שכתבי צבי“².

6) משיח צדקנו. זאת תזכיר את הדבר הידוע כי בראשית בכורי משיחותו „הצדיק... כן הם מכנים לשבתי צבי“³. תארים קרובים לאלה המיוחסים לש"צ נשמעו מפיו גאללאנד⁴ ומן השיר העברי (ד' הלאה)⁵ והחסידים החדשים גם המה התעללו בנאום עתיק „צדיק יסוד עולם“ אשר גדל ערכו בשמט הוזהר והאר"י⁶ ויכתירו בו את ראש כנסיהם אשר במדינת וואלין (Volhynie) ויחשבוהו לציר העולם אשר עליו יסב תבל ומלואה.

ב) העקרים (או סדרים)

זאת נפלאות בעיני כל חוקר כי רוב מיסדי הדתות ויוצרי הבתות, משיחים יסתנבאים, לא הניחו דעות שמהם בכתובים. בדרך כלל רק תלמידיהם או שלוחיהם יחסו למחוקקם ספר או חוברת האוגדים בתוכם מדרשים ועיונים אשר על אדניהם המבעה שמהו החדשה, לכן לא נאמנה עדותם מאד. כן גורל ש"צ גם הוא: לא ידענו אל נכון שרש למדיו ותכונתם. גם על הקורות אותו לא נכתב ספר כי אם שלש ועשרים שנה (בשנת התמ"ט) אחרי הגלותו, והוא פרי עט ר' אברהם קואינקי (338). אמנם מפלו על ש"צ מחברת עקרים (רוא דמהימנותא) הדומה אל ספר „מהימנותא דכולא“ פעל ידי חיון (349), אכן צדקו החושבים כי אין המחברת היא מעשה אצבעות המשיח הסמירני (479). ככה קשה להאמין כי הוא מחבר הספר „סהדותא דמהימנותא“ הנותן תפלה לאלהים (489). בלי ספק, רק מקשיבי לקחו (464) המה המחיים את המיח המפל ההוא הכולל את חמשת עקרי דתו (251).

¹ ראה למטה ב) העיקר ג' 1. (Graetz XI, 598. ² Cf 115 208 גם הפסוק האחרון, תרוסמנה קינות צדיק, במספר ע"ה אשר שודדו לכבוד חיון, 547. ³ מועל פעולת צדק, Revue des Etudes juives № 35 Janvier-Mars 1889, p. 105. ⁴ בית ר' ; ⁵ Graetz XI, 110. ⁶ מזה צדק.

התפונה הזאת התרוצץ בחבנו גם על מחברת ח"י העקרים אשר עליהם נחקר עתה והיא לפי דעהנו לא נכתבה בידי ש"צ, כי בה נקבעה תמצית כל שמות השבתאים הנוכרות, יחד עם המודעה הרבה אשר לתלמידי פראנק (425). מלבד זאת, ידוע למבנינים כי כל שמה לא תשיג את הכלית שלמותה כי אם בארך הימים. והנה מחברת העקרים הזאת כבר בלולה ושלמה בכל רחב הלכיה הרבה יתר מן החוברת „סהדותא דמהימנותא“⁽¹⁾. הכדל הגדול בין שתיהן גלוי לעין. אולם הפרטים האלה התלכדו ויתנגשו פה בלי משמר, ובקבוצתם ילין צלמות ולא סדרים: לא השורו כלולאות התבונה אף לא נקשרו יחד בשרשות גבלות מעשה חושב כתבנית עשרת הדברות או י"ג העקרים להרמב"ם אשר כרמותם התאמץ לעשות המחבר הלז⁽²⁾ ולא יכול. כן למשל העיקר נו' 6 היה צריך, לפי טבע התכניתו, להיות סמוך אל נו' 8, והעיקר נו' 7 קרוב אל נו' 12, וכו'. זאת תשיאנו להאמין כי סופרים רבים הביאו ויוסיפו איש אחר רעהו את חלקיהם, והמניות ההן נספחו ותהיינה לבשר אחד ותולד מחברת העקרים האלה. מצד אחר, הלא יִצְנָה בעיקר נו' 10 לבלתי צוד גרים לאמונתם, תחת כי בראשית ימיה שאפו למשוך אחרים ברשתם, והאזהרה האמורה הזאת לא תכון כי אם בתקופת ירידת הכת כאשר נשתה גבורתה ותיעף, ותחת להסיג נבול זרים לא עצרה כח כי אם להגן על נפשה לברה. בזאת נאמר הן ולא נעטיק עוד לחקור היטב על שנת חבור העקרים האלה כי לא טוב הרבות השערות אשר עמודיהן ירופפו על נקלה.

ועתה נציע נא את נוסחת המחברת הספרדית הזאת אשר הכיל הקדמה קצרה וי"ח עקרים עם חתימה, ואחריה נביא העתקה עברית והערות דבקות אל כל עקר לברו:

„ב ש"צ

„איסטאם סון לאם 18 אינקומינדאנמאס די אדוננו מלכנו משיחנו ש"צ יר"ה⁽¹⁾:
„לה פרימה אים קי סיאן אקאב'ד'אר'ום אין לה אמונה דיל קריאד'ור קי איל אים
אונג אי אאונאדו אי אבואיראם די איל נון דייו אי נון משנחה⁽²⁾ אה⁽³⁾ נינגן מאיוראל אי
נונגאדור אפואיראם די איל.

„לה סינגנדה אים קי קריאן אין סו משיח קי אים גואל ב'ירדאד'ירו אי נון איי
ריגמ'יד'ור אפואיראם די איל נואיסטרו סי⁽⁴⁾, נואיסטרו ריי ש"צ, סו סימן די בית
דוד יר"ה.

„לה די טרים אים קי נו ג'ורין אין סו נומברי דיל שי"ת ני אין נומברי די סו משיח
אין מיגמירה קי נומברי די סו סינייור אינטרו איל אי נון איסניב'לין.

„לה די קואטרו אים קי אונרין אל נומברי דיל שי"ת, אי אנסי קי אינורין אה
נומברי די סו משיח אין קואנדו לו אינמינמאן אה איל אי אנסי קי אונרין אה טוד'ו איל
קי אים גראנדי מאם קי סו חבר אין סינסייה.

„לה די סינקו אים קי באייאן די אינג'ונטאמינימו אין אינג'ונטאמינימו פור ריקונטאר
אי פור איסטוד'יאר אין איל סיקריטו דיל משיח.

(¹) ראה הלאה נו' 2. (²) או המחברים, אם ידים רבות שלטו במחברתנו. (³) ידום הנדו.
(⁴) השנחה או משנית. (⁵) אי. (⁶) סינייור.

„לה די שיש קי נון סיאן אין אילייוס טאמאד'ורים, אפילו די לאס אומות, אפילו קי לוס אבוריסין אה איציווס.

„לה די סיימי אין איל דיאה די דייס אי שיש כסליו קי סי אג'ונטין מוד'וס אין אונה קאזה אי איי קי ריקנמין קאד'ה אונז אה סו קוטפאניירו לוקי סינטייו אי לוקי אינטינדייו אין איל סיקריטו דילה אמונה דיל משיח.

„לה די אונז, קינו אייגה אינמרי איליוס זנות, טאמביין אאון קון מוד'ו קי איסמה מצוה די בריאה קון מוד'ו איסמו פור מוד'רי די לוס לאד'רונים אדימינסור קי סי אקאב'יד'ין.

„לה די מואיב'ו, קי נו דין עדות אין מינמירה אי נו פ'אב'לין מינמירה קאד'ה אונז אסו קונפאניירו אי קי נו סי אינמריגין איסמי אה איסמי אפילו לוס קיסון מאמינים.

„לה די דייס, קי נו סון ליסינטייאד'וס פור אינמראר אה נינגון אומברי אין לה אמונה די לה טוקה אפילו אקין איס טאמביין פור פואירסה קי מוד'ו קי איס די לוס פאטרונים די לה פיליאה איל די סוייו אינמרי קון קיראסון קומפלד'ו אי קון בילונמאר' די סו אלסה סין דינגון אונס די נאד'ה.

„לה די אונז קי נו איי אינמרי אילייוס קובדיסייאד'ורים אי נו קובדיסיין קוזה קינו איס סוייה.

„לה די דוג' איס קי פאנאן איל מועד אין 18 דיל מיס די כסליו קון אליגריאה גראנדי.

„לה די מריגי קי אנאן חסד איסמי קון איסמי אי קי ג'אלישיאין די אזיר לה בילונמאר' די סו חבר קיטו סו בילונמאר'.

„לה די קאטוריו, קי מילדין אין לאס איסקונדראס תעלים⁽¹⁾ קאד'ה דיאה.

„לה די קינו, אין קאד'ה מיס קי מירין איל נאסימינטו די לה לונה אי קי פאנאן תפילה קי בולטי לה לונה סוס קאראס אינפרינטי איל סול אי ס'יאן פ'אסיס קון פ'אסיס. „לה די דייס אי שיש איס קי סי אקאב'יד'ין אין ארטי די לוס אדיטיס די לוס מורקוס קי איסמו איס פור סיינארלים לוס אוויס, אי פור איל ריטאזאן קי נו ליס אינבאראסי די אזירלו אי אנטי פור איל קורבן קי אוין אלום דיאב'לוס נו איספורטה סי נו סי פאזי, אונה קוזה קי סי קונסי אלה ב'יסמה קילו פ'אנאן.

„לה די דייס אי סיימי קי נו קונסוגארין קון אילייוס נו אין סוס ב'יד'אס נו אין סוס טואירטיס קי אילייוס סון שקץ אי סוס מוזירס שרץ אי סוב'די אילייו פ'ואי דיג'ו מאלדיג'ו איל ייאויין קון קואטרופיאה.

„לה די דייס אי אונז איס קי סי אקאב'יד'ין די אזיר ברית מילה אה סוס איז'וס, אי פור איל מיראר איל ריפודייו די סוב'די איל פואיב'לו סאנטו.

„קי איסטוס 18 סדרים אינבילונטי אאון קון מוד'ו קי פארטי די אילייוס סון די לוי די בריאה פורקי איינדה נו סי קומפליאו לה סיאה, פ'אסמה ב'ינגאר ב'ינגאנסה די איז'וס די ישראל סמך ס'ס אי סו כימה⁽²⁾ אינמניסם סירה מוד'ו אונז נו איסור אי נו התר, נו אינקונאמינטו אי נו לימפייוה אי מוד'וס אילייוס קונסיראן אה מי די ג'יקו אסמה גראנדי, אי אקאב'יד'אלום אלום חברים לוס קי סון מאמינים אי נון אינמראון אין סיקריטו די לה טוקה קי איס לה מלחמה קי סי אקאב'יד'ין די אפ'ירמאר לה בריאה אי אצילות קיטו

(1) תהלים. (2) כחה.

מיננאין קוזה באסמה מייפו דיל דיסקיב'רימיינמו אי די איי אינדילאמרי סי אינב'סמיראן אין איל ארבי'ל די ב'יראס אי סיראן מוד'וס אנג'ילים, סיאה ב'ילונמאר קי סי דיסקוב'ראן פריסמו אמין".

זה תרגום כל עיקר לברו עם הערותי אחרי כל אחד מהם:

הקדמה. „בש"צ. אלה שמונה עשר פקודי אדוננו מלכנו משיחנו ש"צ ירום הודו". בש"צ (=בשם שבתי צבי) דומה אל הנאום „בשם ה' אלקי ישראל" האמור למעלה, והוא על תבנית „בשם אללה" אשר למשלמים או בדמות „ב"ה" „בע"ה" (בעזרת האל) „בכ"ד" (בסיעתא דשמיא) „בסימן טוב" או „בס"מ" „במזל צומח ועולה ומעשיר" „בשעת ברכה והצלחה" וכאלה נאומים הנהוגים אצלנו. המספר ח"י נראה קצוב בצדיה לרמזו על ידו כי ש"צ עודנו חי ולא מת, כאשר נבאר בעקר נו' 15 ובחתימה. אם השערותנו זאת אמת, מצאנו בה משען להקדמתנו כי מספר העקרים האלה היה מעט בראשיתם, ולאט לאט נוספו עליהם שכבות אחרונות עדי הגיעה העת ויאוספו יחד, ואחרים מהם נחלקו לשנים למען השיג את המספר ח"י. ככה נעתק העיקר נו' 7 מעל תאומו נו' 12 אשר שניהם היו בראשונה עיקר אחד כי תכן אחד להם ויחצו לשנים למען השלים את המספר הנזכר. וינתקו איש מאת רעהו ורוח הושם ביניהם למען ירחקו ולא תשור עין רואה כי רוח אחת לשניהם. ככה שני העקרים 3 עם 4 (או למצער 3 עם 9) יחוברו יחדו לפי טבעם לולא התפרדו בחזקה למטרת המנין הרמזו אשר זכרנו.

נו' 1 — „הראשון הוא כי יהיו נזהרים באמנות הבורא כי הוא אחד ומיוחד ואין אלוקים וולתו, ואין משגיח ושופט מבלעדיו".

כבר הקדמנו¹ לבאר את ערך היחוד הזה לאמתו. הלא יסופר כי ש"צ אמר על עצמו שהוא אלהים והקב"ה נתעלה בעולמו והניח כל הנהגת עולמות בידו" (485) „חתם את עצמו אני ה' אלהיכם שבתי צבי" (483) „אמר להם שהקב"ה הוא בהור אחד מפואר דומה לו... דומה דודי לצבי" (482) „אמר לפני אנשים רבים הקב"ה בחור אחד דומה לו" (494). והשתוף הזה או השלוש הממון בחבו ויצמח ממנו, נמצא המיד בדברי השבתאים, חזונו נפרץ מאד מהחל בקרדווי² אשר עודנו חרד ולא ירהיב בנפשו עוז להאמין בשלוש והוא מספיק בשתוף „ובאמנות האחדות היה נכוך" (494), ויכוונן מונח „סבה ראשונה" (ס"ד) בלי רצון ופעולה על הבל ארצה, עם „העלול" או „ציור" (553) כמנה, מלך ישראל, היוצר והמחוקק באמת (לפי דעתו) אשר אליו תכון העבודה והתפלה (497). ואחריו חיון אשר תורה את השלוש עצמו בלי כסות את מערומיו (343, 345, 349) ויעקב פראנק המלמד את השמה היא לתלמידיו (419) אשר התאמצו לשאוב ממאמרי הוהר חיל ומופתים ללמודם הלוי (433). ואולם „ההשגחה" אשר עליה ידובר בעיקר הזה תיחוס לשיצ לברו³. — אל נא נשבח להעיר עוד אחת וגדולה היא בעינינו: לא נאמר בעיקר הזה כי האל הוא רחוני ולא גשמי. הדומיה הזאת נמרצה היא ותרמזו בלי ספק „כי הקב"ה מושג על ידי הדעת של אדם שכבר מסר לנו ספתח בתורתו וגם בכתובים: בתורתו דכתיב ויברא ה' את האדם בצלמו וזה שרש גדול בתורה, בכתובים דכתיב: ומבשרי אחזה אלה" (524) „ושיש לו מרות מושג מבשר ודם" (482). גם הפירקים כתבו ידם לשמה הגשמות הזאת (426).

¹ (א) התפלות. ² ובעקבותיו ר"י אייבישיץ (363, 386, 398). ³ הציור שהוא בכחינת העלול יכול להשגיח בפרטים" (554).

נו' 2 — „השני הוא כי יאמינו במשיחו כי הוא נואל אמת ואין מושיע זולתו. (הוא) אדוננו מלכנו ש"צ וזרעו מבית דוד יר"ה".

ואת תשובה אל מצות דוד יצחקי „שמחויב להאמין במשיחו כיחוד ה' ותורתו" (485), ועשויה על הבניית פתגם המודעה המשלמנית (כלמה'אל=שהאדה'): אין אללה כמו אללה, ומחמד הוא שליח אללה", והוא שנוי „בסדרותא דמהימנותא" (252) ומשולש במודעת הפרנקים (426). ולא בזאת לבד יקרב העקר השני אל המודעה המחמדנית, כי גם מלה „סהדותא" הנוכרת דומה להעתקה נאמנה כמלה „שהאדה" הערבית, וגם המספר „חמשה" עקרים הכלול ב„סהדותא דמהימנותא" מזכיר את „חמשת התנאים" (ש"צ) אשר באמנות האיסלאם¹). הדמיונות האלה יספיקו לתראות את פעולת המורה וואני אפינידי על רוח תלמידו ש"צ אחרי המיר דתו. — על יחס ש"צ לבית דוד, נדבר למטה בעקרים נו' 14, 15.

נו' 3 — „השלישי הוא כי לא ישבעו בשם השי"ת ולא בשם משיחו לשקר, כי שם אדוניו בקרבנו ולא יחללו".

בתחלה נעיר כי סוף העיקר הזה שאול במליצתו משני כתובים: כי שמי בקרבנו (שמות ל"ב, 21) ולא יחללוהו (ויקרא כ"ב, 2) ². ראוי לשים לב כי הפסוק הראשון הנוכר פה על שם ש"צ מבואר בתלמוד „זהו מטמרון שישמו כשם רבו" (סנהדרין ל"ח:). ואין להתפלא על זאת, כי הנה לפי קצת השבתאים גם לדעת הפרנקים (426) הפקר ש"צ להנהיג את העולם ואת ישראל במקום המלאך ההוא³) אשר נחשב בימי קדם למלאך הכינים בין האלהים ובין האדם כמו „המיטרא דה" (לוגוס) בחכמת אלכסנדריה. ובענין השבועה וקדושתה הנאדרת פה והלאה⁴) כמעט יחשוב החוקר כי התפוכות בפיהם והתולים עמם כאשר נזכור כי שלמה איליון אשר בא בסודם⁵) התקלם בסורא השבועה ויבו לה, אף כי מצא תואנה לכסות עינים כי „מען להם שלא היו תפילין בתוך אותו כיום שנשבע עליו אלא שהיו ב' בצלים" (580).

נו' 4 — „הרביעי הוא כי יכבדו את שם השי"ת וכן יכבדו את שם משיחו כאשר יזכירוהו וכן יכבדו את כל הגדול מחברו בהכמה".

כמעט דומה אל מדרש רבי עקיבא: „את ה' אלהיך תירא לרבות תלמיד חכם" (בבא קמא מ"א:), אפס כי פה נוסף גם שם משיח השקר. ולפי דברת רבים היה ש"צ בעצמו למופת בקיום מצות כבוד הרב „והעידו תלמידיו ואחיו שתמיד היה נושק התלמוד והמדרשים ואומר שהתנאים והאמוראים הם היו אבותיו ורבותיו בחכמת סוד האלהות" (231, 483).

נו' 5 — „החמישי הוא כי ילכו מן אספה לאספה לספר ולדרוש בסוד המשיח".
גם פה⁶) נעירה טרם כל על המליצות השאולות. ראשיתו מעלה על לב את הפסוק „ילכו מחיל אל חיל" (תהלים פ"ד, 8) עם מדרש ר' לוי: „כל היציא מבית הכנסת לבית המדרש... וזכה ומקבל פני שכינה" (סוף מועד קמ"ן), וסופו מזכיר את דברי אנדת ליל פסח: „וכל המרבה לספף ביציאת מצרים הרי זה משובח". והסוד התופף לפי העיקר הזה על משיחות ש"צ, לא לבד הוא יסוד הקבלה אשר מסקורה היא, נובעת, כי אם גם דת

¹ הלא המה: המודעה הנוכרת, חמש תפלות ביום, תענית הראסאמאון, המסע אל עיר קדשם מכה, צדקה לעניים (ראה גם הלאה נו' 13). ² על דברת המליצות השאולות האלה, ראה הלאה נו' 4, 5, 13, 18; Cf גם נו' 15. ³ 231, שבגלות העבודה היא למ"מ (494). ⁴ בביאור נו' 10. ⁵ זה החצוף הוא אחד מאותן שהוכו במגפת הטמא קיירודי (529). ⁶ כמו בעיקרים נו' 3, 4, 13, 17.

ש"צ בעצמה נמשלה לאגוז מוקף שלש קליפות המסתירות אותו מעפעפי ההמון⁽¹⁾ כאשר השמיעו גם הפראנקים במודעתם לאמר: „האמונה אשר נלה האלהים תכיל סודות הראויים לחקך, אך לא כל האדם ימצאם עד יצרה עליו רוח ממרום. אחת התעלומות האלה היא כי עצם האל נפרד לשלשה רשפים אשר ישבו והיו למחברת אחת. ועוד מסתור אחר הוא כי האל ילבש תמונת אנוש, והרשפים המונשמים האלה ישפיעו לבני תמותה ישועה ואשר”⁽²⁾ (426).

נ' 6—„הששי (הוא) כי לא יהיו בהם רוצחים אפילו מן⁽³⁾ האומות אפילו ששונאות אותם”.

נתפלא לראות פה כרהל נאלמה לפני נזויה את הדבקים בש"צ, הוא ש"צ אשר התיר דם „הכופרים”⁽⁴⁾ ויתן רשיון להרגם אף בשבת באמרו כי המשכים להכותם נפש זוכה לחיי העולם הבא⁽⁵⁾. ור' יעקב אשכנזי גם הוא „מסר נפש להריגה על אשר לא עשה מי שבירך בב"ה לחיי שבת צני ופסק דין שמורר במלכות בית דוד היה והתיר דמו של אותו יהודי”⁽⁶⁾ (486).

אמנם המתחסדים האלה הפכו את עורם חליפות לרוח היום ויתהלכו פעם כרהב ובזדון, ופעם בענוה, וישחו וישפלו לפי צרכי העת. הראש במנהג זה הוא משיחם אשר בבואו לעיר הכירה ויוכה מכת לחי ביד הפחה היוצא לקראתו, לא נפל לבו בקרב עקב המהלומה ההיא וישכיל לתת גם את לווי השני למורמים. וירא כי לא יכול להתיצב כמו משיח נערץ, וישנה את דרכו ללבוש מעמה מושיע נדכה (235) גם בבית כלאו במגדל אבירום בהן פאר כנושא „חבלו של משיח” (236) אשר רצה להקל מעל צואר ישראל (252), כאשר עשה אחרי כן גם יעקב פראנק במאסרו במבצר צינסמוכו אשר מעריציו הסבו את שמו לשם „שער רומי” כאשר קראו השבתאים „מגדל עז” למסגר משיחם (435). זאת גם אמונת ר"י אייבשיץ המבוארת בקמיעותיו⁽⁷⁾. ומרדכי מאיווינשמאדט גם הוא שם מסוה נענה וחלכה על פניו למען כחש⁽⁸⁾.

נ' 7—„השביעי ביום ששה עשר בכסלו יאספו כלם בבית אחד, ויטמה יספרו איש לרעהו את אשר שמע ויבן בסוד אמונת המשיח”.

יבוקש למעלה נ' 5 ולמטה נ' 12 על ביאור הענין הזה, גם פרושנו הלאה ג) בשער המועדים על אדות יום ט"ז כסלו הנקרא בשם „פורים”.

נ' 8—„השמיני, כי לא תהיה בקרבם זנות, גם אם זאת מצות בריאה, בכל זה צריכים להזהר מפני הגנבים”.

על מלת „בריאה” ראה למטה (החתימה) כי שם היא שנויה יחד עם מלת „אצילות” הסתומה גם היא. הטובן מתמצית העיקר הנעלם הזה יחזק בלבנו את אשר שמענו על דעת השבתאים בענין הדבירה השביעית מעשרת הדברות. מראשית שליוהו חשק ש"צ בנזדדת הפולנית שרה, גם אם ידע כי משרכת דרכיה, וימהר לקחתה לאשה לאמר: „רוח ה' עלי כמו על הנביא הושע בן בארי ויצו אוהי לקחת אשת זנונים” (216). ויפי העלמה הזאת וזמתה משכו בחבלי קסמם לש"צ תלמידים למכביר אשר תרו אחרי עיניהם ולא

(1) תולדות 119. (2) ראה עוד פרטים אחרים הלאה נ' 10. (3) = מאת? (4) ראה הלאה נ' 8.

(5) ראה למעלה א) התפלות. (6) אשר בחברתו נרפא לנו" (546). (7) מסכן—מרדכי סוכל כל נבלות" (502); „סוכל הכל ושותף” (503) מליצה נהוגה גם כפי ר' אברהם היכיני, סוכל כסה עלבונות" (E, 210).

אחרי משיחתו (217). ויפת לב הנערים במסירתה לחלוף חק הצניעות ולפרוע מוסר, ויפוזו ויכרכרו עם הנשים לפוקה ולמכשול לבית ישראל (222). ומשיחם גם הוא הושיב שגל לימינו וישורר את הפסוק „בנות מלכים ביקרותיך” (תהלים מ”ה, 10) באמור אליהן כי שלוח הוא לקרוא ררור (477), „ובשבת היה מעלה שבע בתולות לספר תורה” (489). אולי מעלליהם אלה הסיתו את ילדי ההוגרטים, אחרי המיר ש”צ את דהו, לקרוא אחרי הלמידיו מלא בשנינת „פושמלאר”¹ (244) אשר לא ידע גריץ את מוכנה (489) וקרובה היא אל תועבת Pédérastie אשר החכם ההוא אבה לנקות כסנו את ש”צ (484). ועד קץ ימיו האריך בדרכיו אלה ויקח לו נערה מאורשה לאיש אחר (E, 216). גם על השבתאים הראשונים במאלוניקו יסופר „שהיו חוטפים הנשים (529), התירו כמה אשת איש (505), החליפו נשותיהם זה בזה גם באו על נערה המאורסה, כם היה ובם נמצא הבא על אחותו ועל אמו (506) ולהחליף נשותיהם” (507). ובעצם אמרו על שלמה איליון² מרם היותו לרב באמשטרדם ולונדון כי „החזיק בערוה שתחת ידו אחרי אשר הוטמאה עם תועב אחר שהוציאה מתחת יד בעלה כמענה שלא היה בת זוגו” (529); יש אומרים כי לא חדלו התעריבות האלה³ בכל ליל השעה באב כדי שנה בשנה⁴. בדרך ההיא הלכו מרבית השבתאים: נביא השקר, שבתאי רפאל „נאף אשת איש וגויה”⁵. קרדחו „בא על בת אחותו... הוא בא על בת אשתו ראשונה אסתר ויאמר לה שהיה בהיתר” (499) „וירא ראשית לו זנות יין ותירוש” (496). וחיון „נשא שם (במדינת מעהרין) אשה מופקרת” (552) „וכרח משם (מכוונא שאראי) עם גויה שפחה כנודע שהיה שפחה אברהם מולינא וכיום שבת קרש לקח לו שני סוסים וגנב את השפחה” (515). גם פראנק הרים את בתו חוה למדרגת אליה (436). ומעריציו „כל העריות דומים להם למישור להתיר להם עריות בפרהסיא” (548). ולפי צורדיהם רקדו כאילים סביב נערת חמד וישקוה — אולי לסימן „זיווג שכינתא עם בעלה” או „זיווג מלכא קדישא עם מסרניתא”⁶, כאשר גם ש”צ אהב סימנים כאלה ובהיותו בעיר סאלוניקו חגג את כלולותיו עם ספר התורה ויחבקנו לאמר: „זאת אשת שעשועי” (211). יסוד הרמזים האלה נשטר גם בין החסידים החרשים. אפס כי פשט את בגדי החבר אשר לו, ותהי רק התפלה לסימן „זיווג הארם עם השכינה”⁷.

עתה נקל להבין תכונת איסור הזוגה אשר בעיקר זה, כי כמעט המוד יצוה להיות זהירים בהליכות הענבים. ולמה כל חרדת המסחרים האלה? הסבה מכארת פה: „ספני הגנבים”. אולם מי הם הגנבים האלה? אחשוב כי ירמוז אל „הכופרים” בש”צ⁸ ויהי להם התאר החדש הזה לכנוי מעולף וידוע למבינים כדמות השם „שיין יהודאין”⁹. ומה מקורו? אולי מוצאו מאגדת רבב”ח¹⁰ אשר הסכימו הדרשנים לבארו על דרך משל¹¹. אולי גם השבתאים והמקובלים פירשוהו בדרך המליצה „זיווג שכינתא עם בעלה” (=דנשקי ארעא ורקיעא) כאשר נמצא רבות דומות לה בזהר (421), והתואר „גנבים” אשר פה יהיה לקח ממליצת האגדה היא „איכא גנבי הכא” ורומז אל „היהודים הכופרים בש”צ”. בזאת תפטר התמיהה איך יתכן כי כהב הלוי לא נזכרו „היהודים” אף פעם אחת; כי הנה על ידי ביאורנו

¹ scorta virilia (244). ² ראתלמעלה נ” 3. ³ ביונית Kojnonia mydzike ton afrodiojon. ⁴ ראה הלאה ביאורנו על ג) לוח הטועים. ⁵ Cf, 492. ⁶ הגאום, הודקקתו לנשני” (218 E). ⁷ Cf, 420—421. על הגאומים חאלה Cf, עיי ויוונם חרשו העולכות” (481); ⁸ זיווג ובעילה” (507); נשמות אחרות שיבואו מזיווג מלכא קדישא ושכינתיה” (524). ⁹ (Graetz XI 105, 599). ¹⁰ ראה למעלה נ” 6, והם נקראים גם „סין, אפיקורוס” (כתק, Graetz XI, 603). ¹¹ כ” 74. ¹² חידושי סהרשא, כ” 70.

זה מצאנו פה את זכרונם למצער בדרך רמז. לא נוכל לפרש כי כנוי „גנבים” הלז רומז-אל התוגרמים, כי הלא הם נזכרים הלאה (נ' 16) בשטם מפורש ולא על ידי תאר סתום. נ' 9— „התשיעי, כי לא יענו עד שקר ואל ידברו כוב איש לדעתו, ולא יהיו הולכי רכיל (או מוסרים?) זה לזה, אפילו אם הם מאמינים”.

ידענו מה שרש דבר נמצא באהבת האמת בין השבתאים¹ ועוד כי מצות העיקר הלז היא הפך מפעולות הפרנקים אשר הסתוללו ברבנים ויעוללו עליהם עלילות ברשע לאמר: „סות ותועבה בסיר התלמוד כי יצוה למאמיניו לרמות ולהרוג את הנוצרים (426) ולקחת דם נוצרי לחג הפסח” (432).

נ' 10— „העשירי, כי אין להם רשות להכניס איש באמונת המצנפת אפילו את הנכנס (?) בה כחוקה (באונס?). כי כל איש אשר הוא מבעלי המלחמה הוא יבא (בה) בלב שלם ובחפץ נפשו בלי אונס מאומה”.

הלאה (בחתומה) נביע אמר על הנאום „בעלי המלחמה” הרומז על השבתאים כאשר זכרנו למעלה (פתח דבר). — הנאום „אמונת המצנפת” הוא שם נרדף אל „דת איסלאם” מאז המיר ש"צ את דתו². — האזהרה הזאת לבלתי הרבות גרים היא יסוד אמונתם, כאשר יעיד חיון לאמר: „כמה פעמים פשפשתי אחר־אשר היו אומרים (מאמונת שבתאי צבי) שיודעים סוד האלהות וכולם פה אחד היו אומרים שהם מושבעים³ ועומדים שלא לגלות לשום אדם” (515)⁴. וככה יכתב לי ה' שמואל לוי: „הדוגמה לא יקבלו אדם בסודם, ולכם יחרד פן יבינו התוגרמים את הגינם כי אז יבא יבא הקץ לעדתם, לכן קשה בימינו אלה לאיש נכרי להספח על קהלתם”. בזאת שונה דרך התלמידים מדרך משיחם אשר התהלל לאמר: „והרי מאותו היום אספתי כמה עמרים מהנפשות אשר עשיתי והוספתי מהאומות על ישראל” [487], ויחוקקנו גם ב„סהדותא דמהימנותא” שלו [252]. מן התהפוכה הזאת למדנו למעלה⁵ כי החלה תקופת ירידת הכת ההיא.

נ' 11— „עשתי העשר (הוא), כי לא יהיו ביניהם חומרים, ואל יחמדו דבר אשר לא להם”.

העיקר הזה אשר תכניתו דומה אל הקודם (כי שם יאסור את חמוד הנפשות לבלתי יצודם בחרם האמונה, ופה יאסור את חמדת ההון והרכוש), עומד מנגד להליכות השבתאים, מהחל בש"צ עצמו אשר חלק למעריציו את הכסף הנתון בידו מאת השר רפאל יוסף צלבי, צרף-באשי במצרים, לעזרת הקהלה העניה והמעושקה אשר בירושלים [219]. ולמעלה כבר דברנו על דרכי חיון ואיליון ודומיהם בענין הזה.

נ' 12— „שנים העשר הוא כי יחוגו את מועד ששה עשר לחדש כמלו בשמחה גדולה”.

ידוע כי הגיל והמשוש הם יסודיות עצם אמונתם ואמונת החסידים החדשים⁶ וכי ש"צ עצמו אהב תענוגים ונגינות וישורר גם שירי המון⁷, אף צוה על „הריקוד שיהיה

¹ ראה למעלה נ' 3. ² „לבש המצנפת” [252]; שם הצניף הסהור על ראשו [219, E] Cf. עסיפת הישכעאלים [212, E]. — על המלבוש המיוחד למשלמנים, ראה מאכרי: *Quelques actes diplomatiques inédits concernant les Juifs de Turquie, II b*, note 45 אשר יראה אור בקרוב. גם התשובה בין ר' משה כהן ורב עיר ברומה (כהונת עולם קושטנרדינה הת"ק, נ' 74) אשר בה ידובר כנראה על תקנה מכוונת לעצור בעד סגפת הכרת הדת אשר רבו חלליה בימים ההם. ³ ראה למעלה נ' 3. ⁴ ראה למעלה נ' 5. ⁵ בסוף הקדמתי על העיקרים ב. ⁶ Cf. *Th. Reinach Histoire des Israélites*, p. 284 (7). ⁷ 468 יסוד לפני כזהלה וינה" [487].

בתיקון ובסדר" (486). — על החג הלז ראה למעלה (נ' 7, 6) והלאה (ג' לוח המועדים). נ' 13 — "שלשת העשר, כי יפעלו חסד זה עם זה, ויתאמצו לעשות רצון-חברם כרצונם".

נלוו וידוע כי הכת הזאת, מראשית הולדה, הצטיינה בפורון צדקות לאביונים לקרב את ביאת המשיח ולנחול חיי עולם הבא¹). ואל נהמה על התרומם מצות החסד פה למדרגת עיקר, כי ברעיון הזה תצא דה ש"צ בעקבות האיסלאם אשר יחשוב את מצות הצדקה (ר'כאת) לאחד מחמשת הנאוו (ש'רמ) כאשר הזכרנו למעלה (נ' 2). גם זאת ראוי להעיר כי העיקר הזה, כמו דת המשלמנים, לא יצוה לעשות חסד כי אם לבני אמונתם ואין לדיים אתם. — סוף העיקר הלז מזכיר את מליצות התלמוד: "עשה רצונו כרצונך" (אבות ב, 4); "מעולם לא עברתי על דעה חברי" (שבת ק"ה:);²

נ' 14 — "ארבעת העשר הוא כי יקראו תהלים בכל יום בסתר".

למה גדלה אהבת ש"צ לספר תהלים? אולי יען גם שניהם יוחסו לדוד המלך³). יהי מה, בכל קורות ש"צ וקדושו נפגוש את החשק הנמרץ לספר ההוא. כבר ראינו למעלה (א. התפלות) את המצוה לקרוא בהפסקת התענית את המזמור 40, אולי יען יצדק מובנו אל חליפות חיי משיח נרדף ומקוה, נושע ומבשר ולכל הנסבות אשר נשא ש"צ על נפשו. אף ראינו את המדיח הזה משורר את המזמור 45 בלויית הנשים, אף מתהלך בחוצות סמירנה ועל שפתיו מזמור 118 (221), דומה אל קריאת "הושענא" אשר קראו למחוקקם בבואו ירושלימה (בשורת סתי כ"א, 9) כי, כאשר אמרנו למעלה (נ' 6), גם ש"צ רצה לעשות כמעשהו. גם (לפי דברת הסופר De la Croix) כאשר קרבו ימיו להיות משולח ביד פשעו לארץ גזרה, לעיר דולציניו "מצאוהו השומרים בכפר קורוג'ישימה (בקושטנדינה) והוא עם יהודים רבים מתעלסים בקריאת תהלים" (490). ככה בקהלת אמשטרדם שררו את המזמור 75 לרומם את חיון (537)⁴). — יש להשתומם כי לא נמצא פה זכרון ספר הוזהר אשר, לפי דברת רבים, יקראו בו הרוגמה בבית תפלהם תמיד (תולדות, שב), גם הפרנקים יעריצוהו (426). ועוד מקום ספר אחד נפקד פה, הלא הוא ספר שיר השירים אשר, לפי נייבוהר, יקר בעיני הדוגמה מערך ספרי משה והקוראן, עקב נמצאו במליצותיו די רמזים לדרושיהם על דרך סוד וענבים (507). — על האוהרה "בסתר" אשר בסוף העיקר הזה, ראה העיקרים נ' 8, 10, 16.

נ' 15 — "החמשה עשר, כי בכל חרש יביטו אל מולד הירח, ויתפללו כי תהפוך הלבנה את פניה למול השמש, ויהיו (שני המאורות האלה) פנים אל פנים".

למותר יחשב להעיר על היקר והערך אשר התלמוד (חולין ס:) והוזהר (א, קל"ו): וספר השבתאים (חמדת ימים ב', טראשו) והלאה יתנו אל התקדרות הירח ואל מולדיו, אל תקופותיו ומסבותיו ואל קידוש הלבנה. אם הרעות האלה לקוחות מדתי פרס לפי מחשבה אדולף פראנק והמעתיק ספרו ר' אהרן ייליניק⁵, או מן שיחות כנען ואשור כדעת ר' יוסף הלוי⁶, לא לנו להכריע, על כל הפנים קרוב להאמין כי גם רוח האיסלם צלחה על יצירת העיקר הזה. אין לפון כי כמו הקראים אשר שבו ויאחזו במנהג הקדמון בישראל

¹ 486. ראה גם למעלה בהקדמה, 2, מצבם בחיים. ² על מליצות שאולות כאלה, ראה למעלה נ' 3. ³ ראה העיקרים 2, נ' 15. ⁴ על מעללי חיון בארוכה, ראה מאמר חדש לירידי הרב ד. קויפטמן בעתון Revue des Et. j. Avril-Juin 1898, № 72, pp. 256—272. ⁵ Die Kabbala, Revue des Et. j. Octobre-Décembre 1844, pp. 184—185. ⁶ Leipzig 1844, p. 272.

לחשוב חשבון השנים על פי ראיית חרוש הלכנה, וזאת למען החליק לאדוניהם המחמדרים
[לקומי קדמוניות, י"מ], כן גם את הדוגמה הפעם רוח האיסלאם בהחויקם במנהג ההוא¹
ויהו מה, יאומן כי חשבו השבתאים את ש"צ לצלם הלכנה ודמותה, כי הלא הוא מיוצאי
חלצי דוד², ומצד אחר ידענו כי בימי רדיפות קיסרי ביזנטי השבילו חבמי ישראל להודיע
בסתר אל הקהלות את חרוש הירח על ידי הסימן הנעלם הזה: "דוד מלך ישראל חי וקים"
נראש השנה כ"ה; וגם הרעיון האחרון הזה יכון אל ש"צ אשר, לפי הכלי דניאל ישראל
בונאפוס, לא מת לשחת כי אם חי עורגו ומלך ימלוך לעולם ועד [338]³.

נ' 16 — "הששה עשר הוא כי יהיו זהירים במנהגי התוגרמים, יען בואת ינקרו את
עיניהם. ועל תענית ראמאזאן אל יחר להם (=אל יכס לבם) אם יעשוהו (=יהענו בו). וכן
על הקרבן אשר יעשו (=יוכחו התוגרמים) לשדים, אין רע אם לא יעשוהו. [רק] כל דבר
אשר יוכר לעיניהם, אותו עשה יעשוהו".

החנופה הזאת מסורת היא בידם ממשחים, אשר גם עליו יסופר כי שני פנים היו
לו, "לצוד שני שועלים גם יחד": פעם התיחד כיהודים למען הפוש את ישראל בלבם,
ופעם השתלם כמשלמנים, וכל זאת להנות את השלטן ואת המופתי (=השופט) לאמר:
"מושך אנבי את העברים אל חיק דת איסלאם" [489], עד כי [לפי De la Croix] "גלאה
השולטן כלכל את נכליו ויחדל לתת לו את ארוחתו ארוחת המיד" [490]. התפוכותיו אלה
לא הקציפו את אחיו בני אמונתו הישנה, כי מעריציו התנכלו ויעבירו קול במחנה, אחרי
בגדו בדתו, לאמר: "עצך המשיח בהמירו את אמונתו למען יזכה במשלחתו; כי כאשר
התחפש משה ויהי למצרי בהיכל פרעה, כן השכיל ש"צ להתנכר כמשלמאן בחצר
השולטאן (נב מלנאו וכיש מלבר)" "כי הגה שבתי דקבל עליו אמונת ישמעאליים כבר
היה מוכרח לזה כדי לראות כל עניני הקליפה ולגבור עליה בסוף" ולחליץ מן המצר את
"ניצוצות" הקדש המזרחת בגוים [488, 501]. או כדברי קרדווי, "בגין דאיהו משבט אפרים
מזרעיה דירבעם בן נבט יתחלל הוא וזרעיה בין עכו"ם" [502], או למען כפר על עון הגלולים
אשר עבדו בני ישראל בגולה [497], "וה' הפגיע בו את עון כלנו כל העונות שלנו יפגיעו
בו שיחזור ויעשה כל עונות שהיו לנו מימי קדם ועד עתה... כי יאמרו עליו שהוא
משוימד וכופר ובאמת צריך להיות כך" [503]. והתואנה היא היתה לכסות עינים גם
למדרכי מוכיח וכאשר חשב להתנצר הצדיק את נפשו לאמר: "משיח בן דוד יתחלף
מלבושו וילבש בגדי עשו כי מה שהיה צריך להתלבש לבן... יתלבש עתה בלבוש ארום
ויהיה זה תמיהא גדולה בעיני הבריות ולזה יאמרו עליו מי זה בא מארום חסוין בגדים" [503].
בעקבות ש"צ יצאו גם מקדישיו הסאלוניקים⁴ והפראנקים אשר גם הם יתראו דבקים
בדת הקתוליקים ואולם לא יתחתנו זולתי עם בני אמונתם [435]. — על זאת נתפלא כי
בהזכיר העיקר הזה את הראמאזאן ואת הקרבן לא הוסיף גם את הנסיעה לעיר מכה⁵
כאשר נסע קדושם יעקב קירירו קרוב לשנת הת"ן (לפי טוביה כהן הרופא) למען התחמד
במשלמנים [504].

נ' 17 — "השבעה עשר, כי לא יתחתנו עמהם (=עם המשלמנים) לא בחייהם ולא
במותם, כי הם שקין ונשותיהם שרין ועל זאת נאמר ארור שוכב עם בהמה".

¹ על אדות השפעת האיסלאם על ש"צ, ראה למעלה נ' 2. ² ראה העיקרים נ' 2, 14. ³ ראה
הלאה בחתימה. ⁴ 337; ראה למעלה בהקדמה. ⁵ תכונתם וגם העיקר נ' 8. ⁶ אחר
מחשבת תנאי האיסלאם, ראה למעלה נ' 2.

דומה אל סאמר התלמוד „ולא ישא בת עמי הארץ מפני שהן שקץ ונשותיהן שרץ ועל בנותיהן הוא אומר ארור שוכב עם כל בהמה“ (פסחים מ"ט:) אשר אולי שאלוהו הדונמה על ידי הוזהר (III קנ"ג: „ראשהדל בשקצים דאתמר בהון עם הארץ שקץ“) ויהפכוהו נגד התרכים הנקראים בפיהם „קליפות“ (תולדות שם). האם עודם שוכרים את נפשם מן התערובות עד היום הזה? יש אומרים כי שבת החק הלז קטרו, ורבים מהם כבר החלו לבא במסרת חתונות התערובות עם התוגרמים⁽¹⁾.
נו' 18 — „השמונה עשר כי יזירו לעשות ברית מילה (=למול) את בניהם ולהסיר (=ולגל) את החרפה מעל עם הקרש“.

סודעת זאת כי האחד משני החקים אשר ישמרו הדונמה מן היהדות הוא למול את הבן בן שמונה ימים (338). והלאה (ג. המועדים) נראה כי יתנו עד היום את חג מילה משיחם. והסופר Ricaut יודיענו כי ש"צ עסק (אחרי המיר דתו) למול את ילדו ישראל בני שמונה ימים⁽²⁾. — המליצה האחרונה בעיקר הזה לקוחה היא מספרי בראשית (ל"ד, 14) ויהושע (ה', 9):

החתימה. — „כי את ח"י הסדרים האלה חפצתי, אף כי קצתם מתורת „בריאה“. כי לא שלם הכסא עד הנה, עד נקום את נקמת בני ישראל (מן) סמ"ך מ"ם (=סמאל) וכיתתו. בעת ההיא יהיה הכל אחד, לא איסור ולא התר, לא מומאה ולא סתרה, וכלם יכירו אותי למקטון ועד גדול. והוזהרת את החכרים אשר הם טאמינים ולא באו בסוד המצנפת, אשר היא המלחמה, לבעבור יזירו לקים את הבריאה והאצילות, ואל יגרעו דבר עד עת ההגלות, ומשם (=מן היום ההוא) והלאה יתלבשו בעץ החיים והיו כלם למלאכים. יהי רצון כי יגלו במהרה, אמין“.

להבין שמץ דבר מן שפת עלנים זאת אשר רבה ריקה ושדופת קדים, נחוץ להציע הקדמה קצרה אשר על ידה תבוארנה מינה שתי המלים התאומות „בריאה“ (נו' 8) „ואצילות“ יחד עם המצית החתימה הזאת:

„האין סוף“ נגלה בתחלה בראש תבנית תבל, הוא „אדם עילאה“ או „אדם קדמון“ אשר בו התאחדנה, לפי המקובלים, עשר הספירות בחוכרת⁽³⁾. מן השפע הראשון הוא נבעו בקרני אור ארבע מדרגות העולם: „אצילות, בריאה, יצירה, עשיה“ (ר"ת: אבי"ע)⁽⁴⁾. מלת „אצילות“ אשר בראש המחברת המרובעת הזאת תוקה במובנה הנהוג (כמו „אדם קדמון“) על כלל הספירות, לדעת המקובלים האחרונים⁽⁵⁾ גם לפי קדמוניהם⁽⁶⁾ אשר המציאו גם „מסכת אצילות“ המלאה סודות⁽⁷⁾. הלאה נדבר על „אצילות“ אחרת המקבילה אל זאת אך צוררת לה. ותורת השבתאים הביע כי מבטן „עתיקא קדישא“ נילדו בדרך אצילות „מלכא קדישא ושכינתיה“ (519) או ש"צ לבדו („המצוי אשר נאצל ממנו והוא אלקי ישראל“)⁽⁸⁾.

„הבריאה“ הבאה אחר „האצילות“ היא עולם השכלים הנבדלים אשר בקבוצתם יקראו „כסא הכבוד“ או „בורסיא“⁽⁹⁾. בראש „עולם היצירה“ הבא אחריהם והמכיל את

⁽¹⁾ ראה למעלה בהקדמה (6 עתידותיהם). ⁽²⁾ Cf. 490, ובן שמונה ימים הוא בעצמו אל את בשר ערלתו (E, 219); ואולם נאמר במקום אחר: „גולד מדול ובן י"ג שנה ישיפו ממנו דם ברית“ (E, 218). ⁽³⁾ Die Kabbala p. 130. ⁽⁴⁾ Studien über jüdische Religions-philosophie v. A. Schmiedl, Wien 1869, p. 127. ⁽⁵⁾ Die Kabbala p. 143. ⁽⁶⁾ „אצילותיו שהוא שרש לכל הבא בנבול“ (דרך אמונה לר' מאיר גבאי י"ג). ⁽⁷⁾ Graetz VII, 219. ⁽⁸⁾ Die Kabbala, pp. 43, 162. ⁽⁹⁾ 554.

הכבדים ואת הגלגלים, נצב המלאך „מטמרון“ אשרנקרא בשם זה *Metà Thrònos* ביונית יען הוא עומד אחרי „כסא הכבוד“ אשר זכרנו¹). והשבתאים אומרים „שבגלות העבודה היא למ"מ"²; ולפי שימתם, זאת חטאת ישראל כי תחת להתפלל לש"צ אשר לו לבדו נאיה הכבוד וההוד „ולו צריך לעבוד והעובד לזולתו אינו עובד לאלהי אמת“ (554) עתר יעתרו לסבה ראשונה (עתיקא קרישא) כדרך הפילוסופים או לכחות השפלים כמעשה עובדי העצבים „וישראל עכשיו בלא אלקי אמת כרי שיצדק פסוק שכחו אל מושיעם וכו“ (482) כמאמר קורדווי „וימים רבים לישראל ללא אלקי אמת“ (497).

והמצב המעציב הוא לא יעמוד, לפי תורתם, רק כל עוד ישראל בגולה בקרב הישמעאלים הנקראים גם „קליפורה“³ אשר הן „אצילות צד השמאל“⁴ הנאצלות מן השמן והן „סמאל וכיתהו“⁵ הנזכרות למעלה. והוא לא יחלוף כליל רק אחרי מפלת הממשלה היא מהגרת „האצילות של צד הימין“⁶ וישוב „כסא הכבוד“ לאיתנו, כי „לא השם שלם ולא הכסא שלם עד שיאבד זכרו של עמלק“ (מדרש שוחר טוב על מזמור ט', 8—7).

וכאשר יקרבנו ימי הגאולה היא „בהרוא זימנא יחזור שבתי צבי לגלות עצמו“⁷ כי עורנו חי (332), ובטעות „כולם חושבים עליו שהוא מת ואינו כן“⁸. או תבקע כשחר עת רצון „ועולם התיקון“ אשר עליו נשאו משא גם האר"י⁹ וגם השבתאים (230). והיה באחרית הימים ההם, „שבת ישבתו כל חקי האיסור וההתר (230) „ויתבטלו דיני התורה ע"י המשיח“ (E, 212).

תשוקת הבטול הזה תפעם תמיד את השבתאים מאז נולדה תנועת משיחות ש"צ (230). המה „חתרו חתירות להסיר עולה של תורה ולנתק מוסרות הדת“¹⁰ „התירו... לעבור על דת אלהיהם, צוו עבור על דת“ (כתק, 69). ותהי ראשית מעשיהם להשחית את היהדות כי השביתו את צום עשרה בטבת (232). גם מגמת פני ש"ץ להפך חקי התלמוד כי „האכיל חלב כליות... גם עשה ברכה... ברוך סתיר אסורים“ (484). והגאום הזה דומה למליצת חתימתנו: „לא איסור ולא התר“. אף אחרי המיר דתו שאנו מעריציו חיל מן התהפיכה הזאת אשר נקדשה בעיניהם „ובימים ההם כתב ג"כ (קורדווי) אנרות פלסתר, לחכמי עיר איזמיר ודי בכל אתר ואתר, לחוק האמונה בש"צ אחר אשר תורת משה הרס וסתר“¹¹. ויהי כל הגיונם לברוא „תורה חדשה“ (524). ובספר אשר יחסדו לר"י אייבישיץ כתוב כי „אין צריך לעשות המצות ולקיים התורה“ (363, 554) וכי המקובל העוסק בסודות התורה יוכל לעבור עבירות בלי מכשול לבב (386) „ונתן בזה יד לפושעים מאמיני ש"ץ... כי יאברו רב לנו מצאנו תנא דמסייע... פרקי עול התורה וכל המצות“ (548).

¹ שם. 494; ראה למעלה נו' 3: 3. ראה למעלה נו' 17. 4. Graetz VII, 482.
² Die Kabbala p. 164. Graetz 6. שם. 7. וזה שהיה ראש בתוגרמא חזון לגלות עצמו (503), והשאת מתחיל לגלות עצמו (502). 8. 502; ראה למעלה נו' 15. Graetz 9.
³ IX, 423, 10. Graetz XI, 598. 11. 497; ראה למעלה נו' 16.

ג) לוח מועדיהם.

ה' סעדי לוי בלוח השנים אשר הוא מוציא לאור, העפיל זה שנות מספר לקבוע את מועדי הדוגמה, אשר לפי דברת בנו, מררוהו וישטמיהו עקב מלאו לבו לחשוף תעלומותיהם אלה. וה' שמואל לוי יספר לי גם כן כי השבתאים ההם יבאו תמיד אליו לקנות את לוחות השנים אשר הוא מוכר בסאלוניקי, וכל זאת בהפצם לדעת את קביעות השנה ליהודים אשר על אדניה המכעו בלי ספק גם חגי הדוגמה.

הנכבד במועדי ש"צ הוא „הראשון להורתו“. קאורים ובגילה וחדוה כברו את יום הראות אותות ההריון. גם ימי הולדת אותו ומילתו ועָגְדו (בדמיונו) עמרת תפארת, קבועים פה כאר היטב. את יתר החגים אשר רוח החידה מרחפת עליהם ניגע לכאר ככל אשר לאל ידנו.

מלכר הפהרונים והתקונים אשר יביא „לוח המועדים“ הזה אל הדברים הידועים לנו כבר, נראה בו לתמהון לכבנו לא לכר שנויים רבים בין קביעותיו ובין הקביעות הנובעות ממקורים גלויים, כי אם גם חסרון מקראי קרש אחרים הראויים להמנות במספר אלה ונפקד מקומם פה, כמו: אחד בתשרי, הוא יום השמיע ש"צ את משיהוהו בחצוצרות וקול שופר בבית הכנסת אשר בסמירנה (221); העשירי בו, הוא יום מותו בעיר דולציניו¹; עשרה במכת אשר צוה להפוך אותו למשתה ויום טוב ולששון ושמחה; יום שנים ועשרים בו, אשר בו הלך למסעיו לכא עירה קושטנדינה ולקחת את הנזר מעל ראש השלמאן (485); ארבעה עשר בניסן, יום הקריב לכא אל „מגדל עזו“ להאָסר, וכבואו קרוב למבצר היה ערב פסח ושחט כבש לשם קרבן פסח" (486), הוא הובח אשר לפי דברת רבים, יחגוהו הדוגמה עד היום הזה בשם „חג הכבש" (תולדות, שם); יום חמשה עשר או עשרים ואחד בו, הוא היום אשר, אחרי המיר דתו „רצה הקב"ה... להשרות שכינתו רוח קדשו על הגואל האמתי... להושיע ולנאול את ישראל" (489); שלשה עשר באלול, יום המיר דתו (243), וכאלה קורות רבות הערך אשר לזכרונם היה ראוי לקבוע חגים.

— מאין דרך אחרת לפתור את החידה הזאת, נאָלץ לחשוב כי מחשבת כותבי „לוח המועדים“ הוזה היתה להגביל את חגי ש"ץ על מספר י"ג כמנין מועדי ישראל (1 פסח, 1 שבועות, 1 ראש השנה, 1 יום הכפורים, 1 סוכות, 1 שמיני עצרת, 1 חנוכה, 1 פורים, 5 צומות), הוא המספר אשר נקדש לישראל (למשל י"ג מדות: שמות ל"ד, 6). ואין לתמוה על דקדוקי מספרים אלה בקרב הדוגמה, כי לפי השערתנו למעלה² שמו את לבם גם על המספרים ח"י וחמשה. ועתה נציע נא את „לוח המועדים“ עם ביאורנו אחר כל אחד מהם:

— 14 סיון: מועד צמח.

נראה כי מלת „צמח“, אשר עליה נשוב לדבר למטה³, נבחרה פה יען נמצאה יחד בפסוק אחד עם כנוי „צבי“ אשר לש"צ (והיה צמח ה' לצבי ולכבוד: ישעיהו ד', 2). לא נדע איזה המקרה בתולדותיו אשר אליו ירמוז החג הלז.

— 21 סיון: נמשח ע"י אליהו.

¹ 256; אולם ראה למעלה א. התפלות. ² ב. הקדמה והעיקר נ"י 2. ³ ה. שיר עברי: בית ג'.

אין לפון כי זה הוא נביא השקר, נתן העזתי, אשר מיום ראותו את פני ש"צ התאמר לאלוהיו התשבי אשר שב לתחיה לסל את המסלה לפני המשיח (218) „ויקרא נתן הנביא בקול גדול זהו מושיען של ישראל“, גם „אמר... אלוהו הנביא נתן לי ספר המתחיל... הנה בן נולד למרדכי צבי“ (473), הוא הספר הגנוז אשר גם אברהם היכני התעה בו את ש"צ ויולוכנו שולל (470). אולי הידיעה החדשה הזאת כי ביום „כ"א סיון נמשח“ תועיל להפיץ את עננת הספק הרובצת על יום בוא הנבואה הראשונה אל העזתי (474). ולא לנתן לבדו נגלה אליו כי לשלום קארמונה, אחד ממעריצי ש"צ (484). אף הסופר Galland יעתיק נבואה על דרך ראשי תיבות כאלפא ביתא לכבוד ש"צ אשר הודיע הנביא התשבי ליהודי אחד כארץ הגר¹). ראה עוד הלאה²) המליצה: „בבוא אליו נתן הנביא, נצעק לאלהי אבי אבי“.

— „24 סיון: נתנו לכם בעצם היום הזה“.

לא אנקד את המלה הראשונה „נתנו“ כי או לא נדע מי הוא הנושא שלה בלשון רבים, לכן בחרתי בקריאה „נתנו“, ובכן הנושא הוא „האל“ או „נתן“ אשר גם רמזו שמו במלה הזאת (נתן=נתנו), והנושא הרשום בכנוי הפעול הנכתב הוא ש"צ, ויהיה טבנו: נתן הנביא או אליו הודיע בקהל את משיחות ש"צ שלשה ימים אחרי המשח אותו בסתר (ביום 21 סיון הנוכח לפני זה). — הנאום „בעצם היום הזה“ יכון מאד לרוח מליצת נתן העזתי אשר, לפי הנודע, שכל את ידיו לכתוב רמות ונגידים בשפה נפוחה אך ריקה ובוזקה ומבולקת וכל רוח אין בקרבה (217). — כמעט נפתה לבי לחשוב כי נוסחת „לכם“ היא מעות סופר תחת „לחם“, ואל נתמה על המצא כשנה כזה בכתב הלז אשר עצמו בו השגיאות „לארנית“ תחת „להתענות“, „שנתמעת“ במקום „שנתמעט“, „לאוציא“ תחת „להוציא“, „העילים“ חלף „ההלים“, „כיטה“ תמורת „כיתה“ וכו'. נשאר לנו איפא להבין מה „גתינת הלחם“ אשר ידובר עליה לפי השערתנו האחרונה? אולי תרמזו אל גתינת מכסת 4000 האליר (474) אשר לקח ש"צ מרפאל יוסף צלבי למען עניי ציון ויקדש בעבורם בעיני העם (214). אם אמת כפי השערתנו זאת הנה מצאנו פה קביעות יום לחלוקת הכסף ההוא אשר לא פרש עֲדָנָה מתי היתה³).

— „9 תמוז: התחלת הלבוש הנפש“.

לא זרה לנו מלה „לבוש“ כי ידענו את מושגיה השונים בכתבון השבתאים. פעם מובנה „התנוסס הרוח“⁴), ופעם „הגשמה“⁵) או „המרת הדרת“⁶). המובן האחרון הזה ברור יותר כפתגם הידוע „לבש המצנפת“⁷). — ואולם מה הענין אשר אותו יחנו ביום הזה? ראה הלאה (באורנו על: 17 תמוז, 3 אב).

— „17 תמוז: ראשון להורתו“.

הוא יום התענית אשר במל אותו ש"צ בימי מאסרו ב„מגדל עזי“. ואולם תחת המכה הזאת כי הוא „ראשון להורתו“ שמענו אחרת מפי סספורמאס והוא כי, לפי רוח דמיון ש"צ, נוססה בו רוח המשיחות ביום ההוא (240). ויש סמך לסבת „ראשון להורתו“

¹) R. des Et. j. № 35, Janvier-Mars 1889, p. 105. ה. שיר עכרי: בית ו'. ²) ראה למעלה קביעות כזאת ביום 21 סיון. ³) „יתלבש ברוח הקדש“ (502). ⁴) „יתלבש עצמו בהוא כהן און (503). ⁵) „יתחלף מלבושו וילבש בגדי עשו... להתלבש לכן... יתלבש עתה בלבוש אדום“ (שם). ⁶) ראה למעלה ב. העקרים נו' 10.

לפי הנאמר הלאה כי „21 אדר יום שנולד” והזמן אשר בין שני החגים האלה כתשעה חדשי דריון. איככה נשלים את שתי הדעות האלה יחד? אולי דרך אחת לשתיהן לפי הנאמר בירמיה (א', 5) „במרם אצרך בבטן ידעתוך וכו'”, ואם כן רוח המשיחות לבשתהו הלילה אמר הורה גבר. — לפי זה, אולי נוכל לבאר גם את הנאמר למעלה (9 תמוז) „התחלת הלבוש הנפש”, ויהי פרושו כי (לפי דמיונם) ירדה „הנפש” אל רחם אם ש"צ שמונה ימים קודם יצירת הולד.

— „20 תמוז: חג המאורות”.

מלת „מאורות” תורה בכתבון השבתאים על „הנאצלים” (כמו ש"צ) מן הסבה הראשונה¹). אולי גם ככדו קאורים ובלפידים את היום הזה אשר הוא ערב יום החג „24 תמוז” אשר נבאר עתה.

— „24 תמוז: שבת קדש”.

ידענו כי ברוח שנעונו או למען הדריך את קהל אמוניו להפר את תורת הרבנים, יסר ש"צ ביום 23 תמוז (חל בשבת התכ"ו ביום ב' לשבוע) חג חדש בשם „שבת הגדול”, הוא „שבת קדש” הנאמר פה אף כי הברל יום אחד בין שניהם²). אף נזכיר לתועלת הקורות כי ישעיה לוי וליב הערץ נענשו קשה עקב אשר חללו את „השבת הגדול” שהוא בקנותם מאכל בכסף [241].

— „4 אב: התחלת עמרת תפארת”.

מלת „עמרת” נמצאת גם למטה³) ומלת „תפארת” כבר נזכרה למעלה⁴). הנאום „התחלת” הנמצא גם למעלה⁵) יסיתני בספק אולי שני החגים האלה (9 תמוז, 3 אב) או האחד משניהם רומז אל קורות ירדת ש"צ מצרימה⁶) לפנות לעזרה למען אביוני ירושלים, הוא המסע אשר יתאר ר' משה חנינו בהתוליו: „זה השומה הלך שליח, ובא משיח” (472). כי הלא מימי הנסיעה ההיא (אשר נקדשה על ידי מליצת ישעיה „את כי נשלח ומי ילך לנו”, 472) יספרו השבתאים את „ראשית [=התחלת] גבורות משיחם ונפלאותיו [216].

— „9 אב: חג השמחות”.

הוא יום הולדת [בשנת השפ"ו] את ש"צ אשר מאז נאמר „במגדל עז” שלח את דברו לכל קהלות גולה ישראל ויצו אותן להפוך את האבל והצום שהוא ליום טוב ולמש זה ושמחה לכבודו [240], אשר על כן נקרא היום הזה גם בשם „מי שברך”⁷). ולפי דברת רבים יחגוהו השבתאים בהערובת המינים באישון לילה ואפלה⁸). ויעקב אבן מעדן מעיר סאלי [באפריקין] הרחיב בנפשו עז להשמיע בקהל רב כי כל איש אשר ימאן לקרא את יום חרבן ירושלים מקרא קדש וחג לכבוד הולדת את ש"צ, לא יזכה לראות בנחמת ציון והדרה [256]. — הרבר הקשה במעיף הזה הוא כי תחת „9 באב”⁹) נאמר למטה כי „יום שנולד” ש"צ הוא „21 אדר”¹⁰). בפירושו שם נתאמן להשלים את שני ההפכים האלה.

— „15 אב: נמלח”.

הוא המנהג האמור ביחזקאל [מ"ו, 4: „המלח לא המלחת”] ויקחוהו, בלי ספק,

¹ „למאורות הכתששים מכניו” (554). ² ראה למטה (16 כסלו). ³ ד. שיר עברי, בית ה': יצא בעשרה” (א. א. התפלות, בהקדמה 2: „כתפארת ישראל” (5). ⁴ 9 תמוז: התחלת הלבוש הנפש” (6). ראה למעלה: 24 סיון (7) תולדות [שם], ראה למעלה, הקדמה א. התפלות, וב' העיקרים נו' 6. ⁵ ראה ב. העיקרים נו' 8. ⁶ לפי הסופרים De la Croix, d'Arezzo, ראה למעלה: 17 תמוז.

לשנות את בנדי החג העברי הידוע מקדם ביום ההוא ו"לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב", תענית כ"ו:).
— 16, כסלו: פורים".

המועד הזה יצר שני עקרים (ג' 21, 7). לכן נראה כי הוא הנכבד מכל החגים אשר אין להם שם חזק בתוך העיקרים. מה מקור הג הפורים הלז ומאין מוצאו? איזה המקרה בקורות ש"צ אשר ליזכרנו קבעוהו? אולי דברי הסופר Ricaut יתנו לנו את פתרון החידה הזאת: „נתן העזתי ההנבא כי לתקופת השנה מיום שבעה עשר לחדש כסלו (התכ"ה) יתיצב המשיח לפני השלטאן ויקח את כתרו מעל ראשו ואותו יוליך אסור באזיקים" (474). הברל יום אחד אשר בין לוח זה ובין דברי Ricaut לא יפריע את השערתנו, כי כבר ראינו הברל כזה למעלה (24 תמו). — עוד מקרה אחד מצאנו בחדש כסלו: „ביום ג' של חנוכה (התכ"ו) בא (ש"צ) לבית הכנסת מלובש בנדי מלכות והתחיל לומר בקשות ופזמונים הרבה ועשה שמחה גדולה ביום ההוא" (477).

— 21, אדר: יום שנולד".
למעלה (9 אב) דברנו על ההפך אשר בין הסעיף הזה ובין דברי סופרים אחרים. אולי נשלים בין שתי הדעות האלה כאשר נקבע את השעה באב ליום הולדת את ש"צ, ויהיה 21, אדר: יום שנולד" יעקב קירידו, או להפך (ראה תולדות, שם).
— 28, אדר: יום שנימול".

יש להעיר כי גם בלוח המועדים וגם ב"ח העיקרים, ענין המילה הוא האחרון בסדר. האם במקרה היתה זאת או בצריה? לא ידענו*.)

ד) שיר עברי לתהלת ש"צ.

שירים עברים נגד ש"צ כבר ידועים לנו, כמו שירי הספר „צבי מורח" לר' עמנואל פראנסים (465; E, 209) בהוצאה „קובץ על יד" (1, 101) והמהדלה הנדפסה בספרי „תולדות" (122) אשר, לפי הנראה לי עתה, חוברת נגד אברהם מיכאל קרדווי, כי כל מעשיו וקורותיו רמוזים בה¹). לא למותר להעיר פה דמיון החרוז „יה" במהדלה הזאת ובשנינת ר' יעקב פראנסים (מתק, 72—73).

מצד אחר ידענו כי גם השבתאים לא שבעו בנבליהם ובמוקשים אשר שתו אל „הכופרים" וברדיפות אשר רדפום עד דכא²), כי גם באכחת חרב השיר אחזה ידם (שם, 70). מעבר אל עבר ידו שתי המחנות זיקי שיר שנונים, עד כי התלקחה אש המריבה ביניהם ותהי גם יד איש באחיו.

אולם, למול תנובת השירה הפוריה אשר מצוררי ש"צ מקורה, לא היתה בדינו

* אחרי כלותי את ביאורי זה על „לוח מועדיהם", בא לידי ספר אבן התועים מאת דוד כהנא (וויען, תרל"ג) ובו ראיתי (צד 87) „התנאות מכת ש"צ" ועל ידו הגני מתקן, ש"ז באב: יום שנמלך". אם כן זה חג מלוכת ש"צ ולא חג מליחתו. „כ"ד סיון: כתבו לכם" ... ולא נתנו לכם" ...¹) במצרים לחרפה אתריתו, ולבנו האריך ימים וחיה" (499 Cf.)² סתק 71—72; ראת למעלה ב. העיקרים ג' 6.

עד היום הזה אף נגינה אחת אשר ממחנה מעריציו יצאה, זולת השיר אשר אנכי מוציא לאור היום בפעם הראשונה, ואותו מצאתי כתוב בכתביה יהודית-ספרדית באחד מספרי שירות ר' ישראל נאג'ארה אשר עליהם חקרתי במקום אחר¹. לקצוב את זמן כתיבת הספר ההוא, לא מצאתי רשום בו זולתי המלים האלה (בדף 390 ע"ב): „שארית ישראל מזמירות ישראל, עאג'ים אשיראן; איסמי נאג'אר איש די יעקב כמה"ר דנייל, מוד'ו איל קי שי לו מדפארי אי נו שי לו דיירי אישמה אין נח"ש אין חר'ים; אני אצאיר יעקב בכ"ר דניאל הי"ו". וזה תרגומן: שארית ישראל מזמירות ישראל, (על נגינה) עאג'ים אשיראן; ספר (אספת שירי ר' ישראל) נאג'רה זה הוא ליעקב בכמה"ר דניאל, וכל איש אשר ימצאנו ולא יתננו לו (ורבצה בו אלה) נחש וחרם; אני הצעיר יעקב בכ"ר דניאל הי"ו". — גם אם כתיבת הרשימה הקצרה הזאת שונה מכתובת השיר אשר עליו נחקר עתה, קרוב להאמין כי יעקב ב' דניאל זה אשר, לפי שגיאותיו (אצאיר=הצעיר, חרם=חרם, דנייל=דניאל), נראה כי לא ידע ספר, היה גם הוא מכת השבתאים. כמו יעקב ישראל דוחאן (484) דניאל ישראל בונאפוס, אף כי לא אערוב את לכי לאמר כי „יעקב ב' דניאל" זה הוא בעצמו אחד מן השנים האחרונים האלה.

וזאת השירה השבתאית בת תשע תשע הברות אשר מראשי חמשת בתיו הראשונים יוצא הנאום „בשם ש (בתי) הצבי". — ויש להעיר כי אותה ה אשר בראש מלת „הצבי" נראה רומז אל שם האל, ויהיה מובנו כמו בחתימתו זאת: [אני ה' אלהיכם ש"צ" (483):

אל למחכים לו נא תשמרם.	בן דוד הוא דין קרנו הרם.
וגם אמונה באיש צבי.	חיש תן לכל אומן בצבי.
אל בני עמו עם ישראל.	שבתי שמו הוא הנואל.
כי בוחר אתה דודה לצבי: חי"ש.	נא הקם שמו אתה האל.
ולקרא באל שמח ישמח.	משיח האל צמח יצמח.
כי גדול אתה בא קל בצבי: חי"ש.	לפדות ישראל יקדיש שמך.
קול מבשרי טוב בא אורי.	שם על הררי ציון עירי.
כי רוצה אתה בעיר צבי: חי"ש.	על יד איש כורה צדק מורה (מורי?).
לראות פניו כל יום מתאווים.	הצבי ישראל מקוים.
כי נאמן לאסוף צבי: חי"ש.	יצא בעטרה יראו דוים.
בבוא אליו נתן הנביא.	שנית שיר תודה הן עוד נביא.
כי מעלה אתה שולמן צבי.	נצעק לאלהי אבי אבי.

למרות טמרת השיר הלז למשוך מאמינים אל ש"צ² לא צלחה עליו רוח לזהמת ולא יחצוב להבות אש כמו שירת ר' עמנואל פראנסים (מתק. 70) אשר חרוזה („צבי") דומה לחרוז השיר הלז; למשל:

איך אשמעה לכם ובכם אאמין
אם מוככם מונח על קרן הצבי.

ועתה נחקרה נא על זמן חבורו ומי הוא יוצרו:

לא כתבנות פרוזה תכונת השיר בענין מחקר עת חבורם, כי מליצת השיר הטגניהה לעוף לא תרע גבול מחצץ בספור הקורות, ולכן קשה לדלות מנאומיה ידיעות קצובות. בכל זאת נתאמן לשאוב סבאר שירנו כמר מדלי את מיץ הידיעות הדלות והצנומות אשר נכתו

¹ (Romances judéo-espagnoles, p. 5. ² חיש תן לכל אומן בצבי וכו') (כית א')

לתת לנו, ועל ידיהן ננביל את חבורו בין שני קצויו זמן, ולא יעבור את הגדרים ההם. לדעתי נכראה השירה הזאת בין חג השבועות משנת התכ"ה ובין חרש סבת התכ"ו, ואלה מופתי: לא נוכל להקדימו, יען כבר ידובר פה¹) על חזיונות נתן העזתי, והוא לא התנבא שרם חג עצרת התכ"ה (218). אף לא יתכן כי נכתב אחר סבת התכ"ו, כי לא ידבר על „עמרת” המשיח (בית ה') ועל תאר „שולמן” (סוף השיר) אשר חזה לו נתן כי אם בלשון תקוות עתידות. ואם היתה שירתנו מאוחרת, לא התרישה מהזכיר את חבלי ש"צ (235) ואת מאסרו במגדל הדרדנילים (236) אשר נשמעו עד ירכתי ארץ, המשוורר היה יכול להלביש את המקרים רבי התוצאות האלה מחלצות פאר ולשוות עליהם הוד והדר.

ומי הוא מחבר השירה הלזו? בלי תפונה היה ירושלמי, כי למרות הכבוד אשר תהנה לשונו לנתן, לא יאבה להסיר כמהו (219) את ירושלם מגבירה ולקרא תחתיה עיר הקדש את עזה. אולי הירושלמי הלז, המוקיר בכל מאודו את ציון, הוא סופר ש"צ, ר' שמואל פרימו, אשר ארח לחברה עמו בשוכו עירה סמירנה (סוף התכ"ה), והוא השכיל לשפך ולזפות את הבלי משיחותו בפרחי המליצה (220). ואם ידענהו למליץ, מדוע לא יכול היות נם משוורר? ויש סמך להשערתי זאת אם נאבה למצוא את שם „שמואל” רמז בו פעמים²). ויהי מה, אם הוא מחבר שירתנו או אין. קרוב הדבר אל הדעת כי הוא המביא את החרמים האלה עירה אדריאנופלה כאשר הביא שמה נם שירות ספרדיות³).

ראינו למעלה את התאר אשר נתן השירה הזאת לנתן העזתי. נציע נא עתה את הכנויים אשר כם תכנה את ש"צ. מלכד התארים: בן דוד (בית א) גואל (בית ב) ומשיח (בית ג), הגנו רואים נם הכנוי „צמח”⁴). סן התארים „מורה צדק” „מורי” (בית ד) אולי האחרון רומז אל צור חוצב ממנו מרדכי אבי ש"צ כי ארץ מולדתו היא מוריא (207). עד היום נמצאת משפחה באדריאנופלה ושמה „מורי”, אשר על אחד מאנשיה דברתי במקום אחר⁵). אם לא נתעב את הפלפול, נוכל לתרגם את „מורי” במלת „סמירנה” (על ידי המשפחה smirne ביונית = מורי) לאמר תושב עיר סמירנה. — עוד על זאת נעירה באחרונה כי הפתגם „רודי לצבי” (בית ב.) מזכיר את הגרופה „דומה רודי לצבי” (482) אשר עליה חקרנו למעלה (ב. העיקרים נ' 1).

ה) דברי סופר תוגרמי על ש"צ.

אך למותר דבר שפתים להוכיח בעליל את התועלת הנמשכת מן המקורים הזרים אשר יביעו אמר על תולדות ישראל, ככתוב „על פי שנים ערים או על פי שלשה עדים יקום דבר”. לכן חשבתי כי ינעמו לנפש הקורא הדברים האלה (הכתובים בחרומים במקדם) על ש"צ אשר תרנמתי מן ספר התולדות לתוגרמה (תאריח, קושטמנדינה? 1282 שנת הג'רה, חלק א', צד 133), פרי עט בן גילו, הסופר התוגרמי, ראשיד איפנירי, קאצי-עסבר (שופט הצבא) במחוז אנאמוליה. בן מוסמאפה איפנירי מעיר מאלאמיה:

¹ בית ו'; ראה למעלה ג. מועדים: 21 סיון. ² בית ב: שמו (הוא הגואל) אל; שמו (אתח ה) אל. ³ ראה הלאה ו'. ר' שמואל פרימו. ⁴ מקורו בזכירה ג'; 8; ראת למעלה ג. מועדים: 14 סיון. ⁵ ר' משה אירגאט שיר ספורי אשר עורגו בכתובים בבית מערכת „הצפירה”.

„(יסופר) איך הועידו את היהודי הידוע לפני השולטאן ואיך המיר (רתו) בדת איסלאם :
„זה ימי מספר נגלה בעיר סמירנה איש יהודי ושם רבי עליו ויקן לכבב אספסוף
אנשים עברים לאמונתו ויקהלו סביבותיו, וכיניהם נראו אותות קשר. ויודח ויותן במשמר
במבצר דרדנילים, והוא עודנו מפיץ שם זרע המרד בקרב היהודים, כי על כן הוצג ביום
16 לירח רביע-אול-אחיר (1077 שנת הג'רה) לרגלי כס השלטאן באדריאנופלה. ויהי כעמדו
לפני המלך, ושמה נצבים גם זקן-המשלמנים (שיח-אול-אסלאם איפינדי) גם וואני איפינדי
(מופתי-שופט) והנציב הפחה (קאימאקאם פאשה), ויבוקש מפי היהודי שהוא את כל
הקודות אותו, ויכחש את משלי האפר הסוככים (בארץ) על אדותיו. ויהי כראותו כי יתקן
עליו משפט מות, ויביע את הפצו להמיר (רתו) בדת אסלאם." ע"כ.

אין להתבונן בספור הלז כי אם על קצר מליו, כי דבריו מעטים על התנועה
השבתאית, וגם את שם מחוללה ויוצרה יסתיר במעטה פלוגי אלמוני. האם שמץ סבה
מדינית יצוק בו? כי ידענו אשר מפור מהומה ומכוכה בימי מלחמת אי תרשיש (קריטה),
234, 236, 488), לא אבהה ממשלת תוגרמה להרוג את המשוגע הזה הממליך מלכים
בארצות לא לו והמסיר גבולות עמים ברוח דמיונו, ותבחר למשך אותו אל חיק דת
אסלאם, פן במותו על כמת מצבך יקדש בעיני ההמון. גדולים חקקי לב המסלכה, ואולי
מודשי לבבה אלה יעצוה ותמתיק סוד לצוות על סופר החצר, הוא ראשיד איפינדי
הנזכר, לבלתי האריך לשון בספור הרק הזה המלא חתחתים, כי נתן ענין אל היוזר
ק'ופרילי לענות בו ימים רבים.

ו) שיחות על ש"צ.

במקום אחר¹⁾ ספרנו אגרות הסוככות בעיר אדריאנופלה לכבוד ש"צ. ועתה נספר
נא שיחות הנובעות ממחנה צורריו: ויהי כי הרבה ש"צ את אותותיו בעיר ההיא למופת
על משיחתו ויעף ברוח כבעל כנפים, והנה ר' צבי אשכנזי (הנקרא חכם צבי, והוא עשה
לו שם ושאר בריבותיו נגד השבתאים) נמצא בעיר ויצחק לחלומותיו; ולמען הראות
לפתאים כי אבל נפלאותיו מעשה תעתועים, וידלג גם הוא מבית אל בית בעד החלון,
ובכל זאת לא נפל ארצה בעברו במרחב, וירא העם כי אין דבר פלא בקפיצת הדרך ההיא.
עד היום מורים הוקנים באצבע על שני הבתים האלה, והגם נכח בית התפלה הנקרא
„בודן" נגבה מורה.

גם אשת חכם צבי היתה מכחשת כמהו במשיח הסמירני. ויהי הלילה ליל שבת
ותשם לפני בעלה על השלחן (כמנהג יהודי תוגרמה) תופיני לחם (פאסמיל) ובתוכם צמר
נפן תחת בשר, וישתומם ר' צבי למראה התפוכה הזאת, ותאמר לו אשתו: „אל תתמה
על החפץ, הלא מצחקת אני, וזה לך האות על משיח אליל כי מתהלל הוא במתת שקר
וכל מעשיו בתרמית כמעשה התופינים האלה.".

¹⁾ יוסף דעת נ"ו 5, צד 72.

ז' ר' שמואל פרימו.

תמונת החכם הזה נודעת למדי מקדם, בכל זאת נתאר אותה במחונת תוים קצרים למען מלא באחרונה את המשבצת ההיא ביריעות חדשות אשר רכשנו לנו. הוא היה „תלמיד חכם שבא מעיר הקדש... שהיה לו (לש"צ) לסופר והיה כותב ומוהיר לעם על אמונתו וכותב בשם המלך אדוניו... כותב חותם בחותמו של מלכו לכל גלילותינו כפירות שאסור לשומעם וראוי לקרוע עליהם" (234, 475). ויהי כבואו עירה סמירנה וישם לבו להפיץ את בשורת המשיחות עד אפסי ארץ (223). והוא עם יתר קדושי ש"צ שְׁנָה לנגדו המיד את המגמה להפיר את התורה והמצות (230, 476) בחלקו כבוד אלהים למשיחו (231, 483) ויתן צו בשמו להשביח את צום עשרה במכת (232) ואולי גם את תענית שבעה עשר בתמו (240) אשר תחתיו יסד במגדל עזו (236) את חג „שבת הגדול" אשר את מחלליו הוכיח קשה (241). נראה כי גדלה קנאתו לאלילו עד לחרוץ משפט מות על „הכופרים" בו (238). סוררות משיחו אשר בנג ברת יהודה לא פקחה את עיניו לראות נכוחה ואולי הוא המציא את התואנה הכדוריה אשר זכרנו למעלה (עקרים נו' 16) לתת לפעל בנידתו צדק [246]. ויהי כי עיפה נפשו מתעתועיו אלה ויחש לו מפלם בעיר סופיאה אשר שם נפגשה בשנת התל"ג [213, 209].

מני אז נשכח זכרו ועקבותיו לא נדעו ימים רבים. מה היה לו? אנה מת? כפעם בפעם עוד נשמע את קולו. אולי הוא המחבר את ספר „מהימנותא דכולא" הנזכר למעלה (הקדמת ב. העיקרים) אשר לפי השבתאים „פה קרוש אמרו" (480), וקרוב לשנת התס"ב בא כרברים עם נחמיה חיון אשר רצה להקים נגדו תורת-שְׁלוֹשׁ חדשה (343) באמרו „המכוך כך כרש"ף ר' שמואל פרימו) הוא מקצץ בנמיעות" (519), „כי אתם עמוסים מני רש"ף", „והלא בני רש"ף יגביהו עוף ופורחות באויר" (480). וגם את פני חיים מלאך ראה קרוב לעת ההיא (510). קודם שנת התס"ו גרשו את אברהם מיכאל קרדווי סאדריאנופלה „ברשיון הרב ר' שמואל פרימו מרביץ תורה" (499). האם הרש"ף הלז הוא עצמו הרש"ף שלנו ואם שניהם איש אחד? הח' גרעץ [שם] אומר: לא! ולא יתן מופתים לדבריו. ואולם המסורת אשר בפי זקני העיר הזאת אומרת: כן! ועוד העשה יתרה כי בעזר ידיעות אחרות אשר נספר מפיה המלא את הזמן הגשאר פנוי בין ימי מושב רש"ף בעיר סופיאה ובין שנת מותו. לכן נאזינה אל שיחותיה כי לא מצאנו נפתל ועקש בשפתיה.

אחרי המיד ש"צ את דתו, שב סופרו רש"ף במספח נפש מעיר סופיאה אל קרית אדריאנופלה ויבא שמה גם שירות ספרדיות הנהיגות בארץ ישראל¹⁾. בשבר רוח ותוהה על הראשונות, היה דרכו להשכים ולהעריב בבית „ההסגר" (מקום האסף העשרה במלגים) אשר נכח בית הכנסת „פורטוגאל", ולעת ערב הלך יום יום אל בית התפלה „טולידו" אשר בשכונה ההיא לדרוש שמה את דרשתו. אך עוד לא נמש את שעשועיו מקדם, כי לעתה מרגועו יתעלם עם בתו בשחוק הקלפים, וזאת, לפי קצת אומרים, למען שכוח את תוגותיו או את מכאובי רגליו אשר הוכח בהם עקב תלאות מסעיו. ויהי היום, והוא משחק ככה בביתו הסמוך לבית תפלת הארמינים הידוע בעיר ההיא, והנה ר' יהודה רוואנים (בעל ספר „משנה למלך" על „היד החוקה" לרמב"ם) בא אליו מתחפש בכגרי פרשים וחרבו על

¹⁾ כמו השיר נו' XXXV בספרי Romances judéo-espagnoles, צד 50.

ירכו, וינסהו בחידות על חכמת התלמוד. הרש"ף הביט אליו כמשתומם ויאמר לו: „אי סייפא לא ספרא!“ ויענהו הפךש לאמר: „המעייף והספר ירדו כרוכים!“⁽¹⁾. ויהי כי שב כבוד רש"ף לאיתנו וירימדהו על גם וירימדהו למורה צדק בבית התפלה „פוליא“, והנה שם (בבית הכנסת מולידו הנזכר) כרוב שמו בספר השכבות ליל כפור בתואר „הרב הגדול מר קשישא“. ואין לתמוה כי הדרשו נעורי הודו והפארתו כמקדם. גם אם לא סר ממנו תאר מקובל עצום⁽²⁾, הלא היה לאל ידו לפשוט את בנדי אמונתו השבתאית ולהתרוסס בחור מעם על ראש עדת אדריאנופלה. אף לא היה נחוץ לו להתכחש לתעתועיו הקדמונים, כי עד קרוב לימינו אלה עוד נשמרו בקרב קהלנו עקבות דעות ש"צ אף אם קלות ורוות מאד⁽³⁾. ועוד כי מצאנו שבתאים אחרים עומדים בראשי קהלות בתור מורי צדק: ר' חיים בנבנשתי בסמירנה, נחמיה חיון בעיר אסקופיא, ר"י אייבושיץ בקרית פראג וכאלה רבים.

ככה ניטיב להשקיף על התמורה אשר תתחולל סבלי משים ברוחו המערים והמפלס משפמיו [220]. וישיכל להשביח לאם לאם את שאון הלבבות הסוערים נגדו מפני המאות נעוריו. השבתאים הנושנים וקשי הערף חשבו כי עודנו מחויק בתעתועי עלומיו ויבאו לראות פניו באדריאנופלה, והוא ידע להתהלך עמם ברוח משפט או ברוח בער: את חיים מלאך ישלח בשובה ונחת, בחיון יהקומט על דעותיו הפורצות גבול, ועל קרדו יתן „רשיון“ לעיני הרבנים (אולי למרות חפצו) לגרשו כלה מן העיר. כן נתבונן על חליפות דרכו אשר הפכפך וור למראה עין, ונבין כי מאז התעורר משכרונו השבתאי שב אל למודיו אשר אהב מלפנים. ועקבות עבודתו על שדה הפסק והדרש נשארו בתשובות חתנו ר' משה הכהן (כהונת עולם, קושטמנינה הת"ק, נ' 1—20)⁽⁴⁾ ובנספחות „אמרי שפר“ (=אלו מנימוקי ר' יהודה שמואל פרימו) אשר בסוף הספר ההוא, ובספר „כרם שלמה“ (אמאריליו)⁽⁵⁾, סאלוניקי, על אבן העזר נ' 15, ועל ח"מ נ' 70. ובמותו פוזר לו בני גילו מלא חפנים כבוד והדר⁽⁶⁾ כנראה מן כתובת מצבתו זאת אשר מצאתי בבית הקברות לעדת אדריאנופלה:

„ויקונן דו"ד את הקינה הזאת ויבך אל קבר אב': נר' ישראל ומנו שמואל;
קינה מיבעי לי עיני עיני יורדה מים על ראש גולת אריאל מר שמואל —
אריה דבי עילאי וידע כל ישראל מד"ן ועד בא"ר שב"ח כי נאמן שמואל
זה האיש מרגיו האר"ש הנה ארש"ו אר"ש ברזל קלא דלא פסיק כאבה דשמואל
וגר אלדים מרם יכבה בהיכל ה' הלכתא כותיה באיסורי ובריני כשמואל

וכל הני מילי מעלייתא דאמור רבנן אמרי מבית מדרשו של שמואל
— כל רו לא אניס ליה — מעשה בראשית ומרכבה להודיעך כחו דשמואל
— היום קשה לישראל כיום בא השמש בצהרים כי — נח נפשיה דשמואל
אז יצ"ר מש"ה את הצ"רה — ביומא דמשלם זמניה דמר שמואל —

⁽¹⁾ על שאר הסוד ראה: La Généalogie de la famille Rosanés, par S. J. Rosanés, Roustchouk 1885, p. 29. ⁽²⁾ ראה למטה [בכתבת מצבתו] הגאון מעשה בראשית ומרכבה. ⁽³⁾ יוסף דעת, שם. ⁽⁴⁾ ראה גם שם הגדולים לת"י חיר"א נ' 135. ⁽⁵⁾ צד 177. ⁽⁶⁾ וראו היותם מכתב תעודה לכבוד חיון (541). ⁽⁶⁾ גם בחייו קראו לו „הח' חשלם מיני ועוקר הדימ“ [B], [213].

עין במר בוכה אבי ראה גם ראה כי הגיע זמן המקרא ויקרא ה' אל שמואל
— אוי אריאל אריאל יאוד"ה יעלה חר כדרא — יפת"ח כדורו כשמואל
מכנף הארץ כי יפלא דבר למשפט ידיעתו מכרעת ואיתמחי נברא, ויגדל שמואל:
ושיחתו קלה דבר הלמד מענינו נמרא וסברה — כל מילי דשמואל —

הן

אלה קצות

דרכיו לו זרוע עם

נבורה עד כי יבא מרבה

המשרה — ויקם שמואל —

מצבת רבינו שבגולה בישראל

גדול שמו כמוהר"ר יאודה —

שמואל פרימו זלה"ה ויישם בארון

ביום ב' וי' לסיון ש' ותם"ב תנחמני לפ"ק".

לפי השנה הזאת (ותם"ב=התם"ח) נתקן בספר נרעץ [510] ונכתוב: „Zwischen
1705 und 1708—תחת 1709. ועל ידי זאת נוכל גם לקבוע בקירוב גם את שנת הולדו,
כי לפי התאר „קשישא" הנזכר אשר יתנו לו, היה למצער בן שמונים שנה במותו: אם כן
נולד סביב השפ"ח, קרוב לשנת מולד ש"צ.

לא למותר להעיר כי יש בכתבת הלזו מליצות השגורות בפיו בחייו, כמו „הנה
ארש"ו אר"ש ברזל" אשר כתב גם הוא לר' אברהם רזאנים¹. — האיש משה הנזכר בה
(או יצ"ר משה את הציר"ה) הוא בלי ספק חתנו ר' משה הכהן, והגבר רי"ד נויקונן רי"ד את
הקינה) הוא תלמידו ר' דוד בן שנג'י המו"ל את דרשותיו „אמרי שפר". — בניים זכרים לא
ידענו לו.

(ח) ר' אברהם מאגריסו.

בין רבני אדריאנופלה אשר בימי ש"צ (ר' אברהם ברודו, ר' אליהו עובדיה, ר' יוסף
צרפתי, ר' יעקב ראנן, ר' ישראל אדאמו, ר' פנחס הכהן), חשבתי לנכון להרים על נס את
ר' אברהם מאגריסו עקב (לפי הנראה מן המליצה הנזכרת למטה במצבתו „ביום התעותו
אנשי אמת") היתה אמו רוח אחרת נגד ש"צ לבלתי האמין בשוא נתעה ולא נפתה
למשיחתו. לכן אציע את כתבת מצבתו אשר מצאתי בעיר ההיא:

„לזאת יחרד ויתר לב וירא כל אשר רוח בקרבו
ומה יעשו דגי הים מלא עון אשר ממון בחבו
ואכן הוא עון נשא וחבורה לרפאותם עקבו
שנים עשר לאיתנים ומן טרם עונות עם בחשבו
ביום התע והו אנשי אמת ינוב בשיבה נו רקח בו

¹ כהונת עולב נ' 20, דף 26.

וקדושתו בכל מיני קדושה הוא ועודנו באבו
ועד זקנה אמת שלום לכל עמו בדת ישפוט בחרבו
ועין משפט לעם השם ותורה שם בישראל קרובו

בראש אמיר

לאחר ממיר: דאתכליל בהיכל רב: איתגניז האי אילנא: תקיף ורב
החכם השלם הדיין המצויין כמוהר"ר אברהם מאגריסו ולה"ה שנת
מ'ב'ק'ש' ה' לפ"ק.

יש לפון אם בשנת התמ"ב או התמ"ו מת, כי לא נרע להכריע אם אות ה' (מבכש
ה') יבא בחשבון או אין.

נוכירה נא לעומתו את בן משפחתו, שמואל מאגריסו (או נאלימדי), והוא נער
פוחה אשר פור כסף כאפר (סביב התמ"ו) מכיס אביו לכלכל את קדרויו עם רעיו
בקושמנדינה (333), וזה כתב לו: „שלח לי מעות הרבה שאני צריך לעשות תיקון על
מצבת ר' יעקב בעל הטורים באי כ"או ואל תאמר שאתה חייב י"ו אלף ריאלים כי מי
שחייב י"ו יכול להיות חייב בעבורי י"ו ובע"ה אפשר או ודאי אפרך מן החובות" (498).

עוד זאת ראיתי כי נכון להעתיק פה מכתב עדת אדריאנופלה (בלי יום הכתיבה
ושמות החורגים) על אדות הרב הלוי, והוא נמצא בכ"י השמור אתי:

„להיות שהחכם השלם כמה"ר אברהם מאגריסו נר"ו שם לדרך פעמיו ללכת
לקושמנדי' יע"א על אדות דין ודברים והפרש שנפל בין כללות אנשי העיר יע"א ובין
חמיו היקר ומעולה כהר' יצחק בן יוסף יצ"ו ואנחנו ח"מ הבאים על החתום בקצה היריעה
הובררנו מכללות אנשי העיר יע"א ללכת אחר החכם השלם כמה"ר אברהם הנז' להחזירו
מן הדרך ומתכת המוסר אלינו מאת חכמי ופרנסי דברי טובי וחשובי העיר יע"א נרצינו
ונהפייסנו ברצוננו הפשוט והגמור בלי שום זכר אונס כלל ונשבענו כלנו יחד וכל אחד
ואחד ממנו שבועה חמורה לדעת הקב"ה ולדעת הנשבעים באמת ולדעת החכם השלם
נר"ו הנז' שדין והפרש זה שנפל בין כללות אנשי העיר ובין הר' יצחק הנז' יחד למשפט
יקרב לפני ב"ד יפה הדרת יקרת רבני גאוני קרתא רבתא קושמנדינה נר"ו ושם לפניהם
יקריבו תעצמותיהם ומענותיהם והמה בצדקתם וברוחב כינתם יוציאו לאור משפטם והדין
דין אמת על פי שורת הדין ויוחקו הדברים על ספר בעט ברזל ועופרת וכל מה שיגזרו
הרכנים נר"ו הנז' נעשה ונשמע ואיש על מקומו יבא בשלום ולהיות אמת כתבנו ותתמנו
שמותנו לראיה והיה זה ביום"...

ט) מצב עדת ישראל באדריאנופלה בימי ש"צ.

לפי הסופר De la Croix ירד המסחר פלאים בימים ההם בארץ תוגרמה האירופית,
מפני מלחמת הממשלה הזאת עם ויניציה, ולא היה פורח כי אם בעיר סמירנה (466).
נעים לנו לקים את דבריו אלה על ידי תוכן האגרת אשר מצאתיה בכ"י האמור ואעתיקנה

פה, והיא חתומה ביד ר' ישראל אדאמו (הנוכר למעלה: ח. ד' אברהם מאגריסו) ושלוחה אל מאיר (בן חייא) רופא, ציר (חברון ?) (1):

„ראש השלישים בנן של קרושים החכם השלם ציר נאמן לשלחיו כמהר' מאיר רופא נר"ו, הן לה' אלהינו צרור באוצרותיו תחניות ותפלות שהתחננתי לפניו ישמרהו ומכל צרה ונוק יצילהו כו"ר. הן זאת יספתי שנית במכתכי זאת (sic) בקיצור נמרץ ובחפזן כי לא עת החזון כי על כן לא עצרתי כח לאסוף מענה מחנה לשון כראוי לידעי שמו וזאת תורת העולה על מזבח הזהב לספר לכ"ת כי הגה בשמים עדי וסהדי במרומי כי מאז באתי אל המקום הזה חליתי פני טובי חשובי דייני הק"ק יע"א על זו הנרבה ויצאו ידי חובתם בנאה להם ואל יהי העון הזה עליהם לפוקה ולמכשול ויהיו דברי גם כן עם מורי הרב נר"ו דבר ידבר על לב הדייני' כי עמו עצה ותושיה בינה ונכורה להוציא לאור צדקתה וישועתה של הנרבה הנז' וכן עשה פעמים שלש דכרי עמהם על פתגם דנא ופנו אלינו עורף ולא פנים באמת באומרים אלינו לא די לנו צערנו אלא שכת' באים להוסיף וכבר זה מפורסם בעירנו כי העיר הזאת המהוללה רבתי במדינות עתה חסורי מחסרא אין לחם ואין שמלה ואין כסות בקרה ואחרון הכביד צרת כרנא דמלכא יר"ה ורוב העיר עניים בוכים ומכבים אחרים על רוע מולם כי אין להם על מה שיסמוכו ועל פת לחם פשעו ואין לאל ידם להשיב לזולתם וישאלו נא לעוברים ושבים עלינו תמיד מקרב מחניכם קדוש והמה יעידון ינידון עניות העיר הזאת באופן שבפה מלא אומרים שבעת אין לאל ידם לתת אפילו פרוטה אחת שהם תחת מקל שוקד הכאראג'ירו ואם בהמשך הזמן ירחיב ה' להם המה בצדקתם ישלחו הנרבה בשלמות כאשר נדרו לה' וכעת דחיקא להם שעתא הלא כה דברי הדייני' יע"א ותו לא מירי וכסא קדושת תורתו כירח יכון עולם ברוב עו וחדוה ככל אות נפשו החכמה ורמה ונפש נאמן אהבתו הצעיר מדבר בעמו לאמו, ישראל אדאמו הי"ו.".

(י) ר' אברהם היכיני.

בעל החזיונות הלז „שהיה בקשר עם ש"צ ונתן" העזתי, וימציא לש"צ ספר נגזו להוליכו שולל (210, 470) נודע בשערים בזמנו ויהי נקדש גם בין יהודי קרים (קרימצאקים) המזכירים עד היום (בין רבני וגאוני עולם) בכל יום כפורים גם „זכר מורינו ורבינו הרב הגאון הגדול המקובל האלהי זכותו יגן עלינו ויעמוד לנו החכם כר' אברהם היכיני לברכה" (2). לא נביא עתה חדשות על אדותיו וולתי אנרת אשר אתי בכתובים (2) והיא שלוחה אליו מאת המליץ ר' חזקיה רומאנו (4), ממשפחת יום טוב רומאן הצורר את קרדוהו ואת השבתאים (494). וזה פתשגן הכתב:

„מי כחכם ומי יודע פשר דורש טוב לעמו, ולחשוב מחשבות גלייה לרעיה ונפיל נהורא, ות"יקא שרי לכוך בשמך עד אשר הפארה, אלופנו בתורה אלהים יחנך שנות עולמים, יורישך אלהיך כנפשך שבעך עשות ספרים הרבה מה יקר חסדך שככה השבעתנו מסעורת שלמה כי חצבת לך דהבא דחשיב והוי פרי והשקנו טים מכור בית לחם על נפש,

(1) הוא בלי ספק האיש הכא לדאות את פני ש"צ (252). (2) משא קרים מאת אפרים דינארד, ווארשא, גאלדראמן תרל"ח, צד 159. (3) הוא הכ"י אשר תארתי כארוכה בהקדמת ספרי, תולדות, צד 6—8. (4) הנוכר בס' ליקושי קדמוניות לר"ש סינסקער, צד 137.

מים מבורך מזבא גריו ופורתא סעיר, קולן של סופרים ישבח מעשיך בתלת מאה צפורי, ואני בעניי לא בחכמה דאיתי בי דברתי עד הנה אם אהיה חובש מסאנא דרב מכרעי מעדו קרסולי, כי יגורתי מפני סכנת עלוקה המצפצפים והמהגים המה המדברים בוקי בוקי סריקי על כל קוץ וקוץ, משרבו מושכי הרוק וזוחי הלב אוי לי מאלהן, ולהכות באגרופ לשון מדברת החכמה והמדע האומרים לרע והמים המאררים מתוקים מרבש, כמו הרה תקריב פחם לגחלים ותתעדן בדרשן, אשר בידיהם זמה לעזו כמעז מלכותא בלא תגא, אך אמנה אהבה סקלקלת אשר גבלו ראשנים אהבת הטוב אמריאה (bio) תאמר צא מאצמגנינות שלך, דברי פי חכם חן הוציאוני ממחיצתי, פתחו את פי בצבת הם הרהיבתי מחרוץ נבחר, אומר אל אלה איש אשר אלה לא (bio) כירח יכון, החכמה והמדע נתונים המה לו לפי רוב הענוה הכורע בהודאה הרי זה משובח ואיש לפי מהללו, דלא כרע במודים כי ימצאו קבר ישכנו נחש אם אמרתי אספרה ממיבותיה דמר כל המוסף גורע, ואל אלה גבוה מעל גבוה לרשתך את ארץ, אב לבנ"ים תתן בכל שער"ך עד אשר תש"וב, והיו עיניך רואות שערים המצוינים בראש או בזקן תמני סרי דרי חירותא כהוא דדריש בכרם ביבנה, כנפש אדם הולך ומוער נכוה בחמי חמין, אוד מוצל מאש מעון הפשט וכליל לאישים. ע"ך".

מן המכתב הלז המלא משלים והמשובץ במליצות משולבות ורודפות קדים, לא נוכל למלא זולתי הנאום: „עשות ספרים הרבה" הרומז על חברי היכני הרבים¹. והמשכיל ישתומם על התאר „דורש טוב לעמו" הנתון פה אל היכני ומצד אחר נמצאו בפי ר' שמואל פרימו אשר בו יהאר עצמו².

קונסטאנטינופלה, חאסק'יואי, ו' לירח האיתנים התרנ"ט.

אברהם דאגן ס"ט.

¹ אשל אברהם, חוד מלכות, קץ מוטורים, תוספת מרובה (471). ² כהנת עולם: ג' 3, 4, 5, 6.

משירי היינה .

עלטה את עיני הליטה,
עפרת על שפתי פרשה.
בקפאון הלב והפוח
שכבתי בקבר עפתה.

ובמה שכבתי נרדמתי
בקבר ההוא — לא ידעתי,
רק עת הקיצותי משנה
קול דופק על קברי שמעתי :

„קום, הינריך, עלה מקברך,
יום תחית המתים הגיע,
כבר קמו רפאים מארץ,
אור נצח על תבל הופיע“.

יונתי, איכבה אקומה
ואני בפגורים הביתי,
כי נדעך פי כבה אור עיני
מאז הרבה כבה בכיתי .

— „הוי, הינריך, בנשיקה אסירה
את עפת הליל מעינים ;
עוד תחו מלאכים וכרובים,
עוד תראה תדר השמים“.

יונתי, איכבה אקומה
ונמקה עדנה מבתי ,

מאז בדברך השנונים,
דברתי ונפצתי את לבתי .

— „הוי, הינריך, את ידי אשימה
בדמטה ולאט על לבתך,
וחדל מלזוב זוב דמה,
ונרפא כל מחץ מפתך“.

יונתי, איכבה אקומה
וכראשי חבורה ממארת,
מאז את נלקחת מפני —
וינחת בו כדור עפרת .

— „הוי, הינריך, בקוצות תלתלי
את פי חבורתך אסברה,
ואעלה ארוכה למחץ
ושטף הדם אעצרה“.

היא דברה נעימות, העתירה
עד הבליג לא יכלה לבתי,
ואמר התגער ממקומי
ולקרבה לימין אהובתי .

ופיות הפצעים נפתחו
וורמת הדמים פרצה,
ותשטף מחזי וראשי
בשטף מי עז — ואיקצה !

פרופיסור דוד קויפמאן ז"ל.

אם נקרא על מיתתו הפתאומית של חכמנו זה את הקריאה השגורה בפי מספירינו המצויים: „אבדה שאינה חוזרת“, או לא מליצה היא הפעם, כי אם דברים כהויתם וכפשוטם. מיתתו היא אבדה שאיננה חוזרת לנו, יען כי סגלות ותנאים רבים דרושים להקבץ ולהפגש יחדו באיש אחד, למען יהיה מסוגל ומוכשר לעבודה מדעית, עשירה ופיריה כאותה שעבר המנוח בשדה חכמת ישראל עד נשימתו האחרונה. ואלה הנה הסגלות הפנימיות וההנאים החיצוניים הדרושים לאיש כזה: (א) חנוך וגדול, למורים עבריים וכלליים מסודרים, בלי בזבוז הכחות על מלחמת-הקיום ופוזר הנפש על דברים של מה בכך. התרגלות מנער לשמה וסדר בכל עניני הלמוד. (ב) הזדיינות בכל מכשירי הלמוד העברי והמדעים הכלליים במדה מרובה. (ג) חוש-הדיסטורי, כח בקרת חדה ודקה, זכרון חזק והפיסה מהירה. (ד) בריאות הגוף והנפש. (ה) עשירות ומעמד בטוח בחיים ובחברה, יען כי לעבודה רבת-ענפים ורחב-ההקפה בשדה חכמת-ישראל ודברי ימינו באותה מדה ובאותה מדרגה שהרחיבה ושהעמיקה המנוח — לזה דרוש כסף רב: לקניה ספרים וכתבי-יד רבים ושונים, יקרי המציאות ורבי-המחיר, לשלם שכר למעתיקים, לעוררים וכדומה, והעיקר להיות חפשי מכל הראגות הקמנות והתכופות שבחיים הבאות מעני וממחסור. (ו) אנרגיה עצומה וכשרון לעבודה קשה והמירית בלי עיפות הגוף וליאות הרוח. (ז) כשרון לעבוד בעת אחת במקצועות שונים ולהקיף בסקירה כללית אחת פרטים רבים. (ח) אהבת-היהדות וחכמתה, אהבה לשמה, אהבה בלי קץ וגבול, אהבה בלתי נחלשת ונפסקת אף לרגע. בלי אהבה עזה כזו לא יועילו כל הסגולות והתנאים הקודמים. העובד הנאמן בשדה חכמת-ישראל כקויפמאן צריך לנתק על הפרסום, העולה לפעמים בזול, בין הקהל הגדול, ועל הסכמת-ההמון אשר גם החוקרים והפלוסופים הגדולים השוחקים על ההמון ולוענים לו מבקשים בכל הדרכים את הסכמתו ואותות רצונו וחבתו. החכם העברי, מסוגו של קויפמאן, צריך לאמר די לנפשו אם ימצא עדה קמנה שבקמנה של קוראים חוקרים העוסקים במקצוע זה. וכמה הוא מספרם בימינו? ועליו לדעת מראש כי גם בקרב העדה הקמנה הזאת, אשר אליה הוא נושא את נפשו, לא ימצא לו אוהבים ומעריצים רבים. החכמים, העוסקים בחכמת ישראל, שאינם ב"ב מכמלים ע"פ רוב בכח דעה-קדומה ושנאה לאומית את העבודה המדעית של החכם העברי. והחכמים העבריים — הלא כבר ידוע כי אין שלום אמת בכנסיה-חפשית זו. כל אחד מהם, ימחלו נא לי, עוין, אם בגלוי או בסתר, את חבירו. וכל עוד שלא הגיע החכם העברי לקצה גבול חיי האדם, כל עוד שלא יבש מקור מחשבותיו וכתב-יצירתו הרוחנית לא חדל, לא יזכה לשמוע תהלתו המלאה מפי חבריו בקרב קהל ועדה, „בשער בת רבים“. על העובד הנאמן בשדה חכמת-ישראל, כמו שהיה קויפמאן, להאמין, — ובאמונתו זו יחיה וממנה ישאב כחותיו, — כי רק דוד יבוא יכיר את מעבדו ועמלו, בעוד שעניני ראות כי הדור ההולך עוזב את תורת אבותיו ופונה ערף לחכמתם. בלי

אהבה זו אי אפשר לשקוד על קביצת הגררים הקטנים בשדה-חכמתנו, אי-אפשר להתאבק יומם ולילה בספרים ובכתבי יד ישנים ולהנזר מכל חמדות החיים, מכל אותות כבוד וציוני-תהלה ולהסגר בארבע אמותיה של החקירה והדרישה.

ופנישת כל הסגולות והתנאים האלה באיש אחד הוא חזיון יקר עד מאד. והנאי חיינו ההולכים ובאים לא יהיו מסוגלים כלל לברוא איש כזה. כמה הם האנשים בקרבנו שהם עשירים בקניי החמר והרוח, שהם בעלי כשרונות נעלים ונפלאים ומוזינים בכל מכשירי החכמה הכללית והעברית והמה נכונים לעבוד כל ימי חייהם עבודה תמה יומם ולילה לשם אותה החכמה אשר רק מעטים מאד אוהביה, ועוד פחות מזה העוסקים בה? והאיש הזה שבו נקבצו ובאו כל אותם התנאים והסגולות שמנינו למעלה מה שנת הארבעים ושבע לימי חייו (ביום השביעי לחדש יולי בקרלסברד) בעצם יצירתו המדעית, בעוד אשר לא הוציא לפעלות אף את החצי מכל מחשבות לבנו הרחב, אשר השב ע"ד חכמהו ודברי ימינו. על שלחנו לפני סמתו, אשר לא ירד עוד מעליה, מצאו אוהביו האחדים שהיו אתו בקרלסברד עלי-ההגהה ממאמרים שונים שרכין לרפום. עד יומו האחרון היה שקוע בעבודתו, אשר היתה לו כעין כהונת-קדש.

קויפמאן נולד ביום השביעי לחדש יוני שנת 1852 בעיר קוימיץ (במדינת מורביה) שהיתה מצוינה בישיבה גדולה, על ברכי הורים יראי-אלהים, חשובים ובעלי נחלה וקנין. הוא גמר את חק למודיו בהגמנויום שבעיר מולדתו ויחד עם זה שמע לקח מפי גדולים בתורה. אח"כ נסע לברעסלוי ויבא שמה לבית-מדרש המדעים ולבית מדרש הרבנים וישמע לקח בלמודי הדת העברית, דברי ימינו, תולדות הפלוסופיא הדתית והכללית והלשונות המזרחיות. עוד בשבתו על ספסל התלמידים, במרם עברו עליו עשרים שנה, הדפים מאמרים שונים במ"ע אשכנזיים גדולים, אשר הסבו עליהם דעת הקהל. הוא היה הראשון בין הכותבים לועזית, אשר כתב בימים ההם מאמרים אחדים ע"ד ספורי סמולנסקין ידידו ואוהבו מנער במ"ע אשכנזיים, והוא עשה זאת מאהבהו לסופרנו הגדול ועוד יותר מאהבתו להשפה העברית. עוד בשבתו בברעסלוי בתור תלמיד כתב מאמרים יפים ע"ד העתקותיו של הפרופיסור הילליר משירי יהודה הלוי לשפת אשכנז. בשנת 1874 קבל המנוח את תעורת הדוקטור באוניברסיטה שבלייפציג. הוא כתב את הדיסרטציה שלו ע"ד רבינו בחיי, בעל "חובת הלבבות", וע"ד משוררנו רבי יהודה הלוי. ספריהם היו הראשונים אשר העסיקו את מוחו ולכבו בשנות בחרותו והם אשר הטביעו ברוחו את החותם המוסרי והפיוטי לכל ימי חייו.

בשנת 1877 הדפיס את ספרו המצויין מאד, אשר עשה לו שם בין החכמים והחוקרים, "געשיכטע דער אמטריכוטענלעהרע אין דער יידישען רעליגיאנספיהליאופהיע". בספרו זה הגיה אור רב על מקצעות ידועים בהפלוסופיא הדתית-העברית. מתחלה היתה ברעתו של המנוח להיות רב ומטיף באחת הקהלות שבישראל, למען ירים את רוח היהדות ותפארתה בארצות המערב. לתכלית זו נסע לברלין וידרוש שם מעל כמות בתי הכנסיות דרשות אחדות מצוינות, אשר עשו רושם רב על קהל השומעים, כי הוא היה דברן מצוין וכביר ויקח לבב בנעם מדברותיו ובעו רגשותיו. ויהי כאשר בחרו בו ראשי העדה בברלין לרב ומטיף דחה את הרבנות מעליו, יען כי דרשו ממנו להסכים להחלטות הסינדה העברית של אויגסבורג, אשר היו כנגד דעותיו והשקפתו על היהדות. הוא היה איש בעל יסודות קבועים ומוצקים בחיים ובחכמה ולא זו מהם, אף כי בהליכותיו ובנמוסיו החיצוניים היה תמיד רך ונעים, רחוק מכל

מיני קפדנות ועקשנות. אחרי כן נוכח המנוח כי לא ביד הדרשות הנאות והמליצות המצלצלות אשר ישימיעו הגמיימים מעל כמות כתי-הכנסיות להרים את היהדות ולתת לה תכן וזכות-הקיום. אז החליף את המעיל השחור והרביד-הלבן של המטיף באבק סופרים. בכל לבנו האמין כי רק תחוקרים האמתים והסופרים המהירים היושבים ספונים באהליהם יכולים גם מחויבים להחיות את רוח ישראל, לרוסם את ערך היהדות ולבנות את היכל דברי ימינו ממסד ועד השפחות. כן האמין, וכן סרר את חייו.

בשנת 1887 נבחר המנוח למורה בבית-מדרש המדעים אשר בבואדאפעס, במשרתו זו עמד כל ימי חייו ומבארו החי שרתו תלמידים רבים. הוא הורה לתלמידיו, אשר בבית הגמנוזים השייך לבימדה"ד, שפת יון ושפת אשכנז ולהלמידיו במחלקות העליונות את דברי ימינו ותולדות הפלוסופיא העברית. ואף כי עבודתו זו שללה מעותתיו שעות רבות ביום, בכל זאת העשיר את אוצרות חכמתנו, בכל מקצועותיה, בכל שנה ושנה על ידי ספריו ומאמריו הרבים והשונים. עבודה פורנה ועשירה כזו הוא דבר יקר גם כדורנו, אשר כמות העבודה של כל אדם הורסה, ובין חכמי המצוינים בשפע יצירותיהם וברבונן. אם נתבונן אל כמות עבודתו הרוחנית, בכל סראותיה ואפניה, של המנוח במשך שנות חייו הקצרים, או כמעט נהיה אנוסים להעתיק הלאה את הקו הקיצוני של הגבול אשר גבלו חוקרים ידועים לכמות עבודתו של מוח האדם. הספרים היותר מצוינים של המנוח, מלבד הספר שהזכרתי למעלה, המה:

Die Spuren Al-Batlaajûsis in der jüdischen Religions-Philosophie (1 נרפם בשנת 1886). הספר הזה יקר הוא מאד גם מצד ערכו הנכבד בנוגע לתולדות הפלוסופיא הכללית בשנות הבינים. המחבר השתמש בכתבי-יד שונים, למען הניה כראוי את ההעתקה מספר העגולים אשר לחפלוסוף הערבי הזה.

Die Sinne. Beiträge zur Geschichte der Physiologie und Psycho- (2 logie im Mittelalter aus hebräischen und arabischen Quellen. נרפם בשנת 1884). הספר הזה מלבד שהוא אוצר יקר להבין על ידו את הדברים הסתומים בהפלוסופיא הדתית של החוקרים העברים בשנות הבינים, ואשר בלעדו לא נמצא את ידינו ורגלינו במקומות רבים, ומלבד שהוא מפתח לתולדות הספרות העברית, גדל ערכו המדעי גם בנוגע לתולדות חכמת-הגתוח והפלוסופיא הכללית. הספר הזה אוצר בקרבו מרגליות יקרות שיש בידן להעשיר בכבוד את שפת עבר החדשה.

Samsoa Wertheimer, der Oberheffactor und Landesrabbiner (1658— (3 und seine Kinder. (נרפם 88).

Urkundliches a. d. Leben Samson Wertheimers (4 נרפם 92).

Die letzte Vertreibung der Juden aus Wien und Niederösterreich, (5 ihre Vorgeschichte (1625—1670) und ihre Opfer. (נרפם בשנת 1889).

אולם מלבד ספריו המצוינים האלה, שהם ספרים מיוחשים בהספרות-המדעית והשפעתם על העוסקים בחכמת-היהדות תמשך שנים רבות, — מלבד ספריו אלה כתב עוד הרבה ספרים, ביחוד במקצוע תולדות המשפחות העבריות, אשר סופר תולדתנו הבא ימצא בהם חמר רב ויקר, ספרים אשר דרשו יגיעה רבה, עמל אין קץ ואהבת-העבודה סכותבם. והנני מונה פה אחרים מהם: א) דער שטאמבוים דעם רבי אליעזר פלעקעלעס, איינע אהנענפראבע מאָריטץ הארטמאנס. ב) מגלת אויבין לר' איציק בן הקדוש ר' זלמן ר' מאשלש שולדאף מג"ל ז"ל, עם הערות ותולדות המחבר. ג) מעמארען

דער גליקעל פֿאָן האַמעלן. בספר הזה הגנו מוצאים תמונות בהירות מחיי היהודים בימי שלום-היוםמפֿאַלי. הזכרונות האלה הם אוצר יקר להעוסק בחקירת השפה-היהודית-האשכנזית המדוברת כפי המון עמנו. גם החוקר במקצוע התפתחות השפה האשכנזית ימצא בהם חמר יקר בנוגע לשפת אשכנז העתיקה. (ד) אויס היינריך היינעס אַהנענזאַל (נרפס כברעמלוי בשנת 1896). המחבר מונה וסופר את אבות המשורר, מצד אמו, עד סוף המאה הישבע עשרה. הספר הגדול הזה הסב עליו את דעתם של סופרי תולדות-המפרות הגדולים.

המנוח היה עוזר קבוע במה"ע הצרפתי (היוצא לאור ארבע פעמים בשנה) Revue des études juives ובמה"ע האנגלי לחכמת ישראל (היוצא לאור נ"כ ארבע פעמים בשנה בכרכים גדולים) Jewish Quarterly Review ולא יצא מאסף אחד לחכמת ישראל, בשפת עבר, אשכנז, אונגרית, צרפתית ואנגלית, במשך עשרים שנה האחרונות אשר המנוח לא לקח בו חלק אם בתור סופר פלוסופי או בתור טכקר, אם בתור חוקר דברי הימים או בתור מאסף וקובץ חמר לתולדות עמנו או ספרותנו, אם בתור מעתיק מצבות וכתב-יד אשר העיר בשוליהם והגיה את הפנים או בתור מעורר לצבירת אבנים וחמר לבנין היכל דברי ימינו. קויפמאן היה כמעט עוזר קבוע גם במה"ע השבועיים: אלג. ציימונג ד. יוד.; יידישע פרעססע; אָסטר. וואַענשר. ובמה"ע השבועיים האונגריים במשך של שנים רבות. מלבד זה כתב המנוח מאמרי חכמה ובקרת שנונה גם במה"ע המדעיים הכוללים. המאמרים כמין הזה השמורים היסב בזכרוני המה: (א) מאמר בקרת יפה ונעלה מאד על ספרי הרב ד"ר גידעמאן לתולדות הלמוד וההנוך בישראל. המאמר הנפלא הזה נרפס במה"ע המדעי „נאַט. געלערטע נאַכריכטען“ בחוברות אחדות (לא אזכור באיזו שנה). (ב) בקרת יפה ומצוינה בעשר הרעיונות, בשפעת הצבעים ובעזר הסגנון על „הנביאים“ של ירדו פרופ. ד. ה. מילער. בקרת זו נרפסה לפני ארבע שנים בתור פֿילימון במה"ע „נייע פרייע פרעססע“, אשר המנוח עבד בה ספקידה לפקידה, — בגליונות אחרים. (ג) דער „פיהרער“ מיימונים (הרמב"ם) אין דער וועלטליכער-אַמור. נרפס לפני שנים אחדות בהאַרציו „פֿיר נעשיכטע דער פהלאזאפיע“ היוצא לאור ע"י הפרופֿיסור לודוויג שמיין. (ד) ניאורג עליאום אונד דאס יודענמהוס. (פֿערזוך איינער ווירדיגונג דניאל דעראנדאס). אין שער ומספר להמאמרים השונים אשר הרפים המנוח במשך שנות עבודתו המדעית והספרותית, ואשר לרבים מהם יש ערך קים, בכל מיני מכה"ע. כאשר בקשהו בשנה העברה לשלוח לי רשימות מאמריו המפורים בעתונים רבים ושונים מאד, ענה אותי במכתבו מיום 29 יולי שנת 98 כדברים האלה „... לוח מאמרי אין אתי. הראית אילן הסופר את עליו הנושרים? אמת אמרו חז"ל „אין הברכה שורה על דבר שבמנין“. האמת נתנה להגיד כי על ידי רבוי המאמרים ושפעתם, על ידי רלוגיו מענין לענין השתמחו השקפתו של המנוח בשנים האחרונות. וכשם שהיה עמוק ומקוריי בספריו הראשונים הנפלאים כמינם, כן חסרו לו העסקות והמקוריות בספריו ומאמריו האחרונים. חזיון מעציב הוא עד מאד. לראות איך יתפך היוצר והבורא, יהיה באיזה מקצוע שיהיה, לבעל-מלאכה מדעי או ספרותי. ואת החזיון הזה ראינו בעבודתו של המנוח בתקופתה השניה. הוא הרחיב והגדיל את כמות עבודתו על חשבון איכותה. כאשר החילותי להוציא לאור את „ממורח וממערב“ פניתי אל קויפמאן בבקשתי כי ישלח לי מפרי עמו. אנכי בקשתיו כי לא ישלח לי נגרים יבשים, העתקות מעל גבי המצבות, הפנקסים והכ"י וכדומה לזה, כי אם ישלח לי

השקפה שלמה וחיה על איזה פרק בדברי ימינו או על איזה חזיון בספרותנו. רמזתי במכתבי רמזיה דקה על ענין גם: על סתימת מעין מחשבותיו המקוריות. על זה ענה אותי: "... אל תבוז, ידידי, לאיש כמוני העוסק בקמנות ומלקט רק שבילים בעמק הרפאים למען יעמרו אחרים עמרים, כי אין לך דבר בחקירת דברי ימינו אשר אין לו שעה והאבן אשר מאסו הבונים היתה לראש פנה, וכאשר לא תשוב הרוח במחזה החוזה אל משכנה בעוד אשר יחסר מעצמות גופה, כן לא נעלה חיי דורות עולמים מקברם עד אשר נחבר הנפרדים ונקבץ הפזורים ויהיו בידינו לאחדים. בעיקר הדבר אמנם צדקת ומי יתן והשמיעו כל אוהבי ורעי דברים קשים שהם צודקים ואמתים כאשר השמעת אתה הפעם באוני, אבל מה אעשה וכך עלתה בגורלי ולולא שבאת אתה בחוק עמך להעירני ולפקוח את עיני לראות מה דל חלקי וכי לא נעים גורלי כי או הייתי כמעט מסתפק במצעם..."

כאשר העירותי את המנוח באחד ממכתבי בשנה העברה, כי מקדיש הוא ספרים רבים וגדולים לתולדות אנשים קמנים ושלשלת יחוסיהם, ושאלתי בתומי אם יש הצדקה לאיש שהוא בעל כשרונות מצוינים ובעל השכלה רחבה ועמוקה להקדיש את כל עתותיו, כשרונותיו וידיעותיו לכתיבת תולדות האנשים אשר כל זכותם היא שנולדו במאה הי"ז ולא במאה הי"ט, — ענה אותי ע"ז כדברים האלה "...ואל תבוז לדברי ימי האנשים אשר הכינותי בשנים האחרונות, כי כדאים היו כלם שנעמד על פרטי תולדותיהם ומה ארבה להטיף לשופט כמוך ורק זאת אבקש מאתך כי תחל לקרוא את ספרי על מגורשי ווינא בשום עין".

אם נתבונן אל חיי קויפמאן ואל עבודתו בשנים האחרונות או נראה, כי מצד אחד היה המנוח עסוק וטרוד בלקיטת חמר למאמרים וספרים אין קץ, אשר עלו במחשבתו, כאלו חשב שיחיה נצח והשלים את חקו הגדול וגמר את כל העבודות, אשר תספקנה לחיי אנשים רבים; ומצד השני כאלו הרגיש כי קרוב קצו, כי יבא המות ויחטפנו מתוך עבודתו, לכן סהר להרפים מאמרים בלתי נגמרים ובלתי משוכללים וחמר בלתי מעובד ומגנה, למען יבואו אחרים אחריו וימצאו חפץ בגלי החמר אשר אסף בחריצות רבה וברמיזותיו המדעיות אשר פורן ביד רחבה בהמון מאמריו.

המנוח אף כי עסק כל ימי חייו בחמר-מדעי יבש, בכל זאת היה מפותח בו רגש היופי בכל תקפו ויאהב חכמת-חרשים אהבה עזה. ולמרות שהיה כל ימיו שקוע בספרים ובכתבי-יד ישנים, במצבות ובכתבות ממושמשות ומכוסות אבק, היה לבו ער ופתוח לכל הרגשות העדינות, להיופי והנשגב שבחיים ושבטבע, כי הוא אהב את המאור שבחיים ושבטבע לא כאיש-הדיו, כי אם כאיש רגש ומתפעל. הודע את קויפמאן רק על פי מאמריו העברים יכול להאמין כי זה היה חוקר יבש וצנום, מעין נלגול של ב"ג, אולם מי אשר קרא את מאמריו וספריו האשכנזיים, מי אשר קרא את דברי בקרתו על הספרות-היפר, אף כי לא היה סבקר מומחה למקצוע זה, ומי אשר ידע אותו בחיים הוא ידע כי זה היה איש מלא תנועה וחיים, חריפות השכל ונעם הנמוס. הוא היה בעל מזג צבורי רך, אף כי היה בעל דעה מתונה ומוצקה. שיחותיו החיות היו מכריקות ונעימות, חדות וחלקות ולפעמים גם מתובלות בפלפלא חריפתא מאוצר החרודים, אשר צברו בני עכנו בשבתם בין החוכות בגיתו. מי אשר דבר עם המנוח שעה ארוכה הוא נוכח כי החכם העומד לפניו הוא "ביבליותיקה חיה" האוצרת בקרבה גם חדשות גם ישנות מכל המינים ומכל הסוגים, ויחד עם זה הוא גם "מעין הגובע".

ולמרות אשר היה קויפמאן עסוק וטרוד טאר בתור כורה בבית-מדרש הרבנים, בתור פועל פשוט הנושא אבנים וחמר וגם בתור בנאי ואדריכל בבנין היכל דברי ימינו, — למרות עבודתו המרובה והקשה הזאת היה ממחר לענות למכיריו ולכל העוסקים בחכמת ישראל וספרותו על סכתיהם באותו רגע שהיה מקבלם. בהפץ לבב ובחבה מיוחדת היה ממציא חמר-היסטורי לחכמי עמנו, בארצות שונות, העוסקים בכתיבת דברי ימינו ומראה להם מקורים נאמנים לזה. אין מספר להקרמות, ההערות וההגהות שכתב לספרי אחרים ומאמרים, כי אין לך מקצוע אחד, יהיה הרחוק שברחוקים, בחכמת ישראל אשר דיעותיו של קויפמאן לא היו בו מלאות וגרושות.

ענפי עבודתו המדעית והמפרותית של הר"ר קויפמאן ז"ל היו רבים ושונים, אך עיקרה ומרכז-כוכבה היו בשדה דברי ימינו. המנוח לא היה ציר-היסטורי לתאר בקיום סועטים וכצבעים נאמנים הקופה שלמה מחיינו בעבר, הוא גם לא חדר אל מעמקי נפשה ומחבואי רוחה, אבל הוא נלה לנו מקורים רבים, ומהם גם נאמנים, של ההסתוריה העברית; הוא המציא דרכים, אמצעים ותחבולות שונים להבין על ידם את חיי דורות עברו. המנוח הבין למצוא תועלת מדעית בכל השוירים הקטנים, — אשר מהסקירה השמחית אין להם כל ערך, — אשר השאירו לנו אבותיהם אם בכתב או באבן וכדומה. הוא הסב את לבנו ודעתנו על האבנים היקרות המתגוללות במקומות שונים, ואין איש שם אליהן לב לקחת מהן חמר לבנין דברי ימינו ודברי ימי ספרותנו. הוא שמח על מציאת כל אות ואות של הקדמונים, אם יש בהן רמז קל על חיי אבותינו, דעותיהם, השקפותיהם, מנהגיהם, פרנסתם וכלכלתם וכדומה. ומלבד אשר השתדל ברובי שנות חייו לאסוף בעצמו חמר רב לבנין היכל ההיסטוריה שלנו, אשר הצטיין בזה בהריצות מיוחדת ובבקיאות נפלאה, עוד העיר בשפה נמרצה את לב בני עמנו על התרשלותם בכל הנוגע לבנין זה; ויוכיחם בדברים קשים על אשר לא ישימו לבם לקדמוניותיהם. ומה מצוינים המה דבריו אלה: „לוא נתן לי כח ממרומים לפקוח עיני עורים, להסיר לב אבן מקרב בני עמנו ולברוא להם לב בשר, כי אז כשופר הריטיותי קולי להניד לעמי פשעם ולבית יעקב חמאתם על נתנם כתף סוררת לקול קרייניו-יהיה ועל השליכם אחרי גום חכמתם ובינתם לעיני העמים דרישת דברי ימיהם ואטיפת יתר הפליטה, שרידי זכרונותיהם מדורות החולפים. ואל נרמה בנפשנו כי זו רעה חולה נושנת מקדם קדמתה וכי לא נתן לנו כאל כל העמים רוח נבון ולב סתנה להתחקות על שרשי רגלי קורותינו, הלא נהפך הוא, כי איפה ימצא לאום אשר חיי כל איש ואיש חשובים בעיניו וכל נפש ונפש בקרבו יקרה לפניו עד אשר יירא ויחרד שלא יאבד זכרה ולא יסוף שמה בקרב הארץ. אמת אמרו חכמינו: „השערות האחרונות משכחות את הראשונות" אבל בכל זאת לא סרו לחקות על ספר את צרותיהם וכל הקורות אותם, ואם גם לא חברו ספרים על דברי ימי העם כלו כיתר העמים השלולים והשקטים, אבל בכל פלך ופלך ובכל קהלה וקהלה קימו וקבלו לתת שם ושארית לכל הנעשה בקרבם להיות קורותיהם נקראים ונשמרים לדור יבוא, ולוא נשארנו לנו כתבי קדמונינו ומעשיהם הנחקקים עלי לוח זכרונותיהם מכל ארצות פוריינו כי אז נקל היה לנו לקרוא ולכתוב כמעל ספר פתוח את דברי ימי עמנו ולבנות מהאבנים

המנופצות האלה בנין מהדרר ומשוכלל אשר לא יהיה כמוהו בין ספורי תולדות העמים. אבל רבת צירוני מנעורי תאמר גם חכמת דברי ימי ישראל, לשוא כתבו המכתבים לריק עמלו הבונים כי שארית לא נתנה למעשה אצבעותיהם וכל נחלה טובה, אשר השאירו לנו ברכה דורות קדמונים, נאבדה מאתנו ותהי לבער מאכולת לעש ולסם ולכל מלאך משחית". (איצר הספרות שנה שניה).

קויפמאן ידע את רוב הקוראים עברית ברוסיה אשר השם אלוה חוש ההיסטורי, לכן בכל פעם אשר יבוא לכתוב על אדות איש בלתי נודע לרבים (או בלשונו הוא "להקיצו מן הנרדמים") יקדים דברים נמרצים ע"ד נחיצות הדבר וערכו הרב, והוא כמו מתנצל, מצטדק ומבקש סליחה מאת הקורא על אשר יבוא אליו בדברים קמנים. בפתחת מאמרו ע"ד ר' ברוך ארווילר ושיריו ב"האסיף" שנה שניה יאמר כדברים האלה: "... גם על חכמת דברי ימי עמנו מלתם אמורה, כי אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבנוף, כי לא הבוא למטרת עזה ולמחוז חפצה עד אשר יגלו לפניו הימים החולפים כספר פתוח אשר מאליו יקראו שמות כל נפשות הצדיקים והחכמים ואנשי המעשה אשר התנדבו בעם, חמדת ישראל גאוננו ותפארתנו לעיני העמים. נחרצה נא ונבואה בכל שפוני טמוני העתים להציל ממלתעות האבדון את שארית הפליטה, ובל נתן את כל הדורשים והמחכשים אחרי כל עלה ועלה הנשאר משנות דור ודור לרודפים אחרי ההבל ולמכתבי תהו, כי כל הספורים והשמות אשר ידלו לנו בכל מאמצי כחם מבאר הנשיה דרושים הם לכל חפציהם, וכל אבן ואבן אשר ימאסו בו הבונים, אולי יבוא יומו ויהיה לראש פנה אשר ייסרו עליו בנין אשר לא שערוהו בימי אבותינו, גם דברי הימים עניים הם במקום אחד ועשירים במקום אחר ואין בהם עין יבש אשר לא יפרח ויעשה פרי לעת מצוא, כי במקום החשך שם ירח אור נגוהות, ורוח והצלה יעמוד לדברים אשר לא נראה להם שחר, כי אלה לאלה יעבורו, הקטן יהיה לגדול ויחוק את הרבך והיה המקדש אחר".

הרברים האחרונים היו כל כך חביבים על הכנחו, עד כי שגורים היו, בשנויים מעטים, ברוב הקדמותיו למאמרו העברים, שרובם היו העתקות מפנקסאות ומסקורים היסטוריים אחרים. והנה אם חסרה לחכמנו זה אספקלריה מאירה על דורותינו הראשונים והרחוקים מאתנו, על ימי הנער והצמיחה של עמנו, כי הוא צמצם את עבודתי ההיסטורית על שנות המאות האחרונות, ביחוד של המאה הי"ז, אם חסרה לו הסקירה הנבואית, או נאמר הפיוטית, בעתידות עמנו — הנה ההרנשה המדעית והחוש-התולדיי להדברים הקמנים מאד, שערכם גדול, שבשרידי קדמוניותנו, בכל מקום ובכל עת שהם, היו חזקים ומבוסלים בו כל צרכם. בדבר זה היה קויפמאן בן תקופתו הגדולה אשר שזה לב לקמנות שבקמנות בכל מקצעות המדע והחקירה אשר מהן, מהקמנות והדקות, תבנה את היכלי החכמה הרמים.

קויפמאן אחז בדרכי השמה ההיסטורית של רוב חוקרי דברי הימים הגדולים אשר בימינו: לשום לב אל חיי התמון, אל הגורמים היותר מצויים ושכיחים בחיי כל אומה ואומה, אל הסבות הקמנות והגדולות הפועלות על התפתחות ההשכלה בכל מראותיה וחזיונותיה ועל קדמת האנושית, אל ההשפעות והדחיות הבאות מכל עבר ועד, אל הכחות המדיניים, הכלכליים, השכליים והמוסריים ואל היחס שבין הגדולים להקטנים והקשר שבין פרנסו הדור והאספסוף. כל תעודה, כתובה או חצובה, שיש בידה להגיה

אור, יהי גם שביב אחד, על אחד הענינים האלה היתה כמציאה יקרה בעיניו וישמח עליה כעל מרגלית יקרה ויהאמץ לחבבה גם על חוקרים אחרים.

ובחזו המנוח בשפת-חכמים האמורה קוה ממנה גדולות ונפלאות בנוגע לדברי ימי עמנו, בידעו כי אין כחו של ישראל בכל הדורות אלא בגדלותו של רוח העם כלו, במסו כל יצירותיו הרוחניות, מדותיו ומנהגיו, רגשותיו ומחשבותיו, ולא בנבדיותו של עריצים ותקיפים, לא במלחמותיו של שפיכת-דמים ולא בנצחותיו הנסים והסואנים על שדי-קמל. בחם רוחו והתפעלות נפשו, — מצבו המבועי בשעה שהוא מדבר על קורות ישראל, — יאמר כדברים האלה: „... ואין לנו עוד רק דברי ימי שרים ומושלים, כי אם גם דברי ימי העובדים וסובלי עול. רעבים עם שבעים, דלים עם גדולי ארץ, רשים גם שרים יעברו כבני מרון, לפני אלה הכוחנים והבודקים היום המון נסתרות שמבראשית. ועל כן ילך ויגדל כבוד דברי ימי ישראל בימינו עד אשר גדל מאד, כי למי בין העמים כמו אלה, ספורי גבורות אלהינו, מעשי תקפו וגדולתו אשר קצץ ופזר את עם סגולתו, והושיבו במשככים כמתים ויסרו שבעתים בשבט עברתו, ושלה בו משלחת מלאכיו הרעים עברת צרו וזעם אויביו אשר סבבוהו בכל סדרך כף רגליו, עד אשר אמרו נואש לחייהם וכל הקותם רק מפח נפשם, אשר יצאה ברברם אתם כמדרות אש ובמצולות מים—להושיעם באחריהם ולעשות להם רוח והצלה אשר לא נראה כמותם עלי אדמות! ראו, אם יש חידה כחידתנו ופליאות כפליאותינו! באו ודרשו איך נעשה הדבר הזה כי היו לדם מי צרותיהם לחומה מימינם וטשמאלם, כי דרכה רגלם נים המצור והמצוק כחרבה, עד אשר באו אל שפת הכמחה והשלום נאולים וטשבהים לזרוע הרמה אשר סמכתם. יענו אלה אשר לבם בל עםם וכל רגשי אהבה למולדתם סתו בקרבם, יענו ויאכרו כי כמו בית קברות נראו להם דברי ימינו, לא נחוש להם כי אם נשנה ונשלה כי אין חיים בדברי ימי לאום כמו בדברי ימי עמנו, וכי בכל מקום יראו שונאינו עצמות יבשות, יעמדו ויקומו לפנינו בני ישראל נפשות צדיקים וטהורים, עדי צדק, זרע אמת, נאמני ה' ומחזיקים בכריתו ואמונתו.“ (האסיף) שנה שלישית צד 210—209).

קויפמאן לא אמר די לנפשו בזה שמצא מקורים נאמנים לתולדותיהם של רבנים, חכמי-מדינה, משוררים, פרנסי-הדור והקיפי העדה של שנות המאות האחרונות, אשר מסכות שונות נשכח שמשם או רק מעט מאד ידעו על אדותם, — הוא גם לא הסתפק בזה שכתב בעצמו את תולדותיהם ויהאמץ להציגם לפנינו בכל מלוא קומתם הרוחנית, — אם כי לא תמיד עלה דבר זה בידו, — הוא גם לא הציב גבולות לעבודתו בזה שעמל ויגע בעצמו להשלים, לפי כחותיו וידיעותיו ולפי המקורים אשר נגלו לפניו, את המבעות הרבות החסרות בשלשלת הקורות של התקופות המצוינות בחיי גלותנו, כי אם גם השתדל להוציא לאור את מעשי ידי החכמים האחרים במקצוע זה אשר השאירו אחריהם בכתובים ועל ידי הערותיו, הגהותיו והשוואותיו לכ"י שונים תקן את חסרונותיהם של המחברים. הוא היה נוהל נאמן לכתב-יד שונים להעשיר על ידם את אוצר חכמתנו, ולא חשך את נפשו מכל עמל לחפש אחריהם ולהוציאם אור. המנוח הוציא לאור את כתב-ידו של רבי שמחה פינסקער: „תולדות ר' אברהם ן' דאוד“ אשר מצא בבית-עקד ספרי ביה"ם אשר בוויען. ובהוציאו כ"י זה לאור יתנצל כדרכו ויאמר: „ידעתי גם ידעתי כי יש ויש סתחכמים בקרבנו אשר יבזו למלאכתנו או אך למותר תתראה בעיניהם, כי כל קבל די רוח יתרה בהם, כל מלאכה אשר לא יצאה מירי מחברה כחיו היא לדעתם

בחזקת שאינה מתוקנת ועלובה העיסה שהנחתום מעיד עליה בהניחו אותה לאחרים ולא חס ולא חמל על פרי עשתונותיו. ואני לא כן עמי ולבי לא כן יחשוב. הלא מקרה נפרץ וכמעט מעשה בכל יום בקרבנו כי ספרי חכמינו יהיו כיתומים אשך אין להם אב אחרי מות בעליהם, והם מנופצים כאבני ניר ומונחים ונעזבים בקרן זווית ואין אוספם אליו הביתה ושנים על שנים יחלופו כפרם יבוא להם גואל אשר יקים את שם המת על נחלתו...".

עובדה זו שהמנוח מתנצל תמיד לפני קוראיו העברים על כי עיניו משוטטות בכל לחפש ולבקש חמר, מכל מין שיהיה, לבנין חכמת עמנו ודברי ימיו — עובדה זו מסמנת את תכונת „משכילינו“. קויפמאן ידע אותם. רוב „משכילינו“ ברוסיא אשר לקקו לקיקה קלה מן ים הספרות-היפה היו מבישים על החכם והחוקר „המלמך שבילים בעמק רפאים“ מסוגו של רד"ק כעל אחד התנוטים, כעל שריר מימים עברו וכעל אחד המפשים שהוא עוסק בדברים של מה בכך, „משכילינו“ אלה לענו ובוו להחכמים החוקרים בקרמוניות, יען כי לא הבינו את ערך עבודתם ולא ידעו את ערכה האמתית של „חקירת-הקדמוניות“ בהתפתחותה של האנושית. משכילינו אלה אשר התפרצו לצאת, יציאה נמורה, מביה-המדרש העברי ואשר עמלו להשליך אחרי גום כל ישן נושן אשר מלא את נפשם ורוחם בנעוריהם ולהתקרב אל החיים הממשיים וליהנות מהם ככל האפשר, — המשכילים האלה לא יכלו להבין לרוחם של חכמינו וחוקרינו מסוגו של קויפמאן ז"ל, אשר אחרי יצאם מביה-המדרשם של העמים ואחרי אשר נתנה להם היכלת ליהנות מהעולם האירופי ומחיו הרחבים שבו עוד הפעם לאהלי שם ועבר להקדיש את ימיהם, כחותיהם וכשרונותיהם לחקירת קדמוניותנו, אשר היו למשא כבד על אפרוחי ההשכלה אשר לא עצרו כח להתרוסם בכנפיהם, אשר לא צמחו עוד, ורת אחת מעל הארץ השפלה ועניניה החמריים. את מין המשכילים האלה שוה קויפמאן לנגד עיניו בכתבו עברית ויתנצל לפניהם במליצותיו המצויות, כי לא יחמא ולא יאשם חלילה בעבודתו והיא צריכה לטופה של ההיסטוריה, ובלי היסטוריה אין עם.

אולם כאשר חלף רוח חדש בין משכילינו והמה שבים לנבולם והאהבה לדברי ימינו החלה להתפשט ולהתרחב בקרב כל ספלגות עמנו שנה גם קויפמאן את מעמו וסגנונו בדברו עברית לעברים. הוא חדל לבוא בהתנצלותיו בפתיחת כל מאמר, כי אם בקול מבשר יכריו לקוראיו ע"ד המציאות החדשות בנגזי ישראל.

הא לכם דוגמא קטנה: „לתת שמחה בלבכם, אתם המתים עוד כלשון ציון, ולהביא לכם בשורה באתי היום, כי נצנים חדשים אשר לא פללנו לראותם נראו על שדמות חכמת ישראל. שישו אתי משוב על השמועה כי באה, כי מחזה דורות עולמים, אשר, למרות כל מאמצי כח חוקרינו וכל עמל מבקרינו, הלכו בתוה ואבדו, תראינה עתה עינינו; דור ודור ומנהיגיו, דור ודור וחכמיו, דור ודור ודורשו, אשר צללו כעופרת בעמקי הנשיה, יראו לפנינו, יציצו מעפר עד אשר נקרא משתאים ומשהוטמים לכל המון העומדים מקבריהם: מי ילד לנו את אלה ואלה מי גדל! אשרי הדור שכך נעשה בימיו, אשרי העינים שעליהן נגה האור הגניו, ובמקום אשר מנששים כעורים זה מאות בשנים, זרחה להם השמש כבצהרים“ („השלוח“ חוברת י"א כרך ב').

קויפמאן היה כל כך שקוע בעבודתו הנדיבה אשר אהבה מאד, עד כי מרוב התפעלותיו ושמתו על מציאת הגניזה דמה בנפשו כי כל הקוראים עברית ישמחו אתו, בהאמינו כי רוח חדש, רוח אהבת קדמוניותנו, בא בלב כלם.

המנוח לא ידע כי בקרב הקוראים והסופרים העברים מכצבץ מפום חדש של „משכילים“ המתנגדים אל כל ההיסתוריה שלנו, אל כל העבר והחושבים את חוקרי דברי ימינו ומחבבי קרמוניותינו למבלי עולם, לשונאי עתידותינו ולמתנגדי האנושיות שבקרננו. קויפמאן דאג לנורל האמונה של הדור הבא, כי הוא לא הבין את היהדות ואת הלאומיות בלי הדת הישראלית. להכלית זו כתב את מחברתו: *Wie heben wir den religiösen Sinn unserer Mädchen und Frauen* הדתי שהדפיס בכמה מ"ע שבועיים בש"א. ואף כי היה איש אירופי על פי השכלתו, נמוסיו והליכותיו עם הבריות, בכל זאת אחז בדרכי אבותיו ויתנהג כשוטר תורה. המנוח היה אמנם חוקר חפשי בדעותיו ואוחז בכל בשמה פרעית, אך דרנש הדתי שלט בו על כל דעותיו ורנשותיו וישם נבול לחקירותיו הדתיות. כמעט בכל שנה ושנה היה הולך בקיץ לעיר מולדתו קויפין לבקר את הוריו אשר אהבם וכבדם מאד, ושם בין אחיו הפשוטים והעניים בחמר וברוח היה מתהלך אתם באהבה ורעות כאחד מהם. מעולם לא התנאה ולא התריסם עליהם לא בגלוי ולא בסתר. אבל בני עירו התנאו בו ויאהבוהו עד מאד.

קויפמאן היה אחד החכמים המעטים במערבא אשר קרא את הספרות העברית החדשה בשום לב. וישמח באמת על כל מאמר שיש בו רעיון טוב, יהיה באיזה מקצוע שיהיה, אשר מצא בה. הוא גם ידע את ערכם של הסופרים החדשים בישראל לא על פי השמועה הרחוקה, כי על פי ספריהם ומאמריהם.

הוא בעצמו היה „סופר מהיר“ בשפת עבר. באמרי „מהיר“ כונתי כי לא התקשה מעולם למצוא מלים ומבטאים בכתבו עברית. אבל האמת נתנה להגיד כי סגנונו העברי לא היה נאה ומדויק. את הגיוני רוחו היה מטביע במבול של פסוקים ומליצות מצלצלות. וזה בא לו מפני שכתב ב"הקדש", מאמרי חז"ל ואמרות חכמים היו יקרים מאד בעיניו וענג מיוחד היה לו לנבב אותם זה על גבי זה בלי כל צורך. ומפני שהיה מביא אל הספרות העברית גם את הרעיונות החדשים בקנקן ישן לא היה חרושם נכר לעין כל רואה. ובדבר זה לא נכדל המנוח משאר חכמינו במערבא, אשר בכתבם לועזית הם מדיקים בלשונם עד מאד, שוקלים ובוחנים כל מלה וכל הגה היוצא מפיהם, אולם בבואם לכתוב עברית יסירו דמן מעל עמם והפסוקים והמליצות הקשות הולכים ונמשכים מאליהם. את השקפתו על העודת הספרות העברית ועל שמיש הלשון העברית הכיע במאמרו קינות רבי עמנואל פראנסים („ממורח וממערב" פרק א') „... זכרו זאת והתאישו המושכים בשבט סופר החוקקים בישראל ואל התנו שכיות חמדתו למאכל לעש ולסם או מדרם לפרושים כאלו נתנו רק לכתוב עליהם הערות והארות ולא לרוות צמאון אומתנו הצמאה לדבר ה' היוצא מגרון בחיריו אשר נתן ה' עליהם את ידו ויקחם בציצת ראשם וימלא אותם רוח השיר לכהן בהיכלו, בלב עם קדושו. אתם המחיים את לשוננו לכו נא לכם אל הגברים האלה ודרשו מעל כל שארית הנמצאה אשר השאירו אחריהם לברכה וראו ועשו כתבניהם אשר אתם מראים בהר בברוטי ספרותנו אשר היא חכמתנו ובינתנו לנגד העמים בהראותנו כי זה וזה יולד בנו, וכל העמל והבעם אשר עלו השתרנו על צוארנו לא נהגנו למיטסה

ועל כל אשר רדפנו מורדף בלתי חשך לא ייעף ולא ייגע מקל ישראל טטה תפארה לציץ ציץ ולגמול שקדים אשר שקרו על דלתי תורתנו ושאבו מים ממעינות הישועה מקור לשוננו וחינו גם יחד... אל תתנו כתרף סוררה ואל תכבירו אוניכם משמוע את התורה ואת הדברים אשר שלח ה' צבאות ברוחו ביד הנביאים הראשונים מיסדי בנין לשוננו בימים אשר חלפו ואל יאמרו: לריק יגענו וכל עמלנו עלה בתהו כי עמנו לא יבין ולא יתבונן, וכל דור ודור ישכה את אשר היה לפניו ולא יוסיף לבנות במקום אשר עיפה יד עושי המלאכה בזמן הקודם ורק על כן נתפרדה החבילה ושלשלת הירושה מימות עולמים נספקה, והנה קם דור חדש אשר לא ידע אבותיו אשר התענו בכל אשר נתענה אנחנו ועמלו ויגעו כאשר נעמול וניגע גם אנו להרים קרן לשוננו ולפחת רוח חיי נעורים בקרבה. אל תדמו בנפשכם, שעמכם החלה לצמוח תחית לשוננו כאלו תמול היינו... כי רק אז יפרחו ויעשו פרי תנובה כל מאמצי כחנו על שדה תרוסת לשוננו ולאומנו אם נספח אל תוכנו כל אשר הורו והגו דורות קרמונינו להעשיר את אוצרנו הטוב ולפאר ולרוםם ולהדר את לשוננו מורשה קהלת יעקב ולא נבחרה לנו את שפתנו כאלו שפתנו אתנו אין אדון לנו, כי אם נשמע לקול מחוקקינו, מנהלינו ומדריכינו מימי הבינים אשר הפליאו לעשות והצליחו למעט על שדמות שפתנו העתיקה עד אשר היו לעיני עדתנו אשר על פיהם יהיה הדין והמשפט... ולהיות שחשקה נפשי בדרך הזאת שהחדשות עם הישנות, דורות החולפים עם דורות בני גילנו יתלכדו ולא יתפרדו, ואני תהלה שגם אתה ידידי אשר תביא את בנינו ממזרח וממערב תאחו בזה וגם מזה אל הנך את ירך...".

ובעבודה זו: „לחבר את החדשות עם הישנות, דורות החולפים עם דורות בני גילנו כי יתלכדו ולא יתפרדו" היה קייפמאן עוסק עד נשימתו האחרונה, והגשימה האחרונה מהרה לבוא במרם נגמרה העבודה...

מי זה בין החיים אתנו והעובדים במחיצתנו יבוא להחל „במקום אשר עיפה יד הבונה" ?

ר. בריונין.

ברלין.

צִדְקָה.

תמונה

מאת שמואל ן' כהנובסקי

אביה היה אחר אנשי המעלה בוויילנא: אורח נכבד לדרותיו, בעל שלשלת אותות כבוד ובעל בעמיו, ויתהלך כרע כאח עם החכמים והסופרים, ועם כל למודי ה'. ובעד הרעות והאחזה פור הון רב, לא רק מעשר כמנהג שלומי אמוני ישראל כימים ההם, כי גם חומש ומעלה.

ואמה היתה אחת מנשי המופת ברוחה הנדיבה, והצק מרוחה על בטה זאת. בחצי ימיהם עזבו את ירושלים הליטאית, היא ווילנא עיר מולדתם, ויכוננו מושבם בצידון הפולנית, היא ורשה.

אך לא לבקש את ההצלחה שנו את מקומם, כי אם להמלט מפגעים רעים: ה' צוה להם את הברכה, וישלח בם גם את המארה והמנערת; ברכה שלח להם בפרי ידם, ומארה ומנערת בפרי במנם.

ואם כי שניהם היו נקיי הדעת, ולא שמרו הכלי שוא, בכל זאת אחרי אשר התבוננו אל המון מעשים ומקרים, העומדים מעבר לנכול המבע, התגנב ספק אל לבם, ספק חשכה... אולי... וימצאו לטוב להם לשנות מקום מגורם. אפס כי שנוי המקום לא שנה מזלם: המות הוא קל ברנליו וידלק אחרי כחמרי במנם עד ורשה וידביקם גם שם...

והאב השכול התפלל תפלת ה"קדיש" ערב ובקר שלש עשרה שנה, החלק הששי מימי חייו: שנתים בעד נשמת הוריו, ועשתי עשרה שנה בעד נשמת חמשת בניו ושש בנותיו, אשר מחציתם מרו בימי הילדות והנער, ומחציתם בימי העלומים אחרי אשר נשאו נשים ותנשאנה לאנשים, ויולידו בנים ובנות, אשר עד מהרה ספו תמו גם המה, ובמותם הנחילו את רכושם להוריהם האובדים.

ירושה מרה ואכזריה!...

אך בתם הילני הצעירה היתה לפלטה.

— הרגעני אשהי — דבר האב אל האם תנחומים — שוי כנפשך כי רק אחת ילדת. והאשה השכולה הוציאה אנחה ארוכה ממעמקי לבה. עננים שחורים כסו את קמפי פניה והעננים הריקו עד מהרה מסרות דמעה על לחיה.

— חיה תחיה לארך ימים — כה נחם אותה אישה בשמעו בקול אנחתה את השאלה הנוראה הזאת: „ומי יערב לנו בעד חיי היחידה השרודה?" — ה' אמר למלאך המסחית: „עתה רב. הרף ידיך ואל תשחיתנה, כי ברכה בה!"

כי אמנם עוד בימי ילדותה הכירו הוריה הנבונים כי ברכה בה. והברכה היתה:
לא כשרונות המח, האון או העין, כי אם כשרונות הלב: חסד ורחמים, צדק וענוה.
ולאביה מה יקרו מאד; הוא היה אומר: „טוב מלא כף מדות טובות ממלא חפנים
כשרונות“, כי אמנם הכשרונות הם מותרות, מנעמים, על ידיהם ילך האדם קדימה,
ומה יתרון לו בלכתו קדימה? אז ימתקו לו החיים; אבל גם בלעדי זאת לא תמוט תבל...
והמדות — הלא בלעדיהן תמוט תבל, ואמלל כל יושב בה, או תהי התבל ליער, ויושביה
פריצי חיות. הכשרונות ימלאו רק כסן בעליהם, והמדות הטובות תהיינה מקור חיים
וברכה לכל האדם.

ויהי היום לפני חג הפסח, ויבואו אנשים טובים אל בית אביה לבקש ממנו נדבת
ירו בעד בעל-בית „יורד“ אחד. ויהן להם נדבתו ביד פתוה ורוחה ופניו מאירים
כמשפטו תמיד.

— הידעת, בתי — אמר אליה האב — מי הוא בעל הבית היורד? האנשים
הטובים הגירו כי ברחוב הפזבונקי הוא יושב, ולפני שנתים באו אל ביתו לבקש רחמים
בעד אחרים.

— הגני יודעת. הוא רבי יהודה בעל חרשת כעשה הבורית. מה היה לו, אבי,
כי ירד פלאים?

— הרבה שלוחים למקום, בתי. אינני יכל להגיד לך, כי עודך ילדה ולא תבין זאת.

— מדוע לא אבינן? הגר נא אבי!

— התביני, בתי, מה היא התחרות המסחר?

— מדוע לא אבינן? רבי יהודה יסד בית מעשר בורית, ויקנאו בו אחיו היהודים,
וייסדו גם המה בתי מעשה, ולמען הטיב לנפשם או הרע לזולתם, השפילו המחיר,
החלו לתת עזבונם לא במחיר כסף כי אם בשמרות, והשמרות הם לצור על פי צלוחית,
ובכן רלו והומכו יחד את איש חרמם. כאלה וכאלה שמעתי אומרים.

— כן דברת בתי: אלה קורות רבי יהודה!

ופני הילני, אשר היתה אז רק נערה בת חמש עשרה שנה, רעמו מאד והפן אל

אביה ותאמר:

— שא נא אבי אם אומר כי לא חסד תעשו עם אמללים יורדים כאלה כי אם

נחלים אתם חוהים על ראשם; המצות תהיינה כפיהם חצץ, והיון — דם לבכם.

— מדוע, בתי?

— מדוע החרשתם עד כה? מדוע לא החזקתם בידם כמרם ירדו פלאים? מדוע

הכיתם עד אשר הגיעו עד עפר?

— אולי צדקת, ואם אנחנו עשינו עול, העל כן נעזבם לנוע ברעב הם ונשיהם

ומפיהם? הבה משפטך בתי?

— כן משפטך, אבי. טוב לגבר למות ברעב פעם אחת ממותו עשר פעמים

כיום ברעב וחרפה יחד! מה בצע בחסדכם אשר הראו להם פעם למען יחיו, ושבו

להתענות תחת יד הרעב והלחין, ואז ככלות כחם בהניע רגעי „יציאת נשמתם“ תשובו

לראות להם חסדכם, וישעכם תתנו להם לבל ינועו ושבו להתענות שנית. דמיונכם

בעיני כשופטי האינקוויזיציא אשר צו לענות נפשות נקיות, וכאשר ראו כי עוד מעט
ונפחה נפשם, הבהילו את הרופאים להשיב רוחם אליהם ולהחלימם למען ישונו
לענות את נפשם בכלי המועקה. עם אמללים כאלה עשו אחת משתי אלה: התעלמו מהם...
— הלא או יגועו, ודכס יהי בראשנו — שסעה אמה את דבריה.

— ימותו! הן פעמים לא ימותו נבר. ימותו פעם אחת, כי טוב מותם מחיי עוני
ושפלות. אך לא כן יחשב לבי: בראותם כי אולת יד ושוא השואת אדם, או כאלהים יעשו
חיל ומצאו נתיבותיהם. או החזיקו בידם, הוציאו פעם אחת ממיט היון, והעמידו רגליהם
במרחב, תנו להם עבודה או משלח יד, הלוו להם, ערבו בעדם, אך אל תחוננו אותם
במוון סעודות אחרות!

האב לא מצא מענה בפיו, אך הקמטים על מצחו העמיקו הרחיבו.
ובראותה כי אביה ישחד מכחו וכספו בעד מקלם „תלמוד תורה“, העירה פעם את
אזנו לאמר:

— לו היתה נפשי תחתיד, אבי, כי אתה לא רק אשר לא החזקתי כי גם שתי לו
קציר ביום אחד.

— הלא תפוג תורה מבני העניים, בתי! התאמרי להרוס את הבית הזה אשר ממנו
הצא תורה? בתי מקלם אלה, בתי, בית סעודות ומגדל עוז הם לנו, ובגללם לא
נכחד קימנו.

— לא בנת לרעי אבי — ענתה הנערה ברוח נכון כבת שיבה — לא להרוס את בית
התלמוד התורה אמרתי, כי אם להרוס את „הגיתו“ אשר כוננו ידי נדיביו עם אלהי אברהם
סאו מעולם לבני דלת עמנו. רע היה עלינו המעשה כי הושיבנו צוררינו בימי הבינים
בכחשכים, ויבנו לנו גיתו, ואיך יועף לב בני דלת עמנו על קציני עמם אשר למדו אל
מעשי צורריהם? מדוע הציבו את העדר הזה לברו? מדוע שמו רוח בין ילדי העשר ובין
ילדי העוני? בכסף הרב אשר יבלע בית כזה לא יבצר ככם להושיב חמש מאות ילדי
העניים במאיתם החמשים חדרים בין ילדי בעלי בתים ועשירים, ואו הלא כפלים
לתושיה, וגם יבא קץ למפלגה השוכה אשר תנדל בקרבנו מדור דור עד סוף כל הדורות.
או לו הייתי אני קצין העם הזה, כי עתה אבד כל צד גם לחרדים, ותחתיהם יסדתי בתי
ספר עברים בעלי שבע או שמונה לשכות לתלמידים משנת השבע עד השלש עשרה,
ואו בא הבל על מקומו בשלום.

ויהי היום וימת אחד העשירים ויאצל ברכה לעדתו, ויספר אביה את תהלת הבת
באזניה, למען ישמע משפחה היא.

— לא לו נאווה תהלה — ענתה הילני — כי אם ליורשיו. בעד נשמתו בו היה
פחד המחסור לנגד עיניו. זבוב קמן עמד על כר דבש גדול ויכחד פן יחסר דבשו,
ולא שם על לב כי בין כהוכה יותר ביומו האחרון הרבה יותר מאשר ימלא במנו ממנו
בימי חייו הקצרים. — הוי כסיל אדם, מדוע לא פתח את ידיו בחייו בעת היתה לאל
ידו לעשות בכספו כחפצו? מדוע לא היה שליט בעמלו? מדוע מסר את ספתח אוצרו
ביד השבן?

— לא דברת נכונה בתי. בחייו לא ינחיל נבר גם את בניו, ומה גם גרים.
— ההנחיל אחרי מותו את כל רכושו לעדה? הלא רק חלק קטן, והחלק הקטן הזה
הלא יכל לתת בחייו. דמינו כהכילי אשר לא יפרם לרעב לחבו, רק כאשר יאכל בשר

לשבע עד כי יצא מאפו והיה לו לזרא, או לא יחוס עוד על הנותר... ונתנהו לכל הבא, אם עני רעב, או כלב...

— ואיוז דרך צדקה תבחרי, בתי, כאשר תגדלי? — שאל אותה אביה המשתומם לשמוע הגיונותיה.

— אנכי — ענתה הילני ברגש חם — ארבה לעשות חסד בחיי מאשר כמותי. אנכי לא אשיב נפש רעבה למען תשוב להתענות תחת יד הרעב; אנכי לא אעשה חסד לקנות עם טוב; אנכי לא אסביל למלא צרור נקוב כי אם אאחה בראשונה את קרעיו, ונמיתי את ידי על הרעב הלושב בנדי כבוד ודורך על יריעות יקרות, לא במשען לחם כי אם בעבודה ומשלח יד, בידי בעלי מלאכה אתמוך בעת יבקשו עבודה ואין, ובעת ימצאו עבודה ולרגלי מחסורם יבצר מהם לעשות במלאכתם, ובעת יעשו במלאכתם ואחיהם העשירים הנדיבים הנותנים מסת כסף לכל דבר שבצדקה ילינו פעולתם: "לך ושוב ומחר אתן" כדרך העשירים אשר הצלחתם נמלה מהם לב הכשר ותתן להם לב מתכת — או יעשקו שכרם הרבה או מעט; אנכי אשים לבי אל החנוך והלמוד כי מהם חיים ואושר וחוסן עם, או מות ומשכלת וכליון חרוץ. את ילדי העניים אפקיד ביד אכנים מלומדים, ואם אמצא בם ילד ולו יתרון הכשר דעת ונצרתיהו כאישון עיני, ולא אשקוט עד אשר אביאהו אל מקדשי אל, ותלמידי חכמים עניים אשר מחסורם יפריעם מתלמוד תורה וחכמה, אכלכל בכבוד, ואיש איש על פי כשרונו אתוה לו דרך, והתאמצתי תמיד לבלי אאחר המועד, לבלי יהיו חסדי כמטר הקציר אשר תחת הטיב ירע.

— מי יתן בתי ושמרת מוצא שפתיך — קרא האב בעליצות נפש מסתרה — או מי יתן ולא יפלא ממך לשמור מוצא שפתיך! דמיונך הנעלה נעים לאזן וערב לנפש. אבל בתי, עודך צעירה לימים, ולא תדעי כי הדמיון כל יכול, הדמיון יעתיק הרים ממקומם, על כנפי הדמיון תרקיעי לשחקים, ובמעוף עין אחד תשימי בין כוכבי אל קנך, אבל הנסיון, בתי, הנסיון אין ידים לו, הנסיון הוא המיד עצל וחסר אינים, רבה העוובה, מסביב לנו צלמות וחשך עולמים ישופנו..

— לא אבי, אין לך דבר עומד בפני הרצון. רבים ימנעו מעשות טוב וחסד, או משפט וצדקה מאפס רצון, ואי-רצונם יקראו בשם אי-יכולת.

— מי יתן בתי והיה לכבך זה כל הימים; ומי יתן והתאימה מנת נורלך בימי חיך עם מערכי לבך.

— אם ימנע ממני אלהים עשר, ועשיתי ברוחי ולא בכספי. החיה העושר באלפיו והרוח ברבבותיו.

וישמח האב לשמוע נדבות פיה, וינחם אחרי בניו ובנותיו, וישמח עם לבבו: הנערה תשכיל לתקן שגיאה אחת נושנת בספר תורת החסד אשר אנחנו הזקנים לא רק התעלמנו מלהקנה, כי גם לא ידענו כי שגיאה היא. אנחנו עושים חסד בכל לב, אפס כי נאחר תמיד את המועד: הננו חוננים אלמנות ויתומים ומהבעל והאב התעלמנו. אנחנו עושים חסד עם חולים, ולא נחוש לרוחתם במרם נפלו למשכב; אנחנו עושים חסד עם הזקנים, ונערים נעזוב לאנחות למען נוכל לעשות עמם חסד לעת יזקנו. בין עמי הארץ הנני רואה מניני ארץ, משוחי מלחמה, ויושבים על מדין, ויושבים בקתדראות, ומצבם הנעלה הוא פרי ההשגחה, ההנהגה והסדר והחסד הערוכים על פי השכל וההגיון; ובינינו הנני רואה אמללים, נבזים בעלי מוסים, סילוניה ממאירים וקוצים מכאיבים אשר על פי כשרונותיהם ומעלות נפשם בהם חוננו מיד היוצר, נקל היה להם להיות מאושרים ומאשרים, ורק חסדינו היו בעוכריהם,

לא רק באשר נאחר תמיד המועד, כי אם בגלל אשר מעשינו הם מאפע, כי רק החמלה היא הרוח החיה באופניהם. החמלה היא שושנה ענוגה נותנת ריח, אך עד מהרה תמולל ותיבש, והמשפט והשכל הם ארזי אל. קציני עדתנו אמרו ליסד בית מקלט ליולדות. ידעתי כי רק לעתים רחוקות מאד תואל יולדת בעולת בעל למצוא בו מחסה, ורק יולדות אמללות יולדות לב הלה החסינה בו ובזאת הלא נגדיל מספר התועות מדרכי היושר והתום. מדוע נחכה עד אשר תתעניה מדרך? נעשה חסד עם השיות האלה בעור כבודן חדש עמהן, במרם נגפו רגליהן. לב הילדה יקחנה לשים עין על הלמוד והחנך לכלכל הלמידי חכמים עניים, ואנחנו זקנים לא נשיב לב להם, כמו שנבענו לעשות חסד רק עם עניים לכל ישוה לו חסדנו פרי, רק כי יפיץ בין המון העם סרמה ועצלות. יש משען לרשים ומתרוששים, לעצלים ורמאים, ועתה רחש לב קציני עדתנו ליסד גם משען לבנות שובבות, ואין משען לבנים מבקשים דעת וממרה ישרה בחיים.

— הילדה תאריך ימים — לחש אז באוני האם — היא בעלת שכל כביר, לה נאה להיות נואמת נאום על הבמה. כל הגה יצא מפיה הוא למוד עמוק ומוסר השכל. היא תהיה כרבות הימים בת ציון מצוינת.

והתהלה הזאת אשר יצאה מפי אביה לפני יובל שנים בהיותה ילדה בחדר משכיתו יגידו היום יושבי ורשה בחוצות קריה, בהגיעה לוקנה, אם כי תזרע צדקות לא ברעש וקולי קולות כמטר סוף ביום סגריר, כי אם בסתר אהלה או אהל מרוחמיה.

... מנרש שער הברזל סואן ברעש, לחץ ודחק מסביב כבנית הבנסת — להבדיל — בעיר ליסמית קמנה, עת יתן חזן הרש בשיר קולו „למבחן“, צר ומצוק מכל עברים, אין דרך לנסות ימין ושמאל. המון רב יבס את הככר ומראהו כים זועף בשוא גליו, ים של גלגלות, גלגלות אדם מכוסים בכובעי יהודים ומגבעות אפרתים, או צניפי יהודיות ורדידי בנות עם הארץ עדיים כפרחים ונוצות. מנמת פני ההמון אל התריסין, אל המבלאות, אל כדי הדגים, אל לולי העופות והסלים והעגלות. כל עין צופיה, כל יד ממששת, כל פה מטלל וכל לשון תשבע, ובלולים יעלו קולות מקולות שונים, גערות ענלונים ונושאי סכל הקוראים בכח: „פנו דרך!“ הגרת תגרים ותגרניות, מצהלות סוסים, געית עגלים, קריאת תרנגולים, צפצוף ברבורים, צוחת אוזים, וזמרת מכי אלהים וקני עם הארץ בלוית נערים משוררים, המה חניכיהם העתידיים למלא מקימם כבוא עליהם פקודת כל הארץ — מעוררי רחמים. הקונים יאיצו וידי התגרים והתגרניות מלאות עבודה וללשונם יגבירו, יהללו ויפארו את מערבם, ידברו חלקות, יפזרו תהלה וכבוד, לעבדים יחלקו כבוד „אדונים רמים ונשאים“ ולשפחות — כבוד „גבירות עדינות“ ולא ייגעו ולא ייעפו, יאספו הון רב, „ממון קרח“: שני שקלים או למצער שקל וחצי, ובשבוע יש שלשה ימי שוק כאלה.

ומרכית התגרים והתגרניות ממוכרי דגים וירק עד מוכרי פתילי משי אשר כבשו להם מקום פה בשער הברזל במקום השפע, בני יהודה ובנותיו המה, ומרכית הקונים הם בני הארץ. הסופרים בשוק הספרה העתית עושים את שלהם, הם בונים קיר שנאה ומחים אותו תפל, והקבה והבטן עושים את שלהם, ואחינו היהודים המפונקים יכירו טובה: הם ונשיהם ובניהם ובנותיהם מתכונים לקנות רק מידי עם הארץ שמה שמה מהלך רחוק מרבע היהודים מרחוב הפרנציסקני, עד רחוב הסינטורין ורחוב וירזכאווא!

ובתוך המהומה הגדולה נדחקה גם הילני. ברב עמל פלסה לה נתיב אל מצב רגלי

התגרים והתגרניות העומדים על יד ארונותיהם, ארגזיהם וכליהם או סכותיהם לפני מבוא השער של „הצר האורחים“, ועיניה שוממו מכביב, כמו חפשה להכיר אחד מהם ועד מהרה רעשו באזניה קולות רבים יחד:

— נבירה כבודה, אחלי אחלי! חוטי ברו"ק, קוט"ס, מחטים, כובעי אצבע, כפתורים, עגילים יפים, סביעות זהב משבצות אבני חפץ, נגה להן ויפעה להן כמראה הבוק, בזול! בזול!

— אחלי נבירה עדינה, מה תקני נבירה רוממה? רקמת בד מעשה חושב, קלעי חלונות, זרי משי, פתילי משי, משי מהור בשלל צבעים, הינומות שחורות, לבנות, ירקקות, צהובות, מאפוזת, עובון חוץ לארץ בחצי המחיר!

— סורי הנה נבירה עדינה! שאי עיניך וראי נעלי יד יקרים בעלי ארבעה וחמשה כפתורים, של עזר, של משי, דפוסים חיה יקרים מחמדי בת עין, טטפחות בד, פומקאות זירדוב!

— סורי אלי שרתי, פומקאותי הנה באמת עובון זירדוב ולא מזויפות כשאר פומקאות. הלא „מבינה גדולה“ הנך שרה עדינה, ראי נא למי ההותמת, הלא תרעי קרוא, קראי נא: „הילי ודתריך“.

— חיה'לי, הלא אלי סרה הפריצה ראשונה ומה זה המשכנה אחר כך בהזקת היד?

— שלך היא? הקנית אותה במשיכה? השמעתן נשים? הפריצה היא שלה! איך

היתה פתאם שלך? אולי היא דודתך?

ועד כהרה התלכדו שתי התגרניות בזרועות חבוקות, עד כי ברב עמל העליחה תגרנית זקנה אחת להפריד בין הרבקות, אשר עקבות צפרנים נראו אחרי בן על חלקת צואריהן, וקרקדי השער אשר על ראשיהן נחו ממקומם וירדו מאחוריהן עד ערפן.

— נבירה יקרה — קראה האחת בהמיכה את קרקד השער על ראשה ותשם ותשאף —

פומקאותיה לא מבית חרשת זירדוב — בכל קדש אצבע — כי אם מבית מלאכת יהודים מרחוב הפרניזשקני, פומקאות בלות אשר כבר אכלן אש... הנה באמת עובון זירדוב, ארוכות עד השוקים ומחיר כל זוג רק שלשים קשימות.

— שקר בפיה, נבירה רוממה, מחיר כל זוג רק חמש ועשרים קשימה.

— עשרים ושתים! כמה זוג תקני, נבירה?

— נבירה נעלה ויקרה, למענך הנני מוכרת כל זוג במחיר עשרים קשימות! השע עשרן

— הוי פחוזות — נהמה התגרנית הזקנה אשר זה רגעים אחדים השביתה המלחמה —

הנכן נצות יחר ובין כה וכה ועמלכן זרים איכלים אותו. מי ירויח כעת? הפריצה, אי לכן שובבות!

— גם לי גם לה לא יהיה!

— מכות בבטנך!.. אם גם לרסיסים תתפוצצי, תקנה הפריצה רק מידי.

— הבי ונראה יד מי תעוז: נבירה כבודה, שבע עשרה קשימות, שש עשרה!..

והילני אשר בשלה כל הסער התבוננה בכוחה בקר רוח. אין זאת כי אם הסכינה

לדאות מהזות כאלה. היא לא התרננה נכ באחוז בה שתי התגרניות הנלהבות החת שתי

אצילות ידיה כשתי שושבנות תחת ידי הבלה, והמטכנה אותה אשה אל סלה. עיניה

נמיו אל התגרניות הנוצרות הושבות במנוחה טעבר השני על יד השער, על יד סלי

בגדי ילדים, ואזניה הקשיבו בדברה אל אשה אחת אשר אחזה בידה חליפת בגדי ילד

— לא נבירתי, מהיר חליפת הבגדים שני שקלים ושלישים קשימות.

— ורעותך היושבת מכולך תבקש רק שקל ושמונים קשימות.
— הלא תוכלי לקנות מידה, ואנכי לא אנרע גם קשימה אחת.
האשה הקונה פנתה אל התגרנית השנית, ותשאל למחיר חליפת הבגדים.
— שני שקלים וחמשים קשימות — ענתה התגרנית.
— הלא רעותך בקשה רק שני שקלים ושלושים קשימות, וידעתי כי עוד תוריד
מהמחיר אשר שטה עלי.

— לכי גבירתי וקני מידה.
— הרפינה ממני — התחננה הילני אל השושביניות.

— קני מידי, גבירה רוממה.
— לא, רק מידי הקנה הגבירה.
— קנה אקנה מיד שתיכן.

הילני לקחה מיד האחת ששה זוגות, וכן גם מיד השנית ששה זוגות, ותתן על
יד האחת שמר בן שלשה שקלים ותבקש ממנה העודף שקל אחד ועשרים קשימות.
— אין בידי, גבירה רוממה, גם קשימה אחת, כי את „תעשילי התחלה“. עלי לשלם
היום שכר למוד בני שלשה שקלי כסף. — אך אנכי אתן את העודף לרעותי ואת הואילי
לתת לה רק ששים קשימה.

— התאותי לדבר הזה? — שאלה הילני את רעותה.
— מדוע לא? — ענתה התגרנית במאור פנים כמו לא הופר שלומן גם רגע אחד —
רעותי לא תאכל את כספי.

הילני פנתה אל האגף הימני הנשקף מול רחוב הזבל, ותדבר לנפשה: נפשות רעבות
הן, אבל האין נפשות רעבות בין בני הארץ. מדוע לא יתחרו המה ולא יסינו גבול ולא
יגורו כלחמות בשוק? האם בשביל שצרכי עמנו מרובים מצרכיהם המה? או היאמנו דברי
אויב כחרף ומגדף כי עם בני בלי תרבות אנחנו?

ובדברה לנפשה והנה יד שלוחה אליה מאחוריה, יד התגרנית הקפדנית והקולנית,
גבירה רוממה, הלא שכחת את הפומקאות בסלי ובסל רעותי. הרי שלך לפניך, גבירה!

הילני הביטה מאחוריה ותדבר אליה הפעם יהודית: אך משנה עמך, אחותי!
— אולי משנה עמדי... הפריצה — להבדיל — עמפה מעמפה כמוך וקלסתר פניה
רומה לקלסתר פניך את.

— משנה עמך! — ענתה הילני שנית, ותפלס לה נתיב בתוך המון הקונים והתגרים,
ותתכונן בשלט קמן אחד אשר למבוא אחת הסכות, ובקראה את שם בעליה, נחה דעתה
כי מצאה את אשר בקשה, ותגש אל התגר אשר עמד על יד הפתח, ותבקש מכנו מסרק
שער, ותבוא עמו בדברים בחפצה לדעת מצבו, אם נורא היא כאשר הוגר לה, ותצל מפיו
דבר כי אשתו היא חולה מוטלת על ערש דוי זה ירחים אחרים בבית החולים, ובביתו רבה
העוובה, עליו להיות אב ואם ושפחה ומינקת לארבעה ילדים קטנים, מעט כספו אול
לביית הרקח, לרופאים ולחובשים, ועל כל אלה השלך במעונו החוצה, על אחרו להביא
שכר החדש בכועדו, וחפציו וילדיו מתגוללים בחדר צר אשר פנה לפניהם אחד שכני
הבית ברחמיו וברוב חסדיו.

ותשלם לו הילני את מחיר המסרק והפן ותלך. היא לא הרחיקה ללכת, וידלק
אחריה התגר העני וידביקנה ויאמר: הקדוש ברוך הוא הוסיף לי היום לכיים מצות „השבת
אנבה“, אך באשרך בי מרס באו זרים אל סוכתי. הן סוכתי רשות הרבים היא.

— איזו אבדה? — שאלה הילני כמו לא ידעה כאומה.
— מאה שקל. הגידי גבירה סמן הצרור ואיזה שמרות.
— לא רבי קרוב, מכסת כסף כזאת לא נשאתי היום בחיקי, הכסף לא לי הוא. בלי ספק איני הראשונה היום בסוכתך.
— הכסף לא לך הוא? — שאל התגר כנרעש.
— אבמיחך — ענה הילני במנוחת תם — בלי ספק יבוא בעל האבדה, ואם לא יבוא היום או מחר, וידעת כי אצבע אלהים היא. הלא כסף נחוצך לך, שלם תשלם שכר מעונך, והשיבך בעל הבית על מקומך ומלאת את חנותך הריקה.
— האלך להודיע דבר המציאה בבית הפקודות? — שאל התגר אשר ירא פן תגלה היא סודו.
— אל תצדק הרבה, רבי קרוב! אם יבוא איש יהודי או אינו יהודי ושאלך ונתן לך אות אמת כי כספו הוא, והשיבות לו, ולחפש עקבותיו לא עליך.
— אכן צדקת גבירה, ענה האיש וילך לו בשמחת נפש.
והילני התענגה מאד ותרצה פעל כפיה. „העני האמלל הזה יושע ולא יוסיף לדאבה עוד. גם בני עמי יתמכו ביד אובר כמוהו במשאת כסף כזה, במאת שקל או בכאתים, אך לא בפעם אחת כי אם מעט מעט ועל כן לא תעשינה ידיהם תושיה!“
ובלכתה לאמה שבעת רצון, שמעה קול קורא אליה בכח: „גנב עליך גבירה!“ ותחרד ותנוע, ותשם במהירות ובהלה כף ימינה על צלחת שמלתה, והנה כף יד קמנה נתפשה בכפה, יד נער קטן ערום ויחף.
וכרע סכוה עוברים ושבים מכל עברים, ויחלו לקצות בו, גם יהודים־גם בני הארץ. היהודים ראו כי הגנב הוא יהודי, ובכן קרובים הם אליו ולהם המשפט ליכרתו כדי רשעתו, ובני הארץ חשבו כי הגבירה הזאת היא אחת מבנות אמונתם, ובכן להם המשפט לקנא את קנאתה, ובין כה וכה הרבו פצעיו: זה הכהו על הלחי, זה על קרקרו, זה אחו בערפו ניפצצוהו, וזה אחו בשתי אוניו וימלטלו ויניפוהו תנופה וכמעט נשאר אוני האמלל בין אצבעותיו, ואחרי כן הורידהו בכח וועם על הארץ, ויפל מאחוריו וכמעט נפצה גלגלתו ותשבר מפרקתו, ולולא הילני אשר סוככה עליו בשתי אברות ידיה ותכהה במכיו כי עתה הכוהו עד מות.
— הכו ואל תחמלו — נשמע קול אחד.
— דום אכזר — כהתה בו הילני — מי שמך לשר ולשופט?
— כן דוברת הגבירה — מה בצע כי תכוהו? התשיבוהו באגרוף רשע מדרך רשע?
קראו לשוטר, והשוטר ידע מה לעשות. חדשים שלשה או ארבעה במאסר, רפאות תעלה לנפש גנב כמוהו.
הילני לששה עין בוז על „בעל היושר“ הזה אשר ראתה כי יהודי הוא ותאמר: נהפך הוא, במאסרו עוד יוסיף ללמוד את מלאכת הגנבה.
— כן כן — סתר עוד יהודי אחד דברי הילני — לשוטר קראו, הוי שוטר! ...
— מדוע תתעבר על ריב לא לך, יהודי? — שאלה הילני בשאט נפש — מה לך ולהנער? הממך גנב?
— יען כי יהודי הוא, ועליו נשא כלנו חרפה. יהודי הוא, אחי עצמי ובשרי.
— הוא אחד מבני בריתך — שסעה הילני את דבריו — אחיך עצמך ובשרך? ומדוע לא שמת לב לו עד היום? מדוע לא כסית מערומיו? מדוע לא פרסת לו לחמך? מדוע לא

נתת לו מקום ללון בביתך, או מדוע לא הפקדה מורים ומלמדים עליו? הגך את וקרוב מדוע ונואל להבות, להושיב במאסר. בוש והכלם!

— עלינו לבער הרע מקרבנו — קרא עוד יהודי אחד לעזרת היהודי הנכלם אשר נסוג אחור מדבריה.

— הפעם צדקת — ענתה הילני — עלינו לבער הרע מקרבנו, אך לא בדרכים כאלה: ננכ אחד נסגיר אל השופטים ועשרה ננבים אחרים ימלאו מקומו. לבער את הרע מקרבנו יש דרך: לכלכל יתום ורך, להשניח על כל ילדי עוני החובקים אשפתות והולכים בשרירות לבם ומעמידים לנו דור עקש, לנהלם בלחם, ואז על נקלה נבער הרע מקרבנו, אך עלינו לעשות בלב שלם.

— נער! — פנה יהודי אחד אל הנער אשר לא עצר כח לעמוד על הנליו ופניו היו מנאליים בדם חוממו ושניו ויהי לזועה — הנה שומר מפלם לו נתיב הלום, „עשה הנלים“ כאשר תוכל.

— הלא השכיל — מלאה אחריו תגרנית זקנה — לבלתי שוב עוד לכסלה. אם רעב אתה בקש חסד, הושימה ירך, אך אל לך לגנוב, לשלוח יד בכיס זרים! ובחרם יבקש לו הנער דרך לנוס בא שומר וחרבו בידו, וישאל בנאות שר גדול ונכבד בסלסלו שפמו:

— מה נהיתה פה? מי ננב? מה ננב?
— מה ננב? — שאל השומר בשימו כף שמאלו על כתף הנער, ובהוציאו מחיקו פנקס קמן ועט עפרת.

— אין עונה? — דבר השומר בקצף — מה ננב וממי ננב?
— מהגבירה הזאת!
— ממך ננב, גבירה? מה ננב?
— שקר הדבר, הוא לא ננב! — ענתה הילני בשפה צחה.
— וגם ידו לא שלח בצלחתך?
— לא ראיתי ולא שמעתי!
— ומי הכהו? מי פצעו?
דממה.

ורבים מהנאמפים מסביב התגנבו ללכת אחד אחד, מיראתם פן ידרוש השומר את רם המוכה מידם.

— מי הכך, נער? — שאל השומר בנאווה ובוז.
— אינני מכיר אותם — התיפח הנער.

— ומה ההמון הרב הזה? — צעק השומר — סורו מהר! איש לדרכו!
ויצעק השומר בראותו כי היהודים ימרו את פיו, וינף את תער חרבו ויעופפנה הגה והנה פעמים אחדות, וכאשר הלך איש איש לדרכו פנה וילך גם הוא, הלוך והחלק את שפמו, וקלל ונהם.

והילני הלכה בעקבות הנער המוכה, ותדביקו על יד הכאר אשר במבור הגן הקמן לפני בית אוצר המלכות, בעמדו להדיח את דמו.

— הלא תראה נער כי אנכי הייתי מנן לך — דברה אליו הילני — ועל כן הגר לי מי אתה, וספר לי מכל אשר אתך, ואם תסובבני בכחש והסגרתוך אל השוטרים.
האמלל הוריד עיניו ארצה, ובככי מר הגיד צרתו: אמי אלמנה, ואנכי למדתי

במקלם תלמוד תורה ברחוב השפלה, ובשנה העברה נתנה אותי אמי על יד תופר בנדים ללמוד מלאכה. והתופר שותה שכור תמיד ויענני וירעיבני ויפליא ככותי יום יום, עד כי נלאיתי נשוא ואברח מביתו, ואירא לשוב אל אמי, ואנוע בחוצות העיר, ואלון ברחוב, ואלוה אל הנערים הגנבים...

— המכבר הנך עוסק במלאכת הגנבה?

— רק ימים מספר.

— הכביר מנאה ירך?

— גם קשימה אחת אין לי. הגבירה תוכל לחפש ולמשש בצלחתי.

— העלתה בירך לננוב דבר מה?

— פעמים אהדות ננבתי צרורות כסף מחיק הגבירות הבאות לקנות במגרש שער הברזל.

— וכמה כסף ננבתי?

— אינני יודע.

— האם לא ספרת את הכסף?

— לא ספרתי, כי ברנע בא לידי המלקוח לקח ממני רעי הגדול ממני העומד על

גבי תמיד.

— ולך לא יתן מאומה?

— הרבי יחלק את השלל בין תלמידיו המקשיבים לקולו, לבכור ככבודתו ולצעיר

כצעירתו, ולי אני הצעיר מכלם יתן די מהותי, לחם ומליח, ופעמים אחרות נתן לי גם

כוס שכר ויין שרף.

— מי זה הוא הרבי?

— רבן של הגנבים.

— הרבי למד אותך המלאכה, והוא יען אותך לבחר בה?

— לא הרבי כי אם הנערים הגנבים. פעם אחת בערב מצאוני על יד ההיכל היונאי,

בשכתי בין העמודים. אנכי רעדתי מקרת ריב, והם אכלו עגות סלת ואגנים ותפוחים.

ויתנו גם לי, ויביאוני בחברתם, וכאשר הציגוני לפני הרבי יסרני מלכת אחרי השובבים

האלה, ויצו עלי לשוב אל בית אמי, גם הבני על הלחי עד כי כמעט הפיל שני.

— ומדוע לא שבת הביתה?

— בני החברה לא נתנוני לשוב, כאמרם כי רק למען נסות אותי אם לבי שלם עינם

יסרני הרבי מלכת אחריהם.

— והוא לא תוסיף ליסר אותך?

— אהמול הבני ככות לחי.

— מה אין פעלת?

— על כי שלחתי יד בכים אשה עניה.

— מה ל"הרבי" ולהאשה העניה?

— מצותו הוקה לבלתי ננוע לרעה בעניים, רק בעשירים, ושני השקלים אשר ננבתי

מכיסה השיב על ידה ביום המחרת, אחרי אשר חקר ודרש אחריה וימצאנה.

— אולי בגלל אשר מעט היה הכסף בעיניו?

— לא, הוא יחיס על דל ואביון, וכמה פעמים ראיתי כי מכספו יתן לעני ורך.

— הילני הניע כתפיה.

— מה שם הרבי? — שאלה אחרי דכמה קצרה.

— רבי פתחיה .

— איה מקום מעונו ?

— ברחוב התכיים .

— ואיה מעון אמך ?

— ברחוב סדמנה .

— הבה נער ונלכה אל בית אמך .

הנער התחלחל בשמעו פקודה ויאמר לברוח, אפס כי הילני אהוה ככף ידו בחוקה והוא בכה ויתחנן לה כי לא ישוב עוד לככלה. ואז הבטיחתו כי לא יאנה לו כל רע, ורק טובתו היא דורשת, וטוב היא חושבת עליו, והוא הכיר בפניה כי לבה לא יחרש רע, ועל כן נלה עליה בשבתה במרכבתה, ובהגיע המרכבה אל רחוב סדמנה הוליך אותה הנער אל מבוא צר אשר בקצה החצר.

וירד במעלות צרות ואפלות אל מסדרון מרתף חשך והיא הלכה אחריו ותגיש קיר, עד כי נפתחה דלת ביד הנער וקו אור כהה חדר אז אל המסדרון מבעד לחלון המרתף או המעון כאשר אמר הנער, ואז עלתה בידה לבוא אל תוכו פנימה.

הילני העיפה עין מסביב, ותתחלחל לראות את העוזבה הנוראה, המצוקה והעניות המנולה, אך לי לא חרש היה בעיניה, כי ראתה-גם-ראה כזאת בכרתה רגליה ברחיבות נשכחים, ברבע היהודים, במרכז השפלות והפגעים וכל נגעי בני אדם; במקומות אשר שבע משפחות יושבות צפופות בד' אמיה כאווים כלול ושוכבות יחד בד' אמות, במקומות אשר לא רק חסר לחם ונקיון שנים בולט על כל שעל, ומעורר זועה וגעל נפש ורגשי בזיז וחנינה יחד, כי גם חסר אויר הנשימה, — אייר הנשימה חלק אלה ממעל, אשר אותו נרן הבורא לכל בריותיו אשר ברא, לעשיר ולרש חלק כחלק!

ובהציגה כף רגלה על קרקע המרתף ורוח קטב וצחנת רקבון שמו מתנק לאפה והשיח עב לבבה: אתיו הנה גריבים נדיבי עמי, עורכי נשפי זמרה ומחול לשם ההסד! הנכם זורעים לצדקה וטה תקצרו לפי חסד? נדריכם ונדבותיכם הם רק מקסם שוא וזב. הנכם נתבעיכ ונהגנים רק "להפטר" מהעניים, ולאחריתם לא תדאנו ולא תשימו לב. כי ענותם ומירוות חייהם ועמלם ומצוקותיהם לא נגעו עד נפשכם. אתיו הנה וראו כמה הקמתם את איפת העניות, איפת הרזון הזעומה, וכמה מחקתם את סאת העניות הנרושה, העניות המוראה והנגאלה. הסדכם כציץ השרה, בבקר יציץ ולערב ימולל ויבש. הנכם עושים ועושים, ולפעלכם אין ידים; הנכם הולכים קדימה במעלות החסד ועומדים על מקום אחד, אי גם השוכו אהורנית. הנכם מתברכים בלבכם להסיר את הכסובב, הנכם דולים לפעמים דליים אהדים מים רעים ועבורים טבאר העניות, ולא תבינו כי מים רעים אחרים ימלאו מקומם וכל אשר תוסיפו לדלות כן תקיר הביר מימיה.

עליה נחה רוח עזה מאז החלה לעבוד עבודתה על שדה החסד, רק להסיר את הסבה, בידעה כי אז יוסר המכובב באפס יד, לטהרם את באר העניות ולההריב מעינה, והיא לא החמיאה הטמרה. פה מצאה משפחות מיוחסות יורדות מנכסיהן מתמוגגות ברעה מפני יחוסן, כוחלי ביתן היו קברים לענות נפשותיהן; והיא השכילה ותפשט עקמומיות שבלבן נדברים נמרצים ועצת נפש, ותחת תה להן שקלים אהדים לכחית יום או יומים, או גם חדש ימים, המציאה להוכרים פקודה ועבודה בבתי מסחר וחרשת, אחרי אשר ערבה אותם לטוב, ולשים המציאה מלאכות נקיות: מלאכת פרחים, מלאכת נעלי יד, או מגני שמש, וכדומה. היא המציאה להן מורי המלאכה, ומכונות התפירה לשלם מחירן במנות מעט

מעט, גם היתה סובבת על פתחי בתי המסחר והמלאכה לבקש להן עבודה, וכה התנערו המשפחות האבודות האלה מעט מעט מעפר שפלוחן, וברבות הימים כוננו להן בתי מלאכה כאלה והשכחנה רישן ועמלן.

ופה מצאה בעלי מלאכה חרוצים ומהירים במלאכתם אשר היו מזו רעב תקופות ידועות בשנה, באין עבודה לרגלי חוסר המסחר, ואז נתנו בעבוש את כל הנמצא בביהם בבתי המלוים על משכון, ואחרי כל זאת עליהם היה להתגאל בפתבג החסר, וביום המחרת שב המסחר להציק להם, וכה לא יכלו נקיון עד עולם, והשם אל לכה להשכיחם רישם ועמלם פעם אחת.

— לו רכשנו לנו איש איש מאה שקל — התאונו באזניה סגדרים אחרים מרחובות היהודים, אשר שמה לכה לחקור ולדרוש אחרי סבת ענים ולחצם אף כי ידעו את המלאכה ויהיו חרוצים וינורו מכל משקה — כי עתה לא ידענו חסר, כי בעת אשר קשה למצוא עבודה יכלנו להכין לנו נעלים, ומעשי ידנו מכרנו על נקלה פעם ברחוב פעם בשוק ואצל סוחרי נעלים, ואם כי האחרונים לעשוק יאהבו כדרך הכנענים ושכרנו היה מצער, אבל הלא טוב מעט מאין.

ואז הלכה אל סוחרי עורות מעובדים ותערבם לביב כי יהנו לאיש איש מהם בהקפה חומר למלאכת ידיהם מחיר מאה שקל.

וכעבור ירחי מספר קמו הסגדרים האלה על רגליהם ויחיו. ותעש כן גם לחרשי עץ וחרשי ברזל ועוד לבעלי מלאכה שונים, ובאורח צדקה זה בצרה עמדתם, וגם היו ביניהם אשר רכשו להם רכוש לא מעט, בלי אשר נתנה להם מכיסה גם אנורה אחת, בלתי אם אשר קרה לעתים רחוקות, כי אחד מהם לא שמר אמתותו ועליה היה לשלם לנושיו את אשר ערבה בעדו, ואולם גם אז לא נחמה על מעשיה אם רק נכתה לדעת כי לא מפחזותי עשה זאת כי אם מתוך דחקו, ותוסף להחזיק בימינו.

כבוא הילני אל המרתף, נמיו עיניה אל אשה זקנה כפופה, כמו נשאה על שכמה משא צמד חמורים, וכעד האור הכהה אשר חדר אל המרתף מבעד להחור הקמן אשר מלא מקום החלון, כביכול, התבוננה אל פניה הרזים והירוקים והצנומים, המפיקים מכאובים, יסורים קשים וסבל החיים ותוחלת המות. הוקנה נשענה על הכירה אשר באחת הפנות, ולרגעים הפריע אותה השעול ממלאכתה.

— הנכרך הנער הזה? — שאלה הילני בנגעה באצבעות ימינה את זרועה היבש.
— הא? — היה מענה הוקנה ותלמש לה בתמהון עיניה הנגרות המלאות מרי ודם.
הילני נסוגה אחור מעט כמו נבהלה ממראה עיניה, כי הוקנה נראתה בתמונת רפאים עולים מן הארץ וחשכת המרתף או אורו המשונה שפך עליה קסם בלהות.

— הנכרך היא? — שאלה הילני שנית.
— הא?... הנזיר? עוד לא יכולתי לשפות הסיר — ענתה הוקנה ותתעות פתאם והשתוחח, כי השעול אחזה.

— על הנער שאלתיך — אמרה הילני בהרימה מעט את קולה.
— הא?... הנזיר? — ענתה הוקנה בקול כחולה — כמה? בידים ריקות? אין עצים, אין פחם, אין גרש, וגם מעט מלח אין.
— כמה ימי שני חיךך, זקנה? — שאלה הילני ברברה ישר אל אונה.

— אם אמי היא — יצא הנער לעזרת הילני — לשוא תשחיתי דברך: היא לא תראה ולא תשמע, ואם גם תשמע לא תבין. והילני לא שמה לב לדברי הנער, והשם פיה לנוכח אונה והשאל שנית בקול רם: כמה ימי חיך?

— הא? .. בתי? בתי הלכה. עוד היו מלים בפיה, אפס כי השעול הפריע אותה ולא נתנה לדבר, כי הכביד עליה אכפו הפעם, עד כי לא יכלה עמוד על רגליה, והפל על פניה על המסה אשר עמדה על יד הכירה, וקול שברים תרועה יצא מגרונה חליפות, אך אחרי אשר רוח לה קמה והשב שהוח והשם והשאף רוח בכבדות נוראה.

— אל רחום וחנן — דברה הילני לנפשה במנוד ראש — גם לזאת יקרא חיים? לזאת יקרא זקנה? זקנה ואריכות ימים אשר אליה יתפללו בני האדם? הה זקנה מרה ואכזרית; קנה כזאת היא רק נסיסה קשה וארוכה! .. כה ינהג מלך המות בשנעון ותהפוכות: על שבלים רכות אשר לא העלו עוד נצה יניף חרמשו, ושבלים שרופות קדים, גם בימי החרף עוד לא מלא כפו הקוצר מהן.

נפשה אותה כאר לביא עם הזקנה בדברים ולהשיב נפשה במעט יין או חלב, ותאמר לשלוח את הנער להביא כוס חלב, אך יראה פן לא ישוב עוד.

עד כה ועד וכה באה אם הנער ובה הזקנה, אשה דויה וסחופה, אשר תלאות ימי חייה הרעים והמרים הראו אותותיהן על פניה. על שכמה נשאה שק שבבי עץ אשר לקמה באחת החצרות מאחרי גרון הבנאים, ואחרי התפרקה את משאה התבוננה בתמהון ובהלה אל הפנים החדשות, אל פני הילני, אך לא נועזה לשאל את פיה מה לה במעונה.

— איפה לקמת? — שאלה אותה הילני להכנס עמה בדבר ט. — ברחוב הכרמל, גבירתי.

— דרך רחוקה כזאת נשאת על שכמך משא כבד כזה? — מה לעשות, גבירתי? מי יתן והיה כזה יום מחר. בעל הבית ההוא ברחוב הכרמל לא יהודי הוא, אך „אל יבאב עליו בשרו“. איש רחום וחנן הוא. הוא צוה על החרשים לאמר: „גם שול השולו לה מן השכבים ולא תכלימוה!“ אל אחמא בשפתי, אב הרחמים. בעל הבית הזה אשר יקח מידי שכד המעון, בנה לא כבר ארוות לסוסים, ואצא החצרה ואלקט שבבים אחדים, ויסת בי את השוער והוא התנפל עלי להכותי נפש, ועוד היתה את נפשו לקרוא לשומר ולשית עלי אשם ננכה.

— מה לו השבבים? — הוא עשה מסחר וקנין בשבבים אלה.

— מאין המצאי מחיתך? — תדודת לאל, אינני סחורת על הפתחים, גם לא נהניתי מעודי מקופת החסד חלילה. — כה יצילני „השם יתברך“ לימים הבאים — אנכי הנני מיצאת מחיתי, אם כי בצמצום ולא בריוח, אך בהתר ולא באסור. שתי בנותי משרתות בבתי עשירים. — והן תכלכלנה אותך? — שמעה הילני את דבריה.

— בנותי? אותי? — סתרה העניה את שאלתה בשומה ידה על לבה — חלילה! האם לב תתרי לי? האם לא אדע רחם? המעט ממני כי לא אדאג לאחרייתן, ולא אוכל להושיע להן, ועליהן להיות טבחות בבתי זרים ולעבוד עבודה פרך, כי עוד אעשה הרעה הגדולה הזאת לאכול יגיען? לא גבירתי, הנני עובדת עבודה, הנני כובסת בגני לבן, הנני מורקת

רצפות הבתים ומשרתת לפני שני ליטאים דבר יום ביומו, כי בנפם המה פה לרגלי מסחרם, ובלילות החרף הגני מורמת נוצות וכה אראה שכר בעמלי פעם שקל כסף לשבוע ופעם גם שקל ועשרים קשיטות או גם שקל וחצי ומצא לי, באשר כי רק שתיים נפשות אנחנו, אני ואמי.

— אמך היא חדלת כח. מדוע לא תבקשי נתיבות לה להאסף לבית מחסה לזקנות?
פני האשה הקודרים חורו בשמעה דברי הילני, והנע ראש מימין לשמאל ומשמאל לימין והקרא כנכלמה: חלילה, חלילה לי מעשות כדבר הזה. האשליך את אמי הורתי לעת זקנה ככלות כחה? היכופר לי העון הזה? לא גברתי, אמי הורתי לא תהיה עלי למשא, ולאחר מאה שנים תמות במעוני, לא בכית אספי רלים! לבי נשבר בקרבי כי יבצר ממני להמציא לה סרף, להעניק לה פעם בשבוע מעט מרק, וכף יין לחזק את גויתה מעט. כאשר עיניך רואות אותה נבירתי, היתה לפנים אשת חיל, רבת העלילה, חנונית סוחרת, „מרעשת“ תבל, לבה היה טוב וידה פתוחה, אין אגודת חסד אשר לא היתה אחת מחברותיה, לא היתה יולדת עניה, או שבורת לב, אשר לא יצאה לעזרתה, ועלי פורה הון רב. עיד אוכר יום חתונתי... אך הגידי נבירתי. מה לך במשכן עוני זה? הבת העיר הזאת הנך?
— אנכי הבאתי לך בזה את בנך...

— את הבאת את בני? את? — השתוממה העניה ותפן כה וכה וטרא את בנה יושב בזוית על הקרקע על יד האם הזקנה.

— ההנך פה? — שאלה בנפש סוערה — מה זאת? מה לך ולהגבירה?
— אל תפחרי ואל תרהי — השקיסה הילני את רוחה — אנכי אספר לך, אך הגידי נא לי את איפה נמצא בנך כעת ומה מעשהו?

— הוא למד במלמ „תלמוד תורה“ אשר ברחוב השפלה, הוא למד ולמד, ולא ידע להתפלל. אנכי שחרתי מכספי את המלמד למען ישים עליו עינו לטובה, אך גם השחד הזה לא הועיל מאומה. שנה על שנה חלפה, ואנכי ראיתי כי אין הכליה ומטרה ועל כן מסרתיו על יד תופר בגדים; למצער ידע מלאכה. אבטיחך גבירה כי בהולוכי אותו בפעם הראשונה אל החיס, רחצתי ברמעותי את אבני רצפת הרחוב אשר עברתי בו או.
— לא, אשה יקרה — סתרה הילני את דבריה — בכיה של חנם היתה בכיתך. בכנפי המלאכה חיים וכבוד.

— ידעתי כי המלאכה לא חרפה היא, אך לו חי אביו כי עתה לא היה תופר בגדים. אביו היה למדן מופלג...

— ומי הוא התופר אשר בידו הפקדת את בנך? האיש ישר הוא?
— איש ישר... שכור ואכזר, מעול וחומץ.

— ועל כן ברח בנך מכיתו ויארח לחברה עם פועלי און... גם תמימי דרך, ידייתי, גם נלוים במעגלותם לא יצאו מבטן אמם בצדקתם או ברשעתם. ענווי הגוף, רעב וקרה, לחץ ודחקות, ומה גם מכות חדרי בטן, יהיו גם לגדולים, ומה גם לקטנים, מורים רעים וחמאים, מורים מתעים ומסיתים לנשות מדרכי ישר, או יטום בחוקת הירד מני אורח.

— בני ארח לחברה עם פועלי און? מה און פעל? — שאלה העניה בנפש נבהלה מאד. והילני ספרה לה את אשר קרה לפני שעה אחת במגרש שער הברזל.

— הוא? הוא שלח יד בכיסך? — צעקה העניה בקול סבהיל ותך בשני אגרופיה על ראשה, ותצנח על שרפרף קטן אשר עמד על יד הקיר, ותשם את ראשה בין שתי זרועותיה; ותתיפח בקול דממה דקה כעשרה רגעים, ואחרי כן עברה על רגליה ותספק כף אל כף

ותקרא: מה אמולה לבתי! ותתנפל שנית על השרפרף ותלט פניה בשתי ידיה ותבך במרירות.
פתאום קמה ממקומה, בעינים מאורות וזקות, ותשח ארצה, והגף כפים מעץ ותתנפל
על בנה להכותו.

הילני כהתה בה הפעם והעניה רחפה אותה בשתי ידיה ותצרח מרה: אם את גבירתי
לא הסגרת אותו אל יד השוטרים, והסגרתיו אני. אלכה ואתנפלה לרגלי שר מחלקת
המשמר כי יאספיה אל המשמר ויתבעהו לדין. שמעתי כי יש בית אסור לפושעים קמנים.
— הרנעי נא, ידידתי — דברה אליה הילני בסגרה הדרך לקראתה — חכי נא ואשמיעך
דברי! הלא הביני כי לא להתאונן באזניך באתי, כי אם לעזיך לך עצה. אך הגידי נא מדוע
לא מסרת את בנך על יד בעל מלאכה ישר וטוב?

— חים ישר על דעתי אין, חים טוב דרש ממני שלשים שקל בעת אשר נם
לשלשים קשימות לא יגיע רכושי. הה גברתי, בכל בני משפחתי ומשפחת אבי לא ימצאו
חלילה שוקדי און...

— וגם בנך יהיה איש ישר, אבל בראשונה כסי מערומיו, הביני לו חליפות בנדים,
מכנסים, נעלים, כובע, ארבע כנפות וכתנות מספר.
— מאין אקח כל אלה?

— על דבר הכסף אל תדאגי — ענתה הילני ותתן על ידה חמשה ועשרים שקל —
אם ימצא לך והוספתי לך ככל אשר תאמרי. מספר ימים ישב בביתך עד כי תמצא
תופר מומחה ואיש ישר, ובעוד ימים אחדים אבוא אל מעונך ונתתי לך שכר בעל המלאכה.
— אין את נפשי להיות תופר — ענה הנער חלקו וארובות עיניו נפתחו.

— היש את נפשך להיות גנב בליעל שולח יד בכיס זרים, ולשבת בבית הסדר
ולהשלח לארץ גזרה? — צעקה האם בחמת רוחה ותגש להראותו נחת זרועה שנית.
אך הילני עמדה בפרץ ותאמר: הגיחי לו. דבר, נער, השמיע חפצך אתה.
— נפשי אותה להיות חרש עצים — ענה הנער בקול רפה, בהשפילו עיניו ארצה.
— ובעוד חרש ימים האוה נפשך להיות חרש ברזל.

— לא, רק חרש עצים — ענה הנער.
— לו יהי כדברו — ענתה הילני אשר הכירה במענה פיו כי רוח כשרון אל המלאכה
הואת נוססה בו, והפן לצאת.

והאשה פנתה אליה בבקשתה, כי תגיד לה את שמה, למען הדע מי היא מחוננתה.
— עוד נראה אשה פני רעותה — ענתה הילני ותפן ותצא.
וכעבור שעה אחת בקר אחד הרופאים את הזקנה וירשם לה שקוי מרפא, ויתן על
יד בנה שקלים אחדים לקנות השקוי בבית הרקח, ולקנות לה כפעם בפעם צוקר, תי,
קרזה, חלב וחמאה, ויבטיח לבקרה פעמים בחדש.

* * *

ביום ההוא לעת ערב עמדו רגלי הילני ברחוב התכיים, כי נפשה אותה לתהות
על קנקן הרבי, אשר המשפט והרשע משתמשים בו בערבוביא. תקוה נעימה שעשעה
את נפשה להשיבו מדרך פשעו, כי לפי רוחה, רק העוני הוא אבי כל פשע. אך הפעם
כזבה בה תקותה: לפניה התיצב איש גבה קומה, צח ואדום, גבר בחצי ימיו, משקפי
זהב על עיניו, לובש בגד ארוך, ועל ראשו כבע רחב, זקוף מול מצחו תמוך מול ערפו,

במעם החסידים, ובהעיפה עליו עין לא האמינה בנפשה כי רבם של הגנבים הוא ותחשבהו לכנעני עשיר או קבלן, וטה גם בשמעה כי דבורו בנעימה, וזעיר שם זעיר שם יתבל את שיחתו במלות לשון הקדש, במקראות כתבי הקדש ופתגמי התלמוד.

אך הציגה כף רגלה על סף חדר מעונו, לחש לו אחד מתלמידיו דבר באזנו, ואז קם מנקומו וישתחו בכבוד וענה, ויאמר:

— הגד הוגד לי את את אשר עשית היום לנער השובב אשר שלח ידו בצלחת שמלתך, אשריך וטוב לך כי קימת נפש בישראל. לו עשית כמעשה רב אדם כי עתה נוסף עוד גנב בליעל אחד על אלפי רבבות גנבי ישראל; ולו עשו כמעשיך כל בני עמנו אשר עו בידם, כי עתה היינו במשך שנים עשרות אומה נבחרה. הנער השובב הזה הנני בטוח כי יהיה איש ישר, ומעמל כפיו יחיה. כפשע היה בינו ובין האבדון... ועתה תביני נבירתו כי לא רק הנערים השובבים השולחים יד בכים זרים הם בני הכות, כי גם רועינו רועי ישראל...

— אל תבוז לי נבירה — הוסיף „הרבי“ לדבר בהתבוננו אל רשמי פניה, ובחררו אל לבה, וירא כי לא נעים לה לשמוע משפט מפי מעות משפט כמוהו — הן גם המיטיבם אשר מקרי ימי חייהם לא הכבירו עליהם אכפם לנבות מדרכי יושר, גם הם יגנבו דים כהנערים השובבים ואולי עוד יותר מהם, הרבה יתר, אך בזאת יבדלו מהם: להם תעוז ההצלחה לננוב הרבה בדרך כבוד, בלי חרף נפש, ולהשובבים אשר יצאו לתרבות רעה, רה רוח ההצלחה, ועל כן יגנבו מעט בדרך בזיון ובשים נפש בכף; לראשונים תהיה מלאכת הגנבה למקור הברכה ולאחרונים מעין אכזבי, אבל באמת אין בין הראשונים ובין האחרונים ולא כלום! או אולי עוד יתרה להאחרונים על הראשונים: מי יודע, אולי עלו עליהם ביושר לכב לו ששעשה אותם ההצלחה על ברכיה, כאשר תשעשע את הראשונים.

מטוצא הרברים האלה נוכחה הילני כי לא תוציא הפעם יקר מזולל, ולשווא תשחית דבריה, כי לא שובב, אובד ותועה מדרך יושר הוא, אשר לא יבין ולא יחוש, כי אם עול ווד נלוז במעגלותיו, בעל שמה מיוהדה, אשר יבין ויחוש וישים לו משפט לקו וצדקה למשקלת; ובמעשיו לא רק אשר לא ימצא עון אשר חמא. כי גם יהי צדיק בעיניו, וכל בני האדם הנם בעיניו גנבים בני בליעל. ותאמר לעוזב את ביתו, והנה נפתחה הדלת ואיש יהודי עני ונכה רוח בא תחררה וישתחו מול „הרבי“ בהכנעה ופניו מעוררים רחמים. ותעמוד גם היא על מקומה, כי נפשה אותה לדעת הסבה אשר הביאה את האיט אל הבית הזה.

— מה יש בפיך, „דודי“? — שאל הרבי.

— דבר סתר לי אליך — ענה האיש.

— אל תירא „דודי“, כי לא יקרנו כל רע, דבר כנפשך שבעך. הגבירה הזאת לא

תגלה את סודי.

— הה, רבי פתחיה, זה כשעות שתיים בקקוני בוקקים, הציגוני ככלי ריק.

— הלא חנוני אתה.

— כן, חנוני, לי חנות מזון ומכלת.

— גנבים באו אל חנותך?

— לא, רבי פתחיה. הנותי קמנה, והגנבים ידעו כי לשוא יבקשו למצוא בה בחפזן

את אשר לא אמצא אני בה כל היום. הסחורה הנמצאה בתוכה יחד את הקמח והגרש והמליחים וכו' אמכר לך במחיר שלשים שקל, אך הגנבים השכילו לבוא אל מעוני. דה רבי

פתחיה, את הכל לקחו, את הכרים והכסתות האחרונים, גם מנורת השבת, ומעיל שבת, ושמלת אשתי, אשר נשאר לי מכל סחמדי מקדם.

— מה שמך?

— מרדכי יורעאל.

— אתה הוא רבי מרדכי יורעאל? בית מסחרך הגדול ברחוב גיאורג הקדוש עוד אזכר. הלא כשרתים סרו למשמעתך. הנה כן, מר יורעאל, הוא משפיל ומרום.

ומלב רבי מרדכי יורעאל יצאה אנחה מרה.

הרבי נגש אל החלון ופתח את האשנב, ויתקע ראשו בתוכו וישקף ימינה ושמאלה, וישקף בשפתיו וישקשק בלשונו, ולקול האות הזה מהר להתיצב לפניו איש צעיר לבוש בגדי עדים, ונעלות בנות, ועיניו האדומות וריח יין שרף אשר נרף מפיו, גלו סודו כי נעליו וכגדיו החדשים הלכו לאבוד בנרונו. ויפן אל הנקלה הזה, וישלח אצבע מול רבי מרדכי ויאמר: ראה נא און חזיר, את החנוני העני הזה עשו בני החברה בין הערבים ללמדן גדול¹. ההיה בזה קטב מרירי ודבר הוות?

— הם אוכלים ושותים בעת בבית המרוח „תחת הפרטן” וגם לי אני עבדך מסכו כוסות אחרות. כאשר אחזה לי אני מצאו היום שלל רב, והנם כעת שמיים טובים לב.

— יתיצבו לפני כרנע!

לא עברו עשרה רנעים, וקטב מרירי ודבר הוות באו הביתה. קטב מרירי הוא בחור שפל קומה, בריא ושמן ונדל כח, עיניו איזכות מאורות זיקות, שע ותיו שחורות מקיפות את צוארו ממעל להערף בקו ישר בעורת הער הגלבים, זקנו גלוח עד חצי הלחיים, ומשם יאחו דרכו עד פאותיו הקצוצות, ולוית חן ישית לו כובעו הקטן והשפל, בעל המצחה המפיקה ננה, אשר ישב על ראשו באכלסון הצדה מאונו היננית. ושמאלית אשר ממעל לה קוצה עבותה ורחבה. סרו קצר עד הברכים וממתניו ולמטה הוא מלא קמטים קמטים מסביב במעם בגדי האכרים ברוסיה הקטנה, ורעהו דבר הוות הוא בעל קומה, בעל שער צהוב ועינים גדולות נעיני הענה מפיקות דפרת ושררות כנודון, ופניו הרזים ועצמות לחייו הבולבות מעבר מזה ומזה יגדילון פי שנים, עד כי יהיה לוועה.

בבואם הביתה צוה הרבי על ה„למדן”, על רבי מרדכי יורעאל, לעזוב עד ארגיעה את הבית ולהכותו בחצר עד אשר יקרא לו.

ובצאתו הרעים עליהם בקולו: נוחים! נבלים! איך הגיאכם זדן לבכם להציג ריק איש עני? יושר לבכם איהו? כמה פעמים הזהרתים: לאט לכם לבני העניים.

וקטב מרירי ודבר הוות עמדו לפני רבם רגל ישרה ביראה ופחד כאנשי צבא לפני שר הגדוד אשר המשל ופחד עמו, ולא מצאו כל מענה להצטרק.

— כל החפצים מחום ועד שרוך נעל יושבו ליד בעליהם, עוד בלילה זה בשעה הראשונה, בקצה מגרש הצבא מול רחוב השפל. השוכעים הנכם? ת מצוי?

— וכי ישלם לנו בעד מרחנו ומשאנו ושים נפשנו בכפנו? — השמיע קטב מרירי את תלונתו.

— כמה תדרשו?

— למצער עשרה שקלים.

— בני בליעל! כלבים! גם קשימה אחת לא תשינו! ...

¹ בעל התגובה, בלשון הגנבים.

— על החשבון הזה כבר אכלנו ושבענו חמשה שקלים — התאוננו הרעים על גול משפטם.

— הנני עובר על מדותי: את חמשת השקלים תשינו מידי והגנבה תושב לבעליה, אך זכרו לבל תשובו עוד לכסלה...

הם יצאו, והילני מחרשת ומשתאה לראות כי חומל על דל הוא חולק עם גנבים, ועובר על חקי האמונה והמדינה, ומפר ברית בשם הישר ידגל.

— הבה חמשה שקלים — פקד הרבי על החנוני בשובו הביתה. החנוני עשה את מצותו כרגע בשמחה וטוב לב.

— עתה לך ושוב הביתה, ובשעה הראשונה אחרי חצות לילה תצא אל מנרש הצבא, ישר מול פני רחוב השפל והפראים, ומצאת את כל חפצך, ומחר בבקר תודיעני אם לא נפקד מהם דבר.

החנוני תקע כפו להרבי ויודה לו חסרו ויפן ויצא.

ביום השלישי כהיות הבקר, ורבי מרדכי יורעאל נצב בפתח חנותו אשר ברחוב הפראים מספר כ"ב, וירא והנה מרכבה רתומה לשני סוסים מתנהלת לאטה על יד חנותו, והמרכבה כמרכבות ערי השדה, בתבנית ישנה, ואשה אחת לבושה בגדי הדרך יושבת בה, וילקוט מסע על צדה, והאכר העגלון הנוהג בסוסים עצר מעט בסוסיו ויפן אל האשה ויאמר: גבירה, הלא שלט חנות גם בזה, וישלח אצבע מול החנוני.

— לו יהי כדברך — ענתה האשה.

שמע רבי מרדכי וימהר וירץ לקראתה ויסר את מצנפתו רגע וישב ויכס את ראשו ויאמר: למי תדרשי, גבירה?

— לך חנות מכלת וסחורת האיים?

— כדברך, גבירה.

— אם תתהלך עמי במישרים אקנה מידך.

— במישרים גבירתי, אבטיחך נאמנה. הלא אחפץ כי תקני מידי תמיד.

הגבירה נכנסה החנותה, ותדרש עשר ליטראות תי, חמש עשרה ליטרא קהוה, שני שקים אורז, ארבעה שקים קמח סלת, פלפלין, צמוקים, שקדים, בטנים, אגוזים, מליחים שתי חביות, גם חמאה וגבינה.

ורבי מרדכי הסיר את כובעו מעל ראשו, וישמע וידם ויאנח במרירות.

— על מה אתה נאנח, סוחר?

— הה גבירה כבודה, פדיון רב כזה לא לי הוא! חנותי קטנה באיכות ותריסי ריקות, כאשר עיניך רואות בזה גם מבלי אניד לך.

— ומה יש בחנותך?

— צרות רבות, גבירתי...

— ומאין תמצא מחיתך?

— הנני מוצא, ברוך אל עליון, את מחיתי, אך אינה רומה מחיה למחיה. הנני חי, ברוך השם; על פירתנו, גבירתי, עון פלילי הוא להתאונן על דרכי ההשגחה. הן אני ובני ביתי כלנו בריאים ושלמים, ואם ידע לעתים קרובות החומר מחסור מה בכך? הלא

טוב לנו מהחולים השוכבים על ערש דוי בבית מלא עשר ויתענו תחת ידי חליים רעים ונאמנים או תחת איזמל הרופאים המנתחים. הם יתפללו לאל, כי יתן להם מה יתן, ריש וחמר מרבה להכיל, רק כי ישובו לאיתנם והיו כמוני.

— הגות לכך תבונות, באיש ישר ונאמן לאלהיו תדבר, אדוני הסוחר, אבל מדוע זה ריקה חנותך?

— הכים ריק, או ריקות הידים, והתריסין ריקות, והנפש ריקה. אנכי נבירתתי לא הייתי לפני שנות מספר את אשר הנני היום; אנכי הייתי אחד הסוחרים הגדולים ואלפים עברו בידי יום יום, אך עתה שנו פני הדברים. כן הם, נבירתתי, עסקי היהודים ומסחריהם. גם יושר וסדר, הבונה חריצות לא יועילו ביום עברה.

— ומדוע לא תתאור עוז לנהל את חנותך כראוי?

— הה נבירה, רפאים לא יצאו במחול...

— ואנכי שמעתי כי בני עמך הנם טעו לדל.

— חלילה לי נבירה! שוא תשועת ארם! עשרי פשט ויעף, אך למצער ירד כבוד

עמי קבר.

— אבל הירד עליון משמי שמי קדם? הוא יוציא מצרה רק על ידי שליח.

— שליחו של מקום איננו נאמן לשולחו, גם עצל הוא מאוד ובעצלותים יעשה דרכו...

ואשת רבי מרדכי היפה אשר העניות נולתה, עמדה מאחורי החיץ לפני פתח מעונה

ויונק בזרעותיה, ותתמרמר אל אישה ותקרא יהודית:

— גולם, מה לך ה"מענות"? בקש מהפריצה כי תאבה ללכת אחריו אל בית מסחרו

של... אולי תרויח למצער שקל או שנים, והיו לך למלאות את חמשת השקלים אשר נתת

ל"הרבי" בליל שלשם.

רבי מרדכי שמע לעצה אשתו ויאמר: אם מצאתי חן בעיניך, נבירה כבודה, אלכה

נא לפניך לנחותך הדרך אל בית מסחר גדול, בית מסחר רם ונשא... אנכי אהנה ואת

לא תחסרי, כי לי יתנו הנחה הגונה.

— אבל עתותי אין בידי, עוד רבה העבודה לפני בעיר.

— גולם בול עץ — קראה אשתו בהשכיבה או בהשליכה את יונקה על ערשו,

והתכם בממפחה ותצא החנותה — בקש מה"פריצה" כי תתן לך שקלים אחדים דמי קדימה

וקנית לדרך את כל המקנה, והבטח לה כי באמונה תעשה והשביענה רצון.

רבי מרדכי הציע לפניה זאת כעצה אשתו.

— טוב הדבר, לזאת שמעתך, אך רשם נא על פסת ניר את כל המינים ומחיר כל

מין בצדו.

וימחר רבי מרדכי ויקח את עם העפרת הקשור בחוש ארוך אל כף המאונים, וירשם

וימנה כל מין ומחירו בצדו ויתן על ידה.

— מחיר הסחורה עולה למאתים ותשעים וששה שקל — קראה הפריצה בהעיפה עין

בהרשימה ותוכח כי האיש היא עוסק באמונה, כי מחיר כל מין היה מצמצם בתכלית

הצמצום, ותפתח את ילקוטה, ותתן על ידו שמרות מספר ותאמר: אחת היא לי מראש

או בסוף.

ורבי מרדכי נתן לאשתו שמר אחד וירמו לה, והיא הבינה את הרמו ותרגן החוצה

להחליף את אחד השמרות, והפריצה הביטה אחריה ותרא איך נחשפו עקבותיה היחפות

ונעלותיה המטלאות, וברוצה מעדו קרמוליה וכפשע היה בינה ובין ענלת צב אשר חלפה כחץ

מקשת; ותקם והתעורר והרץ בכל כח מחנות לחנות ומפתח לפתח ובידה השטר ותעצר בעוברים ושבים ברחוב וגם הם הניעו ראשם מימין לשמאל ומשמאל לימין לאמר: „אין כסף” והרץ כמשוגעה אל רחוב האווים, ובעלה עומד בפתח החנות ומביט אחריה ומניף אליה יד וקורא בכח, כי הפנה אל רחוב השמאל אל בית מסחרו של N...

— מה כל החרדה? — שאלה הפריצה.

— להחליף את שטר המאה, לתת לך העודף ארבעה שקלים.

— אילת — ענתה הפריצה בהגיעה ידה הצדה — העודף לך יהיה שכר מרחתך. ובשוב החנונית, כמעט בלי נשמת חיים באפה, והפריצה יושבה במרכבתה ותסע הלאה ובעלה ספר לה את האוישר הגדול: ארבעת השקלים נתנה הפריצה בתור שכר מרחת, מלבד המוב הגנוז לו בבית מסחרו של... ובבית אוצר הקמח וכאמבר המליחים.

— גולם, בול עין! — גערה בו אשתו בחבה באהבה וברצון, ותמהר ותחליץ שד ליונקת אשר בכה במרירות ותנענעהו ותשקהו — כל עשתה ידו! לולא אנכי כי עתה עור הרבית להג ופלוסופיה ללא תועלת, ועתה התראה?

— הוי פתיות, לא ירך עשתה זאת, כי אם יד אל רחום וחנון אשר ראה בענינו וצרות לבבנו. אך זכרה נא אשתי, השקלים האחרים יהיו למשמרת לשלם שכר המעון, בעל הבית נוגש וקורע העור.

*

— ומה תאמרי אשתי בעת? התאונן רבי מרדכי באוני אשתו בשוכו לעת ערב בעגלה מעונה אל ביתו — הפריצה הגידה לי כי משכנה הוא בבית האורחים הרריוזני ברחוב הארוך, ואביא את הסחורה שמה, ואהי כמתעתע בעיני המשרתים. הם הגידו לי כי לא היתה שם כל פריצה.

— ומדוע לא כתבת את שמה לזכרון?

— הלא כתוב הוא עמדי, בידה כתבה. קראי בזה: קרלינא למשפחת פרשיגלונצקא.

— ידעתי גולם כי אוניך לא שמעו את דברי פיה מרוב מהומה. ה„בריות” יעשו עסקים גדולים מאלה ובכל זאת ישמעו וידעו, ואין כל מהומה; ועתה רק זאת אנו חמרים כי שוטרים יבואו אל ביתנו. הפריצה תחשוב בלי ספק כי נכחש בתשומת יד.

*

— צאצאי החביבים — דברה חותנת רבי מרדכי מקץ שלשת ימים, אחרי אשר גם רבי מרדכי, גם אשתו, חפשו את הפריצה בכל בתי האורחים והמלון אשר בורשה אחד לא נעדר, כבית האורחים האירופי אשר בפרור הקראקי עד בית האורחים הפרעושי אשר ברחוב פרנצישקני ולא מצאוה — שמעו נא אלי ואל תרגזו: רק אליהו הנביא זכור לטוב התחפש בדמות פריצה, ויאצל לכם ברכה אחרי אשר ראה את עניכם ולחצכם, רק אליהו הנביא הוא ולא אחר. זכרו צאצאי החביבים כי פי אמכם הזקנה מדבר אליכם, ועוד תראו כי מהיום הזה והלאה ישוב להתנענע נלגל הצלחתכם כבשנים קרמוניות.

— ואנכי — הגידה הבת חלקה בשמעה מפי אמה פתרון החידה הנפלאה — חי נפשי כי רק את פניה ראיתי הגיד לי לבי כי דבר לאם עמה, כי לא דבר ריק הוא...

פריצה עשירה אם יש את נפשה לקנות מקנה רב כזה העולה לשלש מאות שקל, תתע
ברחוב הפראים, ואל חנותו של מרדכי יזרעאל הריקה והנשמה.

ומרדכי, נפשו לא מהרה להתפעל; מאמין גדול היה, אך הפעם לא נהנו לבו להאמין...
— יהיה איך שיהיה אשתי, ומה נעשה כעת בסחורה?
— גולם, בול עץ, מה נעשה? פתח את הצרורות ומלא את התריסין.

* * *

*

שנות מספר חלפו מהעת ההיא, ובורשה נעשו חדשות הרבה ברבע היהודים,
עשירים הרבה רשו וידלו, ועניים נתעשרו, גבוהים השפילו ושפלים הגבהו, נקלים נהיו
לטכבדים ומכבדים לנקלים, כנהג שבעולם. ובין גבורי היום אשר במ ישוחו הבריות,
יזכר גם רבי מרדכי יזרעאל. חנותו הקטנה נהפכה לבית מסחר גדול, ומשרתים ועוזרים
ימצאו בו מחיה וכלכלה, ועל משקוף בית המסחר יתנוסס שלט גדול באותיות מוזהבות
„מרדכי יזרעאל“ וחורתו הזקנה ואשתו מאמינות באמונה שלמה עד היום הזה כי אליהו
הגביא, זכור לטוב, התחפש בדמות פריצה וישלח להם ברכתו.

אך המכסה אני דבר מקוראי החביבים?

הפריצה היתה הילני!

מדי עברה לפני בית מסחרו של רבי מרדכי יזרעאל תשוחה עם לבבה: אודך אלי
כי רבי מרדכי זה, מי שהיה עתיד לקבצנות ועניות מנולת וצרות ומצוקות, דנהו איש
מצליח. זה הוא באור הפסוק „כי ימוך אחיך ומטה ידו והחזקת בו“ על פי
הספר שים הנבונים.

אי יתן ויבארו את המקרא הזה כל עשירי ישראל, עפ"י באורה של הילני.

*****

נקודים.

א.

היחסנות וכבוד גבר.

וגבריאלי איש צעיר לימים יקר רוח ונבון דבר, מלאו ימיו לכונן לו בית ולקחת לו אשה. ויהי בלכתו למסעיו, וירא את בת אלתולד כי טובה מראה וטובה שכל היא והיטב הנערה בעיניו, וידבר על לבה, ויעש בה מאמר. אך ככל אשר ישרה היא בעיניו כן נמה לבו מעל אביה אשר דל חלקו בחכמה ובמעשים ולבו גבה ביחוסו עד לזראי, ויהי למועד החותנה ויועדו החתן והכלה ואוהביהם אל אחת החניות אשר על חבל מסלול הברזל. ויבא אבי הנערה בכל כבודו והמונו להראות את פני החתן ויצג לפניו אחד אחד את כל אורחיו לאמר: הנה זה מר פלוני אשר יצא לו שם בכבוד עשרו ובגאון עסקיו קרוב הוא לי מצד אבי. וזה רבי אלמוני אשר יצא מבעו בעולם ברום מעלת כבוד תורתו—דודי הוא, וזה דוקטור אלמוני אשר ביפי חכמתו עשה גדולות ונפלאות הוא בן אחי. וברגעים אחדים הספיק לספר בשבח זקניו וזקנותיו. וירא גבריאלי עוד איש אחד נצב שם, אשר מראה פניו ענה בו כי אין לו לא תורה ולא סחורה, וישאל את חותנו בלם לשם הקרוב הזה, וילחש לו אלתולד באזניו ויאמר לו: חלילה וחלילה, איש זה לא יחסן ולא נשוא פנים הוא, ואת אונך אגלה כי לפי דברי הבריות גם מעשיו אינם מתוקנים. אך מה אעשה, והוא מיודעי וכן ביתי ואם נטפל לבוא עמי היכולתי להשיב את פניו ולאמר לו: שב בביתך? — ואתה בני זכור נא ושים בלכבך כי איש זה לא קרוב ולא שאר בשר הוא לי כי אם בן בית, וקרובי כלם יחדו נכבדי ארץ הם אנשי שם".

ויקם החתן ויאמר: „אכבדה נא גם אני ואציגה את מיודעי ואת קרובי אשר באו עמי". ויצא אל חדר אורחיו וישב מקץ שעה קמנה, ועמו איש בא בימים נאדר מאד במראהו. ויהי בהגד גבריאלי את שכו ויחדרו לקראתו כל האנשים אשר באו עם חותנו, כי שמעו את שמו האיש הזה המפורסם בחכמתו וברעתו, נכבודו וכבודתו. ויצג החתן אחרי כן עוד איש אחד אשר לא נכרה בו רוח יתרה ויאמר „האיש הזה בן אחי הוא" ולא שמו אליו לב.

ואלתולד שמח מאד כי גם חתנו יהסן הוא בהיות איש מפורסם קרוב לו. ויהי בשוב האנשים אל חדריהם, וישאל את גבריאלי בתאות נפש: המצד אינך קרוב לך האיש אם מצד אמך ומה הוא לך: הדוד אם בן דוד או יבם?
ויען החתן: „חלילה וחלילה. האיש החכם והצדיק לא קרוב ולא שאר בשר הוא לי כי אם מודע וכן בית, ואתה אבי זכור נא דבר זה ושים אותו בלכבך".
„ואיה קרוביך?" נבהל המהותן לשאול.

„הנה אבי ואמי ואחי מתי ולא נותר בלתי אם בן אחי, אשר הצנתי לפניך זה מעט".
ופני המחותן סרו, כאיש אשר פתאום נודע לו כי מעה במקחו, וישאל ברוח

נכאה: "הזה קרובך, והלא מראהו יענה בו כי פתי חסר לב וחדל אישים הוא?"
"וגם מעשיו מקולקלים כמעשה מיודעך אשר בא עמך" הוסיף נבריא אל תרומה
קטנה על תרעומת חותנו.

"על אדות בן ביתי אל תרעימני, כי לא קרוב הוא לי".
"ועל אדות קרובי אין להרעים אותי, כי לא בן בית הוא לי".
"תהפוכות תשמענה אוני!"

"לא תהפוכות אדבר" ענה נבריא אל "כי אם מישרים. על קרובו אין אדם נתפס
כי מיד האונס הוא בא לו, לא כן אוהב ומודע, כי זה הוא דבר שאדם בורד לעצמו
וזוכה לו על פי מעשיו, וגם אתה אבי, אל תדינגי על פי קרובי כי אם על פי
חברי, וזה כבודי כי הקרוב הנקלה נטפל עלי לאונסי מיד הטבע הקשה ממני, ומה
אעשה בו, עצמי ובשרי הוא ואין אני רשאי להתעלם ממנו, ואת המודע החכם
והצדיק בדרתי לי בדעתי וברצוני, במעשי ובדרכי".
המחותן שב חמספר רנעים, וידון גזרה שוה בעצמו, ויבן את מטר כלימתו וידום.

ב.

ה ש ם ו ה ח ו ת ם .

"הואילה נא רבי ומורי לסיס ולסמן לי היסב את מיב השם ואת מיב החותם
משמעותיהם", שאל תלמיד היושב לפני רבו:

"הואילה נא אתה בני לסמן לי את מיב הלשון ואת מיב הכתב" ענה הרב "ובארתי
אני לך את מיב השם והחותם".

"על דעתי" דן התלמוד "אין שניהם אלא שתי דרכי גלוי לדבר אחד, למחשבת
האדם הנעלמה. הלשון היא דרך הגלוי הנשמעת לאזן, והכתב הוא דרך הגלוי הנראת לעין".
"המבת בני לדבר" הסביר הרב פנים לתלמידו, "ולוי אין לי כי אם להוסיף על
דבריך, כי למען יחד נפש אדם אחת מתוך כלל יתר הנפשות ישימו לה אות זכרון
בסמך-הברה (לויטצייכען). והשם והחותם אין שניהם אלא שתי דרכי גלוי לאות זכרון
זה. השם הוא דרך הגלוי הנשמעת לאזן, והחותם הוא דרך הגלוי הנראת לעין".

"ואם כן הדבר, רבי ומורי, מדוע זה התאם יתאימו תמיד הכתב והלשון להביע
פה אחד ובשפה אחת את דבר המחשבה. והחותם הלא יש אשר יבדל הרכה מן השם?".
"ומי הוא זה אשר שמו שונה מחותמו?"

"הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו הלא שמו שלום וחותמו אמת".
"הקשית לשאול, בני, אך בכל זאת יש בידנו להסביר את הדבר על פי משמעות
שתי מרות אלה לפשטיהן. הנה גם אמת גם שלום שניהם שמותיו של הקדוש ברוך
הוא הם, אך יען כי חותם נוהג ביותר בדבר עדות משפט ותעודה, יש לשמור אותו
מכל השש ויוף, וכפני שצפה הקב"ה כי השלום עתיד להודיף עמד וביורר לו את האמת
לחתום ולמבוע בה את עולמו. כי האמת לברה היא הקימת ועוסדת בעינה לעד ואינה
מודיפת לעולם.

ג.

בְּקִרְתָּ לְבִקְרָתָּ.

שׁוֹקֵב: מדוע זה לא תתנו לבקרת המקרא העזה לגעת בתורה לנתח אותה לנתחיה?
הלא גם אנחנו אוהבים את כתבי הקדש כמוכם, ואהבתנו זאת היא היא
המכרעת אותנו לפרק אותם לפרקיהם, למען דעת את אשר בתוכם, ולבנו לא
יכאב מאומה בראותנו את מאכלת הבקרה עוברת בין עצמותיהם. —
הֶוֹקֵב: פשוט הדבר מאד! האשה אשר בנה החי נכמרו רחמיה על הילד, כי עצמה
ובשרה הוא, והאשה הזרה אשר בנה המת הקשיחה את לבה מן הבן החי ותקרא:
גזר. —

ד.

אם אין אמת אין כלום.

„הגידה נא לי אדוני“ שאל בתאווה נפש איש צעיר לימים את פי איש זקן מהון
ונכון, „מה יודיעך חתנך במכתבו? המוצא הוא את פרנסתו באמריקא?“ —
„מוצא הוא ומוצא“ ענה הזקן „ומעמים הם הבאים שמה אשר ימהרו למצוא
את צידם כמוהו. בראשית ימי בואו מצא חן בעיני עשיר מפורסם, ויאכוף אותו אל
בית מסחרו הגדול, וישם אותו לעורך פנקסו, ויקוב לו את שכרו ביד רחבה, ולקץ
ימיה ראה כי כשרונו גדול ואמונתו רבה, ויפקידהו לסיכן ויקבע לו פרס כפול ומכופל.
וכרבות הנו בעיני אדוניו גדלה אמונתו על כל סביביו, ונאמן בו אחד מאוהבי אדוניו
עֶבְדְּךָ⁽¹⁾ אדיר, ויפתח לו חנות גדולה אשר בו תמכור בתי הזריזה ואשה הריל את
סחורת פרי עבדנותו⁽²⁾ במשכורת הגונה. ומה נפלא הדבר כי בהיות השעה משהקת
לאיש, תריק אל חיקו את כל ברכותיה, כי המעט מחתני כל אלה, ויעלו בגורל עשרת
אלפים דולר אשר זכה לו שמרו מקופת הפנסות⁽³⁾. סוף דבר, האיש הזה הולך וגדל
מיום אל יום, ולא רחוקה היא כי בכשרון מעשיו יביישרת לבו יגדל בקרוב מאד מאד.“
„אשריך כי זכית לשמוע כי בתך נתונה בחיק איש מצליח.“
„אך כל זה איננו שוה לי, בזכרי כי בכל נקיון כפיו דבקה בו מדה מגונה,
באחרית ימי שבתו פה, כי החל ללמד מעט את לשונו לדבר שקר“, אמר הזקן
ופניו סרו.
„הלא לבו נאמן, וידיו לא נגואלו בעושק ובמעל“, דבר הצעיר לימים, „ואם
יצא לפעמים מפיו דבר אשר לא נכון הוא, מי ישום אל לב? והרי אין זו אלא ממדת
התגרנים.“
„לא ידירי, מדה מגונה זו. מלבד ננותה, נונעת היא כי עד הנפש, כי אם

⁽¹⁾ מאבריקאנט. ⁽²⁾ פאבריקאנט. ⁽³⁾ לאטטעריא (יוטא כ"ב): .

אמנם רכנו לשקר, אפשר כי גם כל דברי מכתבו שקר גמור הם מראשם ועד סופם, ואין שם לא עשיר ולא משמרת סוכן, לא עבדן ולא זכיה בגורל, והכל שקר וכזב, והתני נודד ללחם בארץ נכריה" —.

צחוק מכאיב לב נראה על פני הזקן, ובעיני הצעיר נדמה כבונה עולמות ומחריבם ברנע אחד ברוח פיו.

ה.

פְּתוּת וְסִמְנֵיהֶן.

שנים רבות חלפו למן העת אשר יצא מחלון מבית מדרש רבו לשום בארץ, לרכוב אניות לרדוף כציית"ה, ולשמוף בדרך ארץ, וברכות השנים רבו גם החליפות אשר עברו עליו: משפּל עלה לגדולה, לאמר: מעניות לעשירות, ולפי דעת עצמו, יצא גם כמְצַיֵּי התמימות למרחבי החכמה והאורה; ולכל הדעות יצא מנבול הנחת והכח אל נבול הנדודים והרפיון. והיה היום ויקר מקרהו לעבור דרך העיר אשר שם למד תורה בימי בחורותיו, ויסר אל מורדו אל רב העיר לפקוד אותם לשלום, וישמח לראות את רבו כי עודנו בעצם יָמוּ, וכי לא נפל עוד דבר מכל משפטו ומעשהו וגם מכל התכונה אשר לו מסביב. עוד מקצה ספרו, הנודעים עוד למהלון, פתוחים לפני הישיש ושאריתם סדורים במערבותיהם כלאו פני קירות החדר, והוא לא נס עוד ליחו ולא פנה זיוו, ואמרתו עורנה רכה ושניתהו חדה כמלפנים. אחרי אשר שכח הרב לקראת תלמידו באו בדברים ותסוב השיחה על מעם רבים מבני הדור הזה העוֹבִים דרכי עמם מפני דרכי הנכר.

וירחב מחלון את דברו, כאיש אשר ראה דרכי חכמה בימי חייו, ובארצות אשר עבר, ויאמר: "יש מתי מספר בתוכנו הפורשים מדרכי אבותם מזדון ומרוע לבב. רבים מהם הם הבוחרים בדרכי עמים אחרים כגלל ההנאה הכרוכה בהן, ועוד רבים משתי כתות אלה הם האנשים הרגילים לעשות מה שאחרים עושים. רואים אחרים הולכים בדרכים ההן והולכים אף הם עמם, לא לשם כונה כי אם משום מנהג שהחזיקו בו רבים".

"דבריו טובים ונכוחים" ענה הרב, אך אני אסדר שלש כתות אלה על פי הסדר המקובל בירי: הכת האחת תולדות קרן היא שכונתה להויק; הכת השניה תולדות שן שיש הנאה להויקה, והכת השלישית היא תולדות רגל שדויקה מצוי, הצד השוה שבהן שדרכן להויק⁽¹⁾.

(1) עיין ב'ק ב'.

חקות עולם

מאת ד"ר בנימין שרשוןסקי .

חלק ראשון .

תנועה .

פרק ראשון . התנועה בכלל .

(א) גוף , כיון שנדרה והתחיל מתנועע , אינו נח או נומה מדרך תנועתו זו או משנה שיעור מהירותו , כפי שנקנה לו על ידי דחיפה זו , עד שבאה לו דחיפה שניה וגורמת שיהא עומד או הולך מהלך אחר .

(ב) באו שתי דחיפות לגוף , בין בבת אחת בין בזו אחר זו , להוליכו בדרך אחת , הוא הולך בשליחותן בשיעור מהירות כפי כחן של שתיהן ביחד : היה בכח האחת להקנות לו מהירות של 3 רגל ברגע , ובכח השניה מהירות של 4 רגל ברגע , מהירותו 7 רגל ברגע .

(ג) באו שתי דחיפות להוליך את הגוף , אחת בדרך זו , ואחת בדרך אחרת לא כנגדה , אלא מן הצד , הוא נומה משתי הדרכים , והולך ביניהן במהירות פחותה מכפי כחן של שתי הדחיפות ביחד : היו הדחיפות אחת שקולה כחברתה , דרך הליכו של הגוף באמצע בין שתי הדרכים ; היו הדחיפות אחת גדולה מחברתה , דרך הליכו קרובה יותר לדרך זו , שהגדולה באה להוליכו .

(ד) באו שתי דחיפות להוליך את הגוף , אחת בדרך זו , ואחת בדרך אחרת לא מן הצד , אלא כנגדה : אם היו שקולות , הוא עומד , ואם לא שקולות , הוא הולך בשליחותה של הגדולה שבהן , ואין במהירותו אלא כפי הנשאר אחר נכיון הקמנה מן הגדולה : היה בכח הגדולה להקנות לו מהירות של 4 רגל ברגע , ובכח הקמנה מהירות של 3 רגל ברגע , מהירותו רגל אחת ברגע .

פרק שני . כח מושך וכובד .

(א) הגופים ממעטם נמשכים זה אל זה , ומשיכה זו כחה מתרבה ברבוי חמרם ובמיעוט המרחק ביניהם , כיצד : נתרבה החומר 7 פעמים , מתרבה הכח 7 פעמים ; לא נתרבה החומר , ונתמעט המרחק 7 פעמים , מתרבה הכח 49 פעמים , כדי כפילה 7 על 7 .

(ב) כל עיקרה של המשיכה בגוף מן הגופים אינו אלא בנקודה אחת קבועה בתוכו , והוא העיקרא שלו . אם שני חצאיו שוים בשיעור חמרם , מקום העיקרא שלו ביניהם באמצעו , ואם לא שוים בשיעור חמרם , כקום העיקרא בתוך חציו המרובה . כל גוף נופל

לארץ על ידי המשיכה, כיון שאין דבר מעכבו, יורד כקו זקוף, מכון בעיקרא שלו כנגד זה של הארץ.

ג) אין הגופים שעל הארץ הולכים ומתקרבים זה אל זה על ידי משיכה זו שביניהם, מפני שהיא אינה חשובה כלום כנגד זו שבינם לבין העיקרא של הארץ. אף על פי כן מעשה ותלו הכמים כדור קטן אצל הר גדול, ומצאו אותו נמשך ומתקרב אליו.
ד) נתעכבה נפילתו של גוף אחד על ידי אחר, הראשון נעשה משא לשני, ורוחקו כלפי העיקרא של הארץ דחיקה מרובה או מועטה, לפי רוב או מעוט חומר המשא; דחיקה זו היא כובד.

פרק שלישי. נפילה.

א) מתחלת נפילתו של גוף ועד סופה אין כח המושך מסתלק ממנו, אלא בא ומושכו משיכות משיכות בזו אחר זו, ובכל אחת מהן מביא תוספת במהירות נפילתו, וכיון המשיכות שוות, ומניין שהן בכל רגע, מהירות הנפילה הולכת ונתוספת בשיעור אחד מרגע לרגע.

ב) כל גוף, נופל על ידי כח המושך לארץ, כיון שאין דבר מעכבו, עובר ברגע הראשון לנפילתו כדי 5 מיטר, בשני כדי 15, שהם 5 בתוספת 10, בשלישי כדי 25, שהם 16 בתוספת 10, וכן עד סוף הנפילה.

ג) גוף, הולך בכח דחיפה אחת כלפי מעלה, מתחלת עלייתו כל משיכה ממשיכות הארץ גורעת ממהירותו, כפי שהיא מוספת על מהירותו של גוף נופל, ומצא: מהירות העלייה בכל רגע מהמעט כדי 10 מיטר, וכך היא הולכת ופוחתת עד שמתבטלת לגמרי, ושוב אין הגוף עולה, אלא יורד.

ד) גוף נופל, כיון שנמה מדרכו בכח דחיפה מן הצד, כל משיכה ממשיכות הארץ מביאתו לידי נטיה, וכיון המשיכות באות הכופות, הנטיות הולכות גם כן הכופות, ונעשה דרך הילוכו כקשת או כעיגול. הירח הולך וסובב את הארץ בכח המושך שאינו פוסק ומכח דחיפה שמבראשית.

פרק רביעי. עמידה ונרנד.

א) גוף אפשר לו שיהא עומד ואינו נופל, אפילו כשהוא נוגע רק בנקודה אחת על תומכו, ובלבד שיהא העיקרא של הגוף מכון כנגדה, שאם היה קו זקוף משוך מהעיקרא למטה, היה פוגע בה.

ב) אין עמידתו של גוף קבע, אלא כשהוא נוגע לא פחות מבשלוש נקודות על תומכו, ובתנאי שלא יהיו כולן בשורה אחת, ושיהא קו זקוף, שהיה משוך מהעיקרא למטה, פוגע באחת מהן או בריוח שביניהן.

ג) גוף תלוי ועומד, כיון שנרחף, עולה לצד אחד בדרך עקומה כקשת, עד שכח המושך מחזירו ומורידו, ובכח המהירות, הבאה לו בשעת ירידתו, עולה לצד שני, ואח"כ חוזר ויורד ועולה לצד הראשון, ועל דרך זה מתנרנד לכאן ולכאן.

ד) חיכוך, שגוף זה מתחכך בגוף שהוא תלוי בו, והאוויר, שעומד בפניו, שניהם הולכים וממעטים מהירותו, עד שלבסוף הוא מכון העיקרא שלו כנגד המקום, שהוא תלוי בו, ועומד. נענועי הגוף, אף על פי שהולכים ומתקצרים, שוים זה לזה בהמשך זמנם. נתרבה ארכו של הגוף או נתמעט, מתרבה ומתמעט המשך זמנו של כל נענוע.

פרק חמישי . כלי הנופה .

(א) שנים שמנצחים זה עם זה, זה שמהירותו רבה משל חברו אפשר שיתנבר עליו, אפילו בשעה שבחו פחות הימני. לפיכך אדם מנצח על ידי מהירות יתרה, שבאה לו מכלים עשויים לדבר, ומניף משא כבד מכפי כחו.

(ב) מוט, שאין לו תמיכה אלא במקום אחד בין שני ראשיו לא באמצעו, כשהיא נופה, ראשו הרחוק מן התמיכה עובר דרך ארוכה מזו שראשו הקרוב עובר באותה שעה, ונמצא מהירות מלמולו של הרחוק רבה מזו של הקרוב. היה הקרוב נתון מתחת למשא, והרחוק יד אדם תופסהו, בשביל שבאה ממנו ליד מהירות יתרה על זו שבאה מן הקרוב למשא, נוסף ליד כח להניפו.

(ג) אופן וסדנא קבוע בו, ומשא קשור בראש חבל, הכרוך סביב לסדנא, מושכו, ועל ידי זה הנגלגל חוזר לכאן, ובא אדם ואוחז בשפת האופן לגלגלו לכאן, האופן, בשביל שהיקפו מרובה מזה של הסדנא, מקנה ליד האדם מהירות יתרה על זו שהסדנא מקנה למשא, ועם כן מוכיף לה כח להניפו.

(ד) סליל, כשמגלגלים אותו בתותבתו, נכנס או יוצא דרך בה, ולעולם דרך זו שהוא עובר בגלגולו, ארוכה מזו שהוא עובר באותה שעה במהלכו לפניו, ונמצא המהירות, הבאה ממנו ליד המגלגלתו, רבה מזו שיש לו במהלכו לפניו. לפיכך די לגלגל בכח מועט סליל מעומד ב'ותבתו, שיהא עולה דרך בה ומגביה משא עמו.

פרק ששי . אורלוגין ומאונים .

(א) אורלוגין הוא אופנים אופנים, משונים במדת היקפם, שעל פני כולו כמין שינים שווין זו לזו, וריוח שיה בין כל אחת ואחת. אופן אחד משא תלוי בחבל הכרוך עליו יורד ומגלגלו, ובשעת גלגולו גורר את השני, על ידי ששיניו של זה נאחזין באלו של זה, וכן כל אחד גורר את חברו הסמוך לו, עד שכולם חוזרים, אלא שהם משונים במהירות גלגולם: בשעה שהאופן הקטן, שמנין שיניו מועט, עושה הקפה אחת שלמה, הגרול ממנו, שמנין שיניו מרובה, אינו עושה אלא חלק מכנה.

(ב) שנים מן האופנים הללו סדנא שלהם נתון בנקב של מבלא, וכמין יד קבועה בראשו של כל סדנא מצדו. עיגול מספרים על המבלא, יד אחת עוברת על פני כולו בשעה אחת, והשניה ב"ב שעות: הראשונה מורה חלקי שעה, והשניה מורה שעות.

(ג) האופנים והידות הללו, כשהם לעצמם חוזרים מכח ירידת המשא, הליכתם המופת ומשהנית מרגע לרגע, אלא הממושלת שבאורלוגין, שנענועיה אילך ואילך נעשים בחלקי זמן שוים, כשמנעת לאמצע דרכה בכל נענוע, היא באה במגע עם אחד מהאופנים על ידי מין עוגן למעלה ממנו, ומפסקת גלגולם לפרקים שוים, ובשביל כך הליכתם נעשית קבועה.

(ד) מאונים, שעל ידן שוקלים משא ומעריכים כובדו, הן מוט תלוי באמצעו בין שני ראשיו כחון כנגד העיקרא שבתוכו. משא אחד בראשו זה, ואחד כנגדו בראשו השני, זה שהוא כבד יותר מכריע, והמוט נוטה לצדו. היו שני המשאות שוקלים, המוט מתנרנד לכאן ולכאן, ולכסוף שוכת ומונח ישר כפני נחלים.

פרק שביעי. קפיצות.

(א) גופים, שנשתנה צורתם על ידי דחיקה או משיכה או כפיפה, שואפים לצורתם הראשונה, זוהי הקפיצות שבהם, ובלבד שלא יהא שינוי זה עובר בכל אחד מהם על המדה המיוחדת לו ממבצעו, וכח הכופה אותו בתוך גבול מדתו זו, כך כח קפיצותו.

(ב) ברזל עשת ושן הפיל נכול מדה זו אצלם מרובה, שהראשון, אפילו כשנכפף הרבה, והשני, אפילו כשנצטמצם הרבה, עדיין הם שואפים לצורתם הראשונה, ולא זו בלבד, אלא אף כח קפיצותם מרובה, כפי הכח הרב הנצרך להכפיפה ולהצמצום אצלם.

(ג) רצועה של ברזל עשת כשופה ומקופלת, ראשה אחד קבוע במקומו, ואחד אחוז בנגלל. על ידי שהיא שואפת. להתישר, דוחקת בנגלל ומגלגלתו, והו קפיץ, המשמש באורלוגין במקום המשא ומניעו.

(ד) כדור של שן הפיל, שהיה הולך ופגע בכותל, דוחק בו וחוזר ונרחק ממנו בשעת הפגיעה, ומתוך כך מצטמצם, ומיד מתפשט בכח קפיצותו, ומתוך כך דוחק בכותל וחוזר ונרחק ונרתע ממנו.

פרק שמיני. נוזלים וגזים.

(א) נוזלים, כגון מים וכסף חי, כמעט אין מצטמצמים על ידי כבישה, מה שאין כן בשאר הגופים. גזים, כגון אויר ועשן, לעולם שואפים להתפשט, מה שאין כן בשאר הגופים.

(ב) כבישות שוות, נתוספות זו על זו, מביאין בגזים כל אחת שיעור צמצום שוה: היתה כבישה של ליטרא אחת מצמצמת הגזים כדי טפח אחד, הרי כבישה של שתי ליטרות מצמצמת אותם כדי שני טפחים.

(ג) נוזלים וכן גזים, כיון שנרחק חלק אחד מהם, מיד שיעור דחיקתו נמסר לכל אחד מחלקיהם שכמותו: היתה דחיקת ליטרא אחת על פני טפח אחד נוזלים או גזים, מיד היא נמסרת לכל טפח וטפח שבהם.

(ד) כלי מלא מים, ושני פיות לו, ואומם בכל אחד מהם, כשאתה דוחק מלמעלה על האומם האחד, והוא יורד, המים הנרחקים על ידו דוחקים מלמטה האומם השני, והוא עולה, וכל ששפח התחתון של זה גדול משל חברו, דחיקה זו שהוא נרחק גדולה הימנו.

פרק תשיעי. דחיקה כלפי מעלה.

(א) אחד נוזלים ואחד גזים חלקיהם העליונים דוחקים בכובדם על התחתונים, והם חוזרים ודוחקים לכל צדיהם, ואף כלפי מעלה, ותחתון תחתון דחיקתו גדולה.

(ב) גוף נתון בנוזלים או בגזים, על ידי דחיקתם בו כלפי מעלה, משקלו מתמעט כדי משקל מדה זו מהם, שדחה ובה במקומה: היה מקומו במים כדי טפח מעוקב, נתמעט משקלו כדי משקל טפח מעוקב מן המים.

(ג) גוף נתון בנוזלים או בגזים, אם מדה אחת מהם כמדתו קלה ממנו, יורד למטה, אם כבדה ממנו, עולה למעלה, ואם הם שקולין, הוא תלוי ועומד במקום זה שניתן שם.

(ד) גוף שעולה וצף על פני נוזלים, כשהוא קשה, לעולם קצתו שקוע בתוכם, ואותה המדה מהם, שנדרתה כפי מדת חלקו השקוע, משקלה כמשקל כולו. לפיכך ספינה, כל מה שהיא מעונה יותר, יותר מן המים נדחה על ידה, וחלקה השקוע בהם מרובה.

פרק עשירי. ברוממר ופומפה.

(א) קנה מלא נזולים, הפוך על פיו לאחר ש.סתם, כשאתה מכנים פיו לתוך נזולים כיוצא באלו נתונים בקערה, ופותחו שם, הנזולים, על ידי שהאוויר דחוק על פניהם בקערה, מעמידים פניהם בקנה בשמח גבוה מהקערה, ולפי רוב ומעוט דחיקתו של האוויר, כך מרת גובה הנזולים בקנה. כלי זה, שעל ידו מעריכין דחיקתו של האוויר, הוא פרוקמר.

(ב) פומפה, שעל ידו מוציאין אוויר מתוך כלי, הוא קנה ואינם בתוכו, ושני פיות לו משני ראשיו, אחד דלת סותמתו, ואחד יד האומם יוצאת דרך בו; האומם נקוב, ודלת סותמתו; דלת זו ואותה של הקנה דרך פתיחתן כלפי יד האומם.

(ג) היה ראשו זה של הקנה, שהדלת בו, מהודק יפה בפיו של כלי, ככל פעם שאהה מרחק האומם מדלת הקנה, האוויר שבכלי פותחה, ונכנס קצתו לתוך הקנה; ובכל פעם שאהה מקרב האומם אל דלת הקנה, האוויר, שנכנס לתוכו, נועלה, ופותח דלת האומם, ויוצא לחוץ.

(ד) כלי שנתרוקן מאוויר, וגופים נתונים בתוכו, כשאתה הופכו, הגופים כולם נופלים במהירות אחת, וכשאתה ממלא אוויר וחוזר והופכו, על ידי שהאוויר עומד בפני הגופים, אין כולם נופלים במהירות אחת, אלא זה שהוא קל ושמח פניו מרובה מהירותו פחותה.

חלק שני.

קול וחום ואור וחשמל.

פרק ראשון. קול.

(א) גוף במקום שנפגע מזדעזע. הזעזוע הולך בו מחלק לחלק, יוצא והולך באוויר מחלק לחלק במהירות כרי 333 מיטר ברגע, וכשמגיע לאוזן, נשמע קול מן המקום שיצא.

(ב) הלך הזעזוע באוויר, ופגע בכתל, מיד נרתע והולך, וכשמגיע בדרך זו לאוזן, הקול נשמע לא מן המקום שיצא, אלא מן המקום שנרתע משם, וזוהי בת קול. שני קולות, הבאים פחות מכדי עשירית הרגע בזה אחר זה, משתמעים כאחד.

(ג) הקול פעמים חזק פעמים רפה, הכל לפי כח הזעזוע הבא מן הגוף, כל שהגוף מתרחק מן האוזן, כח הזעזוע וחוזק הקול שניהם מתמעטים: נתרבה המרחק 2 פעמים, מתמעט חוזק הקול 4 פעמים, כדי כפילת 2 על 2.

(ד) הקול פעמים גבוה פעמים נמוך, הכל לפי מנין נעזעזעי ברגע. לפיכך אופן בעל שיניים טובב, ושיניו מקישיין על טבלא, כל שמנין הכאותיו ברגע מרובה יותר, הקול היוצא מן הטבלא על ידן גבוה יותר. קול, שהאוזן מעריכתו ברום ובעומק, זהו קול זמרה.

פרק שני . כלי זמר .

(א) נימין מתוחים ועורות מתוחים, מבלאות ומקלות, אבובים ותבות, כל אחד מאלו כשמודעזע נותן קול זמרה. כל מין ממיני כלי זמר יש לקולו מעיפה מיוחדת לו: אינה דומה מעימתו של כנור לזו של חליל, אפילו כשקוליהם שווים במדת חזקם ובמדת גבהם .

(ב) הנימין, מפני שהם דקים, כשהם לעצמם קולם רפה, וכדי שיהא קולם חזק, מחברים אותם עם מבלא או תבה של עץ, שההא זו מודעזעת עמם כאחד. יותר הנימין מתמתחים או מתקצרים או מתמעטים בעובים או בכובדם, קולם גבוה יותר.

(ג) כלי זה, שדיבור ומיני זמר נרשמים ונשמעים על ידו, ופונגראף שמו, הוא סליל, נתון מקצתו בתותבת ומקצתו בנרתיק רק של בדיל, והוא מונח, ועל הנרתיק קנה מעומד, שפיו התחתון עור מתוח עליו ומותמו, ועוקץ רק מחובר לעור יורד ונוגע בבדיל. (ד) היו קולות-באים לתוך פיו העליון של הקנה, העור בפיו התחתון מודעזע עולה ויורד, והעוקץ שלו, בשעה שהסליל מתגלגל, מובע בבדיל נקודות, משונות זו מזו בצורתן ובמביעתן, לפי הקולות המשונים. עכשו, כשאתה מכון ומעמיד את העוקץ על הנקודה הראשונה, ומגלגל את הסליל ככפעם הראשונה, העוקץ חוזר על הנקודות כסדרן, ועל ידי שהוא מתחכך בהן, מודעזע ככפעם הראשונה, וקולות כאלו שבאו חזרים ונשמעים.

פרק שלישי . חום .

(א) גופים כשמתחממים מתפשטים, וכשמצמנים מתכווצים. מרובה התפשטותם זו של נוזלים משל קשים, ושל גזים משל נוזלים. אחד נוזלים ואחד גזים, כיון שחלקיהם התחתונים החמו יותר מן העליונים, התחתונים, מפני שנתפשמו ונעשו קלים, עולים והולכים; והעליונים יורדים ובאים, וזהו רוח באויר .

(ב) חום בשיעור הראוי מתיך גופים קשים ומהפכם לנוזלים, מרתח נוזלים ומהפכם לגזים, הוא קיטור. צנה בשיעור הראוי מהפכת גזים לנוזלים ונוזלים לקשים.

(ג) כבישה מסייעת לצנה בעשית נוזלים מגזים, ומתנגדת לחום בעשית קיטור מנוזלים. לפיכך מים, כשהם במקום שפל, שהאויר שם רחוק ביותר, רתיחתם צריכה לחום רב יותר, מכשהם במקום גבוה.

(ד) גוף שנתחמם קיי חום יוצאים ממנו. נתחמם כדי ליבון, הקיום נראים ומאירים. בפגיעתם באחד הגופים, יש שנרתעים ממנו או עוברים דרך בו, ואין מחממים אותו, ויש שנבלעים בו, ומחממים אותו במקום הפגיעה, ומכאן החום הולך ומתפשט בו מחלק לחלק. מהלכו קל במיני מתכות יותר מבשאר הגופים .

פרק רביעי . טירממור ומכונת הקיטור .

(א) כלי זה, שהחום נערך על ידו, וטירממור שמו, הוא נאד קמן של זכוכית, וצנור ארוך דק יוצא ממנו, וכסף חי ממלא את הנאד עם מקצת הצנור, ויתרו ריק, אין בו אפילו אויר. נתרבה חום במקום שהטירממור נתון שם, הכסף החי בו מתפשט ועולה, נתמעט החום, הכסף החי מתכוץ ויורד.

(ב) בשעה שהתכתו או רתיחתו של גוף הולכת ונעשית, חום מן החוץ מסיף

ונבלע בו, אלא שאין מוסיף ומחממו, כאילו עובר ובטל; ולעולם אין נעשים נחלים מקשים וגוים מנוזלים אלא בכיטול חום.

ג) מכונת הקיטור היא קנה ואומם בתוכו, ושני נקבים מצדו סמוכים לשני ראשי הסתומים, וקיטור, יוצא מיורה הסמוכה לקנה, בא לתוכו פעמים דרך הנקב האחד ודוחף האומם לכאן, פעמים דרך הנקב השני ודוחף את האומם לכאן; יד האומם יוצאת מן הקנה לחוץ בהנועתה מנגלת אופני המכונה.

ד) מכח החום, שמתבטל ומרתיה מים, באה הנועה למכונת הקיטור, ומכח הנועה, שמתבטלת באחד הגופים על ידי פגיעתו בנוף אחר, בא להם חום; ולעולם אין כח בלה כלום, אלא פושט צורה ולובש צורה, ועובר מנוף לנוף.

פרק חמישי. אור.

א) קו אור שפגע בנוף שקוף, הוא נוף שאפשר לאור לעבור דרך בו, כגון אייר מים זכוכית, אם בא ישר, מוסיף והולך כדרכו, ואם בא מן הצד, הולך שלא כדרכו הראשונה, ונוטה מעט או הרבה, הכל לפי גון האור ולפי מינו של הנוף, וזוהי שבירת האור. קו אור לבן, כגון זה של השמש, פעמים כשמשתבר מתפרד לכמה וכמה גוים ככהקשת שבענן.

ב) באו קוי אור מאחד הגופים, ונרתעו משטח חלק, בין מיושר בין מעוגל, או נשתברו בשטח מעוגל, העין רואה כנגד הנוף את דמותו.

ג) דף מלוטש של מהבת, העין רואה על ידו דמות נוף, שוה לו במדתו, נתונה מאחורי שטח פני הדף, כרוחקת ממנו כמרחק זה שבין הנוף לדף מלפניו.

ד) זכוכית מעוגלת בצורה ערשה העין רואה על ידה דמות נוף גדולה ממנו, כשהזכוכית קרובה אליו הרבה, וקטנה ממנו, כשהזכוכית רחוקה ממנו הרבה. דמות השמש, הנעשית על ידי זכוכית זו, מבהיקה ומחממת הרבה, מפני שבה מתכנסים קוים הרבה.

פרק ששי. חשמל.

א) נתחככו זכוכית ומטלית של משי זו בזו, נראה בכל אחת מהן במקום שנתחככה כח מושך או דוחה גופים קלים הסמוכים לה; כח זה הוא חשמל.

ב) היתה חתיכה של עץ תלויה בחוט של משי, ונגעה בעץ זכוכית או מטלית שנתחככו זו בזו, חלק מן החשמל שבהן עובר לעץ ומתפשט על פני כולו, ונשאר בו, מפני שקשה לחשמל לעבור ולהתפשט במשי או באויר.

ג) היו שתי חתיכות קמנות וקלות הרבה של עץ גומא, כל אחת תלויה בחוט משי, קרובות זו לזו, כיון ששתיהן קבלו כמגע חשמל מהזכוכית או מהמטלית, הן נדחות זו מזו; קבלה האחת חשמל מהזכוכית, והאחת מהמטלית, הן נמשכות זו אל זו. מכאן אתה למד: חשמל הזכוכית מין אחד וחשמל המטלית מין שני, מין את מינו דוחה, ומין את שאינו מינו מושך.

ד) לעולם, בשעה ששני גופים מתחככים זה בזה, בא באחד מהם מין חשמל זה שבהזכוכית הקרוי חשמל ימיני, ובשני זה שבהמטלית הקרוי שמאלי. שני מיני החשמל, כשנשארים סמוכים זה לזה, מתחברים ומתבטלים זה על ידי זה.

פרק שביעי . חשמל מקובץ .

(א) מכונה מקבצת חשמל כל עיקרה אופן גדול של זכוכית , שצירו נתון על גבי רגלי זכוכית , וכסתות קבועות אצלו נוגעות בו , ומתן חוט של מתכת יורד ומחברן לארץ .
(ב) בשעה שהאופן סוכב ומתחכך בכסתות , חשמל שמאלי בא בהן , ומיד מתפשט על פני החוט , כיון הוא של מהכת , וממנו עובר לארץ , וחשמל ימיני בא באופן ונשאר שם , מפני שאינו יכול לא להתפשט כרגלים , כיון הן זכוכית , ולא להתבטל על ידי התחברותו עם המתן השני שכנגדו בכסתות , כיון שזה כבר יצא מתן ונבלע בארץ .
(ג) היה נוף מתכת מונח על גבי זכוכית קרוב להאופן ואינו נוגע בו , חשמל האופן , על ידי שהוא קרוב למתכת , מעורר בה שני מיני החשמל , וכיון שחשמל האופן ימיני , הוא מושך לצדו את השמאלי שבהם ודוחה את הימיני לצד השני , ונמצא המתכת חציה זה כלפי האופן חשמלו שמאלי וחציה השני חשמלו ימיני .
(ד) היה חשמל מושך את זה שכנגדו משיכה מרובה , ואייר חוצץ ביניהם , הם קופצים ומתחברים זה בזה בכח רב , עד שהאייר מזרעזע הרבה , וקול ואור דוחס כאחד מתהוים ובאים , והוא הרעם והברק באייר העולם בין ענן לארץ .

פרק שביני . רוח חשמל .

(א) נתחברו שני מיני מתכת על ידי נוזלים מזה ועל ידי חוט מתכת מזה , ונעשה מכולם כמין חגורה , הרי לארכה שני מיני החשמל מתעוררים ומתגלגלים זה כנגד זה במהירות כזו של הברק .
(ב) רוח חשמל כיוצא בזה נעשה גם כן בשני מיני מתכת מחוברים בעצמם , כיון שהחמו במקום חיבורם אחד יותר מבשני .
(ג) מכפלה חשמלית היא כלים רבים ומי חמיץ בהם , ובתוך המים בכל כלי נתונים שני פחים , אחד של צינק ואחד של נחושת , ואין אחד נוגע בחברו , והצינוק שבכלי האחד מחובר עם הנחושת שבכלי הסמוך לו על ידי חוט מתכת מחוץ למים ; הצינק , שנשאר לעצמו בכלי האחרון מזה , והנחושת , שנשאר לעצמו בכלי האחרון מזה , כל אחד מהם חוט מתכת ארוך קשור בו .
(ד) כשאתה מחבר שני החומים הקיצונים , בין בפני עצמם בין על ידי מתכת , מתעורר בחגורה הנעשית מכל הכלים רוח חשמל חזק הרבה ; החשמל הימיני שברוח יוצא מן החוט הקיצון הקשור בנחושת והקרוי ימיני , והחשמל השמאלי יוצא מן החוט הקיצון הקשור בצינק והקרוי שמאלי ; המתכת המחברתם מתחממת על ידי רוח החשמל .

פרק תשיעי . סגנית .

(א) היה חוט כרוך על ברזל ומחובר בשני ראשיו עם שני החומים הקיצונים של המכפלה החשמלית , נראה בברזל זה כח מושך ברזל הסמוך לו ; כח זה מתקים בברזל עשת אף לאחר שיצא מבין הפחים ועמד ברשות עצמו וקודאים לו סגנית .
(ב) סגנית , כשהיא תלויה ומונחת , לעולם ראשה אחד פונה לצפון והשני לדרום , לפיכך נעשית מורה דרך לעוברי הים , והוא קומפס .
(ג) נגע הראש הצפוני של סגנית אחת בצפוני של חברתה או הדרומי בדרומי , הם דוחים זה את זה ; נגע הצפוני בדרומי , הם מושכים זה את זה .
(ד) סגנית תלויה ומונחת , כיון רוח חשמל עובר אצלה , מיד נוטה ממקומה הקבוע ,

וכיון שנסתלקה ממנה יד החשמל, מיד חוזרת למקומה הראשון.

פרק עשירי. טילגרף ומילפון.

(א) טילגרף כל עיקרו חנורה חשמלית ארוכה, ובאחד המקומות אצלה מגנית תלויה ומונחת. כשאתה במקום רחוק מזה פותח וסוגר חנורה זו פעם אחר פעם, שיהא רוח חשמל בה פעם פוסק פעם הולך, המגנית נרתעת אילך ואילך פעם אחר פעם, ועל ידי הנענועים הללו אתה מוסר סימנים במהירות זו של הברק ממקומך למקום הרחוק ממנו.

(ב) מילפון הוא שני קני עץ רחוקים זה מזה, בתוך כל אחד מגנית נתונה, ולוח דק של ברזל רך סמוך לה כנגד פי הקנה, וחוט מתכת כרוך עליה. שני החושים הללו מחוברים זה בזה.

(ג) כשאתה נותן פיך בפי הקנה האחד ומדבר, הברזל שבו על ידי הדיבור מודעזע, נענועי הברזל מביאים שינויים בכח המגנית הסמוכה לו, השינויים הללו של המגנית הולכים ומעוררים רוחות חשמל בחוט הסמוך לה.

(ד) רוחות חשמל משונים הללו, שמתרגשים בקנה זה, כשהולכים ובאים לשני, מביאים שינויים בכח המגנית שבו, ועל ידם הברזל שבו מודעזע כזה שבראשון, ודיבורך חוזר ונשמע.

חלק שלישי.

חומר.

פרק ראשון. מה בין חומר לחומר.

(א) גופים שוים במדתם, כיון שהם משונים בחמרם, משונים במשקלם; ברזל כבד 7 פעמים, כסף כבד 10 פעמים, אלקול היין קל בכדי $\frac{1}{6}$, שמן זית קל בכדי $\frac{1}{10}$ ממים, בשעה שהם שוים במדתם.

(ב) לפיכך בתוך מים ברזל מפסיד ממשקלו $\frac{1}{7}$, ואין כסף מפסיד אלא $\frac{1}{10}$; גוף מפסיד בתוך מים 5 אין מפסיד בתוך אלקול היין אלא 4; שמן ומים בכלי אחר, השמן צף על פני המים.

(ג) גופים משונים בחמרם משונים, אם קשים הם, בשיעור החימום הראוי להתייבם; אם גוים, בשיעור הצינון הראוי לעשותם לנוזלים; אם נוזלים, בשיעור הצינון הראוי לעשותם קשים ובשיעור החימום הראוי להרתיחם.

(ד) רוב הגופים, בשעה שהם נהפכים מנוזלים לקשים, נעשים חלקים חלקים בעלי זוויות מסודרות לפי חמרם: המלח המצוי צורתם של חלקיו הללו צורת הקוביא.

פרק שני . תערובת .

(א) קשים בנוזלים יש שמתמסמסים ומתערבים , כגון מלח במים ; יותר המים חמים או רבים , הרבה מן המלח ראוי להתמסמס בהם ; נתמסמס בשיעור הראוי , יותר המים מצטננים או מתמעמים על ידי שקימור עולה מהם , הרבה ממה שנתמסמס חוזר ומתקשה .
(ב) גזים נבלעים ומתערבים בנוזלים , כגון אייר במים ; יותר הם צוננים , נבלע הרבה ; יותר תערובת זו מתחממת , הרבה ממה שנבלע חוזר ויוצא , וקודם יציאתו נעשה בעכוועים בעכוועים .

(ג) מיני נוזלים יש שמתערבים זה בזה , כגון אלקול ומים , ויש שאין מתערבים , כגון שמן ומים ; אבל מיני גזים לעולם מתערבים .

(ד) ניתבו שני מיני מתכות או יותר ביחד , הם מתערבים , ועומדים כאחד אף לאחד שנתקשו וחיזורים וניתכים כאחד , ועל הרוב ניתכים עכשיו כחום פחות מכפי הראוי להתכות של כל אחד מהם , אילו היה בפני עצמו .

פרק שלישי . הרכבה .

(א) גופים כתערובתם עוד ניכרים , מה שאין כן בהרכבתם זה בזה : ברזל , שהורכב בחלק מהאייר , נעשה חלודה , שאין בה מעין כל אחד מהם כלל .

(ב) רוב הגופים , הראויים להתרכב זה בזה , אין הרכבתם נעשית אלא עד שיוחמו מעט או הרבה . הקשים רובם אין באים לידי הרכבה אלא עד שיהיו בתושים או נמוחים בנוזלים או ניתכים באש .

(ג) בשעה שהרכבת הגופים הולכת ונעשית , הם מתחממים מתוך כך מעט או הרבה . פוספור , כיון שנתחכך , מתרכב בחלק מהאייר , ומתוך כך כתחמם הרבה ומעלה שלהבת , שהיא קימור לזהם .

(ד) גוף מרכב מתפרד במגע עם גוף אחר , שמושך מתוכו אחד המינים הקלומים שם ומתרכב בו : חלודה של ברזל נתונה עם פחם בכבשן האש , האייר הקלום בתוכה מתרכב בפחם ועולה , ומשתייר ממנה הברזל לעצמו . מרכב מתפרד גם כן על ידי חום או חשמל , ופעמים על ידי אייר .

פרק רביעי . יסודות .

(א) כרי ששים מיני חומר בעולם , ויסודות שמם , שלא עלתה ביד החכמים להפריד כל אחד מהם לשני מיני חומר עד היום , ועל ידי התחברות שנים מן היסודות או יותר זה בזה שאר מיני החומר שבעולם נעשים ובאים .

(ב) היסודות , כשהם לפניך כל אחד לעצמו , אתה רואה במנינם גזים חמשה , והם : אַשְׁתָּן , מימן , אַוֶּז , חלור ופלור , נוזלים שנים , והם : ברום וכסף חי , והשאר קשים , ורובם מתכות .

(ג) יש יסודות , שלא פחות משני פנים לכל אחד מהם , כשהוא לעצמו : אשתן פעמים אין ריח פעמים ריח לו , גפרית יש ירוקה וקשה ויש אדומה ורכה , פוספור יש לבן וסאיר באפלה ויש אדום ואינו סאיר , פחם יש שחור ורך ויש יך וקשה מכל הגופים וקרוי דימנמא .
(ד) בשעה שגוף מרכב נעשה ובא , או שהוא מתפרד ועובר , היסודות שלו מהקיטטים , ואין שיעור משקלם משתנה , ולעולם אין החומר כלה כלום .

פרק חמישי . מנה .

(א) היסודות , כשמתתפים בהרכבה , כל אחד נותן חלקו כנגד זה של חברו במשקל הראוי לו , וזהו מנה שלו . מרובה המנה של פחם 12 , של אוזם 14 , של אשתן 16 , של חלור 35 , של כסף חי 200 פעמים מוז של מימן , שאין פחותה ממנה .
(ב) כל יסוד אפשר שיהא נותן מנה שלו במרכבים לא פעם אחת בלבד , אלא שתי פעמים ויותר : חלור , כשמתרכב עם כסף חי , יש שנותן מנה אחת שלו 35 כנגד זו של כסף חי 200 , ויש שנותן שתי מנות שלו 70 כנגדה ; ההרכבה הראשונה היא עפרודית שאינה מתמסמסת במים ושמה כסף-חי-חלור , והשניה מתמסמסת — ושמה כסף-חי-חלור ב' .
(ג) הרכבת שנים מן היסודות אתה מוצא בה מנין המנות שלהם באחד משמונה פנים הללו : אחת ואחת , אחת ושתיים , אחת ושלוש , אחת וארבע , שתיים ואחת , שתיים ושלוש , שתיים וחמש , שתיים ושבע ; יצא פחם , שהרבה פנים ואין מספר להרכבתו במימן .
(ד) היסודות בשעה שהם גזים , כברים ממימן בשיעור מדרגם כפי שהמנה שלהם מרובה משלו : כבד קימור של כסף חי 200 , חלור 35 , אשתן 16 פעמים ממימן , בשעה שהם שוים במדרגם .

פרק ששי . אויר ומים .

(א) האויר כל עיקרו הוא שני יסודות : אשתן ואוזם . כל המתכות , חוץ מן המשבחות שבהן כנון כסף וזהב , מתרכבין באשתן שבאויר ומעלין שם חלודה .
(ב) היו שני החומים הקיצונים של המכפלה החשמלית נהונים במים שבהן שני קנים , סתומים מלמעלה ופתוחים מלמטה לתוך מים שבקערה אחת לשניהם , המים מתמעטים , ומתוכם גזים מתהווים ועולים בכל קנה ; בזה שמצד החוט הימיני הם ממין אחד הוא אשתן , ובוה שמצד השמאלי הם ממין אחר הוא מימן .
(ג) משקלו של האשתן בקנה האחד רב 8 פעמים משל המימן בקנה השני , המנה [של האשתן רבה 16 פעמים מוז של המימן . אמור : המים היא הרכבת אשתן בן מנה אחת במימן בן שהי מנות .
(ד) נגעו המימן והאשתן זה בזה , כיון שהוחמו כראוי , מתרכבים בכח רב ומעלים קימור , שכל המתכות ניתכין בחומו הרב , והוא כשמצטמן נהפך למים .

פרק שביעי . נתר וחמיץ .

(א) רוב המתכות הקלות , כנון קלי , נתרי , קלקי , כשהורכבה אחת מהן במימן ואשתן כאחד , נעשה נתר , שיש בו מעין חריפותה של בורית .
(ב) אחת מהמתכות הללו , בין בפני עצמה בין שהורכבה באשתן , כשבאה במים , נעשית נתר : אשתן-קלקי , הוא הסיד הקלוי , נתון במים , נעשה מימן-אשתן-קלקי , וזהו נתר הסיד .
(ג) הרבה מן היסודות שאינם מתכות , כשהורכב אחד מהם במימן או במימן ואשתן כאחד , נעשה חמיץ , שיש בו מעין חריפותו של חומץ .
(ד) אחד משאינם מתכות הללו , שהורכב באשתן , כשבא במים , דרכו שנעשה חמיץ ; גפרית-אשתן , מין אויר הבא מהדלקת גפרית , נתון במים , נעשה כעין השמן , וזהו גפרית-אשתן-מימן הקרוי חמיץ גפרית .

פרק שמיני . מלח .

(א) מתכת , בין בפני עצמה בין שהורכבה באשתן או באשתן ומימן כאחד , במגע עם חמיץ רכה שדוחה מתוכו את המימן ומתרכבת עם מה שנשאר ; הרכבה זו קרויה מלח . נגע צינק בחמיץ גפרית , המימן נדחה ועולה , והצינק מתרכב עם הנשאר מן החמיץ , ונעשה מין מלח גפרית-אשתן-צינק .

(ב) מיני המלח רובם מתמססטים במים , ואין מעמם אחד בכולם : אלו של מתכת מנני מרים , ואלו של עופרת מתוקים ; הרבה מיני מלח בעלי צבע , כגון אלו של חרום , (ג) היו שני החומים הקיצונים של המכפלה החשמלית נתונים כאחד ממיני המלח ניתן או נמוח , המתכת שבמלח מהפמרת ובאה לחום השמאלי , ומה שנשאר בא להימיני : במלח המצוי בא להשמאלי כעין כסף , הוא נתרי , ולהימיני כא כעין אויר , שריחו נודף ומראהו ירוק , הוא חלור .

(ד) הרבה מיני מלח של כסף מתפרדים ומשחירים מפני אור מבהיק . דמות גוף , הנאצלת על ידי זכוכית מעוגלת בצורת עדשה על דף משוח בכסף-חלור , נרפסת עליו שחור על גבי לבן , וזהו מעשה פוטגראפי .

פרק תשיעי . מלח מתפרד במגע .

(א) קלי או נתרי , ברזל או צינק , ברזל , עופרת , נחושת , כסף חי , כסף , זהב — המתכות הללו כסדרם כל מאוחר במנינם דרכו שנדחה מתוך מלח נמוח או ניתן מפני כל מוקדם הנוגע בו : ננעה נחושת במלח של כסף , הכסף נדחה ויוצא , והנחושת ממלאה מקומו ; נגע ברזל במלח של נחושת , זו נדחה ויוצאת , והברזל ממלא מקומה .

(ב) שני מיני מלח נמוחים מעורבים זה בזה , ומיני מתכת שבהם משונים , דרכם שכל אחד ממיר המתכת שבו באותה של חברו , אם אך אפשר שיהא על ידי התמורה נעשה מלח מתקשה ושוקע : חלור-כספחי ויאד-קלי , נמוחים ביחד , תמורתם : חלור-קלי , שנשאר נמוח , ויאד-כספחי , מתקשה ושוקע כעין עפרורית אדומה .

(ג) מלח וחמיץ מעורבים זה בזה דרכם שממירים זה מתכת במימן וזה מימן במתכת , אם אך אפשר שיהא על ידי התמורה נעשה גוף קשה ושוקע או נו ועולה : נתערבו חלור-נתרי וחמיץ גפרית זה בזה , נעשה מלח אחר , הוא גפרית-אשתן-נתרי , וחמיץ אחר , הוא חלור-מימן , מין אויר שריחו נודף .

(ד) נתערב גפרית-אשתן-נתרי עם פחם ועם סיד , הוא פחם-אשתן-קלקי , וניתנו באש , נעשים שני מיני מלח חדשים ניתכים ביחד , וכשבאים במים , אחד שוקע , וזהו גפרית-קלקי , ואחד מתערב נמוח במים , וזהו פחם-אשתן-נתרי או סודא .

פרק עשירי . פחם ומימן כאחד .

(א) הרבה פנים ואין מספר להרכבת פחם במימן , רובם נוזלים , כגון נפח , או קשים , כגון פרפין , ומיעוטם גזים , כגון אויר המאור ; כולם נשרפים ועולים באש , והוא הדיון בהרכבת פחם במימן ואשתן או במימן אשתן ואווש .

(ב) הרכבת פחם במימן ואשתן אף היא בהרבה פנים ואין מספר , מהם מיני חמיץ , כגון החומץ , מהם מיני אלקול , מהם מיני שמן , מהם מיני זפת , מהם מיני עמילן , מהם מיני צמר .

(ג) מי-צכר, כיון שפגע בהם אף משהו שמרים, הולכים ונעשים למי-אלקול היין, ובאותה שעה השמרים הולכים ומתרבים, והמים מבעבעים ומעלים לאויר פחם-אשתן, שמעמו חמץ, וזהו תמיסת הצכר.
(ד) חלבון וכיוצא בו, כגון בשר, כל עיקרם פחם מימן אשתון ואווט מרכבים ביחד; בהמשך הזמן הם מבאישים ומעלים לאויר אוטם-מימן או אמן, שריחו נודף וחרוף.

חלק רביעי .

פרק ראשון . צמח חי .

(א) צמח בורר וקולט פחם, מפחם-אשתן המצוי באויר, ובולע מים מן האדמה והאויר; הפחם והמים מתרכבים בתוכו, ומתם הוא ניזון.
(ב) חי מקבל למוזנו מן המוכן שהורכב מחוץ לגופו מן הפחם והמים ביחד, ומקבל גם כן אשתן מן האויר, ופחם-אשתן הנעשה בתוך החי יוצא לחוץ.
(ג) הצמח יחיי מוריעים ורע, לאחר שהגיעו לפרקם, והורע שני מינים: של זכר ושל נקבה, אצל רוב מיני הצמח כגוף אחד, ואצל רוב מיני החי בשני גופים: אחד זכר ואחד נקבה.
(ד) החי לאחר שהגיע לפרקו אינו מאריך זמן גידולו, אבל הצמח אין קצבה לאורך זמן גידולו.

פרק שני . כשר ודם .

(א) אחד החי ואחד הצמח מרוקם חומיט חומים, ועשוי צנורות צנורות, ונולים ונצם בתוכם.
(ב) החי יש לו קפיצין, חומים מתכוצים כשעה שמתרגשים, ואחר כך חוזרים ומתפשמים.
(ג) דם החי הוא מים, ובריות דקות מן הדקות, ארמרות עם לבנות במיני החי בעלי עצמות, ולבנות בלבד במינים אחרים.
(ד) ניקב צנור ויצא דם, קצת ממי הדם נקרש ונעשה חומים חומים.

פרק שלישי . מחיה ופסולה בדם .

(א) הדם קולט מן המזון שנתעבל במעים, והולך משם ונכנס לתוך הלב.
(ב) מן הלב הדם הולך ונכנס לתוך הריאה, קולט שם מן האשתן שבאויר. חוזר ונכנס לתוך הלב.
(ג) הלב משלח את הדם עם המחיה לתוך כל האברים; הם בוררים וקולטים ממנה

ימלאים בה מה שהפסידו מתוך מלאכתם, והדם חוזר עם פסולת תכנם לתוך הלב.
(ד) באה הפסולת עם הדם מן הלב לתוך הריאה והכליות והעור, היא יוצאה מהם
לחץ: מן הריאה אויר פסול, מן הכליות שתן, מן העור זיעה.

פרק רביעי. מוח.

(א) חלל הגלגלת והשרדה מלא מוח, ממנו נימין יוצאים והולכים ומסתעפים
הנימין הם שליחי המוח להבאת רושם מן האברים אליו ולהולכת רושם ממנו אליהם.
(ב) המוח ממנה על סדר העבודה של האברים: מסדר תנועתם, וקוצב מדה למחיה
המושפעת להם ולפסולת היוצאת מהם.
(ג) בא שינוי על ידי פגע מן הפגעים באחד האברים, המוח מקבל ממנו רושם,
ומחזיר רושם, בכדי לדחות הפגע מפני האבר ולתקנו.
(ד) בא רושם מן המוח לחבילה של קפיצין, מיד היא מתכוצת, ומניעה באחד
מראשיה עצם, שהוא מחובר בה.

פרק חמישי. חוש.

(א) רושם זה, שבא למוח, אפשר שיבא על ידו לכלל ידיעה, וזהו חוש.
(ב) חוש של רעב — רושם, שנעשה מחוסר מזון ונתודע; חוש של יגיעה — רושם
שנעשה מעבודה רבה ונתודע.
(ג) עין אוזן ועור הם כלי חושים, עשויים לקבל רושם מחוץ לגוף ולמסרו למוח,
שיהא נעשה על ידו חוש מחושים של ראייה ושמיעה ומישוש ומעם וריח.
(ד) כלי החושים צריכים מנחה אחר עבודה רבה, ובכל פעם שהחי ישן, כולם
שובתים.

פרק ששי. הרגשה.

(א) עונג וצער, וכן אהבת העונג ושנאת הצער, הן הן אבות הרגשות.
(ב) שינוי באבריו של חי מביא שינוי בהרגשותיו: באה בגרות, באה אהבת איש
ואשה; חלי מעים מביא לידי עצבות.
(ג) הרגשותיו של חי הרבה עושין כאבריו: שמחה מבריאיתם, ועצבות מחלישתם
ששון ויגון מביאים דמעות, פחד משלשל; כושה באדם מאדימה פניו.
(ד) ההרגשות פעמים מעוררות, כל אחת על פי דרכה, את מניעי העצמות: כעס
באדם מעוררו להכות באגרוף, לבעוט ברגליו, לחרוק בשיניו; גאווה זוקפתו ומרימה
ראשו, וענה כופפתו.

פרק שביעי. חוש נזכר.

(א) רושם, שבא לחי מאיזה דבר ונעשה אצלו חוש, אף על פי שהדבר נסתלק
ממנו, נשאר מונח בו שלא מדעת, עד שבאה שעת הכושר והוא נעור ונזכר.
(ב) חושים של ראייה ושמיעה משתמרים ונזכרים יותר משאר החושים.
(ג) חושים, שהיו באים הרבה פעמים כאחד או תכופים בזה אחר זה, לאחר זמן,
כשאהד מהם חוזר, גורר אחריו את חבריו, והם שבים ונזכרים על ידו: עם מעם תפוח
מראהו נזכר, עם מראה ברק רעם נזכר.

ד) חושים משונים פעמים נזכרים בשעת שינה, והיו חלום.

פרק שמיני. השנה.

- א) הצד השווה בין חושים והרגשות הרבה נעשה אצל אדם השנה: השנה של תפוח — הצד השווה המוחש בכל התפוחים.
ב) הצד השווה בין השנות הרבה נעשה השנה גבוהה עליהן: זו של פרי — הצד השווה בין זו של תפוח וזו של אגס וכיוצא בהן.
ג) השנות משתמרות ונזכרות יותר מן חושים, לפיכך תפוח פרמי שבחוש משתבח יותר מתפוח כללי שבהשנה.
ד) כשאדם תינוק, אין בו השנה, וכשהוא הולך ומתגדל, השנות באות בו ומתרבות ועולות גבוהה מעל גבוהה.

פרק תשיעי. מחשבה.

- א) בשעה שאדם מדמה דבר לדבר ומבחין ביניהם, הרי הוא חושב, וכאותה שעה מסמן אותם במלים.
ב) הרגשות מעלין ומזכירין במחשבה את הנאות והמסכים להן, ומשכיחין מה שאינו נאות להן.
ג) חוש שבא בזכרון, פעמים נדמה במחשבה כאילו בא בפועל.
ד) מעות זו רגילה אצל חולי המוח, והיא מביאתם לידי מירוף דעת ושגעון.

פרק עשירי. תנועה מדעת.

- א) מניעי העצמות אפשר שיהיו מתעוררים על ידי מחשבה ברצון.
ב) היה אדם רגיל באיזו תנועה מדעת, הוא עושה לבסוף אף בהיסח הדעת ובשעת שנתו.
ג) תנועת חבילה של קפיצין באדם אחד יכולה לעורר בחברו המרגיש בה תנועה כדוגמתה שלא ברצונו.
ד) אדם נוח להתרגש, כשנעשית בו ברצון תנועה מעין זו שאחת מן ההרגשות יכולה לגרום אותה, בא מתוך כך לידי הרגשה זו.

תרגום המלים המלאכותיות החדשות ושאינן מצויות שבאו במאמר
 „חקות העולם" להד"ר שערשעווסקי (ערם ס' א"ב) .

Uhr	Часы	אורלונג
Kolben	Поршень	אוסם
Leichtgas	Газъ	אוויר המאור
Röhre	Трубки	אבוכים
Alkohol	Алкоголь	אלקול
Sauerstof	Кислородъ	אשתן
Birne	Груша	אגס
Gas	Газы	גזים
Wanken	Колебание	ועוץ
Positive Elektricität	Позитивное электр.	חשמל ימיני
Negative Elektricität	Негатив. электр.	חשמל שמאלי
Klangfarbe	Тембръ	מעימה
Chloristischer qvecksilber	Хлористая ртуть	בְּקָמֵי-חֵלֶרֶץ
Perpendikel	Магнитикъ	מטוטלת
Magnet	Магнитъ	מגנית
Wasserstof	Водородъ	מימן
Eqwiwalent	Эквивалентъ	קנה
Elektrische Bateria	Электр. батар.	מכפלה חשמלית
Lauge	Щелокъ	נתר
Walze	Валь	סדנא
Schraube	Винтъ	סליל
Schwerpunkt	Центръ тяжести	עיקרא
Pulver	Порошокъ	עפרורית
Springfeder, Muskel	Пружина, Мыскуль	קפיץ
Elasticität	Эластичность	קפיצות
Kub	Кубъ	קוביא
Elektrischer Strom	Электрический токъ	רוח חשמל
Schraubmutter	Гайка	תותבה

זכרונות

ע"ד הארז.

בימים האלה הגיעה לידי חוברת „זכרונות“, כתובה בידי הסופר המובהק ראובן בריינין, הכוללת „שרמומים מחיי א. צעדערבוים ותכונתו“. בפתח דבריו הוא מביע המדונו על סופרינו שעברו עד כה בשתיקה על האיש הזה והכונתו וערכו בעיני הכלל ובכפרותנו, בעוד אשר „כחמשים שנה היה ארז אחד מראשי העסקנים בצרכי צבור ויותר משלשים שנה הוציא לאור את המליץ“. בקראי את התלונה הזאת הרגשתי בנפשי כי ערוכה היא גם עלי, אשר שלש שנים רצופות (מש' 1883 עד ש' 1886) השתתפתי בעבודת „המליץ“, ולמענו עקרתי דירתו מעיר מולדתי לגור בעיר הבירה, ובשבילי יצא עוזרו הראשי יל"צ מן הרידקציה בחרי אף ולא שב אליה עד שיצאתי אני והנחתי מקומי לו. ואם שרמומים קמנים יכולים לתאר תמונת אדם בצלמו כדמותו, הנני גם אני להוסיף עליהם קיום אחדים להשלימה.

האדם הזה כבר הלך לעולמו ורגשות אהבה או שנאה כבר כמלו עמו יחדו ועברו מן העולם. אכנס לו גם היה חי עמנו היום, לא נשאני לבי להטות משפט ולהבריע הכף לאיזה צד שהיא, ואף כי אחרי מותו! בכלל אין בדעתי פה להוציא משפט, כי רק זכרונות אספר, מעשים שהיו. בצדיקים אמרו חכמים: „דבריהם הם זכרונם“, באנשים רבי פעלים כארז ראוי לאמר: „מעשיהם הם זכרונם“, ואנכי רק המעשים אשמור לספר והמשפט אניח להקורא להרוץ כלבבו.

במעשים ופעלים יש עושים ונעשים, פועלים ונפעלים, וממילא מובן כי בספרי מעשים שהיו אוכרח להכניס את עצמי ביחסי להארז בתור פועל או נפעל. אי לואת יסלח לי הקורא אם ארשום פה זכרונותי בתור מדבר בעדו ואעסוק גם בענינים הגונעים לעצמי.

אתחיל דבר מראשיתו:

יקר היה לי ולעדת תלמידי וחברי שם „המליץ“, כי הוא היה המכ"ע האחד שקנא להשכלה ונלחם עם בערות המהבילים ועריצות הצבועים הקנאים, אשר חמתם שתתה רוחנו בימים ההם, בזמן מלחמת האור והחשך. בשנת תרל"ב נדפסו בהמליץ מאמרים אחרים מאת חברי נ. וו. בשם פסודונימי „אני ולא אחר“, בהם הצליח לבלע פני הלוט, לגלות שולי סוכן בית החולים נ. ע—ן על פניו. האיש היה זקן נשוא פנים וראש הנבאים בחברה קדישא, ולבו היה לב אבן, ובכיה"ח התנהג כאדון קשה. חברי נ. וו. הודיע בשערים כח מעשיו ועריצות דרכו עם החולים האמללים אשר קשי יומם הביאם ברעיותו, והוא היה מאבד נפשות ממש בהתעמרו בם באכזריות נוראה. פרסום מעשיו הרעים הרנין את ראשי הקהל, מנהיגי העיר, וסוף דבר היה כי נמלה החרב מידי מלאך המות והמסונה האכזר הורד משאתו. הדבר הזה הרנין לבבנו

ולאות תודה להמ"ל השתדלנו להרבות בעירנו מספר חותמיו, גם נדרנו נדר, לכל יצא גליון אחד מהמליץ מבלי אשר יבוא בו אחד מאתנו במאמר הגון הראוי לשעתו. הדבר נכשך שנה תמימה, וכופרי גראדנא עשו להם שם נכבד בספרותנו העתית. פתאם חדל „המליץ" מצאת לאור בארעסה, והמ"ל עשה „סכוב" על ערי ארצנו, למצוא לו חותמים על סכתב עתו, אשר מעתה והלאה יכירוהו מקומו בפטרבורג, ובהיות המ"ל בעיר הבירה, שהיא מרכז הממשלה העליונה (כן קשר במכתביו) נקל יהיה לו להשתדל לטובת עמנו ולהביא לנו תשועת עולמים.

כסור הארו לעירנו ותהום כל העיר. עשירה ונכבדיה קדמו פניו בהדרת כבוד ויחמינהו לסעודות על שלחנם, ובכל מקום אשר הואיל לבוא נקבצו באו כלם יחדו לשמוע אמריו ולשתות בצמא את דבריו. והטובה הזאת השפיע עליהם במדה יתרה — כי בשבתו במסכה לא פסק פיהו מדלבר בשבח עצמו, מהגדולות שפעל ע"י השרים הגדולים והכהנים הארכי-יראים בארעסה וכו'. הרבש הזה שבעו שומעיו עד הקאה. ובספרו במסכה מהדברים שהיו לו עם אחד האלופים בקיוב, כי ענה כחש האלוף ההוא בפניו, מצא אחד מנבניניו את לבבו לסתור דבריו ב„היכי תימצי": איך הספיק האלוף להוציא מפיהו דבר שקר, והלא אתה אדוני אינך נותן לאיש לפתוח פיהו ולדבר דבר בפניך? רבת שבעה לה נפשו לעג השאננים אשר השביעונו בחרפה על אשר היתה תמיד תהלתו בפניו. ואנכי המלצתי עליו או במסכת אנשי שלומי, כי בנסיעתו זו נתקם בו דבר חז"ל שאמרו: „הדרך ממעטת את השם". —

פעולת מפמפמנותו ולהגו הרב, אשר „טלאו נפשי וכסלי כמרורותם", היתה, כי סלקתי ידי ממנו. כל מכבדיו הוילוהו, רק חותמים אחדים נשאו לו מהגבירים ששלכו לו כסף חתימתם למפרע, וכבלות זמן חתימתם כן התמו. גבירינו בכלל צריכים בהמיכת ספרותנו להיות נתבעים מן הצד כמו שהתינוק צריך לאומנת, ואם לא ישקוד איש אחר להעירם לא יתעוררו מעצמם לעולם. הדור החדש החל לקבל השפעתו הרוחנית מהספרות הרוסית, ומפניה נדחתה ספרותנו העברית ונחשבה ככלי אין חפץ בו עוד, ועל כן היה מספר החותמים על „המליץ" פחת והולך בעירנו עד שלא נשאר לו כי אם חותם אחד שהיה מקבל את מכה"ע „עד להשבון", ואת העקו' היחירי ההוא היינו אני ואחות מרעי קוראים בחנכ ונהנים לפעמים מ„צלוחית של פלייסון" שלו, שהיתה חתומה בפסודינים ואנחנו לא ידענו כי מעטו של יל"ג יצאה.

באה שנת תרל"ט. סקאניגנסבערג נשמעה תרועת מלחמה. במכה"ע „הקול" יצאה להקה גדולה של סופרים, הנונים ואינם הנונים, שקראו מלא על הארו, ומ"ל, שאינו הגון כלל, בראשם. שטה ההלקמו כל איש מצוק ומר נפש, כל סופר שנעלב מאת המ"ל את „המליץ" בודון או בשנגה, בפועל או בדמיון, וינתחו את האיש לנתחיו, דנהו ברותחין, מחוהו בפולסי דנורא, שברו כל עצמותיו ולא השאירו בו סתום. וביותר כלתה אליו הרעה מאת החכם ד"ר י. קאמינער במאמרו ב„הקול" נומ' 4, 5, אשר רסק כל איבריו וישימהו כעפר לדוש. ראיתי את הפרופוגנדה הנוסדה לשרש מארץ גזע הארו ואתעורר על הקשר הגרדי הזה ואפסיקהו בפעם אחת במאמרי הגדול „שלושים לריב" אשר נמשך בהמליץ לשבעה גליונות (10—17) ויעשה בשעתו רשם גדול. שם רבתי ריב הארו, דנתי את דינו, שלמתי לר"ז כפעלו. סוף דבר היה, כי סופריו ועורריו קפצו פיהם, עזבוהו אחד אחד, לא היו ימים מועטים ו„הקול" נפסק מאליו, נפל ולא הוסיף קום. הארו לא היה כפוי טובה, ובמכתביו הגדולים והארוכים שלם תרדוח

לי. בעת ההיא לא היה שכר סופרים נהוג אצלנו, ובעד כל המאמר הנדול הוא לא קבלתי, גם לא דרשתי, אף פרוטה אחת. נב' את „המליץ“ לא קבלתי בחנם, ולמען אוכל קרוא את הגרפס בשמי, שלמתי מחירו בכסף מלא. ע"ז התעורר המו"ל, וישב ויכתוב לי מכתב גדול וארוך, כי עשיתי שלא כדון, בשלמי בעד „המליץ“ במיטב כספי, גם נקב לי שכר הגון בעד המאמרים שאכתוב (5 קאפ' לשורה). ובעיני היה הדבר כמעילה בקדשים — על כן גמרתי אמר, כי בעד מאמרים הנוגעים להכלל לא אקח מאומה ורק לכשירמון לי לכתוב איזה ספור של חולין או יוכל לחשוב לי שכרי כטוב בעיניו. אך העת לא היתה אז מוכשרה לשיחות חולין, כי „שאלת היהודים“ התעוררה בכל הקף והקמרוגים על עמנו הלכו וגברו. בעת ההיא כתבתי מאמר הגון „חזון למועד“ (תרס"ב); בו הוכחתי לדעת כי לפתרון שאלתנו אין דרך אחרת כי אם להחזיק ב„ישוב ארץ ישראל“. בשלחי להארז את המאמר הוא התניתני הנאי, לכל יקפוץ לשלם לי מחירו, כי חלילה לי להנות מדבר שבקרושה. כשנגמרה הדפסתו בהמליץ ברכני הארז על המוגמר ובמרוצת דבריו שאלני למצבי ומעמדי. לי היתה אז שעת הדחק, כי יצאתי ממכתרי בשן ועין ונשאר לי רק מקור אחד לפרנסתי: לחיות על ההוראה. גליתו אליו את לכבי ואתאונן לפניו על כחת גורלי. מאז והלאה החל להכביר עלי במלים לפתותני לעזוב את ענין ההוראה שאינה מעשרת את בעליה לעולם ולקבל עלי משמרת עוזר ראשי בהרדקציה של המליץ בשכר 120 ר"כ לחדש ומוזנות על שלחנו. עבודתי תהיה קצובה לחמש או שש שעות מן הבקר ועד אחר הצהרים ואח"כ אוכל לעסוק גם בהוראה בבתי העשירים, שכלם מכבדיו ומעריציו. פתגי ויובל.

בראשית שנת 1883 ביום ו' י"ח שבט בבקר באתי לעיר הבירה. הארז חכה לי בבית הנתיבות וישמח לקראתי ויביאני אל ביתו וישקני חמים לסעד לבבי, ויאמר כי חפשי אהיה לנפשי כל היום הזה, וביום הא' לשובו הבא אחל עבודתי בשעה טובה. או יצאתי העירה לבקר את מידעי בני עירי שלא מעטים היו בעיר הבירה. בראשונה סרתי אל בית חברי וידידי מנער, הפוטוגרף ק. שפירא. ויהי כשמעו דבר בואי להארז ויספוק את כפיו ויצו עלי במספוג למהר ולשוב בדרך אשר באתי — כי לא זה המקום ולא זה האיש שאוכל לעמוד ולהתקיים אפילו שבוע אחד. משם באתי אל יתר ידידי ומכירי — וכלם אמרו פה אחד כדבר שפירא רעי, כי זה הארז סנאי שומעניה וסורו רע. לשוב בדרך באתי! — נקל לאחרים להגיד זאת. הן צאתי מביתי היתה קשה עלי כיציאת נשמה מן הגוף, כפיטורי בפי ושמ, כל תלמידי ותלמידותי הפקרתי בידי אחרים — ואיך אוכל עתה לשוב בלא כלום? הלא אהיה דומה לאותי בעל עגלה שאכרו ממנו סוסו ועגלתו ושב לביתו עם השופט אשר בירו. אבל גם לשוב אל בית ארז לא נתנני לבבי, וכל יום השבת עבר עלי בבקורים וכבודים וישוב הרעת. רק במקום אחד חזקה אשה חכמה את לבי, באמרה כי איש בעל כשרון לא יאבד בעיר הבירה ואדם כמוני צריך לכבד את מקומו, יהיה איזה שיהיה. במוצאי השבת אמצתי את לבבי, „שנסתי את סתני“ ואשוב אל בית הארז. ואמצאהו יושב בחדר כשכיתו עם יוסף בנו הבכור, המנהל את מכה"ע היהודי „פֶּאָלקסבלאטט“ והוא גם הכוכן והגזבר בהרדקציה. ויצינני הארז לפני בני ויתאונן עלי לפניו כי נפקד מקומי ביום השבת הזה — אות הוא כי הנה הספיקו אויביו לדבר עליו סרה, — ושניהם דברו על לבי דברים טובים, דברים נחומים. והוקן אמר לי: הן לא חננהו ה' בנן אשר יצליח למלא מקומו אחריו בהנהגת „המליץ“, ועל כן בחר בי למען אהיה לו יורש עצר כשיגיע זמנו

להפטר מן העולם, ואז אהיה צלח ומאשר בארץ. הדברים האלה עודדוני ותהי לי הרוחה. ויהי ממחרת ויושיבני יוסף בנו אל שלחן הסופרים ממילו וימסור לי את הארנזים והתיקים הערוכים לשמירת כתבי יד, שהם החמר למכתב העתי; פה אשב ראש ואעשה הכל כאדם העושה בתוך שלו. רק על דבר אחד עודדני כיוצא מן הכלל, והוא — כי בימי א' וד' בשבוע, ימי גמירת הגליון של המליץ היוצא לאור בב' וה' בשבוע, יבוא ה' י"ל גורדון לשבת בהרדקציה משעה 12 עד 3, לכתוב פרק „הליכות עולם" המסור לו מאז. ואז אואילה לפנות לו מקומי משום דרכי כבוד, וכדאי הוא האיש הזה שאנהג בו כבוד. שם אביר סופרינו יל"ג לא היה מזור לי, כי החלפתי עמו מכתבים בצאת ספרי „עמק הארזים" לאור. אנכי כבדהו בספרי והוא כבדני בדברי שבח והודיה לשמי (עיין ס' „הזכרונות" ח"א מכתב י"ח) על כן שמחתי מאד כי פעמים בשבוע אהיה בחברתו, ואל נכון לא אמנעהו מכבוד הראוי לו.

בשעה 12 בצדדים „הופיע" יל"ג אלינו, ויהן לי שלום ואחזיר לו שלום, ונשב כאחים יחדו. וכן היה גם ביום ד'. ראיתי כי הארו וכל בני ביתו נכנעים לפניו מאד וחולקים לו כבוד יותר ממני, ואשמור הדבר בלבי. ביום א' בשבוע השני שב ובא יל"ג על מקומי, ובערכו מאמרו הכביד עלי מרחו ומשאו: „תנה לי מכה"ע „נאוו. וורעמיא", תנה לי מכה"ע „נאלאם", הנה לי הנייע פרייע פרעסעסע!" — פעמים ושלוש נתתי לו את בקשהו. לאחרונה הרה לי, כי הנה הארון הזה מרשה לעצמו להשתמש בי כאלו הייתי עבדו או משרתו, ואקום ממקומי ואקח בידי מכ"ע אחד ואבוא אל החדר השני ולא יצאתי עוד כמנו עד צאת יל"ג מהרדקציה.

בערב סרתי אל שפירא רעי, ואספר לו עוותו של יל"ג, כי הרהיב בנפשו עז להתעמר בי בבעברו מקנת כספו. ויקצוף עלי שפירא ויקרא: הוי פרובינציאלי! פרובינציאלי! (איש מערי המדינה, הנחשב בעיני יושבי העיר הבירה כאינו יודע כלום בהלכות דרך ארץ) הלא הוא הארח ואתה התושב בהרדקציה, ומחובת הכנסת אורחים לשמשם בהדרת כבוד, אף לפשוט מעליהם את אדרתם בבואם ולשיתה עליהם בצאתם... הבקרת את יל"ג בביתו, כחובת הארח הבא אל עיר אחרת להקרים ולבקר את תושביה מפני דרכי שלום? לא עשית גם זאת? הוי פרובינציאלי! אתה לא תדע את יל"ג; הוא נוקם ונומר כנחש. הן דבריו נשמעים מאד בבית הארו, ומי יודע את אשר יעשה לך בחמתו ובאש קנאתו!

עבודתי בהמליץ קבעתי לי לעצמי, בראותי כי המאמרים הראשים הם חלקו של הארו, הפרקים „מחוץ לארצנו" ו„הליכות עולם" הם חלק יל"ג, ה„עלה נדף" ג"ב שייך לו, נשאר לי אפוא הפרק „מה יאמרו הבריות" ותקוני „עזרת סופרים" וחליפות אנרות עם הסופרים והמוכנים מערי המדינה — כי הקוריספונדנציות הקטנות, העוסקות במעשים ככל יום", במקואות רעועות, במרחצאות מעלי עשן, בכתי עולמים שנהדרו גרריהם והם מדרס לרגלי בהמה, כשרפות או מיתות משונות, בקפסות בכתי כנסיות ובתי מדרשות, במרמסת לחיים בגלל עלייות וכבודים וכו' — הם חלקו של העוזר השני, משה הכהן פראָוער (ע"ה), העוסק גם בהגהת המליץ בבית הדפוס. את פראָוער הכרתי לאיש חכם וחרץ, אך קשה ערף ולב כיל"ג בן עירו, כי שניהם נרו לפנים בפאָנוויעז והם נראים כאוהבים ומפרכסים זא"ז. וכאשר נסיתי דבר אליו על אדות יל"ג ויחוסו אלי, השתמש מפני ולא אמר כלום. כן עברו שבועות אחדים.

פעם אחת ביום ג' בשבוע בא אלינו החכם צ"ה ראבינאוויטש (ע"ה), המו"ל את

מכה"ע „רוסקי יעוריי“, שהיה יודעי ומכירי, ואחרי מיולו ארוכות וקצרות עם הארז בחדר משכיתו, באו שניהם בחדר הרידקציה, ששם ישבנו שנינו, אני ויל"ג. והארז קרב אלי ויאמר: „הנה יירדנו ה' ראבינאָוויץ בא אליך בבקשה, לעשות ל„המליץ“ מפעמים מהפליטון שכתב ב„רוסקי יעוריי“, ולקרוא את המאמר בשם „כלבי רחציפין“. ואנכי הבטחתי לעשות בקשתו ככל לבי, אך אמרתי כי לא מן המדה הוא להעתיק את הכל, אך דברים אחרים אעתיק לי, ועליהם אעיד ככל אשר יורני לבני. וה' צה"ר פצר בי להעתיק רבו ככלו, והארז גם הוא העתיר לי לעשות בקשתו במלואה עד אשר נאותי להם לעשות כדברם. הבטחתי ואקימה — ביום השני נתתי להמליץ את הפוליסון ההוא עם דברים שהופתי עליו מעצמי, כראוי לאותו ענין. „מה זאת עשית? — אמר אלי הארז בתלונה— הן חשבתי כי תזכירתי רק בדרך „אגב“, והנה העתקת כמעט את כלו, ותשם קמורה באפו, ותעש את „המליץ“ לשופרו של „רוסקי יעוריי“, ואם רעב שונאי לכבוד, האנכי אאכילדו לשבעה?“. השתוממתי על הדברים ואקרא: „הלא בפ"ך ובשפת"ך פצרת בי כי אעתיק את כלו, ואנכי סרבתי בראשונה ואומר להעתיק ממנו אך אפס קצהו, והנה קמתם עלי שניכם ותעתירו לי להעתיקו כמו שהוא. אנכי איש פרובינציאלי ואינני בקי בתעותי הדיפלומטיה. אנכי עשיתי כדבריך, ומה שיצא מעמי לא ישוב עוד ריקם!“. הארז הקשה לי, במענו כי צה"ר שונא הוא לו מתמול שלשם ולא יוכל לחלוק לו במכתב עתו כבוד כזה; אבל גם אני הקשיתי לו, ואדרוש ממנו להקריב את משפמנו לפני יל"ג, שהיה עד שמיעה, ונשמע מה יענה הוא על זה. „טוב הדבר“ ענה הארז, ויקם וילך עמי אל יל"ג. „השמעת מי"ך — קרא אליו הארז — כי אותי, הרידקמור, יצוה ה' פ"ב על פועל ידי, להרפס במכתבי העתי מה שאינו לרצון לי כלל? — „השמעת מי"ך — קראתי אני אליו בחמה — כי אותי יצוה הרידקמור על פועל ידי שפעלתי על פי בקשתו, כאשר שמעת באזניך?“. „בכלל רואה אני ערבוביה בהנהגת המליץ — ענה יל"ג בכעס עצור — אתה ה' צ"ב סתימר בכבוד המו"ל, ה' פ"ב מתאמר לקחת ההנהגה בידו, ואני בעניי חושב א"ע לרידקמור העומד למעלה משניכם גם יחד. עשו מה שתחפצו; אנכי נוער חצני מהענין הזה!“ וכדברו השליך את המאמר מידו בשאט בנפש. על זה לא השיבותי דבר, אך כדבר המאמר עמדתי על דעתי ואכביר אכפי על הארז לקבלו בהמליץ, אף אמנם נדפס שם בשלמות (נמצא בס' „הזכרונות“ ח"א 35 זכו').

קרבו ימי הפורים והארז התעתד לקיים לקוראיו מצות „משלוח מנות“, בהבינו להם תשורה מאסף קמון נקוב בשם „מנדנות“. עריכת המאסף נמסרה ליל"ג, אשר הצפין בו במאמר פרוי ובשיר „אחותי רוחמה“, שהרעיש אח"כ את העולם כלו. אנכי התרבתתי לכתוב מאמר על דבר „ישוב ארץ ישראל“. אבל יל"ג שהיה עוין אותי — כדבר שפירא — ההנגד לזה, באמרו כי כל התנועה בענין הזה היא על אפו ועל חמתו, וכבר נלה דעתו במאמרו „עזרא ועזרה“, כי לע"ע אין הדור ראוי לכך. אז סלקתי ידי מהמאסף ולא כתבתי בעדו מאומה. לעמת זאת הערמתי לעשות ליל"ג „סורפריז“ אחר — כי כתבתי בחשאי פליטון להמליץ ענין „מגוחך“ מאד, שקראתיו בשם „ברוב צדיקים יחדל פשע“ (בס' הזכרונות שניתי שמו וקראתיו „פעולת צדיקים“). אותה שלחתי לאחד מסידי היושב בעיר מולדתי, ואבקשהו לכתבו בידו ולחתום עליו שם ב"צ ציולינג ולשלחו להמליץ. בהגיע הכתב להרידקציה שמעתי את יל"ג מהפאר בו, כי הנה קבל פליטון מסופר שלא ידעהו, והוא כפתור ופרח! כאשר נדפס בהמליץ, ספר יל"ג באוני בני ביתו של

הארז, כי אתמול במוצאי שבת קרא את הֵילימון בלשון יהודית כאוני אשתו ובתו, ויחדיו שחקו עליו עד אבוד לאשתו נשמה אפה והיתה קרובה להתעלפות. ושתי פלות הארז, נשי שני בניו, יוסף וישעיה (המדפס) פצרו בו לקראו לפניהן בלשון רוסיה, והוא נעתר להן. אז ראיתי כי הוא אמן מומחה לאותו דבר, כי ידע לשנות פניו ולהחליף קולו לפי רוח המדברים, — והשחוק גבר גם אצלן עד שהיו גם הן קרובות להיסטריה... אחרי מחיאת כפים ארוכה ההמלמו מפי מלים כלאחר יד, כי הֵילימון הוא — שלי, ורק לעשות „סורפריז“ להארזן יל"ג סובבתי פני הדבר כי יניע לו בכתב איש אחר, ולאות ע"ז הראיתי לו מכתב ידידי ההוא. הדבר יצא מפי ופני יל"ג חפו.

— ובכן הואלת ארני להתל בי? — שאל בפנים נועמים.
 — לא להתל כך הפצתי — עניתי — כי אם לעשות לך קרת רוח, גם להוציא מפיך משפט אמת, כאשר לא תדע מי הכותב.
 עוד דברים אחדים חלפו בינינו. אנכי בקשתי להפסיק דעתו והוא יצא מעמנו בתרי אף.

הגיעו ימי הפסח. בלילות הסדרים נקבצו באו להארז שלשה בניו ושתי בנותיו ונינו ונכדיו, כי בבתיהם לא נעשתה שום הכנה לחג הזה... ויהי הדבר בעיני כמחזה הספרדים האנוסים בפסחיהם מלפנים. — הגדול שבנכדיו הרצה לפניו את ד' הקשיות של „מה נשתנה“ מן הסדרו בהעתקה רוסית, אשר עה מאד לרוחי. הארז ענהו בקול: „עבדים היינו“ וכו'. בניו וכלותיו סחו יחדו בלשון רוסיה, וידברו על העצים ועל האבנים אך לא מניני דיומא, בהליכות החג, ורק הארז ואני קראנו את ההגדה כרבעי. הוא קרא וירון מסוב לב, ואני קראתי ונאנחתי מסבב לב. נפשי ידעה מאד כי בביתי ערבה כל שמהה; רעיתי ובנותי הבכורות מסבבות את הפסח באין פני עמהן, וגם לי נהפכה שמחת החג לאבל גדול — כי זו הפעם הראשונה אני עושה את „סדר“ הרחק מביתי ומכל מחמרי נפשי. הן הסבבן הסכנתי מעודי לבלות עתותי מנחתתי בחוג משפחתי, בחברת אוהבים וידידים, אשר ישבתי בתוכם ראש כמלך בנרוד, ועתה הנני בודד כערער בערבה, מי לי פה ומה לי פה? זה שלשה ירחים אני יושב בהרדקציה, ועוד לא התודעתי לאיש, חוץ מילידי עירי היושבים פה, שהם אוהבי ומכבדי מאז ומקדם. מבתי האלו פים מנעתי רגלי, כי לחרפה נחשבה לי להתיצב לפניהם בתור עוזר הארז, שהם מנאצי שמו וצלמו יבנו. יל"ג עוין אותי, ופראָוער גם הוא אין לבו שלם עמי, ורואה אני בו מעין קנאת סופרים שלא תרבה חכמה. רק שפירא חברי וידידי הוא נחמתי האחת בעיני, אותו מצאתי נאמן לפני בכל עת.

ביום השני בערב, במוצאי החג, באתי אל ידידי זה ואמצאהו מר וזעף. ויגר לי כי אנכי סבת עצבנו. הארז בא אליו בין הערבים ויגל לו סודו כי מנויה וגמורה אצלו לפמרני ממשמרת, אע"פ שהדבר למרת רוחו מאד מאד — כי יל"ג דורש זאת ממנו בחזקה, ואם לא יאבה שמוע לו אז ינער חצנו מ„המליץ“. „אני או הוא“ — אמר לו בהיותו אצלו בחג הזה — בחר לך אחד משנינו, כי אין אני והוא יכולים לדור בכפיפה אחת. ומעתה והלאה לא אבוא עוד אל הרידקציה עד צאתו ממנה קלה". שמעתי הדברים ולבי נתר ממקומו — כי כבדה עליי החרפה מנשוא. „לפיים את יל"ג — אמר שפירא — הוא דבר שאי אפשר, כי האיש קשה כברזל. ובכן עליך להריץ דבריך אל אנשי שלומך בנראָנא, להודיע בשערים כי שוב השוב אתרי החג לביתך — אולי ימצאו לך תלמידים אשר יואילו לקחת תורה מפיך“. אבל לבי ידע מרת נפשי.

כי בעצמי מסרתי תלמידים למורים אחרים אשר היתה תהלתם כפי, ואם יִדְרְשׁוּ לִי שְׁנַיִם או שלשה תלמידים — הימצאו לי? היספיק לי השכר המועט להוצאת ביתי ומשפחתי? בלב נשבר שבתי אל בית הארז — ולתהוה לנבכי החשה ממני ולא הגיד לי אף חצי דבר. ראיתי כי כבד להאיש להכאיבני, ולא מצאתי נחוץ להיות מתחיל בדבר ולפתוח לו פתח חרטה. כן עברו ימי החג, עבר ירח ימים אחרי החג; יל"ג שולח מאמריו ל"המליץ" מביחו, ואני יושב על מקומי וממתין בכל יום להארז לשמוע מפיהו גזר דיני. גם זאת אמר לי שפירא בשם הארז, כי לֹא למשפטו בלבד עמדת, אזי לא נמנע מתת היתרון לִי על יל"ג, כי האיש קשה ועבודתו להמליץ עולה בדמים מְרִבִּים. אך יוסף בנו עומד על ימינו כחומה ומכריע את הכף לצדו של יל"ג.

ר' יוסף אלכסנדראוויטש היה מחסידי יל"ג, לא מפני ערכו הגדול בספרותנו העברית, אשר לא ידע יוסף ממנה כי אם אותיות הא"ב, אך מטעם אחר לגמרי — כי היה יל"ג משחק מופלג בפרופיראנס, ומדי דברו בחריפותו במשחק הזה היה מתלהב בשבחו ויעלה לשמים שיאו — ובשביל שהוא משחק מופלג בפרופיראנס הפסדתי!

פתאם נודע לי מפי פראָזער כי קרה את יל"ג מקרה רע, כי חלה את גרונו, ואיננו יכול לכתוב ל"המליץ" את הפרקים הנחוצים. "עתה — אמרתי לו — הנני לקיים מצות בקור חולים, אולי אמצא לי מתן שכרה בצדה, כי אראה לפני פתח תקוה לפייסוהו ולכבוש כעשו". "לא עתה — ענה פראָזער — כי הוא שוכב בקדחת עזה ואינו יכול להוציא הגה ספיהו. גם מספקני מאד אם יעלה בידך לרצותו, כי לבו כצור החלמיש ומדבריו לא ישוב לעולם". שמעתי לדבריו ולא הלכתי עוד לבקר את אויבי החולה.

עד כה וכה הגיעה שעת המליץ נומר 33 לצאת לאור. והארז נגש אלי וישאלני בדרך, "אגב" אולי אוכל למלא מקום יל"ג בהפרקים השייכים לו. "אנסה ונראה" — ענית במתינות. גם אכנס נסיתי כחי כפרק "הליכות עולם", כי דברי הפוליטיקה לא זרו ממני, והפרק עלה יפה. גם פרק "חוץ לארצנו" הצלחתי לתבל במליצות יפות ובחדשות מעוררות את הלב. הארז שמח עליהם מאד, ושמחתו היתה לי לפתח תקוה, כי אולי יתפזרו הענינים ועל נתיבותי ינה אור.

יל"ג נרפא מהרה מחליו ובהגיע נומ' 34 שלח ל"המליץ" את פרקו כמנהגו. אך בהשוותי אותם אל הפרקים שכתבתי בגליון הקודם מצאתי כי נפלאו מאד לרוע. גם ה' פראָזער, אשר דבריו היו נשמעים לאוני הארז, הודה לי בפניו, ודבריו היו תנחומות לנפשי.

ביום ההוא אחרי הצהרים שמתו פעמי אל שפירא רעי לספר לו את המוצאות אותי. אנכי מטפס ועולה על המדרגות לבוא אל בית מלאכתי, והנה יל"ג יורד לקראתי! חפצתי לעבור על פניו רומם, אך הוא עצרני בקריאת שלום. החזרתי לו שלום בשפה רפה. "הנה אתה כועס עלי, כי נחשבת לך כצר — אמר אלי בצחוק מר — ואולם הואילה נא לכברני ולסור אל ביתי, או תדע שרש דבר נמצא בי". יעדתי לו את עתי ליום מחר בשעה 5 אחרי הצהרים. ולמועד ההוא חכה לי, ויצא לקראתי ויאחזני בירי ויביאני אל חדר משכיתו ויושיבני סמולו, ומבלי דבר דבר פתח את הארז אשר לשלחן כתיבתו, ויוציא כתבים אחדים ויניחם לפני אחד אחד.

הכתב הראשון היה פתקא קטנה ובה כתוב עברית כדברים האלה: "ידידי הארז! שמעתי כי קורא אתה לפריע־בערג להיות עוזר לנו ב"המליץ", ועל זה לא אוכל להסכים, כי לי דרוש עוזר ממדרגה נמוכה, אשר יצלח להיות לי גם שליח להליכה, והאיש הזה

סופר ידוע אשר לא אוכל להשתמש בו בכמו אלה. גם השכר 50 ר"כ לחדש לא יספק לו, ואני לא אהפוך לותר משכרי ולתת יותר ממה שנמרנו בינינו. לכן כלך מדרך זו. ידידך כו' יל"ג".

הכתב השני — ג"כ פתקא, תשובת הארו, לאמר: „ידידי ה' יל"ג! בחרתי בפריעד-בערג לטובת הענין, וכדאי הוא כי תבקש לך שליח להליכה איוה נער אשר יכפק לו שכר שקלים אהדים לחדש, ובדבר העודף אשר אני נותן לו אין בדעתי להמילו עליך, כי נכון אני לתת העודף מכיס. ידידך וכו' ארו".

הכתב השלישי היה שטר אמנה בין הארו ויל"ג כתוב בלשון רוסיה ומקום ומאשר אצל הנומריין, וזה תמציתו:

„אנחנו הח"מ התקשרנו יחדו בדבר עריכת מכה'ע „המליץ" על האופנים האלה: (א) המליץ יהיה יוצא לאור שתי פעמים בשבוע.

(ב) ה' יל"ג מתחייב לעסוק בתוכנו הספרותי: (1) לכתוב פרקי „הליכות עולם" ו„חוץ לארצנו"; (2) לתקן הפילימונים הכתובים בידי אחרים; (3) לבוא בכתובים עם טובי הסופרים העברים ולמשכם ל„המליץ".

(ג) הארו מתחייב: (1) לשלם ליל"ג 225 ר"כ לחדש, חוץ ממאמרים ראשים ופילימונים שיכתוב, אשר בערם ישלם לו ביחוד 5 קאפ' בעד כל שורה; (2) הארו מקבל ע"ע לבלתי התערב בדברים שיכתוב יל"ג, ולבלתי שנות בהם אף כקוצו של יוד; (3) לבלתי להדפיס מאומה משלו בטרם יקבל ע"ו הסכמת יל"ג. (4) לכניא לו עוזר שני להמליץ, אשר כלו יהיה הלוי בדעת יל"ג, ואין לו הרשות להתערב ביניהם אף במה שהוא. גם לתת מוזנות על שלחנו להעזור השני אשר יבחר לו יל"ג ולשלם לו 50 ר"כ לחדש בנכיון משכרו של יל"ג, מהסך 225 ר"כ שהוא מחויב לשלם לו, וכל זמן שיהיה העוזר ההוא בהריוקציה לא יקבל יל"ג יותר מן 175 ר"כ לחדש ועל כל אלה באו שניהם יחדו עה"ח.

קראתי הדברים וארגו תחתי, ומבלי השיב דבר הוצאתי מחיקי את שלשת המכתבים שכתב לי הארו לפני עזבי את ביתי; בהם לא נזכר שם יל"ג אף ברמזיה קלה, ובפירוש כתב לי שאני אהיה העוזר הראשי באין אחר עמי.

— זאת הכרתי מיד, ביום הרביעי לבואך להריוקציה — ענני — כי בבקשי ממך לתת לי איוה מכ"ע לצורך כתיבת „הליכות עולם", כעסת עלי והפנ ותצא בהמה אל החדר האחר.

— מודה אני לפניך כי לך הצדקה נגד הארו, אבל לא לי בשת הזנים. תם הייתי ויעקשני הארו בסככו אותי בכחשי, ואך לחנם דלקת אחרי ותאמר לכלות חמתך בי. טוביה חמא וזיגור מיננר!

— עוד אחת עלי להוסיף, כי בבוא יום השלום, חפץ הארו לנפות את כל הסך 120 ר"כ משכרי, לבלתי שלם לי יותר ממאה וחמישה ר"כ לחדש. ומה היה לי לעשות? הכי בעל אשה ובנים אתה ועברתי את הארו חנם? אני אינני מרפי הלבב הטכטלים את עצמם מפני רצון אחרים. והנני עומד על דעתי: אתה או אני. אמנם כבר הספקת להראות כי יכול אתה למלא מקומי, וזו הלא היתה כונת הארו לכתחלה — לכן זכה לך במקחך. אין אני מספק כלל, כי הזקן האשמאי הזה ישמח על המציאה שבאה לו בהסת הדעת, כי תחת 225 ר"כ לחדש ישלם רק 120, ומאה וחמישה ישארו לו בכיסו.

נבואתו נתקימה. הוא יצא מהירדקציה, ואני נשארתי על מקומי שלש שנים תמימות, עד אשר קצה נפשי בעמל חיי, לשבת כודר, הרחק מילדי הצריכים חנוך והשגחת אב, ולהביאם אלי לא מצאתי נכון לפני, כל זמן שאני בעצמי תלוי באויר. יושב בבחינת קונטרבנדה, בתור בעל מלאכה, מסדר האותיות בכיתה"פ, אשר אם יקראוני המבקרים להראות כחי באומנות זו, לא אמצא ידי ורגלי. ושלח ישלחוני משם כאיש בליעל המתגדר באומנות שאינה שלו. והארו העתיר לשר העיר להתיר לו להחזיק אצלו אחד או שנים עוזרים בהירדקציה שלו, שזכותה נתונה לו מטעם הממשלה. ובראותו כי סוף סוף אתפטר מעבודתי ואעזוב את מקומי אצלו, נעתר להפצרת יוסף בנו ויבוא כדברים עם יל"ג, אע"פ שהשביעהו קלון ומטרורים בחוברת מט"ג שכתב עליו בעלום שמו לפרעודו לשמצה בקמיו.

הפרופ'ראנס נצח! ויל"ג ישב לכסא אחרי צאתי מפ"ב — כי נקראתי או לבוא ווארשאה, ואשמע לקול הקריאה ואבוא לשבת בה עד היום הזה.

הנה ספרתי הדברים כמו, מבלי חות דעי את מי ילין צדק, האת הארו או את יל"ג או שניהם כאחד טובים ורק אני הרעותה את מעשי והפחתי את נפשי. ואשר אחזה לי אני, לא עשה ארו את הדבר הזה בודון ולא זאת היתה כונתו לכתחלה, כאשר האשימהו יל"ג, כי אם יד פורה שר של שכחה עשתה זאת, ובקראו אותי אליו שכח את כל דברי התנאים והברית שנדברו והתנו יחדו, ויסכסך אותנו איש ברעודו מבלי הדעת. על כח שכחתו יש לי עוד ראיות אחרות המובאות בזה להלן. ומה שמחל ליל"ג על עלבוננו, על זה ראוי הוא לתהלה, כי היה מנבעו נח לרצות, כדבר ה' בריינין, ורבים מאויביו אשר שפכו דמו בפומבי, שבעו אחרי כן מטובו וחסרו ככל אשר היה לאל ידו — כי היה מוב וחנון וגדל חסד ומרבה להטיב, ובכל מה שנוגע לטובת הכלל היה נכון לעשותה ואפילו במסירות נפש. הרבה פעמים מהר להשלים פעלו בעריכת הירדקציה בבקר השכם ולצאת ולסובב עיר ומתים עד השעה החמישית אחרי הצהרים. כלבשו כתנת מנהצה ובשומו עליו את הבגד קצוץ הכנפים (פראוער החרוץ היה קורא אותו הבגד „פֶּבֶק פּנוֹלים" כגירסה ה"בתיב" בישעי"ס ה"ד), ידענו כלנו כי היום יתהלך המו"ל „בחלונות הגבוהים" — אף אמנם ספר אח"כ בשעת סעודת הצהרים את הדברים שהיו בינו ובין השרים של מעלה „בשאלת היהודים", ותמיד היו לו עורכי דין מפורסמים שקבלו עליהם ללמד סנגוריה בהסינאם לטובת רבים או יחידים מערי המדינה, בעניני הצבור או בעניני אדם פרטי. והכל עשה בתנע מבלי להנות מזה אפילו פרומה אחת.

במאמריו הראשים שהיה שומר לכתוב לכל גליוני המליץ הועיל הרבה מאד לתקנות עמנו, ועדת סופרים היו לו בערי המדינה אשה שקדו למלא את דבריו ולהעיר ולעודד את הקהל אל החפץ לעשות בעצתו. אבל ערכו במספרותנו היה אפס ואין, כי חסר לו חוש הריח לדעת מה מוב, גם לא זכר כללי הרקדוק ודבריו היו מלאים שגיאות כרמון. בימים סקדם היה מליץ רובר צחות, שומר שפתיו ולשונו על מהרת הקדש, ועדת קוראיו היו נהנים ממנו עצה ותושייה. אבל לעת זקנתו נעשה זקן ששכח תלמודו ויהי כמכונה לכתובה בלי שום כח השופט לדעת מה הוא כותב. גם נהג קלות ראש בעבודת הקדש, כי היה כותב מאמריו במהירות יתרה וחותר חלקיהם ומסרם קמעא קמעא לדפוס כפי שיצאו מעמו מבלי השגיח כלל אם החלקים מתאימים יחד ואם סיים כמה שפתח. במאמריו הראשים היתה לו רוטינה ידועה, דרך שכבש לו מאו, והיה עושה את המאמר כמין זמר „אובירטורה" המתחלק לפרקים. ההתחלה בענין היתה כעין „אגנרנו", אח"כ החל ה„אליגרו" בנוסח

קבוע: „אל נא יתעה הקורא לרמות (או לחשוב), כיו' וכו', ואז החל להסתבך בפלפול הדעת בכחינת „פיאז טיסו" ולהמפיר המון מליצות ריקות שרופות קדים, והכל סובב אל מקום אחד וחוזר חלילה בלי קץ ותכלית (יל"ג היה מדמהו בזה לחתול המסתובב בלי סוף לחטוף בשניו את קצה זנבו ולא יכול), ואנב היה מוצא חשבונותיו עם אנשי ריבו ומגלה סודותיהם או סודות עצמו ומספר לפני הקהל מעשים שלא נתנו להגלות (יל"ג היה אומר עליו, כי הוא מתהלך לפני הקהל כבחרר משכבו, „בלא תחתונים"...). לו נרפסו כל הדברים כמו שיצאו מעמו, אזי היו פני הקוראים מתארמים מבושה. אך ה' פראָוער המניה היה שומרו וצלו, והוא שעמד לו כ„שמשי המוחק" להצילו מחרפת עולם. הוא היה חותך במספרים ומסרם את כל הכתוב, צופה היה בין „מים עליונים" ל„מים תחתונים" ומתבונן „מֵה לפניו ומה לאחור", ומהפך הסדר ופוסל ומבטל ומשנה שורות הרבה עד כי המו"ל בעצמו לא הכיר אח"כ את מעשה ידו. הארו שכח לעת זקנתו את כל הכתוב בתנ"ך וכל מה שכתב היה רק מן ההרגל, וכי התנגד אחד מאתנו לאיזה ממכתאיו שאין מקומם במקרא, היה הארון המו"ל עומד כמתמיה ושואל: הלא כן כתוב בפירוש: „אל נא הרמו" כו' (אות א' ממלת „אל" היה מדגיש בנזק כאות העין כמלת יעקב). ולבסוף היה הראיה מובאה מדברי עצמו באחד או בהרבה ממאמריו הראשים. לדחותו בקש היה די לנו להשיב לו כי הפעל דנן משתמש בכנין הכבד, שנקודו צריך להיות כך וכך, ואז היה בורח מאתנו הרחק כמטחוי קשת. בכלל היה לו סגנון מיוחד שאנכי הייתי קוראהו בלשוננו היהודית „מליץ-לשון", ונפלא הדבר, כי רוב הסופרים ממדרגה ידועה למדו לכתוב „מליץ-לשון" בסגנונו. אין אני חפץ להביא לדוגמא איזה ממכתאיו הורים לרוח שפתנו, פן יראום אחינו בעלי „המהלך החדש", „מרחיבי השפה", ויקפצו עליהם כעל מציאה גדולה ויכניסום בורגונם... ביותר היו חרושיו במלים מרכבות מביאים לידי נחוך. הוא היה רגיל לכתוב „מחלפת הזמנים" המורת „חליפות הזמנים". פעם אחת נפלה מחלקת בינו ובין פראָוער בגלל המלה הזאת, ויקחני פראָוער לשופט בדבר הזה. ואנכי נתתי צדק להערתו של פראָוער, בהסבירי להמו"ל כי „מחלפת" איננה אלא סכין, כמו שכתוב בעזרא (א' פ') מחלפים (בל"ז) תשעה ועשרים, או קווצה, כמו שכתוב בשופטים (י"ז י"ט), „שבע מחלפות ראשו". אז מלא הארו שחוק פיהו ויקרא: אות הוא כי שניכם לא התפללתם זה כבר תפלת מעריב (בהוספת נון) — הלא שם נאמר בפירוש „ומחליף את הזמנים!" (החירק שבלמד ו„מחליף" קרא בסגל כהברת הפולנים, כי הוא היה יליד ואמושץ, מפלך לובלין). אצל פראָוער היו צבורים בארגו מיוחד כל המכתאים הפיקנטים שחתך לו ממאמריו למשמרת, ומדי חפץ לברח דעתי היה די לו להוציא אחדים מבית גנזיו ולהראותם לי -- ואז גדל השחוק בינינו עד שנתמלאו עינינו דמעות.

כבר עברו חמש עשרה שנה ועוד לא אוכל לעצור פי משחוק מדי זכרי את הרבר הנפלא אשר צפן פראָוער אתו למשמרת עולם. הרבר היה בימי עליית הדם בקוטאים (תרל"ט), היא העלילה הנוראה אשר בגללה בלבד ראוי שם הארו להוכר לברכה בעמנו עד עולם, כי אך לו בלבד אנו חייבים להודות על במולה, כידוע לכל יודעי פרמיה. העלילה נתפשטה בראשית הקיץ שנת תרל"ח והיהודים הקוקים היו מריצים ידיעותיהם להארו הרב את ריבם. ויהי באחד ימי חול המועד סכות ויעבור ה' פראָוער על פני בית דפוסו של „המליץ", והנה שמעו אנזיו קול גלגל המכונה סוכב ברעש על ציריו — אות הוא כי מדפיסים שם איזה דבר נחץ. ויסתר ויעל שמה וירא והנה שנים פועלים מסובכים

את הגלגל בזריות, וחצאי גליונות יוצאים רחופים מן המכונה ונדפסים באותיות גדולות: „הוספה להמליץ... א, קוטאים אוגוסט 1838. העסק מתנפח!!“
— עמדו עמודו! — הרעים פראזער בקולו אל הפועלים המועים — מה לצרה הזאת?
מי צוה אהכם להרפיסה?

— הארון הרידקמור! — ענו הפועלים.
— חדלו ואל תוסיפו עוד לנגוע במכונה עד אשר אראה את פניו.
— הגה הוא יושב בחדר הארון המדפים ומחכה לנמר עבודההנו.
וימחר פראזער החדרה וישאל את הזקן: „מה זאת עשית ומה פירוש המלות שאתה אומר לזכות בהן את קוראיך“?
— הדבר פשוט — ענה המו"ל — הוא העתקה נכונה מהתלגרמה הרוסית שבה כתוב „Дѣло осложняется“ (הולך ומסתבך, הולך ורע).
ופראזער רק, שחק ובכה ויהמרמר אליו ככל כחו ולא הרפה ממנו עד אשר במל הרפסתו הראשונה ויביא אחרת תמורתה.

כבר אמרתי כי בוקנותו היה רק כמכונה הכתיבה בלי שום כח השופט לדעת מה הוא כותב. וזאת הכרתי ביום השלישי לבואי אל ביתו. ביום א' בשבוע, כבוא יל"ג שמה לעשות מלאכתו, ראיתיו קורא את המליץ 2 א שטרפס ביום ה' שבו העבר, והוא משחק בפה מלא על הדבר אשר מצא שם. וזה הוא: איזה לץ כתב להמליץ דבר בריו כי היתה שרפה בעיר סמיעלא. והדבר הכחש אח"כ מעיקרו. ויפול החשד על אחד הכתבנים, ויענישהו המו"ל ויצגיגהו אל „עמוד הקלון“, בהזכירו שמו לננאי. האישה הוא היה נקי מעון, וירבה לו עדים אשר הגידו לו ישרו וידרשו לנל מעליו חרפתו. והמו"ל נעתר להם וידפס שלש שורות באותיות קטנות לנקותו מפשע רב, הלא הן נמצאות שם בעמוד 26 ח"ל אות באות: עדים מכחישים מעידים במכתביהם כי לא מרדני אלכסנדראוסקי ויף הדברים בנו' 36 אדות השריפה בסמילא, כי איש ישר הוא מרדני זה ולתנם נצב לפני עמוד הקלון בנומר 43, ובכן ירד מרדני מעמוד הקלון ועל מקומו יבא המסתתר.

נקל להבין — אמר יל"ג — מה גדל צחוק „המסתתר“ בשמעו משפטו החרוף! כי מי זה יאכפהו לקבל עליו גזר דינו?

בהיותי עורך ראשי להמליץ היו כל הכתבים הכאים לרידקציה נמסרים לידי, ואני פותחם ומחלקם לארבע מחלקות. א) פילימונים ומאמרים — אותם לקחתי לי; ב) ידיעות קטנות הנכנסות בפרק „מעשים בכל יום“ — אותם הנחתי בתיקו של פראזער; ג) מכתבי תלונה על קבלת „המליץ“ שלא בזמנו — אותם שלחתי להעקספריציה, ד) מכתבים פרטיים כתובים ע"ש הארו — אותם מסרתי לו. פעם אחת מצאתי בין הכתבים מכתב שלוח להארו מאת ניסו האביון, המחזיק בית משתה בלובלין. הארו היה תומכו בשלחו אליו עשרה עקועמפל „המליץ“ לחלקם בעירו, ובהיות מחיר המליץ 8 ר"כ לשנה, היתה תמיכתו באופן הזה בסך 80 ר"כ לשנה. במכתבו ההוא התאונן על צוק עתותיו, גם עלה מחיר התעודה על מסבר היי"ש ליותר ממחצה על המחיר הקודם, ובכן יואל נא לזכהו מעתה והלאה בעוד 5 עקו" המליץ, והיה לו לישועה גדולה. אנכי הנחתי האגרת לפניו, בהיותו עסוק בכתיבת מאמר ראשי, ואני לו תוכן הדברים. הארו הפה און לדברי ויקח המכתב בידו ויתבונן אליו, ויטבול עמו בריו האדום אשר לפניו בצלחית מיוחדת, ויתקן את האלפין שבו באופן שיהיה הקו השני ארוך המרה, כאשר אהב סלה, ויתקן גם את הלשון לפי רוחו, ויקרא בקולו אל המשרת הרוסי: „Евдокимъ! (המשרת הזה היה ידוע וספורסם

בזמנו, והרבה יש לספר ממנו, אך לא פה המקום) "Отнеси это въ типографію" (היחס שאליו יוחם הפעול היו טורים לו ברוחית ככנין הכבד בעברית) "Скоррѣе!" והערל הרים את ידיו ואת רגליו וירץ כסוס קל אל אשר צוהו. לא עברה שעה אחת, והמסדר הראשי, שהיה יודע ומבין בלשה"ק, בא אלינו בשחוק וישב להארז את מכתב ניסוי.

מלבד שלא היה הארז כותב בהבנה נכונה, היה גם קורא בהעברה בעלמא מכלי העמיק להשיג הענין אל נכון.

בסוף שנה תרמ"ד הגיע "חג האלף" למספר גליוני "המליץ", ואנכי הצעתי כי יהיה הגליון כלו קדש לחג הזה מראשו ועד סופו. וכן סדרתי. אך עוד חסר לנו פיליטון מענינא דיומא. במוציא השבת נאספנו יחדיו בהרידקציה לקרוא את המאמרים הנקדרים לגליון האלף ולשלחם לבית הדפוס, ונשב שלשתנו יחדו, אני ופראָוער והמ"ל. והנה הגיעה הפוסתה. בחבילת המכתבים נמצאה אגרת אחת כתובה ע"ש המ"ל למסרה לידו ממש. ויקח הארז את האגרת ויקם וילך אל חדר משכיתו, ויפתחנה ויקראנה, ואחרי רביעית השעה נשבע קולו הקורא: "Евдокимъ! въ типографію!" ואז יצא אלינו כפנים מאירות ויקרא בשמחה: אכן האהבה הישנה לא תעלה חלודה לעולם! ידידי מלפנים, הסופר ש"י אבראם-מאָוויטש, זכר לי אהבת נעורינו וישלח לי פיליטון ראוי לשעתו. הנה הוא מכבד אותי בשם "שר האלף".

אנכי אינני קפדן מסבעי ועל כן לא שמתו לזה לב ועוד שמחתו, כי פרני ה' שי"א מטרדה יתרה, מכתובת פיליטון לגליון התוא. אבל פראָוער היה מורעו של אהרן הכהן — נוח לבקום וקשה לרצות, והיטב חרה לו על אשר לא כבדנו לקרוא את המאמר בכתובים. ויהי ממחרת לעת הערב ויבוא פראָוער אל הרידקציה בשעה 6 כדרכו, ובשבתנו לבדנו הוציא מחיקו את הקוריקמה של המאמר ההוא ויתננה לי ויאמר: "קרא נא זה והשתומם!". קראתי המאמר — והנה כלו קמירה עוקצת להארז, כי הישנה אותו לבעל עגלה העומד הכן לנסוע אל אשר יהיו פני הנוסעים מועדות, אם להודו או לכוש — אחת היא לו. בדבר הזה שלח חצו אל לב הארז, שאין לו כל נמיה עצמית בעריכתו את המליץ ועל נקלה התהפך על ידי כחמך חתם, משונא ציון לחובב ציון. ואנכי אמרתי כי נחוץ להעיר ע"ז את המ"ל, לבל ידפיסהו, כי יהיה כסופר את לחיי עצמו. אבל פראָוער השביעני בחיי משפחתי גם קפץ ונשבע בכל דבר קדש כי אם אעשה כזאת והיה לי לאויב עולם, ובה חזקו עלי דבריו עד כי נאנמתי לבמל רצוני מפני רצוני ולחשתי. בשעה 8 שב הארז מביהד"פ. כבר קרא את הקוריקמה ולבו שש ועלו מאד על הנכבדות שה' שי"א מדבר בו בפיליטונו הנפלא. הפיליטון נדפס באמת, — והרבה מכאבים נשא הארז מאת מידעיו קוראי המליץ על אשר הכניסוהו לחרפתו ולבשת פני ידידיו המצטערים על עלבונו. אך עלינו לא יכל לבוא בטענה, כי הלא מרעת עצמו עשה זאת מכלי שאול את פינו.

דרכו היה להשכים קום לראש אשמורות, ע"פ רוב בשעה 4 אחרי חצות, בין בקיץ ובין בחורף, וכל בתיבתו היתה מעומד, ועל זה היה לו ספסל קטן שעליו עמד בכרי להגיע אל שלחן הכתיבה הגבוה ממנו. שם עמד על משמרתו משעה 4 ועד הצהרים, שמונה שעות רצופות, עד כלותו את מאמרו הראשי, או את מכתביו הארוכים שערך לידידיו הסופרים בערי המדינה, או הגיה את כתבי היד שהוכנו לדפוס, בהעבירו עליהם את קולמסו הטובל בדיו ארום המיוחד לזה. ההגהה היתה — תקוני האלפין שבכתב, כי

אהב לדקדק שיהיה הקו שאחרי חצי הענול ארוך וגבוה מעל השורה. ואם החליף איה מבטא, היינו בטוחים. כי היה התקן על מנת לקלקל ולעשות הסגנון נרוע משהיה. ופעמים הרבה הכנים כמאמר הסופר האמלל דברים וענינים הנוגעים לו לעצמו, או שם ידו תחת ירכו ב„הערת המו"ל", ארוכה כארך הגלות ומלאה להג הרבה בדברים שאינם שייכים כלל לענין, בערבכו בהם עסקיו הפרטים, בהקוטטו באחד הסופרים מאנשי ריכו, כספרו בפרמי פרטים, איך נקרה עם הסופר שהוא לפנים בבית אחד מאנשי שלומו, איך שמחו יחדיו בפורים או בש"ת, והיו מרקדים על השלחן וקוראים ול"ו „קוקיריקו!" וכו'. שמונה שעות ולפעמים גם עשר שעות היה כותב בלי הפסק עד אבוד עשתונותיו, ואז היה פונה אלינו באמרו: „ראשי סחרחר, נחוץ לי להפסיק מעט". וירד מעל ספסלו וישב על יצועו, וכרגע הקפה עליו שנתו ונשמעה נחרת אפו. אבל שנתו לא ארכה, יותר משיתן נשמי, כי היה כחו ברזל ועורקיו נחושה, עובד כחמור ומתנמנם כסוס — ובהקיצו קם וירחץ פניו מן הביור אשר בחרו ויתגבר כארי וישב ויעמוד על מקומו לעבוד עבודתו כבתחלה. וככחו בעמידתו כן היה כח רגליו בהליכתו, בימים אשר הקריש לשתדלנותו אצל שרי מעלה — כי היה עושה דרכו מרחוב הלימייני עד כבר הארמון ועד החוף הקאלאשניקאוי והאי הוואסילי וכו'. ויודעי חשבון העריכו את סבוביו עד שמונה עשר מיל ליום. והכל עבר רגלי, מבלי השתמש במסלת הברזל למרכבות הסוסים!

ראשית שתדלנותו יסודתה במעשה נסים, מעשה שהיה בנעוריו, בשנים הראשונות לבואו לאודיסה. פעם אחת בחם קיץ בא לרחוץ בים, ויש אל אחד האהלים העשויים לדבר ויפשוט את בגדיו ויקפוץ המיטה דרך הפתח אשר מאחרי האהל, כי ידע לשחות כבר-אווה. פתאם נשמע קול קורא רוסית: „הישיעו! הצילו! הגבירה מובעת!". ויפרש הארז את ארבות ידיו ויחצה ויעבור עד המקום שהוא, והנה אשה בריאה בעלת בשר שוקעת ועולה, עולה ושוקעת, עוד מעט ואיננה! וימהר השחה דגן ויתפוש בשערותיה האיכות וימשכנה אחריו בכחו עד הביאו איתה על החוף. והאשה שכבה כגולם בלי רוח, כי אברה נשמת אפה — והוא כבקי ורגיל מלמלה מלמלה ויגוללנה בחול אשר על שפת הים עד צאת ממנה המים אשר באו עד נפשה ועד שוב אליה רוחה, ותפקח את עיניה ותשב ותחי. אז מהר ויכס מערומיה כסדין אשר היה עמו באהלו ויעמפנה ויאסוף חרפתה עד אשר הביאווה שפחותיה אל אהל הנשים, ששם היו לבושיה ובגדיה החמודות. וכשוב נפשה למנוחתה לא הרפתה ממציל נפשה הגואל משחת חייה עד עלותו אחריה אל מרכבת כבודה המחכה לה, ותביאווה אל בית אישה השר ותספר לו את כל המוצאות אותה. היא היתה ממשפחה רוסית רמת היחש, בת סינאמור נודע לשם, שהשפעתו מרובה בממלכה. ואביה השר הגדול לא ידע במה לגמלוהו טובה על הצילו ממות נפש בתו האהובה. גם היתה רבת בנים ובנות, אשר גדלו ויהיו לשרים ושרות רבי הערך. מאז והלאה היה הנקל לו לבקש ולמצוא עזרתם בכל ענין נחוץ, ואם לא היה הענין תלוי ברצונם, היה די לו לקחת מאתם כרמים מגיד תהלתו להישר הממונה על הדבר וחפצו נמלא. על שגיאותיו בחקי הלשון כסו הלצותיו והמצאותיו ותשובותיו המחכמות, כי היה מיצא תמיד תשובה נכונה „מיניה וביה". והרבה הועילה גם חוצפתו — כי היה מעיז פניו לריב ולהתוכח ולהכביר במלים, וחוצפא אפילו כלפי שמיא מהני.

הנה כן הסכין להיות בעמנו לשתדלן נפלא מאין כסוה. שתדלנותו האחרונה בקיום „הועד לתמיכת עובדי האדמה ובעלי המלאכה בארץ ישראל ובסוריה" היא ציון הפארה אשר יעמוד לו לזכרון כבוד וברכה עד העולם.

בעת ההיא הגיעה לאוני צעקת אחב"י היושבים בעיר וולאָצלאוועק על הצורך הידוע ליומאָסטאנמקי (שבהשתדלות הארו נבאש בעיני השרים וגדולי הסופרים בפ"ב. ויברח משם בהחבא, כידוע), שבא לעמוד על משמרתו בתור מורה בבי"ס לעם בעיר הג"ל, ושם שב על קיאו לדבר סרה בעמנו ודתנו וילחץ סאר את התלמידים מבניי הלוידים בביה"ס ההוא, ויחלק את ספרי שטנותו על התלמוד להגדיל השנאה עלינו. ואכתוב הדברים להארז ואודיעהו כי שר הלמודים של הגליל הווארשאי נמצא עתה בכפ"ב, אולי ינסה אליו דבר ויצליח להסיר את השמן הזה מלפנינו. לא עבר שבוע אחד והארז בשרני כי בקש ומצא את השר מתאכסן במלץ האירופי, ובעמדו לפניו קבלהו בספ"י ויושיבהו כמולו וישמע לדבריו ויקרא את כל הנרפס על אדות ל. במכה"ע בימן ספלתו ומנוסתו מעיר הבריה — וכו' ביום שלח השר פקודתו לשלמן הגליל, להרחיק את האיש ההוא ממשמרתו.

ומי ימלל גבורותיו ותחבלותיו וכל מעשי נפלאותיו בחושו לעזרת התלמודים שלא היו יכולים להכנס ולבוא בבתי המדרש הגבוהים אחרי שנות עמלם בכה"ס הניכנאיים! אתי שמורים מכתבים אחדים, שבהם היא מונה מספר לבני הנעורים ההם, ומספר בפרטיות את כל התחבולות אשר עשה והאמצעים אשר מצא והכרכורים אשר כרכר בהשתדלותו הרבה לנפותם ולהכניסם תחת כנפי החכמה העליונה. והכל עשה בחנם בלי שום תשלום גמול! ה' בריינין מספר שיחו של הארו וכעסו ורגזו על אחד העשירים שנועו להבטיח לו שכר השתדלותו בענין כזה — ואני עוד כי מקרים הרבה כאלה היו לו, ומכלם לא נהנה אפילו בשוה פרומה, חוץ ממקרה אחד באדם פרטי שקצב לו שכר מרחתו שלש מאות ר"כ להשלישם בידי איש אמונים עד צאת משפטו לטובה — והסך הוקדש לתמיכת אחינו העניים, העובדים על אדמת הקודש! אך השתדלותו לא עלתה בירו, והכסף הושב לבעליו.

הוא היה שכחן גדול בענינים שהיו תמול שלשם; לעמט זה היה זוכר היטב את המעשים שהיו בשכבר הימים. אמנם לא נפלאה היא זכירתו זו — כי המעשים ההם היה מספר וחוזר ומספר אלף פעמים ואחת. ה' בריינין מזכיר כי היה דרכו להרבות בספורים כשבתו אל השלחן — ובה הזכירני את כל ענויי הקשים, כי אנכי הייתי כפרת כלם! כל המסבים אל שלחנו, כאשר נגמרה הסעודה והספורים החלו, הכלימהו בפניו — כי קמו וילכו איש לדרכו ומעשהו; כלם עזבוהו וישאירוהו ככלי מלא בושה וכלימה. רק אנכי לא מצאתי עז בנפשי להכלימהו ואשאר למעצבה על מקומי, ואעשה אוני — כביכול — כאפרכסת לשמוע את ה"בבא מעשיות" שספר לי בפעם המאה ואחת. אחד מ"המעשיות" האלה לא אוכל לשכוח, כי הרבה להעמיד כח סבלנותי בנסיון קשה, והוא — מעשה בניגיראל אחד שדרש מחזונית הבגדים להביא לו כסות לילה, מעיל שנה. הרבר היה בארעסה, ששם היתה לו חנות בגדים בשוק פאלע-ראיאָל. כמעט ששמעו שכניו, הקונקרונטים שלו, דרישת שר הצבא, יצאו בעקבות הארו וסחורתם על שכמם, ויחדיו נרחקו לבוא אל השר, ויריבו יחדיו עד כי נשמע קולם לאוני השר בחדר משכבו, ויצא אליהם ויגער כם בשם "ושידים!". כל החנונים שמעו עלבונם ולא הושיבו דבר, רק הוא בלבד מצא את לבבו להכנס עמו בוכח גדול על דבר היהודים, שאין הוא יודע בצערם, במה הם מתפרנסים ובמה הם נזונים. סוף דבר: השיחה נמשכה לדיאלוג ארוך עד שנצח את שר הצבא, והוא נעשה ידידו ומכברו סן הוא והלאה. כל השיחה הזאת ספר לי בלשון רוסיה, בחקונו את קול הניגיראל, האדיר והתוק כרעם כלי תותח, רק שבושי הדקרוק הוסיף משלו,

כדרכו. ויהי ככלולתו ספור המעשה הארוך ואני חשבתי בלבבי לברך ברכת „שפמרני“—
ודנה זכר הארז פתאם כי השיחה לא היתה כלל בלשון רוסייה, כי אם בלשון אשכנז—
ובכן שב והרצה לפני את כל הענין הרע ההוא בלשון אשכנז מראש ועד סוף.

גם זאת ראוי להזכיר לשבחיו של הארז, כי היתה עיני טובה באורחים, וכרוב
האוכלים על שלחנו רבה שמחתו וטוב לבו. ואוכלי לחמו היו רבים; כל הבא בשעת
האכילה, היה קרא ומצטרף לזימון, ומעודותיו נעמו מאד לחיק אכל יפעם, כי היה
השלחן ערוך כמנהג הנבירים. מלבד הממעמים אשר אהב, היה גם יי"ש ושכר לשתיה
עד בלי די. רק באחרית השנה, כאשר תם הכסף מכליו והיה צריך לקחת הכל בהקפה.
היה משתמש בחנויות שבעליהן האמינו בו, וע"פ הרוב היה מביא יי"ג הונגרי במקום
היי"ש הפשוט, ובמקום רגים מלוחים היה מביא דגי סרדיניה. אמנם היו הבנותיו משני
מכה"ע („המליץ“ ו„יוד. פאלקסלאמט“) די להספיקהו ולתת לו כל צרכיו במדה גרושה.
אך טרבים היו צרכי אחד מבניו, שהיה מטופל גדול ואוהב ימים לראות טוב, והוא כאב
רחמן מלא כל מחסוריו ביד מלאה. כל הכספים שהגיעו להרידקציה בזמן החתימה, היו
נתונים נתונים להספקתו של הבן הזה, עד כי בכלות השנה היה הזקן האמלל שבע עמל
ויגון ומחסור, וכלכלת ביתו קשתה לו כקריעת ים סוף.

הכל צריך למול ואפילו איש חי רב פעלים כהארז! שלש שנים נרתי עמו ולא
מצאתי בו כל דבר רע, חוץ מספורי מעשיותיו שהיה חוזר ומספר בכל יום ויום עד שיצאו
מאפי ויהיו לי לזרא. וברוב דבריו ולהג שפתיו לא הוציא מפיהו דבה על שום אדם, רק
הרבה להתאונן על מכיריו שהם כפויי טובה ומשלמיו רעה תחת רדפו טוב. אולם
שתדלנותו על פי מנהג ישראל הישן נושן לא היתה לרצון בעיני אלופינו וקצינינו נקיי
הדעת בעיר הברירה. רבם ככלם נחרו בו, (חוץ מהנביר המנוח ה' ל. ראזענשטאל,
שמאהבתו את לשוננו הקדושה וההשכלה העברית אהב גם את המו"ל הלוחם מלחמתנו),
ויחשבוהו למלשין, ויעשוהו לדילטור. וימררוהו וישמטוהו ויבאישו ריחו וישימטוהו
לתועבה. כבוא מועד אספת חו"צ בקאמוביץ, התעתדו תלמידי החכמים הלומדים באוניבר-
סיטה, בעלי אגרת „אחנת ציון“, לבחור להם איש לשלחו להאספה— וכלם מאנו לשלוח
כשמם את המו"ל של „המליץ“, זה מכה"ע שנעשה כלי מבטאם של חו"צ, ויבחרו תחתיו
בחרם הצעיר וואסילי בערמאנן (ע"ה). לשוא התאמץ הארז לעירר את אלופי העיר לשלוח
מקרבם איש אחד לאספה ההיא— הם אמרו לו בפירוש, כי גם אם ינמרו אמר לעשות
כעצתי לא יבחרו בו, כי אם באיש אחר עובר ארח, שהודמן להם ע"פ מקרה. הדבר
הזה עצב מאד את רוח הארז, ובשבתו אל השלחן לסעודת הצהרים ישב אבל וחפוי ראש,
כי נפשה ירעה לו על העלבון הזה— ואיך ישאנו לבו לדבר טוב על יא"י אם חובבי ציון
לא יאמינו בו וישיביעוהו קלון מכבוד? שמעתי תלונתו והתרגנותו, ולבי פחד בקרבי פן
יהרום בחמתו את אשר בניתי בכל מאמצי כחי זה יותר משנה המיטה, ולא יתן עוד להכניס
במכתב עתו מאמרים העוסקים בחבת ציון. ואשית עצות בנפשי איך לסבב פני הדבר כי
יסע גם הוא לקאמוביץ. לאחרונה מצאתי עצה, ובאין כסף בצלחתי (כי היה הדבר בכסף
השנה, בזמן שהפרוטה כלתה מכיס המו"ל) חשתי אל ידידי ורעי ה' שפירא, ואקח ממנו
סך הכסף הנחוץ ואריץ שתי תלגרמות, לה' שפ"ר בווארשא ולהרה"ג מהרש"ם זצ"ל
בביאליסטאק, בנוסח הזה: „קראו להארז לבוא לקאמוביץ, הדבר נחוץ לטובת הענין!“—
ועוד בלילה ההוא הגיעו אליו שתי קריאות משתי הערים בחתימת שני הנזכרים. בבקר
יצא אלי שמח וטוב לב, ויראני את שתי התלגרמות. אך עוד לא יצא מטבוכתו— כי

חסר לו הכסף להוצאת הדרך. ויהי בשעה האחת עשרה ואצא אמ מהרדקציה ואקח לי מרכבה מרקדה ואסע לרחוב הגאלערי, לארמונו של הבארון גינצבורג, למעונו של הנדיב ה' ליאן ראוינמהאל. אליו נודעתי בשמי מראשית בואי לעיר הבירה, ודברי היו נשמעים לו בכל עת. ואשיח עמו בדבר האספה בקאטוביץ ונחיצות הצטרפות הארז אליה. הדברים נכנסו בלבו ובמרים יעברו עשרה רגעים פתח את ידו הנדיבה וישקול על ידי סך מאה וחמשים ר"כ, להמציאם להארז להוצאות דרכו. בצרור מלא שמרות המלוכה ובלב מלא שמחה יצאתי מאת פניו ואשוב במרכבה לדרכי. עודני נוסע ועובר על פני הכפר אשר לארמון החרף והנה הארז נוסע ממולי ומגמת פניו לה' ר"מ. ואעצרהו ואושיבהו על ידי ואבשר לו כי הצלחתי להשלים חפצו, ואת פני הנדיב לא יוכל עתה לראות, כי לעיני יצא מביתו לבקר את אחד השרים בדבר הנחוץ לו. ובכן שבנו יחדיו. בהיותנו בדרך סרנו אל ירדנו ה' שפירא. וכאשר החל הארז להתפאר לפניו ולהראותו את שתי התלגרמות הקוראות אותו לבוא לאספת קאטוביץ, לא עצר ה' שפירא ברוחו וישמע דבריו באמרו לו כי אנכי הוא האיש אשר חבל מזומה כי יקראוהו לבוא שמה, והדבר נעשה בביתו ולעיניו. שמע הארז והחריש. לעת סעודת הצהרים נאספו אליו אנשים אחרים ממדיעיו האוכלים משלחנו. והארז ההפאר לפניהם, וגם לפני, בהתלגרמות שהגיעו לו — כי הנה זה שכרו ונמולו הרוחני על המטות שהוא עושה ועוד יעשה לחבת ציון ולישוב ארץ ישראל. יודע אני נאמנה, כי בעת דברו עמנו שכח הזקן לגמרי את הסוד אשר גלה לו ה' שפירא, כי מידי היתה זאת לו.

ינח בשלום על משכבו וזכות מעשהו ביא"י תעמוד לו להפריח עצמותיו בקבר
בבוא לעמנו וארצנו תשועת עולמים!

א"ש פריעדבערג.

שלהי כ"א, ווארשאו.

אגרת בקרת

חזיונות ומנגינות. שירים מאת שאול משרניחובסקי, הוצאת.
"תושיה". ווארשא, תרנ"ט.

נאון הטבע ויפעת רוממותו, מראות החיים השונים בשלל צבעיהם, האהבה בשושיה וחוחיה, בתענוגיה ומכאוביה, נתנו ענין רב כלמשוררי כל העמים, גם למשוררי עם ישראל בימי קדמות נעוריו. אז בשבתו כבעל בעמו, איש תהת גפנו ותחת האנהו, בארצו אשר "מר דרור אוירה וגפת צוף נהריה", אז חי עם ישראל חיים שלמים, חיים מבעיים ושירתו גם היא היתה שירת חיים, שירה מבעית. השירה הזאת נתדלדלה ונשתכחה במשך אלף שנות המלמול והתלאות אחרי חרבן הבית השני, ועמדה לתחיה ע"י משוררי ספרד (בן גבירול, יהודה הלוי, משה ואברהם בן עזרא) ואיטליה (עמנואל, משה חיים ואפרים לוצאטו). משוררים אלה שחיו תחת שמי הנגב, באקלים חם ומטווג, בארץ מברכת, במקום "שם יפרחו הציטרונים" ופרחי כל הצבעים ירהיבו עין ויתנו ריח ניחוח, — המשוררים האלה שחיו בעת שבני עמם לא שוללו כבוד האדם ומשפמ האזרח וכחורים ו"דונים" הלכו בקומה זקופה, — היו אנשים וכל האנושיות לא זרה למו". המה חיו חיי הגוף והנפש, חיי ארץ ושמים; המה ידעו לא רק לערוך שחקים ככח דמיונם, להגות בחקר נפלאות אל, אבל גם ששו להביט פעל ה' בכל הלל הטבע ומעשי ידיו הפשומים וגלויים לעין כל בשר ועם זה רוממים, נשגבים ומלאים פלאי פלאות בעיני המשורר האמתי; ידעו לא רק לשפוך שיחם לפני ה' בתפלה זכה ולהיות "תנים" לבכות חורבן אומתם, אבל גם להביע רגשותיהם העזים לכל יפה, נעים, טוב ונשגב. המה שרו גם לשפירי רקיע עם צבאות ככביו, לפרחי האביב, לירקרק נאות שדה, שרו גם ליון, לאהבה ולכל חמדות החיים. משוררים כאלה לא יכלו לקום בין נרי הגיטו באשכנז ופולין, שהעולם היה חשוך בעדם. — חיי עבדות ושפלות בחצות אפלות, באויר מלא מחנק ובאשה, חיי דאגה למלא כמן רעבה — חיים כאלה אינם מסוגלים להרחיב את לב האדם ולהיות רעתו; המה יכלו רק למטמם את לבו ולהמית בו כל רגשי יופי, חמדה וששון. הפיימונים האשכנזים ידעו לכן רק לבכות, להתפלל, להתחנן, המה במלו במול גמור את החיים הזמניים ואת העולם החמרי, הגו ב"עבר", ב"עתיד", בעולמות העליונים הרוחניים, למען הסב עיני רוחם מ"ההוה". המה, מן התלאות והמצוקות אשר הקיפום בעולם הממשי, בראו למו עולם דמיוני, או השקיעו את ראשם ורוכם בעולם מדעי מיוחד במינו, כמו"ם של הלכות ופולפולים, ואם נמצא איש שהפסיק ממשנתו זו וקרא: "מה נאה אילן זה! מה יפה ניר זה!" היה בעיני בני דורו למתחייב בנפשו, לאיש שאיננו מן הישוב, ובמחז אני, שלא קם איש ברור ה"חסיד"

בחדר בית הכנסת בירושלים דלימא וקרא בעליצות נפשו: „מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה ונהרות לא ישמפוה!“ וביחוד: „אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה כוז יבוזו לו!“ סובבם אני, שהיו כופתין אותו ומושיבין בכית המשוגעים. — ותכונות איוה עם, נפיותיו והשקפותיו על החיים ועל סביבו, שהוטבעו בו במשך מאות בשנים, לא ישונו בנקל, גם אחרי סוד הסבות אשר חוללום. ולכן לא יפלא בעינינו אם גם שירת ישראל החדשה ברור ההשכלה, עוד היא כרוכה למעלה מן הטבע, מרחפת באויר, חוקרת, מתפלפלת, קוראת למוסר, לצדק, להשכלה, עורכת מחאה נגד המסכלות, החנופה, המנהגים הרעים וכדומה, אבל רחוקה היא מן החיים. כיוצא מן הכלל הזה המה שירי אייכענבוים, מיכה יוסף לעבענזאהן וכמה משירי נארדאן. ביחוד יראו לנו אותות שירה מבצית כמשוררינו „החדשים שבחדשים“, בהמציר טאנע, י"ל פרץ, ביאליק ובהמשורר שאנחנו דנין בו עתה.

המשורר הצעיר מר משרניחובסקי הוא מחזה יקר בספרותנו החדשה. הוא משורר אורגינלי בהלך רוחו ובמנגונו. שיריו מראים לנו את אכזב החיים עם כל חמדת פרחיו ורעננות צמחיו, הוד שמיו, המית נחליו, רון צפריו והתעוררותו של כל היקום לתחיה, לששון, לאהבה ענג ועדן. גענועי הנערות, שאיפותיה, הקותיה ומכאוביה — תכן רוב שירי משוררנו הצעיר. רגשותיו עזים, מבעיים, והמה נובעים מלבו בתמונות נפלאות ובחרוזים מהודרים, מעשה ידי אמן.

מה נחמדה למשל השירה הקטנה הזאת:

נְגִילָה, נְתַעֲלֶסָה בְּאֵהָבִים,	כָּל עוֹד פְּנִינוּ לְהֵבִים.
נְרִיעָה, נְזַמְרָה נָא, יְהוּד!	גַּם לְבִי גַם לְבָךְ פִּיקוּד.
כָּל עוֹד לֹא הֵעִיבו הָעֵבִים	תֵּר נֶעַר, תֵּר שְׁשׁוֹן נְצִבִים
שְׁמִינוּ מְעַלְפִים חַן־הוֹד;	עַד הֵם לֹא הִרְחִיקוּ לְגִדּוֹד;

עַד לֹא נָמוּ צִלְלֵי עֶרְבִים,
כָּל עוֹד חַיִּים נְשָׂאָה, נְחַמְדֵּי.
נְגִילָה, נְתַעֲלֶסָה בְּאֵהָבִים
נְרִיעָה, נְזַמְרָה נָא, יְהוּד!

או כתארו את האכזב:

רוח תימן, רוח עֲדָנָה,	שֶׁם מְקַהְלֹת רַבִּי נוֹצָה,
רוח חיים, רוח אֲכִיב...	הִנֵּה, צְפִצּוֹף, שִׁיר וְרַנְנִים.
פְּדֻמוֹת יָם יִרְקַק חַרוֹץ	מִן עֲרֻבוֹת רַב־יְעִיבֵי עֵבִים
רַחֲבֵי שְׂדֵמָה סְבִיב, סְבִיב,	אֲרָצָה נְתִכּוּ שִׁירֵי־פְלֹאוֹת—
בֵּין עֲפָאִים אֵךְ יִרְקוּ	מִי זֶה מְנָה מְסַפֵּר לָמוּ
בְּנֵאוֹת רַבָּבוֹת הַנְּצִנִים,	לְצַפְרִים תְּנַשְׂאוֹת?

לְמוֹ יַעַן הַדָּן בְּיַד הַיָּמִים,   וּמַגְיֵנוֹת זְמִיר הַנְּשֵׁף.
יַעַן חֲרוּל קַל כְּנָפִים,   הַמֵּית נַחַל זָךְ הַמַּיִם.
מְכִיבֵי חַיִּים, מְכִיבֵי אוֹרָה,
שִׁירַת אֲשֶׁר, שִׁירַת פְּלֵא,
זְמִירַת שְׁנָאן בְּעֵדֵן גְּנִים,
שִׁירַת נְמֻלֵט מְבוֹר פְּלֵא.

נעים המשורר בתארו מחזות המבע ואת הרשם העז אשר יעשו המחזות האלה על נפשו הפיוטית :

עַת כְּנֹזר תַּחַת יַד רַגְשָׁת יִתְיַפַּח
וַיִּנְתַּק מִיָּתֵר רַךְ מִמְרֵי הַפֶּאֶב הָעֵז,
בְּפִרוּץ יָם צִלְצְלֵי חֵן בְּעֵוֹב יֶאֱנַח
וַתִּקַּר שִׁירַת־יָהּ וְהַמֵּיתָהּ הַגִּיּוֹן־רֵז;
בְּצַעֲיוֹף הַתְּכַלֵּת עֲרֻבוֹת כִּי תִרְגַּעְנָה,
יֶרַח כְּחֵלֶם נָד וְאַלֶם דְּמֵי הַלַּיִל,
כְּבִמְקֻסֶם הָאֲשֵׁף הָעֵבִים כִּי תוֹפַעְנָה
וַיִּצְוֵרֵי עֲרַפְלֵי־עֵב יִרְקֻמוּ בְּמִרְחֵב־אַל;

בְּרַעֲוֵשׁ, בְּנַעֲוֵשׁ וְנִתּוּץ אֲרָזִים סַעַר נִגְבּ,
בְּדַרְכֵים מוֹעֵף, חֵישׁ, יִתְפַּלֵּשׁ בְּעֵנְנֵי חוּל,
וְשִׁמְפָה מְטֹרַת עֵז כִּי יִמְסָה גּוֹשׁ וְרָגֵב,
הַבְּרֵק יִקְרַע עֵבִים, חֲזִיוִים יִתְנוּ קוֹל, —

אִז אֶתְּךָ חֵי אֲנִי, מֵלֵא תִבְלִיָּה רַבְתִּיו!
וּכְנַפְשֶׁךָ—נִפְשֵׁי אִז שְׁאֵפֶת קָרֵב וּדְרוֹר,
עִם אֲנַחוֹת תִּבְלֵל פְּלָה תִפְרוּץ גַּם אֲנַחְתִּי
וּפְצָעֵי נוֹמְפִים דָּם עִם דְּמֵי כָל דוֹר וְדוֹר...

רחשי המשורר לעזו, השתתפותו בצערו, באנחותיו ותקותיו יביעו בעוז ורבה-
השירים הנחמדים „אנחות כנור“, „חיים חדשים“, „על כנפי דמויני“, „בליל חנכה“,
„שיר ערש“, „בעים רוחי“, „קבוץ גליות“.

לתהלת המשורר מ„טהלך החדש“ הוזה יש להגיד עוד, כי יעשה את שיריו „על
טהרת הקדש“ ולא יקלקלם בערבוב מלות מאוצר המלים של „מניחי הלשון“
החדשים, אולם לעומת זה יחמא לפעמים לחקי הלשון, כמו:

וּבְרַחְבֵי הַיְשִׁימוֹן מָסַע עֲלֶיהָ וְהָרָד (צד 40).
תחת: עֲלֶיהָ וְהָרָד, או עֲלֶיהָ וְהָרָדָת.

יַחֲדוֹר הַקּוֹל מִבְּעוֹר הַפֶּשַׁע
חֲדוֹר וְעֲלֶיהָ וְהָרָשׁ (צד 58)

תחת: עֲלֶיהָ וְהָרָשׁ, או: עֲלֶיהָ וְהָרָשָׁת.

בשני המשלים האלה יבוא הצווי במקום המקור שלא כדון.
יָנֹעַ גֹּזֵי עֶבֶד, דוֹר יָבֹז הוֹרֶתוּ
עִם רֶקֶב אֲכָלָה חֶרֶב גְּאֹתוּ

„רקב“ הוא שׁע זכר וצ׳ל אָבֵל, גם לא יחול רקבון נחרב ברזל; וזלה זאה
באמצע המאמר צ׳ל אֲכָלָה ובא פה הקמץ שלא כדון רק למלאות מספר התנועות.

קָהַל הַמִּזֵּן צִלְלִים גְּחִפִּים
כָּא עַל כָּל מִשְׁעוֹל וְנָטָ (צד 57)

וְהַלִּיל שְׁפִי שָׂמָ גַם שָׂמָ.
הַצִּדָּה שְׁבִיל הַחֲלָב נָטָ. (צד 28)

גם תחת נָטָה? כן עשה הקליר וחבריו בימיהם מן קָצָה—פָּץ, מן גָּבַה—קָה, מן
עָשָׂה—עָשׂ; וכן לא יעשה! חפשה גדולה נתנה למשוררים, אבל וחפשה הזאת
בכל אופן לא תפפור אותם מכללי הרקדוק וחקי הלשון.

נָטָשׁוּ צִלְלִים, דוֹם צִפְרִים.
נֹמָה, בְּנִי, אֲפָרוּחֵי!
אֵל מִצְלָלִי אֶפֶל הַתְּנוֹר
אֲתָהּ כִּי אֲנֹכִי. (צד 50)

„דום“ הוא צווי מפעל „דום“ ולא שם כמוכן „דומיה“, „רקסה“.

בְּנֵאוֹת דִּשְׂא תִרְבִּץ וְחִלּוּמוֹת תַּחֲלוּמָה
בְּרַקְמַת הַרְנָנִים וְנִגְהוֹת הַשְּׂמֶשׁ
וּסְבִיבָה יָם רָגַשׁ, מִמְּלַכַת הַרְמֶשׁ.
הַשׁוֹקֵק וְשׁוֹרֵק וּמְזַמֵּם וְהוֹמָה (צד 81)

התמונה הזאת יפה, נפלאה: רואים אנחנו את המשורר החולם חלומותיו בחם
היום תחת צל אלונים ביער, לקול הצפרים ולנגהות השמש החודרים אליו בין בדי העצים
ושומעים את הקולות השונים, אשר יגיעו אליו מסביב, מן הבצה והאחו, של רבבות
אלפי השרצים, האבובים והרמשים, אבל מה טעם המלות: „ברקמות הרננים“?
שירתו של מר משרניחובסקי יפה ונעימה אבל צעירה עוד ורכה, פרחיה רעננים

והדרת צבעים אבל עוד לא התפתחו כראוי. אבני שהם לא התלנה רק אם תהוקצענה ותלוטשנה היטב; גם פניני המשורר וחרויו צריכים עבוד ושכלול. העבוד והלמוש אמנם חסרים בכמה שירים ממשוררנו זה. באיזה מהם נרניש חסרון הקשור ההגיוני, באחרים — כהות הרעיון, אי-בהירות התמונות. הנה, למשל, התחלת השיר „בת שירתי“:

נִיב קָסֶם — שְׁפִתֶיךָ שׁוֹשְׁנִים —
קוֹל מִיִּתֵר, זֶו רֹחַ יִנְיַע
וּכְצִלְצֵל מְנַגִּינֹת שְׁנֵאָנִים
תוֹךְ חֲדָרֵי לְבָתֵי יָרִיעַ (צד 38)

הרוח יניע את המיתר, שיריע בלב המשורר כצלצל ומרת מלאכי אל. אבל מה חפץ המשורר בשני הנושאים בלא נושאים („ניב קסם“ — „שפתוך שושנים“) בשורה הראשונה, ואיה החבור ההגיוני בין השורה הזאת ושלאחריה?
או קצה השירה „מחוינות הנביא“:

וְהִדְר תֵּר הַזְמִיר אָנֹכִי אֲרִיקָה
עַל נַחְלֵי הַבְּתוֹת וְעַלִי שְׁפַל כָּל בְּקַעָה
וְהִנְעֵצוּצִים וְהִנְהַלּוּלִים
הֵם יִשְׂאוּ אֶת פְּרִים, פְּרֵי קִדְשׁ הַלּוּלִים
פְּרֵי יָאֵה לְנוֹשְׂאָיו, אֲשֶׁר חַיִּים בּוֹ.
אֲנִי וְהַפְּרִיתִים נָאִם אֲדַנִּי! (צד 68)

בשיר הזה לא שמר המשורר את המשקל וגם החרוזים („הנהלולים“ עם „הלולים“ „בו“ עם „אדני“ — ובראש השיר „אדני“ עם „ניא“, „אפוצץ“ עם „הפץ“) צולעים על ירכם; וביחוד מה זרה השורה האחרונה:

„אֲנִי וְהַפְּרִיתִים נָאִם אֲדַנִּי!“

בשיר „השתפכות“ מתאונן המשורר על בני ההמון שאינם מבינים רגשותיו ומשאת נפשו, ואומר:

הִלְקֵם עֲבָדֵי־רֶב, אֶת הַתְּלֵהְבוֹת הַקֶּרֶב
נָמַן לְבִין וְלִשְׁנוֹת בְּחַלְמוֹת?

מה פרוש המלות „עבדי-רב“? וחבור מלות כזה: הלקם נמן לבין את התלהבות הקרב“ הוא בְּרָרִי מאד.

חידה סתומה היא לי השירה „תְּלֵהְבוֹת“! המשורר בבית הראשון יתאר לנו מראה נהר דניעפר וגדותיו בנשף בערב יום, אח“כ יבוא החרוזים האלה:

כְּעֵנַן הַתְּכֵלֶת שֵׁם הַנְּכָעוֹת הַתְּאֲרָנָה;
כְּעֶרְפֵּל שֶׁבּ וְדָק יְלִינוּ נִיא וְסִבֵּךְ

בֵּין שְׁנֵי מַלְעֵי-עַז גָּאוֹן וְרִמּוֹת פֹּה תִסְעֶרְנָה.
וְדַגְיָפֶר קָצַפּוּ יוֹ בְּזֹאֵב יִלְכְּדֵנוּ פָּח.

עֲרַפְלֵ נְצָחִים גָּזוּ. שְׁנוֹת דוֹר וְדוֹר נִמְקִים
עַל תֵּלוֹ מַחְנֶה עֵז. יָרִיעַ חֵיל קְזֻקִים.
אֵשׁ צוֹפִים עַל כָּל הָר. בְּרַק רִמָּח בְּמֵי הַיָּאֵר;

לִי לְאֵט שֵׁיחַ גָּל: אִי גְבוּל כִּי תִדְעֶנּוּ?
בְּחִלְיֹת עֵתִים יֵשׁ שֶׁעֵבֵר חֵי עוֹדֵנּוּ
וּנְנַשׁ יוֹם בְּיוֹם בְּצֵל בְּעֵקֵב הָאוֹר...

ענן כבר על ששת החרוזים האחרונים! ויש לפרשם באופן זה: „ערפל נצחים גז, שנות דור דור נמקים” ר”ל: ימים רבים, נצחים, המכוסים בערפלי עלמת העבר גז, עברו דורות רבים (אנב אורח אעיר: א) שצריך לאמר שנות דור דור נמקות ולא נמקים, ב) שהפעל מקק מורה שחתה ואין לו הוראת עבור, חלופ, ג) בשורה השלישית תחת „גאון זרמות פה תסערנה” צ”ל „זרמות גאון פה תסערנה), והנה זה חיל קוקים יחנה על שפת הדניעפר וברק כלי זיגם יראה כבראי במי היאור. קשה להבין איזה חבור לזכרון הדורות שעברו עם מחנה הקוקים? ומה המה הרגשות הפיזיות והמחשבות הרמות אשר העיר המחנה הזה בלב המשורר? ומהו סוד שיח הגל בשורות האחרונות? למה ירמוז? הוא שואל:

אִי גְבוּל כִּי תִדְעֶנּוּ ?

גבול מה? לא נברר. ומוסיף ואומר:

בְּחִלְיֹת עֵתִים יֵשׁ שֶׁעֵבֵר חֵי עוֹדֵנּוּ

החרוז הזה צריך לפרש כרוחק בדרך זה: ה”יש”, כלומר: ה”עצם”, ה”בר”, שעבר, חי בחליפות עתים ודורות רבים, ע”ד „מה שהיה הוא שיהיה” ואולי סרמו בזה, שכמו שחנו הקוקים בערבות הדניעפר בימי קדם, יחנו שם גם בימינו; אלה. אבל מה בכך? ובכלל — השיר הצריך באור מוטב לו שלא נברא. לא משוכללה כראוי גם השירה היקרה מפאת רעיונה הנשגב -- „לא תמות בת השיר”.

לֹא תָמוֹת בַּת הַשִּׁיר. לֹא תָמוֹת לְעוֹלָמִי עַד!
וְיוֹם בּוֹ עַל כָּל הַיְקוּם תִּלְעַת אָדָם תִּשְׁפּוֹף
מִמְשַׁלְתָּהּ. מִמְשָׁל רַב. בְּשִׁחְקִים וּבְתַהוֹם.
וְתִרְדֵּי בְּחִזּוֹי אֵשׁ וְרַעְמִים תִּדְבֵּר תַּחְתָּהּ.
וְעַל חֲשֵׁבֶת לַיִל הַצִּיר יִגִּיהַ אֹר הַיּוֹם; —
בְּעֶרֶב הַיּוֹם בְּיוֹם מַחְשַׁרְתַּת תִּמְרוֹת עֵשֶׂן.

וְעֵתֶר עֲנֵן כְּבָשׂוּנִים יִקְדִּיר תִּבְלֶת עַל.
וַיִּשְׂרַמֵּט שְׁפָרִיר עֵב, כְּמִכְמַרּוֹת אֲשֶׁר מִשָּׁן
הַדִּיג מִן הַיָּם, הַמֶּזֶן חֹמֵי הַחֲשֵׁמֶל:—

המליצה „בערוב יום ביום“ איננה נוחה לאון. גם התמונה הפיוטית שבשתי השורות האחרונות מזוהה בהפלגתה הנוראה. הוראתן: „בעת שמכונות האליקטורות ירבו בארץ במדה מרובה כזו, שחומיהן יעשו בעבים שריטות שריטות פנים ואחור עד שיקבלו צורת אריגה כמכמרה! היפערבאלא איומה!“

„וישרמט שפריר עב כמכמרות אשר משן הדיג מן הים“ אבל המכמרות לא ישרמו מאומה? ומדוע דוקא „כמכמרות אשר משן הדיג מן הים“? המשוי מן הים או היאר לא ישנה מאומה מראה המכמרת, ובא פה רק לחרוז „עשן“ עם „משן“.

וּכְנַף הָרְנָנִים יֵת עַל שִׁיחַ הָעֲמָקִים
תֵּאֲלֵם פְּתָאֵם דּוּם, כִּי חֶלֶף כְּבֹדָה חֵץ.
וְשָׂאֵר עֵץ יַעֲרִי-עַד, בְּקֶעַץ נִבְהִי שְׁחָקִים,
לְנִרְזֹן יִכְרַע, כִּי גַם עָלָיו יִקְיֵץ קֵץ:—

המתת איזה צפור בחץ הצייד איננה מן המעשים הגדולים המציינים את דור סמעי-פאנזאן ועדיססאן, דור הקיסור והחשמל, ומימי נמרד גבור הצייד לפני ה' היא מן „המעשים בכל יום“. להת למלות „כנף רננים“ מובן כללי כמו „ועוף יעופף על פני רקיע השמים“, אי אפשר מפני השורה השניה: „תאלם פתאם דום, כי חלף כבדה חץ“: אפיסת כל עוף השמים, אפיסה פתאומית ע"י ירית חץ הוא דבר בלתי אפשר גם ברוד עדיססאן, ולו גם ברמיון המשורר היותר נלהב.

אֲבָק הַשְּׂרָפָה יֵת יִכְנִיעַ פְּסַגַּת צוּרִים,
וּבְרַכְסֵי הַרְרֵי אֵל מְקַלְעֵתוֹ מַסְלֹל יֵם.
עַת קָסֵם צֶל עֲרוּב יוֹם יָנִים לְנֵה אוּרִים,
עַד עֵב אִם נָכַר נְאוֹן בְּחוּזֵי יָרִים יָד.
לֹא תָמוֹת בֵּת הַשִּׁיר, לֹא תָמוֹת לְעוֹלָמִי עַד!

„אבק השרפה... ברכסי הררי אל מקלעתו מסלול ים“ חפץ המשורר לאמר: בעת אשר קנה אבק השרפה ישים לו דרך בין רכסי הרים. אולם שהע"צ „מקלעת“ איננה כלי הורית חצים. הכלי הזה, ביחוד לקלע באבן, יקרא בעברית „קלע“, כמו ובילקוטו וקלעו בידו (שמואל א' י"ז ס') וכן „כף הקלע“ (שופטים כ"ה י"ט) אבל „מקלעת“ הוא שם המורה קשורת ציצים ופרחים שונים או פתוחי עץ ואבן בתמונת ציצים ופרחים או בע"ח, כמו: מקלעת פקעים ופטורי ציצים (מלכים א' ו' י"ח), וקלע עליהם מקלעות כרובים (שם י' ל"ב).

„מקלעתו מסלול ים“. בעברית יאמר: נמות מן הדרך, מן המסלה, אבל לאמר „נמות מסלול“ כמוכּוּן: „עשות דרך“, „ישר מסלה“, אי אפשר והמלה

„ימ" מוסבת ל„מסלול" או ל„מקלעת"? באופן הראשון לא יהיה להבטח הזה כל טעם: המסלול לא יוכל לנסות את המקלעת, ובאופן השני, היה צריך לכתוב: „מקלעתי מסלול תפ" ולא „ימ". ואם נאמר שהמלה „ימ" מתיחסת ל„אבק" וכונתו: שאבק השרפה יט מסלול למקלעתי ברכסי הרים? אבל יותר נוכל לציר בדמיוננו שהכלי (בלשון המשורר „המקלעת") תשים דרך ומטרה לאבק השרפה שבו, מלצייר שהאבק יכונן את כלי הידיה למטרה ידועה, וזולת זאת באופן זה היה צריך לכתוב „למקלעתי". אבל כמה שיתחבטו ויתלכטו המפרשים — החרוזים האלה ישארו בלתי מוכנים.

עַת קָסָם צֵל עָרוֹב יוֹם יָנִים נִגְה אֹרִים

כבר באה התמונה הזאת בבית הראשון בהפלגה יותר עזה:

„וְעַל חִשְׁבַּת לַיִל הַצִּיר יִגִּיה אֹר הַיּוֹם".

„קסם צל ערוב יום" — שלשה נסמכים אל סופך אחד. מליצות כאלו אינן ערבות בפרוזה ומה גם בשיר.

עַד עַב אִם גָּבַר גָּאוֹן בְּחוּזוֹ יָרִים יָד

המליצה הזאת קשה להולמה: אם נבר ירים יד (!) גאון מכצרו עד עב? איזה מקום פה לה"יר"? האם רק למען חרוז עם „עד"?

בְּשִׁרְיֵקֶת מְגִרָה אֲזוּ וּבְהִלְמוֹת רַעַם פְּמִישׁ

בְּשִׁאוֹן מְהֻקֵּת אִשׁ. נִתְקַת בְּכוֹר הַגִּיר.

בְּמִקּוֹם לֵב אָדָם יָהּ. בְּשִׁאוֹן עִיר וְשִׁלּוֹת בְּפָרִים

וּבְאַנְחוֹת אֶהְבֶּה אֲזִיתֶנְעֵר בַּת הַצִּיר

מתבת — נתכתה? „תתנער בת השיר" המשורר משתמש פה בפעל „התנער" בהוראת „שוב לנערות", חדש נעורים, וכן בצד 35 „כנצן תתנערי מלאה טל חיים". אולם, כידוע, ההתפעל מן „נער" מורה הסרת האבק או העפר מעל עצמו, כמו: התנערי מעפר, קומי שבי ירושלים (ישעיה נ"ב ב').

וּבְתַתָּה קוֹל מְקַצֶּה מִמְּלֶכֶת אִישׁ עַד קֶצֶה

מִמְּכָרָה לְמִכָּרָה זֶה. הַנּוֹקְבִים עַד הַתְּהוֹם.

אֲזוּ תִקַּר בְּעֻזּוֹ אִשׁ אֶהְבֶּה בָּיִם נְגַרְשָׁה

לְרֹאוֹת מַחֲזוֹת שְׂדֵי מִלֵּב אֲמוֹנוֹת תָּם.

מה היא „ממלכת איש"? „ממכרה למכרה זה" (במובן: ממכרה זה — לזה, ממכרה אחד למשנהו?) קנסמרוקציה כזו איננה עברית. „אז תקר בעוזו אש אהבה כים נגרשה" — בעת שתמשל האהבה ל„מים" לא נאה לתת לה עוזו האש.

בְּמִלּוֹאֵי כְּתָם פֹּז בְּחֶרְזִים הַמְעֻלְפָּה

הַגּוֹת הַמְשׁוֹרֵר בְּעֻז תְּפַכֶּה בְּנְאוֹתֵי

בפל ענין במלות שונות, ועוד הפעם לא נאה התמונה: בעת שנראה את „הגות

המשורר" כמים מפכים, אי אפשר לציירה מעלפת בחרוזים ומקושמת
במלואי כתם ופז.

השיר האחרון, בלשם, המסומן בשלשה ככבים, מדבר בשבח בתי-השיר:

— — — — —
— — — — —
כִּי עֵינֶיךָ הִרְאוּת אֶת יֶצֶר הַכֹּל,
וּבְאֲזְנֶיךָ תִּשְׁמָעֵי, תִּבְיֵנִי אֶת קוֹל
אֱלֹהִים הַמְתַּהַלֵּךְ בְּמִרְחֵבֵי אֵין סוּף,
בְּשִׁיחַ דּוֹמִיָּה, וּבְצַפְצוּף הָעוֹף,
וּבְהַת קוֹל הַרְעָם, וּבְמִשְׁבְּרֵי יָם,
בְּמַעְרוֹת תֵּימָן וּבְהַמִּית הַדָּם...

יֵאָחֲזֵי הַחֲרוּזִים הַיְפִים הָאֵלֶּה, חֲרוּזֵי פְּנִינִים, הַבּוֹאֵנָה שְׁתֵּי שׁוּרוֹת קְשׁוֹת הַהֲבֵנָה

הַעֵל אֱלֹהֵי יִתְאַפְּקוּ הֵם, כִּי הַמְעַט
זֶה הַגִּינֶךָ אֶתְּךָ וְלֹא כְּמוֹתָם לְעַד.

כונת המשורר צריך לבקש ולמצוא בין השורות האלה ולפרשם באופן זה:
„העל אלה יתאפקו הם: האם יסלחו לך „הם” ר”ל החשוכים בני ההמון, בוזי
השירה, אלה מעלותיך ויתרוניך ויתאפקו מלרדפך? „כי המעט זה הגינך אתך”.
כלומר, כי לא זו בלבד, שמחשבותיך לא כמחשבותיהם, „ולא כמותם לעד” (עוד
הפעם כלומר): אלא שעוד נעלה את עליהם בזה, שהם נועדים לכליון ואת בת אלמות.
אבל כבר אמרתי, שעלובה שירה הזקוקה למפרשים ול„כלומרים”.

„אשרי האיש שחסרונותיו מנוים” אמר החכם, וחסרונות השירים המבוקרים המה
לא רק מנוים, אבל כמר מדלי לעמת מספר השירים היפים והנעלים. גם בחרוזים הבלתי
משוכללים כראוי יראה הקורא המבין ומרגיש יד אמן מופלא ורוח משורר, שנחה עליה רוח ה/
אבל „מצרף לכסף וכור לזהב” „ומנחה מהורה— בכלי מהור”! וממשורר
מצוין כמשוררנו זה יש לדרוש, שלא יוציא מתחת ידו לדפוס דבר שאינו מתוקן כראוי,
וביחוד לבלתי לכת אחרי הבחורים הנוהגים קלות ראש בלשון ה„כיבליה” ובדרכי
הלשון העברית. „ממי שיש לו רב, ידרש הרבה”, ואם „מלה בסלע” מלות משורר
כמשרניחובסקי — כדירי זהב, ועם כיוצא בו מדקדקים כחום השערה.

אברהם יעקב פאפירנא.

הר"ר אליהו ב"ר יוסף די נולא בבולוניה.

סאת פרופ' ר"ר דוד קויפמאנן ז"ל.

הקינה הנמצאה על מות הרופא ר' אליהו מנולא תראָה לנו על חכם אחד נושא השם הזה, החי בבולוניה באמצע המאה ה־17 לספּה"נ.

בעל שלשלת הקבלה הר"ר גדליה אבן יחיאל. בהביאו בספרו את חכמי בולוניה מזכיר את הר"ר אברהם ב"ר יצחק נכד הר"ר יחיאל מפיזא (היום נמצאה אתנו תעודה על יום הולדת בן להר"ר אברהם ב"ר יצחק הנ"ל, והיתה זאת בש' 1534, ה. רצ"ד, בבולוניה) ואת הר"ר יצחק מונפּעליצי, ואתם גם את הרב ר' אליהו מנולא (ר' אלייא מנולה) ויותר לא ידבר ממנו.

על פי ספור ר' דוד די פומיס נודע, כי הוא הוא הר"ר אליהו די נולא או נולונא, הרופא המהולל ברורו בין הרופאים היהודים בבולוניה. ואם נשים אותיו אותות נראה, כי זה הוא החכם ר' אליהו מנולא, שתרגם שמונת ספרי הפיזיקא האריסטוטלית להבישוף פאן לינקאלן ראבערט נראסמעטער משפת רומא לשפת יון, וכי שם אביו: יוסף, ובנו ר' אליהו נולא היה בסוף ש' 1537 (ה. רצ"ז) סופר ומתרגם מוטחה. נחקרה עוד בשם: היליא נולונוס (Helia Nulonus) שנקרא כן האיש, שעזר להתרגם הר"ר משה אלאמינוס בתרגמו את ארבעת ספרי אריסטו על אדות השמים והתבל (מתרגום החפשי של תימיתיאוס), או נבוא לידי החלטה ישרה, כי היליא נולונוס אחד הוא עם הר"ר אליה נולא או נולונוס. והתרגומו של הר"ר משה אלאמינוס יצא לאור בויניציא ש' 1570 (ה. ש"ל). נמצאנו למדים, כי הרופא, החכם ומתרגם הר"ר אליהו ב"ר יוסף די נולא חי עוד כארבעים שנה אחרי הזמן הנזכר בשלשלת הקבלה שהובא זכרו יחד עם הר"ר אברהם ב"ר יצחק נכד ר' יחיאל מפיזא.

אמנם בקינתו על מותו לא נזכר על אדות התרגומו, אבל כאשר ידו הר"ר אליהו הנ"ל היו רב לו בחכמות ובמדעים שונים אין להטיל עוד ספק כי הוא הוא המתרגם משפת רומי לשפות אחרות.

כפי הנראה משורה השלישית שבקינה ההיא, הנה מלבד שמו הנודע כרופא וכמתרגם, עשה לו שם כבאורו, אשר כתב על ספר „תהלות" בן ישי ועוד ספרים אשר שתו עליו זר תהלה.

על באוריו נזכר לשית נוספות גם ביאור על ספר איוב הנמצא בכ"י אקספארד 348. המבאר נקרא שם בשם הנכבד: ר' אליהו מנולא אביר הרופאים.

השערה אמתית היא אם נשער, כי זה הוא ר' אליהו מנולא הרופא, המובא בכתובת ד של ר' מ. ש. גירונדי, נו' 104, שהיה דורש אנדות חז"ל על פי חכמת הפילוסופיא והמבאר את כתבי הקדש.

ר' שמואל ארקיוואלמי קורא אותו בשם: החכם מנולא אביר הרופאים. גם יכתב שמו בר"ת הראר"י מנולא ופתרוננו: הרב ר' אליהו רופא יחיה מנולא.¹

¹ הר"ד מ. שמינשניידער סותר את ר"ת הראר"י: ר' אליהו ראש ישיבה, ואינו מתקבל על הלב.

על פי כל המקורים האלה ועל פי הקינה הכתובה עליו נדע, כי הר"ר אליהו נולא שהיה נכבד בעיני היהודים ובעיני עם הארץ והקדיש עתותיו לרפא חולים ולחבר ספרים ולהרנס ספרי לאמין, חי כבולוניה מש' ה. רצ"ד עד ה. ש"ל. מקום מיתתו ובאיו שנה מת? הנה אם נתבונן אל שורה אחת בקינה הכתובה עליו „מני ידיר נסע ושם נגלה“, ונשער, כי המלה „שם“ כונתה אל מספר השנה שמת בה, הנה מת בש' ה. ש"מ (1580 לספה"נ) וקרוב לשער כי בעיר שחי בה בכבוד רב ימיו, כולוניה — בה מת, אעפ"י שבש' 1569 ברחו יהודי כולוניה על נפשותם ונס החכם בעל „מאור עינים“ נמש משם אהלו ויבא לפירארא, אבל מודעת זאת, כי שבו בזמן קצר לכולוניה.

אמנם יש עוד איש אחר הנקרא בשם זה, הוא אליהו בן מנחם הרופא די נולא מרומא, שהמיר אחרי כן את דתו. אך הקינה הנזכרת היא על הרופא העברי, כי אליהו השני כשהמיר את דתו המיר גם את שמו לשם: יואן פאָאלא אוסטאכיאָ (Joan Paolo Eustachio). בשנת 1572 (ה. ש"ב) נמצא כי איש אחד הנקרא ר' אלי די מנולא מרומי נתן הסכמתו בראש רבני איטליא לר' יוסף די פוליונא נכד הרב הגדול ר' משה בן נסים די פוליונא ליבם את אשה אחיו שמת בלא בנים. וספק הוא אם אליהו השני, שנקרא אחרי כן יואן פאָאלא, אחד הוא עם האיש שעמד בראש רבני איטליא לדרך בענין גדול ונכבד לישראל כהיתר יבום... אבל זאת נדע אל נכון, כי אליהו שנקרא אחרי כן יואן פאָאלא הוא אליהו מנולא שהחליף מכתבים עם הנוצרי אנדריוס מאויוס ובשנת 1556 ה. שפ"ו כתב העתיק ספרי קבלה, וכן גם אחר שהמיר דתו נמצאהו מעתיק ספרי קבלה שונים בעבור אוצר הספרים הוואטיקאני.

יואן די פאָאלא הרומי היה רק מעתיק ספרי קבלה כמכונת הכתיבה, לא מתרגם ולא הוניה דעות, ובצדק נפון אם איש כזה היה מסוגל גם ביהדותו לחוות דעו בדיני יבום בתוך גדולי ישראל; אבל זאת נעלה מעל כל ספק, כי הקינה שנכתבה על מות הרופא הר"ר אליהו מנולא ואשר עברים ונוצרים בבו על מותו, הוא לא יואן די פאָאלא כי אם ר' אליהו ב"ר יוסף די מנולא מכולוניה המתרגם והמבאר ועוסק בפילוסופיא, הנקרא בפי רבים בשם תהלה „אביר הרופאים“.

תורת הבקטריולוגיה וערכה בחכמת הרפואה.

מאת ר"ד דוד שמירא בפאריז.

הגבלת החושים — עולם הברואים הקטנים — הזכויות המגדלת — חוקר המבט
Leuwenhoeck — הזכויות המרכבת — סדרי Miller וחלוקיו — דעת Linné —
ארבעת המינים של Ehrenberg — דעת Dujardin — מיב הברואים המיקרוסקי-
מיים — דעת Robenhorst — הכינוי הכללי של Sedillot — חק Harvey — דעות
החכמים אדות יצירת המיקרובים — שלש תבניות ראשיות — חקירות אדות
נורת המיקרובים וטיב חמרם — צבע הברואים הקטנים — קבוצת מיקרובים או
Zoogléo — מחוה מוזר כבתי חרשת הנפת — גרעיני Kefyr — חוון נפרץ —
היי המיקרובים — שתי הספוגות הגדולות של Pasteur — צרכי-אכל של המיק-
רובים — השפעת הברואים הקטנים על מחוות רבים בטבע — רבוי המיקרובים —
דעת Cohn — שם הכנוי Schigomycètes — הקמת ורע אצל הברואים המחותים
לפי Pasteur — מדות בין הרגבים המכונים: Spores ובין המיקרובים בעצמם —
הערת Bracconet — תורה חדשה — כשש Pasteur — ההוכחה הפנימית של
Davaine — מחלות העגבים לפי Pasteur — דעת המלומדים: Case, Fetz על
המחלה המכונה: Septicémie — המצאת Coeh — עבודת הרופאים בשדה הבק-
טריולוגיה — התרופות הישנות — תקופה חדשה — לא זו הדרך — עשרת
נצחון — השפעת המיקרובים על האדם — רעיון פשוט וסחכם — אמת מעשית —
נסיון Hofmann — נסיון Frankel — נסיונות Behring וחבריו — כלל גדול —
באוד מספיק — תורה חדשה בחכמת הרפואות — הכנת Roux — סם החיים
במחלת הקדום — אמצעים חדשים — עתידות הרפואות.

האדם הוא אמנם יציר נפלא וכמעט אין כמוהו לשוב בין כל היקום על פני האדמה.
אך זו רעה הולה, כי כמו בשאר היצורים תחת השמש, גם מבעו הוא מגבלת מאד. יש
לו, למשל, חושים נעלים ועדינים, אבל ליכלתם יש קצב וגבול. לכן האדם, עוד
מקדם קדמתה, התאמץ המיד להגדיל את כח חושיו ולהרחיב את גבולם הטבעי. אף
החפץ האדיר הזה הצליח בידו ברבות הימים.

מן העת ההיא, עולם חדש, עולם נפלא, עולם של הברואים הקטנים עד
אין קץ, נגלה לעיני האדם המשתאה. הברואים אשר העמים העתיקים ראו כמו בחלום
חיוזין לילה, נצבו כמו חיים לפניו. את „פלאי-יה" אלה הראתה הזכויות המגדלת (mic-
roscope) לבן-המותר, כי לפני עיניו המשתאות העבירה כבני מרון את רבבות הברואים
הפחותים הממלאים את כל חללו של עולם.

הראשון אשר הביט אל פלאי-יה אלה היה Leuwenhoeck, מלומד הוללנדי אשר חי
בשנות 1632—1723. הוא לקח זכויות פשוטה, עבה באמצע וחדה מכל עבריה⁽¹⁾, ויביט
בעדה. ומה מאד השתאה לראות, פעם במים ופעם באויר, כי ברואים קטנים עד

הכותב,

(1) זכויות כזאת תקרא כיום ערשה: lentille.

אין קץ חיים וקיימים. ברבות הימים מצא החוקר הנפלא מינים שונים מהם גם בעיסוי הצמחים, במעי הצפרדעים והאפרוחים, במעי האדם וברוקו. ואף כי המכונה המגדלת אשר צפה בה היתה בלתי שלמה, בכל זאת עלה בידו לראות כי למינים רבים ביניהם יש היכלת להניע את עצמם. גם לא שגה החוקר הנפלא הזה כרואה כאשר החליט, כי הברואים הפחותים האלה משפיעים הרבה על מחוות הרקב וההפרדה.

אפס לולא המציאו את הזכוכית המרכבת (Microscope composé), המכונה הנפלאה המגדלת את חוש הראיה כמעט עד אין קץ, כי עתה נשארה לבטח חכמת הבקטרי-יולוגיה בשפל המדרגה. Otto F. Müller היה הראשון אשר השתמש במכונה הזאת. אחרי התבוננו ימים רבים אל מבע הברואים הפחותים וארחות חייהם, התאמץ להביא סדרים נכונים בענף החדש הזה. הוא חלק את כל הברואים האלה לשתי פלגות גדולות. לראשונה נתן את השם: Monas ואת השניה קרא: Vibrio. אולם כאשר הפדות אשר שם Müller ביניהם לא היתה נכרת וכולמת, לכן כלל Linné את כל הברואים המיקרוסקופיים בפרק מיוחד אשר פיו יקבנו: Chaos, לאמר במפלגת הברואים האלה יש רק תהו ולא סדרים.

המלומדים Lamarque, Brugnière, Bory אמנם לא שבעו רצון מדעת Linné, אבל גם הבה רק שנו את דברי Müller ולא חדשו באמת דבר. וכן נשאר הענף הזה במצבו השפל עד בוא S-t Vincent, Ehrenberg. המה העמיקו הרבה בלמודי הבקטריולוגיה ויעלו בידם פנינים רבים. אחרי התבוננות רבה וחקר עמוק, באו לכלל דעה אחת כי טוב לחלק את גזע הברואים האלה לארבע מינים:

- 1) במין הראשון, אשר קראוהו Bactérium, פקדו את כל הברואים הדומים למטה קטן ואשר ביכלתם להתנועע מעט לפעמים;
- 2) אל המין השני, הנקרא Vibrio, חשבו את כל הברואים אשר נוס דומה לחוט ואשר ביכלתם לעשות תנועות גליות כמו נחש;
- 3) ובמין השלישי, המכונה Spirillum, הניחו את כל הברואים אשר נוס דומה לחוט שזור כעין hélice;
- 4) ואל המין הרביעי, הנקרא Spirochaete, חשבו את כל הברואים אשר נוס עשוי כעין hélice רכה ונמויה.

המלומד Dujardin, ובעקבותיו חוקרים אחרים, במלו את המין האחרון, יען נוכחו לדעת כי אין כל פדות בינו ובין המין השלישי.

אפס כאשר חסרון ידיעה עמוקה במבע הברואים המיקרוסקופיים לא נתן לחוקרים לחלקם כראוי בין המינים הנכונים, כן גם אחר את פתרון השאלה הכבדה, אשר נסרה אז ברקיע המדע, על אדות סייב הברואים האלה. אלה מזה דמו כי שם ברואים נאה להם, יען יש ביכלתם להניע את עצמם, ואלה מזה החליפו כי עטרה כזאת אינה הולמתם וכי אך במחיצת הצמחים הבלתי משובללים עליהם לעמוד. הרעה האחרונה הזאת התחזקה עוד ביתר שאת כאשר העיר Davaine כי מעבר מזה בין בקטרי הפחם (bactéries charbon-neuses) ימצאו מינים אשר אין ביכלתם להניע את עצמם וכי מעבר מזה יש גט צמחים המתנועעים לפעמים. גם Robenhorst דמה כי שם ברואים איננו נאה להם וע"כ חשכם בין הצמחים המכונים Algues ובמשפחת Oscillariées. אולם חכמים רבים אחרים, כמו:

בשם ברואים. ע"כ שמו את מקומם בין הברואים המכונים: Flagellés. גם מן הדעה הזאת לא נחה רוח המלומדים Cohn, Noegeli ובגלל זה נמרו אמר כי מקומם המדעי הוא בין הכמיהין: Champignons, החכם Sedillot, למען שים קץ אל הונוחים האלה, נתן להם את שם הכנוי הכללי: Microbes, על שם קמנותם.

אפס משחדל הרעש האחרון הזה, פרצה מריבה חדשה בין החוקרים על אדות בדיאתם. מעבר מזה מרבית החכמים החלימו כי הק *Omne vivum ex ovo: Harvey* (לאמר כל חי בא מביצה) נכון גם פה, ומעבר מזה קמו חכמים, כמו Needham, Buffon, Pouchet, ויתאמצו להוכיח כי, כיהם הברואים הפחותים האלה, אפשר לאמר: יש מאין!

ובעת אשר חכמים רבים נגחו זה את זה בהלכת היצירה החמורה הזאת, נתנו גם רבים אל לבם כי למען פתור את השאלה הכבדה הזאת, עליהם לחתור בתחלה לברר עוד ביתר שאת את התבניות (פארמען) הראשיות אשר בסמל דמותן יראו הברואים האלה. אבל גם במקצוע הזה לא יכלו לחדש הרבה. אל הברואים המיקרוסקופיים הנראים בתבנית תא כדורי (cellule sphérique) נתנו את השם הכולל: Micrococcus, ואל אלה אשר להם דמות מטתה אשר ארכו גדול מרחבו, נתנו את השם: Butonnets; ואת אלה אשר ארכם גדול עוד יותר כנו בשם: בקצילוס. הברואים אשר ערכם מגיע למדרגה היותר גבוה קראו בשם: Filaments ואלה השזורים פעמים רבות כעין hélice קבלו מהם את השם Spirillum או Spiro-chaete. במלה אחת, גם המה כמו החוקרים הראשונים מצאו כי המיקרובים יכולים ללבש שלש תבניות ראשיות: דמות כדור, דמות מטתה ודמות hélice.

החקירות הרבות והעמוקות אדות טיב החמר אשר מסגנו נוצרו המיקרובים ואדות גזרתם האמתית, נתנו את התוצאות האלה. נו כל בריאה כזאת מרכב מן חמר ראשי או Protoplasma ומן העור (membrane) המכסהו. למען ראות את הדמר התיכון, די לבנין אהו מעט על ידי החום או על ידי אלכוהול מהור. יש מינים רבים, כמו: Bacillus butyri-aeus, Bacillus Pasteurianus, Spirillum amyliferum, Sarcina ventriculi, להבלת ע"י מעט Jode. אבל כבר מאד להפריד את העור מן החמר התיכון. ע"כ לא יכלו עוד החכמים לשפוט במישרים על דבר הטיב החמיי של העור הזה.

כל המיקרובים, מאיזה מין שיהיו, יראו. בשעה שהמה בודדים ונלמודים, כאלו אין להם כל צבע. אבל לא כן הדבר כאשר מספר הגון מהם יופיע לפני העין כפעם אחת. יש מינים אשר צבעם בהיר או כהה ואשר החוקרים כנום בגלל זה בשם: Bacilles chromogènes. נכון הדבר כי רק העור הוא המכיל את הצבע ולא החמר התיכון. לכן בצאת לפעמים הצבע היה מן העור ובקבלו אל התוך אשר הברואים שוכנים בקרבו, או יצבע כל התוך ההוא. הצבע היותר מצוי אצל הברואים השפלים הוא הצבע האדום או האדמדם. יש אשר שכבת (couche) העור החיצונה, אחרי ספגה מעט לחות, תדבק מיד אל רעותה. והיה כאשר יגורו מיקרובים רבים בשכונה אחת, אז לא יאחרו מהתדבק איש אל אחיו ואיש אל רעהו. קבוצת מיקרובים כזאת תקרא בשם Zooglé.

את המחזה המוזר הזה נקל מאד לראות בבתי חרשת הגפת (suere). שמה, על פני היורות אשר העסיסים (jus) מבשלים בהן, יקבצו המיקרובים חמרים חמרים. החמרים האלה נודעים בצרפת בשם: Gomme de suererie ובאשכנז יקראו להם: זרע הצפרדעים.

החמרים האלה המה קבוצות: Bacillus Leuconostoc mesenteroides, גם היושבים על הגבעות הגבוהות כחבל קוקאו המכיני לראות מחזה כזה. היושבים

האלה מכינים סבאים (boissons) חמציים אשר פיהם יקבם: קעפיר. למען הכין את הסבא הזה, המה לוקטים גרעיני kefir ונותנים אותם בתוך החלב. גדל הגרעינים האלה הוא מראש בחם ועד אנו קמין; מראש החיצון ירוק. בשעה שהגרעינים האלה אינם יבשים הרבה, נקל מאד להתכבם בתער. מ"ב הגרעינים האלה, עד קום חכמת הבקטריולוגיה, היה תהול בערפל. אבל מן העת ההיא נודע היטב כי הגרעינים האלה אינם כי אם קבוצות: *Bacillus caucasicus*.

עוד חיון אחר ממין הזה נפרץ בהרבה מקומות. יש אשר ימטינו פת הרבה או לבן-ביצה מבושל במקום הסמוי מן העין. והיה כאשר יקחו את האכל הטמון אחרי ימים מעטים ומצאו נקודה ארמדמת, גדולה כעדרשה, בתוך האכל ההוא. לאם לאם תגדל הנקודה הזאת ותראה אדומה כרם. סבת הדבר הנפלא הזה, אשר בימי הבינים נתן ענין רב לענות בו, היא קבוצת: *Micrococcus prodigiosus*.

חיי המיקרובים דומים הרבה לחיי שאר הברואים. גם הם כנשימתם יקחו את היסוד החמצי (*Oxygène*) ומבלעדיו ימותו בחניקה (*asphyxie*). את היסוד הזה המה שואלים או מן האויר או מן התוך אשר המה חיים בקרבן. לכן, בהנחן מיקרובים מצויים אל מעט מים המכילים בקרבם את צבע *Indigo*, יטהרו המים לאם לאם, יען, תחת השפעת חיי הברואים האלה, הצבע נפרד לחלקיו החמיים ויסודם החמצי נלקח מהם.

אפס *Pasteur* הוכיח בעליל כי יש מינים מיוחדים, כמו *Bacillus butyricus*, אשר, להפך, הכה אינם יכולים לחיות בכל תוך האוצר בקרבן את יסוד החמצי. ובגלל זה חלק את כל המיקרובים לשתי מפלגות גדולות: לראשונה נתן את השם: *aérobie* (לאמר החיה באויר) ואת השניה קרא: *anaérobie* (לאמר החיה בלי אויר).

מלבד יסוד החמצי דרושים למיקרובים עוד צרכי-אכל אחרים. גם להם, כמו לשאר הברואים, נחוצים עוד שני היסודות הנשארים: הימיני (*hydrogène*) והפחמי (*Carbone*). על העקרים האלה אפשר להוסיף עוד למצער החסרים האלה: *Souffre*, *Phosphore* וגם מעט אוזם. גם היסודות והחסרים האלה אינם נמצאים תמיד במצב מפורז ומפּרדים. אבל המצב המהחמה נתנה את היכולת למיקרובים להפריד את הגוים האורגניים (*corps organiques*) השונים לחלקיהם החמיים ולקחת מהם את כל הדרוש למחיתם. כן, למשל, יש ביבלת: *Mycoderma aceti* להפריד כמות יין גדולה ולהמיריה לחומץ, יען בתמורה הזאת יוכל לקחת את כל הדרוש למחיתו. ומפני הטעם הזה בעצמו, משפיעים רב המיקרובים על מחוות אחרים במצב. כן, למשל, יסבו הברואים כמו: *Bacillus subtilis*, *Bacillus kolaceus*, *Proteus vulgaris*, את הרקב, יען, כי בהפרידם את החסרים האורגניים, המה יכלים להתכלכל על חשבונם.

המיקרובים מתרבים במהירות נפלאה. לפי דעת *Cohn*, צמד מסות (*batonnets*) יכול להקים, במשך שלשה ימים, ארבעת אלפים ושבע מאות ושבעים ושנים ביבליאן מסות חדשים! מרבית המיקרובים יפרו ע"י חלוק (*division*) לאמר, כל מסה יחלק לשנים וכל אחד מן השנים האלו יהלק עוד לשנים וכן הלאה עד אין קץ. ע"כ קראו החכמים את המיקרובים בכלל בשם: *Schizophytes* או *Schizomyceles* (לאמר כמתיין מתחלקים).

אפס *Pasteur* הוכיח בעליל כי יש ביכלה מינים רבים להקים זרע בדרך אחרת. בחמרם התיכון (*Protoplasme*) מתקשה איזה רֶגֶב לאם לאם ומתפרד משם אחרי כן. הרגבים האלה המכונים: *Spores* עולים בזה על המיקרובים בעצמם, כי המה יכלים להשאר

ימים רבים מאד בלי אותות חיים ובלי כל מחיה וכלכלה. רק, אחרי נפלם אל תוך מסגל, המה מחילים להתבשל ולחיות.

אפס עד הגה הנסיונות הרבים אשר עשו במקצוע הזה, למען דעת קצות דרכי המיקרובים, לא האירו אחריהם כל נתיב בחכמות האחרות. רק בשנת 1831 העיר Brason not בפעם הראשונה, אחרי ראותו שהנוזלים כמו: acide sulfurique, ac. nitrique המעכבים את החמצה מאחרים ג"כ כל מחלה מתדבקת, כי יש יחס ישר בין מחוות ההמצה ובין חיוניות כל מחלה מתדבקת. אבל רבים לא שמו לב לתורה החדשה הזאת. ולולא מצאה לה, ברבות הימים, גואל גאור ואריר, כי עתה עתידה היתה להשתבח לעולמים. הגואל הזה היה Pasteur המפאר. הגבר הוקם על הזה, אחרי נסיונות רבים ומזקקים, גור אמר כי החמצה האלכוהולית היא אחת ממראות חיי המיקרובים. הכמהין Saccharomyces, cerovisiae, למען התכלכל ולחיות, מפרידים את גפת הענבים לחלקיו ומוציאים מעבר מזה אד הפחמי ומעבר מזה האלכוהול. האותות הרבים והמופתים החותכים אשר לוו את משפט Pasteur על דרכו, שמו את כל המעקשים למישור ויתנו לו, אל המשפט, מהלכים בין מרבית המלומדים.

גם הרופא המהלל Davaine נתן און קשבת אל הלקח הוך הזה. גם הוא, אחרי התבוננות רבה וחדשה, בא אל ההוכחה הפנימית כי הבקטריום אשר מצא לפני שנים רבות בדם המחול אצל הכבשות אשר מתו במחלת הפחם, המה ג"כ מסבבי המחלה הזאת ומלאכיה הרעים. וכן באו המיקרובים בפעם הראשונה בגבול הכמת הרפואה. מן העת ההיא גדל ערכם בחכמה הזאת מיום אל יום. Pasteur הרים את ידו שנית ויראה בעליל כי מחלות הענבים המכונות Pébrine, Flachone, העושות שמות נוראות בכרמים, באות המיד בעקבות מיקרובים וכמעט בעת ובעונה אחת הוכיחו החכמים Case, Fetz כי אחת המחלות הנוראות, המכונה כיום septicémie, באה תמיד בעקבות המזיקים הקטנים. אחרי שנים מעטות בא Koch ויגל, כי סבה השחפת הוא ג"כ מיקרוב, הנקרא עתה Bacillus Koch, על שם מוצאו.

וכן החלו גם הרופאים לעבוד, מן העת ההיא, בשרה הבקטריוולוגיה והמה גלו במקצוע הזה חדשות ונצורות. כיום כמעט אין מחלה איומה אשר אין לה כלאך רע מבין המיקרובים. כלם יודעים עתה, למשל, כי קדחת המיפום הכוא בעקבות Bacillus Eberth, מחלת הדיפטריה בגלל Bacillus Klebs-Löffler, החלי-רע מפני Bacillus virgule, מחלת: Tétanos בעקב Bacillus Nikolaïez; ועוד ועוד כאלה, עד אשר המושגים ע"ד מרבית המחלות וסבותיהן נשתנו בחצי יובל שנים.

ע"כ גם על אמצעי-הרפואה החלו להביט בעינים אחרות. התרופות הישנות נראו זקנות ובלות אשר לא תוכל להיות להן עוד עדנה, ובאמת, אחרי שהמחלות באות בעקבות מזיקים קטנים החיים בקרב החולה פנימה, מה היא התועלת אשר תוכל לצמח מן התחבשת העתיקה, מן הצרי הקרמן או משאר עלי-התרופה? הלא רק דבר אחד יוכל להטיב הרבה לסובל (patient): מות המיקרובים אשר בו לבל יוכלו להזיק!

הרעיון הזה ברא תקופה חדשה בחכמת הרפואה. מכל עברים החלו לבקר ולדרוש אחרי החמרים או הנוזלים הסמיים על נקלה את המיקרובים בכלל. וברבות הימים צאו חמרים ונוזלים כאלה כעשב הארץ וימלאו בהם כל בתי-הרקח. כל אחד מצדו השמיע בחצוצרות כי עלה בידו למצוא סם אשר עז לו להמית כרנע את המזיקים הקטנים הזוטר מסכנים.

אפס, כאשר נחו שקמו הרוחות, נוכחו כלם לדעת כי עוד לא זו הדרך שלמה לרפא כל המחלות. הסמים אמנם ממיתים חיש מהר את המיקרובים בהיותם בזכוכיה: *in vitro*, אבל כאשר נמל עליהם, למען בוא אל מלאכי החבלה, לעבור את גוית החולה עם הדם, אז או כחם ירפה וסרה מהם כל סגולתם הראשונה או, כאשר כחם עוד חדש עמהם, ימיתו את שאר התאים החיים בנויה עם המזיקים הקטנים השוכנים בקרבם. לכן באופן הראשון אין לחולה כל שכר ובאופן השני יצא שכרו בהפסדו.

אפס אם התקופה הזאת לא הביאה עוד מרפא כללי בכנפיה, הנה היא העשירה את הרפאות בדרך אחרת. עד העת ההיא היה כמעט כל ניתוח (*Opération*) קל בחי מסוכן מאד. ע"כ נסוגו המיד הרופאים אחר מפני אמצעי כזה ביראם לנפשם פן תבוא איזו מחלה נוראה בעקבותיו. אולם כאשר אך נוכחו כל הרופאים כי המחלות בכלל אינן באות בלעדי מלאכיה הרעים, אחרת היתה עמהן. המה התחכמו להשחית את המזיקים הקטנים בהעבירם את כל כליהם באש או בנוזלים ידועים וברחצם גם את ידיהם בנוזלים כאלה. במלים קצרות: המה שכלו את ידיהם לבל יביאו את המיקרובים אל פצע הניתוח. ובאשר עמרת הגזחון השביעה ענג את החלוצים הראשונים, לכן הולכים בדרך הזאת, אשר לה עמים יקראו: *antisepsie* או *asepsie*¹) עתה כל החובשים. כיום אין כל סכנה נשקפת לאיש אשר, מפני איזו סבה נכבדה, יפתחו, למשל, את בטנו או את ארכובתו (*articulation*); אולם לפני שנים מעטות, מרם נפצו דעות *Pasteur* וחבריו על פני הארץ, מעשה כזה הסב כמעט המיד את המות.

בין כה וכה החלו הרופאים להעמיק שאלה איך יעשו המיקרובים למען השפיע לרעה על האדם. אי אפשר להאמין כי המה יסכו רעה נוראה על כל הגויה, יען ישחיתו מעט או הרבה את התאים החיים אשר המה שוכנים בקרבם. מעשים בכל יום יוכיחו כי בבוא המיקרובים לשכן בפצע קל או בחבורה קטנה, כמו במחלות *Tétanos* או *Diphthérie*, או יוכל לבוא המות חיש מהר בעקבותיהם, ובמקומות האלה ערך התאים אשר יוכלו להשחית הלא אך מאד! לכן עלה על לב חוקרים אחרים רעיון גאוני אשר רכש לו עתה כמעט את דעות כל החכמים.

הרעיון הזה פשוט ומחכם בבת אחת. הנה מלאכי החבלה האלה מתבלבלים כמו שאר הברואים בשאלם את צרכיהם באכל מן התוך אשר המה חיים בקרבם. אבל כאשר יש ביכולתם להפריד את היסודות למען קחת מהם את כל הדרוש לפחיתם, כן יש ביכולתם, בלי כל ספק, גם להשליך מאתם את כל המותרים שאינם מסוגלים להם. והיה אם נניח כי מייב המותרים המושלכים הוא רעל חזק: *toxine*, או נבין על נקלה את הסכנה הגדולה המרחפת על האדם אשר את גופו או את אחד מאבריו או למשכן להם. הסכנה הזאת באה עליו לא מפני התאים הנשחיתים, כי אם מפני הארס הנספג ע"י הדם והמרעיל לאם לאם את כל הגויה.

האמת הממשית של הרעיון הזה לא אחרה מהדוע בקהל החכמים. אנחנו נביא פה משל אחד. המלומדים *Löffler, Roux, Jersin* לקחו מיץ תרבות (*culture*) של בקצילי *Klebs* ויעבירו אותו דרך *Bougie Chamberland*, למען הסיר ממנו באופן הזה כל מיקרוב. חזירי-הודו, אשר תחת עורם ורקו מעט מן המיץ הנמחר הזה, מתו במשך יום אחד או יומים,

¹) יש הבדל בין שני הדרכים האלה. *autisepsie* היא שמוש בנוזלים או חכרים ממיתים למען שחת והרג את המיקרובים; *asepsie* היא שמורה מעולה ע"י אומנים שונים נגר ביאת המיקרובים. הנתב.

לפי כמות הזריקה. א"כ הנסיון הזה מוכיח למדי כי מיץ המיקרובים הוא באמת רעל חזק. ובעוד אשר החוקרים עומדים ומשתאים על התוצאות כאלה והנה עלה על לבכם המעשה המוזר אשר ראה Hoffmann בשנת 1867. פעם אחת יצק תחת עור חזירי-הודו נטע ישן של *Bacillus Klebs*. ובאשר היציקה (inoculation) הזאת, כנראה מפני זקנותה, לא פעלה מאומה, שב ויצק אחרי ימים מעטים נטע חדש. ומה מאד השתאה לראות כי בפעם הזאת הנטע החדש, אשר בכחו היה להמית חזירים אחרים, לא פעל מאומה על חזירי-הודו אלה. החכם Frankel, למען שנות את הנסיון הזה, לקח רעל חזק ויחס אותו בתחלה במעלת 70°. ומה מאד השתאה גם הוא בראותו כי יציקת הרעל הנרפה הזה בראשונה היתה אחרי ימים מעטים לשמירה מעולה נגד הרעל ההוא בעצמו, בלתי נרפה ע"י החם, אשר יציקו מחדש תחת עור החזירים ההם. גם נסיונות Behring, Brieger, Kitasato, Wassermann אשר השתמשו באמצעים שונים למען החליש בתחלה את רעל המיץ, עלו יפה מאד בדבר הזה. וכן באו החכמים לכלל הגדול הזה: רעל נרפה המובא באינו גויה יתנגד אחרי כן לפעולת אותו הרעל בעצמו אף אם חזק מאד יהיה!

הבאור אשר נתנו החכמים, אחרי וכחים רבים, לכלל הזה מספיק, אף כי איננו פשוט. הרעל הנרפה, בכואו בתוך הגויה עם נחל הדם, ירניז לאט לאט את כל התאים החיים. התאים האלה, למען הגין על קיומם, מחילים להכין רעל-מהנגד (antitoxine) והיה כאשר במרוצת הימים יכניסו ארס חזק ומסוכן, וכא הארס המתנגד, המוכן מכבר בגויה, ויחליש כחו ולא יתן לו להרע ולהשחית.

על הבאור הזה, או יותר טוב על ההשערה הזאת, נוסדה תורה חדשה [בחכמת הרפאות. ההוקרים אמרו לנפשם: אתרי כי יש ביכלת ארס-מתנגד לשים לאל את פעולת אותו הרעל בעצמו, לכן, למען הציל את האדם מאיזה מויק רע עת החל כבר להצר עליו, הלא די יהיה להביא בנויותו הארס-המתנגד של אותו המיקרוב! ע"כ החלו לתור אחרי האמצעיים המעשיים למען הכין ארסים מתנגדים כאלה. אנחנו נביא פה רק משל אחד. Roux, למען הכין את הארס המתנגד במחלת הדיפטריה, רניל לעשות באופן הזה: הוא טכנים בכל יום ויום, במשך שמונים יום, תחת עור סוס בריא מעט רעל מן המיקרוב של הדיפטריה. ביום הראשון כמות הרעל מנעת רק עד רבע: 0.06, ואף אותה הכמות תרפה ע"י מעט jode הבלול בה. בכל יום ויום הכמות הזאת הולכת וגדולה עד היום האחרון אשר אז היא מנעת עד 250 0.06 של רעל מהור. סוס כזה יכל לתת בכל חרש כארבע למרות דם. בעזרת הדם הזה הוא מכין את הארס המתנגד המכונה: Serum Roux.

כמה עוללים נצלו ע"י סס החיים הזה במחלת הקרופ, נודע עד למדי. לכן רק זאת נאמר כי גם במחלות רבות אחרות החלו הרופאים להשתמש באמצעים חדשים כאלה. אפס באשר המנסים לא הצליחו עוד להכין את האנטיטוקסין באופן מרוצה ומספיק, לכן גם התוצאות הנה בלתי שלמות עד כה. אולם אף התוצאות כבר הראו בעליל כי קרובה העת אשר בה ידעו להמציא את הרעלים המתנגדים הנכונים. ביום ההוא יהיו הסמים האלה, בעת ובעונה אחת, סמי חיים לחולה וסמי מות לאויביו הקמנים השוכנים בקרבו. בעת ההיא המזיקים הרעים החונים על האדם מסביב ושואפים בלי הרף לעשות אתו כלה לא יהיו עוד מסוכנים לו ומרעלים הרע לא יהיה עוד למות תוצאות. וכאשר הגוליים המנינים הרחיבו את גבולי החבשות (chirurgie) וירימו את קנה כבבוד, כן גם הסמים האלה יגדילו את שדה הרפאות, ויתנו לה נזר תפארה.

תורת מעטשניקאו או המנינים המבעיים.

מלחמת הקיום — עולם הברואים הקטנים — מנינים טובים — תורת Metchni-
— שני מיני תאים (celules) ברם — גלוי התאים הלבנים ע"י Hewson —
ציור התאים ע"י Muller — התאים הנוסעים של Recklinghausen — התאים
הענקיים של Bavier — מכפר התאים הלבנים — התאים הבודדים של Wir-
chow — דעת Renaut — התאים הלבנים כיצורים הנמוכים — המינים הסכתיים :
amibes — המלומד Lösch — גמיון פשוט — בחינת Hoeckel — שווי ופרות
בין התאים הלבנים ובין שאר התאים החיים — חיוון Stoehr — מלחמת התאים
הלבנים — הרמיון והמחלה — עבדות טועילות — עדות Kölliker — משפט
Duclaux .

החיים המה מלחמה כבדה. זה הוא החק הנורא אשר עליו יחיה, על דברת
דארווין, כל היקום על פני האדמה. גם בעולם הברואים הקטנים, אשר העין הערומה
לא תעצר כח לראותם, שורר החק הזה בכל עזו ותקפו. גם המה יתגרו מלחמה בלי
הרף למען התקים תחת השמים. גם המה פעם יריעו ועל אויביהם יתגברו ופעם יפלו
חללים וימורו לשחה.

עולם הברואים הקטנים האלה גדול ורחב עד אין קץ. במים, ברוח ובעפר ישלשו
שלטת. אף חונים המה על פתחי כל גויה ובכל נקביה המבעיים. המה מתאמצים
המיד לחדר עמוק עמוק אל תוך הגויה למען החל שמה את עבודתם הרעה. לכן, לולא
הכינה הטבע הרחמניה, החפצה בחיים, מנינים טובים אשר ישקדו יום ולילה על קיום
הגויה, כי עתה עשו אתה כלה המזיקים הרעים האלה ולא יכלה קום מפניהם.

את הסוד הנכבד והנפלא הזה גלה בעת האחרונה החכם מעטשניקאו ויבנה עליו
כמו רמים את התירה החדשה אשר לה עמים יקראו : Phagocytose, לאמר : אכילה
התאים. על שרשי התורה הזאת התחקו כבר רבים ויענדו לה עשרת תפארה, יען מצאוה
שלמה ואמתית אשר כמעט כל שכולה אין בה.

ועתה, קוראים חביבים, הבו נא ונראה מה היא תורת מעטשניקאו. כלם יודעים
כי דם הברואים העליונים מכיל בקרבו, חוץ מן שאר החסרים, שני מיני תאים
(celules). התאים האלה המה היסודות העקריים של הנוול המחיה הזה. על המין
הראשון יתפקדו התאים האדומים המכונים : globules rouges ואל המין השני יחשבו
התאים הלבנים המכונים : leucocytes. מן התאים האדומים לא נגיד מאומה, יען צירנו
יסב פה על התאים הלבנים.

את התאים האלה ראה Hewson, מלומד אנגלי, בפנים הראשונה בשנת 1770.
כחמשים שנה אחרי העת הזאת בא J. Müller, מלומד אשכנזי, ויהאדם היטב. מאז ראו
החכמים את התאים האלה פעמים אין מספר. גם בהאים הלבנים בעצמם יש מינים
שונים. ובעקב הדבר הזה כבר התאמצו רבים לעשות פדות ביניהם. המלומד Reck-
linghausen קרא את התאים הלבנים אשר כצא בשנת 1862, "תאים נוסעים" (celules
migratrices). החכם Ranvier כנה את התאים אשר פגש בשנת 1890 בשם "תאים
ענקיים" elasmocytes, יען גדולים המה כמעט פי מאה משאר התאים הלבנים.

אפס יש מין אחד אשר חזיונו נפרץ מאד ואשר תאיו מצויים הרכה. התאים
האלה מכילים בקרבם גרעין מעֵבֵת (noyau en budin) וגם מראם ישתנה בנקל ע"י
הצבעים הבינוניים, לאמר : בלתי חמציים ובלתי אלכהליים.

מספר התאים הלבנים האלה עיצום ורב מאד. במילימטר דם מרובע יש כשבעת אלפים תאים לבנים, אולם התאים האלה אינם שוכנים רק בדם. גם בשאר מסכות (tissues—רקמות) היצור גרים הם בקביעות. התאים הבודדים אשר חוזה ווירכאו בשנות 1851—1858 במסכת המחברת (tissu conjonctif) המה — על דברת החכמים עתה — תאי לבנים. לפי דעת המלומד Renault נמצאים תאים לבנים גם ברקמת העור והקרומ (muqueuse).

התאים הלבנים אינם דרים רק בגוית האדם או בנוף שאר הברואים העליונים. ונהפוך הוא: המה גרים גם ביצורים הנמוכים אשר אין להם לא חוליות ולא שדרה, אף כי התאים האדומים לא יראו ולא ימצאו בדם יצורים כאלה.

במדרגות הברואים יש גם יצורים שפלים אשר כל מהותם היא מספר תאים לבנים. על היצורים השפלים האלה יתפקדו גם המינים המכונים: amibes. פה אמנם התאים הלבנים גדולים הרבה. העין הערומה, לאמר בלי עזר זכוכית מגדלת, תעצר כח לראות אותם לפעמים. היצורים השפלים האלה, בעלי תאים לבנים גדולים, מצויים במים עכורים או באחו. המלומד Lösch מצאם ג"כ פעמים רבות במעי האדם.

התאים הלבנים, כמתכנת שאר היסודות החיים בגויה, מתכללים ומתרכים. את המחזה הזה נקל מאד לראות ע"י נסיון פשוט. אל תוך מפה של לח המכונה: jymphie זורקים מעט עפר cynabre נמוח במי מלח. והיה כאשר יביא הקנקה את המפה הזאת בשדה הזכוכית המגדלת וראה הישב איך התאים הלבנים מנתפלים על רנכי העפר למען הביאם אל קרבם. בשנת 1862 עשה המלומד Hoeckel נסיון אחר ביחס הענין הזה. הוא הכניס מעט indigo, לאכר עפר הכלה, תחת עור רמש. והיה כאשר בחן אחרי כן את תאי הרמש הלבנים וימצא בקרבם, לרב תמהונו, את גרעיני הצבע. ואמנם התאים הלבנים, על דברת המלומדים Massart, Bordet, מריטים תמיד את כל רנב הנמצא על צדם ומביאים אותו מיד אל קרבם.

אפס מרבית המדות אשר מנינו עד כה אינן מסוגלות ומיוחדות רק לתאים הלבנים. כמעט כל שאר התאים החיים זכו למעלות האלה וכאופן כזה יתנהגו גם המה בתוך הגויה החיה. אולם בדבר אחד יעלו התאים הלבנים על בני גילם. התאים האלה, מלבד אשר ירוצו בלי הרף עם הדם אל כל ירבותי הגויה, נוסעים המה עוד מטבעם, ובעת אשר שאר התאים מתגוררים במקום מיוחד, לאמר כל מין במקום המיועד לו, שמם יחיו, יגדלו אף ימותו, — התאים הלבנים, כצוענים מלידה, נוסעים בלי הרף ממקום אל מקום. מפני קטנותם המה יכולים לעבור גם דרך כותלי העורקים. אחרי דומיה ממושכה בוחרים המה להם את אחד מתריצי הקרום ומיד יחלו להצר עליו. לאט לאט יתמשך התא הלבן ויחדר אל תוך עובי הכותל ולא יזוז משם עד אשר יצא בשלום אל העבר השני.

את הנסיעה הנפלאה הזאת ע"י כותלי כלי-הדם ראה החכם Cohnheim בפעם הראשונה בשנת 1867. אחריו ראו חכמים רבים את המחזה הזה אף ברקמות אחרות. כיום הדבר הזה נודע בשם: חיוון Stoehr.

אפס עד מעטשניקאו לא ידעו החכמים לבנות את הערך האמתי של התאים הלבנים בקיום הברואים העליונים. והנה, אחרי נסיונות רבים ואחרי רב עמל ותלאה, עלה ביד החכם הזה לכאר כמו את פרשת גדולתם ולהראות בטופתים חותכים את יקרתם הנעלה. לפי נסיונות החוקר הזה, דרך התאים הלבנים להתאסף לרכבות בכל

כקום אשר הברואים הקטנים, לאמר המזיקים הרעים הממלאים את כל חללו של עולם, אחרי חדרם אל תוך הגויה, מתעתדים להרע ולהשחית. התאים הלבנים, אשר כחות שבעים שונים משכום אל המקום הזה, יתגרו בם מלחמה עזה ויצורו עליהם עד רדתם. כל אחד מן התאים הלבנים מסדר להביא אל קרבו את אחד האויבים האלה וימיתו. וכאשר הברואים הקטנים חונים על כל יציר מבלי דרף, לכן מלחמה להם לתאים הלבנים בברואים המסוכנים האלה מיום גיח האדם כרחם אמו עד יום מותו. ובגלל זה, אף כי מספר המזיקים הקטנים אשר בכחם להוליד מהלות שונות ונוראות גדול מאד ואף כי רבים מהם יחדרו אל תוך הגויה פעם עם המים, פעם עם הנשימה ופעם עם האבל, — רעתם מגבלת וסכנתם קטנה, יען הטבע המחכמה הכינה כבר מאהמול את מלאכיה הטובים, למען הגין על הגויה החיה ולהסיר ממנה כל רע ונזק.

אפס במה כל הדברים האלה אמורים בשעה שהכל בנויה כתקונו הוא: כל חלקי הגו חזקים וברואים והתאים הלבנים גם הם איתנים ומרובים. בתנאים טובים כאלה, היצור מהנבר על מרבית המחלות ויוצא מהם בשלום בלי פגע. אבל אוי לו ליצור אשר הרפיון כבר הרס את איהן נוו זה ימים רבים ויביא בקרבו חולשה כללית. אז יגבר האויב בנקל והמגינים התמידים, המה התאים הלבנים, לא יוכלו קום מפני סחנותיו הרעות. בנוף רפה כזה מספר התאים הלבנים קטן ודל וגם עָם איננו גדול, לכן אין ביכולתם לגרש את האויב ולהכחידו מן הגויה.

התורה החדשה והשלמה הזאת תלמדנו עוד דברים נפלאים על דבר המגינים הטבעיים האלה. התאים הלבנים, בשונם בשלום מן המערכה, יתורו אחרי עבודות טועילות אחרות. המה יקחו, למשל, את כל החמרים והרגבים המתאספים פה ושם באברים השונים ויוציאום לאט לאט אל תוך המעים, למען ישליכום אלה האחרונים החוצה. חמרי ברזל בכבד, אשר לא נמחו כראוי, רגבי האים אדומים בטחול, חומי catgut, וכאלה דברים משחיתים רבים, יורמו לאט לאט מן הגויה, כי התאים הלבנים יצורו עליהם, יחלקום לרגבים דקים ואתרי כן יביאו את הרקים האלה אל קרבם.

החכם Kölliker מעיר, כי יש ביכולת התאים לפרפר רגב שיש בחלל איוו עצם ולהכחיד אותו באופן הוה משם.

אלה הנה קצות דרכי התאים הלבנים וזה פרי מעללם. ע"כ יפה אמר החכם Duclaux: התאים הלבנים המה שומרי הגויה הטבעיים; בלעדם יהיה הגוף כמו עיר פרוצה אשר לא יוכל קום נגד האויבים הרבים החונים עליו מסביב.

החשמל החדש והנמטר (TÉLÉGRAPHE) בלי חוטין.

עבודת כחות הטבע — הכחות הטבעיים לעתיד — המצאת Baudet — נמדד
Marconi — מושגים חדשים — הגלים של Hertz — שווי ומדות בין הגלים
ההרשים ובין הגלים המאירים — הבדל בין גלי החשמל ובין תורם המצוי —
דעת Branley, Lebon על אדות רמיון הגלים — מכונת Branley — נסיונות
Ducretet — בחינת כן המלכה וויקטוריא — אגודת Wireless Telegraphy Co.
בלונדון — התחנות של ערי Douvres — Wimereux — אופן עבודת הנמטר

חדש — מכנת Righi — מלאכות מלומדים מומחים על האניה: Ibis — הנסיון
האחרון בין עיר Wimereux ובין כפר Sangette — תחבולות Testos — תוצאות
מועילות.

רבים מכחות המבע כבר גלו את מצפוגיהם אל האדם והיו לו לעברי עולם. במ
בעורתם עשה החלש הזה משמרים חדשים אין מספר וישנה כמעט את פני התבל. העבדים
הנרצעים האלה, מלבד שהמיכו הרכה את מצב כל בן תמותה פה עלי אדמות ויקלו
מעליו את עמל החיים, עוד עמרוהו כבוד והדר ויחסרוהו מעט מאלהים.

אפס מי יודע אם דור יבוא לא יבזו לקמנות כאלה? מי יערב לנו כי האדם, בעזר
הכחות הסתומים וההומים כיום, לא יעשה עוד גדולות ונצורות תחת השמים? הן גם עתה,
עת כל באי-עולם תמה יתמהו על בינת אישים ידועים בכחות המבע, סודות חדשים
יגלו לפנינו ולעינינו אשר גם על שמעם הטוב ישתאו רבים. עוד לא חדלו כל יושבי תבל
מהתפלא על ההמצאות הנפלאות של עדיססאן, אבי המיליפון, ומעיתו והנה בא Baudot
ויראה לפני בני-תמותה המשתאים, כי אפשר לשלח שש מהירות (דעפעשען) בפעם
אחת ע"י חוט אחד. ובעת אשר כל בני-חלוף עומדים ומתפלאים על החדשה הזאת והנה
בא Marconi ויראה לדרי-מטה כי יש לאל ידו לשלח מהירות בלי כל חוט.

ההמצאה האחרונה הזאת, אף כי מקרוב באה, איננו ענין בודד אשר אין לו ערך
רב בחכמה הכללית. ונהפוך הוא: מושגים חדשים ונעלים בתורת החשמל יבעו מן
המעין הנאמן הזה. לכן גם אמרנו לספר כמו את כל אשר עבר על בת החשמל הצעירה
הזאת, מרם הרידה מעליה את צעוף העלמה ותצא לאור עולם, ולכאר פה את פרשת
גדולתה.

בשנת 1887 גלה היינריך הרטמן, מלומד אשכנזי, את הסוד הנפלא בחכמת המבע
כי, כאשר הרבור או הפעמון, למשל, מולידים גלים באויר והמה יוליכו את הקול אל
האזן, כן גם אפשר להוליד באויר גלי-חשמל (ondes électriques) על ידי נענועים מרובים
ומהירים (מילארדים אחדים בסקונדה אחת). כל נענוע מוליד גל התולך וגרל מאפס (zéro)
עד מדרגה שאין למעלה הימנה (maximum) ואחרי כן הוא הולך וחסר מן המדרגה הזאת
עד אפס.

הגלים של הרטמן שוים במעלות רבות אל הגלים המאירים. גם המה, כקרני
האור, בנפלאם על שטח מלמש, יעמדו דאם וישובו לאחור בדרך מיוחדת, לפי
חקי המחזה המכונה reflexion; גם המה כקרני האור, בעברם מן האויר אל תוך המים,
למשל, יעזבו, בתוך השני הזה, את הקו הישר אשר לפיהו הלכו עד כה וילכו בדרך
אחרת מעט לפנים או לאחור... במלה אחת, הגלים יציגו את המחזה המכונה refraction.
רק בדבר אחד יפלו גלי החשמל מן הגלים המאירים: המה אינם יכולים, כמו גלי
האור, להשפיע על עין איש ולהוליד בקרבה כל תמונה. אבל גם בדבר אחד יעלו הגלים
של הרטמן על הגלים המאירים. הגלים הנפלאים האלה אינם יודעים כל מכשול על דרכם
ובלבד שהמכשול לא יהיה עשוי ממתכת. לכן הבתים, האילנות וההרים, למשל, לא
יסכו בעדם כמו בעד האר.

אפס מי יב החשמל הנוסע בגלים האלה איננו דומה לזרם האלקטרי (courant élect-
rique) המצוי. תחת אשר הזרם המצוי איננו הולך בלי עזר חוט מנהל, הנה הגלים של הרטמן

מרחיקים ללכת באויר אל כל עבר מבלי כל עזר מהכתי. גם במעלה אחרת יבדלו לטובה הגלים החשמליים האלה: מרוצתם הנפלאה גדולה הרבה ממרוצת הורם המצוי. בהודע בקהל החכמים הסוד החדש והנפלא הזה על שדה החשמל, החלו רבים מהם לחשוב איך להשתמש בו. ובאמת, תחתים רבים עמדו או על דרך החכמים. מעבר מזה הראו בעליל המלומדים Branley, Le Bon כי המכשולים, אף כי אין ביכולתם לעמוד לשמן על דרך הגלים החשמלים, יעצרו כח להחלישם לאמ לאמ ולעשות אתם כלה אחרי כן. ומעבר מזה כבר היה מאד לכבוש את הגלים הגוסעים ולאמר להם עד פה תבואו ולא תוסיפו.

והנה את החסרון האחרון והגדול הזה, אשר בגללו לא יכלו הגלים של הערמץ לשרת לעולם, מלא Branley בשנת 1890. הוא המציא או מכונה פשוטה ונפלאה כבת אחת. וזה מיב המכונה הזאת: קנה (tube) של כסף או של שיש, אשר חללו הוא בערך 5—2 mm., יסתם משני עבריו ביהדות (pistons) כסף. בין היתדות האלה, במרחק 1 mm., יכניסו מעט עפר כסף. והיה אם יתנו קנה כזה בתוך עגול (circuit) אלקטרי, או יחדל הורם המצוי מעבור האלה, יען ידוע כי עפר הכסף איננו מוביל את הורם. אפס אם בשכונת קנה כזה תמצא מכונה המילדת רעמים, או ישנתה הרבר. הורם, אשר עפר הקנה עצרו ולא נתנו ללכת האלה, יחל מחדש לעבור בתוך העגול והעפר יהיה כלא היה. והנה היכולת הזאת יש גם לגלים של הערמץ הנמצאים בשכונה: גם המה יכולים להשפיע על קנה כזה. הורם, בעזרת השפעת הגלים, יוסיף ללכת לדרבו ועפר הכסף של הקנה חדל אונים הוא לעצרו עוד במקום. מיב ההשפעה המזורה הזאת איננו נדע עוד היטב. אמנם המלומדים Lodge, Onesti, Arons כבר התחבמו בפתרון החידה המתומה הזאת, אבל אין פה המקום להביא את דעותיהם המחכמות.

אבל מן העת ההיא שאלת הכבוש של גלי הערמץ נפתרה לטובה. ואז גם קם החכם Marconi — בשנת 1896 בעיר רומי — ויודיע בקהל את היכולת לעשות כבל (télégraphe) בלי חוטין.

ויהי כשמוע Ducretet את דברי Marconi ויחל מיד לשכל את ידיו למען השתמש בו, בתחלה נסה לחבר ע"י הטליוגרף הזה רק שני חדרים מרחקים בבית עבודתו. ויהי כאשר עלה הנסיון הראשון הזה יפה מאד ויוסף לחבר את היכל הקברים (Panthéon) עם בית התפלה: Sacré-Coeur. הבנינים האלה, העומדים על שני הרים גבוהים בתוך עיר פארז, רחוקים זה מזה — לפי קו הישר של עוף הפורח באויר — בערך שבעה קילומטר. גם תוצאות הנסיון הזה נתנו תקוה נעימה בלב המנסה. וכחדש אדריל לשנת 1898 הציג Ducretet את כל המכונות, אשר שרת בהן, לראוה במערכת החברה לתורת הפוזיוק. כל באי המערכת התחקו על שרשיהן ויתפלאו על פשמותן.

אפס בעת ובעונה אחת התאמץ Marconi לעשות נסיונות אחרים במרחק רב, אשר על תוצאותיהם חכו המלומדים מכל הארצות כאל מלקוש. בינתיים לקח הענין הפלאי הזה שבי גם את לב בן המלכה האנגלית, הוא Prince de Galles, ויעש בעצמו בחינה אשר עלתה יפה מאד. הוא שלח מהירה (רעפעשע) מן שפת הים האמלנטי אל המלכה וויקטוריא אשר היתה אז באניה על הים במרחק קילומטר אחרים והיא, לרב תמהונה, קבלה לנכון את המהירה הזאת.

והנה בעת האחרונה נוסדה בעיר לונדון אנודה בשם: Wireless Tèlégraphy C-o, למען הוציא את התועלת המעשית הלומה בהמצאת Marconi. החברה הזאת הקימה שתי

החנות המחברות את ארצות צרפת ואנגליה דרך לשון הים: Pas de Calais. התחנה האחת בנויה אצל עיר Dauvres, על חצי האי South Foreland והתחנה השנייה נבנתה בעיר Wimereux. המראה החיצון של התחנות האלה פשוט מאד. רק תרן אחד, גבוה מאד, הקימו בקרבת התחנה וחוט אחד מאגד אותה אל התרן היחיד הוה. לכן, לולא החוט המקשר הוה, כי עתה לא עלה על לב איש כי תחנה מלגרפית היא.

וזה אופן עבודת הכבל (télégraphe) החדש הוה. נניח כי על התחנה האנגלית ירצו לשלח מהירה אל התחנה הצרפתית. בתחנה האנגלית, המשרת מסבב את מכונת Bigbi והיא מילדת הגלים של הערמץ, אשר על אדותם דברנו למעלה. הגלים האלה יוכלו ע"י חוט של מתכת אל התרן הגבוה העומד בשכונה. כאשר אך יגיעו הגלים אל ראש התרן או יעברו דרך הקשת אשר בו ומשם יפוצו לכל עבר ויילכו הלאה.

אולם טבע הגלים האלה מחייבת כי, בין כל הדרכים השונים אשר בהם יעברו הגלים, יש דרך אחת אשר בה יארחו לחברה מרבית הגלים. הדרך הזאת היא העולה בקו המכונה: perpendiculaire אל השטח השווה (plan) של קשת התרן. וכאשר הגלים התפזרו במקום גבוה, הוא ראש התרן, לכן לא יוכלו לפגוש על דרכם מכשולים רבים, יען המכשולים המצויים אינם מתנשאים הרבה מעל הארץ. והיה כאשר יגיעו הגלים הנוסעים אל התחנה הצרפתית, או לא יאחרו מהשפיע על מכונת Branley, אשר הזכרנו למעלה, והזרם המצוי יעבור מיד בעגול. וכאשר יש לאל יד המשרת המסבב את מכונת Bigbi להוליד גלים תכופים או מרוחים, לכן גם סדר ההפסקות בזרם העגול ישתנה לפי מעוט או רבוי העת בין הגלים הנוסעים. והנה העגול הוה מחובר אל מכונה פשוטה ומצויה אשר בכחה לעשות ציונים על הניר בכל עת שהזרם יעבור בה. ומעתה נקל להבין כי הציונים האלה תלויים בסדר שלוח הגלים, לאמר: מתכן מהירה (דעפעשע).

לפני ימים מועטים עלו מלומדים מומחים, אשר נשלחו בפקודת שר הים בלונדון, על האניה: Ibis, למען תהות על קנקן המצאת Marconi. אבל מה מאד השתאו בהוכחם לדעת כי אין כל שמץ הפרוה בתוצאות הנזכרות. בידי המלאכות הזאת עלה יפה לשלח מהירות פעם אל עיר לונדון ופעם אל עיר פאריז וגם לקבל טענה נכון על האניה מן הערים האלה. הנסיון הוה הוכיח בעליל כי אפשר לאגד אניה בדרך הלוכה אל היבשה וגם לקבל עליה ידיעות מארץ נושבת.

עוד נסיון אחר עשו מנסים אחרים בין עיר Wimereux ובין כפר Sangatte. המקומות האלה מפרדים זה מזה ע"י חצי האי Gris-Nez. על פי הנסיון הוה החליטו כי אפשר לחבר שתי שפות ים גם אם כבר ארץ של 25 קילומטר מפסיק ביניהן.

כל הנסיונות האלה מראים בעליל כי הפלא הוה — הוא המלגרף בלי חוטין — יהיה עוד מעט לעולמים לדבר מצוי אשר כל הירות המשמשה בו. וזה האות כי N. Testas כבר הודיע שרכש לו תחבולה נאמנה למען קשר במלגרף כזה את הארץ החדשה אל אירופא הישנה. לכן, מי יודע אם הדבר הנפלא הוה לא יעמר את המאה התשע עשרה ויענר לה את נור התפארת האחרון?

ועתה, קורא חביב, עוד מלה אחת על דבר התוצאות השמושיות אשר תוכלנה לצמוח מן הפלא הוה. התוצאות האלה, אשר כיום אך קצין נוכל לשור, רבות הנה וגדולות. כן, למשל, תוכלנה האניות, ביום מעונן או ביום סער מתחולל, עת האמצעים המצויים אינם מועילים הרבה, להשתמש בכבל החדש הוה, למען הודיע אל הנמל כי הגה בסכנה. עיר נצורה, אשר האויב חונה עליה מסביב יום ולילה, תוכל לדעת מתי יבואו אליה

עזריה מקרוב ומרחוק וכו', לכן תוצאות נעלות כאלה תשנינה לבטח פני דברים רבים ואולי גם את סדרי העולם ומנהגיו.

תורת ברון סעקאר או הצופים הפנימיים.

הרפואה בידי כהני עליון — ההתכוננות הכפולה של הרופאים הישנים — מצב הרפואה בימי הביניים — המנתח Bichat — תור זהב — נסיונות Claude Ber-nard — תקופת הדרשה — השמעת המכושים (festicules) — פעולת המרום (castration) — המריסים בארצות הקדם — המריסים בכרבי הימים — המרום אצל האשה — דעת החכמים על אדות האברים הפנימיים — הצופים הפנימיים — סוד נפלא — כלל גדול בחכמת הביאולוגיה — תורת B. Sequard — זקן מחוכם — אנדרה עתיקה — צוף המכושים — נסיונות Schreiner — כחינות Poehl — גואלי התורה החדשה — ערך צוף גו הצואר corps thyroïde — צוף Pancreás — כלל גדול בתורת הרפואות — הצופים הפנימיים כימינו — אמצעים חדשים — עיקר התורה החדשה — ערך הצופים הפנימיים לעתיד.

הרפואות (médecine) היתה לבטח אחת מענפי המדע אשר לקחו שבי את לב האדם סן היום אשר החל לחשוב ולהתבונן. ע"כ היתה החכמה הזאת בידי כהני עליון אצל כל העמים העתיקים. אמנם בעת ההיא היתה הרפואה כר נרחב לפני הקדושים האלה, למען הראות לבני תמותה המהבילים את כחם הגדול בנסים ובנפלאות, אבל, בלי ספק, גם מפני סבה אחרת, יותר געלה, הקדישו האנשים האלה את עתותיהם לתבונה הזאת. והסבה הזאת היא כי בעזרת הרפואות התאמצו לבוא עד חקר תכונת האדם ולהתבונן על מהותו הנפלאה. לכן גם בעמנו רבים מאונינו ונדולינו, אשר בהם ישראל יתפאר, היו, ביחד בימי הביניים, בעת ובעונה אחת חכמים מחוכמים בדת ודין ורופאים מהוללים בעיר ובמדינה.

אפס עד העת החדשה היתה הרפואות כמעט מלאכה ואינה חכמה. ההוגים בה ידעו מעט מאד מגזרת האדם ומטבע אבריו השונים. המה הסתפקו ללמד לדעת, מעבר מזה, את המראה המיוחד אשר ילבש החלי בבואו לענה את כל בן-תמותה, ולנסות כפעם בפעם, מעבר מזה, את סגולת הצמחים, המשקים ושאר המוצאים (produits) על המחלות השונות והמדונים המרובים. את תוצאות ההתבוננות הכפולה הזאת הודישו לתלמידיהם אחריהם.

במצב השפל הזה עמדה הרפואות מאות בשנים. אוצר הידיעות המועילות היה מעט הערך דעת מהות האדם היתה שמחית וקלה. אף בימי הביניים, עת חכמת הַגִּתּוּם החלה לזרוח על שמי הרפואות ותורת הצמחים החלה לשגשג, גם אורק את מבט האדם בכלל ידעו מעט מועיר, אבל סגולות מרבית האברים הפנימיים נסתרו מעיני הרופאים.

לכן היה Bichat כמעט הראשון אשר ראה בעיני שכלו הוך כי, למען הבין את התבונה הטבעית של האדם, על הסתלקו לדעת בתחלה את התבונה הטבעית של כל המסכות השונות (tissus divers) אשר מהן נרכבו האברים. סן העת ההיא תור חדש, תור זהב, החל ברפואות. מאורות חדשים זרחו ברקיע החכמה הנעלה הזאת ויגיהו את

חשבת האפלה של הדורות המרובים. ובעקב חכמת הנתוח לא אחרה מכוא גם רעותה החביבה, היא הפיזיולוגיה. התורה האחרונה הזאת התאמצה להראות מדוע ולמה נברא אבר פלוני בנוייה ואת יחוסו הרב או המך אל כל הגוף. בדרך הזאת הלכו רבים וירחיבו את דעת הרפאות.

אפס בין חכמי הפיזיולוגיה הכי נכבד הוא: Claude Bernard. הוא היה הראשון אשר הראה בנסיונותיו הנפלאים והחדשים את ערך הכבד בכלכלת הגויה, בהוכיחו בעליל כי תאי הכבד מכינים את הגפת (glycose) אשר, אחרי השפכו אל נחל הדם, ילך וישקה את תאי השרירים (muscles) ויתן להם עז ועצמה להניע את האברים. מן העת ההיא תקופה חדשה, תקופה רבת הערך והמדע, החלה במקצוע הרפאות. היא הולידה מושג חדש, נאמן ועמוק בבת אחת, מחיי כל אבר ומערכו בנויה. היא הראתה לדעת כי, כאשר גנו לא יתקים בלי עבודת הלב או הריאה, למשל, כן גם בריאות היצור לא תוכל היות בלי עזרת כל האברים הפנימיים אשר המבוע הניחה בנויתו, יען כי חלקי הגוף אשר יש להם מטרה ידועה ומיוחדת, ישפיעו נ"כ, חוץ ממטרתם המגבלת, על יתר חלקי הגויה ואבריה השונים. כן הכירו, למשל, כי המבושים (testicules) באדם, אף כי מטרתם המיוחדת היא להכין את הזרע הדרוש לקיום המין, יכלים הימר — לפי המדע — להשפיע הרבה על ההתפתחות המבנית של כל חלקי הגויה הנותרים. את הדבר המודר הזה, לפי מראית עין, כבר ראו גם העמים העתיקים. גם המה ידעו היטב כי הסרום (castration) יפעל לרעה על כל החי. אצל הבהמה יסב הסרום תמיד שומן הבשר ורפיון כללי; הקרנים לא יתפתחו כראוי וגם שאר האברים כמי ישארו על עמדם. האמת הזאת בולטת עוד הרבה יותר אצל המין האנושי. בארצות הקדם, הסריסים המה כמו סקי אלהים אשר קללתו רובצת כם: המה קמנים וחלשים, שרופים וצנומים. הקול החזק, מרת אלהים אצל כל איש איל, יחסר לסריסים וכאוב מארץ ישמיעו דבריהם; אף השער, המראה לרב על כח האדם ואונו הרב, חסר להם. וכמו שמגולות הגויה המבטיות תשארנה אצלם בשפל המדרגה, כן גם יתרו כל כשרונותיהם הרוחניים במצב הילדות. אף אלה אשר יש להם איזה שאר-רוח, מעלותיהם אפילו הנה. אמנם דברי הימים יספרו לנו כי הסריס אריסטוניקוס היה איש-חיל אשר הצביא את צבאות Ptolomé וכי הסריס Favorinus היה כביר-בח אשר העיז להתנגד אל אדרינוס, אבל המשלים האלה מעטים המה מאד, בעוד אשר סריסים כמו Sporos או Photia מרובים כחול גם ברברי הימים.

גם אצל האשה סרום אשכלי הביצים (ovaires) ישיפ לאמ לאמ שמות בכל מבנה גופה ויהרם את כל אבריה. הנערה הסריסה החדל מהתפתח ומהתבשל כאשה. כל יתרון, כל סגולה, המיוחדים למינה, כמו יקפאו מיד וישארו על עמדם. בקומתה, בקולה, בתמונתה ובמנהגה לא תבדל עוד לטובה כמו יעוטיה ממין היפה. גם סרום כאשה באה בימים ישפיע לרעה. אשה כזאת האבר מיד את קולה הערכ ואת מנהג הרך; הזקן והשפם יגדלו אצלה וישווה כמעט לאיש.

המשלים המעטים האלה מראים בעליל כי גם אלה האברים שבנו אשר יש להם מטרה מיוחדת, כמו המבושים באיש ואשכלי הביצים באשה, ישפיעו עוד לטובה על כל הגויה כלה. המדע המתוקן והשלם חקר ודרש הרבה אחרי סבת הדבר הזה. אין פה המקום לספר כבו את כל העבודה הקשה אשר חכמת הרפאות העמיסה על שכמה מרם באה לתוצאה נאמנה ומספקת. אבל כיום כמעט כל החכמים כבר באו לכלל דעה

אחת כי כל האברים הפנימיים אשר בנוית היצור מכינים בלי הרף צוף (secrétion) מיוחד המשתפך לאמ לאמ אל נחל הדם. הצופים השונים המוכנים בתוך האברים הפנימיים יכואו מכל עברים אל הנחל הזה וירצו עמו להשקות לרויה את צמאון התאים השונים.

אולם כמו שהדינמיטאלין, למשל, אחרי הספנה כהאצמוטכא או במעים, השטף בנחל הדם על עברי כל התאים ולא תשקה לרויה כי אם תאי השרירים שבלב, עת אשר תאי השרירים האחרים לא יטעמו ממנה טאומה, כן הדבר הזה ביחס הצופים השונים המשתפכים בלי הרף אל נחל הדם. אמנם עקרי (principes) כלם נמוחים בנוזל המחיה הזה ועמו יסכו את כל התאים החיים, אבל כל תא חי יקח ממנו רק את העיקר המסוגל לו ולמחיתו הטבעית. את הסוד הנפלא הזה גלו כבר החכמים אחרי נסיונות רבים וכבר. כיום הוא עיקר גדול ונכבד אשר עליו הסכימו כבר כמעט כל חכמי הביאלוגיה.

ומעתה נקל מאד להבין איך נולדה על ברכי העיקר הזה תורה חדשה, אשר רק קצה גראה פה, יען אחריתה עוד נעלמה מעין כל איש. החכם המהולל Brown Sequard היה הראשון אשר הורה את התורה החדשה הזאת. בחדש יוני לשנת 1889 בא החכם הזה לפני אגודת חכמי הביאלוגיה ויספר להם כדברים האלה: זקן אחד, בן ששים ושתים שנה, בלה את ימי חייו בחכמה ומדע. ויהי לעת זקנתו, כאשר החל להרגיש כי כחו יעזבהו מיום אל יום וכי גם כשרונותיו הרוחניים ירפו לאמ לאמ, ויקח הזקן מבושי חיה וימץ את לשדם. אחרי כן הכין את המיץ הזה באופן ידוע ויזרקו תחת עורו, ומה מאד השתאה לראות כי גם הוא, כמו הזקן של Faust, שב מחדש לימי נעוריו: כח עלומים מלא כל ברי עורו ורוח חדש החל לפעם בקרבו.

השומעים המשתאים העלו בתחלה על לבכם את האגדה העתיקה המספרת כי Centaure Chiron שכל את ידיו לכלכל את חניכיו: Hercule, Achille במוח אריה, למען תת להם כח לבאים. אולם, אחרי התכונות מעטה, שנו את טעמם ויחוו גם המה את דעתם כי — לפי הטבע — אין כל פלא בדבר המתמיה הזה. המבושים ישפיעו למוכה על האדם, כאשר אמרנו למעלה, לכן אות הוא כי הצוף המיוחד המוכן כם בלי הרף ילך, אחרי השפכו אל נחל הדם, להרוות את צמאון תאים ידועים, אשר בלעדי הצוף הזה חייהם אולי אינם חיים. ובכן בימי הזקנה, עת המבושים יחדלו מעבוד לפי דרכם, החסרון יוכל להמנות ע"י צוף שוה הבא מן החוץ.

הבאור המספיק הזה מתאים ג"כ עם נסיונות החכם Schreiner. הוא הוציא בשנת 1878 חסר בד לחי מן המבושים ויכנהו בשם: Spermine cristallisée; החסר הזה קרוב מאד אל Pirérazine. הוא יכול, לפי בחינות Poehl, להשפיע הרבה על העצבים בכלל ולהוליד את כל המרגשות והשנוים הנעימים אשר חש בגופו הזקן של Brown Sequard. לכן גם מצאה התורה החדשה והנפלאה הזאת נוֹאֵלִים רבים בין החכמים. המלומדים Schiff, Beverdin, Koehar התאמצו לברר את ערך הצוף של נו הצואר המכונה: corps thyroïde. ואף אמנם נסיונותיהם הרבים גלו חדשות ונצורות בחלקה הזאת. המה הראו בעליל את הערך הנשגב של הצוף הזה. כלם יודעים כי במחלות המכונות: crétinisme, goître וביחוד במדוה הנקרא myxoderme הצוף הזה הראה נפלאות, כי בין התרופות המרובות והישנות נגד החלאים האלה רק הצוף הזה יעצור כח להמציא מזור. באור הפלא הזה הוא פשוט. בכל המחלות האלה, הגו thyroïde אינו ממלא עוד את תפקידו כראוי ואינו מכין עוד את צופו הטבעי, לכן בבוא צוף מן החוץ, הדימה והשוה לו, או, ורק אז, ימנה התסרוץ.

גם נמיונות המלומדים von Mering, Minkowski אדות צוף Pancreas גלו חדשות ונצורות במקצוע הזה. ובגלל זה כיום הוא כמעט כלל גדול בתורת הרפאות כי כל אבר פנימי, חוץ ממסרתו המיוחדת, מכין עוד צוף ידוע אשר אחרי השפכו אל נחל הדם ישפיע הרבה על האים ידועים או על העצבים בכלל. רק הצוף אשר עבר באש או אשר נשחת ע"י מיץ העכול יאכזר את הסגלה הנפלאה הזאת.

לכן בימינו אלה שכלו רופאים רבים את ידיהם לנהות מזרז בעזר הצופים הפנימיים. Hammon נסה לרפא את חלשת הלב על ידי מיץ הלב. במיץ העצבים השתמשו המלומדים: Constantin Paul, Babès. הראשון רצה לרפא בו את השגעון והשני — את רפיון העצבים בכלל. הרופא Gross נתן את ליח המוח למְבִי המחלה המכונה: ataxie loco motrice בעוד אשר Golstheider נסה לרפא את המחלות: chlorose, anémie על ידי מוח העצמות. המלומד Grassel החל לרפא את השחפת ע"י מיץ הריאה והרופא Dreaulafoy נסה לנהות את מחלת urémie ע"י מיץ הכליות.

במלים קצרות, על ברכי התורה החדשה הזאת, אשר רק מקרוב באה אל שדה הרפאות, נולדו אמצעים חדשים אשר לא שיערום הרופאים הישנים. אמנם רבים מן האמצעים האלה לעמת שבאו כן הלכו וכל נתיב לא האירו אחריהם עד כה, אבל עיקר התורה הזאת שם כבר ככלע קנו וכל הרוחות שבעולם לא יזוּו אותו ממקומו ומלבד אשר, למשל, צוף הגו (thyroïde) היה למקור לא אכזב במחלות הנזכרות למעלה ומיץ אשכלי הביצים יחשב למעין ישועה במדויים ידועים אצל הנשים, הנה התורה החדשה הזאת האירה כבר חשכות גדולות. מחלות רבות אשר סבתן היתה חתילה בערפל ימים רבים, היו עתה למדויים מובנים ופשוטים. יען נודע כיום כי המחלות האלה באות תמיד בעקבות חלי אבר פנימי ידוע אשר, בחדלו מהכין את הצוף המיוחד לו, יהרם את הכלכלה המפעית ויחסר את המאכל הרצוי לתאים ידועים.

לכן, כאשר יעלה בידי המנסים לגלות את הצוף האכתי, אשר כל אבר ואבר פנימי מכין למען הכלכלה הכללית של כל הגויה, או יעלה לבטח בידם לרפא ג"כ את המחלות הבאות בעקבות חלי האברים האלה, אחרי כי נקל מאד יהיה להכין בחיין את הצוף החפץ ולהביאנו אל הגויה החולה.

ה"בן האבד".

(ציור).

אמו היתה אשה אלמנה מקרמת דנא, שגדלה ופרנסה את בניה ברחם נם בצער משתי פרנסותיה הרחוקות זו מזו כרחוק ימינה משמאלה. בימינה מרדה בר לבן ל"ערלים" ובשמאלה מכה גפה לעגלות. ובשביל שאת הבר מכה באהל נמוי בשוק העיר ואת הזפת בחלק ביתה שהיה לה בשותפות עם ניסה זאב הקצב וירא-שמים יחד, ועליה היה לרוץ תמיד מהתם להכא ומהכא להתם, להשגיח על הילדים, על הרחצה ובבית המבשלת כ"אשת חיל" הגונה — התרגלה כל כך לצעוק עד שנרחה קולה המבעי כלו מפני צעקותיה, וגם דבריה בניחותא נשמעו תמיד בסגנון צעקני. — בעצם היתה אשה טובה וגם שמנה מעט. לחייה היו תמיד אדומות ועיניה עיני התבלת רצות. הסיגר הלבן לא מש ממנה לא בימות החמה ולא בימות הגשמים, רק כמפחות ראשה לבשה חליפות. היא בעצמה לא הקפידה כל כך על האכל ותאכל על הרוב ארוחת הצהרים בערב; אבל פטום בניה היה עיקר גדול בחייה, וכשלא רצו לאכול אנסה אותם בכל מיני פתויים וגם בהכאות ממש.

ואלה המה בניה כסדרם:

לוי יצחק הוא הבכור, קטן הקומה ומפש לכשירצה, לכאורה הוא רק מונג פשקאות בצנעה ומפרנס את עצמו מזה ביושר. ובשעה שאין הבאים רבים, הוא מחזר עליהם בשני בקבוקים מלאים, תחובים באמתחת בגדיו, כדי להקל להם "שכר הליכה". הוא זה כמה בעל אשה יפה פתיה מונגת את הכוסות בנוסח נפשי אחד לכל עובר ושב. והיה אם יחצוף אחד לשלוח אליה יד בתוך כרי שתיה, גם שחוק מעט לא יעלה על שפתיה הפתוחות. במתה נפש איה מבינה כלל מדוע נוהגים בה כך. ללוי יצחק זה קרה פעם אחת אסון, ששכח וחתם שמו ביום השבת בבית הפקודות, ומאז נזר עליו מרא דאתריה שיהיה ל"בעל השובה", כלומר: לצום מדי ערב שבת בשבתו ולהלקה במלקות ככל "יום כפור קטן". הוא בעצמו הוסיף מדיליה לדקדק מאד ב"דגים לשבת" ולקדש מעתה תמיד על היין ולא על החלות כמו שהיה נוהג קודם החטא...

משנהו אליהו, בעל שער וגדול פי שנים מאחיו הבכור. הוא נשוא אשה מכוערת מאד ועוסק בממכר תבואות כנהוג. בשעת הפנאי הוא "ירא שמים" גדול ואעפ"י ש"עם הארץ" נמור הוא הרי הוא נחשב ל"קהל חסידים" אחד. שייכותו אליהם היא בבחינת בעל התוף כמשפחת ה"בלי-זמר"; ובשעת המחלוקת עם חסידים אחרים היה הוא המכה הראשי בידיו העבות.

אחריו באה צירל הנשאת. גם בבגרותה כבר היתה כחושה מאד ועיניה רכות. אבל בעלה משה'ל היושב על שלחן חותנתו ונר בחדר-הקטן הסמוך להחדר הגדול, הוא כחבכה יותר מנופו וטובה היא לו מעשר "יפהיות". בשעת הפנאי היה עוסק

בבנין בתים מנייר. שזו לפניכם בתים ממש עם גנים וחלונות, מעלות ומורדות, גם ארבת העשן ועוד. בלילה היה מדליק נר קמץ בבתים פנימה והאור חדר מבעד החלונות של זכוכית כבבתים ממש. הדבר הנפלא הזה היה מפורסם בכל העיר. תמיד השכימו והעריכו אנשים לראות בעינם את „פלאי הפלאים“; אבל לאסונם מצאו לרוב את דלת הדרו סגורה...

אחריה באו ה„נערות“, כלומר מרים הקמנה, מעט חולנית וחלושה בעלת-חן, והבכורה הימנה צפורה היפה או „אדונית“ סתם. מרים היתה ממונה על מקבר הזפת ועל עסקי הבית ויד ושם לה גם בבית המבשלות; וצפורה לא התערבה במאומה והשבה בודדה כל הימים מבלי מעשה או מחשבה למעשה.

יפיה היה כל כך רך וצנוע עד ששום אדם לא הרהיב לעבור בה עבודה, והדבר היה מובן מעצמו שהיא „אדונית“. עליה רק לשבת על החלון או להשען על כרעי המשענה — דבר לא חסר לה וכל רצונה נעשה, אבל כליז-נפשה הציק לה בלי יודעים והוסיף לה ליות חן לוקחת נפשו. כשעמדה בקומתה הזקופה והגיעה במקלעות שערותיה השחורות והפתוחות לשני עברי פניה הכהים וארוכים מעט, או לא יכול כל איש לעמוד בפניה. לעפעפיה הרכות היה מין צניעות מלככת וידיה הזכות — אין כמהן ליפוי. היא לא שחקה ולא הצהילה פניה, אדרבא, מעין עוצב רחף עליה תמיד. בין הערבים בישבה בודדה על יד החלון היה עצבונה מעין רחמי-אם. היא לא ידעה מה לה, אבל יפיה דרש את תפקידו.

ובין שני הנערות בא עיקר אותו הבית: ה„שה העלוי“, עלוי ממש בעל זכרון ובעל השגה גם יחד. אמו נשאה אותו על כפיה, ודרו זאב, הקצב והירא שמים, חפץ לקחת את היתום בעד בתו היחידה העורת מעט וישלם בערו „שכר למוד“. והשה למד עם יוסף בן הרב אצל „חריף העיר“, ציירו לעצמכם: עם יוסף בן הרב דעיר לכד השה בן האלמנה! ויש שהיו אומרים, שהשה למדן יותר גדול מיוסף שגם הוא למדן גדול.

ו„חריף העיר“ שמפיו היו לומדים היה גם שפש גדול ומתבודד בעליתו רובא דיומא. מתחת העליה היתה חנותו ששם מכרה בתו תאנים וצמוקים ושאר פירות יבשים ותחת החנות במעמקי הארמה הלחה ה„חדר“ בכבודו ובעצמו. ולפי שמן הקבר הזה היתה מעלה ישרה למקום הצמוקים והתאנים והמורה עוסק בעליתו ביחודים, היו הבחורים הבודדים נוהגים לנגוב מעט כסף מאת הוריהם ולעלות את המעלה כדי להחליפם באותם הדברים המתוקים מדודים ושקולים מאת ה„יד הנחמדה“ — אסתר היתה בעלת אותה היד הנחמדה, הבת הבכורה של המורה ועקרת ביתו, מפני שהאם שכתה פעם אתה ותמת, ואשה אחרת לא באה אחריה כנהוג.

אסתר היתה גם יפה מעט, אבל שניה העליונות היו גדולות יותר מעט ובשחקה התגלו ולקחו חנה. ככ"ו קבלו הבחורים הצעירים „נתת רוח“ הימנה והיו מושכים אותה באזניה בחנה.

וכשנודע הדבר ל„בעלי הבתים“ היה ארבעה שבועות רצופות „חלול השם“ גדול. התלמידים יצאו מרשות החריף והצמוקים לרשות אחר. החריף בעצמו אגוס היה לרדת מ„יחודיו“ בעליתו אל החנות ממש ולעזור לאסתר בפרנסת הבית, ויוסף והשה נתפסו מעול ה„חדר“ לנמרי והתחילו ללמוד בבית המדרש, פעם בתורת חבר ופעם כ„עוקרי הרים“ המנגחים זה את זה בהלכה.

כאמור, היו להשה כשרונות, אבל לא היה מתמיד כיוסף בן הרב וגם היה רמאי מעט בלמדו, כלומר אחזו את העינים ע"י תגבורת השנתו. ויהי כאשר גברה עליו יד יוסף ויחל לעלות עליו בלמדנותו, חלש דעתיה דהשה והלך ונעשה משכיל. לו היה הכל מותר מה שלבחורים אחרים היה אסור, כאשר אמו נתנה אותו להגות גם בספרים חזונים שלא ידעתם כל עיקר; וע"כ השתמש בהתר זה לעלות על חבריו. והשה נעשה למשכיל ול"בעל לשון" גדול. ואת ידעו מעתה כולי עלמא שאין ערוך למליצותיו ושבוה כמו גדול.

לאסונו לא היה מהיר בכתיבה וכתב ידו היה מכווער מאד. האותיות היו מגושמות ועקומות, המורים לא היו ישרים וההפסק בין מלה למלה לא היה יותר מבין אות לאות. גם הוא בעצמו לא היה יכול לראות את כתב ידו המכווער וקשה היתה עליו מלאכת הכתב בעת אשר "עשתנהויו היו כמעין המתגבר וכגלי הים דא לדא נקשין" (לשונו כמשו). וכיון שראה שהדבר כך הוא החל להשתמש באחרים, כלומר קכץ לו בחורים קטנים מ"פרחי המשכילים", שישבו מדוי צהרים בצהרים בחדר הגדול לאסו והמה כותבים מליצותיו מה שהיה אומר להם בעל פה.

ויהירות גדולה היה מרגיש בעת שהיה מוליד את "הגניו". את בגדו העלין היה מסיר, את כובעו דחק אל הצד, שתי ידיו שם באמתחתו והוא צועד עקב בצד אגודל ואומר בקול רם: כקרוח אש המסים כפקידה לפקידה כן חתי על השמים ועל כל צבאם. רוחי רוחי רמות מללה ונפשי עיפה כתנין במדבר מבין עפאים יתן קול — אראלים, אראלים, התקבצו מארבע רוחות השמים וקראו עלי מספר כתנים, למה רגשו רגשותי והגני יהגו ריק...

וצפורה שחקה בראשונה על צלצול המלים הריקות האלה אשר גם פירושו לא תבין— אבל לאמ לאט התרגלה את ה"מליצות" ואת הכותבים התמימים, שבדחילו ורחימו היו בולעים כל הגה היוצא מפי השה שהיה בעיניהם כמלאך אלהים. ושם בין הכותבים גם שמחה היתום, נער רך ויפה ויתום. אמו מתה שלשה ימים אחרי לדתה אותו וישא אביו ישעיה את אחותה הצעירה, תמה ומובת לב. עד שנת השתים עשרה לא ידע שמחה כלל שהוא יתום והיה קורא לדודתו אם והיא חנכה אותו ברחמי אם. אבל כשהתחיל להניח תפילין שנה המימה קודם הזמן הרגיל ונדוע לו שיתום הוא, התחיל להתקומט באמו חורגתו והיה מפורסם בכל העיר ע"י ריביו עמה. וכל כך התרגל בזה ודחק את עצמו בצעריו אלה עד ששחפת נולדה בו שנתנה לפניו הזכים מעין חן.

צפורה עמדה תמיד על גבו בעת שהיה כותב על הנייר, וברכות הימים התחילה להרגיש שאוהבת היא את שמחה. הדבר לא היה ברור לה כל כך, אבל בעומקא דנפשה היתה אוהבת אותו, ומאותה שעה שנגע ראשו בה בעמדה מאחוריו חשקה גם נפשו בה לפי דרכו ויבוא ל"שעות המליצה" בלב שמח ובעינים מושכלות. "שכר מרחה" של כותבי המליצות האלה היתה תרשות שנתנה להם מהשה להעתיק מליצותיו גם בעד עצמם. המה חזרו על הדברים בעל פה ובעזרת איזה פרשיות מתנ"ך ואיזה "חתיכות של דקדוק" שסגלו להם מהשה נעשו גם המה ל"מליצים אבירים" ולבעלי לשון והשה לא היה בזה יחידי... ואותו דבר היטב חרה לו. ובתוך כך גברה ה"השכלה" מעט בלבבות בני הנעורים ויחלו להתנגע לעזוב את ה"מבואות האפלות" ולברוח למקום חכמה. אותו דבר לא היה ברור להם כל כך,

אבל כלם אמרו לעצמם: נחוץ הדבר שנברח כדי להשתלם בלמודים... ואותן האמירות אנרו את כלם ללב אחד ורצון אחד. ככה התאספו בצנעה, יעצו עצות ויבקשו תחבולות להקים זממי לבם, עד שבאו לידי גמר שטוב הדבר לשלוח אחד לפניהם לכ"ן יראה מה יה למודים ואיככה עושים את הדבר? והיה כאשר יישר הדרך לפניהם ולכו כלם אחריו. מוכן מעצמו שהנבחר היה השה.

והשה היה שמח וטוב לב על המקרה הגדול הזה כחיו ובהתלהבות גדולה היה מדבר על "מלחמת האור עם החשך, הדעת עם האפל" — גם הצעירים היו מכינים א"ע למלחמה, כלומר להספיק להשה היוצאות הדרך.

והגנבות מתחילות בכלי כסף. כשכיל זה נוגב מולג זה כוס או סכין, זה הדם של מצות זה "שמורות" סמל. וכלילה אחד נאסף הכל והושם בשק קמן שכרו על צוארי השה.

באמצע הקיץ היה הדבר במלא הירח. הלילה היה יפה והעמקים עוד עומפים בר. רוח צח ינשב וימלא את העפאים באותה שירת הליל המהורה הבאה הרחק מארם העיר. שם בפנים העיר אבותיהם, "בני יושבי חשך" יושבים ביראתם וקוראים "קריאת שמע" שלפני הכמה ובין הד העמקים עומדים הבנים ונפשותיהם נשואות למרחוק...

השה שמשכמו ומעלה הוא נבוה מהם, עומד באמצע עם שקו על צוארו וראש הבחורים מרגיז את קדושת השעה ומדבר אליו בעם חבריו כהאי לישראל: אתה הולך לפנינו להורות לנו את הדרך בו ישכון אור... חזק ואמץ והיה לנו לעינים... למה נשב בין חשוכים מורדי אור? קומו לעבודת הדעת וההשכלה בת השמים...

והשה עונה לעומתו: ידעתי את מלאכותי... כקדוח אש המכים בן לבי בי יבער נראתי אפלה מנרדח... היו שלום... חזקו ואמצו ואל יפול לבבכם... אנכי אקריב את נפשי על מזבח הדעת... הנה! לבי בי מתפוצץ לרסיסים בראותי אבדן עמנו... כקדוח אש המסים...

נשיקות ארוכות. שמחה בוכה מאין הפגות. והירח מאיר מלמעלה ומכים למטה באיזה צחוק עצוב, כן גם יעשו כוכבי השרת.

וממחרת היום היה רעש גדול בכל העיר דוב בא — מקום המאורע; — בשני כתי הכנסיות ובעשר החנויות מתרעשים וצועקים, האבות מכים את חננים והבנים צועקים. "ההשכלה" מקוללת בפי אנשים ונשים והאלמנה עצמה בוכיה גם צועקת בבית הרב; הבה לי את בני! בנך באשכו.

— מיום הוסד הארץ לא נשמע כדבר הזה שעלוי יברח להשתלם בלמודים — יום של משיח בא — כולם ישתמדו בעוה"ר — האבות אשמים — הרב הוא אשם — נתפלל לאבינו שבשמים — נבך, נבך, נבך — יהודים עשו תשובה — נלחם מלחמת השם עד ערקתא דמסאני — אלי אלי למה תעובנו? — רבונו של עולם, חוס ורחם עלינו — למה יאמרו הגוים? —

קולות כאלה היו נשמעים בערבוביא משך שבועים, ואח"כ — נשתנה הדבר. המפחדים "מיומו של משיח" התחילו לאמר לעצמם שסוף כל סוף הכל למובה... השה זה ישתלם בלמודים במדינת הים עד שיעשה ד"ר, אח"כ יבוא אל עיר מולדתו מסובל בכסף ובוהב, בסוסים דוהרים יבוא לכאן כמו שעושים ד"רי מעלה כך ויחלק לכולם כתנות כיד המלך. השה בעצמו הוא קרוב למלכות... הן אמנם הוא מנולח; אבל מה בכך, הוא מרפה ואנורתו כשרה...

ובמרים נעשה השה קרוב למלכות נאלם דומיה ולא הודיע לרעיו לא דבר ולא חצי דבר.

בעיקר הדבר לא נמע כלל למדינת הים רק לאחת מערי בסרביין. את כלי הכסף כבר המיר בכסף ממש ואת הכסף ממש פור בהתר ובאיסור בזמן קצר — אח"כ נעשה מורה לשפת עבר באיזה כפר, ויהי בחמרו את שפחת הבית, שבאמת היתה ראויה לכך, הכה אותו בעל ביתו ויגרש אותו מעל שלחנו. בקישינוב הכירה לא מצא תלמידים ויהי כאשר תקף עליו רעבונו התחיל לדרוך יין ברנליו ומלחמת „האור עם האופל" שכח לגמרי.

רעיו שבדוכבא לא ידעו מזה, אבל כיון שעברו ימים וחדשים וממנו לא נשמע דבר החלו להתיאש הימנו. ובדיעבד בחרו את הדבר לשדך את עצמם בכלות עם נדן הגון. וכדי לקיים „מצות השכלה" בפירוש התנו לראות את הכלה קדם האירוסין; והמהדרים מן המהדרים דברו עמהן איזה דברים ממש ויהי הדבר למאורע גדול...

רק שמחה לא „שדך את עצמו", כי לבו עגב על צפורה. וגם צפורה נפא חלטה מעט מעט שנתפרדה החבילה. אח"כ נפלה בקרחת אמתית ובעלות חומה למעלת הארבעים התחילה לצעוק בקול רם: כקדוח אש המסים כן לבי בי יבער וכי. שערו בנפשכם, היא הגערה העבריה שאינה יודעת גם מלה משפת עבר כנהוג, היא אומרת פסוקים ושברי פסוקים בעל פה...

סוכן מאליו שהדבר היה „רבוק" רחמנא ליצלן. והרב כתרבי עשו לה השבעות כנהוג, כרכו סכין בעלים ישנים ממפר רויאל המלאך והניחו אותו מתחת לכרה, גם מרק נתנו לה לשותות ששמה מחקו אותות השמן וכל כת דיליה.

הקדחת והרבוק חלפו בע"ה, אבל צפורה לא שבה לאיתנה כראוי. רוחה נשאר כהה ותמיד ישבה על רגליה מבלי דבר ועשה דבר. בשמחה תחשוב, ואינה רואה אותו מיום חדל להעתיק בכתב מליצות אחיה שבעל פה. עצובה חולנית היא, נפש אברה את הפקידה.

ובאחד הימים, אחרי שהשתקע הדבר לגמרי, שב ה„בן-האובר" לעירו, והעיר נבוכה... הוא לא בא במרכבה רתומה לסוסים דוהרים, בלא כסף וזהב ובלא תעודת ד"ר — רק איזה פאות קצרות הביא אתו, כובע עגול נמוי על הצד ואיזה „קצוד" בעליונים. בכלל שמן מעט ב„כרכי הים" וגם שפמו החל לבצבץ.

והוא אינו בא אל בית הכנסת, אינו נראה למכיריו שמלפנים ויושב בית הוא כל הימים.

ואיזה ממכיריו מתעדרים לבוא אליו, לחקור ולדרוש ממנו על ארות כל המאורעות שלו בשדה הלמודים...

והגה הם באים, גם שמחה בתוכם, וכולם באים הביתה אליו כמהבישים, ועיניהם נשויות לקרקע הבית.

צפורה יושבת על המשענה ומשתוממת למראה הבאים — השה לא ידבר דבר... רק לפתע ישמיע מלה הקשה „נימשבו!"

המלה הרוסית הזאת עשתה רושם על הבאים: אם כן — המה חושבים לנפשם — הוא כבר מדבר בלשונם... ואיזו „יראת הרוסמות" כבר באה בלבבם.

והשה יושב כמו „על גחלים"... הוא מתביש ומלא חימה... אינו יכול להושיע לעצמו... הוא קם מעל כסאו ולוקח את כנורו מעל הקיר — בכרכי הים למד גם לפרוש

מעט על הכנור, כל החכמות למד שם — ויחל לפרום כעט, בקול רומה לדבור איזה רב בלשון שפחתו, הכל מקומע ומנומנם.

לפתע בערה חמתו בו וירם את הקשת על הבחורים העומדים משתוממים כמו להכותם: צאו מכאן שקצים! למה באהם אלי?

ובנעת הקשת על ראש שמחה, קפצה צפורה מעל המטה — היא כבר רעדה בנפשה כל רגע עמדם והכל סער בקרבה משכבר הימים... — בשחוק מהול בככי שכיח אצל תולי העצבים חבקה צוארי שטחה ותקרא: אתה הנך בני, בני האובד...

שנים עברו...

שמחה כבר מת בחולי השחפת. צפורה כחולת-רוח יושבת שוממה. והשה המכונה ה"בן-האובד" מעתה כבר נשא בת דודו הקצב וירא שמים, והוא גם הוא ירא שמים במקצת. את הלמודים והמליצות, ההשכלה יחד עם "קרוח אש המסים" כבר שכח והגדו מותר בהבואה ממש כהונן, נוסע לימות השוקים, מרמה ומוכר וכו'. בתוך כך חבר הוא לחברי ש"ס ולשגנו ממללה רברבן בכל בין מנחה למערב. בתוך כך אינו רואה חיים טובים עם אשתו המכוערה, גם אינו מקדש על היין שהחל למאסו מיום בצקו רגליו ע"י הדריכה — זוהי שאריתו מימי קדם...

רק יי"ש מעט הוא שותה לעתים פנויות, באיזה בין הערבים. לא בכונה, רק עפ"י מקרה כשאחיו לוי יצחק אינו בביתו הוא הולך לשם ע"מ למוג לו את כוסו מניסתו היפה. לא בכונה, רק עפ"י מקרה הוא שולח אליה יד; אבל היא אינה יודעת למה הוא עושה לה כך?

עוד אחת: כשטריבים עמו בהקליו ע"י איזה "עליה" ודכותיה, או קוראים לו כנויו בפניו לאמר: "בן-האובד".

מיכה יוסף ברדיטצבסקי.

בלין.

לודוויג באמברגר .

במות ה"גאטן" הזה אבד ליהודים אחד משרידי האנשים הגדולים והמצוינים באשכנז: בכשרונותיו הנפלאים ובעמדתו הגבוהה בעניני המדינה היה למו לכבוד ולהפארת . רבני ימיו ומפעליו בכלל היחקו בעתונים האשכנזים; ואנחנו לרגל המלאכה אשר לפנינו, נעביר פה רק את פעליו אשר פעל בדברים הנוגעים ליהודים, כאחיהם ובן דתם .

באמברגר נולד בעיר מננצא למשפחה עתיקה ונכבדה בקהל עדתה, וכחבלי אהבה היה קשור תמיד לעירו ולמשפחתו . אמו הוקנה ממשפחת בישאפסהיים היתה דגולת מבנות גילה ברוחה הכביר השואף שלמון ובחכמת לבבה לדעת ולשפוט במננצא עירה הקמנה על הסכנות המרחפות על העיר פאריז... ובאמברגר, ככל האנשים בעלי גפש, התפעל תמיד מרוחה העז ומדעתה המצוינת, ויוקר מאד את הפעולות לטובה אשר פעלו עליו בני משפחתו עם אמו הוקנה בכלל. ובכבוד והדר זכר את פתגמיהם המוחכמים וכללי החיים, אשר נשאו על שפתותיהם, כללי החיים המלאים תקוות ומנסות, ודרושים לכל איש חרוץ ורב פעלים .

עד כמה יקרו בעיניו נכבדו הפתגמים האלה די להזכיר, כי חפצו היה להביא זכרון בספר כל הפתגמים והמשלים והשנינות, אשר שמע מפי משפחתו ומפי אנשי מננצא, עיר מולדתו, להראות את המרגליות הטובות ופניני המוסר ודרך הארץ, הצפונות בהם... אבל, לדאבון לב, לא הוציא חפצו זה לאור .

שנים רבות ישב באמברגר מחוץ לארצו, אך רוחו ונפשו היו נתונים לארצו ולבניה. ואך יצא יצאה „אחרות אשכנז", משאת נפשו בהקיק ובחלום, לאור, שב אליה ויקדש את כל כחות נפשו הגדולה לעבוד את ארצו, ארץ אשכנז ולשמור עליה מכל משמר, ויהי צלה על יד ימינה בכל הליכותיה המדיניות, אשר הלכה בהן...

עיני לודוויג באמברגר הביטו תמיד למרחוק, כן בעניני החיים וכן בעניני המדינה... כשרון סופרים שבו העלהו עוד בימי חרפו על במת הספרות ויעש בה חיל עד יוכו האחרון, ו"היהודי המננצי" כתב אשכנזית כסופר מומחה ומנוסה. הגיונו שנון חד כתרב פיפיות, ושפתו על פי רוב קלה ונוחה, גם כתב צרפתית כאחד חכמי האקאדימיה הפאריזיות... וכן מושלה לו לשונו לדבר וידו לכתוב אנגלית ככל העולה על רוחו. ויהי ככן בית, בקי ויודע ספריות עמי אירופא המשכילים, אשר על כן נסב ורחב חוג השקפתו ויהי בדעותיו לאורח כל הארץ. ובכל זאת לא חסרה בעבור זאת אהבתו לארץ מולדתו אף כמלא נימא .

בעניני המדינה נמשך ל. ב. שנים רבות אחרי ביסמארק וימ לחפצו. ובכל זאת לא נמלס מתלונות, אשר הלינו באשכנז על בעלי המפלגה הליברלית, שעליה נמנה גם באמברגר, זה עשרים שנה. ואינו שמעו תמיד קול קורא מאחריו, כי הוא בן התערובות (Sujet mixte). גם עזי הפנים שברור, עדת האנטישמיים, התנפלו עליו וישליכו עליו שקצים, כי הלא הוא נולד יהודי, גם לא הפיר בריתו, ושני החפאים האלה דים

תמונת לודוויג במברגר

לעזור עליו חמת החשוכים האלה ולהתאונן עליו, כי הוא שכיר חברה, כל ישראל! לשפוך את רוחה על הפרלמנט האשכנזי ועל חקיו ומשפטיו, ויקראו אחריו מלא, כי הוא כאיש יהודי שחציו צרפתי ושקבל תערובות השכלה מעמים שונים, לא יוכל להיות אשכנזי גמור ועל כן הוא מסוכן מאד לאשכנזים ולארץ מולדתם.

כהסופר הנעלה ברתולד אויערבאך ויתר אנשי המופת ביהודי אשכנז, אשר בלב דוי ונפש מרה הביטו על הרוח המשחית, רוח האנטישמיים שפרץ באשכנז וישם לאל את כל תקותם וחזיוני לבם המובים אשר חזו לרגל חפש הדתות, ויחדלו לקחת חלק בחיים הכוללים של ארצם האהובה להם, בן מרה גם נפש האדם הגדול הזה, שבתה שמחתו כאז ראה ונתון אל לב, כי ויקי השנאה לעם ישראל, הלהמים באשכנז זה מאות בשנים, ואשר דמה בנפשו כי כבר הלכו הלוך וכבה, לא עממו גם עתה, ורק דרוש להם נבור חיל, אשר ינצח עליהם ואז יבערו וילהמו עד היסוד את כל אשר ימצאו בדרך, והשחיתו כל חלקה טובה וכל נטיעה נחמדו, אשר נמעו נומעי ההשכלה בטאה התשע עשרה המהוללה...

היו ימים אשר גם נסיך הברזל ביסמארק, אשר עינו היתה צרה לפיר ההלות לאיש, אף כי ליהודי, הלל את באמברגר, כי הוא אוהב ארצו ומולדתו ודורש טובת אשכנז בכל לבו ונפשו... אף כי היה באמברגר מבני המפלגה החפשית ורוחו נמה לממשלה-עם מאז מעולם, ודעתו והשקפתו על עניני המדינה הפנימים היו שונות מדעת נסיך הברזל.

כבר מודעת זאת, כי בשנת השבעים היה באמברגר אחד מעוזרי הנסיך ביסמארק להפך עצת ממשלה הקן, שחפצה להיות בודדה במועדיה. כמו בשנה ההיא בוורסייל, כן אחרי כן בברלין, ווארצין ובפרידריכסרוהע היה באמברגר לא אחת מרואי פני נסיך הברזל, והנסיך התענג בחברת היהודי המדיני והסופר טוב-המעם, אף כי באמברגר לא מנע בתוך חכו את מערכי לבו השונים ממערכי לב ביסמארק.

גם בספרו אשר כתב על אדות: „מחשבות ביסמארק וזכרונותיו“ הגיד ולא בחד את הכבוד הגדול, אשר לבו ירחש להאדם הגדול, אביר האנשים המדיניים בשנות המאה הזאת. אבל גם שם הגיד הנות לבבו בלי משא פנים ונמיה לאחת המפלגות, ואחד ממשפטיו היה: כי ביסמארק לא היה אנטישמי, רק איש מדיני, טכך רגלו ועד קדקדו, גם בשאלת היהודים.

כמו כל האנשים הגדולים, אנשי השם כלאקער, רפאל קיש, יאקאבי, לדוויג לעווע ויתר המדיניים החפשים בדעותיהם, כן היה באמברגר: לא הסתיר את יהדותו ולא התנכר אליה... ובכל רמ"ח אבריו ושם"ה גידיו, בכל תקף סגנונו הנמרץ והשנון ערך מלחמת סופרים על כל אשר זדה לדבר תועה על אחיו ולנגוע בזכותם המדינית. בשנות השמונים, בעת אשר התגעשו האנטישמיים כים נגרש, הוציא באמברגר לאור את ספרו הנשא והנעלה: „אשכנז והיהדות“, בו הראה השתוותם הגדולה בענינים רבים המביאה תועלת לשניהם יחד.

בעת ההיא חרץ היינריך פאן טריימשקע משפמו הקשה על יהודי אשכנז בספריו השנתיים (Preussische Jahrbücher), וכרגע התאזר באמברגר עז ויהרום את דעותיו החזקות של טריימשקע כמאמר ערוך בספר החדשי: „Unser Zeit“ היו"ל בלייפציג שנת 1880, חוברת ב', ואחרי כן יצא מאמרו ההוא בחוברת מיוחדת. בו נראה כמו בראי מלמש רוחו הנשגב של באמברגר והשקפותיו הצרופות על עניני העמים ושאלות החיים. בראשית דבריו הוא אומר, כי התנועה הנמרצה והשנאה הישנה, שהתחוללה זה

מחדש באשכנו על היהודים, איננה נובעת מעמק לב העם, מבצע והשקפותיו, אך ספירות ידועות המציאו את השנאה, באופן מלאכותי, מסכות שונות, מהן שכבר גלויות וידועות ומהן אשר לע"ע הן חבושות במסמן.

אחרי כן ישים פניו אל מרייטשקע ויקרע מעליו כסוה שופט המים, שופט חפשי מנמית לבו... ויוכיחו, כי אחרי צאת לאור מאמרו המעטה קלון על ישראל, התפארו בו הקנאים, מורדי האור וראשי בני בריוני, באמרו כי מרייטשקע להם הוא. ואשר על כן בצדק יחסדוהו היהודים, כי עורר ריבות להיות לבר סמכא לאלה בני הבליעל, אשר מכהבי פלטהר וגרופים הם אומונתם לעשות בהם עושר, ויהן חומר בידם למפול על היהודים עלילות שוא ותואנות כזב, ככל אשר ישים חפצם הנתעב בפיהם, אחרי כי יש להם על מי שיסמכו.

מרייטשקע — כן יאמר באמברגר — חרץ משפטו הגם: „כי היהודים הם אסון לאשכנז“, אבל תחת להראות זאת באותות ובמופתים, כיאות לסופר דברי הימים, ינהום על היהודים בזעם לשוננו ולא יאבה, או לא יוכל, לחקור ולבחון את סבות האסון שהוא אומר, ולהביא עצה איך להסיר את הסכות האלה בתחבולות שונות ולשים את העקוב למישור, כיאות ליושב ודורש בקתדרא.

כסופר דברי הימים נאמן, היה עליו החלה להתבונן ולחקור כמה תחול עוד באשכנז קללת הבכורה הרעה, שנשרשה בה מיטים ראשונים, ימים שהחשך וקנאת הדת שלטו בה לרע להם וליהודים.

כידוע בינה לעתים וכאישי ישר היתה עליו החובה להוכיח על פניהם את עון אלה הבוצאים מרף להם בהעירם בהמון העם את החיה הרעה הנרדפה בו ולהעיד בהם לבל יוציאו משפטים מעקלים חרשים להצדיק את השנאה הנושנה, אשר כבר אבד עליה כלח... עליו היה להוכיחם, כי נהפוך הוא: ריב הדת ושנאת אחים השחיתו את אשכנז ויכלו לשדה וכוח עצמותיה זה כאות בשנים, ולא נתנו לה להשתכלל ולחיות חיי מדינה כיהר שכניה, העמים הגדולים.

אשר על כן יוכיח באמברגר, כי מרייטשקע השופט המים, הנושא משפטו על נר ואדם, בעצמו איננו נקי בשנאה קרוטה, נחלת דורות ראשונים, ובמקום אשר חפץ יחפץ להיות רופא, נגלה פהאם כי חולה הוא; בעורו ובכשרו, בחלבו ודמו נקלמה הרעה המשובשת להביט על היהודים כמו על „גרים וזרים לארץ אשכנז“... כאז מעולם היו ויהיו אנשים, אשר באש קנאתם לרעיון לבם החביב להם, ישנו ויאמינו כי ירום ונשא וגבה יהר אם ישימו לאל את הרעיון החביב ללב אחרים... והרוח הלאומי הוא עלול יותר להתשוקה המזרה והשניאה הגדולה הזאת. הלאומי קצר הראות ידמה כנפשו, כי בהתפרץ שנאתו ללאום אחר הגדל בזאת אהבתו לעם מחצבתו... ומהשנאה לעם אחר, אשר מחוץ לגבול ארצו ישכון, הלא אך צעד אחד לשנוא את אחיו, העם היושב בארצו, אם אך ידמה לראות בתכונת נפשם פרטים אחדים, שאינם בתכונת נפשו וגזעו — לפי דעו...

כי מרייטשקע חלה בכחלה הלאומית הזאת תעיד החלמתו שהחלים, כי רדיפות היהודים, שהתפרצו בשנת 1819, הן תולדות הרוח הגרמני, שהתעורר בימים ההם לתהיה... אך כל תחבולות מרייטשקע לא תעמודנה לו להוכיח, כי היהודים גרים באשכנז, וכה יאמר באמברגר במגלת ספרו (שם צד 12): „היהודים היו תושבי אשכנז עוד בתחלת תקופת דברי ימיה; על נהרות רהיין ודאנוי ישבו עוד בימי הרומים, בתחלת ספה"נ. מסעי הצלב וקנאת הדת, בימי הבינים, היו נסכה להברילם לרעה, ולשלול בתיהם

ורכושם... אחרי כן יאמר: איך שהפעל התמונות שבמים שונים בעם ועם, לא יוציא שום בר דעת משפט מעוקל, לצרף ולנקות את הלאומים העצומים בארצותיהם הגדולות מכל סיג התמונות עד שיעמדו על יסוד גועם הקדמוני; ונהפך הוא: כל העמים העומדים על גרם מעלות החכמה וההשכלמות, גדלו ויעצמו מתערובות שבמים שונים. ואומרים אָמור, כי זה הוא המלח שהעמידם על רגליהם והשניא את כחם.

בהתול חר ולעג שנון מבקר ב. את דברי מרייטשקע ועל חמתו על היהודים בגלל טבע גועם השונה ממבע הגוע הנרמני. על פי הכלל הזה יהיו כל היהודים הנאים במסרת דת לומהער, גם אלה שאבותיהם ואבות אבותיהם היו יהודים, פסולים מלבוא בקהל האשכנזים... ובכח המשפט הזה נרחיק גם ממערכות החיל ושרי צבאותם את כל אלה, אשר אבותיהם התחשבו על גוע בני שם...

גם יחלים באמברגר כי היהודים לא התקברו ולא התמוגו עם כל אומה ולשון עד להיות כמעט לאחדים כמו עם העם האשכנזי, ולא לבד באשכנז, כי גם מהלאה לנבולות אשכנז: בצרפת, בבריטניא, בארץ הים התיכון ובכל מקום אשר היהודים ידברו בשפת ושארגאן, הנה רוב מנינה ורוב בנינה של השפה הזאת הוא — אשכנזית. רוב היהודים באירופא לא הורגלו לכל שפה ולשון כמו לשפת אשכנז והשפה היא הד קול הרוח, ואם נשים אל לב את כל הגזרות והמצוקות אשר הכבירו על היהודים את עמל החיים באשכנז לפנים, וקצתם מכבידים עליהם גם היום ובכל זאת החזיקו בה מעמד בכל העתים ובכל הזמנים, אז נבוא לירי החלטה, כי הרבה תכונות כוללות נפגשות בשני השבטים האלה, המראות פעולתן לטובה על שניהם והם הולכים ומשתכללים ומשתלמים זה מזה... נמיה אחת להם לחקרי הנפש והלך הרוח. היהודי והאשכנזי מטבעם הם בני שפק ותפונה. הנמיה להגיונות מפשטים המבטעה במבע היהודים והאשכנזים, גם הכשרון להתאורח בכל הארצות מיוחד הוא לשניהם, שניהם ילמדו מהר את נמוסי העמים והארצות שבאו בהם, ויסגלו להם שפתם והשקפתם... גם כח אחד להם לחשוב מחשבות ולהנות דעות כן בעניני פילוסופיא וכן בעניני המסחר. האשכנזים הם הסוחרים הנבחרים מכל סוחר העמים כיהודים. אך גם סגלות מיוחדות ותכונות שונות יש לכל אחד מהם המשנות את האחד מרעהו שינוי נמרץ...

בפרט הראה באמברגר את משונת מרייטשקע הקנאי על החלמתו שהחלים: כי סכנה נשקפת לדת לומהער כיהודים... ויראה לו באמברגר בעליל, כי כל הבקרות והריסות בדת לומהער שהיו על ידי הפילוסופים וחוקרי הדת על פי השכל, והוקרי המבע, כלן אך מעט אשכנזים מלדה ומבטן יצאו. פִּיכמע הפילוסוף האשכנזי, תפארת גאון מרייטשקע, שאמר עליו, כי הוא האחד והמיוחד בגבורי הלאום האשכנזי וטהוריה, הוא המיף מהקתדרא שלו בבית טדרש המדעים בעיר יענא לאמר: „בעוד חמש שנים תחדל דת לומהער באשכנז, כי הדעת היא דתנו". גם החפשים בדעותיהם כמו פוילוס, באאור שמרויס, פִּיעירבאך, שאעזנהויער, פאנמ, בוכנער, מאלעשאם, האקקעל ועוד, אשר מי יוכל לספור אוהם ולקראו בשמותם, הם כלם אשכנזים טהורים מתערובת גוע אחר...

בהוכחותיו הנאמנות וראיותיו החזקות הרם באמברגר בלי חמלה את כל התואנות אשר התאנה מרייטשקע ליהודים, כי הם אשמים באסונות אשר באו על אשכנז... וישאלו באמברגר להגיד לו מה אשמו היהודים אם תפוחי אדמה לא הביאו פרי... אם ריש ועוני בשלעזיען העליונה... ועוד ועוד... מסקנת דברי באמברגר היתה, כי, לפי

דעו. צדקה עשה מריימשקע עם היהודים בנבלו את כבודם ויגל לפניהם את שנאתו ושנאת האנשים הרובים לו, שהיתה עד כה מכוסה במשאון... כי עתה לא ינביוה עוד רבים מהיהודים לעוף על כנפי הדמיון ולא ישגו בחלומות נעימים, אשר חלמו להם בעשרות השנים האחרונות... וטוב לעובר לדעת מראש את אשר יניע לו בעמלו מאשר לקוות לגדולות ואחרי כן לראות, כי תוחלתו נכזבה...

גם ליתר מעשי האנטיסמיטים ויצרי מעלליהם לא החשה באמברגר וידבר אתם משפטים פעם בלענן מר ופעם בקול גערה ואף לא אחד הוכיח את ראש בני בריוני, את הכהן שמעקקער, כאשר הוכיחו באמברגר בשבט פיו...

נפלא הדבר, כי זה האיש באמברגר, הדברן הנעלה והלוחם מלחמת אחיו כגבור משכיל, לא נסה בבית הנאמנים לדבר דבר בעבורם ולהיות פרקליט להם, אם קמו נבחרים אחרים לדבר עליהם תועה וללמד עליהם חובה... כי נפשו העדינה קצה להיות סניגור ו"טוען" בבית הנבחרים בדברים הנוגעים אל עצמו ואל בשרו. וימצא לטוב כי אחרים ילמדו זכות על אחיו היהודים ויצדיקו את הנאשמים על לא עול בכפם...

אם מדויקות כל החקירות אשר חקר באמברגר ע"ד השתוות טבע היהודים והגרמנים במדה ידועה — כל המדות הטובות אשר בין עמים שונים נושאות בד בבד וראויות לקרבם ולשים שלום ביניהם) ואם טוב ונכון הדבר הזה, לשים יד לפה ולדום בעת כחו אתו לדבר ולגול מעל אחיו עלילות שוא, הוא עורנו דבר המוטל בספק והרבה מתנגדים להרעיון הזה... אבל גם המתנגדים יודו, כי השקפת באמברגר על אדות הרבר הזה היתה לפי רוחו, ובשום אופן לא יחשדהו, יהי מי שיהיה, כי החשה מאשר לבו היה רחוק מעמו או כי הצדיק עליהם את הדין.

בשנים האחרונות לימי חייו היה לבו מלא רוח כזה ורעיון יאוש לרגלי המקרים והמעשים שנקרו ויאתיון באשכנז ארץ כולדתו...

קברו כרו לו בחצר כות היהודים, במעלה הקברים, אצל קבר עדוארד לאסקער ידידו ואיש בריתו, ושמו ישאר לברכה ולהלה בפי היהודים האשכנזים ובפי אוהבי החופש והמשפט באשכנז.

נוספות לתולדות הדי"ר לודוויג באמברגר.

בש' 1842 נכנס ל. ב. לבית האוניברסיטה בניסין למחלקה של דת ודין. כהתימו חק למודיו בש' 1845, היה בבית משפט התלונות (Appelhof) אשר במננצא, ויעש שם אצל אחד עורכי הדין. כאשר התעורר העם על הממשלה. בחודש פעבר, היה ל. ב. בלשונו החדה אחד המדברים האהובים לעם.

מעשה תקפו בהיותו עורך ראשי במכ"ע: "Meinzer Zeitung", כתוב בחוברת שיצאה לאור ש' 1848 בשם: "די פליטמער וואכען דער פרעספרייהייט". גם היה מזכיר בהפרלמנט בפראנקפורט ושם התודע להנבחרים ארנולד ריגא ויוליום פריבל.

בהתקוסם העם בנפות דרומית מערבית בש' 1849 לקח גם ל. ב. חלק וישופטים מושבעים בצוויבריקן חרצו עליו משפט מות, אך ל. ב. נמלט על נפשו חוצה לארץ ויהי בשוויץ שלשה ירחים, ואח"כ נסע לונרונה וילמד שם לדעת את מסחר הבאנק.

בש' 1851 היה מושבו ברומרדאם ובש' 53 לקח חלק במסחר הבאנק של בישאפס-היים וגולדשמיד בפאריז. ויקן לו ידיעות נכבדות בכל מקצועות מסחר הבאנק וקניני העם; הידיעות האלה הראו אחרי כן פעלן והדרן על הפרלמנט האשכנזי ועל דין הביא ל. ב. תועלת גדולה לעמו ולארצו.

גם בהיותו נודד מארצו היו עניניה קרובים אל לבו, ומפאריו השמיע את קולו: „קול מארץ נכריה" על ריב המפלגות בעניני הבחירות לבית הנאמנים באשכנז הצפונית (בתחלת ש' 1867), ויהאמץ לחבב על אנשי היסן את שיטת ממלכת פרוסיה באשכנז. גם במכ"ע צרפתים השמיע קולו לטובת פרוסיה. ובמכ"ע: „Revue Moderne" ערך מאמרים להסיר מביסמארק את החשד שחשדהו בצרפת כי חושב מחשבות לרדד עמים רבים החת פרוסיה.

בחדש פעב' ש' 1868 בחרה בו מנצא עיר מולדתו לשבת בהפרלמנט. שם נתן ידו למפלגת הלאומיים החפשים. בש' 1870 הלך ל. ב. עם ביסמארק צרפתה להיות איש הבנים בינו ובין העתונים בארצו. בחדש נובים' נסע ווירזוילה להיות לעוזר לחבר את מדינות אשכנז הדרומית עם אגודת אשכנז הצפונית, להיות אגודה אחת ומלך פרוסיה קיסר עליהם. גם בענין הכסף, הוצאות המלחמה שהטילה אשכנז על צרפת, שמעו לעצתו, ומחברתו: „לתולדות מלחמת צרפת" תגלה ענינים נכבדים במקרים הגדולים אשר קרו ויאתיו בשנת 1870.

מש' 1871 והלאה היה ל. ב. נבחר בהרייכסטאג האשכנזי. חלק גדול לקח בעריכת חוקי הממלכה: קביעת מחיר הזהב (Goldwährung), אחרות-המטבעות במדינות אשכנז ויסוד באנק של הממלכה. ול. ב. היה העורך והמסדר את משפטי הבאנק שהוא שעל פיהם יתנהג.

מעת ששלח ביסמארק ידו לתקן תקנות כפי העולה על רוחו בעניני המסים והארנוניות (ש' 1878) נהפך ל. ב. למתנגד לו. על פי הסבה הזאת נתפרדה אחרי כן (1881) מפלגת הלאומיים החפשים. מנפוצי המפלגה הזאת יסר ל. ב. אחרי כן את אחדות מפלגת החפשים, והמפלגה הזאת ומפלגת הולכי-קריסה התאחדו (ש' 1884) יחד למפלגת האשכנזים החפשים בדעות, ותהי למפלגה גדולה ועצומה, אך כאשר התחוללה השאלה על אדות הנרלה והאדרת הצבא (ש' 1893) יצא ל. ב. ו„אחיו-בדעה" מהמפלגה ההיא. ובבחירות החדשות שהיו בעת ההיא חדל ל. ב. מהיות נבחר הפרלמנט, אך בכל זאת לא חדל מהתערב בעניני המדינה. ועד העת האחרונה לימי חייו שאלו ידידיו ואנשי מפלגתו בעצתו, עצת פרלמנטי זקן ומנוסה, וביחוד בעניני הבאנק. זכרונותיו אשר כתב בספר עולים ומגיעים עד שנות הששים למאה זו.

תולדות הרב הגאון ר' עזריאל הילדעסהיימער ז"ל.

חמר מנזע משפחה עתיקה של חכמים וסופרים היה הר"ר ליב גליי, ואשתו נאלדע היתה אשה יראת ה' טובת לב ובעלת נפש עדינה. ויצאו מעיר הילדעסהיים האלבער-שמארמה, וישבו שם. בשנת התק"פ בשבעה ועשרים יום לחודש אייר נולד להם בן ויקראו שמו עזריאל, הוא הרב הגאון ר' עזריאל הילדעסהיימער.

בבית הספר ליהודים אשר בעיר האלבערשמארט קבל ה. ראשית למודים, ואכיהו הר"ר ליב גליי החל להבינהו בינה בתלמוד. על שפתי הגאון ר' עזריאל, כשהגדיל, נשאו פתגמים קטנים "שהורגלו בפומיה דאביו". אמו, במזגה הטוב וביראתה את אלהיה, פעלה הרבה לטוב בחנוך בנה; בימי ילדותו מת עליו אביו, על כן השגיחה עליו אמו השגחת משנה; גם רדודו המהולל הר"ר אהרן הירש, מיסד בית מסחר הנודע לשם "אהרן הירש ובנו", פעל אל נכון פעולתו לטובה בחנוך הנער החרוז הזה.

במלאת לה. שבע עשרה שנה נפרד מאמו האהובה לו ומעיר מולדתו ויגלה למקום תורה, לעיר אלמונא, לשיבת הגאון ר' יעקב יוקב עטלינגער, מחבר הס' "ערוך לנר", שו"ת "בני ציון", ועוד. פה העמיק ה. הרחיב ידיעותיו בתלמוד ובפוסקים.

בבאורי התורה והנביאים וכן בדרך האגדה והדרוש היה ה. הילדעסהיימער לעינים הרב הצדיק והחכם בערנאים, "חכם" לעדת הספרדים בהאמבורג. המעלות המצינות של הרב בערנאים, אביר המטיפים בעת ההיא, היו: להאיר דרך בכתבי הקדש על פי מדרשי חז"ל ואגדותיהם, ולהראות בעליל, כי תמצית מדרשי החכמים אינם מתנגדים לחקי החכמה והמדע.

שלוש שנים שקד ה. על למודיו באלמונא ואחרי אשר מלא כרסו בש"ס ופוסקים, ואחרי קבלו שימת רבו בערנאים בבאורי תנ"ך ומדרשים, גם עשה חיל בלמודי חול, שב לעירו האלבערשמארט, בשנת העשרים לימי חייו, ויכנס לבית ספר הגימנאזיום ובמהרה עמד בנסיון ויצא משם עם תעודה מגדת ידיעותו.

אז בא ארין בית המסחר הנקרא "אהרן הירש ובנו" הלא הוא ר' יוסף הירש זצ"ל לבית ה. וישאל את דודתו נאלדע הילדעסהיימער אם תמצא לטוב לה לקחת את אחותו יעטמיכע (הענריעטמע) הירש לבנה לאשה. הדבר הזה ישר בעיניה ויתקשרו בקשורי ה"תנאים".

אף כי לרגל הדבר הזה היה ה. לעשיר גדול לא התרפה מלמודיו, ויוסף להשתלם בלמודי קדש ובלמודי חול. בשנת 1840 בא ברלינה וילמד בבית המדעים חכמת הפילוסופיא ולשונות המזרח, ובאהבה רבה שקד על הלשונות העתיקות.

אך למודי הקדש לקחו מקום בראש כל למודיו ולא במל מאומה מהעת הקבועה לתורתו, ונפלא היה, כי תלמיד ותיק כמהו ידע לבלי לאבד אף רגע אחד מעתותיו עד כי מצא לו פנאי להתקרב אל הפרופיסור ווערדער, המורה פילוסופתו של הענגעל, להרוות נפשו סבאר התבונה לבעבור יהי בו כח ללכת בדרך, אשר התוה לו לימים יוצרו.

מקץ שנתיים ימים שם פניו לעיר האל ל ל ל להתודע שם להחכמים בלשונות המזרח

צוריתא א זאָלען ס'הייבט זיך אַלעמאָל די אַרמאָס היינט

הלא הם הפרופיסורים געזעניוס ורעדינגער, ובסוף שנת 1844 יצא מבית מדרש המרעים אשר בהאללי מסמך בתאר דוקטור. או שב האלבערשמארט לחוג את יום התונתו עם בת נילו ואהובת לבו יעמטיכע לבית הירש.

אחרי הרגיעו עת קצרה שב עוד הפעם ללמודיו ולמטרתו ששם לו בחייו, ויחל ללמד דבר ה' זו תורה לתלמידים יראי אלהים ומשכילים, אשר נהרו אליו מכל עברים לשמוע תורתו וחכמתו. בין תלמידיו מוזן הוא יחד גם כבוד הרב הר"ר מאיר לעהמאן שהיה אחרי כן רב לעדת ה' בעיר מנצא ומו"ל מכ"ע „איוראעלים“.

גם אז לא התכנס ה. רק בחוג התלמידים, כי לקח חלק גם בעולם המעשה של היהדות. ובהתאסף מורשי קהלות בתי כנסיות היהודים בעיר הפלך מאנדעבורג בשנת 1847 היה ה. מורשה קהל עירו, בהיותו בן כ"ז שנה.

שמע חכמתו וצדקתו הגיע לעיר אייזענשטאדט, אשר באונגארן, ויבחרו בו להיות לרב להם. וייסד שמה בית ספר למהחילים ובית מדרש לרבנים, ותלמידים למאות נקבצו ובאו אליו, כי הישיבה שלו הביאה עת הזמיר לבני אונגארן, והפח רוח חיים באף תלמידיו, כי המיף לקחו להם לא רק תלמוד ופוסקים, כי גם חכמות ומדעים שונים, חכמת החשבון ושפת יון ורובא שגן להם בעצמו ובכבודו ויגל להם שמים חדשים וארץ חדשה, על כן אהבוהו ויעריצו את שמו, ולא רק מוזן רוחני השפיע להם, כי האכילם גם מלחמו ויהי להם כאב לבניו.

אמנם אנשי עיר אייזענשטאדט, אשר תהלהל כי היא מקום תורה, הטילו תחלה ספק בד"ר יהודי אשכנזי, האמנם הוא גדול בתורה, אך בעוד ימים מעטים ראו את גדלו ואת ידו החזקה בתלמוד וישתוממו. על פי עדות אחד מתלמידיו ידע הגאון ה. את כל התלמוד כמעט בע"פ בלשנו, ויהי מלא וגדוש דעת מבאריו ומפרשיו ותשובות הרבנים והפוסקים. כי מלבד לבו הרחב כפתחו של אולם וזכרונו הגדול, שהיה כבוד סיד שאינו מאבד ספה, היה שוקד נפלא מאין כמו, כן בלמודי קדש וכן בלמודי חול (השפות העתיקות והכמת החשבון היו שעשועיו תמיד) עד כי היה מהעומדים במדרגה הראשונה בידיעת התלמוד והפוסקים בדור הזה ובפרט בארץ אשכנז.

בעין אנדה מנומחה היא, אבל מאומתה על פי אחד מתלמידיו הותיקים, שהגיד כי הרב ה. לא הלך כמעט כל ימי חייו לשוח, לא התענג בסוד מרעים שאינו של מצוה, ולא ישן, כי אם לעתים רחוקות, יותר מנ' שעות. שתי שנים רצופות צוהו רבו הגאון להעירנה משנתו בחרף בלילה בלילה בשעה השתים עשרה לעסוק יחד בתורה ובלמודי חול, רק בלילי שבתות ישן יותר מעט לתת מנוחה לנפשו העיפה מליל ה' שלמד כל הלילה ולא ישן בו כל עיקר.

שמונה עשרה שנה היה רב וראש מתיבתא בעיר אייזענשטאדט ויהי לרכה ולכבוד בתוכה. ובשנת 1869 נקרא אחר כבוד לעיר ברלין, להיות רב לעדת היראים אשר בה. שם מצא כר נרחב לעבוד את עבודתו עבודת הקדש ולהשיב לתחיה את היהדות הגועת שם. וייסד בה בית ספר דתי, אשר השתלם אחרי כן ויהי למופת, ובית מדרש גבוה לרבנים אשר על הבאים בשעריו לעמוד למבחן או להביא תעודתם כי השלימו חק למדום בהגימנאזיום. והוא בעצמו ובכבודו, שהיה מורה הראש בבית מדרש לרבנים, לא בז לקמנות להיות גם מלמד תינוקות בבית הספר הדתי.

פרם לא קבל משום אדם, כי לא היה צריך לזה וכו נתקימו במלואם דברי התלמוד: „תורה וגדולה במקום אחר“, על כן לא היה תלוי בדעת אחרים, וכל מעשיו

עשה לשם שמים, בלי שים לב לדברת בני האדם: אם יהללוהו או יחללו את כבודו. כי אמנם בכל צדקתו ותומת נפשו, ובכל אהבתו הגדולה לחכמות ומדעים והתעסקו בהם בחפץ לבב, לא נמלט ממריבי לשון משתי המחנות. באונגארן כבר הביטו החסידים האדוקים בעין רעה על למדו חכמה ודעת לתלמידיו, כי לא האמינו, כי יחד עם החכמה תתקיים גם היהדות ועיניהם מחו מראות, כי נהפוך הוא: אין תקוה ליהדות האדוקיה להתקיים אם לא תקח לעזרתה את החכמה ואת הדעת.

גם כאמפת הרבנים שהיתה באונגארן בש' 1868 בהיות עוד ה. רב באייזענשטארט, חפץ או בכל לבו ונפשו לפשר בין הלוהטים ולחבר את התורה עם החכמה, אך האדוקים לא שמעו בקולו ומחנה ישראל באונגארן נחלקה למפלגות: לאדוקים ולחפשים עד היום הזה. ימים ידברו כי צדק ה. מהאדוקים, כי המה הולכים ודלים והחפשים הולכים ומתחזקים, ואם כי עתה, להפסיד את משאלות הזמן כמו עם רעה שלא יוכלו להנצל ממנה, יסדו על יד ישיבת פרשבורג בית ספר בעל ארבע מחלקות, אך איזה רגש הכבוד יוכל לעורר רב כזה בלב אחיו הרופאים, ויודעי דת ודין, אשר השלימו חק למודם בבית מדרש המדעים? הלא כנקלה יהיה בעיניהם הדיעו עליו כמו ראשם!

ברבות הימים אולי יראו האדוקים עותתם בראותם כי מפלגתם מתנונה והולכת... והקימו להם בית מדרש גבוה כאשר יעץ להם הילדעסהיימער בשעתו. ומי יודע? אולי יאחרו או את המועד, אך כאשר ה. הזהירים בעוד מועד רננו עליו כאהליהם מפלגת האדוקים והחסידים. ובבואו ברלינה ויחל לנהל את עיני עדתו על פי מחשבותיו הטהורות או עמדה מפלגת החפשים בדעות כצר נגדו, ויצעקו עליו חסם, כי הוא הולך חשכים, קנאי ארוק, וישפכו עליו לענ כמים, אך הוא לא חת מקולם ומהמנם לא ענה, רק נשא דגלו ביד רמה עד עשותו ועד הקימו מחשבת לבו, להקים ליהדות ניר באשכנז.

גם כמטיף ודורש הראה הילדעסהיימער את כשרונו ויטף לקהל עדהו פעמים בחדש, ומדי שבת בשבתו דרש מענינא דיומא בבית מדרש הרבנים אשר יסד.

אמנם דרשותיו לא דרש בהתפעלות יתרה ובקול חוצב להבות כיתר המטיפים, כי אם דבר דברים נכוחים וישרים בלי כחל וכלי שרק, אך היו יוצאים מן הלב ועל כן נכנסו ללב שומעיהם ולא שבו ריקם, עד כי עשו את חפץ דורשם ומטיפם. ובפרט בראות השומעים כי רבם ומטיפם „נאה מקים” מה „נאה דורש”. דרשותיו מלאות באורים למאמרי חז"ל וכדרשים ופירושים על התורה, שהיה לו כוזה למופת הרב בערנאים חכם הספרדים בהאמבורג.

דרכו בקדש היה לאחד התורה והחכמה, האכונה והדעת כרבנו סעדיה גאון בשעתו. אמנם לא אחד היה בשמתו זאת: הר"ר רפאל שמשון הירש מפפד"ם, הר"ר נתן ארלער מלונרן, הר"ר מאיר לעהמאן ממנצא (שהיה תלמידו של ה. הלכו בדרך הזה, אך הוא לא אמר די כמה שרוחו יחשוב כן ועדתו תתנהל על פי רוחו, כי אם כאיש מעשה חפץ להרחיב חוג פעולתו בכלל ישראל ולקבוע שימתו לדורות, על כן יסד את בית מדרש הרבנים ויעמד תלמידים הרבה, שהם ירחיבו את שמת רבם ויהנו לה מהלכים בכל המקומות שיבואו, והד קולו של הגאון ה. ישמע במחנה העברים כל עוד אשר יהיה בית מדרשו על מכונו.

אולם אף כי היה גדול בחכמה ומדע ותאות נפשו היתה לאחור עם התורה, ההפך מן האדוקים והחסידים, אך בעיני עבודה ותפלה לא נטה אף שעל אחד מהאדוקים

הקצונים, לא התפשר ולא העביר על מרותו אף כמלא השערה, ויעמוד על דעתו בקשי ערף מימי חרפו עד יומי האחרון.

מנהגו היה לעבור לפני התיבה בכל יום ויום בבית המדרש לרבנים, גם היה קורא בתורה ותלמידיו התענגו על קריאתו המדויקה והגמלצה בעת קרא לפני הצבור „מגלת אסתר“, וכל כך יקרו בעיניו העבודות האלה נכבדו, עד כי כאשר חפצו למלאות בהן יד איש אחר מפני זקנתו לא חפץ הרב להגיוח ממנו.

בשנת 1876 חגג את יום מלאת לו כ"ה שנה לשבתו על כמא הרבנות בישראל. גם כאשר קרבו ימי זקנתו לא רפתה שקידתו העצומה, לא הלך לשוח עם אשתו ובניו כי אם לעתים רחוקות, שעה אחת קלה ביום ש"ק אחרי ארוחת הצהרים, כי היה בעיניו כמבלה עתו לריק. וככלות ארוחתו הורה שעורו לתלמידים סוחרים שעתם לא התנם לעסוק בתורה בימות החול. וכן הוקיר כל רגע וימצא עת מצוא לכל הענינים השונים אשר אליהם קראתהו משמרתו הגבוהה, עד כי גם בתפלתו לא האריך כמנהג הרבנים. ובכל זאת היה מקבל את הנצרכים לו בלב שמח ובסבר פנים יפות ויהי מדבר עמהם כפי שחייבהו שבע הענין, ואשתו העדינה עזרה על ידו והמצא ענג לה, כי היא חברתו ואשת בריתה של גאון וצדיק כמהו ובאות נפשה פרקה כמנו עול מרדות הבית, גם חנוך בניהם ובנותיהם לקחה, על פי רוב, על שכמה לבעבור יהי לבו של בעלה הנעלה פנוי לעבודתו עבודה הקדש ולבל תרפינה ידיו, וידיו לא רפו ורגליו לא נלאו ובלכתו לדרב-מצוה לא הלך כי אם רץ עד כי גם צעירים לא יכלו למהר לכתם אחרי האיש, אשר עברו עליו ששים שנה ברוב עמל ועבודה; רק כשהיתה דרך רחוקה לפניו נסע על עגלת העיר, אך לא בתוכה פנימה, כי אם על המעקה אשר לה, כי האדם הגדול הזה, אשר פור כסף הרבה לטובת עמו, היה מקמץ מאד במה שנוגע לטובת עצמו והיה מסתפק במועט שבמועט.

בשנת 1890 חגג את יום מלאת לו שבעים שנה עלי אדמות. בחגיגתו זאת לקחו חבל גם היהודים בשאר ערי ארץ אשכנז, וגם מחוץ לארץ אשכנז שמחו בשמחת הנבר המורם מעם הזה, ותלמידיו הנפוצים בעריהם למושבותם מהרו כיונים לבוא ברלינה ולחדות בשמחה את פני מורם אלופם ומיודעם במלאת לו ימי שנותיו שבעים שנה. אחרי כן כתב הרב ה. מבלי שים לב אל כחו הרפה מרוב עבודתו, מכתבי תודה בעצם ידו אל כל תלמידיו הרבים, שבאו לו מעריהם מקרוב ומרחוק לשמוח בשמחתו. הנה כי כן היה בבוד תלמידיו חביב עליו, אך עוד יותר יגלה גדל נפשו ונמוסיו היקרים בראותו אחד מתלמידיו מספר כדברים האלה: „בשקדי על למודי כברלין הייתי בא מדי יום ביומו לבית הגאון ה. פעם אחת באתי אחרי הצהרים לביתו ואחכה במכפלה השניה לבנו הירש הילדעסהייםער, אך הוא עוד לא בא, ואשכב לנוח מעט על הספה, והנה מורנו ורבנו הזקן הר"ר עזריאל ה. עלה פתאם במעלות וכראותו אותי שוכב על הספה דמה כי ישן אנכי ויחלץ נעליו מעל רגליו, ויבוא לאמ אל החדר, ויקח ספר הדרוש לו, וישב לאמ לדרכו, שלא להעירני משנתי“. הספור הקטן הזה דיו להראות כמה גדולים מעשי הגאון ה. וכמה נעלים רגשותיו הנפלאים.

ומה רבו ועצמו חסדיו וטובותיו שעשה עם עניי עמו! כאבירם של ישראל היה היה הילדעסהייםער עמהם תמיד בצרה, ובכל המצוקה שעברו עליהם: רעב, שרעה או מגפה, ובכל מקום שסללו עליהם ארחות אידם, אם בארצו, ארץ אשכנז, או בארצות הצפון, או בארץ פרס, ובפרט אם סבלו בגלל דתם, היה ה. הראש והראשון, אשר דאג להם, שלח אגרות, אסף אספות ויקבץ כסף להושיע להאמללים מצרותם, ולא רק חשועת

רגע וחיי שעה, כי דאג למצוא מקור מחיה להם שיוכלו להתפרנס ממנו גם לימים יוצרו. מטרתו זאת היתה לנגד עיניו גם בעבודת הצדקה שפעל ועשה בארץ הקדושה, כי מנמת פניו היתה שגם שם יתפרנסו ישראל מדבר קים, אשר לא יפסק מעינו ולא רק לפשוט יד לחלוקה, וחפצו זה שם לו לקו בעת אשר מכסף צדקה שקבץ נבנו על פי פקודתו בירושלים בתי מחסה לדלים ומעון ומקלט לאורחים אכיונים העומדים וקיימים עד היום.

על פי הרעיון הזה, משא נפשו, נוסדה על ידו ועל ידי בנו הר"ר הירש ה, האגודה רבת הפעלים „למען ציון" אשר מטרתה לתמוך ביד בעלי מלאכות אשר בארץ הקדושה, ועוד אגודות ומוסרים שונים.

והגאון ר' עזריאל זקן בא בימים, וה' ברכו כששה בנים, אשר ארבעה מהם נשאו נשים, וארבע בנות, אשר נתן לאנשים, ושתיים מהן נשאר אלמנות, אחרי מות בעליהן, ובני בנים ונכדים עוסקים בתורה ובחכמה, והולכים בעקבות אביהם הזקן. בנו הר"ר הירש הוא מורה ראש בבית מדרש הרבנים, ובנו הר"ר מאיר הוקם בעת האחרונה לדורש ומטיף תחת אביו, אשר זקן מאד.

אחד מחתניו הוא החכם המהולל בידיעת השפות המזרחיות הר"ר יעקב בארט. הוא מורה ראשי בבית מדרש הרבנים אשר לחותנו, ופרופיסור באוניווערזיטעט. וימת הרב הגאון ר' עזריאל ה. בן שבעים ותשע שנים, ביום ב' ר' תמוז בשנה הזאת, שנת תרנ"ט (12 יוני 1899) ויקבצו בני עדה ותלמידיו ומעריציו מברלין ומהערים מסביב, ויספרוהו ויבכו אותו ויגדל המספר בערי ארץ אשכנז ומחוץ לארצה. ואלה כתבי חכמתו:

- (1) באורים וחקירות על כתבי הקדש.
- (2) משפמו על אדות תרגום השבעים (Septuaginta) להראות צדקת המסורה נגד נוסח השבעים.
- (3) פתרון מצבות עתיקות, אשר בהאלבערשמאדט עיר כולדתו.
- (4) משפמ על דבר „מקראות גדולות".
- (5) פירוש על מסכת תמיד.
- (6) מכתבי בקרת ומאמרים שונים במכתבי עתים; גם לא בז לקמנות ויהי שנים רבות מגיה הגהה ראשונה להמכ"ע „יודישע פרעססע" שמוציא בנו לאור ועל ידי זה היה ביכלתו להשגיח היטב שמכה"ע לא יוציא מהחת ידו דבר שאינו מהוקן. יהי שמו לברכה וזכרו יחי לנצח.

הגאון חיים חזקיהו מדיני (חח"ם).

הרב הגאון הצדיק ר' חיים חזקיהו מדיני, המכונה בראשי תבותיו „חח"ם", נולד בירושלים עיר הקדש בש' תקצ"ג. אביו היה הרב החסיד ר' רפאל אליהו הספרדי זצ"ל. מוצא הר"ר רפאל אליהו ממוע היהודים הספרדים, אשר גורשו מספרד ארץ הרמים לפני ארבע מאות שנה, ויאחזו בארץ אבותינו, והם הנקראים בשם: „פריינקים" כתב יום שונה, מכתב יד שלנו כנודע, והרב הגאון חח"ם כותב בו את ספריו ומכתביו הפרטים.

הגאון חח"ם עוד מימי ילדותו בחר להגור מכל מנעמי החיים, ויקדיש את נפשו לתורה ועבודה. הוא למד תורה מפי אביו הר"ר רפאל אליהו ז"ל ומפי יתר גדולי הספרדים וגאוניו; כח זכרונו נפלא, ושכלו ישר וישנא את הפלפול הנפתל, ויבחר להעמיק בתורה בהגיון ישר ובסברות נכוחות כאחד הגדולים ה„ראשונים".

עוד בהיותו בן י"ט שנה סמכו גאוני ארץ הקדושה את ידם עליו לדון ולהורות, אבל הוא לא חפץ להשתמש בכתר תורה ולקבל עליו משרת רבנות. אך לפתע פתאם מת עליו אביו הרב בש' הרי"ג וישאר את בני ביתו באין לחם ושמלה, אז חוקו עליו, דברי ידידיו גאוני ארץ הקדושה לעשות לכיתו ולהיות רב, ויצא מארץ הקדושה ויבא קונסטנטינופולה, ויהי לרב ומורה הוראה עוד בשנה היא, בהיותו בן עשרים שנה.

כעבור שלש עשרה שנה נעתר לבקשת אנשי עיר קאראסובאואר, בקרים, ויבוא אליהם, ויהי להם לרב ומורה. שם מצא כר נרחב לעבוד עבודתו עבודת הקדש, כי בראותו את בני המקום יגדלו ללא תורה וללא דרך ארץ, יסד ישיבה לתורה ולתעודה, והוא בעצמו הגיד את השיעור לפני התלמידים הרבים, אשר נאספו אליו. שלשים ושלש שנים ישב בעיר ההיא ומה שונו עתה יושביה לטובה מאשר היו לפנים! לפנים היו רובם רחוקים מדעת התורה, והליכותיה זרו למו, ועתה רובם ככולם הם תלמידיו, יודעים את התורה ושוקדים עליה באהבה וחבה.

הגאון חח"ם כרב גדלו בתורה כן גדלה ענותותו, וכן גדול כבוד הבריות בעיניו, וכל דבר אשר בכחו לעשותו לא יתן גם למשרתי ביתו לעשות, ויעשהו לבדו בשמחה ובגוריות. הוא טוב ובטיב לכל אדם וכאב רחום ליתומים ואלמנות. ומה רבו הפונים אליו והדורשים לשכנו! בכל שנות היותו בקאראסובאואר נהרו אליו המונים מאפסי ארץ רוסיא, גאליציא, הונגריא ואמיריקא: אלה לדרוש עזרה בחשבם, כי ארץ קרים, ארץ זבת חלב ודבש היא, ואלה שלחו כספם אליו, כי הוא ימציאו לתעודתו, ברעהם את רב אמונתו וזהירותו, כי לא ישנה חפצם. אלה כותבים מכתבי תחנה בצד להם, כי יתפלל בעדם, ואלה פונים אליו בשו"ת; הרבנים והשובי"ם דופקים על דלתותיו לקחת מאתו „סמיכה" ו„קבלה", והמחברים — כי יתן להם הסכמה על ספרם. לא היה להחח"ם כמעט יום אחד של מנוחה ומרגוע, והוא התאמץ לעשות רצון כולם ככל אשר היה לאל ידו לעשות.

שכר עבודתו בקודש קבל רק ארבעים רו"כ לחודש, וגם מהמעט הזה פור נתן לאביונים, והוא בעצמו לא קבל כל עזרה וישנא מתנות מעודו. לא אחת קרה, כי

תמונת הרה"ג הח"ם

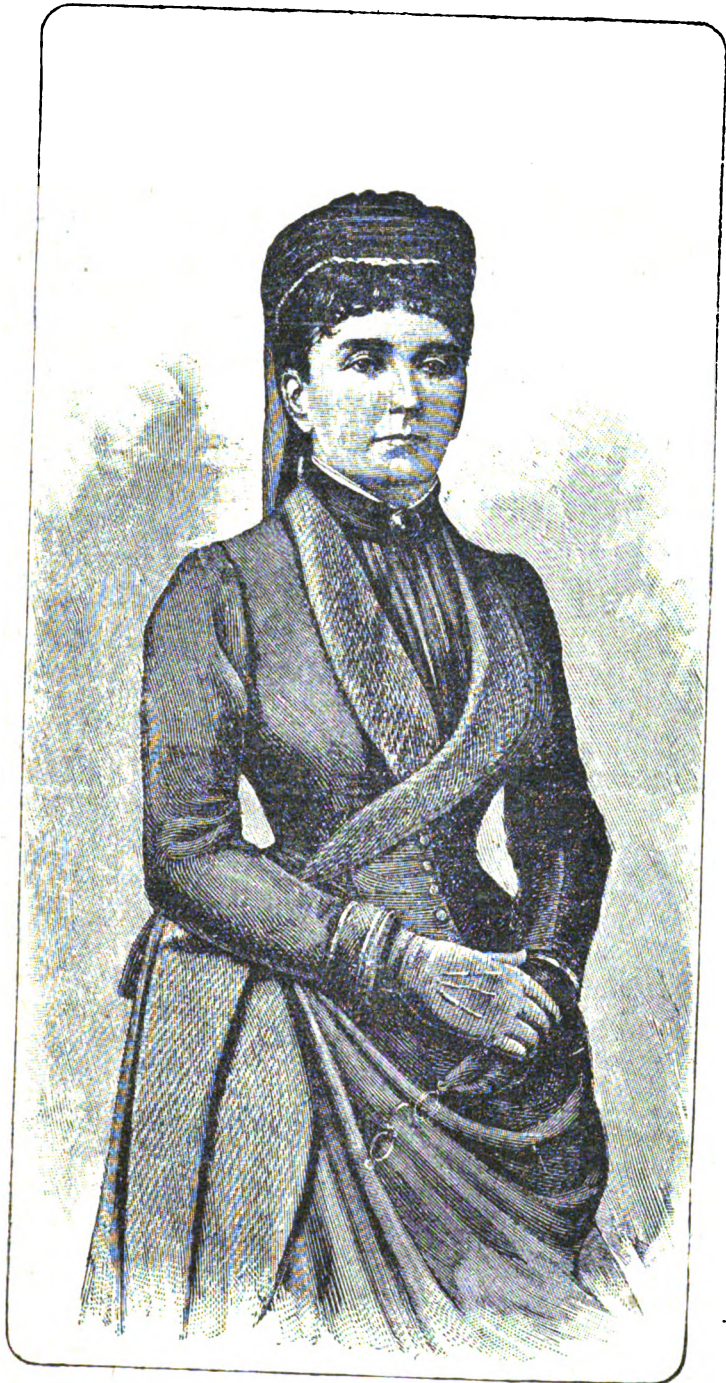
בבוא העת להשיא בנותיו לאנשים, שלחו לו עשירים מתנות והוא השיב להם את כספם. כמה קהלות קדושות ואיני קובע בזה מסמרות] בקשוהו שיכהן פאר במשרת רב בעדתן והוא לא קבל, כי הוא שונא את הרבנות ואוהב את המלאכה ומוקירה בכל לבו, עד כי כל חתניו לוקחי בנותיו הם בעלי מלאכה, לומדי תורה ונהנים מיניע כפם. בן זכר אין לו, כי בנו יחידו, אשר על ידי כשרונותיו הטובים חזו לו גדולות, מת עליו עודנו באבו.

בכל דבר הגונע להכלל הוא מהוריו לציאת לעזרת עמו: בש' תרנ"א היה הוא הראשון, שאמר את האתרוגים, ממזרי ארץ יון, לבוא בקהל ה', גם הוא חיוב ציון אמתי. בס' „שיבת ציון" להח' הסופר א. מ. סלוצקי נדפס ככתבו על אדות זאת. מכספו נתן לשוב ארץ ישראל ולמובת הפועלים. גם מהשקלים אשר הציונים מאספים לא משך ידו, כי כאוהב עמו באמת, לבו ער לכל מפעל טוב ולכל רעיון נשגב, הפועם במחנה ישראל, ולכן אוהב ומרוצה ומכובד הוא רבנו הגאון החח"ס לכל מפלנות עמנו. גדול ומכובד הוא גם בעיני השרים ופקידי המלכות, ובציאת הפקודה בש' תרמ"ו לשלוח את כל נתיני חו"ל מגבול ארצנו, בקשו בעדו שרים גדולים ונכבדים כהבארון הגנייראל-גוברנאמור ה' ראפ, שר הפלך, הפרופיסורים איוואזובכקי וחואלסאן, ומטעם שר הפנים נשאר על מקומו.

הגאון חח"ס נודע ביהודה בספריו הנפלאים, ומלא כל הארץ כבודם. בש' תרכ"ו הוציא לאור את ספרו: „מכתב לחזקיהו" (נדפס באומיר בבית הדפוס של בנציון בנימין רודימי), והוא כולל חרושים על הש"ס וש"ת על או"ח. הגאון ר' בצלאל הכהן כוויילנא העיד עליו, כי לולא ידע את המחבר, החי אתנו היום, אז חשב, כי אחד מ„הראשונים" הוא. בש' תרל"ד הג"ל את ספרו „אור לי" (אומיר, בית הדפוס של אהרן יהושע די שינורא), כולל חרושים וש"ת בענינים שונים מבלי הזכר שמו. כי הוא בורח מן הכבוד, ואיננו חפץ בפרסום, אך בקבעו שם ברכה לעדתו נודע מי הוא המחבר.

בש' תרנ"ב החל להו"ל את ספריו הנחמדים, בשם: „שדי חמד", מערכת כללים דינים ע"פ סדר א"ב. גם על הספרים האלה לא רצה להזכיר את שמו, אך רבנים רבים בקשוהו במפניע לבל יעשה כזאת. ספריו אלה הם רבי הכמות והאיכות. עד היום נדפסו כמערכת הכללים עד אות ל' ומערכת הדינים עד אות מ'. ומאשר מרדותיו הרבות והעצומות במילי דצבורא מפריעים אותו מגמור את ספריו היקרים, על כן גמר אומר לשוב לארצנו הקדושה, ששם יהיו חייו וכל מעשהו קודש לה' ולעבודתו הספרותית. אמנם קשה היה לרועה הנאמן לעזוב את צאנו, צאן קדשים, וקשה היה לעדר ה' להפרד מרועם, רבם ומורם, ורבות בקשו והתחננו בני עיר קאראסובאזאר לפני הגאון החח"ס לבל ינח מקומו. אבל דבר יצא מפיו הקדוש ולא שב ממנו וביום ג' פ' שלח יצא הגאון הצדיק את העיר קאראסובאזאר וכל העם הלך אחריו לשלחו. הכבוד והיקר, אשר עשו לו בני עירו ויושבי „קרים" בכל הערים, אשר עבר עליהן לשוב לארצנו הקדושה הלא הם כותבים על עתוני העברים והרוסים.

יוסף בנציון דעמאנט.

תמונת הבארונית הירש

הבארונות קלארא הירש.

אך מעטים וקצרים היו הימים, אשר בהם פעלה הגריבה המפוארה הזאת צדקות לבדה באין אישה אתה. כוכבה דרך על שמי החנינה אך מאז שקעה שמש בעלה. גורלה שת עליה מעטה אַבל אלמנה, ואולם מבעד קדרות המסך השחור הציצה לבגת נגה בהי-מרומים, מלאך-יה. עוד לא היתה מני שים אדם עלי ארץ אלמנות עושה יתר הוד כבוד הצדקה, מתנוסס ביתר יפעת משחת קדש ומעוטרת בעטרת נאות התהלה והריממות כמות. כל תקופת השנים האחרונות כחיי המטרוניתא הכודדה הזאת היתה שרשרת אחת של צדקות כהררי אל. כחבר היתה ברודה גלמודה, כי אבד מאתה רע חייה, ואולם ברוחה לא התבודדה בטועדיה, כי ארתו אתה לחברה נפשות אין מספר, נפשות אלף אלפי עניים, חלכאים, נדכאים. מעמק עכור, נוה היגון והיאוש, עד משכן העשר וחכרת כל סגולה במעון-עדרים בוריאָר או בסירת תפארה ברחוב העליונים — מה גדול המרחק! ובכל זאת חומים נסתרים מני עין חברו יחד את חדרי התפארה, שכיזת כל חכמה אלה, עם כל המבואות האפלות, מעונות העוני, עם כל מושבות צר ומצוק, הפוזרים על פני כל כדור הארץ. בעולם ההוא רחפה שוטטת נפש קלארא הירש, ורוח מלה מאלה סביב שת לה עד נשימתה האחרונה. עליה נאצלה אצילות מרחל אמנו, אשר לפי האגדה, רוחה מרחפת על בני ישראל כנשר על גזליו.

הדבר אשר החל לעשות משה הירש ואשר השלימה ותמלא חברתו ואשה בריתו, יעבור הרחק הלאה את גבול סתן צדקה ופזור נדבות ביד פתוחה. פעולתם לא היתה תרומת נדבה מהון עתק; לא היתה נתינת חלק מהרכוש למטרות חסד וחנינה, ואף לא הפרשת תרומה גדולה ומעשר. אלו התכנסה פעולתם אך כגבול הזה, כי או נחשבה אך כחזון נעים, כמעשה יפה, הראוי לכתבו על ספר קורות הגריבות. ואולם היא התרוממה מזה גבהי שחקים, היא עלתה עד אפסי מרום האנושית. קריה נשגבה של הון ועושר, בנין כסף אדיר וחסון, אשר בהמון תחבולות מפליאות ובישע ימין הצלחה מאין כמות הוקם על, תחת להשאר חומת כסף, משכן עגל הזהב, היה למקדש הצדקה והרחמים. את הדבש, אשר נמין מכל הפרחים, הניחה הדבורה בכורת להיות נחלת הכל. ככל אשר תמצא יד היחיד לתת פתרונים לשאלות חברת-האדם הקדומות, הסבוכות והלוהמות, עשתה יד הבארון הירש והבארונות. ולא בעצות, אשר חנם אין כסף תמצאנה, ולא בפרופגנדה המלהבת הלבבות, ולא באמרי שפר וחלקת שפתים, אך ב**ס ע ש ה**, בפועל כפים.

למען הדיוק — הערה קצרה. למשה הירש לא היתה נמיה יתרה לספרות. אך פעם אחת כתב — בס' North American Review — מאמר אשר זכרו לא ינשה, ופסוק אחד יש במאמר ההוא אשר לא ימולה בפו. „אחשוב — יאמר — כי לעשיר יש לכל היותר הצדקה ליהנות מהונו, ואולם חובתו לחשוב את עשרו כפקדון אשר הפקד בידו לזמן קצר“. פתגם ישן נושן של כל סופרי המוסר, ואולם בצאתו מתחת עמ סופר כבארון הירש העיר כל הלבבות ויעש רשם אדיר. חכמי הכלכלה, בעלי העיון, הסופרים, הפרופיסורים — כן כייעו ודברו אנשים מעולם המעשה — הגם תמיד נדיבים בהן אחרים. לאיש מהם לא

היתה נחלת הון ועושר, איש מהם לא משל במכמני הכסף, ומי יודע אם היה נאה מקיים כאשר הוא נאה דורש, אלו מלמלתהו ההצלחה מלמלה גבר ממרומי הלך-הגפש אל תועפות גבעות העשר... יש תכונת נפש מיוחדת למיליונירים; יש חוק אשר לפיהו „מזון מקלקל“ וננה הוזהב מכה בסגורים. „אם רצונך לבוא עד חקר המיליוניר — כן יאמרו בסגנון הנודע — עליך להיות בעצמך מיליוניר“ — עצה קלה אך כבד להוציאה לפעולות.

אם היה מאמרו של הירש סניף לחקר רוח המיליוניר, היה יהיו מעשיו לספר שלם בחקר הרוח הזאת. הירש החל להוציא לפועל את פתגמו, ורעיתו האלמנה השלימה את המפעל הזה. ההון המסור „לפקרון“ הובא על מוכח האנושית. מוצאו היה כמוצא כל הון עתק. אולי גם אחר בספרי יצירת העושר לא יעמוד בפני בקרת חמורה, ברוח המוסר שיטף מורה לתלמידיו. על שרמת הנאי-החיים ההיום וסדרי החברה בימינו ישנו יעלו אלוני המזון האלה. ההון והעשר רחוקים משיא המוסר הצרופ והן כעצם השמים למרה. ואולם לכל אחד מאלה מוסרו, כמו וזכותו — כי ישנם במציאות. מולדת כל חסן רב והון עתק אחת היא כביעם המיד: איש אחד בעל כשרון פרש ארבות ידיו בעו רוח ומומה עמוקה, והמון מסכות סבוכות ומקלעות מקרים והנאים עמדו לו להצליחו. ככה נולדו המיליארידים והמיליונים של הוואנדרבילדטים, הנולדים, הרומשילדים וההירשים.

הראשית אחת — והאחרית? בין שני הקצוות: עמוד הקלון ויפעת התהלה, מדרגות לאין מספר. אחרית ההון האדיר של הירש מזהרת באור משנה, אור אלהי מאיר לכל האדם, וליתרדים. מדת החסד מטבעה על הכלל כלה תצא; חביב עליה כל הנברא בצלב. החנינה הנכונה לא תדע גבולות ארצות, ולא תכונות הגזע, ולא סימני דת ואמונה. נדבת הירש שמפה כנחל רחב אל כל המקום שמשם נשמעה אנקת אסון. נזכירה נא מעשה אחד מהרבה, קטן אבל יקר לתוכן רוחות. אחת מקהלות ישראל, אשר יד שרפה הויה בה, השיגה זה לא כביר מאת הבארונות הירש סכום גדול. אל הסכום ההוא נלוה עוד סכום כמוהו בעד הנוצרים, אשר לא בקשה. יכלנו להביא עוד מאות מעשים כאלה, אבל כלום לאותות ומופתים אנו צריכים? על לוחות מעשי הצדקה בכל המדינות הגדולות באירופא הוחקו שמות משה וקלארא הירש באותיות זהב. פה בתים ליהומים ושם אוצרות למשען סוחרים יורדים; פה נאות-חיים למוכי שחפת ושם בתן חולים. נשם זהב ירד בכל פינות וירוה את שרמת הצדקה ויצמיחה. העשר אשר נצבר בידי איש אחד חלק לעברים שונים, ויהי משגב לך, ויביא פדות ורוחה לבושים לפשוט יד באונגרון, למוכי שחפת באנגליא וליתומים בקאנאדא. מיסות הצדקה כה גדלו ומוטות כנפיה כה רחבו נסבו עד כי סף מפניהן כל מרחק, נעלם כל פדות בין לאומים. הירש הבעל והירש רעיתו יכלו באמת לאמר, כי בממלכת צדקתם לא תשקע השמש...

ואל הרוח העדינה הזאת החובקת עולם, אשר תבל כלה כארץ מולדתה, נלותה גם לאומיות מובהקה, אדירה ורעננה. לא בגנת הדת אך במעמקי הלב, במחבוא הכרת-הלאום הפנימית, ירושת מאות דורות ושנות אלפים, הרגישו וידעו משה וקלארא הירש כי יהודים המה, בני הגזע האחד העתיק והקדמון. כי מדוע זה נגע עד לבם גורל בני-אמונתם הרחוקים? מדת הרחמים הפשוטה, המצויה, לא תשפיק פה. בלונדון ישנם אלף אלפי עניים; פאריז, בריסל, וויען וכל יתר הערים אשר בהן חיו ויפעלו הבארון הירש ורעיתו יכלו להשפיק למו את „החמר“ הזה די והותר. ואף אמנם עור עזרו בכל פנה ובכל מדינה, הקימו מוסדות צדקה בכל מקום. יען היו אנשים, בחירי האזרחים, ואולם הרחמים

על כל אדם התמונה אצלם יחד עם הרגש הרוחני, רגש אהבת עמם, רגש שתוף הגוע, אחדות הדם ומיתרי ההיסטוריא, ויעלו יחד בחוכרת יפה ונעימה.

ילדות היא לחשוב, כי הירש ורעיתו עזרו אך ליהודים עניים. לא; לא צדקה לבר עשו, אך הם שאפו להביא רוח חדשה וחיים חדשים ביהודים, לתקן את עם ישראל מבשר ועד רוח. הרעיון הגדול ע"ד ארגנמינא, הרעיון בראשיתו ובתומו, כמו שנולד במוח הירש, הן שם לו למטרה לכונן „מדינת יהודים“, להושיב את אחיו במקום במח שאנן, ששם יהיו אדונים לנפשם, והרעיון ההוא שונה ממשא-נפש הציונים אך בבחירת המקום. מן האגרות אשר הריץ לעווענטהאל אל הבארון הירש, שנתפרסמו זה מקרוב, הננו רואים בעליל כי אך הרעיון הזה היה נר לרגלי הנדיב הגדול. גם החפץ לברוא ביהודים מפלגת עובדי אדמה, או כאשר יאמרו אחרים: להצעיד את היהודים אחרונית ולהעמידם על הקרקע, מי היה אדוק בדעה הזאת ומחבבה יתר מהבארון הירש? והאחדות הישראלית, לא האחדות למען הרע לאחרים, אך להושיע לנפשם, מי הראה אותה לכל באי עולם במלוא פרסומה יתר מהירש ורעיתו?

קלארא הירש, בת שעשועים להצלחה, אשר גדלה בכל מנעמי התבל, יקר כל גדולה וחמדת כל פאר, בחברת מרום העם, אצילים ורוזנים — מה לה ולהמונים הנבזים והמשפלים ומתגלגלים תחת שואה בארצות רחוקות, ומה הדבר אשר משכה אל ההמונים ההם, אם לא אותו הכח המוסרי, הכח הכמוס והנפלא, המחזיק את שלשלת ההיסטוריא של ישראל והמקיים מעולם ועד עולם את ישראל להיות לנוי אחד מחובר וקשור ורתוק יחד עד כי כל הרוחות הרעות שבעולם לא יזווהו וכל כחות איתנים לא ינתקו מוסרותיו? אלה, אשר ידעו מקרוב את מפעלי קלארא הירש בהקופת השנים האחרונות, יוכלו להרבות צבא אותותם. הנה פרח אחד קטן אשר נקטוף מור הזכרונות. בהיות המוכיר פ—ן קרוא לארוחת הבקר בבית הבארונית הזכיר בשיחתו, כי יש אתו איזו בקשה מאיזו עיר-מצער רחוקה והוא חפץ לקרוא הבקשה באזניה אחרי הסעודה. „לא — ענתה הבארונית — אולי דרושה למו עזרה כרגע, נתקן נא הדבר עוד לפני הארוחה“. בהיות אצלה הנדיב ווי לבקשה בדבר ביה"ס לאחינו ביפו, הרימה תרומה גדולה להמיכת הבית באמרה: „רחב לבי משמחה ולאשך חיבתתי לי אלו זכיתי עיד לבקר את פלשתינא, לראות במו עיני את ארץ הקדש ולשמוע במו אזני אמרות סהורות, אמרי שפת הקדש מפי עוללי ישראל“.

עיריית עזבה ארץ החיים. כה גיון נעים. כרוח האביב, כמל בקר עברה תמונת האשה העדינה הנפלאה הזאת על פני הארץ הלזו, אשר למרות נגהות האשך רפרו תחת רגליה חרודי חרש וקוצים דוקרים. כן הוא. קוצים, צנינים נתקעו בלב האשה, אשר שפלה את בנה יחידה ואת אישה תומיך גורלה, בלב אשר חש מצוקת כל קשי יום ומיתריו העדתים נדעוועו מאנקת העם היתום. ואולם הלב הזה הפיץ סביבו זרע אשר יצמיח נמעי חוסן, ארזי יה. קלארא הירש חדלה לחיות אך בחומר, אך בשרה ירד קבר, ואולם זכרונה, רוחה המהור חיה יחיה לנצח בזכרון האנושית אשר אהבה, ובננוי הקדש של העם אשר היתה לו כאם מנחמת, מכחמקת, ותדע את כל מכאוביו העמוקים ותחש את כל ענותו¹.

הבארונית קלארא הירש, אשר לא קם כמוה נדיבה בישראל ובעמים וזכה ינון

¹ ממאמר הדינים בשפת פולניא במכתב-העתי, איוראעלישא*.

לנצח בספר תולדות עמנו ונדיבינו מעולם, נולדה בשנת 1833 בעיר אנטווערפן אשר בכלגיא, לאביה הכנקיר האדיר בישאפסהיים אשר העתיק מושבו אחרי כן בירססלה, ויהי שם מגדולי השולחנים ומהקרובים למלכות, ועל מפעליו הגדולים והרכיבים למונת המדינה הרימתה הממשלה למעלת סינאטור. — כבית מלא כל טוב וסגולה גדלה הבת קלארא בנמע נעמן, ותפליא את הלבבות בחין יפיה, ועוד יתר מזה: במעלות רוחה, בשום שכלה. טוב מעמה ונועם מונה. עוד בילדותה הכירה את הבארון הירש, שנתחנך בימי עלומיו בבית המלומד בשפות בני שם הר"ר מאיר, ואחרי כן כבוא הירש לכהן בבית הכנק של אביה נקשרו נפשותם יחד, ובמלאת לקלארא שלש ועשרים שנה נשאו ול"ו ברצון הוריהם. אז קבעו את מושבם במינכן, עיר מגורי בעלה, אך הבארונית לא יכלה נשוא מנהגי העיר ההיא, ויעתיקו מושבם שנית לכריססל. שם עבד הבארון בבית מסחר השמרות של חותנו, ואחרי מות חותנו העתיק הבארון מושבו פאריזה, ויהי ארמונו בית ועד לכל ראשי פינות העם, אצילים ושועים, והבארונית היתה כמלכה נה ומעונגה, בנות אשרוה, ובני מרומים הללוה על חכמתה ותפארתה. אכן לא לבה הלך אחרי ההוד והתענוגות והברק החיצוני; ראש כל מאוייה היה תמיד כי בטוב לה ייטב גם לאחרים, ירוח נריבה סמכתה לרחם, לסעוד, להושיע ולעזור כל אמלל וכל אובר דרך.

עוד בהיות בעלה הבארון מתהלך עלי אדמות הרבתה קלארא עשות צדקה וחסד, פורה נתנה לאביונים ולכל מוסדי הטוב והחנינה גם בפאריז גם בכל הערים אשר שכנה כבוד, ומה גם למן העת אשר מת עליה (בשנת 1887) בנה היחיד והנחמד לוציאן, או נתרקה כלה משאון תבל והמונה, לא באה בסוד עליונים, מאסה כל התענוגות החיים, והתענוג האחד והיחיד היתה לה הצדקה. אפס כי צדקותיה היו בעונה ובסתר, ומנדבותיה העצומות ידעו רק הנושעים בהן ואחרים מאנשי מעשיה. המנוח ויניציאני ו"ל, שהיה ממוכיריו של הבארון הירש למעשי הצדקה, היה אומר עליה: היא מלאך ספרים. ומי כמוהו ידע את הליכותיה ומעלות רוחה חין ערכה? גם במפעלי-החסד הגדולים והנפלאים אשר פעל ועשה אישה, ביסודו מוסדות ישע בהון מיליונים, היתה קלארא עוזרתו ויד ימינו. אכן ענותה הגדולה שתה עליה סתר, ובעת אשר שם אישה בער למרחוק וכל באי עולם השתאו התפלאו על צדקותיו בנות הענק, לא שָׁמַע איש את שְׁקֵצָה היא ועל לב איש לא עלה, כי עוד יתר שאת לה בלב רחום וחנן על בעלה.

אך אחרי מות אישה הבארון החל שם קלארא לעלות על שפתי הכל, ומיום ליום גדל פרסומה וכל יושבי תבל ראו כן תמהו: גשמי זהב שופטים בלי הפוגות, נדבות אלפים ונדבות מיליונים ועשרות מיליונים יוצאות בלי חשך מן הארמון היפה אשר ברחוב אָלֵי-זיאום וזרמות אל כל אפסי תבל, אל כל הערים והמדינות, אל כל מעונות העוני ואל כל מקום צרה והתכחה, אסון והוה. את כל ההון העצום אשר הנחילה אישה, ההון אשר עלה ליותר מחצי מיליארד, הקדישה הנריבה קודש לצדקה: היר האחת לכל בני האדם, בלי הבדל דת, ותשע הידות לאחיה בני עמה ודתה. היא יסרה בביתה ועד מיוחד, אשר קבל את כל מכתבי-הבקשה שבאו מכל העברים ויציעם לפניו ויוציא את כל חפציה לפעולות. בכל הערים הגדולות באירופא ישבו נאמניה ועושי דברה, אשר התחקו על המבקשים תמיכה ויפקחו על מתן התמיכה. והבארונית ישבה מן הבקר ועד הערב ותהגה במכתבים ובבקשות, וכאשר אך הכירה דברים של ממש ועדות נאמנה מפי איש נאמן, לא מנעה את צדקתה ואת חסדיה הנאמנים.

יקצר הגליון לחשוב לאחת אחת את כל נדבותיה בשנות חייה האחרונות, אכן

המספר שבעים מיליון, אשר חלקה בשנתים ימים, ישפיק לתת מושג מדבר נכרות וחיץ ערך צדקותיה. חובה יתרה הראתה הנדיבה לבתי-ספר וחנך, לבתי חולים, לבתי מחסה, ולא עבר יום אחד אשר לא יצאה כברק שמועה נדבה חדשה וגדולה לאחד המוסדות האלה; לא עבר שבוע אחד שלא יסדה הבארונות איזה מפעל חדש או שלא המכה איזה מפעל.

היא הקדישה קרן קימת סך 1/1 מיליון להלוות מלווה בלי רבית למחרים ובעלי אומניות בוויין ובודאפעשט; היא נתנה שלש מאות אלף פלארין בעד זקני המורים בבתי-ס' מיסודו של בעלה בנאליצ'יא; בשנה העברה נתנה א' מיליון וחצי, אשר מחצית תבואת הכסף הוזה תהיה לכלכל, להלביש ולהנעיל את הילדים העניים המבקרים בבתי-ס' הנ"ל, ומחציתה השניה — ללמד את בנות ישראל אומניות וגם להקים בתי מחסה למשרתות עבריות. בית המחסה הראשון כמין זה נפתח בקולומי'א, ומשפטו כמשפט הבית העומד למטרה זו בלונדון לחנך משרתות עבריות. לחברת „חברים כל ישראל" היה לבה טוב כלב בעלה המנוח: בשנת 1897 נתנה הבארונות להחברה סך 357,776 פראנק, ובשנה העברה עוד רב יתר. בעזרתה יסדה החברה בסאלוניקי ששה בתי ספר חדשים, חלקה בין הילדים שבבתי-ס' ארוחות הצהרים וכו'. גם היתה יד הבארונות פתוחה ל„אגודת אחים" שמתכנתה כמהכנת חבי"ח — בלונדון. 5000 ל"ש נתנה להגדלת בנין ביה"ס החפשי ליהודים בלונדון; 5000 ל"ש להלוואות בלי רבית ליהודים בעיר ההיא; 300,000 פלארין לבית מחסה ליתומים עברים בבודאפעשט; 205,000 פלארין לקופת הצדקה למשען זקני פקידה באחוותיה הגדולות; 2 מיליון פראנק ל„אינסטיטוט של פאסטער" בפאריז, ועוד 2 מיליון לטובת אצילים שנתדלדלו כנכסיהם. מיליון פלארין — להלוואות בלי רבית ליהודים עניים בניוארק; מאה אלף רובל למבנה בית החולים לעברים בווארשא; כ' אלפי ר' לבית מחסה הזקנים ועוד כ' אלף לבית מחסה יתומות עבריות בוויילנא; מאתים אלף לבנין מעונות בוויל לעניי העיר ההיא; לבית היתומים בקאוונה 10,000 רובל; סכומים גדולים למשען ערים שרופות ולתמיכת המושבות לעובדי האדמה היהודים ברוס'יא; נדבות כבירות לכל מוסדי הצדקה בארץ הקודש; תרומות רבות למוסדים שונים בוויען, ברלין, בודאפעשט, בריסל, לונדון ועוד ועוד.

הן אלה קצות מפעלי הנדיבה הנפלאה הזאת, ומי יספור ומי ימנה את כל חסדיה כתומם? — הספר אשר, בלי הפוגה, יצא בימים יאתיו, לספר לדור בפרטות וברשימה מדויקת את כל נדבותיה, יהיה יחיד בספרות התבל, כמותו לא היה ואחריו אולי לא יהיה עוד.

בשנה האחרונה נעורה בה מחלה שכבר עברה נפשה לפני שנים אחדות, היא מחלת הסרמן. ותובא הנדיבה מאחוותיה באוסטריא אל ארמנה בורינאר הסמוך לפאריז. שם תקפה עליה מחלתה מיום אל יום, ולמרות מכאוביה הקשים לא פסקה גם רגע מעבודה, ותהי קוראת את המכתבים, בוחנת ובדקה את השאלות והבקשות, ונוהגת פקודות וקובעת סדרים לעניני חסדיה, למען יסרם על עמודים קיימים לא ימוטו לעולם, ועוד בימים האחרונים, כאשר לא היה בה כח עוד לעבוד, חתמה את שמה בידיה הרועדות על פקודותיה לצדקה וחסד.

הבארונות סתה בליל שבת, שביעי של פסח, וביום ב' לשבוע הובלה לקברות. אחרי מטתה הלכו צירי המשלוח, אנשים מצוינים מכל פלגות העם ובני האמונות השונות, בני סגל חבורה מאת חברות ואגודות שונות למפעלי חסד, אצילים ושועים

רבים ממרום עם הארץ, גם צירי האינסמיטוט של פאסטער, ואלפי אנשים מן העם. על פי רצון הבארונית אשר הביעה בעודה בחיים, היתה הלויתה בענוה ובתכלית הפשטות. על ארונה לא הניחו כל זרי פרחים, דברי מספר לא נשמעו, ואך הרב הגדול צדוק הכהן נשא תפלה קצרה חודרת כליות ולב.

שבוע ימים אחרי פטירת הנדיבה נפתח ספר הצוואה אשר כתבה בעודה בחיים. כמעט את כל הונה הקדישה קודש למוסדות החסד לישראל, אכן גם לדברי-צדקה כללים העניקה ביד רחבה.

ואלה קצות דברי הספר ההוא: „הנני מקדשת אחרי מותי לביה"ם Ecole Normale Israélite Orientale בפאריז קרן קימת של סכום 4 מיליונים, ותבואתם תהיה להרחיב את ביה"ם ולכלכל מחסוריו, לתת שכר למורים ולכל צרכי התלמידים.

הנני מקדשת 3 מיליון פראנק ליסד בהם קופת משען למורים ולמורות לעת זקנתם, ולמשען אלמנותיהם ויתומיהם. הפרס ינתן למורים ולמורות אחרי כלותם חק שנות עבודתם הקבועות, או אם יפלו למשכב. הסכום אשר ינתן לכל אחד לא ימעט מן 1200 פראנק, ואם ישארו אחרי יתומים אחדים — אל ימעט מן 3000 פ' . במקרים יוצאים מן הכלל יוכלו להגדיל את הפרס. על הקופה הונת יתמנה פקיד מיוחד ושכר ינתן לו, והנהגת הקופה תהיה נבדלת מהנהגת כל יתר הרכוש של ביה"ם הנורמאלי.

עוד הנני מקדישה 3 מיליון פראנק, אשר תבואתם תהיה לתת לחם לאכול ובנד ללבוש לבני העניים הלומדים בבתי"ם של חברת כי"ח ובבתי"ם שנוסדו בעזרת החברה ההיא.

לקופת הבארן הירש בנויארק הנני מקדישה ששת מיליונים פראנק לעודד ולהגדיל את כל המוסדות התלויים בקופה זו, כגון בתי הספר, ועדי התמיכה וכו', ברוח התקנות שנתקנו לקופה זו ע"י בעלי המנוח.

למוסד Jewish Board of Guardians בלונדון, לקופת ההלוואות אשר לו, הנני מקדישה שלשה מיליון פראנק.

לאינסמיטוט של הבארן הירש במאנרעאל (קאנאדא) הנני מניחה מעזבוני 600,000 פראנק.

את האקציות של חברת „יסוד מושבות ליהודים" (יק"א), הנמצאים אצלי או הנרשמים על שמי ברשימת האקציות של החברה הזאת, הנני מנחילה לבן אשר לקחתי לי, מוריץ ארלונד דעפֿאָרעס-בישאפסהיים להיות נחלתו כל ימי חייו, והיו לו כל הזכויות הקשורות באקציות ההן, ואחרי מותו העבורנה הזכויות לבית הספר „עקאל נארמאל איז-ראעלים אריענמאל" אשר בפאריז, והיו האקציות קנין ביה"ם ההוא לצמיתות. אבקש את סוד החברה יק"א לעזור להקים רצוני זה.

למוסד אשר יסדתי בשם Home for Jewish Working Girls (בית לפועלות עבריות) הנני מניחה שלשה מיליוני פראנק. הסך הזה יהיה ברשות מנהיגי המוסד, ותבואתו תהיה לכלכל בו מחסוריו המוסד ולתת צרכי הנשים והנערות הנכנסות אליו.

להועד של נמ"ח ליהודים (Comité de Bienfaisance Israélite) בפאריז הנני מקדישה קרן קימת של חמשת מיליוני פראנק, להלוות הלוואות ולתת צדקה לעניים.

לחברת עושי חסד (Société Philantropique) בפאריז הנני מניחה קרן קיימת של 1 מיליון פראנק, ומפרי תבואתה יהי החצי ברשות Asile Maternel והחצי השני בעד החברה Société des Habitatives économiques.

לבית מועצות העיר וויען, למעשי צדקה וחסד — מאת אלף פראנק. לקחלות
ישראל: בוויען — מאת אלף פר'; כברלין מאה וחמשים אלף; כבודאפשט — מאת אלף;
פאריז — מאת אלף; בריססעל — מאת אלף; פראנקפורט-דמיין — חמשים אלף; מאינץ —
חמשים אלף; מינכען — מאת אלף; ולקופת בישאפסהיים בפאריז — 100,000 פראנק.
לכל אחת מעשרים לשכות הצדקה בפאריז הנני מניחה מעובוני עשרים וחמשת
אלפי פר' (ביחד 500,000 פראנק).

לחברת יסוד מושבות ליהודים (Jewish Colonization Association) אשר מושבה בלונדון
הנני מקרישה עשרת מיליוני פראנק. תבואת ההן הזה התנתן בכל שנה לחברת כ"ח בפאריז
ליסד ולכלכל בתי-ספר ועוד מוסדות צדקה. ואם בזמן מן הזמנים הנכלל חברת כ"ח,
תועיד חברת יק"א את הכסף הזה למטרות אחרות, ובפרט לצרכים אשר ע"פ תקנות
בעלי המנוח בעד החברה הזאת לא יוכלו להלקח מהכסף שהשאייר לה בעלי.
למוסד „העזרה לילדים וילדות עבריות באוסטריא-אונגארן“, שיסדתי למוכרת יובל
קיסר אוסטריא, הנני כשאירה, כמלואים לכסף היסוד, שני מיליון פראנק; לקופת הבארן
הירש ליסד בת"ם לעם כנאליציא (שכבר יש לה 30 מיליון פר') הנני מקדישה סך של שש
מיליונים. למוסד הצדקה של הבארונים הירש, לזכרון יובל הקיסר — סך מיליון
אחד וחצי המיליון.

בכל ערי ישראל קורא אל אכל ומספר בהגיע השמועה אל מות הנדיבה הנפלאה
אשר על ישראל תפארתה. כל כתבי העתים בארצותם ללשונותם הקדישו לה מאמרים
גדולים ויספרו בשבחה ויתנו תקף פעליה, ונביא פה לדוגמא דברי מכה"ע האנגלי הגדול
Daily News: „העם אשר סמעיו יצאו האמהות הקדושות: שרה רבקה רחל ולאה, העם אשר
סמעיו יצאו מרים ודבורה, אסתר ויהודית, גדל אשה מפוארה, אשר שמה ינון לדוד דורים
כספרי העתים למעשי הצדקה בתבל. כנפש קלארא הירש נצטמצמה כל מדת הרחמים
כמדרגה הכי גבוהה, אשר בה מצוין הגזע העברי“.
אכן אשרי העם אשר לו בנות כאלה, ואשרי דורנו כי זכה להקים אשת תהלה
כזאת!

יח"ז.

אברהם בער הבהן גאמלאבער

(א ב"ג).

יתר משבעים שנה החזיק עם בידו העט חולל נפלאות: דקר כחרב חדה לבות החשוכים מורדי האור ומתהוללים באימים; הפיץ נגהות ויעל אור גדול במעונות הבערות; המליט קולות נעימים אדירים, שירי רנש ומזמורי רננים; הקר ספורים נחמדים למקרא, דברי חקר והגיון קישט; דלה פנינים מתהום כתבי קדשנו ויחשוף סתרי מליצותיהם ונגני חמדוניהם; הויל דמע על ענות הבת יהודה גם היה כנור לשריה וירעף לה נחומים ותקה; — משחר הילדות ועד זקנה ושיבה היה כמעין ברכה, וימין גאמלאבער האוחז בעט הנפלא הזה והוא העושה בו כל האותות...

כי אמנם עוד בהיות גאמלאבער צעיר ורך היתה עליו הרוח, רוח גדולה חזק השורה על המשוררים ואדירי הדמיון, ויכתוב חזון כשכט סופר; ואחרי חיים של חליפות מאלופות, הרפתקאות ונדודים כבירים, בכהות כבר עיניו, בפרוש הזקנה עליו לבנת הכריכה, עוד לא עזבהו שאר רוחו, עוד הגה וישר ויחלום ויקו...

על מולדתו וקורות נעוריו יספר לנו גאמלאבער בזכרונותיו. הוא נולד בעיר קנא-סטמנין-ישן אשר בוואהלין, כיום י"ח מכת תקס"א. אביו ר' חיים היה ש"ץ בעיר ההיא, איש ירא וחרד על דבר ה', שומר אמונים, אבל גם משכיל על פי דרכו ואוהב אמת. ומרוחו אצל על הבן הרך להיות פקוח-עינים, לתור ולחקור בשכלו, לבלתי לכת כעור אחרי מנהלו". הוא הורה תלמוד ופוסקים והוא גם הביא לו ספרי מליצה ודקדוק והגיון. הנער חונן בכשרונות אדירים ואת כל כשרונותיו אלה הקדיש ללמודים. בשקידה רבה הגה בתלמוד ומפרשיו. בהנ"ך ומבאריו, אכן גם מספרי החסידים לא הניח ידו וישם גם בספרי הקבלה מעיניו — כי העיר כלה חסידים לזהמים בני אדם והוא אוהב ספרים לקרוא. בלי הבחין עוד את תכנם.

כמנהג אחינו בימים ההם להביא במסרת האישות נערים צעירים השיאוהו גם הוריו אשה במרם עוד מלאו לו ארבע עשרה שנה. בבית חותנו החובר החסיד בעיר משערניחוב הוסיף להגות בתלמוד ובקבלה, ויתהלך בארח חסידי חב"ד, ורוחו הפיוסית התלהבה משיטתם ומלמודיהם. בימים ההם כבר נסה לחבר קצור מס' שפע של בשם „פתח תקוה" ומס' תל"ע בשם „מורה שפת עבר".

בירח תשרי תקפ"ח בא גאמלאבער לעיר מולדתו לראות את שלום אביו. בשנה ההיא החלה הממשלה לקחת אנשים מישראל לעבודת הצבא, ומיראה פן הנע הנזרה גם בו עזב אביו את העיר קונסטנטיין וילך החוצה לארץ, ויקח גם את בנו אתו. בעברם בגאליציא התודע הנער אל חכמיה, ובראשם אל הח' ר"י פערל, בעל הס' „מגלה סמירין", והשיחה עם החכם הנעלה הזה פעלה מאד על לב הנער הער ותבא בו רוח חדשה. גם כבראדי התרועע עם המשכילים הצעירים. במדינת מאלדוי נתמנה אביו לש"ץ, אכן לא ארכו הימים וינחם אביו על עזבו את קונסטנטיין עיר מגורו, וילך עם בנו לשוב שמה.

אולם בהיותו בדרך קרמרו המות (כשנת תקפ"ט), והבן שב לברו קונסמנטינה קודר ביגון אבלו.

אז יחלו לגאמלאבער ימי המורות והליפות. לחסידים נודע כי הוא הונה בספרי השכלה ויוציאו עליו שם כי נתפקר, ויביאו את דבתו רעה לפני הצדיק מויטאמיר, והצדיק אכף על חותנו לגרש את האפיקורס מביתו ועליו נזר לגרש את אשתו (אשר כבר ילדה לו בן). הדבר הזה העלה שנאת גאמלאבער על החסידים וקדושים, ואיבתם היתה שמורה-למו כל ימיו.

תמונת אברהם בער גאמלאבער.

כשוב אב"ג לעיר מולדתו הביאוהו בני משפחתו שנית במסרת הנשואין עם בת כפרי בקרבת עיר באר, מיראתם פן בהיותו חפשי לנפשו ילך לבקש חכמה בארץ אשכנז. האשה החדשה היתה מר לו ממות ועל כן לא ארכו ימי שבתם יחד. בהיות אב"ג בעיר באר התרועע עם אחד מתלמידי הח' ר"מ לעפין ובראותו אצלו את הספרים אשר כתב הרמ"ל בשפת העם למען ההמון (העתקת ספר משלי וקהלת וכו') התעורר גם בלבו החפץ לנסות ידו לכתוב בשפה ההיא, והחפץ הזה הצמיח ברבות הימים צמחי תפארה ופרי הלולים לרב, הלא המה הספרים, החזיונות, המאמרים והשירים הרבים אשר חבר גאמלאבער.

לאבער בשפה המדוברת ואשר נפוצו בין כל פנות העם. — אחרי גרשו גם את אשתו החדשה שב לעיר מולדתו, ויקדש כל עתותיו מני אז לחכמה ולמודים, ויהנה בספרים, ויחל ללמוד גם שפת אשכנז ויעש בה חיל. בימים ההם החל לחבר ספר חזיון אמנון ותמר, אשר נשאר בכתובים.

בשנת תק"ץ הלך העירה ארעסא ויהי שם למודה בבית אחד העשירים, ומני אז היתה ההוראה משען לחמו וימצא בה חית ידו עד ימי זקנתו, עד כי הסכין להאמין כי לכך נוצר. בארעסא התודע אל הח' שמערן ויתר חכמי העיר בימים ההם, גם אל חכם הקראים בי"ם, ויהי מבאי ביתו, ויתחקה על מנהגי הקראים וספרותם, ויהי לו החמד אשר אסף אז לעזר בכתבו אחרי ימים רבים את ספרו הנכבד „בקרת לתולדות הקראים". חכם הקראים זה הטא אהבה וחסד רב לאב"ג, וידבר על לבו כי יעזוב את היהודים אחיו ובא להסתופף בצל דת הקראים ונתן לו את בתו היפה לאשה ואשרהו אשר רב. אכן נאמלאבער עמד בנסימן הגדול ויתן כתף סודרת לדברי הפתוי, גם מאס באהבת הבת אשר לבכתהו, ויאמר: עברי נולדתי ועברי אמותה.

בימים ההם פרצה החלי-רע בארעסא, ויעזב נאמלאבער את העיר וילך (מקץ שנת תק"ץ) קישינובה, ומשם עבר עוד בערים רבות עד בואו העירה דובנא, היא העיר אשר אוה למושב לו שנים רבות בחייו. והעיר דובנא בימים ההם מלאה חכמים ומשכילים, לא כיתר ערי וואליניען. שם מצא אב"ג את אשר בקש: חברים משכילים, חכמים אנשי שם, ספרים אשר השקו צמאוננו למדע, גם תלמידים מקשיבים. — מדובנא הלך העירה מזריטש ללמד בבית הנדיב הח' ר' ליבוש חארי (מחבר ספר קול יהודה), משם עבר לערים אחרות, ויבא לברדיטשוב ויקח לו אשה מבנות קרעמניץ, היא האשה אשר עמה ראה חיים מרבית ימיו. עם אשתו זאת הלך לשבת בעיר מולדתה, ושם התודע אל הח' ריב"ל וירבק בו באהבה עזה. בשנת תקצ"ו הלך לווארשא ויהי מורה לתלמידים, ויסדר כתבי ידו לספר אחד ובשנה שאחריה הוציא ביוזעפאף ספרו הראשון „פרחי אביב", כולל שירים אריגינלים ומעתקים, גם מכתבים בעניינים שתיים.

משנת תקצ"ח עד תר"ם היה אב"ג מורה בבתי עשירים בעיר מאהילעוו-פאדאלסק, ששם התודע אל הד"ר ליליענסהאל ויכתוב בשמו מכתבים רבים לקהלות ישראל בדבר בתה"ם שאמרה הממשלה ליסד בישראל; בקישינוב, ארעסא, דובנא, זימאמיר וברדיטשוב, וכפעם בפעם הלך לבקר את רעותו בקרעמעניץ. בכל השנים ההם השתלם בחכמה וכדעת שפות חיות. בעיר ברדיטשוב רכש לו אהבת הנדיב ר' משה יצחק הורוויץ אשר תמכהו בכסף להדפיס את ספרו השני „הנצנים" (ווילנא תרי"א).

בספר הזה הראה אב"ג את כל יקר הפארת בת שירתו. שיריו נעימים ונשגבים, וכל קוראיהם מלאו פיהם תהלהם. הח' ריב"ל אמר עליהם „שיריו מלאים הדרת קדש, עז והדר לבושם; רעיוניו רמו וגבהו וכלו אוטר כבוד לירידי המחבר"; חכמי ווילנא ענרו עמרות „משורר" לראשו ויקדמוהו במכתבי תהלה. ביחוד עשה רושם אדיר השיר הגדול „תולדות השיר והמליצה", אשר כלו רצוף רעיונות נשגבים, כתוב במליצה מווקקה, וכל קוראיו העירו כי אמנם נאמנו דבריו כאמרו שם על בת שירתו:

<p>בְּסִבְכֵי יַעַר תִּקְנֵנִי, וְאֵת יוֹנָה עָלַי עֲנֵה, אֲתָה לְדוֹדָה תִּשְׁוִרֵי,</p>	<p>עִם אֵיל תִּדְלַנִּי עָלַי הַר וְאֵת צִבְּאִים עָלַי גְּבֻעוֹת. אֵת פֶּנֶף רְנָנִים נַעֲלַסָּה</p>
---	---

תְּרַחֲפֵי אֶת דְּרוֹר נְדָדָת
וְאֵת דְּבוּרָה בְּיַנּוֹת פְּרָחִים ;

כִּי לְרוֹחַךְ מַעְצָר אֵין
לְעוֹף שְׁמַי הַשָּׁמַיִם ...

במרכ נסע נאמלאבער לוילנא להדפוס ספרו זה עמד למבחן בויטאמיר בנימדה"ר
הגימנוזים ויקבל תעודת מורה, ובשובו מוילנא נתמנה למורה בביה"ס ממעם הממשלה
בעיר קאמיניץ-פאראלסק, ויהי שם שלש שנים, ואח"כ כאשר נפתח ביה"ס כזה גם בעיר
מולדתו קונסטנטיין-ישן בקש מאת הממשלה להעבירו שמה ובקשתו נתנה לו, ויהי מורה
בעיר ההיא עשתי עשרה שנה. בשנת תר"ח הו"ל ספרו „ענף עץ אבות" הכולל שלשה
שירים ליום שבת אלכסנדר השני על כסא מלכותו, ועל ספרו זה כבדתו הממשלה
במכתב תודה ובמטבעה-כבוד. — בשנת תר"ך הלך אב"ג החוצה לארץ ויעבור בערים
רבות, ובכל מקום בואו קבלוהו חכמי ישראל בכבוד. בווען התודע אל המליץ והמשורר
הנדוע הד"ר לודוויג אוניסט פראנקל וע"פ הצעתו העתיק ללה"ק את ספרו „אויס עניפ-
מען" (ממצרים — וויען תרכ"ב), והספר נדפס בהוצאת הנכירה עליזה הירץ לבית לעמל.
בשנת תרכ"ד הו"ל בעיר ווילנא את ספרו הגדול „בקרת לתולדות הקראים", הכולל
חקירות ע"ד הקראים חמן הפרדס מעל הרבנים, ומה היו סבות הפרוד ועוד ענינים יקרים.
שר ההשכלה נתן להמחבר את הכסף להדפסת הספר הנכבד הזה. בשנה ההיא הוציא
לאור בויטאמיר את העתקת הספר ירושלים להרבמ"ן עם הקדמה יקרה והערות
מחכימות. — בשנת תרכ"ה נתמנה למורה תלמוד בבית מדרש הרבנים בויטאמיר,
במקום הרצ"ה סגל המת, ויעמוד אב"ג על משמרתו זאת שמונה שנים, עד הסגר הכית
בראשון לירח יולי תרל"ג.

בשנת תרכ"ו הו"ל שיר „מומור לתודה" על הצלת הקיסר המנוח אלכסנדר השני
מידי אדם רשע שהתנקש בנפשו, ויקבל המשורר תודה מאת הקיסר. בשנה ההיא נדפס
במאסף „הכוכבים" קונטרסו „אגרת בקרת, או פלם ומאנוי משקל השירה העברית
בארצות הגרמנים והסלאווים". בו יוכיח, כי לא יצדקו המשוררים המבערים כל שוא נע
מראש המלה ובחרום תמיד רק מלעיל, ובוה ישימו כבלים כרגלי שירתם ויעוו פניה.
בשנת תרכ"ח הו"ל בויטאמיר את מחברתו „אגרת צער בעלי חיים", בו הכה פולסין
הנורא על קדקך בעל „חקר דבר" אשר יצא או לחרף מערכות כל סופרי ישראל וגם את
אב"ג בתוכם. בשנה ההיא העלה על ככבש הדפוס (בויטאמיר) גם את ספרו „הפארת
לבני בינה" והוא שיר ידידות ליום חתונת אחד מתלמידיו אברך משכיל, והספר כתוב
במשקל ס' מגדל עוז לרמ"ח לוצאטו, שפתו קלה וצחה ונעימה.

אחרי שנתיים ימים הדפוס את החלק הראשון מספרו „תולדות הקבלה והחסידות"
מראשית צמיחתן עד היום הזה (ויטאמיר תר"ל). ליתר חלקי הספר הנכבד הזה אסף אב"ג
רק חומר ורשימות, אכן לא סדרן ולא חברן לספר שלם.

בשנת תרל"ג, כאשר נסגר בימדה"ר, בא אב"ג לשבת בדוכנא אשר בה עברו רבות
משנות עלומו הטובות, וישב בבית חתנו המשכיל בארענשטיין, אשר היה לפניו
רב ממעה"מ בעיר ההיא, וכימים ההם — עורך-דין פרטי. הפעם לא מצא אב"ג בעיר
דוכנא קורת רוח ונחת כבימי תרפו, לפני ארבעים ושתיים שנה, כי לא היתה עוד דוכנא
קן החכמה וההשכלה, ותחת אשר לפניו נהרו אליו מכל עברים תלמידים ורעים, היה
עתה כמעט בודד במועדו ודורש אין לו. — בשנת תרל"ד הדפוס בווען ספרו „נתן החכם"

עם הקרמה יקרה ע"ד תולדות לעססינג וטיב החזן „נאטהאן דער ווייזע“ שהלכישו אב"ג מחלצות שפת עבר בשירה פרויה.

בשנת תרל"ו החל גאמלאבער להוציא לאור ספר חדשי „הבקר אור“, ראשונה בלעמבערג (עד תרל"ט) ואחרי כן בווארשא (עד קץ שנת תרמ"א), ועוזרו הראשי היה אז הסופר ראובן אשר ברודס. בספרו החדשי הזה הדפיס אב"ג המון מאמרים ושירים יקרים, וגם ספרים שלמים, והם: „יום הזכרון“ ע"ד ניקולאי הראשון (העתקה משפת רוסיא. ע"י הספר הזה זכה לקבל רשיון להו"ל את „הבקר אור“ בארצנו); שני חלקים מספר „פרי קיץ“ המכיל באורים לכה"ק בטוב טעם ודעה; ספר „זכרונות מימי נעוריי“, בו ספר בארוכה לא רק קורותיו ותולדות חייו בנעוריו, אך גם תאר תמונות בהירות ממצב ישראל בימים ההם וזכרונות כל האנשים הגדולים והחכמים אשר בא עמם בדברים ובכברית ידידות; ספר „שם ושארית“ והוא קובץ שירי המשורר ר' טוביה פֿעדער ז"ל עם איזה סכתבים מהמז"ל, ספור „הזהרו בבני עניים“ (תרל"ט) ו„אורות מאופל“ (תרמ"א) ועוד. — בשנת תרס"ו החל „הבקר אור“ להופיע שנית בווארשא ולא נדפסו ממנו רק ארבע חוברות, אשר גם בהן באו מאמרים ושירים מאת המו"ל.

בשנה ההיא חגג תג יובל חמשים שנה לעבודתו הספרותית ושנת החמשים וחמש לימי חייו, וינחל כבוד גדול בארצנו ובחו"ל, וכל פרשת התג הלא היא כתובה על עלי העתים בימים ההם.

בשנת תרנ"א הו"ל המדפיס הר"י אלאפין בווארשא קובץ שירי גאמלאבער בשם „שירי מהללאל“, ספר גדול בשלושה חלקים, החלק הראשון כולל שירים אריגינלים, אשר לכל אחד מברה אחרת. היקרים והגדולים בשירי החלק הזה הם „נצח ישראל“, „משפט עמי“, „סמל הקנאה“, „רומניה“ וכו'. החלק השני כולל שירים לשעת הכושר, והחלק השלישי כולל את השיר היקר „תולדות השיר והמליצה“ אשר כבר בא רובו בספר הנצנים אך בלי הערות המחבר, והפעם נדפס ההמשך, עד ימי רמ"ח לוצאטו, ובסוף השיר הערות רבות, לבאר ביתר באור את תולדות השירה העברית ותולדות גדולי המשוררים.

אב"ג אהב את עמו אהבה בלי מצרים. בכל עת אשר נגה קרן אור ותקוה טובה לעמו אהובו זה התעוררה בת שירתו ותשמח ותצהל ובההפך על עמו בלחות ובכוא לו עת צרה והתוכחה עממה בת שירתו שחורים והבך על צרות אומתה ותאנח מרה. בשנות הפקודה תרמ"א—תרמ"ב, כאשר החל הרעיון הציוני למצוא מסלות בלב הנחלים על שבר יעקב, נשא אב"ג „גם ציונה“ ויקרא בקול גדול:

<p>הָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֶרֶץ מְבָרָכָה, אוֹלָם לֹא לָךְ עַמִּי שְׂמָה לְלִבָּת, כִּי גַר אָתָּה שָׁם, גַּר נָס וּבְרַח; אֲבוֹתֶיךָ אֲדַמְתָּה לֹא חָרְשׁוּ. וּבַעֲפָרָה גִזְעִיךָ לֹא שָׁרְשׁוּ, וְהָיִיתָ שָׁם כְּנֹטָה לְלוֹן אֶרֶץ, גַּר יִקְרָאֲךָ כָּל אֲזָרַח בְּאֶרֶץ וּמִי יוֹדֵעַ אִם לֹא יִבְאֶךָ שָׁם קִרְיָן.</p>	<p>צִוְּנָה! צִוְּנָה! קְדָמָה כְּזֹרְחָה! שָׁם יִשְׂרָאֵל גִּפְּן אֲשַׁרְךָ פָּרְחָה, שָׁם עָרְשׁ יְלֻדוֹתֶיךָ, שָׁם לְעַם הָיִיתָ; שָׁם גִּבְאוֹ גְּבִיאֶיךָ, שְׁרִיךָ שָׂרוּ, שְׁרִיךָ וּמְלֻכֶיךָ שָׁם קִבְּרוּ, שָׁם חַיִּית פְּרִיַת שְׁרִיַת, שְׂמָה תִזְכְּרֶיךָ כָּל מִצְבַּת קִבֵּר כִּי עַם אָתָּה וְלָךְ תִּקְוָה וְשִׁבְרָה.</p>
--	---

ויכונן בשירו זה להשיב על השיר „אחותי רחמה" מאת יל"ג, אשר ראה את הארץ החדשה כמקום מנוחה לדינה בת יעקב העלובה והגרעשת. נאטלאבער כתב שירים וספרים רבים בלשון העם, כנ"ל, ואחרים מספריו יצאו לאור, כמו הספר הסאטירי „דער סעים, אדער דיא נרויסע אסיפה אין וואלד", „דער קונעל" ועוד. ספרים רבים שהיו שמורים אתו בכת"י נאכדו בשלחו אותם ליד אחד ממיודעיו בווארשא להדפיסם.

כל שנתיו האחרונות חי נאטלאבער בבית חתנו הח' בארענשמיין וילך אתו מדוכנא לראוונא, ומשם באו לשבת בעיר ביאליסמאק, היא העיר אשר בה בלה שנות שיבתו לא בטובה, ויגוע וימת ביום ב' אייר תרנ"ט, בן שמונים ושמונה שנים.

* * *

אנכי הכרתי את אב"ג בשנת תרמ"א בעיר דוכנא. הוא שב אז מווארשא אחרי חנותו חג מלאת לו שבעים שנה. את הבקר אור השאיר בידי הרא"י שפירא והוא קבע מושבו בבית חתנו בדוכנא, ומשם שלח את זכרונותיו ואת שיריו. בימים ההם כבר החלו עיניו כהות והקריאה בספרים קשתה עליו מאד, ויבקש לו עלם צעיר משכיל, אשר יקרא באזניו ספרים ומכ"ע. ודוכנא לא היתה עוד בעת ההיא עיר מלאה חכמים וסופרים כמלפנים, ומלבד משכילים אחרים מן הדור הקודם, אשר איש איש מהם היה מרוד בפרנסתו ובדאגות חייו, אין דורש אז להשכלה ואין מבקש, והי אב"ג בודד באהלו, אין בא לבקריו ולהשתעשע בחברתו, אין נהנה לאורו ושואב מבארו. על כן נדלה שמחתו מאד בהביא אחד המורים העברים (ר' אלתר נינצבורג ז"ל) אותי אל ביתו ויצניני לפניו, ואני מצאתי חן בעיניו. מני אז הייתי בא אליו יום יום במשך שנים אחדות, ואסרפף בביתו שעות רבות ואקרא לפניו את מכה"ע וכל פרי הספרות החדשה, ואהי לו לעינים, גם העתקתי את כל שירי הספר „שירי מהלאל", ובשבר זה קראתי לפניו גם ספרים בשפות החיות, ספרי המופת, והוא הכיניני כל סתם, ויורני ארחות השפות ההן, ויהי לי למורה ויועץ גם בהליכות החיים.

הראיון הראשון עשה עלי רושם כביר, אשר עד עולם לא יסח מלבי. מלאתי חזשי כבוד ורוממות לזקן אשר חכמתו תאיר פניו העגולים והיפים. הוא היה מאלה, אשר חוות פניו לברכה תגיד, בלי אומר ודברים, כי חכם ואיש הרוח הוא, אם כי משמן בשרו לא נבר אותותיו כי לא היה ניזר מתענוגות העולם ומהנאות החומר. שתי עיניו הגדולות והשחורות, גם אחרי הכבות אורן, עוד נוצצו כנחלים קבועות, ונדמה למסתכל בהן כי הן קודרות וחודרות כליות ולב, אף כי לא ראה אב"ג בהן עוד מחוטמו והלאה. אב"ג זכה לזקנה מופלגת ע"י חיי הסדרים אשר חי המיד. כמורה השעות כן היו מנהגיו וארחותיו. לא חסר יום אחד לרחוץ כל בשרו במים קרים בבקר בקומו משנתו, גם בימות החרף והקור הגדול וגם בהיותו למעלה משמונים. הוא אכל בשעה קבועה, טייל בשעה קבועה, הגה בספרים בשעה קבועה וילך לישון בשעה קבועה. פעם אחת בערב נאספו חבר משכילים ומיודעים לשיש אתו משוש ביום הולדתו, וישתעשעו בחברתו וישבו לאכול יחד, והנה הגיעה שעת השינה, ויברך את כל מכבריו אלה וישאירם לבדם והוא הלך אל חדרו לישן שנתו. — נקיון הגוף ונקיון הבגדים היה לו למבע, וההקפדה על הנקיון עלתה בו עד לרום מדרגתה, ויכעס ויתמרמר אם נמצא רכב על כגדו וכתם על חלוקתו,

רוחו היתה כאש ליהמת, רוח משורר מתפעל ומתלהב על נקלה. התכונה הזאת השתמרה בו עד אחרית ימיו, כאשר גם בת שירתו לא עזבתהו עד אחריו ימיו. נוח היה לכעוס אבל גם נוח לרצות. בכעמו לא היה לו שלמון ברוחו, אבל בעוד מעט והנה הוא כיונה נוחה.

נעימה היתה שיחתו. זכרונות לאלפים עלו על דל שפתיו. רבבות אנשים ידע והכיר בחייו, ועל כל אחד היה אתו משפט נכון וספור קטן או גדול, והספור מתובל בהלצה ובמילי דבריוחותא, או בעקיצות שנונות וחרודים נוקבים ויורדים עד התהום, ויש אשר כנוח עליו הרוח והחל לומר בנעימה שיר עברי או זארגוני, כי קולי נעים מאד והוא מטיב נגן, וזכרונו מעלה לפניו שירי נוער אשר חבר לפני חמשים שנה, וככלותי לומר והנה ספור לוקח לבב: איזה מקרה הוליד את השיר הזה, ומה קרה למשורר בימים ההם.

אבל היה כותב את שיריו העברים (וכן גם הזארגאנים) בקולטוס ראשון. החרוזים יצאו מדודים ושקולים מתחת עטו, עד כי למותר היה לספור לו תנועותיהם, ואך לעתים רחוקות מאד תקן והחליף בהם דבר מה. הוא לא ישב שבעה נקיים על כל הבז ושיריו נולדו על נקלה. שבעות וירחים יעברו והוא לא יכתוב מאומה, פתאם והנה הוא יושב כפוף על השלחן, חוטמו נוגע בגליון, ועטו חורז מחרוזת טורים זה אחר זה ובעוד מעט והנה שיר ערוך בכל ושמו לרפוס. אמנם אין לכחד כי יש בשיריו גם רפים, יש אשר שירתו תהנה אך מלים, ואולם שירים כאלה נפגוש ביותר ב"בקר אוד", בהיות עליו למלא את הגליונות... או היו מליו יתרות על הרעיונות. אכן שיריו אשר כתב במרם יהיה למול מצטיינים בקצר מליהם ובשפעת רעיונותיהם הנשנבים.

לעת זקנתו נעשתה תמורה עזה בהלך רוחו והגיגותיו בדת ואמונה, ותחת אשר היה כל ימיו חוקר חפשי, שב באחריתו אל האמונה התמה, אשר לא תשאל ולא תחקור ולא תעורר כל שפק, ויהי לו לנחת לשמור כל מנהגי שלומי אמוני ישראל, וישפוך שיחו יום יום בתפלה וירחץ בנקיון כפיו לאכול לחמו, ותהי שמירת מצות דת קדשנו לשמחה ולשעשועים לו, והאמונה מקור תקותו וכל נחמתו.

נפרדתי מעל אב"צ באחרית שנת תרמ"ה ולא ראיתיו עוד עד שנת הרנ"ג בעברי דרך ביאליסטאק כחג הפסח. חייו עברו עליו בביאליסטאק לא בטובה, הוא ישב בחוד כל הימים ולא יכל עוד לצאת יום יום אל רחוב העיר, אחרי מקרה לא מהור אשר קרהו כי נפל בלכתו ודם רב פרץ מאפו; רוח עצבת החלה מאז לשרות עליו. אכן העצבת הזאת היתה אך פרי הבדידות, וביום אשר באתי אליו והוא הכירני בקולי נהפך ויהי לאיש אחר, פיו היה כמעין המתגבר וישר בע'פ שירים ארוכים, ויספר, וילץ ויהי כבריאה חדשה.

בשנה האחרונה לא ירד עוד מעל סמטו, נר חייו נדעך לאט לאט, כחות נפש ובשרו דלו ויצערו מיום אל יום, עד כי בא יומו האחרון ויישן שנת עולמים.

י. ח. זאגאראדסקי.

ר' קלמן שולמאן.

הפתגם „המגנון זה האדם” הובלם בר' קלמן שולמאן כמלוא כל אמתתו. כסגנון דבריו הרכים, היפים, הנעימים והתמימים, כן היה גם מזגו רך וענוג, נעים והמים. כמליצתו הברה, הצרופה והטהורה כן היה לבבו בר וצרוף וטהור. ר' קלמן שולמאן היה אחד הגדולים ביוצרי אור ומבערי חשך; הוא היה אחד המצוינים כמרחיבי השכלה בקרב אחיו, ואולם האור אשר יצר היה אור צח וטהוק לעינים; ההשכלה שורע היתה השכלה טהורה וצנועה, אשר לא תצא פרועה, לא תצעק ולא תכהה ולא תחבל לב איש. לא בלעג שנון לנכערים תועים מדרך השכל, לא בחזיונים לזהמים ובברקים שורפים מודרי אור בא אל אחיו, אך בחן שפתים, בענות צדק, באטרי נועם ובתומת נפש עדינה הורה על יקרת הדעת, הורה שכל מיב, נמע וזמון לשפת קדשנו, אהבה לספרתנו ולחכמינו. בכל ספריו הרבים לא נמצא אף פעם שחוק-בוז והקלה ראש באחד המנהגים הקלים, ואף לא מדקרה אחת קלה בלב החשוכים. הוא היה המים עם רתנו ונוצר עדותה, ירא וחרד לדבר ה' וזהיר במצוה קלה כבכחורה, ואשר הגה רוחו אותו הגה בלשונו. בלבו התאחדו בהרמוניא יפה הדת והדעת, יראת אלהים ושום שכל, והאחרות הזאת קבעה חותמה על כל היוצא מעטו המהיר. כמשכילים רבים חפש גם הוא פתרונים לאגרות חז"ל המפליאות, אבל לא בארח בקרת חפשית רועצת ורוטשת, אך בהגיון קדש, ברחשי כבוד ורוממות לחכמינו שהאמין בכל נפשו בחכמתם ובקדושתם, ובאוריו אך יתנו עז ויקר למו. הוא מצא נוחם ומעוז באמונה, נחת וששון במסרת אבות, ויאצל מרוחו הנאמנה והמאמנת גם על הקוראים דבריו. בכתיבי קדשנו חזה שולמאן אוצר כל חסדה, בשפת הנביאים מצא נעימות נצח, אל ארץ אבותינו כלתה נפשו, ויער את כל חושיו בו, הנשוהיו, אהבתו, תקותיו ונענועיו על הגליון. הוא העריץ את חכמינו וכל נאונינו וחוקרינו מעולם, וכל יקר ראתה עינו בספריהם, ויספר גם לדור את רב גדלם, ויפרש לעיני אחיו את יקר הפארה חכמתם. הוא חש כי טוב לכל אדם מישראל לדעת גם את הגעשה מחוץ לחוג חיי עמו, להתבונן אל העולם הגדול, אל נפלאות אל בטבע, ולהבין במחזה, לדעה קורות דור ודור, ויגש לאחיו ספרים קספריים דברי ימי עולם, מתארים ארץ ומלאה, חזיונות הטבע ומפלאות היוצר בה — ושפתו בספריו מונפה על סהרת הקדש, ומליצתו יפה ונחלת כמל. על כן אהבוהו מישרים כל בני עמו, על כן לשמו ולזכרו תאות נפשם. חמדות היה לכל המפלגות. המשכילים רוממוהו, האדוקים ככבודו וידעו כי נאמן שולמאן ונאמנים דבריו, כי פיו ולבו שוים, כי כל משא נפשו אך לנפוע נמעי נעמנים, נמעי אמונה ברה והשכלה טהורה בכרם ישראל.

נבימה נא אל חזות פניו, והיא תלבבנו באצילות העברית המרוסמה אשר בה; עיניו המפיקות תמימות ילד ושחוק צדיק המים, ערוץ לחיו וחן שפתיו, סתר מצחו והדר זקנו ועדנת כל תוי פניו — כל אלה יעירו בנו רחשי אהבה אל התמונה גם אם לא נדע כי היא תמונת שולמאן, תמונת המליץ הנפלא אשר עוד בשחר נעורינו ההענגנו על מליצותיו החמדות, על סוד שיחו ונועם נאומו. וקי מאתנו איננו חש

עוד היום את הענג הנפלא אשר מלא כל בתי נפשו בקראו את ספר „מסתרי פאריז“ ו„הליכות קדם“? מי לא יזכור עוד עתה את הנועם אשר השביעתו „חבצלת השרון“? מי מבחורינו לא התבודד פעם בסתר פנה להגות באהבה ב„שולמית“? וההגיון בספרי שולמאן לא הטיל סער השפקות בלב, לא זרע זרע השנאה והבוז לאיוו מפלגה, אך הביא נחת מהור, פקח קוח, רגשי כבוד לאבותינו, אהבה ללאומנו וכליון נפש לארץ קדשנו. זאת היתה פעולת שולמאן על בני הנעורים, פעולה רבת הטובה והאורה...

ר' קלמן שולמאן נולד בשנת תקע"ז בעיר ביחוב (פלך מאהילוב), וילמוד בילדותו ב„חדר“ ויצטיין בבשרונותיו על כל הילדים בני גילו. בהיותו בן י"ד כבר השיאודו בני משפחתו אשה, כאורח נוברין יהודאין בימים ההם. בן ט"ז הלך ללמוד תורה בישיבת וואלאזין, ויקן שם לב ראש הישיבה וכל חבריו ע"י שקידתו דגדולה, המיטתו וענותנותו. שש שנים למד בישיבה ויעש חיל בתורתו, עד כי חלה את עיניו כרב עבודה ושקידה כלילות, ויסע ווילנא לבקש תרופה.

המענת ר' קלמן שולמאן.

בווילנא למד ב„קלויו של הגאון“ וישא עוני מרבה להביל, ויהן גם לאשתו, וישם לילות כימים להגות בתורה. משם הלך עירה קאלוואריה, וגם שם נשא רב עכל ותלאה, אכן הוא לא הרפה מלמודיו ויחל ללמוד גם שפת אשכנז ויחל לכשוך בשבט סופר במליצות כה"ק. בשנת 1843 שב שנית לוויילנא ויחקבל בישיבה של ר' ישראל גינצ' בורג. שם הוסיף שקידה על שקידה עד כי נסמך להוראה, ויחד עם למודי גפ"ת הוסיף דעת גם בכה"ק עד כי היו שגורים על לשונו בע"פ, וילמוד דקדוק, וישתלם גם בשפה האשכנזית.

בשנת תר"ו, כבוא לוויילנא השר טונמיפיורי, ערך אליו שולמאן מכתב בקשה

בעד אחינו יושבי שמונה כפרים בקרבת הגבול, אשר נגזרה עליהם גזרת גלות מתחום חמשים פרסא סמוך לגבול. ויהי בקרוא הד"ר לעוויו את המכתב הכתוב במליצה צחה ונמרצה ויהא לראות את הכותב המליץ, וע"י זה נתפרסם שם שולמאן פתאם בכל העיר ויילנא, ויתודע אל המשורר אד"ם הכהן ואל יהר חכמי העיר אשר ראו כי ברכה בו. כמו הזלה עבודתו הספרותית ותהי ראשיתה ספר „קול בוכים“, הוא תרגום ההספר שנשא פונענדהאלד על ר' מרדכי אהרן גינצבורג (ויילנא הר"ץ), ובשנה שאחריה הדפיס קובץ מאמרים בשם „שפה ברורה“, וכל הקוראים התענגו על מהק דבריו. — בש' 1849 נתמנה שולמאן למורה שפת עבר בכיה"ם הריאלי של הממשלה אשר על יד ביסדה"ר בימים ההם, ובשנת 1851 נשא את אשתו השנייה, התמיסה והמנוכה כמוהו, אשר עמה ראה חיים עד יומו האחרון (אנב אורחא נעיר, כי אלמנתו זאת שרויה עתה בעוני, כי לא השאיר לה בעלה כל הון ועושר).

ואלה ספרי שולמאן השונים בתכנם אך שוים בערכם להשכיל להועיל: ס' „הליכות קדם“ — ענמנורפיא של ארץ ישראל וכל ארץ הקדם; „אריאל“ — ע"ד כתבי החרטומים אצל הר סיני, עתיקות אשור ונינוה וככל, סנהגי בני"ו והפלותיהם בירושלים וכו'; „מסגרי פאריז“, ס' שהעתיקו רק"ש למען הראות כי לא תקצר שפת קדשנו להביע בה כל מעשי אנש ויצרי הלב; „הריסות ביתר“; „שולמית“; „תולדות יוסף“; „חבצלת השרון“ באורים על אנדות התלמוד בהגיון ישר; „מלחמות היהודים“; „קדמוניות היהודים“; „עשר וצדקה“ ע"ד אבי משפחת ראטהשילד האדירה; „הראל“; „הליכות עולם“; „דברי ימי עולם“ בשבעה חלקים, ואת ארבעת החלקים הראשונים כתב בעד חברת „מפיצי השכלה“; „קריית מלך רב“ והוא תולדות העיר פטרבורג וכל קורותיה ופרשת גדולתה; „תולדות חכמי ישראל“ ספר יקר ונעים, בארבעה חלקים; „מוסדי ארץ“ גיאוגרפיא בעשרה חלקים; „בית האסף“ באורים על אנדות חז"ל תמוהות; „ימי עולם“; „מנחת ערב“ (באורים לאנדות); „ארץ הקדם“; „דברי חפץ“; „צבי לכל הארצות“ ע"ד יקרת ארץ ישראל; „שכת ציון“; „שפה אחת“ — מלכד ספרים שלמים אשר השאיר אחריו בכתובים.

בשנת תרנ"ו חגגו כל סופרי ישראל וכל מוקירי פעולות רק"ש חג מלאת חמשים שנה לעבודתו הספרותית. בשנת תרנ"ט, ביום ד' שבט, באה השמועה הרעה כי הסופר והחכם הנעים הזה איננו עוד בחיים, כי לקחה האלהים, ויגדל המספר בכל נאות יעקב ויבנו כל קוראי עברית על מות מחמד לבם, ויספדו לו כל הסופרים הגדולים, ועדת ויילנא הובילה את מתה הגדול לקברות בכבוד מאד נעלה.

שולמאן הובא בכלח אלי קבר; ימיו עברו לא בנחת בשרים, כי ככל סופרי ישראל חי בלחץ, ואולם הוא הסתפק במועט, ויהי שמח בחלקו ומאשר בגורלו להפיץ מעינות חכמה ודעת בישראל עמו, זה העם אשר אהב ויאהב לו, העם אשר עד נצח יזכיר שם שולמאן ברגשי כבוד וחבה רבה.

יח"ז.

גם ציונה.

היא יושבה כגוים לא מצאה מנוח (איכה א' ג') ר' יודן
 כיד נחמיה כשם רשביל אמר, לו מצאה מנוח לא
 היתה חוזרת (ראח באור מ"כ שם), ודכותיה
 (בראשית ה' ט') ולא מצאה היותה מנוח, ודכותיה (דברים
 כ"ה ס"ה) ובגוים החם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכה
 רגלך (איכה רבתי א' ג') ושנוי מאמר זה בשנוי מעט
 בבראשית רבה ה' ל"ג ומשולש בילקוט ס' נח רמז נ"ט.

היטב חקרו לבה, רוחך תפנו.

דרבך בגוים, מראש לך הגידו:
 אם בם תנוחי, ובטובה תפריצי,
 אז לשוב אל ארצך לא עוד תחפצי.

ה.

ובארצות מערב — נעויתי משמע! —
 בכבר הימים, שם עמך הזידו,
 ולציון ולארצם הרבו לפשע,
 וכרעיון הבל, שם ציון הכחידו —
 ובבית אל, ציון לבלי יזכירו,
 התפלה "לירושלים" הסירו.

ה.

הסירו גם שחקו: היא לנו הבל!
 גלכה קדימה, אחור בל נסנה!!
 עם ישבי ארץ נעים לנו חבל!
 אכלם אכלנו, חגימו נחנה!!
 פה איתן שבתנו, בימי שמים;

א.

מהדפת יעקב! קול בתלונה תשמיעי?
 פי עת רעה לך, שנאיך עצמו,
 מחמתם תרגזי, רגע לא תרגיעי,
 ובכל פה עמך יאכלו ויעצמו,
 ובשונאת רשע, פתם מתחפשת
 ירגזו רבצך, ואתה יהי נגרשת!

ב.

הן צדקת! מר לך! ולשברה אין חקר
 מפיך פן יבא, יום יום תפחדי פחד;
 בין צרריה נחשבת פזר ועקר,
 במקום עם ישביו שלום תשבו יחד,
 מלכם תחשבי כאב, פאל תיראי,
 אפך מולדתך את ארצם תקראי!

ג.

אה דרבך הפצך פי לא יתכנו
 מכבר חכמים, סמך לא הכחידו.

מִה־לָנוּ אֶל צִיּוֹן וִירוּשָׁלַיִם ! —

ו.

עֲתָה מֵאוֹלָתָם גַּם הֵם נִכְלְמוּ .
יָדְעוּ כִּי בַשָּׂא הָאָמִינוּ בְּמַחֲוֹ ,
וּבְצִיּוֹן לְמָאס , יוֹדוּ כִּי אָשְׁמוּ ,
מֵעַקֶּת שְׁנְאֵי־שָׁם , גַּם הֵם נוֹכְחוּ ,
כִּי מִטָּה שִׁבְתֶּךָ עַל אֶרֶץ אַחֲרָת !
מֵאַדְמַת זָרִים , יוֹם יוֹם אֶת נִגְעֶרְת .

ז.

„בְּמָקוֹם חָבִיב אָדָם . נִבְרָא בְּצֵלָם”
הוֹלִיכֶךָ גּוֹרְדוֹן — לְבָרְכָה לּוֹ זִכְרֹ ! * —
שָׁם כִּי תִבְאֵי , מוֹלִיכֶךָ יִכְלָם —
גַּם שָׁם מֵצִדְרִיךָ אִיד לָךְ וּנְכַר !
בְּמָקוֹם מַשְׁוֶה כָּל אִישׁ , וּבְאַרְצוֹת חֶפְשׁ ,
גַּם שָׁם אֶת מַעֲמָסָה . כְּשֶׁנֶּאֱת נֶפֶשׁ ! —

ח.

אִי מָקוֹם תִּבְחָרִי . בּוֹ תִמְצְאִי מְרֻנֵּע ,
בְּמָקוֹם תִּלְיִנִי יַחַד חִישׁ נִקְבְּצוּ
שְׁנֵאֵיךָ נֶפֶשׁ יִקְיֹפוּךָ לְבָלֵע !
לְכָרִיתֶךָ מְצוֹי בְּמִזְמוֹת נוֹעֲצוּ ,
וּבְשִׁנְאָתָם לָךְ , לְרִשְׁיֵע יַעֲמִיקוּ
וּבְשָׁם שְׁנֵאֵי־שָׁם , רִשְׁעָתָם יִצְדִיקוּ !

ט.

שְׁנֵאָתָם לֹא תַחְדֵּל . כָּחֵק בְּפִטְבֵּע ,

לֹא כִי מִכָּל עַם רַב לָךְ חֲטָא וּפָשַׁע ,
אֶךְ עַל גְּזֵעֶךָ שְׂרָשְׁךָ יִשְׁטַמּוּךָ כִּי שִׁבְע ,
וּלְהַעֲבִיר עֲבָרְתָם , אִין לָךְ עוֹד יֵשַׁע ;
כִּי עוֹן גְּזֵעֶךָ לֹא תוֹכְלִי תַסִּירִי ,
מִכְּבִי־שָׁם אַתְּ , גַּם אִם תִּגְבּוֹל תַּעֲבִירִי !

י.

יִשְׁטַמּוּךָ — כִּי לְאֱלֹהִים לָךְ עוֹז וְכֹחַ
אִין אִיד שְׂאִי־בָדָךְ . עַל כָּל פִּיד תִּבְלִיגִיוּ
בְּמָקוֹם גּוֹרְךָ בְּכָל תַּצְלַחִי צִלְח .
גַּם בְּמַחֲר אֶרֶץ , עֲשֵׂר רַב תַּשְׁיִנִי ,
וּבְכַתִּי חֲכָמָה לָךְ דַּעַת נְשֻׁנְבַת ,
גַּם רַב כְּשֶׁרוֹנְךָ בְּמִלְאֶכֶת מַחְשָׁבָת .

יא.

יִשְׁטַמּוּךָ יִרְדְּפוּךָ יַעֲטוּךָ בַשֶּׁת כְּפָגַד ,
לְתַלְוֹנְתֶךָ אִין אִישׁ בָּם מְקַשִּׁיב קָשָׁב ,
גַּם יִשְׂרָי לֵב בָּם , יַעֲמְדוּ מִנְגַּד —
כִּי חֲטָא יַעֲשׂוּ רַבִּים , צִדְק יַחֲשָׁב ,
וּלְיִשַׁע וּלְרַחֲמִים שְׂוֹא תַשְׂאֵי עֵין !
כִּי אֶרֶץ אִין לָךְ — מוֹשִׁיעֶךָ מֵאִין ? —

יב.

מֵאַפְס כָּל תִּקְוָה נַחֲפֹזֶת לְכָרַח ,
תִּבְרָחִי מִפַּח אֶל פַּח , מִבוֹר אֶל שַׁחַת !
תִּבְרָחִי לֹא תִדְעִי אִם שָׁם לָךְ מְנוּחַ !
אֶךְ זֹאת תִּדְעִי כִּי מִחֲמַתָּם אֶת כְּרַחַת —

* ראה , קורא נכבד ! שיר „אחות רחמה” להרב המשורר הגדול יל”צ ז”ל וגם שירי „אחותי נאשמה” אשר בו פניתיו על שירו „אחותי רחמה” ושירי זה כתוב בשחר תרמ”ג , ואני גם אז בשירי זה הגני נושא גם ליונה , תחת אשר גורדון ז”ל בשירו „אחותי רחמה” ינוסף ידו אל ארץ החדשה למגוז מנוחה לבת יעקב השכנה רנו , ולדבריו בשירו שם ירומזן פה דברי שירי .

<p>אולי על ארצה, באת ומתרשת, הפנוחה תמצאי לה, במח לשבת. ותשעת אל לה, אולי שם נכונה! הבה בת יעקב! נשא גם ציונה!!— <small>ווארשא י' אדר תרנ"ט.</small> ישכר בערוש הלוי איש הורוויץ.</p>	<p>ובנוסף דרבה אכל בה כל חלק, מה נכלים אכלוך, פאכל שם ילק!!... אל ארצה תשאי עין את נואשת! אולי תצא לפעלות זאת מחשבת,</p>
---	--

עז לאלהים.

(Ode)

אתה דבר מלהים ושמים שמענו
כי עז לאלהים (תהלים ס"ד י"ב)

קול רעש יענה מספר רעם!—

אם עולמים אין קץ, ומלא כל שחק
פעליה ישיחו, יפליאו גצח,
ולמולם בן-חלות פרק ושחק
לשמיע רממות אל איך יעזו מצח?—

אך גלמם אלם, ומאום לא יודיעו!
לו אין אדם חקר דבר באלה—
וכבוד אל בם, אך בשפתיו יביעו,
ובדעתו נודע בם עז יצדם פלא!—

הבריאה כפת, גם אם לא תנוח,

מה נשגב המבע מבלי יחקר!
ובכל הבריאה אך פלא על פלא!
שוא בה חכמת אדם, חקר איש—שקר
לבוא עד תכליתה בינתו תלא!—

וביד פלא היא ביקום תרקם סתר
אדרת מלכות, על יצרה מתדו!
כל איש בה אכן חן שפצה בפטר,
פטר מלכות על ראש אל אין כמהו!—

מה בן פחש! תשאל לאל איהו?
כל היקום מתקומם לה יועם ועם:
גיש אל יצר כל, ובכל הנהו!—

לְתַהַלְתְּהָ בִּי נֹאמֵר, אִין כָּל אִמְרֵי!
 וּלְדַעַת אֹתְךָ גִּדַע בִּי אִין דַּעַת –
 גַּם לְזֹאת מְכַל הַזְתֵּרְתָּ בְּנֵי הַמֶּרֶס! –

יא.

בְּצוּר הַמֶּרֶס אֶל רוּחַ בֵּית הַסֵּפֶר,
 בּוֹ אַף נִקְרָה אַחַת תִּפְתַּח אֱלֹהִים!
 הִיא הַדַּעַת, מְאֹרָה לְנוֹ זֹהֵר,
 בָּהּ לְרִאיוֹתֶיךָ שְׂדֵי! נִכְמָה כְּמָה –

יב.

וּכְבוֹדֶיךָ בִּי יַעֲבוֹר, פְּנִים נְלִיטָה,
 כִּי עַל עֵינֵינוּ אֵל! תִּשָּׁף כְּפָיִם –
 פְּנִיךָ שְׂדֵי! לֹא נוֹכַל נְבִיטָה,
 אַף אַחֲרֶיךָ, תִּחְזֶינָה עֵינֵינוּ! –

יג.

הֵם כָּל מִוְכָה בִּי הַעֲבִיר עַל פְּנֵינוּ!
 גַּם אֲזוֹ לְרִאוֹתֶם נִחְרַד נִבְהַלָה,
 וּבְרִיעַד נִקְרָא נְפֹל עַל אִפְּנוֹ:
 קְדוּשׁ, קְדוּשׁ, קְדוּשׁ אֱלֹהִים סֶלְהֵוּ –
 יִשְׁכַּר בַּעֲרוֹשׁ הַלֵּוִי אִישׁ הַדְּרוּוּץ .

סָרֵם הָיָה אָדָם, מְשִׁים בְּהָ עֵינֵי;
 הוּא כָּא נִפְחָ בְּהָ חַיִּים וְרוּחַ –
 נִעֲשֶׂה לָהּ גַּם לוֹ, יֵצֵר מֵאִין! –

יד.

כֹּה כְּבוֹד גַּם הָדָר, אֵל עֲפָרְתְּהוּ!
 בְּרַעַת וּבְדָבָר יִחְקֹר יִבְיַע;
 בָּם יִמְלֹךְ בִּיצוּרֶיךָ הַמְשַׁלְתְּהוּ –
 בָּם הָעֵז מְכַל, חֲלָשׁ זֶה יִכְנִיעַ! –

יה.

אַף שֶׁכָּלוּ בִּי רַב, בְּגוֹ הַגְּבֻלְתְּהוּ,
 חִקֵּר תִּכְלִיתְךָ מְדַעְתוֹ יַעֲלֵם!
 וְמַעַם מְאֹלָזִים, בְּזֹאת חֲפָרְתְּהוּ!
 וַפִּזוּ מִרַב מִתְּהַלְּלֶיךָ בְּנֵי יִאֲלֵם! –

יז.

בְּנֵי אֵל מִסְתַּתֵּר וּבְכָל נְגִילִית!
 לְדַעַת וּלְהַלְלֶיךָ בִּי אֶבְיָנוּ,
 שֶׁכָּלְנוּ גַּם כָּל, כִּי מְכַל נַעֲלִית! –
 וּכְבוֹדֶיךָ בִּי רָם, יִשִּׁים יָד עַל פְּנֵינוּ! –
 וּלְבַד זֹאת רְגַשְׁתִּי לְבָנוּ מְרַגַּעַת

מעיר לעזר

המעיר ומוסיף הבין דברי שירי ומאיר על כתובים במקראי קרש.

(¹) אחד הוא הרמב"ם ז"ל אשר ילדיק דעת פילוסופים בימי קדומים, והחליט מהם גם לחת דעו נחור"ל חלק ב' סרק ה' "כי הגלגלים חיים משכילים הם, ר"ל משיגים העובדים משכמים ומהללים את אלוהים שכה גדול ומהללים ענומים" והביא הרמב"ם ז"ל עדות לדעתו זאת את הכתוב השמים מספרים כבוד אל וגו' (תהלים י"ט ג') ואומר שם שאינו לשון הענין כדרך משל ומליצה רק דברים ככתבם וכהיותם, וראה קורא נכבד! שם באור הרב ר"י מסטנוב ז"ל, שהראה לדעת כי עשה הרמב"ם ז"ל כעדות הכתובים שהביא לחוק דעתו והר"י מסטנוב שם מביא כתוב אחר עד מחדש לדעתו זאת. והנה מכבר טודע כי אין להדעה הזאת יסוד. והיא קלה נכוכה, ואולי הדעה הזאת שמוצאה מפיילוסופי

יוסיס הכתה שרש בלב הרמב"ם נ"ע מנעוריו ותהי לו שעשועיו יוס יוס, ומאד הסכין בה עד כי היתה
 בשר מבשרו ורוח מרוחו, ויחתור לנמסם הדעה הזאת בכתיב זה אשר לא יכירנה מקומו שם ויאמר לא
 בי היא, ופה בכתיב הזה למען לבוש מקום לדעה בלתי נכונה כזאת התאמתן להראות כי לא במשל ומליצה
 הכתוב מדבר, הפך מאשר בשכלו המרומוס יראה לדעת בדרך הגיון ישר כדרכו בספרו מורה נבוכים,
 כמו שם חלק ב' פרק כ"ט מביא כתובים רבים מישיעיהו אשר לשי דעת התלמוד והמאמינים יורו הכתובים
 האלה להורבן העולם לעת קץ והרמב"ם ז"ל שם יסכל דעתם זאת ויבאר הכתובים בדרך משל ומליצה,
 וכן גם הכתוב יהיו מתוך נבולתי יקומו (ישעיהו כ"ו י"ט) יבאר בדרך משל ומליצה. ראה קורא נכבד! כל
 דבריו בפרק זה ובמקומות אחרים שם ותמלא ענב לנשך וגם יהד תתפלא גם אחת, איך פה שנה
 הרמב"ם נ"ע טעמו לבאר פה הכתוב הזה כהיותו כי הגלגלים חיים מדברים ושמים מספרים כבוד אל
 דעת ודבר, וכל אלה רק לתת בו מקום לדעה בלתי נכונה אשר היתה לו מחכמי יון ירשה.

(³) כל יודע ומבין בשפתו ובסגולותיה ימלאנה כי קצרה היא וגם רחבה מני ים, לפעמים
 באחת הדבר ושמים שמענו בה, וכזאת רבות נמלאו במקראי קדש, למביני סגלות שפתנו לאמתן ויודעי
 הליכות דרכה בקדש. — כן גם אני פה במלת "מֵאִין" באחת אדבר ושמים אשמיע בה, וכן אם אחת
 ינאה מפי ורוחי שמים תשמע בה און מלים תבנון. אחת, כי אחרי מלת "מֵאִין" נמשך השם "יִצְרָר"
 ומבואר בו הרעיון כי האדם בדעתו ובחכמתו עשה לו ולבריאה כלה "יוצר מֵאִין", כי את הכל ברא ה'
 מאין וכל יש מאפס נברא כידוע; וזאת שנית יבין פה הקורא המבין, כי מלת מֵאִין נמשכת אחר הפעל
 "יִצְרָר" ומשורש כס גם הרעיון השני כי האדם בדעתו ובחכמתו עשה מֵאִין, יוצר לו ולבריאה כלה, כי
 מלא לו האדם את האלהים מֵאִין והוא מן השליה, כאשר הרחיב לדבר בזה הרמב"ם ז"ל והראה
 לדעת בטוב דעת ושכל אחת, פניו נשגב דעת אלהים, שם מו"ל ח"א ברובי פרקו שם, ואיזה מדבריו
 שם אפתיק לפני הקורא. ובה יאמר שם: "שאני לא אחשוב לכופר מי שלא יביא מוסת על הרחקת
 הגשמות, אבל אחשוב לכופר מי שלא יאמין הרחקה", כן שם פרק כ"ח בראש דברי הפרק יאמר הרמב"ם
 נ"ע משורש כדברים האלה: "דע כי אחרי השי"ת בשליה הוא התואר האמתי, אשר לא ישיגוהו
 (פירוש את השי"ת) דבר מן ההקש (פי' הקל הדבור שנכתב כדי לשכר את האון לא ישיג מאלה את
 השי"ת) ואין בו (פיר' בתואר השליה) חסרון בחיק הבורא כלל, ולא בשום ענין, אמנם תארו
 בחיובים, יש בו השתוף והחסרון", וכן יאמר בפרק שאחריו, "כל מה שתוסיף בשליה ממנו יתעלה
 תקרבו אל ההשגה ותהיה יותר קרוב אליו ממי שלא שלל כלל", וכן יעשו לנפש הקורא כל דברי הרמב"ם
 נ"ע בח"א מספרו זה, כי כן בכל החלק הזה יכוון הרמב"ם נ"ע לחקר אחת להרחיק כל גשמיות וחיוב
 בהש"י ולקרב בו השליה ככל, ומחשבת הרמב"ם ז"ל בחלק זה היתה לשרש דעת הגשמיות והחיוב בה'
 יתברך, אשר הדעה הכוזבת הזאת הכתה אז בימיו שרש בלב רבים מתושפי תורה ביהודה וגלילי התלמוד
 אשר נתפס בשוא לירוא את ה' יראה שיש בה גשמיות, ואם החיובו בתורה ה' ובדברי התלמוד עד היו
 לגלילי יעקב ולמורים בישראל, ויחרדו לדבר ה' לכל לסור ממנו ימין ושמאל, אולם בדעתם את ה' הלכו שולל
 לעבוד אלהים מגושם ללא אחת. ראה, קורא נכבד! דברי הרב יש"ר ז"ל בספרו התורה והפילוסופיה,
 אשר ידבר בענין נשגב זה, וכן כל אשר יקרא ויחבוק בדברי הרמב"ם ז"ל בספרו מו"ל, יראה ויחליט
 ממנו, כי גם לא נוכל לאמר על אלהים אחת, כי ישנו" בחיוב, רק בשני שלילות, כי איננו אין"
 וכן גם לא נוכל לתארו בשם "אחד", כי כל אחד הוא מוגבל, רק נוכל לאמר בשליה "כי אין לו שני"
 ואין יחיד כיחודו", כי כל יחיד הוא מוגבל אבל יחודו של הש"י הוא בלתי מוגבל — סוף
 דבר! אם נחייב את ה' בשליה, ואם בשליה אז נחייבו, כידוע לכל חקרי לב וגם
 כל הקוראים יבינו זאת בשירי זה פה, אשר יסודתו דעת הרמב"ם נ"ע בספרו המורה אשר יורה
 לנבוכים דעת אלהים אחת כדעה נפלאה ונאמנה. הנה לתפארת נאון הרמב"ם ז"ל אשר היה חנון

אלהים יקר לדורות עולם, והאמי דורו הללויה במשלים לאמר „ממשה עד משה לא קם כמשה“ הוספתי
אני על משלים ונשאתי גם אני את משלי זה ואומר:

מִשְׁה וּמִשָּׁה

בְּיַעֲמָרִם נָתַן פְּתֻבוֹנוֹת בְּפִים
תּוֹרַת אֲמֵת עַל פִּי אֵל מְשֻׁמִּים,
וּבְיַמִּיטוֹן עַל פִּי תוֹרָה מִחֻכְמַת
הוֹרָה לְנֹבְכִים וַיִּתֵּן אֵל אֲמֵת.
אֵל נִשְׁגָּב מְדַעַת, מְדַמּוֹת אֵל עֵין !!
גַּם יִשְׁנוּ הַרְאָה, פִּי אֵינְנוּ אֵין ! —

(*) מכל רעיון ורעיון הנשקף מבעד שלשה כתיים אלה בשירי פה, יראה ויבין הקורא את מקראי קדש כמזמור. ה' בתהלים מפורשים היטב, כי המשורר שם בהתבוננו על הוד ה' על השמים ובהדר אל נאדר בהמון זבחות שהקים אשר אין מספר ואין חקר למו, אשר כל אחד מהם הוא עולם בפני עצמו, וכלם יחד מתאימים בתאמי פלא, ובחכמה נפלאה ובסדר ומשטר נשגב העכבו מידי יוצר כל מפליא לעשות, כולם יחד יתנו כבוד אל יוצרם פלא, ונפלאותיו בס, אז רוח המשורר יראה פן, אלהים פלאות ותמורה כלבוש אימת כבוד ה' והדר גאונו יחד, כי ה' אל אדון ואדיר הוא על כל הארץ והבריאה כולה, וכן עם זה התבונן המשורר בשפל רוחו וערכו, כי יראה ויבין איך ישא ישפל האדם לעמת כל אלה! וכמה נחשב הוא מול עולמים אין מספר אלה בכריאה כולה, ויקרא אז המשורר מנהמת לבו בשני הכתובים האלה המקבילים איש אל אחיו וישר: כי אר אה ש מיך מעשי אל כבודיך, ירה וככבים אשר כוננתה: אשר כולם יספרו כבודך אלהים, ויתנו תהלתך יוצר פלא, כי אין חקר למו, ועתה לעתה: מה אנוש כי תזכרנו: כמה נחשב האדם כי תזכרנו אתה אלהים? הלא הוא אינו גם כנקודה אחת הקטנות בתולדות הבריאה האדירות והגפלות, ובן אדם כי תפקדנו? מה ערכו כי תפקדנו? הלא הוא קטן גם משחק מאזנים ומאבק דק לעמת כל אחד ואחד הקטן שבקטני הזבחות אשר בשמים ממעל ועל הארץ מתחת, הלא כאין נחשב האדם מול פעלי הפלאות אין מספר אשר בעכב ובבריאה כולה שהן מעשי ידי אל יוצר פלא! ואחר אשר המשורר מזמור זה ירד ברוח שירתו להוריד את ערך האדם ולהשפילהו והמשורר בענות לבו ובשפלות רוחו ישים את האדם לאל ויקטינהו עד מאד כאסם ואין, אז תשוב ותתעורר רוח המשורר לשוב לפלות מעלה ויתבונן בכינת אחת בערך האדם הנשגב וביתרונו הנעלה אשר נתן לו ה'. ויתהפך חיש המשורר ברוח שירתו להגביה את האדם ולהעלותו בחור אדם המעלה שהוא בחיר יצורי ה' וברואיו, ויתנחם המשורר למזל כבוד אדם והדרו, גדלו ותפארתו שגדלו ה' על כל מעשי ידיו, ויקרא המשורר בהמית גיל לב ויאמר: ותחסרהו פעם מאלהים, וכבוד והדר תעשרהו (הואוין של מלות ותחסרהו וכבוד והדר הם כמו מלת „אכל“ שכל לשלול משפט הקודם לו, כמו והם עמך ונחלתך (דברים ט' ק"ט) וכיום כדומה) ויאמר המשורר כמזמורו זה: אכל אתה אלהים הושבת את האדם במרומים למעלה לראש כל היצורים, כאשר נתת בו הדעת שהיא חלקך ממעל, והדבר שמת בו להוציא בשפתיו את אשר ידע בדעת, ובהם ידע כל יצוריק הגפלאים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת וגם יספר תהלתך בס כ, אין קץ לה, ודעת זאת לא היא דעת שלמה כדעתך אתה אל הדעת; רק מעט מאלהים חסרתה את האדם בה, שדעתו יוכל האדם לדעת הכל ולהבין בכריאה ומלוה, אך לא יוכל לדעת אותך אלהים כי נשגב אתה מכל שכל ונפלאות מכל דעת. ויוסף המשורר לכאן רעיון לבו הנעלה בחצי כתוב השני: „וכבוד

והדר תפטר" והס' הדעת והדבר אשר חנן ה' את האדם להותירו לעובד מכל יצוריו ולתמו
 פליון על כל בראיו. כי כן הכבוד הוא הדעת שהיא כבוד האדם, וכן הדעת היא הנפש
 באדם שהיא כבוד האדם ויקרו, יתרונו ותפארתו, לכן בשפתנו נקראת הנפש ג"כ בשם כבוד
 כדעם למיני שפת קדשנו, והשם הדר בכתוב זה יורה על ה' ה' שיהא הדר אדם והודו, לפני כל
 היצורים אשר חסרם ה' ג"כ כזה מן האדם, והתן הדבר יתרון לאדם ויהדר אותו כחן שפתיו וכנפש
 לשונו לנלות ולהוציא חוזה כל מחשבות דעתו מלבו, שהיא כבודו, וכשני אלה פלה האדם למעלה
 להשכיל מכל יצורי ה', וגם כן יחד מלין לאלוה ידבר וכל נפלאותיו יבין וישיח, כתרנום אונקלוס
 (בראשית ה' ו') ויהי לנפש חיה, לרוח ממללא". לפי תרגומו פה שם חיה הוראתו מפעל "חיה" וילק
 בתרגומו זה מן השם אדם הראשון שנקראה חיה בעבור שהיתה אדם על חי, ובאורו שם שהיתה אדם כל
 פי מדבר פ"כ נקראה בשם "חיה", והבין הדבר במקומו שם.

היוצא לנו מכל אלה הנראים בכתובים אלה במזמור זה המראה להשכיל כשכל נשגב, כי בו
 המפורר הנפלא ומזמור השכיל מזמור זה יורה לנו לדעת הגיון נשגב וקשקש יחד, בדברי שיר ומליזה
 ובאמרות וזמרתיה ויפקח עיני כל מחבוק נשים שכל לראות ולהבין כי כל העולמים שאין למו מספר,
 הגדולים עם הקטנים אשר הסבכו מידי יוצרם בטבע נפלא ונשגב מדעת אנוש אשר גם לפתחם האדם
 נחשב כאין, בכל זאת הם כלם יחד אך גלמים אלמים באין דעת ודבר כם, וגם פלאם כם לא ידעו
 ולא יוכלו לדבר אף מאום מהנפלאות אשר שם כם יוצרם, אך כל אלה יבין האדם וידע בדעתו
 אשר חננו ה', והם יודעו ויטפדו רק על פי דעת האדם ועל פי הדבר, שהם כבוד האדם והדרו אשר כם
 עפרהו ה' וכס העלה למעלה על בראיו וגם כם המשיכהו ה' ככל מעשי ידיו וישת כל תחת רגליו.
 אך יתרונו לא שלם הוא באשר הוא אדם ויחסרהו מעט מאלהים, כי מעט מאלהים חסרהו
 דעת אשר בו, שהכל יוכל האדם לחקור ולדעת אך לא את האלהים, וגם בדבר הזה והוא
 שלא יוכל לחקור ולדעת את האלהים, גם בדעתו זאת שהוא יודע כי לא יוכל לדעת את האלהים,
 יש לאדם יתרון על כל הברואים, שהם אינם יודעים שאינם יודעים את האלהים; וכדעת האדם
 שידע זאת יוכל גם להתפאר כי בא עד תכלית שדי ודעת אלהים כי לא נוכל לדעת אותו, וכן אמר
 האדם המפורר הנדרשי, ותכלית מה שנדע שלא נדע!" וכן מביא הרמב"ם במו"ק מאמר סילוסוף אחד
 על דעת אלהים, לו ידעתי היתו".

כל אבני חפץ אלה שהן תענומות שדי אין סוף וכליל פז האלהים אין חקר, שבהן גם יתרון האדם
 מד' והסרנו ויתרונו בחסרנו מאלהים, אבני חפץ וקדש אלה שנלתי בשירי זה, עז לאלהים" במשכנות שפת
 השירה, הוא כתר מלכות על ראש מלך עולם וגם ממנו ינין נור על ראש האדם בחיר יצורי אל יוצר פלא!
 התבונן נא קורא נכבד! בכל הכתובים במזמור זה שהבאתי פה, כי כל רשיון והגיון שפתיו
 בשירי זה יכללו הדברים המעטים אשר כפי וכרוח המפורר מזמור זה, כדרך המפורר הנשגב אשר רוח
 אלהים דבר בו, שהוא הוגה ומושב הרבה דובר מעט כלשון נחה וקלרה למען יתעורר כעל נפש משכלת
 לשום לב חקר כי יעמיק ויחקור ויתבונן היסוב כנשכנות והרוממות אשר בלקח שפתי המפורר ובתורת
 רוחו, ובאשר ימלא ביניעת רוח ונפש ובפמל שכל דעת, אז בדעתו ושכלו תשבע רוחו חשטני קדש
 ופלאות יחד, ונפשו — נשכנות ונשימות נח!! — וזאת אחת מהמעלות אשר כנפלות רוח השירה
 אשר תלמד אל רוח המפורר מלדה מבטן מהריון ושתיקה תהינה בו לרוח אמת חושבת במחשבות סרוות
 ודוברת בשפת הנפשות אל כל לב רוחו, נפש ונשמה!!

(⁶) גם פה נבאשח הכתים האחרונים בשירי זה, יראה הקורא המבין, מפורשים ומבוארים באר
 היסוב הכתובים בשמות ג"כ מן פחזכ י"ז עד סוף הפרשה, ואם כדברי פה כבר נתקף באר כן הרמב"ם
 נ"ע בעור"ג ח"ח שרק מ"ה, אבל אני חדשתי עוד מרובי לבאר ולכרר את סודו ונקרתי שם בכתובים
 וגם הוספתי לבאר את כבוד ה' בעברו שך כסיו על פני משה ויש האלהים.

וכן גם בארתי את כל טוב ה' אשר העביר על פני משה ויקרא בשם ה', והקורא המשכיל יבין אל מה ירומון מלי בכאורי זה בשירי זה, כי אל המשל הזה נמשל כל אדם איש איש לפי רוחו ודעתו כקטן כגדול, כי אך מעשי אלהים יוכל לדעת ומהם יראה וידע את אלהים, ומעשי אלהים ופעליו בכריאה כלה הם טובו ואחוריו, אשר קרא ה' שם, אבל לא יוכל האדם לראות את כבוד אלהים אשר הוא הוא „דעת אלהים בעלמו ובכבודו“ (ראה הערה שלפני זאת), כי כן אמר ה' שם „כי לא יראני האדם וחי“ כי לא יוכל האדם לראות את ה' בעודנו חי והוא שוכן בית חומר המגביל גבול לדעתו ושכלו ורוחו בו, אשר לא תוכלנה לדעת ולהשכיל עמו ה' וכבודו שאין לו גבול והוא לאין תכלית והדברים עתיקים' שבעתים מוזקקים, מאמנים וזקקים!! —

הוי הגנינה לשיר „יונה הומיה“ של ט. לעטערים.

מאת א. ב. בירנבוים.

Andante Op. 11

Soprano *all.*

p *jo ki ob jo o-ni a no ach ni de-des mi*

mon chag-we sal-i ho a-ni jo-re-des tzi-ur jo-shel so-ar

ho-dad e-dod lo-nof u-wen sur-de jo-ar a-ur n ew-dar o-nof

cresc. *decresc.* *dim.*

ti-di a-so wa-mi es be a-no cho-ro ja-an-hel-cha ni shohel ru-ach so-no

J. C.

פתח דבר

לתרגום

„הפרש“.

השיר הזה, מעשה ידי הכיר המפורסם אשר לפולין Adam Mickiewicz, אשר פי יולרן קרא לו בשם „Farys“, הורק זה שלש פעמים לשפת קדש בשם הערבי בסדבר. — הראשון אשר תרגמו עברית היה המליץ יוליאן קלאצקא (אשר לפניו בישראל נקרא שמו יהודה)¹, ותרגומו נדפס בספרו הדודאים (לייפזיג 1842).

המתרגם, אשר יאל לו אחרי כן שם בעמים כסופר מפואר בשפת פולין ונרפת, היה אז נער כבן חמש עשרה או שש עשרה שנה; לא נפלאות אפוא, אם תרגומו היה ככסר גומל אשר לא פתח עדנה, אף כי לפעמים רבות יניחו מבין שורותיו יתרון הכשר ושאר רוח אשר הצטיין בהם המליץ בלשונות העמים. — לא עברו עשר שנים ויתרגמהו שנית לשפת עבר מליץ „רך בשנים ואב נחכמה“ הר”ר סיבה יוסף הכהן לעבענזאהן ז”ל ונדפס אחרי מותו בבגדד בת ציון. המתרגם הזה, אשר רוח השיר נוססה בו באמת, לא יכול כפי הנראה לשים עבותים על ידיו ולאסור רוחו בזקים, ויתרגם את השיר הזה, כאשר יעיד על נפשו, „העתקה חפשית“. תרגומו, אף כי לא נעשה בחרוים וגם חסר כסופו, כדי הוא לעצמו, כי יפה הוא מאד ומליצתו מריקה מעליה זהב. אכן הכתם הטוב הזה ישנה לא מעט אם נערוך את מלאכת המתרגם אל מעשה ידי המפורסר במקורו, כי אם אמנם אף מעט אכד להשיר הזה מלד שפתו, כי זהה ונעלה היא, הגה הפסיד לא מעט מלד חמרו ולורתו, כי נרע והוסיף בו המתרגם ושנה פניו כרצונו, ושמויו לא תמיד עורו להרבות יפעתו וחין ערכו. — השלישי אשר הליכש את השיר הזה בגדי קדש הוא הסופר הנודע בשפת עבר ואשכנז הר”ר נתן נטע סאמועלי ז”ל, אשר יאל אף „בעקבות מיציקעוויטש“, כאשר יאמר בהערותו, ויתן לו פנים אחרות, ותרגומו הגה נדפס בספר האסיף לשנת תרמ”ט.

ועתה הגה הבאתי גם אני לאחי לבני ישראל את המנחה הזאת בכלי עהור בשפת קדש, בשנה הזאת אשר בה נמלאו מאה שנה להולדת המפורסר ושבעים שנה מיום הכתב השיר. והתאמתני לתרגם את השיר הזה בדמותו כללמו שורה בשורה כאשר יאל מתחת יד המפורסר בלי נעות מדבריו אנה ואנה. גם במשקל השיר ערחתו להדמותו במקצת אל משקלו במקורו; על כן שונים חרוזי השיר בתרגומו איש מרעהו במנין הכרתיהם, כאשר שונים המה גם אלל מחכרם. זולתי שמונה עורים אשר ארוכים המה במקורם ובתרגומוי נחלק כל אחד מהם לשני עורים קצרים, ובכן נתרבה מספר החרוים מקס”ז לקע”ה. מלבד מספר ההכרות נתתי בתרגומו קצב ומשקל גם לחלים. החרוים הקצרים בני עשר או עשתי עשרה תנועות יכילו ארבע ארבע מלים, שתי מלין ובהן חמש תנועות לפני הַחֻצָה (Caesur) ושתיים ובהן חמש או שש תנועות, אחריו. (זולתי שלשה חרוים היוצאים מן הכלל). והחרוים הארוכים בני י”ג תנועות (לפעמים י”ד) כוללים שש שש מלין, שלש מהן ובהן שש תנועות (ולפעמים שבע) לפני החולה ושלש מלין ובהן שבע תנועות, אחריו. המלין הקטנות שאינו מוטעמות היטב אינן באות בחשבון. חיים יחיאל בארנשטיין.

ווארשא בחדש החמישי תרנ”ט.

¹ הוא אשר תרגם עוד שיר אחד משירי מיציקעוויטש הנדפס בפרחי צפון בשם תפלת הילדים.

ה פ ר ש

שיר תהלה

(Kasside)

הושד לכבוד האמיר תג-אל-סד והקדש לזכרון אהבה ליאן קוולוב.

בְּאֵנִי עֲלִיזָה מְנִי-חֹף עֹרְקָת,
וְעַל-לִבְנֵת סִפִּיר שׁוֹטְטֶת טוֹפֶפֶת,
חִיקִיָּם בְּמִשׁוֹטֵיהָ בְּאַהֲבָה חֹבֶבֶת,
וּכְקִיקִי נְמוּוִי-נְרוֹן עַל גְּלִים מְרַחֶפֶת;
כְּכֹה הָעֶרְבִי מְסַלֵּעַ מֵאַרְץ
בְּרַחֲבֵי הַיְשִׁימֹן סוֹסְהוּ בִי-יָרֵץ,
פְּרָסוֹת רִגְלָיו בְּנִהְרֵי-חֹל בְּשֵׁאוֹן חֲרִישֵׁי יַטְבְּעוּ,
כְּבִרְזֹל וְנַחוּשׁ לוֹהֵט בְּמִימֵי מְצוּלָה יִשְׁקָעוּ.

סוֹסֵי יִשְׁחָה בְּמוֹ יִם-יְחֹרֵב, וְאַבְק מְשַׁבְּרֵיו
כְּתַנִּין מִי-יָמִים יִחְצָה בְּצֹאֲרָיו.
מְרַנֵּע לְרַנֵּע תִּגְבֵּר מְרוֹצָתוֹ,
וְיַעֲה מְסַכִּיב חֶצֶץ וְפִיח;
מְרַנֵּע לְרַנֵּע תִּגְבֵּה תְעוֹפָתוֹ,
מְעַנן הָאֲבָק עֲתָה יִגִּיחַ.

סוֹסֵי שְׁחוֹר בְּלוֹ בְּעַנן סוֹפָה וְסַעַר,
בְּמָרוֹם מְצַחוּ כּוֹכֵב בְּשִׁחַר נוֹצֵץ זֹרֵחַ,
וּכְבֵּה רִנְנִים — רַעְמָה י — יְעוֹפֶף וְלָרוּחַ יַעַר,
בְּשִׁטָּף רִגְלָיו צְחָרוֹת בְּרָקִים יָרֵב יִשְׁלַח.
עוֹפָה קַל-רִנָּל, עוֹפָה לְבֹן-בְּרָה!
הָרִים וְיַעֲרִים סוֹרוּ מִדְּרָה!

(¹) הוא העוף הנקרא בליא שוואן, וכן שמו בלשון ערבי וסורִי, יוני רומי וצרפתי, ומליו כוונו חז"ל באסרם: עוף אחד יש בכרכי הים וקיק שמו (שבת כא.) ובמליצתם קאקי חיורי. ועיין בספר Die Fabeln des Sophos להחכם לאנדרסכערנער צד 169—170.

(²) על פי הכתובים (איוב ל"ט, י"ג י"ט) ובמקור: Strusiej grzywę pióra.

לְשׂוֹא הַתָּמַר בִּירֵק עָלָהוּ
יִקְדְּטֵנִי וַיִּקְרָא אֶל־צֵל וּמָגֵד ;
בְּחֻזְקָה אֲחַלֵּץ כַּתוּף חֲבֵהוּ¹ ,
הַתָּמַר נִכְלָם בָּרַח מִמָּגֵד ,
וּבִסְתֵר נֹהַ נְעֻלְמָה קוֹמְתוּ ,
יִשְׁחַק לְנֶאֱתִי בַת־שֵׁאוֹת כִּפְתּוּ .

צוּרֵי אֵיתָן , עַל־גְּבוּל מְדַבֵּר מִשְׁמֵר יַחְזִיקוּ ,
בְּפָנִים מְזוּרֵי זוּעָה אֶל־בְּנוֹ עֲרֵבָה יִשְׁנִיחוּ ,
שֶׁעֲמַת פְּרִסוֹת סוּסֵי יִשְׁנוּ וּבָרַע יִמְקוּ² ,
וְאִימִים כְּאֵלֶּה אַחֲרֵי יִשְׁיחוּ :

אָנֹה כֹּה־לְרוּץ מִשְׁנָע זֶה יִרְבֵּי ?
שָׁמָּה בַל־יִסְדֵּךְ לְרֵאשׁוֹ מִחֶרֶב ,
מִרְשָׁפֵי שָׁמֶשׁ . מִעֲזוּז חֲמָתוֹ ,
לֹא־תָמַר בְּצֵלוֹ בִּירֵק צִמְתּוֹ ,
לֹא־אֵהֵל צַחַר בְּחִבּוֹ יִרְגִיעַ ;
שָׁמָּה אֶךְ־אֵהֵל אֶחָד־רָקִיעַ .
שָׁמָּה אֶךְ־צוּרִים יִרְבְּצוּ , יְלִינוּ ,
כּוֹכָבִים תּוֹעִים לְשׁוֹמֵי יְהִינוּ .

לְשׂוֹא יִירְאוּנִי , יִרְפוּ יָדַיִם ,
אָעוּף גַּם־אֲדַפּוֹק סוּסֵי כְּפָלִים ;
הַבְּטָתִי לְצוּרִים גְּאֹנֶה עֲנָקוּ ,
הַרְחַק אֶל־אַחֲרֵי חֲמָקוֹ עֲבְרוּ ;
כִּשְׁדָּרָה אֶרְכָּה בְּרַחוּ עֲרָקוּ ,
וּלְאַחַד אֶחָד נִשְׁמָטוּ נִסְתָּרוּ .

אִימִים אֵלֶּה שָׁמַע וְלֹא־אִמִּין נִתְעָה הָעֵיט
כִּי־חֵישׁ עֲרָבִי בְּצִיָּה יִשְׁבֶּה אֶת־יָצֵד צִיד ,

¹ השם הוח הנמצא במקרא (איוב י"ט כ"ו) בהוראת שם חזק, נמצא בתלמוד גם בקשור עם מלת אילן: חובו של אילן (ב"ק פ"א) לגירסת הערוך והגאונים, ועיין ברש"י שם.

² תהלים ע"ג ח'; הוראת המעל הוה שפאטטען, פערעהענגען, וכן בלשון ארמי סיק, כאשר כבר עמד על זה געזעניוס ואחריו כל המבארים מחכמי העמים.

ביעף דלק אחרי, מחא וישק בנה,
וצניף שחור לראשי פעמים שלש צנה.

„ריח פגר אריח“ קרקר¹ בקול,
כפרש פסום נבערו משכל.
הפרש נתיבה יבקשלו בחול,
ולכונה בקר — מרעה ואכל.
פרש ורכש בדי-ריק תיעפו,
כל-באי ישומן בל-שוב ייספו!
במסלות האל סופות תתענה,
ועקבותן אתן כליל תשאנה;
לא-אחו לסום פה תוציא ארץ,
אך-וחלי עפר תחיה ושרץ.
פה מתי עולם ירבצו ילינו,
עיט ופרס לשוט יהינו”.

בה קרקר באזני, בפני נאצני,
בברק צפרניו בזלי שאמני.
שלש פעמים עין בעין נשקפנו יחד,
ומינה נחת נבהל מפחד?
העיט נחת פשט ויעל!
לפקד עליו ודונו ידי בקשת מלאתי,
אך-עת-אותו אחרי בעיני חפש הרביתי,
ככתם שחף² מצאתיו תלוי ביעף ממעל,
גדלו בגדל צפור... חגב... יתוש ושחק³,
אחר נמוג בלה ברחבי ספיר בשחק.
עופה קל-רגל, עופה לבן-ברך!
צורים מברך! עיט מברך!

פתאם געור ענן מתחת שמש ימה.

¹ מלה תלמודית (חולין ג"ג). ² גרויא.. חולין קליה. ³ המלה הוואת להוראת אבק (מן כשחק מאונים) נוספה בתרגומי לצרך התרוו.

ועלי מסכת ספיר בכנפי צחר רדפני;
רץ קל להיות אזה בנבחי שמים שמה,
כמו־פה בארץ בערבה אני!
מפעל לראשי מעף פורח.
פחדים כאלה אחרי יפח:

אנה כה־לרוץ משנע זה ירב?
שמה צמאון יתיך כל־קרוב!
שמה לא־תרעיף עננה רסיסה,
לא־תרטיב רקה אבק יכסה;
שמה קול־פיוז (בציון פל־יירם,
פל־יתן אמר מעין וזרם;
אף־רוח צחה יחטף אנלי־טל
טרם לארץ יגיעו מעל"
לשוא יירא, אעוף אדפך סוסי כפלים!
העב עמד, רפה כנפיו בשפריר שמים;
מרגע לרגע ראשהו ישוח.
עתה על־הצור ישען ינוח;
וכמעט עיני כבוז אליו שנית הסבותי,
וכבר כמלוא שמי אותו אחרי הטילותי.
מחזות פגיו אכיר עמל תרה בסתר:
מראיו מבעם פתולע אדמו.
ממרת קנאה הזריקו ברקמו,
אחר קדר כפגור ונחפא ביו־הרי בתר.

עופה קל־רגל, עופה לכו־ברך!
עיט מדרך: עננה מדרך!

עתה סביבותי נשאתי עינים,
ואעיף אותן במעגל עס־שמש;
בכל־רחבי ארץ ורקיע שמים

(1) במדרש: שהיה הותב המסונן שעליו היה קולו מויו (במדר' ס"ד).

אין־דולק אחרי במשואה ואמש.
כל־היקום כלו פה יגום שנתהו,
עקבות־איש מיום לא־שמעה אונהו,
כל־מוסדי תבל שאננים יישנו.
פתיחו־עד לכדר מעולם שכנו,
כי־כן עדריהן לא־יפחדו ירצו,
מראה פני־אדם ראשונה כי־חזו.

אלי! לא־אני ראשון בערבת החול השממה!...
צבאות אדם לרב פדור בצורים¹ ישכנו...
התועים הטה אס־כמו מארב לחמם יצפנו?
רוכבים עזמי צחר לבנת סוסימו — אימה!
אקרב — יעמדו, אקרא — נאלמו...
רפאים הנמו, פה־ספו תמו!...
ארחה מקדם בעפר פפתה
מעצמות החול הרוח ערתה!...
על־שלדות נמלים נמקו רקבו
עצמות פרשים עוד־ישבו ירפבו;
מחרים לפנים היו־שם עינים,
מני לחיים מעורן נחשפו
פלגי־חול ישמפו ויזדמו בפמים,
יהגו־לי אימים, ינאקו ויזעפו:
אן־תרוץ ערכי משגע ובער?
שמה יתחולל גלגל וסער!

לרוץ אוסיפה — לא־אדע מרה!
עופה קל־רגל, עופה לבן־פרה!
רפאים מדרה! סערו מדרה!

רוח מרגיז תימן — גלגל קרא לרוח —
על־פני מצולת חצץ בדר יצא לשוח.

¹ בינוני פעול משרש בצר בהוראת תה"ס, כמו בצורות ישבו (יחזקאל ל"ו).

כְּשׁוּרוֹ אוֹתִי מִרְחוֹק עֲמַד מְשָׁמִים מִשְׁתַּאֲחָה,
כְּרָבֵר סָבִיב תַּחֲתָיו וּבְקוֹל יְהִמָּה יִשְׁאָה:
"מִי־שָׁם מְצַעֲרֵי אַחִי, אֶחָד מִבְּנֵי סוּפְתָה,
מִה־יִשָּׁח וְשָׁפַל מְעוֹפּוֹ, נִבְזָה וְנִמְאָם מְרֹאֵהוּ,
יַעַז לְדַרְךְ חִלְקָה מֵאֵז בְּחִבְלֵי עֲלֹתָה?
נָהַם וּבְעַפְלֵל מְצוֹר (י) יִשִּׁים אֵלַי פְּנִיהוּ.
וַיִּרְא וְהִנֵּה בִי־חִלּוֹף לְלֹא־חַת עֲשׂוֹי הַנְּנִי,
וַיִּרְקַע בְּקִצְפוֹ יִשְׁמֵן צָחִיח.

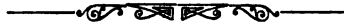
כָּל־אֲדָמַת קָדֵר כְּפִיר הִרְתִּיתִּי.
וּכְתַחֲמָם צָפוֹר בְּצַפְרָנָיו יֶאֱחֹזְנִי.
בְּנִשְׁמַת רוּחָהוּ כָּאֵשׁ לְהִטְנִי,
וּבְאֲבָרוֹת אֲבָקוֹ צִנְפָנִי צִנְפָּה;
קִלְעֵנִי אֶל־עַל, אֲרֻצָּה הִטִּילְנִי,
וַיַּעֲפֹר בְּעֶפְרֵי מִשְׁאָ לַעֲיִפָּה.
וְאֵעוֹר בְּעֵז, זְרוּעֵי חֲשַׁפְתִּי.
בְּתַקְתִּי קִרְבִּיו, יְצוּרָיו פְּצַחְתִּי,
נָלְמוּ מֵעֶפֶר בְּאִפֵּי שִׁסְפָתִי
וּמִתְלַעוֹת עֶבְרָה בְּלִבּוֹ שִׁלְחָתִי.
הַנְּלַל חִשָּׁב מְזוּרְעֵי הַתַּפְרִיץ
וּבְעֵמוּד לַעֲלוֹת מְרוֹמֵי שָׁמַיִם;
לֹא־נִמְלֹט מִיָּד, לֹא־נִצַּל מִקְרִיץ,
כִּי־בְחֻצֵּי נִקְרַע, נִתַּק לְשָׁנִים,
בְּמִטְר־חוֹל נִתְּנָה בְּרַעַשׁ לְאֲרִיץ
וּכְמו־יָנֵד כְּרַע שְׁדוּד לְרַנְגָלִים.

מִקְרָב עֲמַק רוּחַ שְׁאֲפָתִי,
אֶל־כּוֹכְבֵי שַׁחַק בְּנֵאוֹן הַשְּׁקָפָתִי,
וּכּוֹכְבִים כָּלָם זְהָבָם יִפְיָצוּ,
בְּעֵינֵימוֹ כֶּתֶם אֵלַי יִצְיָצוּ,

(1) כן תרגמתי מלת Pyramide ולפי דעת מקצת חכמי העמים ניכרה הפירמידה בספר איוב ועל ג' ד' ש' ישקד (איוב כ"א ל"ב) ואם כדבריהם כן הוא נכון לתרגם: וכרמות גדיש.

אלי יביטו יחד פְּלָתָם,
כי־אין בְּאָרֶץ בְּלָתִי הַפְּעַם! ...
איכה פֹּה יִנְעַם הַרוּחַ לְאִפָּיִם!
רוח־צַח מָלֵא פֹה עֵמֶק אֲשָׁפָה,
לֹא־תִשְׁפֹּק רוּחַ כָּל־אֲרָצוֹת הָעָרֵב
לְנִשְׁמַת־אָף אַחַת אֲגִיחַ אֶל־קָרְבִי.
איכה פֹּה יִנְעַם הָאוֹר לְעֵינָיִם!
עֲצֹמָה וְכֹחַ בַּת־עֵינֵי יִסְפָּה,
לְמַרְחֹק תִּבְיֵט, לְמַרְחָב נִשְׁקָפָה,
רָחֲבוּ גְבוּלוֹת תִּבְלֵ שְׂפָה תִגְיַע,
כִּנִּי חוּג־אֲרֶץ, מִמַּעַנְל רְהִיעַ.
איך־פֹּה יִנְעַם לְפִשׁוּט זְרַעוֹת פֶּרֶשׁ יָדָיִם!
אֶל־קִצּוֹת תִּבְלֵ כָּלָה יָדַי בְּאַהֲבָה פִּרְשֵׁתִי
וּכְמוֹ מִזְרַח וַיִּם יַחְדָּו בְּכַפֵּי תַפְשֵׁתִי,
הַגִּינֵי כִבְנֵי רֶשֶׁף לְקִצְבֵי עוֹלָם יִמְרִיאוּ,
אֶל־עַל, אֶל־עַל, אֶל־עַל, עַד־רֹאשׁ שְׁחָקִים יִנְבְּיחוּ,
וּכְאִסּוּף דְּבוּרָה נִפְשָׁה מִדֵּי עֲקָצָה תִשְׁקִיעַ,
נִפְשֵׁי בְהַגְיוֹן לִבִּי בְּשִׁמִּי מְרוֹם אֲטַבִּיעַ ...

הערות [המשורר .

ד 327 הפרש. Farys. השם הזה הוא כנוי כבוד אלל הערביים השוכנים במדבר, ומשמעו כשם Chevalier, Ritter בימי הבינים. תג אל פחר, בשם הזה נודע בארצות המזרח האזיל Waclaw Rzewuski. תנ ענינו צפירה וגור; פחר, תהלה ותפארת. [יאן קולוב היה רע המשורר וידידו, והאזיל רועבוסקי, אשר יאל לו שם לתהלה בימיו, היה גבור-בעל דמיון נפלא וזר בדרכי חייו, אכן גם אמיץ לב בנצורים. הוא ישב ימים רבים בתוך הערביים השכונים באהלים (Beduinen), ויעבור מדבריות וארצות ליה בקרב תלאות רבות ועזמות. הערביים אשר ראו כי גבור חיל הוא, רוכב מהיר ומלומד לקרב, השכוהו לאחד השרים (האמירים) הגדולים בערב הצפונית, ויכנוהו בשם אמיר תג אל פחר, אשר בשם הזה תרגם הוא בעצמו את שמו הסלאווי Waclaw המקורר משם Wen- czeław לאחר צפירת תפארה. באחד ממסעיו אל חרבות העיר תדמור (Palmyra) עברו עליו לרות רבות ורעות, וחיו היו תלואים לו מנגד עשרים ושלשה ימים. כמעט ההוא (אשר נדפס בש' 1821 במכה"ע הפולאנים והצרפתים) שם עניו לחקור אחרי תכונת הרוח הממית הנקרא בשם סמיאל (סמוס), אשר מולאו בערבות אפריקא ומשתרע עד ארצות ערב וסוריא, ולזרר בכנסיו אויר לזהם וקטב מריי. — על פי הדברים האלה יוכנו יותר דברי השיר. המתרגם].

ד 327 סוסי שחור בלו. ארבעת החרושים האלה! המכלכלים בתוכם דמות תמונת הסוס, המה תרגום בית אחד בעל ארבע דלתות משיר ערבי המובא בהערות לספר קבלת שירי ערב להאדון De Lagrange .. [הוא הספר Anthologie arabe par Grangeret de Lagrange הגדפס בשנת 1828. המתרגם].

ד 329 ריח פגור אריח. בארצות הקדם החפשה מאד האמונה כי העיט־מרחוק יריח המות, ויעופף אחרי האיש הכולך למות; כי כמעט ימות אחד הנוסעים והנה כמה וכמה ממינו נראים במקום ההוא, אף כי לא ראום שם בראשונה.

ד 331 גלגל קורא לרוח. על אדות הרוח הזה הנקרא בפי המשורר בשם Huragan (ארקאן) העיר המחבר לאמר: „המלה הזאת היא מלה אמריקנית Urikani ומורה על סער איוס השורר בגלילות האזור החם, ויען כי השם הזה נודע מאד בארצות אירופא השתמשת בו תחת השמות הערביים, (פאלאסה) Asyf (?), sersor, (סמוס), Semum, וכיוצא, המורים על סערות וסופות אשר תקבורנה לפעמים אורחות שלמות כחול. הפרסים יכנוהו בשם Girdebad. — וגם המתרגם, בלכתו בעקבות המשורר, בחר להשתמש במלה גלגל הידועה לקוראים העברים מספרי הקדש תחת השתמש באחד השמות הערביים אף כי נקל הדבר לתח להם תמונה עברית.

הַנְּבִיא

(פושקין).

לְשׁוֹנֵי הַחַטָּאָה נִסַּח נִסַּח. —
 הַטְּפֹלֶת תִּפְּל, עֲמַל וּמַעַל.
 הַמַּצְמָדֶת מְרַמָּה, תִּהְיֶה וּבִלְיַעַל, —
 וְלִשׁוֹן נִחַשׁ עָרוֹם וְחַמַּת עֵבֶשׁוֹב שָׁם
 אֶל תוֹךְ פִּי הַמֵּת, בְּיַד נִגְאָלָה בְּדָם.
 וַיִּבְתַּק אֶת חָזִי בְּלֹהֵט הַחֶרֶב,
 וַיִּצְיֵא לִבָּתִּי, עוֹדָה רַעֲדָת,
 וְתַחֲתֶיהָ בְּחֵלֶת, בְּאֵשׁ יִקְדָּת.
 כְּבִקְבֵר פְּתוּחַ נָתַן בְּקֶרֶב,
 כְּפִנְגֵר מוֹבֵס בִּילָל יִשְׁמֵן שִׁכְבָּתִי,
 אִי קוֹל שְׂדֵי אֵלֵי קִרְא הַקְּשָׁבְתִי:
 "קוֹם, צִפְּהָ, הַבֵּט, וְאַזְנֶה תְּהִי קִשְׁבָּת,
 דְּבָרֵי יְהוָה בְּקֶרְבְּךָ עֲצוֹר, בְּאֵשׁ צִרְבָּת,
 וּבְעֶבְרֶךָ יָמִים וְאַרְצוֹת, — תִּן-אֶמְרָ,
 וַיִּלְהֵט לְבוֹת שִׁכְנֵי בְּתֵי חֹמֶר!"
 ד. מ. יַאקוֹבֶאווִיץ.

צָמֵא לְדַבֵּר אֵל, בְּאֵיל, תַּעֲרַג לְמַיִם,
 תַּעֲיִתִי, כְּשֶׁה אַבְד, בְּמַדְבַּר צִלְמוֹת;
 וְהִגֵּה, דְּמֹת שָׂרָף, בַּעַל שֵׁשׁ כְּנָפַיִם,
 עַל אִם הַדְּרֶךְ לִקְרֹאתִי גִצְבָּת.
 וּבְאַצְבְּעוֹתָיו הִקְלוֹת כְּכַנְפֵי הַחַלּוֹם,
 נָנַע אֶל עַפְעָפִי, בְּגִשְׁתּוֹ אִם הֵלֵם;
 עֵינַי, צִפּוֹת הַכֹּל, אִז נִפְקְחוּ יָחַד,
 כְּעֵינַי הַנְּשֹׂר, כִּי יִבְהַלְהוּ פָּחַד.
 וַיְהִי, אֵךְ אֶל אֲזֵנֵי כַּפְּיוֹ נִנְעוּ,
 וְהִגֵּה, רֵב קִשְׁבַּ וְהַמְלָה נִמְלָאוּ:
 וְאַזְיִן רַעַד עַמּוּדֵי שָׁמַיִם,
 וְקוֹל כְּנָפֵי הַכְּרוּבִיִּם, יַעֲוּפוּ בְּרַמִּיִם,
 וְהַלִּיכוֹת זַחְלֵי יָם, מִתַּחַת מַיִם,
 וְחַלּוֹם הָעֶרְבִיִּם, בְּנַחַל נִרְדָּמִים.
 וַיִּנְעַע בְּדֹל שִׁפְתָּי, וּבַחֲמַת כַּח

הַנְּיוֹן

לְגַבֵּר יְהוּדָה הַסַּבְבִּי.

רְאִיתָ דְּמַעוֹתָיו, אֲנַחְתּוֹתָיו בְּמַצָּקָה,
 וּמְשׁוֹבֶת הָאוֹיֵב וְרַהֲבּוֹ הַפָּר,
 וְלִבּוֹשׁ שְׁלֵמַת-קִנְיָאָה לְלֶאמְנָה הַמְדַּכָּא
 וְחֶרֶב-נִקְמָה — עַל חִילֵי הַעָר
 יִצְאָתָּ אִז לְלַחֵם, הַגְּבוּר בִּיקָר!

1.
 בֶּן אִמָּה דְלָה, חֲנִיָּה הַמַּתְלָאָה,
 יִדְעָתָ אֶת עַמָּךְ מִתְבוֹסֵם בְּדַמּוֹ
 וְרוֹבֵץ בְּתֵהוֹם חִשְׁפַת עֵבְרוֹת נוֹרְאָה —
 וְכִמּוֹ כּוֹכַב-נִנְהָה עֲלִיתָ עַל שָׁמָיו.

ובגלות חשכה על אדמת שאיה
 יתגלגל העם, ידכה תחת העל;
 ובחזק ישתער ילל תאניה
 מכל קצות מחנהו, על ימין ושמאל,
 קול חרבן הנפש ומשפת הכל...

ובכר אלפי שנים מאז הן עברו,
 מעת ישע עמו המכבי הפריח;
 ובני כל העם, בארצות נפוזו,
 עוד פעם יצפו לקראת בוא משיח...

השנית, מבעד חשכת לילה זה נורא
 מבעד אלה סופות ומלחמות-עז;
 השנית בגאון יתנשא קוראורה,
 שיעיר במזרח את שחר-הפז
 ועפעפי היום לנו יפקח כמו אז? ...

היה עוד עלינו קורחסד מתוח,
 עוד נטוי קורחן מאת גורל החיים,
 לשוב ארצה אבות, כפירי הרוח,
 להשתל עם רענן שם על נחלי מים? ...

אם יקום כמכבי עוד איש מקרבנו,
 איש נפש-גבורה, איש לב-רנש חי,
 שיציל כיונק את נשמת עמנו
 על זרעיו החזקות, לשאת אותה שי
 אל מקדשי ציון לפני אדני? ...

יעקב כהן.

את לבך העברי בך רוח אל נטה
 ופעלה נשמת הנצח עוררה;
 ושרפים להלחם לך ירדו אל מטה
 וזרעם את זרע האויב פוררה...

אך שמה בנגב, מקום שמש נועמת
 ובאורה תלהט את כל משמי רום,
 מקום יחרב כל מעין כל ציץ ילה תמם,
 מקום נחשף השימון שם, אין כל
 מאום.

ותבכה היענה על גורל היקום...

שם חלל נפלת, הגבור הפרומם,
 על במתי קטל - וכידך החרב! ..
 ושכורה החרב מדמי צר התקומם
 ורוויה מחלב בליות וקרב...

נפלת - אך קוראורה הזהיר גם אחר
 עם מותך קם וזכך לנשא גם ברום;
 וחיו הזיקים, צבא זיקי אור שחר,
 זרעת סביביך, - וברנש וחם
 נלחמו בלילה - ויאור-היום...

II.

קפאון וקרח מסביב החיים
 וסערות-שלג בזעם תסערנה;
 עלטה מסביב; על פני השמים
 מסבלות בדמעה עגנות תנהרנה.

החלק השמושי

לש

ספר השנה

ה'תר"ם

גם המסחר וחרשת המעשה.

ביום 8 יוני שנת 1893 התאשרו ע"י הרוממות החקים החדשים למס המסחר
וחרשת המעשה וזה תוכנם:

פרק I

חקים כוללים.

מס המסחר וחרשת המעשה חייבים לשלם בעד:

1) עסקי מסחר, ובהם נכללים עסקי הלואה וקבלת אחריות, עסקי סרסראות במסחר, גם עסקי קבלנות להספקת סחורה ועסקי סוכנות למסחר; 2) עסקי חרשת המעשה; בתי חרשת (ובניהם גם חרשת מכרה החרים), בתי אומניות, עסקי מכרה, וגם הובלת חפצים ממקום למקום; 3) כל משלח יד (§ 1)

מס המסחר וחרשת המעשה נחלק לשנים, למס עיקרי ולמס נוסף 2) §. המס העיקרי נישלם ע"י לקיחת תעודות מסחר וחרשת. לקצבת המס הזה נחלקים מקומות המדינה למחלקות, לפי מדרגת התפתחות המסחר והחרשת בהם, ועסקי המסחר והחרשת וגם כל משלח יד נחלקים למדרגות. חלוקת המקומות למחלקותיהם והעסקים למדרגותיהם וקביעת הקצבה למס כל מחלקה וכל מדרגה יוצאות לפעולן בדרך חק ומתפרסמות ברשימות ומתבקרות אחת בכל חמש שנים (§ 3). והמס הנוסף נגבה מעסקים של אקציות ושאר עסקי קבלנות החייבים לפרסם דין וחשבון גלוי, וגם מאת חברות שותפים וכל העסקים משלש המדרגות הראשונות בתור מס מכסף הקופה של העסק ומס מן הרוחים; ובנוגע לשאר העסקים שאינם פטורים מן המס הנוסף גובים את המס הזה מהם בתור מס האיסם (סקלאר) ומס הרוחים, אם הם יתרים מן הקצבה הקבועה להם (§ 4-5).

ואלה פטורים ממס המסחר והחרשת: העסקים הנעשים ע"י אוצר הממשלה ביחוד לצרכי הממשלה. בתי הלואה של הממשלה, עסקי יערות של הממשלה, גם בתי החרשת ובתי האוסם של שלטון עסק המשקאות אשר לממשלה. עסקים של הממשלה שהם נעשים במקצת גם לצרכי אנשים פרטים, הנזכרים ברשימה מיוחדת מאושרת מאת שר האוצרות בהסכמת שלטוני הפקידות הראויים לזה. העסקים אשר ללשכת כבוד הדר מלכותו וגם של מוסד הקסרית מריא. בתי הדפוס המתנהלים ע"י שלטון הכנסיה להדפיס ולמכור ספרי חכמה וספרי מוסר וענינים דתים, העסקים להכין ולמכור חפצים דרושים לתפלה (ביניהם גם נרות של שעוה לבתי התפלה), וגם ממכר שמן למנורות וקמרת לבתי הכנסיה. העסקים המתנהלים ע"י מוסדי הזעמסמוא, קהלות הערים והכפרים אשר לא נתנו בחכירה לאנשים פרטים, ומסרתם היא החזקת סדרים בצרכי הצבור, כגון: צנורות של שופכין, מושכות המים, מאורות החוצות, נקיון הרחובות והחצרים, שמירת הגמל והחוף מקלקול וכדומה; או שמטרתם שמירת בריאות העם, כמו: לאבוראמוריום לבחינת צרכי אוכל נפש, בתי המרקה לריווינפקציה, בתי טטבחים וכדומה; או שמטרתם להספיק אוכל ומוזן להעם; בתי תמחוי של צבור, בתי משתה חמין לעם וכדומה; וגם שמטרתם להרים קרן האכרים עונמי האדמה

והרמת קרן המלאכות הקמנות בתי אוסס לממכר זרעים, דברים שמשביחים הקרקעות, מכונות וכלים לעבודת אדמה ושאר צרכי האכרים בכפרים, להטיב גזע הבהמות וגדולן, וגם פרי המלאכות הקמנות או החומר הדרוש למלאכות ההן. בתי אוסס הנוסדים ע"י חברות ומוסדות של עבודת אדמה, חברות איקונומיות וכדומה למכור כלים ומכונות לעבודת אדמה, זרעים וחומרים להשביח הקרקעות ושאר צרכי האכרים בכפרים, וגם, ברשיון שר האוצר, מוסדות ובתי משמרת אשר יחזיקו כמו החברות והמוסדות ההם, והם מכילים פרי המלאכות הקמנות או רונמאות מהן והחומר הדרוש למלאכות ההן. העסקים והמוסדות לקבלת אחריות משותפת מבלי הנבלת סכומיהם, ובתי אוצר כלי המכבים שהם מחזיקים, גם חברות פרטיות לקבלת האחריות, אשר סכום כסף היסוד שלהן איננו עולה יותר מעשרת אלפי ר"כ. מחזיקי סוסים לצרכי הובלת הצבא. בתי המחוי ובתי משתה חמין ובופעטים הנוסדים ע"י האגודות או הועדים המפקחים על התקנות כנגד השכרון; בתי התמחוי, בתי משתה החמין והבופעטים שאצל גדודי הצבא. מוסדות הממשלה, מוסדות הצבור או מוסדי הקהלות, וגם אצל בתי חנוך, אם לא נמסרו בחכירה לאנשים פרטים ואינם מוכרים צרכים לאנשים פרטים, גם חברות האיקונומיא של פקידי הצבא הנוסדות אצל גדודי הצבא או אצל מוסדות הצבא, אם אין עובונן עולה לסכומים גדולים.

בתי הלואה על משכונות, הלומברדים, וקופות של צבור אשר בערים ובכפרים להלוות על משכונות, חברות להלוואה לקובצים על יד וקופות לקובצים על יד שנוסדו לעזור איש את אחיו, גם כל בתי הלואה שבכפרים למיניהם וחברות להספקת צרכי אוכל נפש, אם אין כסף הקרן שהונח בכל אחד מן המוסדות והעסקים הנ"ל עולה יותר מעשרת אלפי ר"כ. כל הקופות לתמיכה, לנתנת פרס, להלוואה בשעת הדחק, לצרכי קבורה וכדומה, אשר לאנשים העובדים בבתי פקידות הממשלה. בבתי פקידות האזרחים, במוסדי הצבור ומוסדי הקהלות וגם העובדים במסלות הברזל ובבתי כסחר וחרשה, באניות קיטור ובעסקי קבלנות להובלת משאות וכדומה. אגודות עבודה למיניהן או אגודות פועלים, אם כסף קופתן איננו עולה יותר מעשרת אלפי ר"כ, ומספר הפועלים השבירים איננו רב מארבע מאות נפש. בתי רפואה ושמירת הבריאות וגם החוקת מקורות מימי מינעראל טבעים. בתי ספר למיניהם, בתי חנוך לאומנים הנוסדים או המתכללים בעזרת מוסדי הממשלה, מוסדי הועמסמווא, מוסדי הערים, מוסדי הקהלות ומוסדי גמ"ח, גם בתי מחסה לתקן מרות הצעירים, הנוסדים ע"י אנשים פרטים.

בתי עקד ספרים למקרא, בתי מקרא לעם, בתי מועדום לעניני מדע כוללים, בתי אוסף ציורים יפים. כל מיני הוצאת ספרים ומכ"ע וגם בתי כסחר עניני הרפום האלה מחוץ לערי הבירה והמקומות הנחשבים אל המחלקה הראשונה. בתי תיאטראות, קרקסאות וכדומה מבתי החיוון והשעשועים של צבור. הבאוארים והשוקים הנערכים לצרכי גמ"ח, גם הזיונות, שעשועים, קונצרמים, לאטריות וכדומה הנערכים למברה הזאת גם אם יש אצלם בופעטים, וגם כל עסקים של גמ"ח. כל חרשת-מעשה ראשונה בעבוד חומרים מפרי עבודת אדמה של אכרים או מעצי יער, בין שהמלאכה נעשית כהומר של העובד בעצמו אשר הביאה לו ארסת אחותו או שדה חבירתו ובין שהיא נעשית כהומר של אחרים בשכר, כמו למשל: לנקות או ליבש הבאות, יבוש פירות וירקות, עשית יין מענבים, עסים של פירות, עבודת עצים ביערות, שרפת פחם וכדומה. מוסדי עבודת אדמה הנמצאים על קרקעות הערים, או בתחום אחוות בעליהם או על אדמה חכורה מאדוני האחוות, ואשר תעודתם היא לעבוד ולהכשיר חומרים מפרי האדמה של האכר בעצמו ובמקצת גם מחומר של אחרים במקום ההוא או מעצי היערות, כמו: א) בתי מלבן, בתי מלאכת רעפים ורהיטים, משרפות סיד, מלאכת עמילן, משרפות זפת וכדומה מן החומרים היוצאים מן העצים, גם בתי מלאכת חמאה וגיבנה, אשר מספר הפועלים איננו יותר מעשרים איש, גם אם משתמשים במכונה; ב) בתי נסירת קרשים עם מכונה אחת לנסירה גם אם היא מכונה קיטור, וגם המחלקות שאצלם לעשות לוחות דופני חביות, גבים למכסה גנים וכדומה מן המלאכות שאינן נחשבות למלאכות חרשי עצים; ג) בתי ריחים של רוח, של מים ושל קיטור המתנועעים בעזרת מכונות מכניות (לאקאמבילים) ושאיין להם יותר מארבע אבני-סחנה או גליל (וואלץ) אחד (ריחים של רוח גם עם שני גלילים), גם בתי מלאכת

גרסין אשר אצל הריחים ואשר מדתם איננה יתרה מארבע רגל, בתי מלאכת אטון לבגדים, מכונות לסריקת צמר וכדומה מן המכונות שאינן נחשבות לריחים ואשר המצאנה רק אחת מכל מין אצל הריחים; ד) בתי בד שמספר פועליהם השכירים לא ירבה מעשרה, או שלשה מכבשי-יד, ואם יש בהם דפוס מכנית—היא עושה את מלאכתה לא יותר מארבעה ירחים בשנה.

בתי עבוד המארף, מלאכת חציבת אבנים וראשית מעשה פסולין, חציבת אבני סיד, נתר ופאספאר, היוצאת מים, חול וכדומה מארמה בנכול אדמת זר, אם העבודה הזאת נעשית ע"י בעלי אחוזות גם אם הם שוכרים להם פועלים ואך לא יותר מארבעה. עסקי ממכר והספקת פרי מלאכת עבודה מחומר עצים של יער אחוזה או יער חבור ובמקצת גם מייערות המקום של אחרים, וגם פרי מלאכת עבודה מחומר מושבות עובדי אדמה מכלתי החוק בתי מסחר מיוחדים או בתי משמרת (סקלארי) מיוחדים מחוץ לתחום אחוזות אדמת הבעלים או שדה חכירתם, החזקת בתי עסק כאלה בימי השוק, אצל תחנות מסה"כ, תחנות אניות או בשאר מקומות להובלת סחורות והכאתן. העושים עסים פירות של גני אחוזתם או מוציאי יין מענבי כרמי אחוזתם, אשר אין להם תכונת עסק. מוציאי יי"ש מפרי תבואת אדמת אחוזתם (סעיף 264 מהקי"מ אקציו). מכרי זהב, כסף ופלאטין. מלאכת עבודה באומנות, או באומניות יושבי הכפרים בלי עזרת זרים או הנעשית בעזרת בני המשפחה בלבד או בעזרת פועל עזר אחד קבוע, ועבודה הובלת משא ארעית גם בעזרת פועלים לא יותר מארבעה. עסק הובלת משאות במים אשר יעסקו בו איש בלבדו או בשותפות עם אנשים אחרים מובילי משאות במעברות המים. כל משלח יד בעבודה אשר יעבוד האדם בעצמו, חוץ מאלה הנזכרים בפני עצמם. ממכר קימקא קימקא בכל מקום, ואפילו בערים, מאהלים או שלחנות הממלטלים או שאפשר להעתיקם ממקום למקום, והסחורות הנמכרות בהם הן מן המניות ברשימה מיוחדת, וכן גם ממכר סחורות באופן הנ"ל מן הכניות בסעיפים 1, 2, 3, וגם 10 ברשימה ההיא. עסקי מסחר ממדינה שלישית, רביעית וחמישית וגם עסקי מסחר המתנהלים בידי בעליהם בלבדם— בכל ימי השוק הנמשכים לא יותר מארבעה עשר יום.

עסק הובלת סחורות לחו"ל שאין לבעליהם קנתורים מיוחדים או בתי מסחר ובתי משמרת סחורה, אבל מוציאים הם: א) פרי עבודה כפיהם בתוצאות אחוזתם או שדי חכירתם ופרי עבודת יערי אחוזתם; ב) תוצאות בתי חרשת שלהם; ג) פרי חרשת המעשה של המדינה ושאר סחורות הנזכרים ברשימת פרי חרשת המדינה המאושרת ומקוימת ע"י שר האוצרות בהסכמת שלמוני הפקידות הראויים לזה. עסקי קבלנות והספקת סחורות על סכום לא יותר מחמש מאות רז"כ. החזקת כל בתי מלון למיניהם, גם חדרים לאורחים, מבלי ממכר משקאות חריפים ובלי ממכר אוכל, אם אין בעל המלון משכיר יותר משה חדרים. עסקי קנין סחורות בגבולות הממלכה ומחו"ל בעד בתי מסחר של עצמו, חומרים לצרכי עבודה בבתי חרשת של עצמו, סחורות בעד עסקי קבלנות והספקה לכלכלת פועלים בבתי חרשת. בתי משמרת אשר יחזיקו בהם בעלי עסקי המסחר ובתי החרשת את הכלים והמכונות שמתקינים למו לצרכי העסק להיות מוכנים ועומדים בכל עת, גם הבתים שמחזיקים שם חומר לעבודה וחומר להסקה, והחומרים הם פרי מלאכת עצמם, או שמחזיקים שם צרכי אוכל נפש וכגדים נחוצים בעד הפועלים, אם נתנית הסחורות לפועלים במחיר או על חשבון שכר עבודתם איננה נושאת חותם תכנית מסחר. המוכר פרי עבודתו לקונים לסחורה בבתי הברזא מבית החרשת שלו או מן הקנתור שלו או מבית המסחר שלו שיחזיק אצל בית החרשת מעשהו או בתחום האחוזה ששם עומד בית החרשת. המוכר פרי עבודתו לקונים יחידים ישר מבית החרשת שלו מבלי החוק בית מיוחד או חנות מיוחדת לסכירה זו. מחזיקי אניות למניחה בימים מחו"ל או בימים ונהרות שבמדינה בגבולות גליל תורקיסטאן; מחזיקי אניות שאינן הולכות בכח הקיטור בים הכספי ובכל הימים והנהרות שבמדינה פנימה, וגם אניות קיטור שאין מדת שמח הסקת המכונה עולה יותר ממאה רגל מרובעת; מחזיקי בתי תחנות אניות וקנתורים להשטת אניות, מלבד הקנתורים הראשים של עסקי האניות שאינם נפמרים ממש המסחר והחרשת. בתי עבודה לבנין אניות ולהקן ברק אניות. מסלות הברזל למרכיבת הנמשכות בסוסים, או ע"י אילקטרון או ע"י מכונות קיטור

מלבד המסלות שבערים וסביבות הערים, וגם בתי האומניות והמלאכה של מסלות הברזל הפטורים ממס המסחר והחרשת, שמשתימשים בהם רק לצרכי בנין המסלות ושמושן בלבד. בתי המשמרת (סקלארי) של מסלות הברזל, עסקי האניות וכל עסקי הובלת משאות, וגם בתי המשמרת שאצל העסקים ההם שיחזיקו בהם אנשים פרטים לשמור בהם לפי שעה את הסחורות הנוערות להובלה. בתי שמירת סחורות אצל בתי פקידות המכס, אשר תשתמנה בהם הסחורות משך ירח ימים מיום בואן אל בתי פקידות המכס. בתי מסחר וחרשת אשר להקאזאקים הדונים והאוראלים בגבולות אדמתם, וצל קאקאקי אמור ואוסטורי — בגלילות אמור ועל גדות הים. א) עסקי המסחר כמדרגה השלישית והרביעית, חוץ מעסקי בתי ממכר אוכל ומשקה, וגם ב) בתי חרשת שאין בהם מכונות מניעות ושמשפר פועליהם איננו יותר מחמשה עשר, שבעליהם הם אלמנותיהם של הכהנים ומשרתי בתי התפלה, בנותיהם שלא נשאו לאנשים, וגם אנשי צבא כשוחררים שנלקחו לעבודה במחנה לפני כלות ספירת העם העשירית (זאת אומרת לפני יום 3 אקטאבר שנת 1858), נשדים, אלמנותיהם או בנותיהם שלא נשאו לאנשים, וכל העסקים אשר בתקף זכות מיוחדת נפטרו מתשלומי מס המסחר והחרשת (§ 6).

פרק II

עניני הפקידות למס המסחר והחרשת.

הפקידות הכללית לעניני מס המסחר והחרשת, ההשגחה על קיום החקים הנוגעים למס זה לכל פרטיהם בדיוק נמרץ ובירור כל שאלות וספקות בענין המס — מטורים ביד שר האוצרות ונכנסים בחוג פעולות הרפרטמנט לעניני מסחר ועבודה כפים (§ 8). אצל הרפרטמנט הזה נקבע ועד מיוחד לעניני מס המסחר והחרשת, לברר וללבן כל שאלה נוגעת למס זה ולבקר כל הצעה ע"ד חלוקת המס בין הפלכים לפי הקצבה הכללית שנקבעה בעד כל הממלכה לגבית "מס החלוקה" (Распределение сборов). בועד הזה אשר בראשו יעמוד מנהל הרפרטמנט ימנו החברים האלה: סגן מנהל הרפרטמנט והוא ומנהל המחלקה לעניני אניות סוחר; מורשה אחד מורשה אחד מן הרפרטמנטים למסים שאינם קבועים ולמכס הגבולות, מן השלטון הראשי למסים הקבועים וממכר היי"ש של הממשלה, וגם מן הלשכה המיוחדת לעניני הלוואות; מורשה אחד מורשה אחד מן המיניסטריים לעניני הפנים, לעניני המלחמה, לעניני המשפטים, וגם לעניני עבודת אדמה ונכסי המלכות ומלשכת רואי החשבון של הממשלה; חבר אחד חבר אחד משלטון הועמסמווא בפלך פטרבורג, משלטון עיר פטרבורג, וגם שמונה אנשים נבחרים ומאושרים למשרה זו ע"י שר האוצרות לארבע שנים, מן הקאנדידאטים אשר יבחרו שנים שנים מאת כל ועדי הבירואות ושלמוני אגודות הסוחרים בגלילות שונים בממלכה. לכל אחד המורשים האלה של פקידות הממשלה, שלמוני הועמסמווא, שלמוני הערים, ועדי הבירואות ושלמוני אגודות הסוחרים יהיה ממלא מקום אשר יתקינו תחתיו (9, 10).

הפקידות הכללית לעניני מס המסחר והחרשת בכל מקום נמסרה ביד לשכת האוצרות (קאו פאלאטי) במקומות ההם וביחוד ביד מנהלי הלשכות ההן (§ 11). כל עניני המס מתבקרים בלשכות האוצר ע"י ועדים כוללים שלהן, ובישיבותיהם משהתפתים חברים מורשים מפקדי האקציו למקומותיהם ומאת שלטון הפקידות לעניני מכרי הדרים, גם מפקדי הועמסמווא שבפלך ושלטון עיר הפלך, חבר אחד חבר אחד מאת כל שלטון, וגם ששה אנשים מאת משלמי מס המסחר והחרשת אשר יבחרו: ארבעה — ע"י שלטון קהל עדת הסוחרים בעיר הפלך (ובמקום שיש בירוא — שנים מאת הבירוא ושנים מאת שלטון קהל עדת הסוחרים), אחד ע"י האספה של הועמסמווא בפלך ואחד ע"י בית מועצות עיר הפלך. בפלכים שיש בהם בתי מועצות מיוחדים לעניני מסחר וחרשה יש להם הזכות לבחור אל הועד הנ"ל חבר אחד (§ 12). לבקר את התלונות המוגשות כנגד החלטות

לשכות האוצרות וועדיהם הכללים נוסדים ועדי פלכים (או ועדי גלילות) מיוחדים לעניני מס המסחר והחרשת. כל ועד כזה יעמוד תחת נשיאותו שר הפלך, וחברי הועד יהיו: סגן שר הפלך, סנהל לשכת האוצרות שבפלך, ראש שלטון האקציו, הקטיגור או חבריו, נשיא פקידות הועמסמווא וראש עיר הפלך או אנשים הממלאים מקומם, וגם שני חברים נבחרים אחת לארבע שנים מקרב משלמי מס המסחר והחרשת: האחד ע"י אספת הועמסמווא שבפלך והאחר ע"י שלטון מועצות עיר הפלך (16—13 §).

לחלוקת המס הנוסף" ככל גלילות המס נוסדים ועדי החלוקה למס המסחר והחרשת. כל ועד כזה יעמוד תחת נשיאות המשגיח על עניני המסים שבמקום או עוזרו, וחברי הועד יהיו: חבר אחד חבר אחד מראש שלטון האקציו ומאת שלטון הפקידות לעניני מכרי ההרים וששה נבחרים מקרב משלמי המס הנוסף. ששת החברים האלה נבחרים: (1) בגלילות שיש להם רק עיר אחת — ע"י שלטון מועצות העיר ההיא, ובמקום שיש קהל עדה סוחרים ובירוא — ע"י בית מועצות העיר ועדת הסוחרים והבירוא שוה בשוה; (2) בגלילות שאין בהם גם עיר אחת — ע"י שלטון פקידות הועמסמווא שבמחוז; (3) ובגלילות שיש בהם ערים וכפרים — ע"י שלטון מועצות העיר ואספות המחוזות, וכל אחד בוחר חברים במספר הקצוב לו מראש ע"י הועדים הכללים של לשכות האוצרות והמאושר ע"י המיניסטריום לעניני האוצרות ולעניני הפנים (20—18 §). בערי הבירה ובשאר המקומות אשר עניני המסחר והחרשת התפתחו בהם במדה מרובה, נתונה הזכות לשר האוצרות לתת רשות לקבוע ועדי חלוקה מיוחדים לחלוקת המס הנוסף" בין בתי העסקים הגדולים אי בין ענפי החרשת והמסחר. הועדים האלה עומדים תחת נשיאות איש נבחר ע"י שלטון לשכת האוצר ומאושר מטעם שר האוצרות, וחבריו הם איש אחד איש אחד מאת שלטון האקציו ושלטון הפקידות לעניני מכרי ההרים וגם ששה חברים מקרב משלמי המס הנוסף אשר בעבורו נוסד הועד (שנים נבחרים ע"י שלטון העיר ושלטון הועמסמווא וארבעה ע"י קהל עדה הסוחרים ושלטון הבירוא) (21 §). בפלכי מדינות פולין ששם אין מוסדי הועמסמווא, תחת מורשי פקידות הועמסמווא ממנים בוועדים הכללים של לשכות האוצרות ובוועדי הפלכים לעניני מס המסחר והחרשת — חברים קבועים בוועדים הממונים על עניני האכרים ומורשי מוסדי הערים: בווארשא — עוזר נשיא העיר, ובשאר ערי הפלכים — אחד היועצים בבית פקידות הפלך (הערה לסעיף 22). אל החברים הנבחרים מקרב משלמי המס להמנות בוועדים לעניני מס המסחר והחרשת מתקנים ממלאי מקום למצער אחד לשני חברים. החברים מקרב משלמי המסים וממלאי מקומם נמנים לארבע שנים והם נבחרים מן העוסקים במקצועות שונים במסחר וחרשת (24—23 §). חובת ההשגחה על קיום החקים האלה לפרטיהם ובקרת עניני המסחר והחרשת בגלילות המס מוטלת על המשגיחים לעניני המסים אשר במקום, ועל ידו יעזרו הסוחרים ואנשי המעשה הנבחרים להשגחה על המסחר וממלאי מקומם מקרב חברי שלטון פקידות המסחר. הסוחרים ואנשי המעשה נבחרים שנים שנים מכל עיר ועיר, ובערים הנחלקות לרבעי המסחר והחרשת — שנים שנים מכל רבע. הסוחרים ההם וממלאי מקומם נבחרים לארבע שנים ע"י בתי מועצות הערים או בתי הפקידות הממלאים מקומם, ומתאשרים על משמרת כהונתם ע"י שר הפלך בהסכם מנהל לשכת האוצרות (37—36 §). מחוץ לתחום הערים, את מקום הסוחרים הנבחרים ימלאו זקני הכפרים, פקידי ההגמוניית ושאר פקידי הכפרים (38 §).

פ ר ק III.

ע"ד המס העקרי לחרשת המעשה.

סעיף ראשון: ע"ד תעודות מס המסחר וחרשת המעשה, והזכויות שהן נותנות לבעליהן.

תעודות מסחר וחרשת צריכים לקנות בעד כל בית מסחר או בית חרשת בלבדו,

בעד כל אנית קיטור בפני עצמה וגם בעד כל עסק או משלח יד אדם במלאכה ואומנות, מלבד אלה הנזכרים למעלה (§ 41). כל תעודה מסחר וחרשת הנפרדת בעד בית מסחר נותנת לבעליה הזכות להחזיק בלי תשלומי מס מעונות לאוצרות סחורתו במספר הזה: בעל תעודה ממדרגה ראשונה — 3 מעונות, בעל תעודה ממדרגה שניה — 2 מעונות ובעל תעודה ממדרגה שלישית — מעון אחד. סוחר או בעל בית החרשת החפץ להחזיק מעונות לבתי אוצר סחורה יותר מן המספר הקצוב לו בזה, מחויב הוא לפדות לו תעודה מיוחדת בעד המעונות ההם ביחוד (הוספה IV לסעיף 3 אשר תוכנו יובא להלאה) (§ 42). למעון מסחר יחשב כל דירה ואהל בבנין אחד שהוא אחות איש אחד או אחות שותפים והיא ערוכה ומתוקנת לצרכי העסק, אף כי היא בעלת חדרים הרבה אשר דלתים פתוחות מאחד אל משנהו ויש לה מבואות אחרים (§ 43). למעון חרשת המעשה (בית חרשת, בית מלאכה, בית אומן וכו') יחשב כל אהל ובית בין של חדר אחד ובין של חדרים אחרים פתוחים או סגורים, הנמצאים בתחום בית החרשת או בית מלאכה אחד והם מיוחדים אליו וקשורים עמו באותו מקצוע החרשת אשר בעל בית החרשת אוהו בו. ואם יחזיר בעל בית החרשת את ביתו לאחדים בחלקים חלקים, יחשב כל חלק וחלק לבית חרשת בלבדו (§ 44). לעסק מכרה אחד יחשב מקום עבודת מכרה אחד או מקומות עבודות אחדות במכרה בנבול שדה מכרה אחד והם מחוברים יחדו. מקום מכרה מתכות ומכרה פחם, הוצאת נפט ממקור וחפירת מיני מלח שונים, מלבד מלח הבשול, יחשב לעסק מכרה בפני עצמו ואיננו בכלל בתי החרשת למכרה, אף כי המכרה נמצא בתחום בתי החרשת ההם (§ 45). למעון בית משמרת (סקלאד) מיוחד יחשב כל מקום פתוח או סגור עם מבוא אחד או מבואות אחרים וגם אם הוא בעל חדרים אחרים אשר דלתים פתוחות מאחד אל משנהו, והוא נועד לא לעשות בו מסחר או לעסוק בו בחרשת מעשה ורק לצרכי שמירת הסחורה, ליבש אותה, לנקותה, לברור את המינים השונים שבה, לברור את הפסולת, לשיימה בצורות וכדומה. מרתף אחד ומרתף־קרח להחזיק בו סחורות אשר החום מוזיק להן, איננו נחשב למקום משמרת בלבדו (§ 46). כל עסק קבלנות במסחר וכל עסק הספקת סחורות יחשב לעסק בפני עצמו ובעליו מחויב לפדות בעבורו תעודת מסחר וחרשת במחיר הקצוב לפי סכום עזבונו של העסק. המחזיק בתי מסחר וחרשת המשלמים מס המסחר והחרשת נתונה הזכות, גם מבלי פדותם המסרת ומיוחדות, לעשות שטרי חוזה אלה: (1) בעלי בתי חרשת — להספיק סחורות עבודתם בכל סכום שבעולם; (2) בעלי עסקי הובלת סחורות ובעלי אניות קיטור — להוביל משאות של סחורות בעד כל סכומים שבעולם; (3) בעלי בתי מסחר — להספיק סחורות קטנות אצלם בעד סכום המבואר בהוספה II לסעיף 3 (הבוא להלן (§ 47)). בעד כל אוצר סחורה מטלטל, כמו עגלה, אנית שיט, שלחנות הרוכלים וכדומה, צריכים לפדות תעודה מיוחדת. לבעלי תעודות המרכולת האלה נתונה הזכות, מלבד עסק הרוכלים הפמור ממס המסחר והחרשת (כאמור למעלה) — לעסוק במסחר בכל המקומות במדינה, ואולם רק מחוץ לתחום הערים ורק בסחורות הנמנות ברשימות מיוחדות מאושרות מאת שר האוצרות (§ 48). כל בעל בית מסחר האוחז בעסק בימי השוק הנמשכים יותר מארבעה עשר ימים רצופים מחויב לפדות לו תעודת מסחר מיוחדת, אם העסק איננו פמור ממס המסרת והחרשת עפ"י הכללים המנויים למעלה (§ 49). אם בית המסחר נוהג בעסקי ממכר מעורבים (מוכר לקונים יחידים ולקונים לסחורה) צריכים בעליו לפדות תעודה מן המדרגה הגבוהה בעניני המסחר למחלקותיהם למקצועותיהם (§ 50). בעלי בתי החרשת המחזיקים בתי מסחר מיוחדים, גם אם מוכרים שם סחורות פרי עבודת בתי החרשת שלהם, חוץ מן הקנתורים והבתים לממכר לקונים לסחורה (אנגרא) את פרי החרשת שלהם, צריכים לפדות תעודות הראויות להם לפי מדרגת העסק (§ 51). בעלי בתי חרשת, אשר מלבד עסק החרשת שבידם הם עוסקים במסחר בפרי עבודתם הם וגם בפרי חרשת מעשה של אחרים, מחויבים הם לפדות למו מלבד תעודת עסק החרשת גם תעודת מסחר (§ 53). במקומות אשר הקצבה למס החרשת נערכת לפי מספר הפועלים, נמנים במספר הפועלים כל הפועלים השכירים, גברים ונשים, ואולם הצעירים מבני שבע עשרה שנה והקנים מחמשים שנה ומעלה נמנים רק לחצאין וכל שני פועלים כאלה מצטרפים להחשב כאחד. במספר הפועלים לא ימנו אותם העובדים לפי שעה

שהם עוסקים בהספקת חומר הסקה וחומר לעבודה לבית החרשת, או שמוכילים פני עבודתם למקומות אחרים או הנשכרים לפי שעה למלאכת בנין או תקון בדיק הבית (§ 53). אם בית חרשת אחד מורכב למלאכות שונות אשר לפרי עבודת כל אחת מהן יש קצבה אחרת למס המסחר והחרשת הראוי לו מן המס העקרי, מחויבים בעליו לפדות תעודת החרשת לפי הקצבה הקבועה בעד פרי העבודה הנחשב אל המדרגה הגבוהה. אמנם במספר הפועלים נחשבים כל העושים במלאכה בכל העבודות יחד, אם הקצבה למס נערכת לפי מספר הפועלים (§ 54). בעלי עסקי מסחר ממדרגה ראשונה יכולים להחזיק בתי משמרת סחורה, וגם הפטורים ממס בכלל זה—בכל מקום ברחבי הממלכה; בעלי עסקי מסחר ממדרגה שנייה יכולים להחזיק בתי משמרת סחורה רק באותן הערים או המושבות ששם נמצאים בתי העסק שלהם; בעלי עסקי מסחר ממדרגה שלישית יכולים להחזיק בתי משמרת סחורה רק אצל עסקיהם וגם זה בתנאי שלא יהיה מספר הבתים למשמרת הסחורה שלהם יותר משנים לכל תעודת מסחר וחרשת. בעלי עסקי המסחר ממדרגה רביעית אינם רשאים להחזיק כל בית משמרת סחורה (§ 55).

לבעלי עסקי מסחר ממדרגה שנייה נתונה הזכות להחזיק בכל רחבי המחוז, ששם נמצאו בתי עסקיהם, בתי אוצר סחורות של חומרים שלא עובדו מפרי עבודת אכרים ועצי יער, כמו למשל תבואות, הפוחי ארמה, צמר, עצים וכדומה וגם חומרים אשר בעד שמירתם שוררים חקים מיוחדים, כמו: אבק שרפה, נפט וכדומה (הערה). בכל בית מסחר או בית חרשת החייב בתשלומי המס העקרי ואשר יתנהל לא בידי בעליו או אחד מבני משפחתו, צריך להיות למצער איש אחד מנהל העסק ואשר תהיה בידו תעודה לאחזק בעסק מסחר וחרשת (§ 56).

לבני המשפחה לענין הזה נחשבים: אב, אם, בעל, אשה, בן או בת ונכד, ובמשפחת הסוחר— כל חברי המשפחה הכתובים ביחד עם אבי המשפחה בתעודת המסחר שלו (הערה). בעד האנשים הנמנים בחברי פקידות העסק, סוד המועצות, הוערים לעסקי דיסקאנטא והמפקחים על הליכות העסקים וחברי הוערים רואי חשבון בעסקים הצריכים לפרסם חשבונותיהם, גם מנהלי העסקים ההם, עוזריהם וממלאי מקומם, נקצב המס העקרי של מסחר וחרשת לפי הכנסותיהם לשנה מכסף חקם יחד עם שאר הכנסותיהם (§ 58). אם יעבור איוה, עסק מסחר וחרשת ממדרגה נמוכה למדרגה גבוהה או כי יעתיק ממקום הנחשב אל מחלקה נמוכה אל מקום הנחשב למחלקה גבוהה ממנה בנוגע לקצבת מס המסחר והחרשת לפי המקומות למחלקותיהם והעסקים למדרגותיהם, באמצע הזמן אשר בעבורו נפרתה התעודה, צריכים בעליו להוסיף על המס, כפי המחלקה הגבוהה או מדרגת העסק הגבוהה (§ 59). תעודת המסחר והחרשת הגבוהה במחירה נותנת לבעליה את הזכות לפעול את הפעולות ולעשות כל משלח יד אשר הזכות לעשותם נתנה לבעלי התעודות הנמוכות באותו העסק (§ 60).

סעיף שני. ע"ר סדר נתינות תעודות מסחר וחרשת.

נותנים תעודות מסחר וחרשת על שם אנשים פרטים או שותפים בעסק וגם על שם עסק מסחר וחרשת של שותפים לשנה תמימה במקום ומחליפים את התעודות בחדשות בכל שנה לפני יום 1 יאנואר. אחרי יום 1 יולי נותנים תעודות לחצי שנה (§ 61—62). תעודות המסחר והחרשת נתנות מבתי אוצר המקום, מבתי פקידות הערים, מבתי המועצות, מבתי הפקידות למסחר או מבתי הפקידות הרומים להם. בעת נתינת התעודות גובים מבעליהן יחד עם מחיר התעודה לאוצר המלכות גם את המס המוטל על התעודות המובא לאוצר הועמסמווא, לצרכי הערים וצרכי שאר המקומות. אם יעבור העסק במרם יכלה זמן התעודה ליד בעלים אחרים, או אם יעתיקוהו ממקום למקום או לבית מסחר וחרשת אחר של אותם הבעלים, מחויבים להודיע את הדבר במשך זמן ירח אחד להמשיגיה על בתי החרשת למען ירשום על התעודה את הדבר הזה, ואם לא יעשו כן יפקע כח התעודה. בעת הרשימה על התעודה צריכים לנכות מבעליה את אשר נשאר חייב בעליה הקודם מכבר. תעודת

משלח יד במלאכה הנתונה על שם איש איננה יכולה לעבור ליד איש אחר. התעודות הנתונות על שם העסק ועל בתי-משמרת הכחורות צריכות להתלות בבית העסק במקום נראה לעין. מלבד זאת צריך להתנוסס על כל בית מסחר וחרשת ועל כל ביה-משמרת שלם הראוי לו (§ 63—70).

סעיף שלישי. ע"ד בקרת התעודות הנתונות למסחר וחרשת.

הסעיף הזה יכול דיני בקרת בעד התעודות איך לבקר אם נשתמרו בהן החקים הנוגעים לה, והדינים האלה כמעט שוים אל הדינים בנידון זה השוררים מכבר (§§ 71—90).

פרק IV.

ע"ד המס הנוסף (מס המלואים) של עסקי מסחר וחרשת המחויבים לפרסם חשבונותיהם.

סעיף ראשון. ע"ד מס הקרן המונחת בעסק.

מס הקרן משתלם ע"י עסקים של אקציות ושותפים, חברות שונות למיניהן, בתי הלואה, אשר עפ"י החקים או התקנות שנתאשרו כעבורם מחויבים הם לפרסם דין וחשבון מפעלותיהם או להציע דין וחשבון להתאשר ממעם הרשות. מס הקרן משתלם בערך 15 קאפ' מכל מאה רו"כ של כסף הקרן שהונח בקופת העסק. סכום פחות ממאה רו"כ פטור ממס זה. בחשבון המס מן הקרן יחשב מס המסחר וחרשת שנגבה מכל בתי העסקים ובתי האוצרות של בעלי העסק, והיה אם יעלה המס ההוא לערך הקצבה הראויה למס הקרן או יגדל ממנה, לא יגבו עוד מס הקרן מן העסק. לסכום הקרן של העסק נחשב אותו הסכום אשר נמנה בחשבון השנתי הערוך לשנה הקודמת. בחשבון הקרן ההזויבת במס נמנו כל הסכומים של העסק, כגון סכום שנתן כל אחד החברים או השותפים וכו' בעת הוסד העסק. לסכום הקרן של מוסדי הלואה המוציאים שמרי ערבון או שמרי אבליגציות, כמו: חברת הלואה שבערים, באנקים של הזעמסמווא, חברות מלוים באחריות נכסים וכדומה יחשב החלק העשירי של שמרי הערבון או האבליגציות שהוציאו. לסכום הקרן של העסקים אשר בעליהם הם חברות או אנודות שותפים בחו"ל, ואשר מקום הפקידות להנהגת העסק הוא בחו"ל, יחשב רק חלק הכסף הנועד לעשות העסקים ברוסיה. מס הקרן יתחשב באותו המועד וכאורתו הסדר הקבוע בעד מס הרוחים. אופן נבית מס הקרן ואופן הגשת תלונו על אורתו רומה לכל פרטיו אל האופן הקבוע בענינים אלה בעד מס הרוחים (§§ 91—97).

סעיף שני. ע"ד מס הרוחים.

העסקים אשר פרי תבואתם, הרווח הנקי, איננו עולה יותר משלשה אחוזים למאה (3%) מן הקרן המונחת בהם, פטורים ממס הרוחים. וכל שאר העסקים החייבים לפרסם דין וחשבון מהליכותיהם, צריכים לשלם מלבד מס המסחר וחרשת ומס הקרן גם מס הרוחים לפי רשימה זו:

1) העסקים אשר פרי תבואתם עולה יותר משלשה עד ארבעה אחוזים למאה — 3% מן הרווח הנקי; העסקים נושאי פרי תביאה מן 4 עד 5%—4%. נושאי פרי מן 5 עד 6%—4½%, מן 6 עד 7%—5%, מן 7 עד 8%—5½%, מן 8 עד 9%—5¾%, מן 9 עד 10%—6% מן הרווח.

2) העסקים המביאים פרי תבואה יותר מן 10% של הקרן המונחת בהם, משלמים מס הרוחים 6% מן הרווח הכללי ומוסיפים עליו 5% מן הרווח הנקי העודף על 10% מן הקרן (98 §). מס הרוחים נגבה בעד שנה תמימה לפי חשבון הֶרְנָח שהביא העסק בכל מקצעותיו (99 §). חברות ואגודות של שותפים מחו"ל מחויבות לשלם מס מן הרווח שהביאו להם העסקים שעשו במלוכה פנימה. אם חשבונית עסקי החברות והאגודות הן גערכים במטבעות חו"ל, מעריכים למו את מס הרוחים ברובלים רוסיים לפי המחיר הקצוב למטבעות חו"ל לעמדת הרובל בתקף פקודות הרוממות מיום 15 אוגוסט ויום 21 נאוועמבר ש' 1897 (100 §). לרווח החייב במס נחשב ההבדל שבין ההכנסה הכללית ובין ההוצאות שהוצאו באמת כפי הדין והחשבון הערוך בעד השנה החולפת: 1) להנהגת העסק; א) שכר העוסקים בו, פרס העובדים וכדומה הנתון למנהלים, לפקידים ועוזיהם בסכום לא יותר מעשרת אלפי רוב"ל לשנה לאיש אחד, וכתנאי, כי התשלומין האלה לא יעלו יותר מן 3% בקרן המונחת בעסק (לשר האוצרות נתונה הזכות להרשות להגדיל את ההוצאה יותר מן 3% מן הקרן); 2) שכר העבודה לפועלים והשכירים למלאכת עבודה כבית העסק ובכתי משמרת הסודות והוצאות לאנשי הבינים בעסק, הפרסורים והנוסעים, הוצאות לשכות הפקידות והוצאות הבי"ד; 3) לחכירת ארמה ועבודתה; 4) לשכירת בית חרשה והנהגתו, שכירת בתי מסחר ובתי משמרת וגם שאר בנינים ושכירת בהמות או כלים לעבודה; 5) לקנין והובלת חפצי המסחר או חומר לעבודה בבית החרשה; 6) לצרכי הסקה ומאור הספקת מים והחזקת סדרי נקיון בבית המסחר והחרשת; 7) למלאות את הגרעון באוצר הבא מחובות המוטלים במסך נוביינא, המובאים ברשימת הדין והחשבון, וגם היוקות שהיו במשך השנה; החברות ואגודות השותפים מחו"ל אינן יכולות להביא בחשבון את היוקות שהיו להן בעסק מחוץ לגבולות רוסיא; 8) לפדיון הקרן במניות לשעורים אשר לעסקים העתידים לעבוד אחרי זמן ידוע המפורש בתקנותיהם— לרשות הממשלה, למוסדי הצבור או לאנשים פרטים; 9) לפדיון שטרי הערבון או שטרי אבליגנציות שהוציאו בעלי העסק לזמן ארוך על חשבון אנשים אחרים וגם לתשלומי רבית של השמרות ההם; יא) לתשלומי רבית מהלואות במוחות באחריות נכסי דלא ניירי, גם משטרי האבליגנציות אשר לא נכנסו בחשבון הקרן של העסק; יב) לתשלומי רבית מן החובות הפשוטים של העסק, כמו פרעוי מחיר הסחורות שנתקבלו בהקפה וכדומה, רבית כסף הלוואה שלוו בעלי העסק לצרכי העסק; יג) לתשלומי מסי המלכות, מסי הועמסמווא ומסי הערים מלבד מס הרוחים של העסק. 2) להחזקת העסק במצב טוב; א) תשלומי שכר אחריות מפני שרפה בעד נכסי דלא ניירי וממלטין של העסק; ב) להחזיק במצב נכון את החפצים של העסק ותקן כל בדק, ההוצאה שהוצאה באמת סבלי הפריו על המחיר; בחשבון ההוצאה הזאת לתקן בדק לא תבוא ההוצאה לתמורת החפצים הישנים בחדשים, יען כי בזה הגדילו את ערכם ומחירם, וגם לא תחשב ככללה ההוצאה להרחבת העסק; ג) לתשלומי ההוצאה שהוציאו העסק לקנין רכושו בהוסרו; בית אבנים וברזל, אניות של מתכות וכדומה לא יותר מן 5%, ובית בנוי מעץ, אניות עץ, מכונות וכלי תשמישי העבודה ובכלל בהמות וכלים לעבודה— לא יותר מן 10% במחירים; 3) לצרכי גמילות חסדים; א) להושיב מצב המשרתים בעסק והפועלים וגם בני משפחתם, כמו נתינת סכומי כסף להקפות השונות, תשלומי שכר קבלת האחריות בעד הפועלים, קופת התמיכה לעת זקנתם וכדומה, ב) להחזיק רופאים לעזרת העובדים, בתי ספר וכדומה וגם מוסדי גמ"ח אחרים הנזכרים בתקנות הבאושרות בעד העסק. הערה 1. ההוצאות הנאמרות בסמנים ב', ו' וז' תנכינה רק מן ההכנסה הכללית בסכום העולה לאותה השנה. הערה 2. ההוצאות שלא נזכרו למעלה ואשר יכולות הן להיות לעסק בגלל תכונותיו המיוחדות, אפשר לנכות אותן מן ההכנסה הכללית עפ"י רשיון שר האוצרות בהסכמת שלטון פקידות רואי החשבון של הממשלה, וכתנאי שיודעו את הדבר לסינאט למען יפרסמהו ברבים ולקיים החלטתו להלכה למעשה בכל העסקים הדומים לו (101 §).

על שלמון הנהגת העסק מוטלת חובה במשך ירח ימים מעת התקיים החשבון השנתי ע"י האספה הכללית או ע"י מי שבידו לקיים ולאשר את הדין והחשבון, והמוכנים הראשים של העסקים בהם בסניפיהם ומחלקותיהם בערים אחרות מחויבים גם הם במשך שני ירחים

מעת התקים הדין והחשבון — להספיק ללשכת האוצרות אשר במקום ארבעה עגנועמפלא-רים של הדין והחשבון השנתי לכל פרמיו וגם העתקה מכתב פרמיי-כל ע"ד קיום הדין והחשבון. בעלי העסקים אשר מקצת משלח ידם הוא ברוסיא פנימה ומקצתם בחו"ל, מחויבים להספיק מלבד דין וחשבון העסקים שנעשו במשך השנה ברוסיא גם דין וחשבון כולל לכל עסקיהם במדינה ובחו"ל יחדו. ספרי הדין והחשבון נערכים לפי התבנית המאושרת מאת שר האוצרות בהסכמת מנהל לשכת הבקרת של הממשלה ושאר בתי הפקידות הראויים לזה, מלבד העסקים אשר בגללם נתנו חקים מיוחדים. לכתבי הדין והחשבון וספרי פרמיי-הכל המוצאים בשפה זרה צריכים לספח העתקה רוסית מאושרת בסדר הקבוע לזה עפ"י החקים השוררים. מלבד החובה הנ"ל מוטלת על בעלי העסקים וסוכניהם ובאי-כחם עוד חובה לפרסם במשך הזמן האמור למעלה את המצית הדין והחשבון השנתי במכה"ע, וויעסמ. פינאנס. פראָמ. אי מארג. בכל שנה ושנה ולהודיע את דבר הפרסום הזה לשלטון לשכת האוצרות אשר במקום. בדין וחשבון המתפרסם צריכים לבוא: (1) סכום הקרן אשר הונחה בקופת העסק בהוסרו, קרן המלואים וכו', (2) חשבון הרוחים וההיזקות לשנת הדין והחשבון, וגם (3) הלוקת הרויח הנקי ומנת הרויח העולה בחלקם של בעלי האקציות או השותפים. ואם לא יעשו בעלי העסק כן ישלח שלטון לשכת האוצרות מצדו את כל ספר דין וחשבון ופרמיי-הכל אל מכה"ע, וויעסמ. פינאנס. להדפיסו. שכר הדפסת המודעה במכה"ע יקצב ע"י שר האוצרות (104—102 §).

מס הרוחים של העסק נגבה במקום ששם נמצא השלטון הראשי להנהגת העסק ההוא, בעת ובעונה אחת עם הצעת ספר הדין והחשבון השנתי של העסק. בעלי העסקים אשר מקצת משלח ידם היא ברוסיא ומקצתו בחו"ל משלמים מס הרויח במקום מושב הסוכן הראשי להעסקים שברוסיא. העסקים אשר ספרי הדין והחשבון שלהם לא נתאשרו בכועד הקבוע, מחייבים בעליהם לסלק במשך שני ירחים את מס הרוחים בסכום אשר שלמו מן העסקים ההם בשנה הקודמת. עפ"י חפץ שלטון לשכת האוצרות שבמקום או מנהל הלשכה, מחויבים בעלי העסקים וסוכניהם להספיק במשך חדש ימים, לא יאוחר, את כל הידיעות והביאורים אשר ידרשו מהם לצרכי בקרת הדין והחשבון שהציעו (105 § 107—).

ספרי הדין והחשבון השנתי של העסקים מתבקרים ע"י שלטון לשכת האוצרות שבמקום לפי ידיעות והתעודות שבידו. אם יעברו שלשה ירחים מיום הצעת ספרי הדין והחשבון של העסקים לפני שלטון לשכת האוצרות שבמקום ולא נדרשו כל ידיעות כלואים מאת בעלי העסקים ולא נקרא תגר ע"י שלטון לשכת האוצר כנגד הדין והחשבון הערוך וכנגד הקצבה למס הרוחים שנערכה על פי החשבון ההוא, יחשב החשבון כמאושר ומקוים בעד קצבת ה,מס הנוסף. אם אחרי בקרת הדין והחשבון נמצא, כי הקצבה שנערכה למס הרויח לפי החשבון ההוא מעטה היא מכפי הראוי כאמת, מחויבים בעלי העסקים והסוכנים לסלק במשך ירח ימים מיום הדרש הרבר מאתם ע"י שלטון לשכת האוצר את המגיע מהם עוד (109—108 §). אם יעברו ששה ירחים מן המועד הקבוע להצעת ספרי הדין והחשבון ולא הציעו לפני שלטון לשכת האוצר, או אם יש ספק באמתות הדין והחשבון המוצע או בביאורים ידיעות המלואים ואין אופן אחר לבקרת קצבת הרויח הנקי של העסק, יש הזכות לשלטון האוצר לדרוש מאת בעל העסק או סוכניו להציע לבקרת את ספרי חשבותיהם המהנהלים על ידם וגם תעודות אחרות של העסקים ובהי המסחר והחרשת שלהם. הבקרת הזאת תעשה רק עפ"י פקודה מיוחדת מאת שר האוצרות והמבקר יהיה אחד מחברי הועד הכללי של לשכת האוצרות (קאנ. פאלאטא) לעיני שלטון הנהגת העסק או הסוכן הראשי. ע"ד הבקרת יערך ספר פרמיי-כל מיוחד (110 §). ואם יהיה שלטון לשכת האוצר שבמקום מחולק בדעתו עם הועד הכללי בענין הבקרת, יובא הענין במשך שבועים ימים לפני ועד הפלך (או ועד המחוז) הקבוע לעניני מס המסחר והחרשת להתברר על ידו (111 §).

כתבי תלונה כנגד החלמת הועד הכללי של לשכת האוצרות מוגשים אל ועדי הפלכים לעניני מס המסחר והחרשת ע"י לשכות האוצרות שבמקום, במשך ירח ימים מיום הודע דבר החלמתה ועד הפלך מחויב לבקר את דבר התלונה במשך חדש ימים

מעת קבלת כתב התלונה או קבלת ידיעות המלואים. הגשת התלונה מעכבת את הוצאת ההחלטה לפעולות ידים. כתבי תלונה כנגד החלטת ועדי הפלכים מוגשים באמצעות אולם הועדים בעצמם אל הסינאט והדפרטמנט הראשון) במשך ירח ימים מיום פרסום ההחלטה. התלונה הזאת איננה מעכבת בעד הוצאת ההחלטה לפעולות ידים (§ 112).

פרק v.

ע"ד המס הנוסף (מס המלואים) מאת עסקים שאינם מחויבים לפרסם דין וחשבון מהליכותיהם.

מעיף ראשון. ע"ד מס החלוקה (Раскладочный сбор).

עסקי המסחר והחרשת שלא נמנו במעיף 91, וביניהם גם כל עסקי אוצר הממשלה שלא נפטרו ממס המסחר והחרשת, גם כל משלח יד פרמי הנמנה לפי ההוספה 2 אל § 3 למדרגה השניה והשלישית מן העסקים למחלקותיהם. מחויבים מלבד תשלומי המס העיקרי של מסחר וחרשת גם בתשלומי מס נוסף הנקרא בשם „מס החלוקה“ (§ 114), חוץ מאלה המנויים בזה שהם פטורים ממס החלוקה: (1) כל העסקים החדשים אשר עד יום 1 אפריל לא מלאה להם שנה תמימה מיום הוסדם. (איין חושבים לעסקים חדשים עסקי קבלנות והספקה אף כי עוד לא מלאו להם שנה תמימה, וגם העסקים אשר במשך השנה נעתקו ממקום למקום בעיר אחת או מעיר אחת לעיר אחרת או ממושב למושב, או כי עברו מיד בעלים אלה ליד בעלים אחרים, גם העסקים אשר לא יתנהלו שנה תמימה אבל הם מתחדשים בכל שנה ושנה לתקופה ידועה). (2) עסקי המסחר ממדרגה רביעית וחמישית, עסקי החרשת ממדרגה השביעית והשמינית ועסקי אניות קיטור אשר שמח מקום ההסקה של המכונות איננו רחב משלש מאות רגל מרובעת. (3) העסקים אשר פרי תבואתם לא יגדל: בערי הברייה משלש מאות רובל, בערים מן המחלקה הראשונה — 250 רובל, — מן המחלקה השניה — 200 רובל, — מחלקה שלישית — 150 רובל, — מחלקה רביעית — 100 רובל וגם עסקי אניות קיטור אשר פרי תבואתם לא יגדל ממאתים רובל. (4) העקספדיטורים אצל בתי פקידות המס, סרסורי הבריזא והנוטריונים של הבריזא (סמן I וסמן II במלואים 2 למעיף 3), אשר הריזח לא יעלה כרי שני מונים מסכום המס העיקרי ששלמו בעד העסק (§ 116). לועדי חלוקת המס נתונה הזכות לפטור ממס החלוקה כל עסק ומשלח יד אשר אם אמנם פרי תבואתו הוא יותר מן הקצבה הנ"ל אבל בעליו מביא תעודה, כי מצבו רע הוא (§ 117). סכום מס החלוקה בכל רחבי הממלכה נקבע אחת לשלש שנים בדרך חק (§ 118). מסכת מס החלוקה, הקצובה על פי האמור, מתמעטת בכל שנה ושנה בערך מס החלוקה העולה בחלקם של העסקים אשר עברו במשך השנה החולפת ממחלקת העסקים חייבי מס החלוקה אל מחלקת העסקים חייבי מס הקרן ומס הרזחים (§ 119).

קצבת מס החלוקה הכולל המוטל על כל הממלכה תקבע לכל הפלכים (והגלילות) אחת בכל שנה ושנה בשם לב אל מדרגת התפתחות המסחר והחרשת בכל גליל — אחדי הפתר הצעות הדפרטמנט לעניני המסחר ומלאכת כפים ע"י הועד המיוחד לעניני מס המסחר והחרשת. החלטות הועד הזה יוצאות לפעולות ידים אחרי התקימן והתאשרן ע"י שר האוצרות ובהסכמה בפרטים ידועים מאת המיניסטרים לעניני הפנים, לעניני המלחמה, לעניני עבודת האדמה ונכסי הטלכות וגם מאת לשכת פקידות הבקרת (§ 120). מסכומים שנקצבו בעד כל פלך או גליל לתשלומי מס החלוקה מתחלקים בועדים הכוללים של לשכות האוצר בתחלה כל שנה ושנה בין המחוזות או רבעי-המס או בין ענפי המסחר

והחרשת למיניהם, עפ"י הידיעות שנקבצו ובאו בחלוקת המס בשנה הקודמת על אדות מספר העסקים וסכומי העיזבון והריחוף שלהם ועפ"י הידיעות על אדות מצב העסקים בשנה ההיא והתקוה הנשקפת להם לשנה הבאה (§ 121). אם קרו מקרי שרפות גדולות, מקרי שטף מים או דבר ומגפה וכדומה כן המקרים הרעים לעסקים שנאזוה מחוץ המס, יכול שר האוצרות עפ"י הצעת הועדים הכוללים של לשכות האוצרות, להמעיט את קצבת מס החלוקה שנקבעה עפ"י החלוקה בעד אותו הגליל אשר קרו בו המקרים הרעים (הערה). עסקי המסחר והחרשת וכל משלח יד אדם בעצמו במלאכת מעשה מתחלקים ע"י ועדי החלוקה לקבוצות או מפלגות לפי עניניהם ותכונותיהם, כמו שקבע הועד הכללי של לשכת האוצרות. בעד כל מפלגה של עסקי המסחר והחרשת נקצבת קצבה בינונית כוללת לריחוף של עיזבונם, והקצבה הזאת צריכה להתאשר ולהתקיים ע"י הועד הכללי של לשכת האוצרות (§ 122).

על אדות כל עסק מסחר ממדרגה ראשונה ושניה או עסק חרשת המעשה מחמש המדרגות הראשונות וגם על אדות עסק מסחר ממדרגה שלישית ועסק חרשת ממדרגה ששית בערי הבירה ובמקומות הנמנים אל שלש המחלקות הראשונות צריכים להציע בכל שנה ושנה לפני ועד החלוקה שבמקום, לא יאוחר מיום 1 אפריל, הודעה בכתב לפי התבנית הקבועה, ובה יפורשו: (1) שמו, שם אביו וכנוי משפחתו ומפלגת האזרחים שנמנה בה האיש אשר על שמו נפרדה תעודת המסחר והחרשת; (2) מקום מושבו; (3) תכונתו ומקומו של כל בית מסחר או בית חרשת השייך לו והנמצא באותו המחוז או רבע המס וכן גם בתי האסם והמשמרת לסחורתיו; (4) הסמנים המראים את גודל המסחר ועניני חרשת המעשה ומדתם (לפי הסעיף 125); (5) סכום עיזבונו של כל בית מסחר וחרשת או כל ענף עסק במשך השנה העברה, מבלי הביא בחשבון את סכום עיזבון העסק בימי השוק ועסקי הסוכנות וההספקה; (6) על פי רצונו של בעל המודעה גם סכום הריחוף שהרויח באותה השנה וכיאוור הסכות שגרמו להגדיל את הריחוף או להמעיטו לעמת השנה הקודמת (§ 123). על אדות העסקים החייבים במס בתי החרשת אשר בעליהם לא הציעו את המודעה בכתב כאמור בזה, תאספנה הידיעות ההן על ידי הפקידים הממונים להשגיח על עניני המסים ועל ידם יעזרו חברי ועדי החלוקה למס, הנבחרים מקרב משלמי המס (§ 125). לסמנים המראים את תכונת המסחר ועניני החרשת ומדתם נחשבים: (1) בעד עסקי המסחר — רחבי המעיונות לבתי המסחר ובתי אוצר הסחורות שלהם ושכר המעיונות ההם לשנה, מספר המשרתים עושי המלאכה בבתי המסחר ומכסת כסף משכרתם לשנה, וגם הסמנים הנועדים בעד פרויזן תעודות המסחר והחרשת כמבואר בהוספה II לסעיף 3; (2) בעד עסקי חרשת — מספר המכונות וכלי העבודה העושים במלאכתם כל השנה וכח המכונות ההן, מספר הפועלים העובדים וגם מכסת כסף משכרתם לשנה ושאר הכנסותיהם מן העבודה, וגם מכסת החומר הבלתי מעובד ופרי העבודה היוצא מבית החרשת וגמכר במשך השנה; (3) בעד משלח יד אדם בעצמו — הסמנים הנועדים בעד פרויזן תעודות המסחר והחרשת, כמבואר בהוספת II, III לסעיף 3.

ליסוד מוסד להערכת עיזבון העסק (לפי הסעיף 122) יחשב: (1) בעד בתי הכאנקים, קופת ההלוואה וקנתורים לחלפנים — סכום כל הכסף המוכא אל אוצרם במשך השנה בעסקים הנעשים בהם בכסף עצמם או בכסף פקדונות אחרים שבידם וכל שאר העסקים המבויאים כסף לקופה; (2) בעד בתי מסחר — סכום הכסף הבא לאוצר בעד ממכר הסחורות, בין שמשלהם המחיר בזמנים ובין שהוא נזקף במלוה, ואלו יסופח גם הכסף הבא מעסק הסוכנות ועסקי הספקה וגם מעסקים בימי השוק; (3) בעד עסקי קבלנות והספקה בלכרם — כל הכסף אשר קבל הקבלן או מספיק הסחורה או הסכומים המגיעים לו שנוקפו במלוה במשך השנה; (4) בעד בתי החרשת העוסקים בהוצאת חומרים בלתי מעובדים ממקורם או בעבוד חומרים או במלאכת מעשה מחומרים שהם מוציאים בעצמם ממקורם או קונים על חשבון עצמם — מחיר החומרים הבלתי מעובדים שהם מוכרים, או מחיר סחורות פרי עבודתם שעברו ושמכרו במשך השנה; ובעד בתי החרשת העובדים עבודתם בחומרים של אחרים בשכר — מכסת כסף שכר המלאכה; (5) בעד עסקי הובלת משאות, אגודות פועלים וגם כל עסקי הבינים — כסף שכרם לכל השנה (§ 126).

ההודעות בכתב אשר ינישו משלמי המס אל הועד לחלוקת המס, לבקר אותם, נמסרים ליד נשיא הועד. בגלל הדבר הזה נתונה לנשיא הועד זכות: (1) לדרוש מאת משלמי המס ביאורים נחוצים בתור מלואים להודעותיהם, למען אשר יוכל להעריך על פיהם בדיוק את מכסת עזבון כל בית מסחר או עסק חרשת בלבדו; (2) לאסוף ע"י חקירת כומחים ידיעות נחוצות להערכת עזבון כל בית מסחר וחרשת; (3) לדרוש ידיעות נחוצות לו לענין זה מאת בתי פקידות הממשלה, בתי פקידות האזרחים והקהלות, בשמירת הסדר הקבוע לזה ע"י שר האוצרות בהסכמת שלמוני בתי הפקידות הראויים לזה; (4) לבקר את בתי העסקים וחדרי בתי האסם לעיני בעליהם, אנשי ביהם או באי כהם; (5) לעת צרך מיוחד — לבקר בהסכמת הבעלים את ספרי החשבונות, ספר דברי הימים לעסק, ספר האוצר (קאסטע-בוך) וספר הסחורות (סעיפים 606—608 מהלכות מסחר, וסעיפים 8—17 מספר חקי המסחר בפולין), רשימות ההכנסות ומסכר העסק, וגם ספר רשימות העסקים בבתי הבנקים, בתי הלואה וקנתורים של חלפנים (§ 127). אחריו בקרת ההודעה בכתב שהגישו משלמי המס ואחרי ערך הקצבה למכסת העזבון של כל בית מסחר וחרשת לשנה העברה, יקצוב ועד החלוקה קצבה למכסת הריח של כל עסק החייב בתשלומי „מס החלוקה“ (§ 128). בעד משלמי המס אשר יציעו לפני הועד את ספרי חשבונות העסקים או העתקות מן הספרים ההם, המאושרות בידי הנוטריונים, והיכולות למלאות מקום הספרים להעריך על פיהן את מכסת הריח של העסקים, והבעלים פוסרים מודעה, כי מסכימים הכ לבקר את ספרי חשבונותיהם למען הוכח לדעת, כי ההעתקות מתאימות עם הספרים ההם, תהיה ליסוד מוסד לשיטת מס החלוקה — מכסת הריח העולה בחלקם של עסקיהם לפי חשבונות ההם היכולים להתבקר לעת הצרך ע"י נשיא הועד לעניני „מס החלוקה“ (§ 129). בעד משלמי המס אשר לא ימלאו אחרי החקים האמורים בסעיף 128, או שיציעו ספרי החשבונות או העתקות מהם, אשר אחרי התבקרם ע"י הועד לחלוקת המס נמצאים בלתי מספיקים להעריך על פיהם את מכסת הריח אשר הריחו באמת, תהיה ליסוד מוסד לקצבת מס החלוקה שלהם — מכסת עזבונם אשר נמצאה משנה קודמת והערכת מכסת הריח שלהם לפי חשבון ממוצע הקצוב בעד מפלגת העסקים ההם (§ 130). אם העסק או בית המסחר והחרשת מאלה האמורים בסעיף הקודם נמצא במצב בינוני בנוגע להריח, מעריכים את מס החלוקה שלו לפי מנת הריח של מכסת עזבונו בערך הממוצע המבואר בסעיף 122, ואולם בעד העסקים ובהי המסחר והחרשה הנמצאים במצב יותר טוב מכפי הרגיל או במצב רע מכפי הרגיל, הכל לפי הכונת העסקים או לפי מקרים בודדים, נתונה הזכות לוועד החלוקה להוסיף על קצבת „מס החלוקה“ שלהם או לגרוע מן הקצבה, ולבאר את הסבה להוספה זו או לגרועון זה בספר פרטי-כל מיוחד, ותנאי הותנה בענין זה, כי ההוספה על הקצבה לא תגדל מחצי הקצבה הקבועה בעד העסקים מן המפלגה היא (§ 131).

עפ"י השתדלותם של בעלי העסקים חייבי „מס החלוקה“ שיש להם בתחום מחוזי מס אחד בתי מסחר וחרשת אחדים מענף אחד — נתונה הזכות לוועד החלוקה, על פי החלטת הועד הכללי של לשכת האוצרות, לקחת ליסוד מוסד להערכת הקצבה למס החלוקה שלהם את מכסת הריח הכולל לכל בתי המסחר והחרשת של הבעלים ההם (§ 132).

ככום „מס החלוקה“ הקבוע בעד כל אחד ממחוזי המס או בעד כל ענף מסחר וחרשת בלבדו מתחלק ע"י ועד החלוקה בין כל העסקים ומשלחי היד לפי ערך הרוחים של כל אחד מהם, בהנאי כי לא ישאר כל עודף. ולעת הצרך יכולים לקבוע קצבת המס הזה בעד העסקים ברובלים שלמים. למען אשר יהיה הסכום הכולל שלם בלי עודף או נרעון (§ 133). אחרי גמר חלוקת המס מודיע נשיא ועד החלוקה למשלמי המס: (1) על ארות מכסת הריח שנקצבה בעד כל בית מסחר וחרשת או בעד כל עסק בלבדו, וגם (2) ע"ד קצבת „מס החלוקה“ שנקבעה בעבורו. בהודעות אלה צריכים לבאר גם אופן קריאת תגר על ההחלטה האמורה בהן (§ 134).

ההודעות צריכות להמסר ליד הבעלים ע"י השוטרים במשך שבוע ימים. ע"ד מועד השלח המודעות מודיע נשיא ועד החלוקה ללשכת האוצרות והיא מפרסמת את הדבר

במכה"ע של הפלכים (גוב. וזיעד.) (§ 135—136). במשך ירח ימים מיום הפרסום הנ"ל יכולים משלמי המס להגיש לפני ועדי החלוקה מחאותיהם על הקצבה, ולקיים את המחאות, לעת הצורך, ע"י ספרי החשבונות שלהם או תעודות נאמנות אחרות המוכיחות את מכסת הריוח שהיה להם באמת, ואשר הוא צריך להיות ליסוד מוסד להערכת קצבת המס שמטילים עליהם. משלמי המס הממאנים להסכים לבקר את תלונותיהם כנגד קצבת המס בסדר המבואר למעלה (ס"ק 5 בסעיף 137), אבדה זכותם להגיש מחאותיהם (§ 137 והערה). אחרי התבקר התלונות המוגשות ע"י משלמי המס מחליט הועד לחלוקת המס את החלמתו על אדות כל אחת מהן ואח"כ מציע את רשימת החלוקה יחד עם ההערות אשר העירו עליה האנשים הלוקחים חבל במפעלות הועד וחות-דעת מיוחדת של החברים ההם לפני הועד הכללי של לשכת האוצרות לבקר אותה (§ 138). אם יכיר נשיא ועד החלוקה לדעת, כי ההחלטה שנתקבלה ע"י רוב חבריו להערכת מכסת הריוח של משלמי המס מהנגדה להחקים הנוכחים והכללים שנקבעו על ידי שר האוצרות, יציע את תלונותיו במשך שבעת ימים לפני הועד הכללי של לשכת האוצרות לבקרת (§ 139). הועד הכללי של לשכת האוצרות מבקר את רשימת החלוקה, ואחרי כצאו, כי אין בה הפרת חק מן החקים הנוכחים הוא מבקר את התלונות וחות דעת יחידים מחברי ועדי החלוקה ומחליט החלטתו על אדות כל אלה, ולעת הצורך הוא משנה את החלוקה ואת קצבת מס בתי החרשת שנקצבה על העסקים (§ 140).

אם ימצא הועד הכללי של לשכת האוצרות, כי בחלוקת המס הופרו איזה חקים עקרים מן החקים האלה, הוא משיב את רשימת החלוקה ליד ועד החלוקה לתקן את המעות. לתקן מעות בחלוקת המס צריכים למלאות אחרי החקים האמורים בסעיפים 133—142 (§ 141). אחרי החקים רשימת החלוקה תשלח לשכת האוצרות אל משלמי המסים את רשימות המס שנקצב בעבורם (§ 142). בנוגע לקריאת תגר על החלטות הועדים הכוללים של לשכת האוצרות על אדות חלוקת "מס החלוקה", להביא את הענין להתברר ע"י ועדי הפלכים או ועדי הגלילות לעניני מס המסחר והחרשת לעת אשר לא יסכים מנהל לשכת האוצרות להחלטת הועדים הכללים של לשכת האוצרות, וגם בנוגע לקריאת תגר על החלטות ועדי הפלכים או ועדי הגלילות, נשמרים החקים המובאים למעלה על אדות מס הרווחים, ואולם הגשת התלונה על החלטות, אשר בקשת קוראי התגר לא המלא (§ 137, 140), אינה מעכבת בעד הוצאת ההחלטות לפעולות ידים (§ 145).

מכסת מס החלוקה אשר פטרו ממנו את משלמי המס אחרי החקים רשימת החלוקה לשנה הנוכחית, מלבד המס אשר פטרו ממנו את בעליו לפי הסעיף 121, נספחת אל הסכום הכולל של המס הזה שיקצב לשנה השנית על אותו הפלך או הגליל (§ 146). לחלוקת "מס החלוקה" הנקבע בעד כל הפלך או הגליל בין המחוזות שבו או בין העסקים לענפיהם, וגם לחלוקת העסקים ומשלחי היד למחלקותיהם ולקיום הקצבה למכסת הריוח הממוצע של העזבונות, קוראים אל ישיבת הועדים הכוללים של לשכת האוצרות מלבד חבריהם הקבועים גם: את הממונה על לשכת הפקידות של הממשלה לבקרת החשבונות שבמקום, וזכות חבר נתונה לו לחות דעה, ולעת הצורך גם את נשיא ועד חלוקת המס, והוא מחיה דעתו בתור יועץ ולא בתור חבר. גם צריכים לקרא בתור יועצים לישיבת הועדים האלה אנשים מומחים לעניני המסחר והחרשת לענפיהם ומחלקותיהם (§ 147).

סעיף שני. עיר מס אחווים למאח.

בהשלומי מס אחווים למאה מן הרוחים עפ"י הסעיפים 149—151, מלבד "מס החלוקה", חייבים כל העסקים ומשלחי היד שהוטל עליהם המס הזה (§ 114), הויג מאלה המנויים בזה: 1) בתי ממכר יין וספירם לסחורה (הורט), וגם בתי החרשת המשלמים מס אקציו; 2) עסקי המסחר מסדרנה III ועסקי החרשת מסדרנה VI במקומות הנמנים אל הבהלקה IV בחלוקת המקומות למחלקותיהם; 3) העסקים ומשלחי היד הפטורים מ"מס החלוקה" (בתקף הסעיפים 116, 117 וגם 121) (§ 148). מס האחווים למאה נגבה רק מאורה חלק

הריוח שנקצב בהערכת מס החלוקה, העולה יותר משלשים פעמים מן המס העקרי שישלם ביזל העסק או משלח הדין (§ 149). מס האחווים למאה נגבה בערך רובל אחד מכל שלשים רובל של הריוח העודף האמור בסעיף הקודם, וכל סכום ריוח פחות משלשים רובל איננו בא בחשבון (§ 150). מס האחווים למאה מן הרווחים נחשב ביחד עם „מס החלוקה” ונרשם ברשימות הערוכות בעד „מסי החלוקה” (§ 151). בין העסקים חייבי מס החלוקה (§ 114), יכולים עסקי השותפים הפשוטים ועסקי שותפים למניות (קאמאנדיט), גם עסקי המסחר ממדרגה ראשונה ועסקי החרשת משלש המדרגות הראשונות, כאשר יודיעו בעצמם ללשכת האוצרות את חפצם לשים עליהם את המס הזה, להתחייב תחת מס החלוקה ומס האחווים למאה לפי הסעיפים 141—161, בתשלומי מס הקרן ומס האחווים למאה לפי הסעיפים 91—113, אם יבררו את מנחת הקרן שהניחו בעסק והציעו ספרי דין וחשבון מדויקים מתאימים עם החקים שנקבעו בעד העסקים החייבים לפרסם חשבוניותיהם (§ 152).

פרק VI.

בפרק הזה שלשה סעיפים: (1) על אדות המס שלא נגבה במועדו; (2) על אדות העונשין בעד עבירת חק מהלכות מס המסחר והחרשת; (3) ע"ד סדר קיום העונשין לעוברי חק מהלכות מס המסחר והחרשת (§ 153—179).

פרק VII.

ע"ד קיום החקים האלה בפועל.

פרטי הסדר לנתנת תעודות מסחר וחרשת לקוניהן ונתנת תעודות חנם, גבית המס העיקרי העולה בחלקו של בעל התעודה, גם מס הזעמסמווא, מסי העיר ושאר המסים; חשבון מכתב הריוח של העסקים המחויבים לפרסם דין וחשבון מהליכותיהם. גם קביעת קצבה לעזבונם ושכרם של העסקים שאינם מחויבים לפרסם דין וחשבון מהליכותיהם, חלוקת „מס החלוקה”, חשבון המס הנוסף, בקרת חשבונות עסקי המסחר והחרשת, קבוץ ידיעות דרושות לעניני המסים— כל אלה נערכים לכל פרטיהם עפ"י כללים נתונים מאת שר האוצרות בהסכמת שלטון הפקידות הראוים לזה, בתנאי, כי הכללים האלה לא יתנגדו אל החקים הנוכחים ולא יהיו נוגעים לענינים ושאלות אשר לפי תכונתם ראויים הם להתברר בכתי המשפט או בדרך המחוקקים. הכללים ההם מוצעים לפני הסינאט לפרסם אותם למען התנהג על פיהם.

הוספה לסעיף 3.

I. רשימת המקומות בכל רחבי ממלכת רוסיא למחלמותיהם בנוגע לחובת תשלומי המס העקרי ממסחר וחרשת.

ערי הבירה: פטרבורג ומאסקוי.
 מחלקה I: אדעסא, ווארשא, חרקוב, מיפליס, לאדו, נאחישעוואן, דוסטוב ע"נ דאן. רינא.

מחלקה II: 1) איוואנאוואניעמענסק, 2) אירקוטסק, 3) אסטראחאן, 4) אראל, 5) ארענבורג, 6) באמוס, 7) באקו, 8) ביאליסטאק, 9) ברדיטשוב, 10) וואראניעווש, 11) ווילנא, 12) חערסון, 13) מאנאנראג, 14) מאמסק, 15) מאשקענע, 16) מולא, 17) יע-לעץ, 18) יעקאטערינבורג, 19) יעקאטערינאר, 20) יעקאטערינאסלאוו, 21) יאראסלאוו, 22) ליבוי, 23) מינסק, 24) ניוני-נאוונאר, 25) ניקולאיעוו, 26) סאמארא, 27) סאי-ראמאוו, 28) פערס, 29) צאריצין, 30) קאוונא, 31) קאזאן, 32) קורסק, 33) קישינא, 34) קראנשטאדט, 35) קרעמענשטאג, 36) ריבינסק, 37) רעוועל. גם פרורי ערי פטרבורג ומאסקוי.

מחלקה III: (בגלל אשר רשימת שמות המקומות האלה ארוכה מאד על כן נביא ממנה רק את ערי מדינת פולין בלבד):

בפלך ווארשא — העיר וולאצלאוועק, המחוזות בלוינא, ווארשא וקוטנא. בפלך קאליש: העיר קאליש. בפלך קעליץ: העיר קעליץ. בפלך לאמזא: העיר לאמזא. בפלך לובלין: העיר לובלין. בפלך פיעטרקוב: הערים פיעטרקוב, מאמאשוב, טשענסטוחוב ופאביאניצע, המחוזות בענדזין ולאדז. בפלך פלאצק: העיר פלאצק. בפלך ראדום: העיר ראדום. בפלך סובאלק: העיר סובאלק. בפלך שעדליץ: העיר שעדליץ.

מחלקה IV: כל שאר המקומות.

הערה. מלת מחוז הנזכרת ברשימת המקומות כוללת את כל הערים, המושבות, הכפרים וכו' אשר במחוז, מלבד אותם המקומות שבמחוז ההוא הנזכרים בפני עצמם באחת המחלקות הגבוהות או הנמוכות.

II. רשימת עסקי המסחר למפלגותיהם לעניני תשלומי המס העקרי.

מפלגה I: 1) בתי מסחר הורט, זאת אומרת מוכרים סחורות ביתר שאת במדות גדולות, וביחוד לקונים לסחורה, הם המוכרים ואנשי החרשת. 2) העוסקים בקנין סחורות למען הובילן לממכר לפלכים הפנימיים או לחו"ל, והן סחורות של חומרים בלתי מעובדים, עצים, בהמות ושאר פרי תבואת עובדי האדמה בכפרים, בסכום יותר משלש מאות אלף רובל לשנה, מבלי החוק למטרה זו באחד המקומות קתור, בית מסחר או בית משמרת (סקלאד). 3) בתי הלואה אשר סכום הקרן שהניחו בעסק הוא יותר ממאתים אלף רובל. 4) בתי הבנקים, הקנתורים וכל שאר עסקי באנקירים פרטים מלבד המנויים בסמן 4 במפלגה השניה של הרשימה הזאת. הערה. כשם עסקי באנקירים נכללים לא רק בתי הבנקים (סעיף 134 חלק X מהלכות הלואה במהדורא לשנת 1893), כי אם גם העסק בעסקי באנקים ובפעולותיהם בתור משלח יד קבוע ובכלל בעסקי הלואת כספים כן בשערי הבריזא וכן במקומות אחרים גם בלי החזקת בית עסק מיוחד לזה. 5) עסקי קבלת אחריות אשר סכום הקרן שהונח בעסק הוא יותר ממאתים אלף רובל. 6) בתי קומיסיונירים, עסקי הובלת סחורות וקנתוריהם הראשים. 7) בתי משלוח סחורות (עקספעדיציון) וקנתוריהם. 8) בתי קבלת תבואות לפקדון (עלעוואטורים) העשויים להכיל יותר מחמש מאות אלף פוד תבואות שונות. 9) בתי ממכר אוכל ומשקה (טראקטיערים) המשלמים שכר מעון יותר מחמשת אלפי רובל לשנה, או כי ההכנסה מן המעון נערכה לעניני תשלומי מסי הממשלה מנכסי דלא ניירי בסך הנ"ל, או אם המס המיוחד לבתי ממכר אוכל ומשקה המוטל על הבתים האלה לצרכי העיר רב הוא: בערי הבירה מסך 1,500 רובל ובשאר המקומות — 1000 רובל לשנה. 10) בתי אוצר של מאבאק מחו"ל וממדינה לממכר לקונים לסחורה. 11) בתי רקח סמי תרופה בערי הבירה ובמקומות של המחלקה I וגם II, אם שכר מעונם לשנה עולה יותר מחמשת אלפי רובל. 12) בתי מרחצאות בערי הבירה אשר להם חדרים נכדלים יותר מעשרה במספר. 13) עסקי קבלנות והמפקה על סכומים יותר ממאתים אלף רובל.

מפלגה II: א) עסקי ממכר סחורה במדות קמנות לקונים לצרכם או גם לסוחרים קמנים. 2) העוסקים בקנין סחורות לממכר ברוסיא פנימה או להוציא לחו"ל, והן סחורות של חומרים בלתי מעובדים, עצים, בהמות ושאר פרי עבודה אכרים בכפרים, בסכום יותר מחמשים אלף עד מאתים אלף ר"כ לשנה, מבלי החזק למטרה זו כל בתי מסחר או בתי אוצרות מיוחדים באחד המקומות. 3) עסקי הלוואות אשר הניחו בקופה סכום יותר מחמשים אלף עד מאתים אלף ר"כ. 4) קופות הלוואה ולומכרדים להלוואה במשכונות ממלמלים וקנתורים של חלפנים אשר יעסקו רק בחלוף כספים בלבד. 5) עסקי קבלת אחריות אשר הניחו בקופה סך יותר מחמשים אלף עד מאתים אלף ר"כ. 6) מניפים ואגינמורות של בתי עסקי בינים (קומיסיון) ועסקי הובלת סחורות. 7) עסקי הובלה (ובהם נכללים גם עסקי עגלונים ועסקי אניות קיטור) העוסקים בהובלת אורחים ומשאות ואין להם במקומות אחרים קנתורים וסניפים מיוחדים. 8) קנתורים ולשכות מודעין, לשכות הבנים, לשכות מעכניות וגם שאר עסקי בינים בעניני מסחר, מלבד אלה המנויים בסמן 6 במפלגה III. 9) בתי עלעוואטורים המקבלים תבואות לפקדון והם עשויים לקבל לא יותר מחמש מאות אלף פוד תבואות שונות, גם בתי משמרת סחורה אשר יחזיקום בעליהם בתור עסק ומשלח יד לקבל סחורות של אחרים לפקדון בשכר. 10) בתי ממכר אוכל ומשקה (טראקטיערים) אשר שכר מעונותיהם לשנה הוא יותר מאלף עד אלף וחמש כיות ר"כ, או ששכר המעון נקצב בהערכת כפי הממשלה מנכסי דלא ניידים בערים לא פחות מן הסכום הנ"ל, או שהמס המיוחד מבתי ממכר אוכל ומשקה המושל על הבתים ההם עולה: בערי הבירה יותר ממאתים עד אלף ר"כ לשנה, וגם כל השלחנות (בופעזים) בבתי התיבות של מסה"ב במקומות התחניות הראשיות. 11) חדרי מלון שאין בהם ממכר משקאות וממכר אוכל אם מספר החדרים להשכיר לא ירבה מעשרים. 12) בתי אוצר י"ש ושפירט לממכר לקונים לסחורה, גם חנויות לממכר ינות חו"ל. 13) בתי אוצר לממכר לקונים לסחורה עלי מאבאק של המדינה פנימה ומארהארקא, גם חנויות לממכר במדות קמנות (דעמאיל) מאבאק של חו"ל ושל המדינה וכל הנעשה מן המאבאק. 14) בתי רקח כפי תרופה בערי הבירה ובמקומות של המחלקות I, II, אם שכר מעונותיהם לשנה עולה יותר מאלף ועד חמשת אלפים ר"כ. 15) בתי מרחצאות בערי הבירה עם חדרים נבדלים אשר מספרם לא רב הוא מעשרה וכל בתי מרחצאות עם חדרים נבדלים במקומות הנחשבים אל המחלקה I. 16) בתי מסחר ספרים, כתבי עתים ושאר דברים שברפוס בערי הבירה, אם שכר מעונותיהם לשנה עולה יותר מאלף ר"כ. 17) עסקי קבלנות והספקה, אשר סכום העובון הוא יותר מחמשים אלף עד מאתים אלף ר"כ.

מפלגה III. 1) ממכר סחורות במדות קמנות (הוץ מן המנויות ברשימה מיוחדת ערוכה ע"י שר האוצרות בהסכמת שלמוני הפקידות הראוים לזה ואשר נתפרסמה על ידי המינאט) רק ליחידים הקונים לצרכי עצמם, והממכר הוא בבית מסחר של חדר אחד ומלבד הבעלים או ממלא מקומו מבני משפחתו הגדולים (סעיף 56 בהערה) איננו רשאי לתחזק יותר מעוזר אחד. הערה. עוזרי המסחר זקנים מבני 55 שנה נחשבים שנים כאחד ונערים פחותים מבני 17 שנה לא נחשבים כלל. 2) העוסקים בקנין סחורה להובילה לממכר במקומות אחרים במדינה פנימה והיושבים סמוך לגבול—גם להוצאה לחו"ל, והן כל מיני סחורות של חומרים בלתי מעובדים, עצים, בהמות וכל פרי עבודה אכרים בכפרים, והעובון עולה יותר מעשרת אלפים עד חמשים אלף ר"כ לשנה, מבלי החזק באיזה מקום בתי מסחר או בתי משמרת מיוחדים. 3) עסקי הלוואות אשר סכום הקרן המונח בקופת המוסד הוא יותר מעשרת אלפים עד חמשים אלפים ר"כ. 4) אהלים, שלחנות ותיבות של חלפנים להלוף כספים בערי הבירה או במקומות הנמנים במחלקה הראשונה. 5) עסקי קבלת אחריות אשר סכום הכסף שהונח בקופה הוא יותר מעשרת אלפים עד חמשים אלף ר"כ. 6) קנתורים לשכירת משרתים וכדומה. 7) בתי ממכר אוכל ומשקה (טראקטיערים) מלבד אלה המנויים במפלגה I (ס' 9), II (ס' 10), IV (ס' 5). 8) בילארדים המוחזקים בלבדם לא ביחד עם בית ממכר אוכל ומשקה. 9) חדרי מלון בלי ממכר משקה אם מספר החדרים הוא יותר מששה עד עשרים. 10) בתי משהה חמין וברז משהה חלב שיש להם יותר מחדר אחד למשהה. 11) חנויות לממכר מאבאק וכל

הנעשה מן המאבק של המדינה בלבד. 12) בתי ממכר משקאות במדות קטנות, חוץ מן החנויות שמוכרים בהן יינות חו"ל (מפלגה II. ס' 12), גם בתי ממכר שכר, מי דבש ויינות דוסיס לקונים לסחורה. 13) בתי רקח סמי תרופה בערי המדינה ובמקומות של המחלקות III, IV, 14) בתי מרחצאות: א) עם חדרים נבדלים — במקומות המחלקות II, III. ב) בלי חדרים נבדלים — בערי הבירה ובמקומות המחלקה I. 15) בתי מסחר ספרים, כתבי עתים ישאר דברים שבדפוס: בערי הבירה — אם שכר המעון איננו עולה יותר מאלף ר"כ, במקומות המחלקה I — כל בתי המסחר ממין זה. 16) עסקי קבלנות והספקה על סכום יותר מעשרה אלפים עד חמשים אלף ר"כ.

מפלגה I. IV. 1) עסק ממכר ליחידים במדות קטנות של סחורות המנויות ברשימה בס"ק 6 סעיף 30 מן החקים האלה. במעונות קטנים וקבועים שאין למו תכונה חדר ולא נמצא אצלם בית אוצר (סקלאר) ואין בהם משרתים בשכר. 2) העוסקים בקנין סחורות של חומרים בלתי מעובדים, עצים, בהמות ושאר פרי עבודת האכרים בכפרים בסכום פחות מעשרת אלפי ר"כ לשנה, מבלי החזק בית מסחר או בית משמרת מיוחד לזה. 3) בתי הלואה (מלבד האמורים בס' 10 סעיף 6) אשר כסף הקרן שהונח בקופה הוא פחות מעשרת אלפי ר"כ. 4) אהלים, שלחנות ותיבות של חלפנים לחלוף כספים במקומות המחלקות II, III, IV. 5) בתי מלון אורחים מחוץ לתחום העיר אשר אין בהם ממכר משקאות ומאבאק. 6) בתי משהה חמין וחלב שאין להם רק חדר אחד למשהה החמין והחלב הנמכרים בו. 7) בתי ממכר משקאות קרים: לימאנאד, מי ועלצער וכדומה. 8) בתי מרחצאות: א) עם חדרים נבדלים — במקומות המחלקה IV, ב) בלי חדרים נבדלים — במקומות המחלקות II, III, IV. 9) בתי אמבטאות, בתי כבוס בגדים, מקימות להשקות בהמות אשר בעליהם יחזיקום בתור עסק ומשלח יד. 10) עסקי ביגים והספקה על סכום יותר מחמש מאות עד עשרה אלפי ר"כ.

מפלגה II. 1) עסקי מרכולת של הניסעים ממקום למקום. 2) עסקי רוכלים הנישאים סחורותיהם על כתף לממכר מחוץ לערים, והן סחורות מנויות ברשימות מיוחדות מאושרות ע"י שר האוצרות בהסכמת שלמוני הפקידות הראויים לזה והנתונות לפרסום על פי הסדר הקבוע.

III. רשימת עסקי החרשת למפלגותיהם לעניני תשלומי המס העקרי.

מפלגה I. 1) כל בתי חרשת, בתי מלאכת עבודה ועניני מברה הרים, החזקת אנודות פועלים (ארמעלים), גם ארמלי ביראות וכדומה העומדים ברשות עצמם, עניני ענלונים ודיגים ושאר עסקי חרשת אשר מספר הפועלים עושי המלאכה בהם הוא יותר מאלף, והעסקים אינם מנויים בסמנים 2—14 במפלגה זו. 2) עסקי חרשת אשר מספר הפועלים הוא יותר מחמש מאות: א) לאריגת צמר נפן; ב) לבנין מתכות, בתי צבעים והברקה (אפרעטורים); ג) בתי החלקת מוטות למסלות ברזל, החלקת ברזל, ברזל עשת, צינן ונחשת, החלקת חומי ברזל, קני ברזל, בתי מלאכה לבנין מרכבות של מסה"ב ומכונות קיטור, יציקת בעץ (בראנז) ונחשת וגם בתי מלאכת ארנוים מרקועי פחים באופן מכני; ד) בתי התכת הלב, בתי מלאכת שמנים, מארגאריניז ובתי בורסקים (עבוד כל עורות למיניהם); ה) בתי חרשת חימים ולמלאכת סחורות חימיות, המרוקים וסמי תרופה, צבעים, תמצית צבעים, ששך (לאק), חומר חותם, שעות להברקת נעלים, שמנים מינרלים ומשחה, אספלט, גודרון, פאראפיין וצערעזינא. 3) בתי מחנה אשר קוטר כל האבנים המוחנות גדול מששת אלפי אצבעות. 4) בתי בד העושים מלאכה בעזרת כח קיטור ומספר הדפוסים שבהם הוא יותר מעשרים. 5) בתי זקוק הצוקר ומלאכת הצוקר יחד עם בתי הזקוק, המוציאים יותר ממאה ושמונים אלף פוד ראפינאדא. 6) בתי מלאכת הצוקר המוציאים יותר ממאתים אלף פוד קמח הצוקר. 7) בתי מלאכת י"ש ושמרים המוציאים יותר ממיליון ליטרא שמרים יבשים. 8) בתי משרפות י"ש המוציאים יותר ממאת אלף היין (וויארא)

י"ש ממינים שונים. 9) בתי מלאכת שכר ובתי מלאכת מי דבש המוציאים יותר מאלף הין משרת שכר ומי דבש. 10) בתי מלאכת טאבאק ומקמרות, הקונים פסים (באנדראליס) בסכום יותר משלש מאות אלף ר"כ. 11) מכרי פחם המוציאים יותר משנים עשר מיליון פוד פחם. 12) מכרי מתכות למיניהן המוציאים יותר מחמשה עשר מיליון פוד. 13) עסקי הוצאת נפם ממקורו המוציאים יותר מעשרים מיליון פוד. 14) עסקי הוצאת מלח המוציאים יותר מן $7\frac{1}{2}$ מיליון פוד.

מפלגה II. 1) כל בתי חרשת, בתי מלאכת עבודה ועניני מכרה הרים, החוקת אגודות פועלים גם ארמלי בירזאות וכדומה העומדים ברשות עצמם, עניני דיגים ושאר עסקי חרשת אשר מספר הפועלים עושי המלאכה הוא יותר מחמש מאות עד אלף, העסקים אינם מנויים בסמנים 2—16 במפלגה זו. 2) עסקי חרשת, אשר מספר פועליהם הוא ממאתים עד חמש מאות: א) לאריגת צמר נפן; ב) לבון מתכות, בתי צבעים והברקה (אפרעטורים); ג) בתי החלקת טוות למסלות ברזל, החלקת ברזל, ברזל עשת, צינק ונחשת, החלקת חומי ברזל, קני ברזל; בתי חרשת לבנין מרכבות של מסה"ב ומכונות קיטור, יציקת בעץ ונחשת וגם בתי מלאכת ארגונים מרקועי פחים באופן מכני; ד) בתי התכת חלב, בתי מלאכת שמנים, מארגארינא, בתי מלאכת בורית, בתי מלאכת סמעארין ובתי בורסקי (עבוד כל עורות למיניהם); בתי חרשת חימים ולמלאכת סחורות חימיות, תמרוקים וסמי תרופה, צבעים, תמצית צבעים, ששר, חומר חותם, שעוה להברקת נעלים, שמנים מינרלים, משחות, אספאלט, גודרון, פאראפינא וצערעזינא. 3) בתי מחנה אשר קומר כל האבנים שבהם גדול מארבעת אלפים עד ששה אלפי אצבעות. 4) בתי בד העושים מלאכתם בעזרת כח הקיטור ומספר הדפוסים שבהם הוא יותר משלשה עשר עד עשרים. 5) בתי זקוק הצוקר ומלאכת הצוקר המוציאים יותר ממאה ועשרים אלף עד מאה ושמנים אלף פוד ראפינאדא. 6) בתי מלאכת הצוקר המוציאים יותר ממאה ושלושים אלף עד מיליון ליטרא שמרים יבשים. 7) בתי מלאכת יי"ש ושמרים המוציאים יותר מן 750,000 עד מיליון ליטרא שמרים יבשים. 8) בתי מלאכת שמרים יבשים המוציאים יותר מכלילין ליטרא שמרים יבשים. 9) בתי זקוק יי"ש המוציאים יותר מעשרים מיליון מעלות יי"ש מזוקק. 10) בתי משרפות יי"ש המוציאים יותר משבעים אלף עד מאת אלף הין (וויאדרא) יי"ש ממינים שונים. 11) בתי מלאכת שכר ובתי מלאכת מי דבש המוציאים יותר משלש מאות אלף עד חמש מאות אלף הין משרת שכר ומי דבש. 12) בתי מלאכת טאבאק ומקמרות הקונים פסים במחיר יותר ממאתים אלף עד שלש מאות אלף ר"כ. 13) מכרי פחם המוציאים יותר משמונה עד שנים עשר מיליון פוד. 14) מכרי מתכות למיניהן המוציאים יותר משמונה עד שנים עשר מיליון פוד. 15) עסקי הוצאת נפם מן המקור המוציאים יותר משלשה עשר עד עשרים מיליון פוד. 16) עסקי הוצאת מלח המוציאים יותר מחמשה עד $7\frac{1}{2}$ מיליון פוד.

מפלגה III. 1) כל בתי חרשת, בתי מלאכת עבודה ומכרה הרים, החוקת אגודות פועלים, גם ארמלי בירזאות וכדומה העומדים ברשות עצמם, עניני עלגונים ודיגים ושאר עסקי חרשת אשר מספר הפועלים עושי המלאכה הוא ממאתים ועד חמש מאות, אם העסקים אינם מנויים בסמנים 2—20 במפלגה זו. 2) עסקי חרשת אשר מספר הפועלים הוא ממאה ועד מאתים: א) לאריגת צמר נפן; ב) לבון מתכות, בתי צבעים והברקה (אפרעטורים); ג) בתי החלקת טוות למסלות ברזל, החלקת ברזל, ברזל עשת, צינק ונחשת, החלקת חומי ברזל, קני ברזל, בתי מלאכה לבנין מרכבות של מסה"ב ומכונות, יציקת בעץ ונחשת, גם בתי מלאכת ארגונים מרקועי פחים באופן מכני; ד) בתי התכת חלב, בתי מלאכת שמנים, מארגארינא, בתי מלאכת בורית, בתי מלאכת סמעארין ובתי בורסקי ועבוד כל עורות למיניהם; ה) בתי חרשת חימים ולמלאכת סחורות חימיות, תמרוקים וסמי תרופה, צבעים, תמצית צבעים, ששר, חומר חותם, שעוה להברקת נעלים, שמנים מינרלים ומשחות אספאלט, גודרון, פאראפינא וצערעזינא. 3) בתי מחנה אשר מרת קומר כל האבנים המוחנות היא מאלפים עד ארבעת אלפי אצבעות. 4) בתי בד העושים מלאכתם בעזרת כח קיטור ומספר הדפוסים שבהם הוא יותר משבעה עד שלשה עשר. 5) בתי זקוק הצוקר ובתי מלאכת הצוקר עם בתי הזקוק יחדו, המוציאים יותר ממאה ועשרים אלף פוד

ראפינאדא. 6) בתי מלאכת הצוקר המוציאים יותר מששים וחמשה אלף עד מאה ושלשים אלף פוד קמח צוקר. 7) בתי משרפות יי"ש המוציאים יותר ממאתים אלף הין (וויאדרא) שפירט בעל 40 מעלות החריפות (יותר מן 8,000,000 מעלות). 8) בתי מלאכת יי"ש ושמרים המוציאים יותר משלש מאות אלף עד שבע מאות וחמשים אלף ליטרא שמרים יבשים. 9) בתי מלאכת שמרים יבשים המוציאים יותר מחמש מאות אלף עד מיליון ליטרא שמרים יבשים. 10) בתי זוקק יי"ש אשר יוקקו יותר מעשרת מיליון עד עשרים מיליון מעלות. 11) בתי משרפות יי"ש המוציאים יותר משלשים וחמשת אלפים עד שבעים אלף הין יי"ש ממינים שונים. 12) בתי מלאכת שכר ומי דבש המוציאים ממאה וחמשים אלף עד שלש מאות אלף הין משרת שכר ומי דבש. 13) בתי מלאכת טאבאק ומקטרות, הקונים פסים (באנדראלים) במחיר יותר ממאת אלף עד מאתיים אלף רוי"כ. 14) בתי מלאכת קסמי נפרית אשר מספר הפועלים הוא יותר מחמש מאות. 15) מכרי פחם המוציאים יותר מארבעה עד שמונה מיליוני פוד. 16) מכרי מתכות שונות המוציאים יותר מחמשה עד עשרה מיליוני פוד. 17) עסקי הוצאת נפט מן המקור המוציאים יותר משבעה עד שלשה עשר מיליון פוד. 18) עסקי הוצאת מלח המוציאים יותר משנים וחצי עד חמשת מיליוני פוד. 19) עסקי צנורות מים, מאור הגז והאיליקטרון. 20) מסלות ברזל בערים וסביבות הערים, למרכבות כוסים, איליקטרון או גאז.

מפלגה IV, 1) כל בתי החרשה למיניהם, כל בתי מלאכת עבודה ומכרה הרים, החזקת אגודה פועלים וגם ארמלי הבריאות וכדומה העומדים ברשות עצמם, עניני עגלונים ודיגים ושאר עסקי חרשה אשר מספר הפועלים עושי המלאכה הוא יותר מחמשים ועד מאתיים, והמשתמשים בכמונות מניעות מכניות — יותר משבעים וחמשה עד מאתיים, אם אין העסקים מגוים בסמים 2—18 במפלגה הנוכחית. 2) עסקי חרשה אשר מספר הפועלים הוא יותר מחמשים ועד מאה במלאכת כפים, ויותר מעשרים. והמשה עד מאה בעשית המלאכה בעזרת מכונות מניעות מכניות: א) לאריגת צמר גפן; ב) לבון מתכות, בתי צבעים והברקה; ג) בתי החלקת מוטות למסלות ברזל, ההלקת ברזל, ברזל עשת, צינק ונחשת, החלקת חוטי ברזל, קני ברזל, בתי מלאכה לבנין מרכבות של מסה"ב ומכונות, יציקת בעץ ונחשת, גם בתי מלאכת ארגונים מרקועי פחים באופן מכני; ד) בתי התכת חלב, בתי מלאכת שמנים, בתי מלאכת מארגארינא, בתי מלאכת כורית, מלאכת סטעאריין, ובתי בורסקי (עבוד כל עורות למיניהם); ה) בתי חרשת חיטיים ולמלאכת מחורות חיטיות, המרוקים וסמי הרופה, צבעים, תמצית צבעים, ששר, חומר חותם, שעוה להברקת נעלים, שמנים מינרלים ומיני משחה, אספאלט, גודרון, פאראפינא וצערעוינא. 3) בתי מתנה אשר מרת קוטר כל האבנים המוחנות בהם היא יותר משש מאות עד אלפים אצבעות. 4) בתי בד העושים מלאכה בעזרת כח הקיטור ומספר הדפוסים שבהם הוא לא יותר משבעה. 5) בתי מלאכת הצוקר המוציאים לא יותר מששים וחמשת אלפי פוד קמח הצוקר. 6) בתי משרפות יי"ש המוציאים יותר ממאת אלף עד מאתיים אלף הין שפירט בעל 40 מעלות החריפות (יותר מארבעה מיליון מעלות). 7) בתי מלאכת יי"ש ושמרים המוציאים יותר ממאת אלף עד שלש מאות אלף ליטרא שמרים יבשים. 8) בתי מלאכת שמרים יבשים המוציאים ממאה וחמשים אלף עד חמש מאות אלף ליטרא שמרים יבשים. 9) בתי זוקק יי"ש המזקקים יותר משלשה עד עשרת מיליון מעלות יי"ש. 10) בתי משרפות יי"ש המוציאים מעשרת אלפים עד שלשים אלף הין יי"ש ממינים שונים. 11) בתי מלאכת שכר ומי דבש המוציאים מחמשים אלף עד מאה וחמשים אלף הין משרת שכר ומי דבש. 12) בתי מלאכת טאבאק ומקטרות הקונים פסים במחיר שלשים אלף עד מאת אלף רוי"כ. 13) בתי מלאכת קסמי נפרית אשר מספר הפועלים שבהם הוא יותר ממאתים עד חמש מאות — במלאכת כפים, ויותר ממאה עד חמש מאות — במלאכה הנעשית בעזרת מכונות מניעות מכניות. 14) מכרי פחם המוציאים יותר ממיליון ומאתים אלף עד ארבעה מיליוני פוד. 15) מכרי מתכות שונות המוציאים יותר ממיליון וחצי עד חמשת מיליוני פוד. 16) עסקי הוצאת נפט ממקורו, המוציאים יותר משנים עד שבעת מיליונים פוד. 17) עסקי הוצאת מלח המוציאים יותר משבע מאות וחמשים אלף עד שני מיליון ורביש מאות אלף פוד. 18) בתי האומניות המנויות למטה, אשר בערי הברירה ובמקומות המחלקה

1, ואשר מספר העוורים במלאכה הוא יותר מחמשה עשר — במלאכת כפים, ויותר מעשרה אם המלאכה נעשית בעזרת מכונות מניעות מכניות, אם לפי מספר הפועלים אין בתי האומנים ההם חייבים בתשלומי המס לפי הסמן 2 במפלגות I, II, III, והן: אומנות היובילערים, עושי אורלוגין, עושי כלי זהב וכסף, כלי בעץ, מלאכת מחשבת, כלי תשמישי אימנים, כלי תשמישי הרופאים, בתי מאור הגאז וצנורות המים, למלאכת חומץ, מיני משחה לאופנים ודפוסים נעלים, מימי מינרלים מלאכותיים, תמרוקים, וגם מעשי סאפה מסתקים ומעשי אופים.

מפלגה 1. v. כל בתי חרשת, בתי מלאכת עבודה ומכרה הרים, החוקת אנודות פועלים, גם ארטלי בירוואות וכדומה העוטרים ברשות עצמם, עסקי ענלונים ודיגים ושאר עסקי חרשת אשר מספר הפועלים עושי המלאכה הוא יותר מחמשה עשר ועד חמשים, והמשתמשים במכונות מניעות מכניות — מעשרה ועד עשרים פועלים, אם אין העסקים מנויים בסמנים 2—17 במפלגה זו. (2) בתי סחנה אשר מדת קוטר כל האבנים המוחנות בהם היא יותר משלש מאות עד שש מאות אצבעות. (3) בתי משרפות יי"ש המוציאים יותר ממאת אלף הין (וויאדרא) יי"ש בעל 40 מעלות החריפות (יותר משנים עד ארבעה מיליוני מעלות). (4) בתי מלאכת יי"ש ושמרים המוציאים לא יותר ממאת אלף ליטרא שמרים יבשים. (5) בתי מלאכת שמרים יבשים המוציאים מחמשים אלף עד מאה וחמשים אלף ליטרא שמרים יבשים. (6) בתי זקוק יי"ש המוציאים יי"ש מווקק לא יותר משלשת מיליוני מעלות. (7) בתי משרפות יי"ש המוציאים לא יותר מעשרת אלפי הין יי"ש ממינים שונים. (8) בתי מלאכת שכר ומי דבש המוציאים מחמשה עשר אלף ועד חמשים אלף הין משרת שכר ומי דבש. (9) בתי מלאכת יי"ש מפירות וענבים, אשר לפי מספר הפועלים שבהם אין הבתים ההם חייבים בתשלומי מס ממדרגה גבוהה לפי החקים הכוללים. (10) בתי מלאכת טאבאק ומקמרות הקונים פסים במחיר לא יותר משלשים אלף רובל. (11) בתי מלאכת קסמי גפרית אשר מספר הפועלים בהם הוא לא יותר ממאתים — במלאכת כפים, ולא יותר סמאה — במלאכה הנעשית בעזרת מכונות מניעות מכניות. (12) מכרי פחם המוציאים יותר מארבע מאות אלף עד מיליון פוד. (14) עסקי הוצאת נפט ממקורו, המוציאים יותר משש מאות אלף עד שני מיליון פוד. (15) עסקי הוצאת מלח, המוציאים יותר ממאתים וחמשים אלף עד שבע מאות וחמשים אלף פוד. (16) הקנתורים הראשים לעסקי אניות קיטור שאינם פמורים ממש המסחר והחרשת. (17) בתי האומניות המנויות למטה הנמצאים בערי הבירה ובמחוזות המחלקה I אשר מספר העובדים בהם הוא יותר מתשעה עד חמשה עשר — במלאכת כפים, ויותר משבעה עד עשרה עובדים — במלאכה הנעשית בעזרת מכונות מניעות מכניות, והם: יובילערים, עושי אורלוגין, עושי כלי זהב וכסף, כלי בעץ, מלאכת מחשבת, כלי תשמישי מלאכה, כלי תשמישי הרופאים, בתי מאור הגאז וצנורות המים, למלאכת חומץ, שעה להברקת נעלים, משחה לאופנים ודפוסים נעלים, ששר, צבעים, מימי מינרלים מלאכותיים, תמרוקים, גם מעשי סאפה מסתקים ומעשי אופים.

מפלגה 1. vi. כל עסקי חרשת מעשה, חוץ מאלה המנויים בסמנים 2—10 במפלגה זו, אשר מספר הפועלים בהם הוא יותר מתשעה עד חמשה עשר — במלאכת כפים, ויותר משבעה עד תשעה — במלאכה הנעשית בעזרת מכונות מניעות מכניות, גם אנודות פועלים, עסקי ענלונים ודיגים אשר מספר הפועלים הוא יותר מתשעה עד חמשה עשר. בתי סחנה אשר מדת קוטר כל האבנים המוחנות היא יותר ממאה וחמשים עד שלש מאות אצבעות. (3) בתי משרפות יי"ש המוציאים לא יותר מחמשים אלף הין יי"ש בעל ארבעים מעלות (לא יותר משני מיליוני מעלות). (4) בתי מלאכת מי דבש, גם בתי מלאכת ששר (לאק) של שפרט, אם לפי מספר הפועלים שבהם אינם חייבים לפי החקים הכוללים בתשלומי מס ממדרגה גבוהה. (5) בתי מלאכת שכר ומי דבש המוציאים לא יותר מחמשה עשר אלף הין משרת שכר ומי דבש. (6) בתי מלאכת שמרים המוציאים לא יותר מחמשים אלף ליטרא שמרים יבשים. (7) מכרי פחם המוציאים יותר ממאתים אלף עד ארבע מאות אלף פוד. (8) מכרי סתניות למיניהן המוציאים יותר ממאתים וחמשים אלף עד חמש מאות

אלף פוד. 9) עסקי הוצאות נפט ממקורו המוציאים יותר משלש מאות אלף עד שש מאות אלף פוד. 10) עסקי הוצאת מלח, המוציאים יותר ממאה ועשרים אלף עד מאתיים וחמשים אלף פוד.

מפלגה VII. 1) כל עסקי חרשת, מלבד המנויים בסמנים 2—4 במפלגה זו, אשר מספר הפועלים בהם הוא מארבעה עד עשרה— במלאכת כפים, ומארבעה עד שבעה פועלים— במלאכה הנעשית בעזרת מכונות מניעות מכניות, גם אנודות פועלים, עסק עגלות ודיגים אשר מספר הפועלים הוא מארבעה עד תשעה. 2) בתי טחנה אשר מרת קוטר כל האבנים המוחנות בהם היא יותר מחמשים עד מאה וחמשים אצבעות. 3) מכרי פחם ומתכות למיניהן המוציאים לא יותר ממאתים אלף פוד פחם ולא יותר ממאתים וחמשים אלף פוד מיני מתכות. 4) עסקי הוצאת נפט ממקורו והוצאת מלח המוציאים לא יותר משלש מאות אלף פוד נפט ולא יותר ממאה ועשרים אלף פוד מלח.

מפלגה VIII. 1) כל עסקי חרשת, מלבד אלה המנויים בסמן 2 ממפלגה זו, אשר מספר הפועלים בהם הוא משנים ועד ארבעה, בין במלאכת כפים ובין במלאכה הנעשית בעזרת מכונות מניעות מכניות, גם עסקי עגלונים ודיגים במספר פועלים קבועים כזה. 2) בתי טחנה אשר מרת קוטר כל האבנים המוחנות בהם היא לא יותר מחמשים אצבעות. הערה. 1) מלת מכונה מכנית הנזכרת ברשימת עסקי החרשת למפלגותיהם מורה על כל מכונה המתנועעה לא בעזרת כח הפועלים, הרוח או כח בהמת. 2) במחינת קמח ברחים בעת ובעונה אחת ע"י גלילים (וואלצן) וע"י אבנים או על ידי גלילים בלבדם נחשבת כל מרת אצבע באורך צמד הגלילים כמרת שלש אצבעות בקוטר האבנים (הרחים והרכב יחרו) וכל שלשת גלילים העושים עבודתם יחדו נחשבים כשני צמדים. 3) עסקי מכרי ההרים המנויים במפלגות VI, VII, VIII, גם בתי משרפות היי"ש, בתי מלאכת השכר וטי הרבש, בתי מלאכת ששר השפירט ובתי מלאכת השמרים המנויים במפלגה VI, מחויבים בתשלומי המס העקרי הקבוע בעד המקומות מן המחלקה I, גם אם הם נמצאים במקומות מן המחלקות האחרות.

צו רישום תקצנה לעס תקורי של מסחר חרישתי.

תקצנת המס	קצנת המס				התעודות
	נמקומות המחלקות	קצרי הניירה	נכל מקום	רובלים	
IV	1	1	1	1	1. מן העסקים: 1) לכהי מסחר 500. 2) לכהי אוצר (סקלאר) 30.
III	2	2	2	2	1) לכהי מסחר 500. 2) לכהי אוצר 150. 3) לכהי האוצר 100. 4) לכהי האוצר 100. 5) לכהי האוצר 100. 6) לכהי האוצר 100. 7) לכהי האוצר 100. 8) לכהי האוצר 100. 9) לכהי האוצר 100. 10) לכהי האוצר 100.
II	3	3	3	3	1) לכהי מסחר 100. 2) לכהי האוצר 100. 3) לכהי האוצר 100. 4) לכהי האוצר 100. 5) לכהי האוצר 100. 6) לכהי האוצר 100. 7) לכהי האוצר 100. 8) לכהי האוצר 100. 9) לכהי האוצר 100. 10) לכהי האוצר 100.
I	4	4	4	4	1) לכהי מסחר 100. 2) לכהי האוצר 100. 3) לכהי האוצר 100. 4) לכהי האוצר 100. 5) לכהי האוצר 100. 6) לכהי האוצר 100. 7) לכהי האוצר 100. 8) לכהי האוצר 100. 9) לכהי האוצר 100. 10) לכהי האוצר 100.
	5	5	5	5	1) לכהי מסחר 100. 2) לכהי האוצר 100. 3) לכהי האוצר 100. 4) לכהי האוצר 100. 5) לכהי האוצר 100. 6) לכהי האוצר 100. 7) לכהי האוצר 100. 8) לכהי האוצר 100. 9) לכהי האוצר 100. 10) לכהי האוצר 100.
	6	6	6	6	1) לכהי מסחר 100. 2) לכהי האוצר 100. 3) לכהי האוצר 100. 4) לכהי האוצר 100. 5) לכהי האוצר 100. 6) לכהי האוצר 100. 7) לכהי האוצר 100. 8) לכהי האוצר 100. 9) לכהי האוצר 100. 10) לכהי האוצר 100.
	7	7	7	7	1) לכהי מסחר 100. 2) לכהי האוצר 100. 3) לכהי האוצר 100. 4) לכהי האוצר 100. 5) לכהי האוצר 100. 6) לכהי האוצר 100. 7) לכהי האוצר 100. 8) לכהי האוצר 100. 9) לכהי האוצר 100. 10) לכהי האוצר 100.
	8	8	8	8	1) לכהי מסחר 100. 2) לכהי האוצר 100. 3) לכהי האוצר 100. 4) לכהי האוצר 100. 5) לכהי האוצר 100. 6) לכהי האוצר 100. 7) לכהי האוצר 100. 8) לכהי האוצר 100. 9) לכהי האוצר 100. 10) לכהי האוצר 100.
	9	9	9	9	1) לכהי מסחר 100. 2) לכהי האוצר 100. 3) לכהי האוצר 100. 4) לכהי האוצר 100. 5) לכהי האוצר 100. 6) לכהי האוצר 100. 7) לכהי האוצר 100. 8) לכהי האוצר 100. 9) לכהי האוצר 100. 10) לכהי האוצר 100.
	10	10	10	10	1) לכהי מסחר 100. 2) לכהי האוצר 100. 3) לכהי האוצר 100. 4) לכהי האוצר 100. 5) לכהי האוצר 100. 6) לכהי האוצר 100. 7) לכהי האוצר 100. 8) לכהי האוצר 100. 9) לכהי האוצר 100. 10) לכהי האוצר 100.
	11	11	11	11	1) לכהי מסחר 100. 2) לכהי האוצר 100. 3) לכהי האוצר 100. 4) לכהי האוצר 100. 5) לכהי האוצר 100. 6) לכהי האוצר 100. 7) לכהי האוצר 100. 8) לכהי האוצר 100. 9) לכהי האוצר 100. 10) לכהי האוצר 100.
	12	12	12	12	1) לכהי מסחר 100. 2) לכהי האוצר 100. 3) לכהי האוצר 100. 4) לכהי האוצר 100. 5) לכהי האוצר 100. 6) לכהי האוצר 100. 7) לכהי האוצר 100. 8) לכהי האוצר 100. 9) לכהי האוצר 100. 10) לכהי האוצר 100.
	13	13	13	13	1) לכהי מסחר 100. 2) לכהי האוצר 100. 3) לכהי האוצר 100. 4) לכהי האוצר 100. 5) לכהי האוצר 100. 6) לכהי האוצר 100. 7) לכהי האוצר 100. 8) לכהי האוצר 100. 9) לכהי האוצר 100. 10) לכהי האוצר 100.
	14	14	14	14	1) לכהי מסחר 100. 2) לכהי האוצר 100. 3) לכהי האוצר 100. 4) לכהי האוצר 100. 5) לכהי האוצר 100. 6) לכהי האוצר 100. 7) לכהי האוצר 100. 8) לכהי האוצר 100. 9) לכהי האוצר 100. 10) לכהי האוצר 100.
	15	15	15	15	1) לכהי מסחר 100. 2) לכהי האוצר 100. 3) לכהי האוצר 100. 4) לכהי האוצר 100. 5) לכהי האוצר 100. 6) לכהי האוצר 100. 7) לכהי האוצר 100. 8) לכהי האוצר 100. 9) לכהי האוצר 100. 10) לכהי האוצר 100.
	16	16	16	16	1) לכהי מסחר 100. 2) לכהי האוצר 100. 3) לכהי האוצר 100. 4) לכהי האוצר 100. 5) לכהי האוצר 100. 6) לכהי האוצר 100. 7) לכהי האוצר 100. 8) לכהי האוצר 100. 9) לכהי האוצר 100. 10) לכהי האוצר 100.
	17	17	17	17	1) לכהי מסחר 100. 2) לכהי האוצר 100. 3) לכהי האוצר 100. 4) לכהי האוצר 100. 5) לכהי האוצר 100. 6) לכהי האוצר 100. 7) לכהי האוצר 100. 8) לכהי האוצר 100. 9) לכהי האוצר 100. 10) לכהי האוצר 100.
	18	18	18	18	1) לכהי מסחר 100. 2) לכהי האוצר 100. 3) לכהי האוצר 100. 4) לכהי האוצר 100. 5) לכהי האוצר 100. 6) לכהי האוצר 100. 7) לכהי האוצר 100. 8) לכהי האוצר 100. 9) לכהי האוצר 100. 10) לכהי האוצר 100.
	19	19	19	19	1) לכהי מסחר 100. 2) לכהי האוצר 100. 3) לכהי האוצר 100. 4) לכהי האוצר 100. 5) לכהי האוצר 100. 6) לכהי האוצר 100. 7) לכהי האוצר 100. 8) לכהי האוצר 100. 9) לכהי האוצר 100. 10) לכהי האוצר 100.
	20	20	20	20	1) לכהי מסחר 100. 2) לכהי האוצר 100. 3) לכהי האוצר 100. 4) לכהי האוצר 100. 5) לכהי האוצר 100. 6) לכהי האוצר 100. 7) לכהי האוצר 100. 8) לכהי האוצר 100. 9) לכהי האוצר 100. 10) לכהי האוצר 100.

III. מן העסקים בימי השוק:
 בשוקים: ממכר לקונים לסחורה (הורמ):
 ממחלקה I. (ניזני-נאוונאר) 100 רובל
 II. (המתארכים יותר מן 21 יום) 50 " "
 III. (מחמשה עשר עד 21 יום) 40 " "
 IV. מאניות קיטור (מלבד אלה המנויות בסמן 39 סעיף 6 מן החקים האלה):
 בכל מקום 7 קאפ מכל הגל מרובעת בשטח המקום הנועד להסקת המכונות.
 הערר. בחשבון מרת המקום להסקת המכונות לא יחשבו את השטח שאיננו עולה
 למרת הגל מרובעת שלמה.

**7. רשימת הקצבה למס העקרי של מסחר וחרשת מאת כל משלח יד
 אדם בעסקי מסחר וחרשת.**

רובלים	שמות משלחי יד	המלגות
	האנשים הנמנים בחכרי הפקידות, המועצות, ועדי הריסקאנמא וההשנחה, גם ועדי הבקרת כמו למשל: הנשיאים, המנהלים, החברים וכו' בעסקים המחויבים לפרסם דין וחשבון מהליכותיהם, חבריהם וממלאי מקומם; מכל מאה רובל של כסף משכרתם.	I
2	עקספדיטורים, שאינם מחזיקים קנתורים מיוחדים ועוזרים, אבל הם עוסקים בעצמם ועל חשבונם בפדיון סחורות של אחרים מבתי פקידות המכס:	II
	(1) אצל בתי פקידות המכס הראשים, בתי המכס ממחלקה I: הפמברורני בעד הסחורות המוכאות ביבשה, הווערזבאלאווי, האלכסאנדראווי, הסאסנאוויצי, הגראניצי וגם האירקוטסקי.	
150	(2) משאר בתי המכס ממחלקה I העומדים על יד מסלות הברזל וגם האסמרחאני.	
125	(3) אצל שאר בתי המכס ממחלקה I.	
100	(4) אצל בתי המכס ממחלקות II, III והגבולות.	
75	סוכני הבירוא והגוטריונים הבירואים:	III
	(1) בבתי הבירוא בפמברורג ובמאסקוי.	
150	(2) בווארשא, קיוב, ליבוי, אדעסא, ריגא ורוסמוב ע"נ דאן.	
100	(3) בשאר בתי הבירוא.	
75	המשגיחים (אינספקטורים) והסוכנים של חברות האחריות, חברות אניות קיטור ושאר עסקי הובלה, גם מוסדי הלואה, העושים פעולותיהם מבלי החזק קנתורים מיוחדים או סניפים, גם כל עסקי בנינים בעניני מסחר העוסקים בעסק זה בתור משלח יד מבלי החזיקם בתים מיוחדים:	IV
	(1) בערי הבירה.	
35	(2) במקומות המחלקה I.	
25	(3) II " "	
20	(4) III " "	
10	4. עתרי המסחר ממפלגה ראשונה ובכלל אנשים (חזק מאלה)	V

רוכלים	שמות משלחי היד	מפלגות
	המוכאים בהערה לסעיף 56) המנהלים בתור עוזרי מסחר עסקים של מסחר וחרשת החייבים בתשלומי מס המסחר והחרשת או מנהלים ענפים נבדלים או סניפים של בתי העסקים ההם:	
35	1) בעסקי מסחר ממפלגה ראשונה ועסקי חרשת ממפלגות I, II, III	
	2) בעסקי מסחר ממפלגה II ועסקי חרשת ממפלגה IV:	
25	א) בערי הבירה ובמקומות המחלקה I	
20	ב) במקומות המחלקות II, III, IV	
	3) בעסקי המסחר ממפלגה III ועסקי חרשת ממפלגות V, VI:	
10	א) בערי הבירה ובמקומות המחלקה I	
6	ב) במקומות המחלקות II, III, V	
	4) עסקי חרשת ממפלגות VII, VIII:	
6	א) בערי הבירה ובמקומות המחלקה I	
4	ב) במקומות המחלקות II, III, IV	
	VI עוזרי המסחר הנוסעים (קאמי-וואיאזשערים) המוכרים סחורה או מקבלים הומנות לסחורות או שעוסקים במקח וממכר עפ"י בחינות על חשבון בעליהם (§ 57).	VI
50	עוזרי המסחר ממפלגה II, שאינם מנהלים בעצמם את העסקים ואך עוזרים הם על יד אדוניהם או על יד עוזרי המסחר ממפלגה I, והם מונים שנותיהם יותר משבע עשרה:	VII
	א) בעסקי מסחר ממפלגה I ועסקי חרשת ממפלגות I, II, III, בכל מקום	
6	ב) עסקי מסחר ממפלגה II, ועסקי חרשת ממפלגות IV, V, בכל מקום	
5	בכל מקום	

הוספה לסמן 30 מסעיף 6.

רשימת הסחורות, אשר מותר לעסוק בהן בממכר לקונים יחידים במדות קטנות ובעסק רוכלים המובילים סחורתם בעגלה או שנושאים אותה על שכמם מבלי התחייב בתשלומי מס המסחר והחרשת, ועפ"י התעודות לעסקי מסחר ממפלגה IV גם מתשלומי מס החלוקה הקטנים:

- 1) כל סחורות פרי עבודת האכרים בכפרים, בהמות, עופות, עצים להסקה, פחם, עצי בניה, אבנים, מים ושאר חומר לבנין.
- 2) לחם, מלח, בשר, דגים, פרי עץ ופרי נגה ושאר צרכי אכל נפש בין שהם חומרים בלתי נעבדים ובין שהוכשרו להעודתם בעבודה, גם חומצים, מי רבש, קרח וכדומה.
- 3) כל פרי מלאכת עבודה בבית האכר חוץ ממלאכת עבודה בכסף, כזהב או באבני חפץ.
- 4) בגדים ונעלים בעד העם, סחורות של שער, גם מפות של צמר כבשים וצמר נפן.
- 5) סחורות יפות (גאלאטעריא) קטנות בעד העם ושעשועי ילדים.

החייבים לפרסם דין חשבון מהליכות עסקיהם אשר לא הספיקו ללשכות האוצר דין חשבון וספרי פרטי-כל במועדם נענשים לשלם קנס עד 300 רובל. (2) המוחרים ובעלי בתי החרשת שאינם מציעים לפני ועדי חלוקת מס בתי האוסס את כתבי הודעותיהם במועדן וגם אם לא הביאו בכתבי ההודעות את כל הידיעות הנחוצות להערכת הקצבה להריוח שלהם, נענשים לשלם קנס 100 רובל.

חקי בתי הדואר והתלגרה.

משלוח המכתבים בעיר פנימה ומעיר לעיר.

מכתבים גלויים יכתבו על טופס הכרטיס הנועד משלטון בי הדואר, ואל מכתבים כאלה, בין השלוחים בעיר פנימה ובין השלוחים מעיר לעיר, צריך להדביק מרקא בעלת 3 קאפ'; ולגלויין כפול להשובה—6 קאפ'. ויש לכתוב בכל שפה בדיו או בעט עופרת. — אין לכתוב על הצד הנועד לכתבת (אדריסה) בלתי אם את הכתבת לכדה (אכן הרשות לכתוב שם המשלח ומקום מגורו), והשולח מכתב כזה בלי מרקא ישלם המקבל את מחירו כפל, היינו 6 קאפ'; אפשר לשלוח מכתב גלוי גם באחריות (רעקאממענרירט) בדוספת 7 קאפ' למחירו הקצוב.

מכתבים סגורים פשוטים (וכן הנשלחים באחריות) מעיר לעיר אל יעלה משקלם יותר מן 5 פונט, ובעיר פנימה—לא יותר מן 1 פונט. אל המכתבים הפשוטים הנשלחים בעיר פנימה צריך להדביק מרקא של 3 קאפ' (בערי המלוכה פטרבורג ומאסקוי—מרקא של 5 קאפ') בעד כל לויט. השולח מכתב בלי מרקא צריך המקבל לשלם תשלומי כפל בעד כל לויט, היינו בעיר פנימה 6 קאפ', ומחיצה לה—14 קאפ', והרשות ביד המקבל לבלתי קבל מכתב כזה אם אך לא קרע את סגור המעטפה. אסור לשים מכתבים כאלה אל תוך צרוד חפצים השלוחים באחריות בי הדואר, והעובר ע"ז ישלם קנס 1 ר"כ מכל לויט. במכתבים פשוטים אין להגיה כסף.

מכתבים השלוחים באדרייות. על כתבת המכתבים הנשלחים באחריות צריך לרשום מלת "Заявление", ובעד מכתב באחריות, מלבד מרקאות של 7 קאפ' לכל לויט, צריך לשלכ גם 7 קאפ' בעד האחריות ובעד השובר הנתן להמשלח; בעיר פנימה 10 קאפ' יבערי המלוכה פטב' ומאסקוי—12 קאפ'. והיה אם יאבד המכתב ע"י הפאסט, יקבל המשלח עפ"י השובר שהוא סך 10 ר"כ. ואם יחפץ המשלח לקבל שובר, כי המכתב הגיע לתעודתו, צריך לרשום ע"ד חפצו זה על המכתב, ובעד זה עליו לשלם עוד 7 קאפ'. גם במכתב השלוח באחריות אסור להגיה כסף.

משלוח בחבישת פסים (קר יצבאנד). בחבישת פסים יקובלו למשלוח כל מיני כתבי תעודה מבתי הפקודות אשר להממשלה, כגון פסקי דין (רעקרעמען), ספרי מקנה, כתבי יד (מאנוסקריפטען), גליוני זמרה (נאמען) וכל מיני כתבים שאין להם תואר מכתב פרטי; כל מיני ספרים מכורכים ובלתי מכורכים, גליונות אחרים נרפסים, כתבי עת, כרטיסי-ראיון (וויזיטקארטען), מודעות, ספרי מסחר, רשימות ספרים, תמונות (פאמאגרא-פיות), ציורים פתוחי עץ ואבן, ובכלל כל הדברים הנרפסים בכל מיני דפוס שונים, גליוני ההגהה (קארעקמען) וכל מיני סחורות שונות למבחן (פראבען) וכדומה. — רשות להמשלח ספרים נרפסים לכתוב עליהם שמו, מקום מגורו והיום (ראמוט). מחברים יוכלו

לכתוב על ספריהם דברי שיר או תודה. בספרי מסחר, רשימת ספרים ומודעות מותר לכתוב מחיר המחורות. בכלל מותר לכתוב כל דבר הערה קצרה המבארת להקורא איזה ענין או תיקון שגיא. חבישת הפסים תושם על הספרים או המכתבים באופן שיוכל פקיד בי הדואר להוציאם ולברוק אותם. מכתבי קריאה ותמונות ישלחו בלי פסים ומעטפות, כי אם הכתבת תכתב מצד אחד ומדביקים את המרקא אליהם. — כל מיני סחורה לדוגמא תשלחנה בחבישת פסים רק חתיכות קטנות שאין להן כל ערך ומחיר, ואסור לכתוב עליהם כי אם הכתבת, המקום והראטום, גם אסור להניח בתוכם כסף. מארקען, שמרי ערך, מכתבים פרטים וכדומה. — משקל משלוח ספרים או שאר דברים נדפסים, כתבי העדה ומסחר בעיר פנימה אל יעלה יותר מן 1 פונט; מעיר לעיר—עד 4 פונט. דוגמאות סחורה—בין בעיר פנימה ובין מעיר לעיר—עד עשרים לויט.

מחיר המשלוח בחבישת פסים עד משקל 4 לויט—2 קאפ'. אם חפצים לשלוח באחריות מוסיפים עוד 7 קאפ'. דוגמאות סחורה לא תעלה מרת שמתן יותר על 6 ווערשקעס בארך, 4 ווערשקעס ברחב, 2 ווערשק' בנבה. כל מיני גליונות נדפסים—מרת שמתן לא יותר מן 10 ווערשקעס בארך, ברחב ובנבה, ואם המה מקופלים כעין קנה, אל יעלו בארכם על 17 ווערשקעס, ומרת קמרס—2 ווערשק'.

משלוח כסף. על המעטפה בכסף צריך לרשום מלת "Денежный". מכתב בכסף יקובל למשלוח בתכריך בלתי סגור ובו יש לשלוח שמרות המדינה, שמרי מלוה פרטים, גליונות בחותם הממלכה, מרקאות וכל דבר שיש לו ערך בכסף עובר למחר, ואין להבטיחם באחריות פחות מכפי ערכם הקצוב ולא יותר מכפלים כרי שוים. משקל מכתב כזה לא יעלה יותר על 20 פונט.

משלוח הנערך במחיר. על מעטפת המכתבים ממין זה צריך לרשום מלת "Целевой" ובהם יכולים לשלוח מלבד כסף, (לא יותר מן 1000 רוי"כ ובפמ"ב—3000 רוי"כ) כל מיני חפצים יקרים, שמרי ערך וגליונות, והמשלח צריך להגיש משלוח כזה לפני פקידו הפאסט במעטפה בלתי סגורה והוא יוכל להעריך אותן באחריות עד סך 15,000 רוי"כ, לא יותר.

במשלוח כסף ובמשלוח בלתי סגור הנערך במחיר מקבלים בבית-הדואר גם מטבעות זהב, כסף ונחשת, היינו: 4 חצאי אימפעריאלים או שני אימפעריאלים שלמים, 4 רובל כסף, ע"ס 95 קאפ' מטבעות כסף שונות וע"ס 9/ קאפ' מטבעות נחשת. משלוח מטבעות כאלה עד סך 25 רוי"כ צריך להיות בתכריך בד או בד כפור (Клеяная), יותר מן 25 רוי"כ—בתכריך עשוי מעור. המטבעות צריכות להיות בצרור מיוחד מקופל בתבנית מגלה, ובעד כל צרור מטבעות כזה משלמים 7 קאפ' מלבד המחיר הקצוב למשלוח זה לפי משקלו.

משלוח הנערך במחיר יוכל להיות גם סגור, אבל אין להעריך אותו באחריות יותר ע"ס 500 רוי"כ, והמשלח צריך לחתום על התכריך חמש חותמות בחמר חתם ולהגיש לפני פקיד הפאסט העתקה מדויקת מן החותמות, שמו ושם המקבל על גליון מיוחד. אסור להניח כסף במשלוח כזה. משקל משלוח סגור הנערך במחיר אל יעלה יותר על 10 פונט, משלוח פתוח של כסף והנערך במחיר—עד 20 פונט ומשלוח כסף בתכריך עור—עד 60 פונט.

מחיר המשלוח: בעד משקל לויט אחד—7 קאפ', בעד השובר—7 קאפ', ובעד האחריות: עד סכום 600 רוי"כ—1/ קאפ' מכל רוי"כ, ובעד הסכום מן 601 עד 1600 רוי"כ—

1/6 קאפ' מכל רו"כ קשלוס נוסף 1,50 רו"כ בעד כל המשלוח. בעד המשלוח למעלה מן 1600 רו"כ—1/6 קאפ' מכל רו"כ בהוספת 3,50 רו"כ בעד כל המשלוח.

מחיר משלוח צרור ממבעות ועד 2 פונט בנבולות רוסיא האירופית או האויאמית 25 קאפ'; — מרוסיא האירופית לרוסיא האויאמית ומרתם להבא 50 קאפ'. בעד הצרור שמשקלו יעלה יתר על 2 פונט משלמים, מלבד הקצבה בעד שני הפונט, עוד 5 קאפ' בעד צרורות הנשלחים בפלך אחד ברוסיא האירופית, 10 קאפ'—בפלך אחד בנבולות רוסיא האויאמית. בעד המשלוח מפלך אחד למשנהו בכל רחבי הממלכה ישולם לפי המרחק עפ"י הקצבה הזאת: עד מרחק 1000 וויערסט 5 קאפ' מכל פונט; מן 1000 עד 2000 וויערסט—10 קאפ'; מן 2000 עד 3000 וויערסט—15 קאפ'; מן 3000 עד 4000 וויער'—20 ק'; מן 4000 וויער' ומעלה—25 קאפ' מכל פונט. המרחק יחשב: 1) בעד צרור הנשלח בפנים המדינה—מן העיר הראשית בפלך שמשם נשלח הצרור עד העיר הראשית בפלך שנועד להשלח שמה (היינו: השולח מאחת הערים בפלך ווארשא אל איוו עיר בפלך ווילנא, יחשבו את המרחק בין ווארשא לוויילנא). 2) בעד הצרור הנשלח מארצנו לחו"ל יחשב נ"כ המרחק מעיר הראשית בפלך שמשם נשלח הצרור עד העיר הראשית בפלך אשר אצל הגבול.

הבאת הצרור אל מעון המקבל. בווארשא, פמ"ב, מאסקוי, אדעססא, קיוב ויטאמיר הישם לחק, כי המקבל יוכל לדרוש שיביאו את הצרור אל מעונו אם הצרור איננו נערך יותר מן 100 רו"כ (לאפוקי המשלוח בנאכנארמע אפשר רק בפמ"ב ומאסקוי לדרוש להביא אל מעון המקבל: בראשונה—צרור הנערך עד 200 רו"כ, ובשניה—עד 50 רו"כ).

החפץ כי יביאו את הצרור אל מעונו, עליו לרשום על מודעת ביהודואר: „Прому доставить на домъ“ וחתם שמו תחתה וישם אותה בתבת הפאסט מבלי הרביק אליה כל מרקא. בקבלו את הצרור במעונו עליו לשלם שכר ההבאה—10 קאפ' וחתם שמו בספר אשר ביד שליח ביהודואר ע"ד קבלתו.

הרשות ביד המקבל להחזיר ליד שליח הפאסט את הצרור אם מצא איזה שכר בחותם או כי המעטפה נשחתה והעיר עד"ו בספר אשר ביד השליח, וקבל אח"כ את הצרור מביהודואר עפ"י המודעה אשר בידו.

משלוח חפצים. במשלוח זה אפשר לשלוח כל דבר שיש לו איזה ערך ודברי חפץ יקרים, מלבד כסף, שטרי ערך ומכתבים סגורים, ויש להעריך את הצרור במחיר לכמחון או שלא להעריך אותו כלל כחפץ המשלוח, אך אין להעריך אותו יותר מן 20,000 רו"כ ומשקלו אל יעלה יותר מן 3 פוד. מחיר האחריות אחר הוא לכל משלוח ממין זה כרשום לעיל.

מחיר משלוח צרורות חפצים יחשב בסדר זה: 1) בעד צרורות הנשלחים בעיר פנימה או מעיר לעיר או בנבולות אותו הפלך או הגליל (область) שבו נמצאות הערים הן—5 קאפ' מכל פונט (או חלק ממנו). — 2) בעד צרורות הנשלחים אל הערים בפלכים או גלילות אחרים יחשב המחיר לפי המרחק מכל פונט (או חלק ממנו) עפ"י קצבה זו: עד מרחק 500 וויערסט—5 קאפ' מכל פונט, מן 500 עד 1000 וויערסט—10 קאפ' מכל פונט, מן 1000 עד 2000 וויערסט—20 קאפ' מכל פונט, למעלה מן 2000 וויערסט מוסיפים ככה 10 קאפ' לכל פונט בעד מרחק כל 1000 וויערסט. בעד הצרור הנשלח בכל רחבי הממלכה (גם פינלנדיא בכלל) במרחק יותר מן 5000 וויערסט מחיר קצוב הוא 50

ק א פ' לכל פונט בעד כל טרחק. המחיר היותר קמן הקצוב בעד משלוח כל צרור גם בקרבת מקום לא ימעט מן 20 קאפ'. המרחק למשלוח חפצים יחשב ג"כ באופן זה: 1) בפנים המטלחה—מן העיר הראשית בפלך או בגליל שמשם נשלח הצרור עד העיר הראשית בפלך או בגליל אשר הצרור נועד להשלח שמה (כמבואר לעיל). 2) צרורות חפצים הנשלחים לחו"ל יחשב המרחק מן העיר הראשית בפלך או בגליל אשר משם נשלח הצרור עד העיר שאצל הגבול שבה נמצא בית-הדואר אשר על ידו ישולח הצרור לחו"ל או שמקבלים אותו משם.

צרורות חפצים ישולחו, לפי מין המשלוח, בחביתין, בארגונים, בתכריכי עור, בד או בה-קפוד, והצרור צריך להיות אחוז וקשור מסביב בחבל כעין שתי וערב או מדובק במסגרת עץ באופן הנ"ל. התקן הזה נהוג במשלוח בעיר פנימה וגם מעיר לעיר. צרורות חפצים שמשקלם אינו עולה יותר על 5 פונט והנועדים להשלח רק במסלת הברזל, אפשר לשלחם במעמפת ניר עב. מחיר משלוח כזה—5 קאפ' מכל פונט. מחיר היותר קמן לכל המשלוח—לא ימעט מן 20 קאפ'.

את הכתבת על צרורות חפצים כותבים על חתיכת בד מיוחדת שמדביקים אותה לצרור (אבל לא על ניר). וצריך לרשום עליה גם את שם המשלח. ועל צרור הנערך במחיר צריך לכתוב גם את המחיר הנערך במלים מפורשות ובציוני המספר (מלכד קאפייקען), ואין לרשום על הכתבת איזה מין חפץ הושם בצרור.

בעד הבאת צרור חפצים אל מעון המקבל: בערי המלוכה פ"ב ומאסקווא (בפמ"ב): צרור שמשקלו עד 15 פונט והנערך במחיר לא יותר מן 50 ר"כ, ובמאסקווא—עד 15 פונט והנערך במחיר עד 25 ר"כ—20 קאפ', ובשאר ערי הפלך ובארעסא (עד משקל 5 פונט) שיהי נערך במחיר לא יותר מן 10 ר"כ—15 קאפ'. שכר ההבאה יוכל לשלם גם המשלח וְנָשָׂא זאת על כתבת הצרור, וכתב גם על המעמפה: "Прошу доставить на дом".

מכתבים וצרורות שלא נמסרו ליד בעליהם משהמרים בבית-הדואר לא יותר מן 6 חדשים. והמכתבים והצרורות המושבים ממקום תעודתם—רק 3 חדשים. הוצאת תשלומי החזרה תחולנה על המשלח.

המשלח יוכל לקבל חזרה את המשלוח (מכתבים או צרורות). והגיש בקשה בכתב לפני פקיד בית-הדואר ורשם בה בדיוק תמונת המשלוח וכתבתו בפרטות. ואם המשלוח כבר נשלח לדרכו אפשר להשיבו מדרכו להחזירו ליד המשלח. כל עוד שהמשלוח לא הגיע למקום תעודתו (בית-הדואר שולח תלגרמה על חשבון המשלח).

המשלוח ע"י נאכנאה טע. אם חפץ בעל המשלוח לקבל את סכום הכסף המגיע לו מאת האיש הנועד לקבלו יוכל לדרוש כזאת ע"י נאכנאה טע. וְקָצַב מחיר הנאכנאה טע על המשלוח והוא לא ימסר למקבלו, עדי שלמו את כל המוטל עליו. בנאכנאה טע אפשר לשלוח: מכתבים סגורים השלוחים באחריות, משלוח בחנישת פסים בטוח ומשלוח צרורות, מכתבים וחפצים הנערכים במחיר, מלכד הנשלחים לחו"ל. בראש הכתבת מלמעלה צריך לרשום: "Съ надлежащими платежами" ולכתוב בדיוק את הסכום (במלים מפורשות ובאותיות הבכפ"ט), שמו ומקום מגורו של המשלח. סכום הנאכנאה טע יוכל להיות עד 200 ר"כ ולא יותר. מחיר המשלוח בעד הנאכנאה טע, מלכד מחיר הקצוב בעד המשלוח בכלל—2 קאפ' מכל רובל. ולא פחות מן 10 קאפ' (כגון אם הג"נ היא רק על סך 1 ר"כ).

משלוח בנאכנאה טע ימסר לבעליו בבית-הדואר בשלמו את כל הסכום הקצוב בו

(בערי המלוכה יובא משלוח בנ"נ גם אל מעון המקבל), והסכום ההוא ישלח לתעורתו חנם (על הפאסט מקבלים עד 1 ר"כ מטבעות כסף, ועד 9% קאפ'—מטבעות נחשה). משלוח ספרים ומכ"ע היוצאים לזמנים קבועים. מחיר משלוח כזה קצוב לפי המחיר שמשלמים בעד ההוצאות ההן: בעד היוצאים שש פעמים בשנה 8%; פעם בחדש—10%; פעמים בחדש—12%; פעם בשבוע—14%; פעמים בשבוע—16%; פעם אחת יום יום—18%. גליונות מכה"ע היומים אל יעלו במשקלם יותר על 8 לויט. היוצאים לשבועות—יתר על 24 לויט, והיוצאים לחדשים—יתר על 64 לויט. בעד עורף המשקל מן הקצבה הנ"ל משלמים ¼ קאפ' מכל לויט.

משלוח באחריות, כסף, צרורות חפצים ומשלוח הנערך במחיר ימסרו לבעליהם בבית-הדואר אם בהביאם שמר הודעת ביה-הדואר (повѣстка) מאושרה ע"י הפוליצי או ע"י הנוטריון, או ע"י שופט השלום, או ע"י פקיד הממשלה ושלטוני האזרחים בתותם שלהם, כי הוא האיש שאליה נשלח הצרור או המכתב, או כי יניש לפני פקיד ביה-הדואר תעורת מסעו (паспортъ) שבה רשום שמו בחתימת ידו.

מי שאיננו יודע כתב ולשון יוכל למלאת ידי איש אחר היודע כתוב, לחתום בשמו בספרי בתי-הדואר ע"ד קבלת המשלוח, או כי יביא גליון מודעת ביה-הדואר מאושרה כנ"ל, המעידה כי המקבל אינו יודע כתוב וכי הוא האיש שאליה שלוחה המודעה מבית-הדואר.

אל הערים בגלילות אסור ואשר על שפת הים השקט ישלחו צרורות וחפצים באניות צי המתנרבים (דרך אדעסא). מחיר המשלוח—30 קאפ' מכל פונט בתקופת ימי סהלך האניות. בשאר תקופות השנה ישלחו דרך אירקומסק (המחיר לפי המרחק מן 70 קאפ' עד 1,10 ר"כ לכל פונט).

בשנת 1898 נתחבר עם מוסדות בתי-הדואר והתלגרף גם גליל עיר החוף פארם-ארמור. כל מיני משלוח יקובלו גם להתם, והמחיר—ע"פ הקצבה הגדונה בעד משלוח אל גליל אסור וזולאדיוואסמאק.

משלוח כסף ע"י ביה-הדואר והתלגרף בהמחאה (переводъ). עוד מראשית שנת 1897 הונהגה התקנה החדשה, כי אפשר לשלוח כסף, מלבד הסדר הישן המבואר למעלה, גם באפן חדש, והוא בהמחאה (אנוויזונג) ע"י הפאסט או ע"י התלגרף, והיה במסור המשלח אל תחנת ביה-הדואר או התלגרף סכום הכסף שהוא חפץ לשלוח במוזמנים, ישלם להמקבל הסך הזה במלואו במקום מגורו. אולם בתחלה לא היו מקבלים בתי-הדואר והתלגרף המחאות כסף כי אם למקובות שנמצאה שמה מחלקת בית-אוצר המלכות (казначейство) או אוצר להכנסה והוצאה של המיניסטרום לאוצרות. עתה הוציא שר האוצרות פקודה, כי יש לשלוח כסף בהמחאה גם למקובות שאין שם בתי-אוצר של הממלכה, היינו לכל הערים והמקומות אשר ברוסיא התיכונית (מלבד פינלאנדריא), בסיביר, קוקן, במדינת טורקיסמן ובגלילות אשר מעבר לים הכספי.

ע"י המחאה יש לשלוח כסף מסכום 1 קאפ' עד 100 ר"כ, ולא יותר מזה. מחיר משלוח כסף בהמחאה ע"י ביה-הדואר בכל מקום: עד 25 ר"כ—15 קאפ'. מן 25 עד 100 ר"כ—25 קאפ', והשולח כסף ע"י התלגרף משלם, מלבד הסך הנ"ל, עוד בעד תלגרמא של 20 מלים.

כרטיסי המחאה ימכרו בכל בתי-הדואר והתלגרף עם חותמות ובלי חותמות (מחיר 4 כרטיסי המחאה בלי חותמות—1 קאפ' ואליהם מרכיקים מרקא עפ"י הקצבה

הנ"ל), ואין לכתוב את ההמחאה כי אם על כרטיס כפי הדוגמא הנועדה לזה ע"י שלטון ביהודאר .

על כרטיס ההמחאה צריך לכתוב מפורש: (1) אם ע"י ביהודאר— "по почте" ואם דרך התלגרף— "по телеграфу". (2) סכום הכסף השלוח במלים מפורשות ובאותות המספר (цифры). (3) הכתבת המדויקת של המשלוח ושל המקבל; וזה האחרון יתבשר במודעה ע"ד בוא הכסף בהמחאה מביהודאר המקומי אשר משם יקבלנו, או שיוכל לדרוש להביא את הכסף אל בית מעונו עפ"י החקים הכללים הקבועים בעד הבאת צרור כסף אל בית המקבל.

כסף בהמחאה ישלח ישר על כתבת המקבל, ואין רשאים לכתוב „למסור לאיש אחר" (для передачи).

המשלח יוכל: (1) להחליף את הארדיסה של המקבל. (2) לעכב דמי ההמחאה ומסירתם ליד המקבל במשך 15 יום, לא יותר. (3) לדרוש את הכסף בחזרה אם עוד לא נמסר להמקבל.

המקבל את ההמחאה יוכל לדרוש בכתב: (1) לשמור צרור הכסף עד שירדשו (до востребования) אבל לא יותר מן 4 חדשים. (2) לשלוח אליו את המחאת הכסף למקום מגורו החדש בעיר אחרת.

השולח את ההמחאה ע"י התלגרף אינו צריך לסדר נוסח התלגרמא, כי אם פקיד ביהודאר מסדר בעצמו את התלגרמא עפ"י הידיעות המפורשות בגליון ההמחאה שהונש לפניו ביחד עם הכסף.

במסור המשלוח את גליון ההמחאה עם כל הדברים המפורטים למעלה, יקבל שובר ע"ז מיד פקיד ביהודאר.

בחלק הנחתך מכרטיס ההמחאה שרשום עליו "отрывной купонъ", הרשות להמשלח לכתוב עליו דברים ערוכים למקבל כל מה שיחפוץ, אם המשלוח הוא ע"י ביהודאר; אבל אם המשלוח הוא ע"י התלגרף אין מוסרים חלק מן הכרטיס אל המקבל, ואין כל צורך אפוא לכתוב עליו מאימה.

המשלוח לחו"ל.

חקי המשלוח וסדריו אל כל ארצות ברית הפאסט¹) מתאימים לסדרי המשלוח בפנים הממלכה והכתבת כתב בשפת רוסיא ובשפת צרפת יחד.

מחיר המשלוח לחו"ל נקצב בסדר זה: (1) בעד מכתבים סגורים משומים— 10 קאפ' מכל משקל 16 גראם (1¹/₂ לויט בדיוק), באחריות— עוד 10 קאפ', והמקבל מכתב סגור מחו"ל בלי כל טרקה, עליו לשלם כפלים ממחיר המרקה לפי משקל המכתב.

¹) אל ארצות ברית הפאסט נחשבות, מלבד רוסיא, כל ממלכות אירופא, מצרים, סודאן, נוביא, בנסיות הברית באמריקא, תודו האנגלית, תונרמא, מושבות צרפת וסצר הרחוקות, ממסלת הרפובליק קאסטא-ריקא, איי זנויכאר, כנרת, בארנעא, משילי, ועוד, מספר כל מיני המשלוח השלוחים ממדינת למדינה, בכל שלשים וארבע ארצות ברית הפאסט, עולה לס"ו מיל. ליארדים מדי יום ביומו. מדת שטח כל ארצות ברית הפאסט האלה— 85 מיליון פרסאות מרובעות ומספר תושביהן 947 מיליון נפש אדם.

2) בעד משלוח כסף או משלוח הנערך במחיר הנשלחים לחו"ל אל אחת מארצות ברית הפאסט—10 קאפ' מכל 15 גראם (1 1/6 לויים). 3) מכהב גלוי—4 קאפ'. מכהב גלוי כפול לתשובה—8 קאפ'. 4) בעד המשלוח לחו"ל בחבישת פסים כתבים וגליונות נדפסים, כתבי בתי-הפקודות וכדומה או דוגמאות סחורה—2 קאפ' לכל 50 גראם (4 לויים בקירוב). אכן המחיר הקטן ביותר למשלוח כתבים—לא ימעט מן 10 קאפ', ולדוגמאות סחורה—מן 4 קאפ'. 5) המקבל משלוח כזה מחו"ל ואין עליו מרקא או שיש עליו מרקא שאינה מספקת לפי ערך המשקל, דינו כדין מכהב פשוט בלי מרקא: לשלם כפל בעד הגרעון. 6) בעד תעודת הפאסט, כי המשלוח הגיע לתעודתו—משלמים 10 קאפ'. שמרי ארצנו ייחלו לחו"ל רק במכתבים הנערכים במחיר, בין סנארים ובין פתוחים, בלי כל תשלום מסי הגבול.

תשלומי האחריות בעד משלוח כסף והנערך במחיר קצובים כסדר זה: 1) 3 קאפ' בעד סכום הנערך 75 ר"כ, או חלק ממנו, הנשלח אל ארצות ברית הפאסט הנשענות לגבולות ארצנו, כגון: גרמניא, אוסטריא-אונגארן, רוסניא, תוגרמא, שוועדן ונארוועגן. 2) 7 קאפ' לכל סכום 75 ר"כ, או חלק ממנו, הנשלח אל שאר ארצות ברית הפאסט. עפ"י הברית הכרותה בשנת 1897 בין ממשלתנו וממשלות אוסטריא-אונגארן, גרמניא וצרפת אפשר לשלוח צורות חפצים קטני המשקל אל הארצות ההן, ומחיר המשלוח אחד הוא בעד כל המרחק. בצרור כזה יש לשלוח גם מטבעות רוסיא. משקל משלוח זה אל יעלה יותר מן 5 קילוגראם (היינו 12 פונט ומעט פחות מן 7 לויים), ומדת גדלו מכל עבריו—לא יותר מן 60 סאנטימעטר (13 ווערשקעס), ובעד המשלוח משלמים למפרע בעד כל המרחק עד מקום תעודתו. הוא יוכל להיות נערך ובלתי נערך במחיר. — אפשר לשלוח בצרור כזה גם חפצים הנכפלים בעין קנה, כגון מחסי ממטר (зонтики), מקלות ותבניות; אבל אל יעלה ארכם יתר על 1 ארשין עם 6 1/2 ווערשק', ומדת קטרם—לא יותר מן 4 1/2 ווערשק'. בצרור כזה הבלתי נערך במחיר אסור להגיה מטבעות כסף (בין של ארצנו ובין מטבעות כסף מחו"ל), כלי כסף וזהב וכל דברי הפץ יקרים.

המשלח יוכל לדרוש ע"י הפאסט או ע"י התלגרף להחזיר אליו את הצרור או לשנות את הכתבת (אם עוד לא הגיע לתעודתו) בשמירת החקים הכללים למשלוח כסף וצרור הנערך במחיר לחו"ל. לשנות את הכתבת אשר על הצרור ולערוך אותו במחיר אפשר רק אם המחיר הנערך לא יעלה יותר על 187,50 ר"כ (500 פראנק). עם זה יש להעיר, כי לצרפת לא יקבל צרור קטן-המשקל שנערך יתר על 500 פראנק.

מחיר המשלוח בעד צרורות קטני המשקל: 70 קאפ' לגרמניא ואוסטריא-אונגארן; 90 קאפ' לצרפת בעד כל משקל הצרור ובעד כל המרחק. מחיר האחריות בעד משלוח זה—4 קאפ' מהערכת כל סך 112,50 ר"כ, ולצרפת—10 קאפ' מסכום הג"ל. בית-הדואר נותן שובר על קבלת צרור קטן-המשקל בלי כל מחיר. החקים והג"ל קבועים גם בסדר משלוח צרור מטבעות רוסיא לחו"ל.

הערה: עם משלוח צרור כנ"ל לאוסטריא-אונגארן (לא דרך גרמניא) שולחים שלשה גליונות, אשר בהם מפורטת פרשת המשלוח, ואחד מהם ישאר בבית המכס אשר על הגבול. צרורות דוגמאות סחורה בחבישת פסים הנשלחים לחו"ל אל יעלו בארכם יתר על 30 סאנטימעטר (6 1/2 ווערשקות), ברחבם—20 סאנטימעטר (4 1/2 ווערשק') ובנבבם—10 סאנטימ' (2 1/2 ווערשק'). צרורות גליוני הדפוס הנכפלים בעין קנה אל יעלו

בארכם יותר מן 75 מאגמים' (בקירוב 17 ווערש'), כרת קמרם—10 סאגמים' (2 1/2 ווערש'), ויאלם צרורות דוגמאות סחורה נכפלים כעין קנה—רק עד 30 סאגמ' (6 ווערשקות) בארך, 15 סאגמים' (3 1/2)—ברחב.

חברת אניות הקיטור ואניות המסחר מקבלת כל מיני משלוח אל כל ערי החוף שבחו"ל, מקום שם האניות ההן יהלכון, עפ"י החקים הקבועים בין ארצות ברית הפאסט. בעד משלוח כזה צריכים לשלם למפרע את כל התשלומין עפ"י הקצבה הנהוגה בעד כל הזרחק עד מקום תעודתו. לפני המשלוח: כותבים את האדריסה על גוף המעטפה רוסית וצרפתית. ומכום הצורך הנערך כמחיד יש לרשום רק הרובלים של שמרי ארצנו ואין לרשום כמה ערכם ברמי חו"ל ומצרפים לצורך שני גליונות שבהם כתובה פרשת המשלוח. במשלוח כזה נהגים כל הדינים הקבועים למשלוח צרור לחו"ל דרך גרמניא, אוסמריא ורומניא ומחיר התשלומין אחד לכו.

לארץ אביסיניא ישלחו רק מכתבים גלויים וכנורים פשוטים (בלתי בטוחים). כל משלוח ממין אחר לארץ ההיא ישלח עפ"י הכתבת: "До востребования въ Джибути" (Poste restante & Djibouti) מקום שם ימסר הצרור לבעליו.

מלואים לחקי ביהודואר.

כבוא מכתב ועליו כתוב: „עד דרוש בעליו אותו" (до востребования) יוכל המקבל לדרוש להמציא אליו את המכתב לבית מעונו עפ"י החקים הכלליים הקבועים. חתימת המקבל על כתב הבקשה איננה צריכה להתאשר ע"י שלטון המשטר אם אין האיש חשוד. מיום הראשון לחדש יאנואר 1899 נעשה שינוי גמור באופן משלוח ספרים לחו"ל. תחת שנהגו עד כה בכתיב-הודואר בארצנו לקבל סחיר משלוח ספרים רק עד הגבול, ושכר המשלוח מן הגבול והלאה נגבה מאת מקבל המשלוח כמקימו (סבת המנהג הזה היתה, יען כי סחיר המטבעות לא היה קבוע ולא יכלו לדעת בכי-הודואר כמה לקחת במטבעות ארצנו, בעד המשלוח מעבר לגבול למדינות שונות), עתה הושם לחק לגבות בעד משלוח ספרים לחו"ל במשקל של 12 פונט—70 קאפ', ועל זה יתוסף שכר המרחק באפן הנהוג בפחקאות המסע במסלות הברזל. עפ"י השנוי הג"ל ימעט מחיר משלוח הספרים לחו"ל כרי 30% מאשר היה עד כה.

לפי הדעת שלטון ביהודואר מארצות הברית באמריקא נתבטל שמה האיסור שהיה שורר עד כה לבלתי תת לבוא בנגבולם ספרים נדפסים במרם עברו עליהם עשרים שנה מעת צאתם לאור, ועתה אפשר לשלוח שמה ספרים בחבישת פסים בלי כל הגבלה. פקודה באה ללשכות בתי-הודואר, כי במשלוח עלי ההגהה (קארעקטור=באנען) בחבישת פסים רשות לכתוב עליהם איזה דברים הצריכים לענינם, כגון: אבקש לשלוח את שאר גליוני ההגהה, אבקש לתקן במקומות האלה, וכיוצא בזה דברים הנוגעים אל תקן המעיות, אל התבנית ואל אפן ההרפסה.

מחיר חדש נקבע למשלוח צרורות קטנים. לפי הקצבה החדשה נתחלקה ממלכת רוסיא לשלשה מרחקים: רוסיא האירופית, סיביר המערבית עם אויא התיכונה, וסיביר המזרחית. מחיר משלוח צרור קטן למרחק רב (יותר מאלף וויארסט) הוזל עד החצי מאשר עד כה. ואלים המשלוח במרחק פחות מחמש מאות וויערסט עוד ייקר מתוירו. למשל לפי

הקצבה החדשה עולה מחיר משלוח צדור שמשקלו עד 2 פונט—20 או 30 או 40 קאפ'. ואם יעבור הצדור בכל שלשת המרחקים ישולם מחיר הובלתו 60 קאפ'. מן 2 עד 7 פונט יעלה מחיר המשלוח 50 או 60, או 80, או 1,20 קאפ'. מן 7 פונט ומעלה ישולם בעד הצדור הגשלה בפלך אחד במרחק הראשון—5 קאפ' מכל פונט העודף על 7 פונט; במרחק השני—10 קאפ' לכל פונט; ובמרחק השלישי וכן גם מפלך אחד למשנהו מחיר קצוב: בעד 500 וויערסט—5 קאפ'; יתר כזה עד אלף וויערסט—10 קאפ', וכן להלאה עד 35 ק' לכל פונט במרחק יתר מן 4000 וויערסט.

נתפרסמה פקודת שר הפנים להנהיג במשלוח מכתבים וגליונות דרך הפאסט בפנים הממלכה אותן הקולות שנקבעו במשלוח מכתבים וגליונות לחו"ל, ואלה הן: (1) השולח מכתב גלוי ולא הדביק כל מרקא, משלם המקבל כפלים לפי הקצבה הקבועה למכתבים גלויים ולא למכתבים סגורים. (2) מותר להדפיס זרי צעצועים ומודעות לא לבר על עבר הפנים של האגרת הגלויה, כי גם על העבר הנועד לאדריסא, ואולם בתנאי כי ישאר מקום מרווח לכתוב האדריסה ולהציג חותמות הפאסט. (3) מחיר משלוח ספרים עם תמונות (אלבום) הוזל והיה כמחיר משלוח גליונות נרפסים. (4) השולח כרטיסי ראיון (וויוימקארמען) יוכל: א) לכתוב עליהם איזה דברי שלום וידידות, ברכה או תודה, ורק כי לא תהינה יתר מחמש מלים. ב) רשות למתוח קו תחת איזו מלים הנכבדות לענינו והוא חפץ שהמקבל ישים אליהן לבו ביחוד. ג) על ספר נרפס או על גליוני אותות הזמרה יוכל לכתוב כי הוא מקדיש את הספר או הגליון לכבוד פלוני ופלוני, וכן גם על כרטיסי ברכה לראש השנה ולחג. ד) להוסיף בכתב על מודעות ורשימות ספרים שמות הספרים שהקונה רוצה בהם או למחוק מלים ברשימה, למתוח קו מתחת לאיזו מלים, ובכלל לעשות שנוים ברשימה או במודעה. ה) אם הוא שולח חתיכה מאיזה גליון מכ"ע, רשות להוסיף בכתב שם מכה"ע שהוא והאדריסה אליו ובאיזה יום ומספר הגליון שבו נרפס המאמר. ו) משקל משלוח דוגמאות סחורה בחבישת פסים יוכל להיות עד 27 לויט ולא יותר.

השלמן הראשי של בתי-הדואר והתלגרף באר, כי משלוח בחבישת פסים צריך להיות חבוש במעטפה כעין שתי וערב, או באיזו הגלמה אחרת, באופן שיוכלו פקידי בתי הדואר להוציא מהן את הגליונות על נקלה לראות מה טובם מבלי שתשחת המעטפה; אבל השולחים במעטפה סגורה היטב ורק ארבעת קצותיה כרותים ומדביקים אליה מרקא לפי הקצבה הקבועה למשלוח באנדרערוול—לא יצאו ידי חובתם, כי משלוח כזה איננו נכלל בכלל משלוח בחבישת פסים והוא לא ישולח כלל למקום תעודתו, לא בפנים המדינה ולא לחו"ל.

חֵקֵי הַתְּלַגְרָמָה.

בעד תלגרמא השלוחה בפנים המדינה משלמים 15 קאפ' מלבד המחיר בעד כל מלה ומלה לפי המרחק: בכל רחבי רוסיא האירופית או האזיאטית—5 קאפ' מחיר כל מלה, ואם היא שלוחה מנבולות רוסיא האירופית לרוסיא האזיאטית או להפך—10 קאפ' מחיר כל מלה. בכל רחבי נסיכות פינלנדיא— $2\frac{1}{2}$ קאפ' בעד כל מלה, ואם היא שלוחה מנבולות פינלנדיא לרוסיא האירופית—5 קאפ', ולרוסיא האזיאטית—10 קאפ' לכל מלה. תלגרמא השלוחה בפנים העיר—1 קאפ' בעד כל מלה.

בעד תלגרמא השלוחה לחו"ל משלמים לפי מספר המלים. בפנים המדינה ולחו"ל בארצות אירופא תוכל כל מלה להכיל 15 אותיות; אבל בארצות אשר מחוץ לנבולות אירופא—רק 10 אותיות. אין מצרפין לחשבון את סמני ההפסקה. חמש אותיות המספר תחשבה למלה אחת, ובארצות אשר מחוץ לנבולות אירופא—רק שלש אותיות המספר למלה. נקודות ההפסקה, כל ציון ותו הבאים באותיות המספר יחשב כל אחד לאות המספר. כל מלה אשר קו מתוח מתחתה לאות כי היא מפורדת תחשב לשתי מלים. תלגרמות אפשר לכתוב בכל הלשונות המתהלכות באירופא; אפם בפנים המדינה אין מקבלים תלגרמה כתובה בשפה אחרת כי אם בין התחנות הראשיות.

בעד תלגרמא הנחוצה למועדה (Срочная) משלמים פי שלש מכפי הרגיל, והיא נשלחת להעדרה הכו"י לפני יתר התלגרמות.

החפץ כי תגיע התלגרמא לתעודתה בלי שניאות המשחיתות את הכונה צריך לשלם $\frac{1}{4}$ יותר ממחיר כל התלגרמא, ורשם בראש הכתבת מלמעלה: „Провѣрна уплачена“. הכותב בתלגרמא „Извѣщеніе уплачено“ מודיעים אותו מבית התלגרף באיזו שעה הגיעה התלגרמא ליד המקבל, ומשלמים רק כמחיר תלגרמא בעלת 10 מלים.

אפשר לשלוח תלגרמה ולשלם מראש גם בעד התשובה, והיא תוכל להשלח גם למועד קצוב (Срочная) אף יש לדרוש לשלוח את התשובה על שם איש אחר ובעיר אחרת. בראש הכתבת כותבים: „Срочный отвѣтъ уплаченъ“ או „Отвѣтъ уплаченъ“. המשלח יערוך מספר המלים לתשובה ושלם מחירן, ואם לא הגביל מספר המלים לתשובה—משלם בעד 10 מלים. השולח את התשובה יוכל להוסיף מלים על מספר המלים ששלמו מראש, ושלם הוא את המחיר בעד ההוספה. המועד הקצוב לתשובה—לא יותר מן 6 שבועות. אם לא באה כל תשובה ששלמו בעדה למפרע—לא יוחזר הכסף; כמו"כ לא יוחזר העודף אם קבל תשובה קצרה במקום ארוכה.

אם המקבל את התלגרמא העתיק את מקום מגורו ולהמשלח נודעה כעת כתבת חדשה, עליו לרשום בראש התלגרמא „Передать всѣгда“, ובאפן זה אפשר לכתוב איזו אדריסאות אשר על פיהן יבוקש המקבל לפי הסדר, והמשלח משלם רק עד המקום הנועד עפ"י הכתבת הראשונה; יתר התשלומים חלים על המקבל. והיה אם עפ"י כל האדריסאות לא נמצא האיש אשר על שכו נשלחה התלגרמא ממקום למקום, מחויב המשלח לשלם בעד מופם כל כתבת ובעד כל מאה מלים—20 קאפ', למעלה ממאה מלים—20 קאפ' לכל מאה. בעיר פנימה אין מקבלים תלגרמא הכתובה באדריסאות שונות. בפנים הממלכה אפשר לשלוח תלגרמא בתנאי, כי מן התחנה האחרונה תלך הלאה

ע"י הפאסט למקום מגורו של המקבל, ובעד זה מוסיפים 7 קאפ' יותר על המחיר, וכן יש לדרוש כי התלגרמא תשלח ע"י שליח מיוחד (Betaforts) או ע"י שליח להובלה (עקספרט) ובעבור זה משלמים כחק הקצוב.

אם התלגרמא כבר נמסרה ונשלחה לתעודתה, והמשלח חפץ לבל ימסרה להאיש הנועד לקבלה, יוכל לדרוש לשלוח תלגרמה שניה, על חשבונו, לבית תחנת התלגרף במקום שהוא לעצור בערה, ויוכל לשלם גם בעד תשובה והודיעוהו משם כי חפצו נמלא.

קצבת מחיר התלגרמות השולחות לחו"ל.

שמות הארצות	מרוסיה האויאמית			שמות הארצות	מרוסיה האויאמית		
	ק"י II		קאמ' ר"כ		ק"י II		קאמ' ר"כ
	ק"י I	קאמ'			ק"י I	קאמ'	
אוסטריא-אונגארן	10	60	—99	ספרד	20	74	1,13
בעלגיא	16	63	1,02	איטליא ואיי סארדיניא וסיציליא	17	67	1,06
בולגריא	14	60	—99	לקטעמבורג	16	63	1,02
באסניא והערצעגאווינא	16	63	1,02	סאלבא	24	69	1,09
בריטיניא הגדולה ואיי לאמאנש	20	73	1,12	האללאנד	16	63	1,02
גרמניא ואי העלגאלאנד	10	60	—99	נאריווענען	17	65	1,04
אי-ג'בראלטאר	21	77	1,16	פארטוגאל	21	77	1,19
יון: מאסער ואיי עוובעיא ופרס	24	70	1,09	רומיניא	7	56	—95
יהר איי יון	25	70	1,09	סערביא	14	60	—99
דענעמארק.	15	61	1,01	להונרמא האירופית	24	68	1,08
				להונרמא האויאמית ואייה	24	86	—90
				צרפת וקריסיקא	14	67	1,06
				מונטנגרא	16	63	1,02
				שווייץ	16	63	1,02
				שוועדען	16	60	—99

משפטי בתי האוצר לקובצים על יד (Сберегательная касса).

הקנה טובה ומועילה מאד תקנה הממשלה ביסדה בכל בתי-האוצר והתלגרף קסות לקובצים על יד שנועדו לקבל למשמרת פקדונות כספים בסכומים קטנים בתשלום רבית לבעליהם לפי החק. תועלת גדולה צפונה בתקן זה ביחוד לאלה אשר לא חננם ה' בהון ועשר, בהיות להם היכלת לחשוך איזו פרומות מווצאותיהם התדירות ולרכוש למו סכום מסוים לעת הצרך.

א) בתי-האוצר והתלגרף פתוחים לקבלת פקדונות כספים ומסירתם לבעליהם בכל ימות השבוע בשעות הקבועות לקבלת. כל מיני משלוח מכתבים, כרשום במודעות הרבוקות בכותלי הבתים הנ"ל.

ב) אפשר לתת פקדונות כספים למשמרת על שם המפקיד או על שם איש אחר, והיה האיש ההוא נחשב לבעל הפקדון. כאפן זה יוכל המכניס את הפקדונות על שם איש אחר לבלתי גלות את שמו הוא בפני פקידי בית האוצר, ולא להאחרונים אין הרשות לגלות: שם בעל הפקדון, סכום הכסף שהכניס למשמרת ובאיוזה אפן הוא משתמש בו. הרשות לבעל הפקדון לצוות למסור אחרי טותו את פקדונו לאיש אחר או לטובת איזה מוסד. בכלל אין כל הגבלה לבעל הפקדון לעשות בפקדונו כל מה שלבו חפץ.

ג) אין להכניס פקדונות כספים למשמרת מבלי נקוב שנות בעליהם (כגון לבקש למסור את הפקדון לאשר הביא את הספר בירו") (на имя предъявителя) או לבדות שכות טלב; ואין לשלוח פקדונות כאלה ע"י בתי-האוצר, אלא המפקיד צריך להביא בעצמו את הפקדונות אל בית האוצר.

ד) אנשים צעירים לימים אשר עוד לא מלאו להם שנות בגרות, גם ילדים יכולים להכניס פקדונות כספים למשמרת ויש להם הזכות כמו לגדולים לעשות בפקדונם כאות נפשם; אכן בעד צעירים כאלה טוב יותר כי אבותיהם, או קרוביהם, או אפוטרופסיהם יכניסו את הפקדונות עד שתמלאינה להם שנות בגרות, ועד העת ההיא אל יגע כל איש בפקדונם, בלתי אם להורים בלבד נתנה הזכות להשתמש בו כפי ראות עיניהם ערי יגדלו בניהם.

ה) בעבור הפקדון, אחרי מות מפקידו, בירושה ליד האיש או הכוסד שיעד אותם לקבלו, אין גובין ממנו מס הירושה, אם הפקדון אינו עולה על סכום יותר מאלף ר"כ. והיה אם המפקיד לא הגיח כל שטר צוואה ע"ד פקדונו, אז מוסרים אותו ליורשיו האמתים.

ו) כל פקדונות כספים המובאים אל בית האוצר ירשמו בספר הנפן מבית האוצר לבעל הפקדון בהכניסו תרומת הכסף בפעם הראשונה, ובו ירשם גם ע"ד סכומי הכסף המושבים לידו. הספר הזה הוא לתעודה בידו וצריך להגישו לפני פקידי בית האוצר בכל פעם שהוא מכניס או מוציא כסף.

ז) המביא פקדונות כספים אל קופת בתי-הדואר והתלגרף אין לו רשות לרכוש לו כי אם ספר תעודה אחד על שמו; אפס אין כל מעצור לפניו להכניס איזה פקדונות על שמות אנשים שונים (כגון בעד איש איש מבני ביתו); גם יוכל לרכוש לו עוד ספר תעודה מיוחד על שמו על פקדונות כספים המפקדים בתנאי (условные вклады) בקופת בתי הפקדות אשר לשלטון המיניסטרום לאוצרות.

ח) המביא כספים למשמרת בפעם הראשונה צריך לבאר בפרטות לפני פקיד בית האוצר שם האיש אשר על שמו ירשמו הפקדונות, כנוי משפחתו, מספר שנותיו, מקום הולדו ומקום מגורו הקבוע, מלאכתו או משלח ידו (וכן אם יחפוץ יוכל לרשום שם המוסד או שם האיש אשר לידו יומסרו הפקדונות לאחר מותו). על הדברים הנ"ל נרשמים בידי פקיד האוצר מפי המפקיד, וע"ז צריך לחתום בחתימת ידו; ואם איננו יודע כתוב-חותם הפקיד את שמו הוא.

ט) סכום היותר קטן המתקבל למשמרת אל ימעט מן 25 קאפ', וסכום הכולל כל הפקדונות המתקבלים עפ"י ספר תעודה אחד אל יעלה יותר מן 1000 רוב"כ. הפקדונות יקבלו בין בשמרי הממלכה ובין במטבעות זהב, כסף ונחשת. פחות מן 1 רוב"כ מקבלים רק סכום של 25 קאפ', או 50 קאפ', או 75 קאפ'; ולאות על קבלתם מדביק פקיד בית האוצר מרקאות קפת הפקדונות לפי הסכומים הנ"ל בתוך ספר התעודה ורשם בו גם במליט מפורשות סכום הכסף המובא ובאיזה יום, והפקיד חותם את שמו בספר ומניח חותם המוסד במקום ההוא.

י) פקדונות כספים מביאים בפרים 3,60 רוב"כ מכל מאה רוב"כ, היינו $3\frac{1}{10}\%$ לשנה. שליח הבי"ד לא יוכל לשום משמר על פקדונות ההם בעד חובות בעליהם אם רק לא נרשם על אדות זה בספר התעודה ביד בעל הפקדון בעצמו או ע"י בית המשפט כמבואר בסעיף 1083 בספר החקים לדיני ממונות, ואין גובין כל מס מהכנסות הסכומים הנ"ל.

יא) אם סכום הפקדון הגיע עד 1000 רוב"כ איננו מביא עוד כל פרי; אפס הממונים על קפת הפקדונות מודיעים עד"ז להמפקיד, בכדי שיוכל להמעיט סכום הפקדון (אם לצרכי קנית שמרי הממלכה הנושאים פרי או לצרכי עצמו); והיה אם המפקיד איננו עושה כל מאומה בדבר פקדונו במשך חדש ימים, או מוציאים העומדים בראש המוסד חלק מסכום הפקדון למקנה שטר הרענמע בעלת 4% . באפן זה הנה סכום הפקדונות הנשאר יחל מחדש לשאת פרי כמלפנים. שמרי הרענמע, בין הנקנים ע"י בית האוצר ובין הנקנים בפקדות בעל הפקדון, משתכרים בקפת בית האוצר בלי קבלת פרס בעד שמירתם. ככה צופה בית האוצר הליכות עניני השטרות ומוער צאתם בגורלות, והוא מחליף בכסף תלושי הקופאנס שהגיע זמן פרעונם, ומחיר הקופאנס מצטרף אל סכום הפקדונות הכללי למען הרבות פריו. אכן שמרי הרענמע אינם מצטרפים למנין הפקדונות, והמפקיד לא יאבד זכותו לקבל את הרבית בעד פקדונות כספים עד סך 1000 רוב"כ לוא גם יהיו לבעליהם שמורים בקפת בית האוצר שמרות הרבה יתר על הסכום המגבל.

השבת הפקדונות.

יב) פקדונות כספים ימסרו לבעליהם אחרי חליפות דברים בין בית הדואר עם אוצר הקובצים על יד אשר לשלטון המיניסטרום לאוצרות במקום ההוא. ובכן בקבל

פקיד הפאסט בקשת המפקיד עם ספר התעודה להחזיר לו את הפקדון, הוא נותן לו לפי שעה שובר על קבלתם, והשובר הזה יוחזר אל קפת בית האוצר בקבלו משם, כעבוד איזה ימים, את פקדונו עם ספר התעודה.

יג) אם דורש המפקיד להשיב לו את כל פקדונו, אזי לא ינתן עוד על ידו ספר התעודה, ובחפצו להכניס מחדש פקדונות כספים, עליו לשלם בעד ספר תעודה חדש (מחירו 15 קאפ').

יד) פקדונות כספים עפ"י ספר התעודה לא ימסרו לכל איש זולת לבעל הפקדון, ולאחר מותו—לאיש או המוסד שיעד בחייו; אולם בכל אופן צריכים להביא את ספר התעודה עם תעודה מאושרת ע"י הפוליצי, או ע"י שופט השלום, או ע"י פקידי שלמון הכפרים, כי הוא האיש שנועד לקבלו.

טז) עפ"י ספר התעודה הנתן מקפת הקובצים על יד אשר בבתי-הדואר והתלגרף יוכל המפקיד להכניס פקדונות כספים גם אל קפת הפקדונות ממין זה הנמצאות במחלקות הבאנק של הממלכה. כן אפשר לשנות הבאת הפקדונות, או חלק מהם, ממקום למקום. בין אם הפקדון הוא על שמו ובין אם הוא על שם איש אחר, ובעד שני מקום צריך לשלם 1 קאפ' מכל עשרת רוב"כ.

אברן ספר התעודה או השובר.

טז) באבוד בעל הפקדון את ספר התעודה או את השובר הנתן לפי שעה, עליו להגיש לפני הפקידים הממונים על קפת הפקדונות אשר בבתי-הדואר והתלגרף—תעודה נתונה עפ"י הנוסח המקובל, מאושרת ע"י הפוליצי או ביד פקידי שלמוני הכפרים ומעידה, כי הוא האיש שנאבד ממנו ספר התעודה או השובר, ואם הוא איננו יודע כתוב צריך לפרש גם את הרבר הזה בתעודה המאושרת. לאות על קבלת תעודה כזו ע"ד אברן נופר התעודה נותנים לבעל הפקדון שובר חדש, אשר על פיו מוסרים לידי ספר תעודה וודש; וכל אשר היה לו לקבל מקפת הפקדונות עפ"י ספר התעודה והשובר האבודים ינתן לו מעתה עפ"י התעודה החדשה המבוארת למעלה.

רוח השנה

РОССІЙСКІЙ ИМПЕРАТОРСКІЙ ДОМЪ.

Его Императорское Величест., Государь Императоръ Николай Александровичъ, Самодержецъ Всероссійскій, родился въ 1868 году, 6 Мая (тезоименитство 6 декабря).

Августѣйшая Родительница Государя Императора:

Ея Императорско Величество, Государыня Императрица Марія Теодоровна, родилась въ 1847 г., 14 Ноября (тез. 22 Юля); была въ супружествѣ съ Императоромъ Александромъ III-имъ (въ Возѣ почилъ 20 октября 1894 г.).

Ея Императорское Величество Государыня Императрица Александра Теодоровна, род. въ 1872 г., 25 мая (тез. 23 апрѣля); въ замужествѣ съ 14 Ноября 1894 г. дочь Великаго Герцога Гессенскаго Людвига IV и Супруги его Великой Герцогини Алисы.

Его Императорское Высочество, Наслѣдникъ Цесаревичъ и Великій Князь Михаилъ Александровичъ род. въ 1878 г., 22 Ноября (тез. 22 ноября).

Августѣйшія Дочери Государя Императора:

Ея Имп. В. В. К. Ольга Николаевна, род. 1895 г. 3 Ноября (тез. 11 Юля). Ея Имп. В. В. К. Татьяна Николаевна, род. 1877 г. 29 мая (тез. 12 января). Ея Императ. В. В. К. Марія Николаевна, род. 1899 г. 14 Юня. тез. 22 Юля.

Августѣйшія Сестры Государя Императора:

Ея Имп. В. В. К. Ксенія Александровна (см. далѣе). Ея Имп. В. В. К. Ольга Александровна, род. 1882 г. 1 Юня (тез. 11 Юля).

Августѣйшіе Дяди и Тетки Государя Императора.

Его И. В. В. К. Владиміръ Александровичъ, род. въ 1847 г., 10 апрѣля (тез. 15 Юля). Супруга Его, Ея И. В. В. К. Марія Павловна, род. въ 1854 г., 2 мая (тез. 22 Юля). У нихъ дѣти: Ихъ И. В. В. К. Мирилъ Владиміровичъ, род. въ 1876 г., 30 сент. (тез. 11 мая); В. К. Борисъ Владиміровичъ, род. въ 1877 г., 12 нояб. (тез. 2 мая); В. К. Андрей Владиміровичъ, род. въ 1879 г., 2 мая (тез. 30 нояб.); В. К. Елена Владиміровна, род. въ 1882 г., 17 января (тез. 21 мая).

Его И. В. В. К. Алоксій Александровичъ, род. въ 1850 г., 2 янв. (тез. 20 мая).

Его И. В. В. К. Сергій Александровичъ, род. въ 1857 г., 29 апрѣля (тез. 5 Юля). Суп. Его, Е. И. В., В. К. Елисавета Теодоровна, род. 20 октаб. въ 1864 г., (тез. 5 сентября).

Е. И. В., В. К. Павелъ Александровичъ, род. въ 1860 г., 21 сентаб. (тез. 29 Юля); былъ въ супр. съ Е. И. В., В. К. Александромъ Георгіевномъ († 12 сентаб. 1891 г.). У него дѣти: Е. И. В., В. К. Дмитрій Павловичъ, р. въ 1891 г., 6 сент. (тез. 21 сент.); Е. И. В.; В. К. Марія Павловна, род. въ 1890 г., 6 апрѣля (тез. 22 Юля).

Е. И. В., В. К. Марія Александровна, р. въ 1853 г., 5 окт. (тез. 22 Юля); въ супр. съ Его. К. В., Принцемъ Альфредомъ-Эристомъ-Альбертомъ Великобританскимъ, Герцогомъ Саксенъ-Кобургъ-Гостинимъ.

Е. И. В., В. К. Александра Юсифовна, р. въ 1830 г., 26 Юня (тез. 23 апр.); была въ супр. съ Его Им. В., В. К. Константиномъ Николаевичомъ († 13 янв. 1892 г.). У нея дѣти: Е. И. В., В. К. Николай Константиновичъ, р. въ 1850 г., 2 февр. (тез. 6 декаб.); Е. И. В., В. К. Константинъ Константиновичъ, р. въ 1858 г., 10 авг. (тез. 21 мая); супр. Его, Е.

Им. В. Вел. К. Елисавета Мавриневна, р. въ 1865 г., 13 января (тез. 5 сентября). У нихъ дѣти: Ихъ И. В. В. К. Иоаннъ Константиновичъ, р. въ 1886 г., 23 июня (тез. 24 июня); Кн. Гаврилъ Константиновичъ, р. 1887 г., 3 Юля. К. Константинъ Константиновичъ, р. въ 1890 г., 20 декабря (тез. 21 мая); К. Олегъ Константиновичъ, р. въ 1892 г., 15 ноября (тез. 20 сентября); Кн. Игорь Константиновичъ, р. въ 1894 г., 29 мая (тез. 5 июня); Кн. Татьяна Константиновна, р. въ 1890 г. 11 янв. (тез. 12 янв.). Е. И. В. В. К. Димитрій Константиновичъ, род. въ 1860 г., 1 июня (тез. 21 сент.).

Ея К. В. Королева Эллиновъ Ольга Константиновна, род. въ 1851 г., 22 авг. (тез. 11 Юля); въ суп. съ Е. В. Королеми Эллиновъ Георгий I; Ея И. В. В. К. Вѣра Константиновна, род. въ 1854 г., 4 февраля (тез. 17 сент.); была въ супр. съ Е. К. В., Герцогомъ Вильгельмомъ-Евгениемъ Виртембергскимъ.

Ея Им. В. В. Кн. Александра Петровна, род. въ 1838 г., 21 мая (тез. 23 апрѣля); была въ супр. съ Е. И. В. В. К. Николаемъ Николаевичемъ Старшимъ († 13 апрѣля 1891 г.). У нея дѣти: Его И. В. В., К. Николай Николаевичъ, р. въ 1856 г., 6 ноября (тез. 27 Юля), Его И. В., В. К. Петръ Николаевичъ, р. въ 1864 г., 10 января (тез. 29 Юля); Суп. его; Ея И. В. В. К. Милица Николаевна, р. въ 1866 г., 14 Юля (тез. 19 Юля) У нихъ дочь. К. В., К. Марина Петровна, род. въ 1892 г., 28 февраля (тез. 28 февраля). Его И. В., В. К. Михаилъ Николаевичъ, р. въ 1832 г., 13 октября (тез. 8 ноября); былъ въ супруж. съ Е. И. В., В. К. Ольгой Теодоровною († 31 марта 1891 г.). У него дѣти:

Е. И. В., В. К. Николай Михайловичъ, р. въ 1859 г. 14 апрѣля (тез. 6 декаб.); Е. И. В., В. К. Михаилъ Михайловичъ, р. въ 1861 г., 4 октября (тез. 8 ноября); Е. И. В., В. К. Георгій Михайловичъ, р. въ 1863 г., 11 августа (тез. 26 ноября); Е. И. В., В. К. Александръ Михайловичъ, р. въ 1866 г. 1 апрѣля (тез. 30 августа). Супр. Его, Е. И. В., В. К. Ксенія Александровна, р. въ 1875 г. 25 марта (тез. 24 января).

У нихъ дѣти: Е. И. В., В. К. Андрей Александровичъ, р. 12 Января 1897 г.

Ея И. В., В. К. Ирина Александровна, р. 3 Юня 1895 (тез. 5 мая).

Его И. В., В. К. Сергій Михайловичъ, р. въ 1869 г., 16 сент. (тез. 25 сентября).

Ея И. В., В. К. Анастасія Михайловна. р. въ 1860 г., 16 Юня (тез. 22 декабря); въ суп. съ Его Кор. В. В. Герцогомъ Мекленбургъ-Шверинскимъ Фридрихомъ-Францемъ.

תר"ם מול—**מרחשון**—עקרב (כ"ט יום) 1899
 נולדו יומ' 11 רגעים יד חלקים על שעה 9 בערב
 סוק"ל כל ליל השייד ליום ה' ס"ו בו .

22 Сентября — 21 Октября
4 November — 3 December
PAŹDZIERNIK 31 DNI

לוח ישראל	אזמנ	אלול	מסור	מרחשון	א	ב	ג	ד	ה	ו	ז
א' ראש חודש	4	22	ל	ד							
ב' ראש חודש	5	23	א	ה							
שקתה"ם 28 מינוט על שעה ה'	6	24	ב	ו							
נח (מכרין כה"ב)	7	25	ג	ז							
	8	26	ד	א							
תענית שני קמא	9	27	ה	ב							
	10	28	ו	ג							
	11	29	ז	ד							
תענית חמישי	12	30	ח	ה							
שקתה"ם 9 מינוט על שעה ה'	13	1	ט	ו							
לך לך	14	2	י	ז							
	15	3	יא	א							
תענית שני תנינא	16	4	יב	ב							
	17	5	יג	ג							
	18	6	יד	ד							
	19	7	טו	ה							
שקתה"ם 55 מינוט על שעה ד'	20	8	טז	ו							
וירא	21	9	יז	ז							
	22	10	יח	א							
	23	11	יט	ב							
	24	12	כ	ג							
	25	13	כא	ד							
	26	14	כב	ה							
שקתה"ם 40 מינוט על שעה ד'	27	15	כג	ו							
חיי שרה מנרין החודש	28	16	כד	ז							
	29	17	כה	א							
	30	18	כו	ב							
	1	19	כז	ג							
	2	20	כח	ד							
ערב ראש חודש	3	21	כט	ה							

חגי הפרואוסלאווים: ד' חשון (26 ספט')
 יאהאן באנאמלאוו . מ' חשון (1 אקטאבער)
 פאקראוו .
 חגי הקאתוליים: כ"ח חשון (1 נאוועמבער)
 אללער הייליגען .

תר"ם מול—**תשרי**—מאונים (ל' יום) 1899
 נולדו יום ג' כ"ז רגעים יד חלקים על שעה 8 בבקר
 סוק"ל כל ליל השייד ליום כ' י"ד בו .

24 Августа — 21 Сентября
5 August — 3 September
WRZESIEŃ 30 DNI

לוח ישראל	אזמנ	אלול	מסור	מרחשון	א	ב	ג	ד	ה	ו	ז
א' ראש השנה תשליך	5	24	א	ג							
ב' ראש השנה	6	25	ב	ד							
צום גדליה	7	26	ג	ה							
שקתה"ם 32 מינוט על שעה 7	8	27	ד	ו							
וילך שנת שזכה ויוגר	9	28	ה	ז							
	10	29	ו	א							
	11	30	ז	ב							
	12	31	ח	ג							
עיו"ב עה"כ 23 מ' על ש' 7 (א"א)	13	1	ט	ד							
יד"ב מ"ל ולמנח וא"נ עד אה"ה	14	2	י	ה							
שקתה"ם 14 מינוט על שעה 7	15	3	יא	ו							
האזינו (א"א א"ה ונ"ע)	16	4	יב	ז							
	17	5	יג	א							
ערב סוכות ואומרים למנח	18	6	יד	ב							
א' דסוכות (למען אמתך)	19	7	טו	ג							
ב' דסוכות (אכן שתייה)	20	8	טז	ד							
א' דרוה"ם (אפרוך שועי)	21	9	יז	ה							
ב' דרוה"ם (אל למשעות)	22	10	יח	ו							
שה"ח, קהלת, (אום פגורה)	23	11	יט	ז							
ד' דרוה"ם (אדון המושיע)	24	12	כ	א							
הוש"ר ישה"ח 50 מ' על שעה 6	25	13	כא	ב							
שמע"צ, עשר, ומז"נ, גטס	26	14	כב	ג							
שמחת חורה וזאת הברכה	27	15	כג	ד							
א"ח א"ג ואומרים אה"א ולמנח	28	16	כד	ה							
שהה"ם 39 מינוט על שעה 6	29	17	כה	ו							
בראשית מכה"ה, (וא"א א"ה	30	18	כו	ז							
ומ"ל ב"ג)											
	1	19	כז	א							
	2	20	כח	ב							
ער"ח וא"א יוכ"ק	3	21	כט	ג							

חגי הפרואוסלאווים: ד' תשרי (29 אוי-
 גוסט) יאהאן פרעשמעשי . ז' (30 אויגוסט)
 אלכסנדר נעווסקי . מ"ז (8 סענטיאבר) ראו' פרעמו'
 באנאר . כ"ב (14 סענטיאבר) וואודוויוזשעניע .
 חגי הקאטוליים: ד' תשרי (8 סעפטעמבער)
 מאריא געבורט .

תָּרִים מוֹל—אָדָר א'—הַגִּים (לִי יוֹם) 1900
 מוֹלוֹ לִיל ג' 8 רַגְעִים 1 חֶלֶק עַל שַׁעַה 12 בְּקֶרֶב
 סוֹק"ל חֶמֶל לִיל הַשִּׁיךְ לַיּוֹם ה' בַּשַּׁעַה 6 ט"ו בּוֹ

18 Января — 16 Февраля
 30 Januar — 28 Februar
 LUTY 28 DNI

לוח ישראל	מס'מ	מס'מ	מס'מ	מס'מ
ג	18	30	א' דראש חודש	
ד	19	31	ב' דראש חודש	
ה	20	1	שקח"מ מינוט 38 על שעה ה'	
ו	21	2	תרומה	
ז	22	3		
ח	23	4		
ט	24	5		
י	25	6		
יא	26	7		
יב	27	8	שקח"מ מינוט 53 על שעה ה'	
יג	28	9	תצוה	
יד	29	10		
טו	30	11		
טז	31	12	אין נופלין כמנחה	
יז	1	13	פורים קטן ח"א וא"א למנחה	
יח	2	14	עושן פורים	
יט	3	15	שקח"מ מינוט 7 על שעה ו'	
כ	4	16	תשא	
כא	5	17		
כב	6	18		
כג	7	19		
כד	8	20		
כה	9	21		
כו	10	22	שקח"מ מינוט 22 על שעה ו'	
כז	11	23	ויקראל שקלים מכה"ח (וא"א ח"ה)	
כח	12	24		
כט	13	25		
ל	14	26		
לא	15	27		
לב	16	28	ער"ח יוכ"ק וחין נופלין כמנחה	
לג	17	29		
לד	18	30		
לה	19	31		

חגֵי הַפְּרָאוּאָסְלָאוּיִם . 2 פֶּעֶרְדָּאָל : סַרְעַט־ע .
 גִּיעַ גַּאמְסַאָרְגִיעַ .
 חגֵי הַקְּתוּלִים . 2 פֶּעֶבְרֻאָר : סַאָרַאם רֵייגִיגֻנֶגֶג .

תָּרִים מוֹל—שַׁבָּט—דְּלִי (לִי יוֹם) 1899/1900
 מוֹלוֹ יוֹם ב' 24 רַגְעִים עַל שַׁעַה 11 בְּבּוֹקֶר
 סוֹק"ל כָּל לִיל הַשִּׁיךְ לַיּוֹם ג' בַּשַּׁעַה 6 בְּבּוֹקֶר ט"ו בּוֹ

20 Декабря — 17 Января
 1 Januar — 29 Januar
 STYCZEN 31 DNI

לוח ישראל	מס'מ	מס'מ	מס'מ	מס'מ
ב	20	1		
ג	21	2		
ד	22	3		
ה	23	4		
ו	24	5	שקח"מ 47 מינוט על שעה 4	
ז	25	6	בא	
ח	26	7		
ט	27	8		
י	28	9		
יא	29	10		
יב	30	11	שקח"מ 57 מינוט על שעה ד'	
יג	31	12	בשלה שבת שירה (ואומרים יום ליבשה)	
יד	2	13		
טו	3	14		
טז	4	15		
יז	5	16		
יח	6	17		
יט	7	18	שקח"מ מינוט 10 על שעה ה'	
כ	8	19	יתרו	
כא	9	20		
כב	10	21		
כג	11	22		
כד	12	23		
כה	13	24		
כו	14	25	שקח"מ מינוט 24 על שעה ה'	
כז	15	26	משפטים מכה"ח (וא"א ח"ה)	
כח	16	27		
כט	17	28	ער"ח יוכ"ק (וא"א כמנחה)	
ל	18	29		

חגֵי הַפְּרָאוּאָסְלָאוּיִם . 27, 26, 25 דַּעְקָאָבֶר :
 רַאָדַרְעַסְטוּאָ כְּרִיסְטֻאָוּאָ .
 1 יַאָנׁוּאָר : רִיָּה . 6 יַאָנׁוּאָר : בַּאָנַאִיאׁוּלְעִנִיעַ .
 חגֵי הַקְּתוּלִים . 1 יַאָנׁוּאָר : רִיָּה . 6 יַאָנׁוּאָר .

ת"ר"ם מול-ניסן-מלה (ל' יום) 1900
 מולרו מוצש"ק 36 רגעים 3 חלקים על שעה 1
 סוק"ל כל הלילה השיך ליום ו' ער"ס י"ד בו

18 Marts — 15 Aprtl
 31 März — 28 April
 KWIECIEŃ 30 DNI

לוח ישראל	א"ת	ב"ת	ג"ת	ד"ת	ה"ת	ו"ת	ז"ת
תזריע שר"ח ופ"ח (א"ח א"ה) (ז"ז וא"ג כל המושק)	31	18	א	ז			
	119	220	ב	ב			
	321	422	ג	ג			
	523	624	ד	ד			
שקדח"ם מינוט 42 על שעה ז מצורע שה"ג (ואו" פ"ה)	725		ה	ה			
	826	927	ו	ו			
	1028	1129	ז	ז			
ער"פ ת"ג שיה"מ 55 על ש"ו א' דפסח (משכו), סל	1331	14	א	א			
	15	2	ב	ב			
א' דפסח (שור או כשנ) ב' דחוח"ם (קדש לי כ"ג)	16	3	ג	ג			
ג' דחוח"ם (אס כסף) ד' דחוח"ם (פסל לך)	17	4	ד	ד			
ה' דחוח"ם (במדבר) ו' דפסח שיה"מ 7 על ש"ח	18	5	ה	ה			
ז' דפסח שה"ס, (עשר)	19	6	ו	ו			
	20	7	ז	ז			
	21	8	א	א			
	22	9	ב	ב			
	23	10	ג	ג			
	24	11	ד	ד			
	25	12	ה	ה			
ש"ה מינוט 23 על שעה ח אחרי מנה"ח ומ"ח, ואו' א"ה וא"א ז"ג ס"א	26	13	ו	ו			
	27	14	ז	ז			
	28	15	א	א			

חגי הפרואוסלאווים : 25 מארש : בלאגא
 וויעשצעניע : 9, 10
 11 מארש : פסח א'
 חגי הקתולים : 15, 16 מערץ : פסח א'.

ת"ר"ם מול-אדר ב'-רגים (כ"ט יום) 1900
 מולרו יום ה' 52 רגעים 2 חלקים על שעה 12
 סוק"ל כל הלילה השיך ליום ו' ס"ז בו

17 Феврала — 17 Marts
 1 März — 30 März
 MARZEC 31 DNI

לוח ישראל	א"ת	ב"ת	ג"ת	ד"ת	ה"ת	ו"ת	ז"ת
א' דראש חודש ב' דר"ח שיה"מ 36 על ש"ו פקודי הספסא א' (ס"ו ובי"ו)	117	218	א	א			
	319		ב	ב			
	420	521	ג	ג			
	622	723	ד	ד			
שקדח"ם מינוט 55 על שעה ו' ויקרא פ' זכור (וא"א א"ה)	925	1026	ה	ה			
	1127	1228	ו	ו			
	1329	14	ז	ז			
העניית אסתר פורים אין נוסלין וא"א למנח ש"פ שיה"מינוט 1 על שעה ז צו הספסא ב'	15	2	א	א			
	16	3	ב	ב			
	17	4	ג	ג			
	18	5	ד	ד			
	19	6	ה	ה			
	20	7	ו	ו			
	21	8	ז	ז			
שקדח"ם מינוט 15 על שעה ז שמיני פרה מנה"ח (וא"א א"ה)	22	9	א	א			
	23	10	ב	ב			
	24	11	ג	ג			
	25	12	ד	ד			
	26	13	ה	ה			
	27	14	ו	ו			
	28	15	ז	ז			
יו"כ מוקדס ונוסלין במנה ערב ר"ח שיה"מ 30 על ש"ו	29	16	א	א			
	30	17	ב	ב			

חגי הפרואוסלאווים : 18, 19 יאנואר :
 מאסלאניצע .
 חגי הקתולים : 25 פעברואר : ריינינגב .

ת"ר"ם מול—סיון—תאומים (ל' יום) 1900
 מולרו אור ליום ג' 4 תעום 5 חלקים על שעה 3
 סוק"ל כל הלילה השיך ליום ג' ט"ו בו .

16 Mai — 13 Iunia
 29 Mai — 26 Juni
 CZERWIEC 30 DNI

לוח ישראל	מסופוט	מסופוט	מסופוט	מסופוט
	מ"א	מ"ב	מ"ג	מ"ד

נ	א	29:16	מה"ר"ח ווא"ג עד אחר א"ח
ד	ב	30:17	מ"ו
ה	ג	31:18	מז שלשת ימי הגבלה
ו	ד	1:19	מח ש"ה כינוס 30 על שעה 9
ז	ה	2:20	מט במדבר וואו א"ה, פ"ו

א	ו	3:21	א' דשבועות (אקדמות)
ב	ז	4:22	ב' דשבועות (רות)
ג	ח	5:23	א"ח
ד	ט	6:24	
ה	י	7:25	
ו	יא	8:26	שקח"מ מינוס 34 על שעה 9
ז	יב	9:27	נ"שא פרק א'

א	יג	10:28	
ב	יד	11:29	
ג	טו	12:30	
ד	טז	13:31	
ה	יז	14:1	
ו	יח	15:2	שקח"מ מינוס 35 על שעה 9
ז	יט	16:3	בהעלותך פרק ב'

א	כ	17:4	תענית כ' סיון
ב	כא	18:5	
ג	כב	19:6	
ד	כג	20:7	
ה	כד	21:8	
ו	כה	22:9	שקח"מ מינוס 37 על שעה ט'
ז	כו	23:10	שלח מכה"ח, ווא"א א"ה, פ"ג

א	כז	24:11	
ב	כח	25:12	
ג	כט	26:13	ערב ר"ח יוכ"ק, ווא"ג במנחה

חגי הפראואסלאווים: 18 מאי, וואונגעפעניע .
 28 מאי, פרויצע .
 29 מאי, סווי. דוכא .
 חגי הקאטולים: 3 יוני, הייליגער גייסט .
 10 יוני, פרוינטער. 14 יוני,
 ג'ון ראנערשמאג .

ת"ר"ם מול—אײך—שור (כ"ם יום) 1900
 מולרו יום א' 20 רגעים 4 חלקים על שעה 2
 סוק"ל כל הלילה השיך ליום ב' ט"ו בו .

16 April — 15 Mai
 29 April — 28 Mai
 MAJA 31 DNI

לוח ישראל	מסופוט	מסופוט	מסופוט	מסופוט
	מ"א	מ"ב	מ"ג	מ"ד

א	ל	29:16	א' דראש חורש
ב	א	30:17	ב' דראש חורש
ג	ב	1:18	י"ז
ד	ג	2:19	י"ח
ה	ד	3:20	י"ט
ו	ה	4:21	שהח"מ מינוס 37 על ש' 8
ז	ו	5:22	קדושים (מכר כה"כ) פ"ב

א	ז	6:23	כב
ב	ח	7:24	תענית שני קמא
ג	ט	8:25	כד
ד	י	9:26	כה
ה	יא	10:27	תענית חמישי
ו	יב	11:28	ש"ה מינוס 49 על שעה 8
ז	יג	12:29	אמור פרק ג'

א	יד	13:30	כט
ב	טו	14:1	תענית שני בתרא
ג	טז	15:2	לא
ד	יז	16:3	אין נוסלין במנחה
ה	יח	17:4	ל"ג בעומר ח"ג וואו א"ח
ו	יט	18:5	שקח"מ מינוס 4 על שעה 9
ז	כ	19:6	בהר פרק ד'

א	כא	20:7	לו
ב	כב	21:8	לז
ג	כג	22:9	לח
ד	כד	23:10	לט
ה	כה	24:11	מ
ו	כו	25:12	מא
ז	כז	26:13	מב

א	כח	27:14	מג
ב	כט	28:15	מד

חגי הפראואסלאווים: 9 מאי סווי. ניקאלי .
 חגי הקאטולים: 18 מאי, סטאניסלאווי .
 24 מאי, הימפעל פארט .

תר"ם מול—אב—אדיה (לי יום) 1900
 מולרו יום ר' 32 רגעים 7 חלקים על שעה 4
 סזק"ל כל הלילה השייך ליום ו' ס"ו בו .

14 июля — II Август
 27 Juli — 24 August
 SIERPIEŃ 30 DNI

לוח ישראל

א	ב	ג	ד	ה	ו	ז
א	ב	ג	ד	ה	ו	ז

א	ב	ג	ד	ה	ו	ז
א	ב	ג	ד	ה	ו	ז

א	ב	ג	ד	ה	ו	ז
א	ב	ג	ד	ה	ו	ז

א	ב	ג	ד	ה	ו	ז
א	ב	ג	ד	ה	ו	ז

א	ב	ג	ד	ה	ו	ז
א	ב	ג	ד	ה	ו	ז

א	ב	ג	ד	ה	ו	ז
א	ב	ג	ד	ה	ו	ז

חגי הפראואאסלאווים : (6 אונוגסט)
 פרעאב' נאס .
 חגי הקתולים : (15 אונוגסט), וניעב' באריא .

תר"ם מול—תמוז—טרטן (כ"ט יום) 1900
 מולרו יום ר' 48 רגעים 6 ח' על שעה 3 אחציה
 סזק"ל כל הלילה השייך ליום ג' ס"ו בו .

13 июля — 14 августа
 27 Juni — 26 Juli
 LIPIEC 31 DNI

לוח ישראל

א	ב	ג	ד	ה	ו	ז
א	ב	ג	ד	ה	ו	ז

א	ב	ג	ד	ה	ו	ז
א	ב	ג	ד	ה	ו	ז

א	ב	ג	ד	ה	ו	ז
א	ב	ג	ד	ה	ו	ז

א	ב	ג	ד	ה	ו	ז
א	ב	ג	ד	ה	ו	ז

א	ב	ג	ד	ה	ו	ז
א	ב	ג	ד	ה	ו	ז

א	ב	ג	ד	ה	ו	ז
א	ב	ג	ד	ה	ו	ז

חגי הפראואאסלאווים : (29 יוני), פעטר
 אי פאוועל .
 חגי הקתולים : (29 יוני), פעסער אונ
 זאול .

תר"ם כ"ל-אלול-בתולה (כ"ט יום) 1900
 מולדו יום ש"ק 16 רגעים 8 חלקים על שעה 5
 סוק"ל כל ליל מוש"ק ס"ו כו .

12 Abrycta — 10 Сентября
 25 August — 23 September
 WRZESIEŃ 31 DNI

לוח ישראל

א	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	---

26	13	א	ב' דר"ח ומתחילין לתקוע
27	14	ב	
28	15	ג	
29	16	ד	
30	17	ה	
31	18	ו	שקת"מ מינוט 52 על שעה 7
1	19	ז	שופטים פרק ו'

2	20	ח	
3	21	ט	
4	22	י	
5	23	יא	
6	24	יב	
7	25	יג	שקת"מ מינוט 32 על שעה 7
8	26	יד	תצא פרק א' ב'

9	27	טו	
10	28	טז	
11	29	יז	
12	30	יח	
13	31	יט	
14	1	כ	שקת"מ מינוט 17 על שעה 7
15	2	כא	הבא פרק ג' ד'

16	3	כב	א' דסליחות
17	4	כג	
18	5	כד	
19	6	כה	
20	7	כו	
21	8	כז	שקיעת החמה בשעה 6
22	9	כח	נצבים פרק ה' ו'

א כמ[10]23 ער"ה תר"ם א' הבע"ל ז"ב זח"ג

חגי הפראוואסלאווים : (15 אונגסט) . אוס-
 סיעניע . (29 אונגסט) . יאהאן קרעסס . (30
 אונגסט) . אלכס' נעווסקי . (8 סענט') ראז' באג' .
 חגי הקתולים : (8 סעפטעמבר) , מאריאס
 געבורט , (14 סעפטעמבר) . קרייצערהיידונג .

יומי דגנוסיא

חשון . 17 אקטואבר : הצלת משפחת הקיריה
 במסעדיב הארקאוו-אזאוו . 21 אקטאב' .
 ע'ות הקיריה על כסא מלכותו .

כסליו . 14 נאיאבר : יום הולדת כבוד הדר
 מלכותה הקסרית האלמנה מאריא טע-
 אדראוונא .

מבט . 22 נאיאבר : יום השם של כבוד הדר
 מלכותו יורש העצר מיכאל אלכסנדרא-
 וויטש יריה . 6 דעקאבר : יום השם
 של כבוד ארונו הקיסר ניקאלאי אלכסנדראוויטש
 יריה .

אייר . 23 אפריל : יום השם של כבוד הדר
 מלכותה הקסרית אלכסנדרא טעאדראוונא .
 14 מאי : יום הושם כתר מלכות על ראש אדוננו
 הקיסר והקסרית יריה .

סיון . 25 מאי : יום הולדת כבוד הדר מלכותה
 הקסרית אלכסנדרא טעאדראוונא .

אב . 22 יולי : יום השם של כבוד מלכותה
 הקסרית האלמנה מאריא טעאדראוונא .

ארבע תקופות השנה

תשרי בשעה 9 בלילה ש"ק ג' חשון .
 טבת 4 1/2 באשמרת הבקר ש"ק ו' שבט .
 ניסן בשעה 12 בצהדים ש"ק ח' ניסן .
 תמוז 7 1/2 ש"ק לפנות ערב ו' תמוז .

השאלה

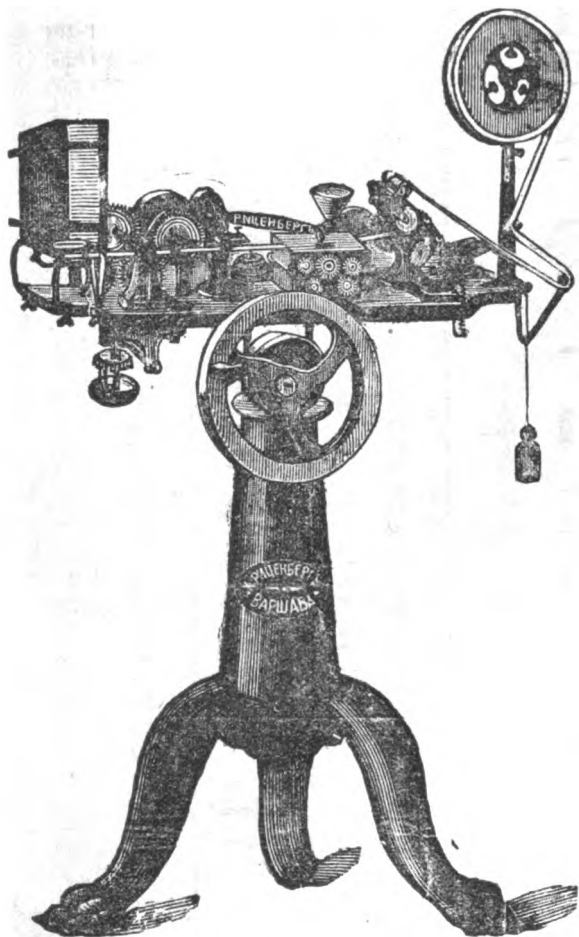
מתחילין לומר מל וממר אור ליום ג' ג' סכת .

Спеціальная фабрика Гильзовых машинъ

Х. РИЦЕНБЕРГЪ

Варшава, Динная ул. № 44.

Рекомендуется машины для выдѣлки Гильзъ, а также для насыпныхъ со звѣздочкой, новѣйшей и усовершенствованной конструкции.

За доброту и прочность фабрика ручается

אבט היערכים בעקאמ דאס נעדרטע פובליקום, דאס די פאבריק ארבייטעט אים
נילזען מאשינען אויך מאשינען פיר נילזען "Давильная со звѣздочкой" פאן דער
נייעמער און אויסגעבעטער קאנסטרוקציען.

פיר נוסחויים און דויערהאפטמאכען ווירד נאראמירט

אויך ארבייט אים די פאבריק מעמאלענע אוומאמאטישע פאראקסעס "Сберегательные насосы"
ועלכעס איום זעהר נוסחיג אין יעדעס הויז צו וואסמלען געלד. די פאראקסעס ווירד פערשלאסען
מיט 15 ק' און ווירד אויפגעשלאסען מיט 15 ק', ד. ה. אז מען לייגט אריין די ערשטע 15 ק' ווירד
די קאסע אוומאמאטיש ועלכעס פערשלאסען (אהן א שליסעל), און די קאסע ווירד דאן אויפגעמאכט;
אז עס וואסמלעט זיך אן אין איהר 100—15 ק' (15 רויכ). אויך צייגט די קאסע אוומאמאטיש פיעל
געלד נעפינט זיך אין איהר אימער. 885

פרייז פער שטיק 4 רויכ, און ביי א בעשטעללונג פון 6 שטיק ווירד די פאסט-קאסען
ניט גערעכניט. נאך ערהאלטען 25% האנדלעס ווירד ארויסגעשיקט פער נאכנאהמע.

בית הפרהריש

שנוסד על יד בית מערכת הצפירה

מקבל לדפוס ספרים שונים בשפת עבר ושאר השפות על הנאים טובים ונאותים . על הפץ המהר
או המויל מקבלת הדקציה על עצמה. את ההגת הספרים ותקנם . לפנות בעניני הדפוס על האדריסה :

ТИПОГРАФИЯ

Н. СОКОЛОВА

ВАРШАВА, Маранская № 2.

איזראעליטישער לעהר- אונד ערציהונגס-אינסטיטוט

(רעאל- אונד האנדעלסשולע נעבסט פענסיאנאט)

In Pflugstadt, bel Frankfurt a/M.

אננאהמע פאן קנאבען פאן 8—16 יאהרען . גרינדליכע אויסבילדונג אונד
געוויסענהאפטע רעליגיאָזע ערציהונג . זארנפאלטיגע קאָרפּערליכע פּלענע .

גינסטיגע געלעגענהייט צו ערלערנען פּרעמדע שפּראַכען .

פּאַרצינליכע רעפּערענצען איבער גלאַנצענדע עראָפּלגע .

נעהערעס דורך פּראספעקטע . צו יעדער אויסקונפּט איזט בערייט

Director **Dr. BARNASS**, Pflugstadt.

1089

נײַ ערעפּנעמע יודישע רעסטאראציאָן

פּאן **ב. פּיעניעק**, ווארשא, באַננא שטראסע № 5

עספּעהלט די בעסטע סמאקאהאפטע שמויען, וויינען צו אללער ביליגסטען פּרייזען ווי
אויך סאנאפּאל, קאניאק אונד אללע אנדערע געטרענקע וועלכע ווערדען פּערקויפט מיט
מויאנע פּרייזען .

מיין רעסטאראן איזט ערעפּענט מיט היגייענישע אונד אללע בעסטע בעקוועמליכקייטען
פארטער אונד 1-טען שטאק, אויך גאביגעטען מיט שנעללע אונד פינקטליכע בעדינונג . בייער פון
דער בעריהסטער ברויעריי **E. Reich & Sohn** ווי אויך רינער אונד פארטער .

ЗЕРКАЛЬНАЯ и МРАМОРНАЯ ФАБРИКА

М. БИРКЕНГЕЙМЪ

ВАРШАВА, БАГНО 10.

Для удовлетворения требований моих Покупателей, я устроилъ при фабрикѣ
СКЛАДЪ ФРАНЦУЗСКИХЪ ЗЕРКАЛЬНЫХЪ СТЕКОЛЪ

и большой выборъ Московскихъ умывальниковъ.

ИСПОЛНЯЮ ВСЕВОЗМОЖНЫЯ МРАМОРНЫЯ ИЗДЕЛІЯ.

שפיגעל אונד מארמאר-פאבריק **מ. בירקענהיים**

ווארשא, באַננא № 10

אום מינגע געטרעטע קונדען צופריעדען צו שטעללען, האבע איך ביי מייער פאבריק איינע
נידערלאגע פון פראנצעזישען שפיגעלשייבען איינגעריכטעם ווי אויך איינע

886

גרויסע אויסוואהל מאסקויער וואשטישע .

פערפערטיגע פערשיעדענע אויסוואהל מארמאר-אויסארבייטונג .

HURTOWY SKŁAD

WIN KOSZERNYCH

Domu Handlowego egzystującego od roku 1842 (5602)
ulica Senatorska № 38, w domu własnym obok Resursy
Kupieckiej w Warszawie.

MAURZYCY SEYDEL i S-ka

Kupców 1-ej gildyi

Skład pozostaje pod nadzorem Warszawskiego Rabina Klepfisza

אנגרא סקלאד

1842

כשרה וריינען כשרה

אין קאממערציען הויזע

1085

ענויסטירענדער זייט 1842-טען יאָר (תר"ב)

מאריץ זידעל עם קאמפ.

קויפלייטע 1-טער גילדע.

ווארשוי, סענאטארסקא 38 אים אייגענעם הויזע נעבען רעסורסע קופיעצקע.
אונטער אויפזיכט דעם הויפט ראבינער ה' קלעפשיש, אין ווארשוי.

Filia

„A Z Y A“

Hurtowy Skład Win i Konlaków
Koszernych. Wina z Palestyny
firmy „Alliance Israélite“
w Warszawie, Nalewki № 32
dom Gelbluma.

פיליאלע

„א ז י א“

אנגרא סקלאד פאן וויין אונד קאניאק
כשר. אויך וויין פאן קאלאניע
„מקוה ישראל“ בייא ירושלים.
ווארשוי, נאלעווקי 32 №
זייט הויזע געבלום.

**ПАРОВАЯ ФАБРИКА
КОНФЕТЪ, МАРМОЛАДА и ШОКОЛАДА**

„ЯКОРЬ“

Огородная ул. № 59 собств. домъ. Телефонъ 1569.

КОНТОРА и ФАБРИЧНЫЙ СКЛАДЪ:

Налевки № 45. — Телефонъ № 1570.

Отдѣленіе: Проходная № 4.

**PAROWA FABRYKA
CUKRÓW, CZEKOLADY i MARMOLADY**

„ЯКОРЬ“

Ogrodowa Nr. 59, dom własny. Telefon 1569.

KANTOR i SKŁAD FABRYCZNY:

Nalewki № 45 — Telefon № 1570.

Filja: Przechodnia № 4.

דאמפף פאבריק

פון אללע סארטען צוקער-ווארען, מארמלאדע, עס שאקאלאדע

„ י א ק א ר “

אָנר אַדאָווא נומער 59 אין אייגענעם הייזע. טעלעפאן 1569 א.ע.

קאנטאר עס פאבריקס מאנאזין:

נאלעווקי נומער 45. — טעלעפאן נומער 2570.

פיליע: פשעחאדניא נומער 4.

1086

הידראלישע פאבריק

M. TRECHCIŃSKI

WARSZAWA, KRUCZA № 11.

ארכיטעט זייט 1864 יאהר דיזע ארכיטעטן :

קאנאליוואציא און וואססערלייטונג .

ארדענען פראיעקטען און פלענער צו קאנאליוואציא מיט בעריקויכטיגטג דער זיכערהייט דעם געביידעם און רעגעלמעסיגע אייספֿיהרונג דער ארכיטעטן ,

פערזיכערען קעלערשטיבען און קעללער פון רעגען וואססער .

אויף פראקטישסטען אופן צו פֿערזעהען מיט ווארמע וואססער וואהנונגען ,

וועשערייען , בעדער , רעסטאראציעס .

ווארמען מיט וואססער און דאמפף נאך דען בעסטען סיסטעמען .

ווענטילאציא און סייכס מאכען די לופט מיט רענולאציא אסארמען .

אויסטרעקענען געביידען און גרונטען ווי אויך בעוואססערען פֿעלדער .

בויערען ארמעזישע ברונגען ווי אויך פראבען עפענונגען אין דעם גרונט .

אייזערנע מעכאנישע פאמפען און האנד-פאמפען פֿערשידענע סיסטעמען ווי אויך

אללערליי ארמאטורען אונד גאז-אייגנריכטונגען .

בעזיצט אויף לאנדער גענאססענע און געשמידעמע רעחרען .

שטייננאמע-רעהרען און קאמין-ווענטילאטארען פון 2' ביז 24' צו ערנדיינטע פרייווען .

דרענען ליגענדע 1 1/2' ביז 9' ווי אויך בעוועגענדע מופקעס צו ווי .

מ י ט נ א ר א נ ט י ע

1091

רעפרעזענטאנטען : אין לאדז : וויל. ווענדע ; אין ווילנא : וול. גורסקי .

Коммиссионная контора для ввоза и вывоза химических, технических и перомерных предметов, ровно и коньяковъ и винъ, мѣстных и заграничных, для аптекарских складовъ и аптекъ.

На складѣ находятся всегда: предметы для аптекарских складовъ и аптекъ, виноторговлей, торговлей колоніальными товарами, пивоваровъ, фабрикъ газовыхъ водъ и для кондитеровъ.

ЯКОВЪ МУНДШТУКЪ

Варшава, Муравовская 44. — Телефонъ 1558.

Dom Agenturowy, Sportowy i Eksportowy artykułów chemicznych, perfumeryjnych, koniaków i win krajowych i zagranicznych dla składów aptecznych i aptekl.

Na składzie zawsze: artykuły dla składów aptecznych, handli win, kolonialnych interesów, piwowarów, fabryk wód gazowych i dla cukierników.

JAKÓB MUNDSTUK

Warszawa, Muranowska 44. — Telefon 1558.

1090

ספעציעלע פאבריק אונד מאנאזין

פאן קינדער גארדעראבע

פיר קנאבען ווי אויך פיר שילער

ת. קאטאוויטש

אין ווארשא

№ 40 סט. יערסקא № 40

1-טער שטאק אין פראנט .

עספפעהלם איהרע אויסארבייטונג צו יעדען סעזאן ,
פרישע וואָרע פאָן פֿיינסטען שטאַפֿען אונ שענסטען
פֿאַסאָן, רעעלע ארבייט ; ווי עס דעם געעהרמען פובליקום
שאָן זייט מעהרערע יאָרע בעקאנט איז ,
בעשטעלונגען ווערדען אנגענאמען פאן אייגענער וואָרע ;
צוגענגליכע פעסטע פרייזען .

887

№ 40 ביטטע צו בעמערקען № 40

האנדעלסשולע אונד פענסיאנאט

אונטער אויפזיכט דעם באדישען מיניסטעריוםס , פיר קנאבען פאן 8—16
יאָהרען צו גאלינגען א. רהיין .

שמרענג רעליגיאָזע ערציעהונג , פֿאַרציגליכע רעפֿערענצען אין רוסלאַנד .

פראַספעקט אונד לעהרפלאַנע זינד צו ערהאלטען דורך

Direction der Handelsschule zu Gailingen am Rhein (Baden).

SKŁAD MATERJAŁÓW APTECZNYCH i FARB

HERMANA MINTZA

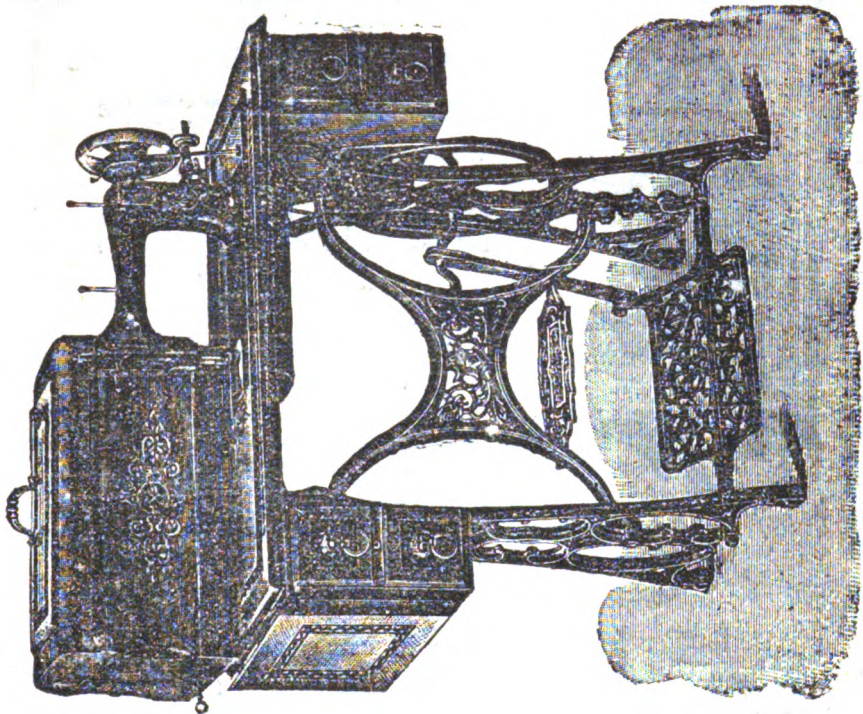

w Warszawie, Nalewki № 7.

עספפעהלם אפמעטשנע מאטעריאלען , פֿערשידענע פֿאַרבען , פֿרוכטעסענצען, פֿריי-
ניפֿטיגע פֿאַרבען פֿיר פֿערשידענע וואַסערן אונד קוואַסען, ווי אויך חירורגישע אונד באַנד
אפֿאטרונקען .

754

מינעראַל אונד נאַטוראַל וואַסער . אללעס צו מעססענע פרייזען .

ТОРГОВЫЙ ДОМЪ
САКСОНСКАЯ МАНУФАКТУРА ШВЕЙНЫХЪ МАШИНЪ
МИЛЛЕРЪ, ГОЛЬДМАНЪ и К°

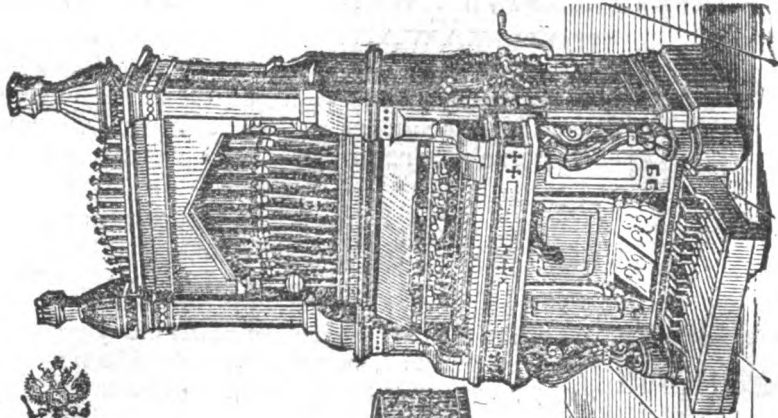
Варшава, Граничная улица № 10.

DOM HANDLOWY
SASKA MANUFAKTURA MASZYN DO SZYCIA
MÜLLER, GOLDMAN i S^{ka}

Warszawa, Graniczna № 10.

הורט סקלאד-האנדעלס הויז
 זאכסישע מאנופאקטור פון נעה מאשינען
 מיללער, גאלדמאן עץ קאמפ.
 ווארשא, גראניטשנא 10 א.

РОЯЛИ

поставщика Двора Его
Императорскаго Вели-
чества

К. БЕХШТЕЙНЪ

въ БЕРЛИНЪ,

предлагаютъ въ большомъ
выборѣ

ЕДИНСТВЕННЫЕ ПРЕДСТАВИТЕЛИ

ГЕРМАНЪ

И

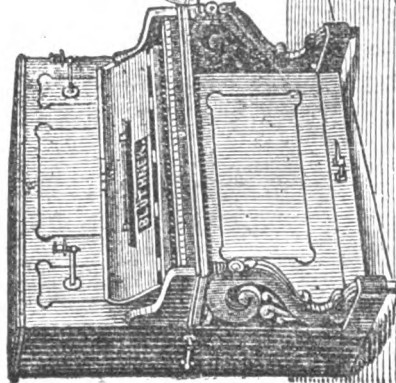
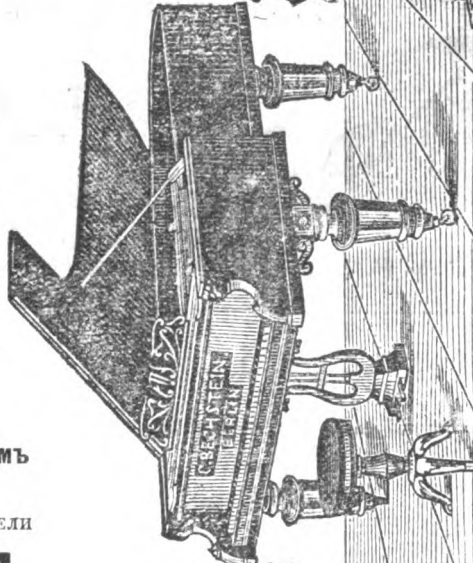
ГРОССМАНЪ

Варшава, Мазовецкая 16.

Отдѣленія въ Петербургѣ,

Москвѣ, Люблинѣ и Лодзи.

Телефонъ № 812.

10946

ENGEL & VOGT

Fabryka Maszyn i Warsztaty Mechaniczne
 WARSZAWA, WRONIA № 80.

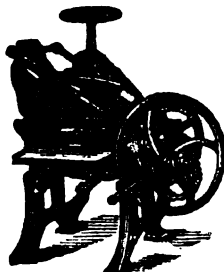
ארכיטעקט און מאשינען צו ווארשטאמען, ווי: מאקארניעס אללערליי גרעסע און דער נייגעסטען קאנסטרוקציען, האנד- און פיס- בארמאשינען אד"ג. העבלארקעס, גרויסע ציארקעס, שריקציענע אונד האנד פרעסען און צו קאפירען בריק, מאראנסמיסען און פערשירענע בוכבינדערליי מאשינען.

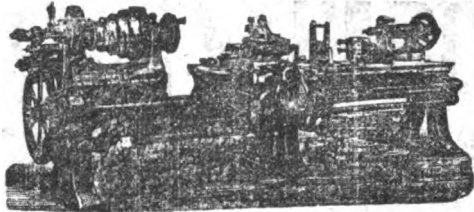
ניטט אן ארכיטעקט: מאקארסקע, העבלארסקע, שמידערליי, צו פרוצירען, רעדער סייט צעהנע אין אללע שטיילען און רעפעראציעס פון דאמפ-מאשינען און אנדערע.

דא וויר בעזיצען אויסגעשערטע פאבריקס-איינריכטונג מיט הילפסמאשינען דער נייגעסטען סיסטעם און לאנגיעדריגע פראקטיק, זינד וויר אים שטאנדע פראספט און שטעלל צו פערפעקטירען אללערליי ארכיטעקט ווי אויך די רעפעראציעס און אויסצופיהרען.

1552

וואלאסדארפער מעטאלל וואארען פאבריק

"רוריא עס קראנגאלד"

אין וואלא, ביי ווארשא.

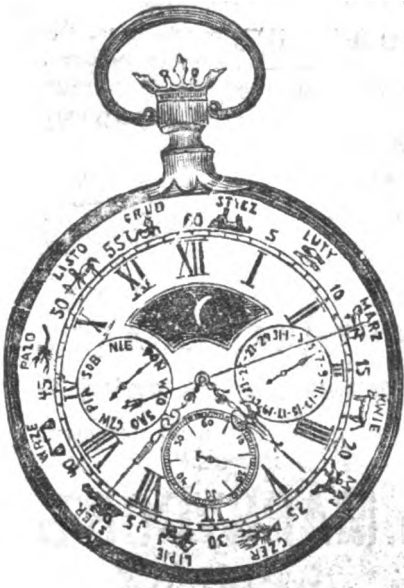
פראדוצירען פערשירענע וואארען און דעס מעטאל, "בריטאניא", און ניקעל און נייזילבער און צוואר: עסלעפעל, טהעלעפעל, מעסער, נאבעלן, סערוויצען, טהעקאנען (שטייניקעס), גלאסהאלטער, טהעברעם-סער (פאצען), צוקקער-דאזען, בושטער-דאזען, און אללערהאנד אנדערע נאלאנטעריע וואארען.

וויר קויפען אויך אללע אלטע מעטאללע, ברוך, ווייכעס מעססינג, נילזען, ווייס מעטאל, באבביט פראבקעס (שרויפען) יעדעס קוואנטום צו אללערהעכסטען פרייזען.

קאנטאר אוןד לאגער: ווארשא, נאלעוויקי 19 №

ЛУРЬЯ и КРОНГОЛЬДЪ, Налеvки № 19.

פערשידענע אהרען און גאלדע.ע. זילבערנע איסארבייטונג ווארען אין בילליגע פרייען!

אין מאנאזן געוועזענער פירמא ה. באכנער ווירד
פערקויפט אהרען גאלדע,ע. זילבערנע, גאלדין, ניקעל,
שווארצע אויך וועקער און וואנד-אהרען! אויך קעסטען
גאלדענע אונד זילבערנע, טאלסע, מעטאלענע, אויך
רינגען אונד אויערינגען אונד בראנסטאלעמען אין בילליגע
פרייען.

גאלדענע מענער-אהרען פון 28 ביז 250 רובל.
גאלדענע דאסען-אהרען פון 15 ביז 80 ר'. זילבערנע
מענער-אהרען פון 5,50 ביז 25 ר', זילבערנע דאסען-
אהרען פון 5,50 ביז 15 ר'. גאלדין 1-טער סארט פון
6,50 ביז 14 ר'. 2-טער סארט פון 4,75 ביז 5,75 ר'.
3-טער סארט 3,75 ר'. שווארצע מעטאל-אהרען פון
2,50 ביז 16 ר'. ניקעל פון 1,45 ביז 12 ר'. וועקער-
אהרען פון 1,45 ביז 8 ר'. וואנד-אהרען פון אויפציה-
קעסטען געוויינליכע פון 75 קאפ' ביז 7 רובל. וואנד-
אהרען רובעלאמארע פון 3,80 ביז 60 רובל. צו דיזע
אהרען איז געמאכטען ספעציעל איין ארבייטער צום
אפציהען אונד עס ווירד רעגולירט צו דער מינוטע מיט
איין ריכטיגע נארמאליע אויף 6 יאר.

אכטונגספאל: עפשמייך.

אויף דער פראווינץ פערזענע איך נאך ערהאלטענען

האנדעלט פון 1 רובל. אהרען מאנאזן: פרויעאוד 1 עקקע לעשנא אין ווארשא.
1554

Большой выборъ разныхъ фасоновъ
Тульскихъ самоваровъ предлагаетъ
по ФАБРИЧНЫМЪ ЦѢНАМЪ
Торговый домъ
Б-въ П. И. ЛОПАТИНЪ
ВАРШАВА, ЛЕШНО № 6.

גרויסער אויסוואהל פערשידענע פאסאנען פולסקער סאמאווארען
עמפעהלט צו פאבריקס פרייען
דאס האנדעלס הויז
געברידער פ. י. לאפאטיין
ווארשא, לעשנא № 6

1550

СКЛАДЪ
МЪХОВЫХЪ ТОВАРОВЪ
Л. БРОМБЕРГА

Варшава, Наловни № 32.

1545

отдѣленіе: ЛОДЗЬ,

Петроковская ул. № 17, подь Гамбургской гостинницей.

Нижегородская ярмарка, Царская ул. Лаван № 43. (прот. номер. Михѣва).

פאבריק אונד נידערלאגע

פון פערשידענע צוקערווערק
 די פיינסטע זארטען מיט בילליגע פרייען

דער פירמא

מ. מארקוסזאהן

ווארשא, זימנא № 3

ФАБРИКА И СКЛАДЪ

разныхъ сахарныхъ издѣлій

Лучшихъ сортовъ и по дешевымъ
 цѣнамъ.

М.МАРКУСОНЪ

ВАРШАВА

Зимняя № 3.

1546

דער פאבריקס לאגע דער מאכאקס פאבריק

СААТЧИ И МАНГУБИ

ВАРШАВА, ПРОХОДНАЯ № 1.

קייזערליכע האפפליפערענטען

עספעקלט מאכאק אונד פאפיראסען איהרעד אויסארבייט וועלכע מיט איהרעם שמאק-
 1547 האפט אונד אראמאט בעקאנט זינד.
 צו בעקאמען אין אללע סקלאדען אונ דיסטריבוציען אין ווארשא אונ אויף דער פראווינץ.

FABRYKA MASZYN

i Zakład Mechaniczny ostrzenia (ryflowania) walców młynarskich

K. ŚWIETLIKI

→ Inżynier Technolog ←

1548

dawniej

JÓZEF DUSCHIK

Warszawa, Żelazna № 63, róg Grzybowskiej. Telefon № 734.